Број 1. Београд, јануара 1902. год. Година IV.

Нова Искра

На уласку у Нову Годину шаљемо читаоцима својим искрене честитке, проткане најлепшим жељама. Са гранчицом мира и љубави братске поздрављамо Србе све и свуда срдачним

Срећна Нова Година!

Читаоцима Нове Искре

Уводећи Нову Искру у четврту годину њезина живота, нећемо износити никаква нова обећања, јер стално верујемо да ће наше одушевљење и љубав према оваквом послу бити од веће користи него ли и најлепша обећања, која се понекад и не могу испунити. Са досадашњом вољом издаваћемо и уређивати Нову Искру и ове године, а само ће о претплатницима зависити како ћемо своју дужност извршити ове године. Како је претплата једини извор за Нову Искру, молимо сваког пријатеља српске илустрације да се не оглуши о овај позив, већ да нас претплатничким одзивом помогне, како би Нова Искра засијала лепшим и дражим сјајем.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

СУКОБИ

Беше пуно јесење вече над па дуванској фабрици изби шест часова и над крош широку калију на улици поче излазити дуганка поворка радника. За неколико сви су имали једнаки правцех ка вароши, па на раскршћу разделише се на три трака: један наставн пут правце, други скрену лево ка Три Кључа, трећи скрену десно, преко Врачарскога Поља. Махом било је много више женских, а међу врачарским дуванским радницима било је снега четири човека. Најстарији међу њима, резач Лаза Пајић, беше од четрдесет и пет година, висок, окошт, жут у лицу, црне браде, повијене на грлу. Био је жустар као хрт. Све је при њему било немирно, брзо — поглед, руке, рез; није могао реченицу да изговори, а да не поглади густе, увијене повијене бркове, или да се не почеше, не мрдне раменима. Требало га је само гледати и слушати кад би причао своје доживљаје из српско-турског рата, у коме је рањен био! Тада је, у правом смислу речи, говорио целим телом, — рукама и ногама, повијао се, пропињао се, ухватао, зањкао. Најрадије би завршио то причање узвиком: „Ej, моја Шојкадијо и Шеторије, нема ту ајде, цвај, него цирц, него стиени шетлу, па онако сриеки: цирц!“... Зваху га за леђима Лаза Мајмун, али, поред све његове брбљивости, међу друговима важио је као човек јаке воље и бистре главе, а углед му се подиже и утврди, кад купи кућу на Новом Селишту. И тога вечера, идући кући, Лаза је живо објашњавао друговима: зашто пора наскоро настати министарска криза, па одједаред, проницљав кроза зубе „лаку ноћ“, одјури, као авет. Тако је сваког вечера радио. Женске, које већ беху добро поодмакле, видеше га трепутно, па га нестаде у помрчини, према пепијерном хоризонту, горе, над људиштем.

У тој журњави кроз некаделицу, Лаза је ужикао у чистом ваздуху, који га је лечио од дуванског отрова, који је удисао пуних двадесет часова дневно; ужикао је у чежњи за јелом, за одмором под својим кровом, за разговором са својом вредном Ружом. Али та проста и снажна осећања мутило је друго осећање, такође просто, али снажније, — дубока сета, којом је прожет био, која се на махове притајивала, али која у ноћи и самоћи преузимаше власт у њему... Његова Зорка, девојка од двадесет година, већ је осам месеци од кад лежи од сухе болести, те ни једног вечера не беше сигуран, да ће је жену затећи. На онда Милан „ноћни“ истина, здрав и у заради, али млаковац, нечито крковољан, нечито незадовољан животом, задавао му бригу, не навођење га на утешне мисли у будућности. Каква супротност између родитеља и деце, каква неправда, што се бар надржавност не наслеђује!

У вечи мах кад на фабричном часовнику изби шест часова, на држанској штампарији зазвижда шпицлаца, те по стрмим улицама што се стичу око те зграде, покупаше штампарски радници. Међу осталима, изађе и Милан Пајић. С почетка пиљо је лагано, некако гегајући се, па онда крену све брже и брже. Стасом, а у главном и обличјем, беше на оца, али се већ на први поглед могла опазити битна разлика између њих. Милан је био спор, са тежком на нежном, господском. Његова спољашњост није била у складу са његовим занатом; био је одевен сувише господски. Имао је при, мек шешир, добро утканину огрлицу са свиленим оковратником и јесења горња капут. Прва наученица згодно је сенла дугуљасто, правилно лице, црне очи светлаху благо, чисто колеџивно. Пошто беше свршио три разреда гимназије и у слагачком се занату добро извежбао, иако је нагледа да постане штампарски фактор, био је, дакле, на сумњи радничког и чиновничког сталежа. Другови га измеваху колико због тога, толико и због његова „занољена срца“. Непрестано се залубљивао и дописивао са девојкама.

Дошав пред кућу Лаза угледа кроз прозорске завесе, сенчутене на десном прозорчићу, човечије сенке, које се крећу. То му је било необично. Пред отворени вратима застаде и чу разговор. У дну светлаше жеравак и одонуд допираше мирис од кувана пасуља. Лаза се накашља, па позва жену. Одонуд, сналази женски глас зајасла, заделека и изађе крупна жена, толико широка, да испуни улаз. Две силне шипиће обгрљаше му врат, тешка глава, необично широких образа, паде му на раме, и у запомагању жена говораше:

— Јао, Лазаре, само те ноћ! Ено те чека твоја Зоркица! Тешко нама, чедо наше! Чедо наше измучено!

Он се стресе и јекну. Јекну другом јаче и пасиони се на дворишће. Једва запита:

— Кад је умрла, мученица моја?

— Око четири сата. Јаој! Куку да знаш...

— Немојте, госпа комшинице! прекиде Ружу неки женски глас иза ње. Немојте да кукате на глас, оно је ноћ, знате! Пустите човека, а не нала се, оно је ноћ!

Лаза се поново стресе ступи на праг десне собе. На столу између девојка под покровом; чело главе гораше воштаница усађена у чашу пшенице. Непражњени собица учини му се необично пространа и поче му се окретати пред очима. Посрћући дошре до главе Зоркине, откри је, клубе је и загледа се. Суза су текле као два поточића. Обазриво, нежно, спусти покров и седе, обори главу.

Ружа и она друга жена седоше на противној страни.

На њоју зачу се неко тапкање, које учеста.

Све троје дигоше главе.

— Кипа! шапну туђа жена.

Онда је тек домаћин уочи. Беше повисока, средовечна, убрађена плавом марамом. Не познаваше је, али се сети да ће бити она, што се пре неколико дана уселила са кћерју у трећу кућицу од њихове. Ружа, која је пратила његов поглед, рече:

— Ово је наша нова суседа. Баш јој фала кћ сестри, што ни се њаје на невољи! Одмах је дотрчала, чим је чула ноју кукњаву.

Лаза се рукова са суседом, а она их поче тешити. У томе се чуше кораци пред кућом.

Ц. Гебел

Пошта Милоша Великог

— Милан! викну Ружа и истрча. Жена пође за њом. Зачу се пркос, пригушено шаптање и оне две га уведоше те седе на прву столицу у углу.

Мало за тим, по највећем илуску, сусетка отиде, обећавши да ће по вечери опет доћи. Пошто се и Милан исплака, Ружа им исприча појединости жалосног догађаја и сав рад који је помоћу туће жене посрширавала, па отиде у ходник, који је, као што видесмо, раздвајао кућицу на две једнаке половине, две собе, и који је био и кухиња. Ту запали ватру, постави сто, уze у два тањира пасуљ, извади хлеб и четири обарена јаја и зоки их да вечерају. Отац и син кутке поседнуше и уђоше јести. Она уђе у другу собу, која беше претрпана, јер у њу беху пренесени кревети и друге ствари из прве собе. Ту је нешто тражила, а говораше:

— Хајде, Лазаре, пошто вечераш, да донесем мало вина и ракије и кафе! Ничега нема у кући, а већ знам да треба.

Лаза готово одмах отиде.

Ружа седе на његово место. Милан запали цигарету. Док се домаћин не врати са куповином, њих двоје не проговорише речи. Онда она намести кревет сину, натера га да легне и притвори врата, а са мужем отиде код жртвица.

Кика попушташе, а поче дувати ветар.

Након једнога часа, од прилике, зачу се тутањ корака. Ушоше: суседа и њена кћи, кајстор Јован, његова Марија и два им сина, ча-Васа и његова баба. Шћабица прала и њена унука, дете од осам година. Једва се могоше сместити.

Започеше тихи изрази саучешћа и разговори о покојници, али док је и то трајало, сви се погледи стекоше тренутно на нову суседу, а упорно на њену кћер, стаситу, белолику плавушу, равнодушно лепа лица, прикладно одевену. Не могаху одвојити очију од необичне појаве и готово у свима поче се рађати понос што тако дивно створење гледа по новосељском блату, што такав жив цвет изненађује замирисе на Новом Селишту! Може бити, да се не би појавила та једнодушност у дивљењу, да је у тоже скупу било младих, размажених жена и девојака, али ово лепотице беху њихови матори прости људи, сем двају младића, синова мајстор-Јована, Франца и Јозеса, који тек не могаху довољно „напарити очи“. Али онако неуглађени, лепо одевени, пуни кречних пега, били су свесни да је нису достојни.

Лепа девојка градила се као да и не опажа општу радозналост. Седела је скрштених руку, правo, не наслоњена и разговарала се испод гласа са матером. Беше савршено овална лица, коже као снег беле, великих плавих очију, бујне, спреда гргураве косе. Зуби јој не беху ни ситни, ни „бисерни“, него појаки, разређени, жућкасти. Врат јој беше јак, али не грозан те наговештавање да јој је цела снага, приnијења у крхкој халини, тако чиста и пуна.

Иже јој беше Аница, матери јој Марта. Девојка је радила у некој радњи белог рубља у варошици; кући је долазила на јело и ноћиште. Стара је плела и прекрајала женске хаљине од куће, за зараду. Српкиње су. Родом канда беху „из прека“.

Толико је Ружа увела испричати мужу.

Он шапну:

— Само кад је види овај наш магарац, полудеће! Полудеће, вере ми! Је ли је познаје? Јок!

— Јок! учини она и дође јој да се осмехне, али јој суза грунуше.

После пуног послужења вином, мушкарци запалише и дуже се општи жагор. За неколико, разговори беху пристојни, али, како се послужавање умножило, тако је свебање попуштало. Мајстор Јован први започе шалу (који су већ имали пралике и пре ћути), поче дирати стару пралу Шћабицу, како би је он радо узео, да је којом срећом остао удов.

Јован је био Словак. Беше висок, окошт, ситних, беличастих очију, апостолске браде. По занату је био обућар, али одавно он замени шило пушком, јер је био одличан и страстан ловац, те та особите страни дипломати и наши великани радо поћаху у лов. Разуме се по себи, да му шала са пралом беше увод у бескрајне његове ловачке доживљаје, које је причао чудном смесом словачкога и српског језика. У осталом, древна пијаница, то би га већ треба чаша „стигла“.

Синови му, Франц и Јозеф, тобоже зидарски радници, у истини беху прави и препредени београдски мангупи, који су живели од сваковрсног посла.

Ча-Васа, старчић од седамдесет година, добро одржан и ако такође пијаница, био је подочинар за време кнеза Мијајла и примао је неку помоћ од државе. Тај је био пенсерисан у причању догађаја из онога времена.

Ово два часа по поноћи силна граја пробуди Милана. На први мах не могаше се освестити, а кад се опомену шта је у кући, устаде и ета прислушкивати. У тренутној тишини, чу само очев глас и позната реч: „Тако ти је то, Шојкадијо и Шогорије! Нема ту ајде, цвај, него пвра!“ — нашто се зачу смех и поново настаде граја.

Милан уђе к њима. Кроз густи дим не могаше их распознати. Нико не сврати пажњу на њега, али тек он надеље очи, кад угледа Аницу. Прала Шћабица, која до ње седаше, уступи му место и бошну га пртом свијући се и шапћући нешто.

Након пешпа часа, у општој граји и несвесности, поред мртве сестре, Милан најави лепотици своју жарку љубав, — чему је била последница, да су после годину дана, ти исти, у тој истој соби, седели при свадбеном пиршеству.

С. Матавуљ

НА ВЕНЦУ

На врхунцу Фрушке Горе,
Где винске жеље плове,
Чаробно је одмориште,
А народ га Венцем зове.

Ту, на Венцу Фрушке Горе
Сваки путник Србин стане,
Нема шуме, ту му сване,
Отуд гледа на све стране.

Ко је болан, па не може
Путовати, — Венац снема;
Ту свом болу бере лека,
Свом сумору одолева.

Хај, на Венцу, на висини,
Ту се топиш у миљини:
Око тебе коло мило
Широко се ухватило.
Десно Дунав, лево Сава,
Србинством те запојава;
Видиш шире и висине,
Видиш брда и долине;
Свуде гнезда српског соја, —
Да краснога перивоја!
Свуд се српским духом реше —
А не чујеш, уздиша се.

Змајова

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

I

Кад би поштење пастора Беме-а имало три обична геометријска простора и тежину која одговара величини, овај би величасни муж морао своја апостолска и мирјанска путовања пређети теретним возом. Али, како је поштење особина духовне природе и има само један простор — четврти, — који заузима много места у главама математичара, те према томе у реалном свету не значи ништа, могао је пастор Беме без муке путовати колима у која се презао један коњ.

Тобаи и лепо отимарен коњ опитро је касао по глатком фабричком друму, и чинило се да га није запиња бреме од мука, него ли врлине чувеног пастора. Тешки кишут, рукунице, летња жега и прашина друмска заузимали су у мозгу животиње место важније, него ли величасни Беме, његова два мала зулуфа, панамски му шешир, огртач од сегелтуха са белим и ружичастим пругама, па више него ли и лаковани бич, заденен с десне стране седишта. Пастор није остављао бич код куће једино с тога што се бојао да не изгледа смешан, али га путем није употребљавао. До душе није га имао чиме ни употребљавати, јер је једном руком држао дизгине да му се коњ не би спотакао, а другом је делио доброжељење и мало успешне благослове свима који су пролазили поред њега у колима или пешице, а који, без обзира на вероисповест, прибијаху пред „поштеним Шпабом“ главе и капе.

Данас је (дан је јунски, сат пети по подне) величасни имао да изврши мали религијски посао, који се састојао у томе да се најпре одади ближњи , а затим — утеши, кад већ буде утучен. Имао је своме пријатељу Готлибу Адлеру да му каже да му се јединац син, Фердинанд Адлер, задужио у иностранству. А над то докаже оцу, имао је после да га теши и да изради опроштај лакоживеном младићу.

Болеслав Прус

Готлиб Адлер је био власник фабрике памучних тканина. Друк, неспособан до душе дресењем, али брижљиво надгледан и одржаван, радила је фабрику од железничке станице. Оно што се с друма види лево, за шумарком, није фабрика него варошица. Фабрика је десно од друма. Између клеваја, липа и топола помаљају се црни и црвени кровови неколико десетина радничких кућица, а иза њих четвороспратна зграда, саграђена у облику потковице и опкољена другим зградама. То је фабрика. У другим редовима прозора огледа се сунце и облака их златном светлошћу. Високи,

затворено-црвени димњак избацује црне лопте густога дима. Кад би ветар духнуо са оне стране, Пастор би чуо куцкање парних стројева и хаотичну трескy ткачких разбоја. Али ветар је дувао с друге стране, и с тога се чуо само шиљак удаљене локомотиве, клобарање кола Бенсонових, орктање његовога коња и певане птице — можда трешњице — у зеленом житу.

Одмах до фабрике види се група дрвета, већа но на осталим местима. То је Адлерова башта из које се, овде онде, помаљају бели окрајци зидова раскошне куће и осталих стаја.

Непрестано пажење на товиного коња, да се не би сплео, досади најзад пастору. Верујући у милосрђе Онога који је избавио Данила из лавове вељине а Јону из китове утробе, велечасни веза дизгине за седиште и сиђе преко од руку. Беше је волео да сања, али је сањао само онда кад је могао да обрће палце један око другог, што сад учини. То му је обртање палчева отварало чаробна врата земље успомена.

И ево се сети (сигурно четрдесети пут у овој години и на овом истом месту) да Адлерова фабрика и њена околина веома потсећају на једну другу фабрику, негде чак у Бранденбуршкој равници, у којој су он, пастор Мартин Беме и његов пријатељ, Готлиб Адлер, заједно провели детињство. Били су синови ткачких мајстора средњега става, родили се исте године и ишли у исту основну школу. Затим су се растали на читаву четвртину века, за које је време Беме свршио теолошки факултет у Тибингу, а Адлер зарадио неколико десетина хиљада талира.

Затим су се опет састали, далеко од завичаја, на земљи пољској, где је Беме постао пастором протестантске парохије, а Адлер основао малу фабрику тканина.

Од тога доба, за другу четврт века, нису се растајали и походили су се неколико пута у недељи. За то је време мала Адлерова фабрика постала огромна: у овај је час ушла шест стотина радника, а власник је давао по неколико десетина тисуља чисте добити на годину. Али је Беме остао оно што је и био: сиромах пастор. Само, поштo благо душе људске мора доносити интереса, и пастор је имао прихода, који је износио на годину неколико десетина тисуља благослова.

Имало је између два пријатеља још разлика.

Пастор је имао сина који је свршавао машинску техничку и само о томе како ће родитељима и сестри осигурати будући живот; а Адлер је имао сина јединца који није свршио ни гимназију, путовао по иностранству и сазнао како ће изнуђи што већу корист из очеве кесе. Пастор се бринуо: да ли ће се његова 18-годишња Анета удати добро? Адлер се бринуо: шта ће на послетку бити од његовог сина? Пастор је у опште био задовољан својом малом имовином и с неколико десетина хиљада благослова; Адлеру није било доста неколико десетина хиљада рубаља годишње, а капитал, остављен у банци, сувише се лагано примицао замишљеној цифри: *милион* рубаља.

Него Беме није већ мислио о толиким појединостима. Био је задовољан што види око себе зелено жито, над собом небеса, посута белим и сивим облацима, и што та је целокупни изглед фабрике Адлерове опоменуло на место из детињих лета. Онаке исте високе куће, у два реда, онако исто дрвеће, онака иста фабрична зграда, озидана на форму поткровиште, кућа власникова, *рибтак* у башти...

Штета што нема овде забавишта за малу децу, школе за већу, дома за старце, болнице... Штета што се Адлер није сетно и тога, а иначе је своју фабрику удесио по угледу на брандебуршке. А требало би бар подићи школу. Јер да није било школе овамо.... нити би он био пастор, нити Адлер милионар!

Двоколице се приближише фабрици већ толико, да је њена хука пробудила замишљеног пастора. Гомила правих дрошаве деце играју се око друга. Иза зида, који је опкољавао фабрику, видело се неколико возова на које су метали бале тканина. Лево, у свој лепоти, појави се кућа Адлерова, озидана у талијанском стилу. Још неколико корака и ево се помаља између два тераса од рибњака, где су обично фабрикант и пријатељ му пили рајнско вино, причајући о давним временима или о текућим новостима.

Овде онде, на отвореним прозорима раденичких станова, виси тек опрано рубље. Скоро сви су обитаоци ових станова по радионицама, и само неколико бледих жена, ушлих груди, поздравља пастора речима:

— Хвален Исус!...

— На вјеки вјекох!... — одговара иршави старчић, скидајући свој многогодишњи панамски шешир.

У то скрете лево, коњ весело подиже главу и већ сам, не управљан, улети у двориште палате. Одмах изађе конџипар, обрисе нос рукавом и поможе велечасному да се скине.

— Господин је код куће?

— У фабрици. Одмах ћу јавити да сте дошли.

Пастор уђе у ходник, где му лакеј скиде путнички огртач. Сада се цео свет могао уверити да духовник има дугу мантију али кратке ноге, према којима његов нос, који му је красно суво и пуно доброте лице, изгледа мало повелики.

Велечасни опет скрета руке на лажичица и стаде потати палцима. Опомену се да је овде дошао с намером да ради а после да излечи очинско срце, и то с добро промишљеним планом који се, по законима реторике, делио на три дела. Први је, увод, имао да обухвати поглед на пенсилване путеве Провиђења, које кроз трње живота води биће људско ка вечитој срећи. У другом се имало казати да се млади Фердинанд Адлер не може пратити на иностранства на крило очево, докле не буду измерени његови повериоци, сумом толиком и толиком. (Овде треба да наступи излив очинскога гнева и да стари Адлер поброји све изгреде које му је син починио). А у часу кад разљућени фабрикант памучних тканина хтеће да се одрече, да искључи из наследства и да прокуне изрода јединца, изаћиће би на јаву трећи део мисије пасторове: равнање. Беме је хтео

А. Бегеро

Удалите!

поженути историју блудног сина, казати околишно да му је пријатељ сам рђаво васпитао потомка, и да је за тај грех дужан без гунђања жртвовати Богу, разуме се кроз руке повериоца Фердинандових, тражену суму.

Док је Бене попављао у себи план поступања, на путу ка палати појави се стари Адлер. Био је то човек дивовског раста, мало погрбљен, неугледан, дугоног, у дугачком, пенељавом капуту немодерног краја и у таким истим чак-ширама. На потпуно црвеном му лицу јасно се истицао велики округао нос и не мање усне, испупчене као у Црнца. Бркова није носио до једине ретке отворене длаке зулове. Кад скиде шешир, да би обрисао знојаво чело, виделе су се испупчене, отворене мождане коске, голе, и кратко ошишана руда коса.

Милионар је ишао теških, заморених корака, гибајући се на спажним потезима, као болесник. Да није брисао

знојаво лице или врвени прат, спуштене су му се руке, с великим длановима и кратким прстима, одвајале од трупа, правећи дна извијена лука, као ребра у какве крволочне животиње. Широке му се груди приметно дизале и спуштале, скакућући као копачки мехови. Из далека је посдрављао пастора олеглатичним покретима главе; при том је разјапио уста и грубим гласом узвикивао: ха! ха! ха! али — не осмехну се. У опште је тешко и замислити како би изгледао осмех на овом месната и апатичном лицу, на коме се чинило да апсолутно владају суровост и безумље.

Уза све ова особа, коју је природа овако грубо исекла, није била одвратна, него пре чудна. Није производила осећај страха, него само осећање да му се не можеш одупрети.

Изгледало је да би се у његовим неизрецивим рукама гвоздене шипке морале превијати са оваком истом жалосном шкрипом, као што му се под фабричких одаја повијао под ногама. На први се поглед могло видети да се до срца, овога стеновита у човеку, не може пробити, али кад би му когод рашио срце, цела би се машина срушила, као зграда којој на један пут нестане темеља.

— Но! Како си Мартине! — узвикну Адлер с најнижега прага на степеницама, хватајући руку пасторову, коју затресе снажно и неизрецивно. — Је л' истина! — додаде — био си јуче у Врашана... Да ниси чуо што о моме дечку? Тај лудак тако ретко пише, да можда једино Банка зна куда он тумара!...

Кад стаде у ходнику, журећи Беме изгледао је према њему као — по речима Библије — скакаваци према камилн.

— Та де, причај штогод!... рече Адлер, седајући на гвоздену столицу која зашкрипи. Његов дебели глас чудно се подударао са ритмичном лупом фабричком, која је подсећала на удаљену грмљавину.

— Да није мој Фердинанд писао банци?

Беме се и нехотице обре у средини предмета, због кога је дошао. Седе на другу столицу, спроћу Адлера. С непознатим присуством духа сети се почетка прнога дела беседе: о недокучним путевима...

Пастор имађаше једну мачку. На прилику — није умео тачно говорити без наочара, које је увек остављао где ни није место (тако да их после једва може наћи). Осећао је да треба почети увод, али како да почне без наочара?... Шврћну, устаде са столице, поче да се обрће око себе... Нема наочара!

Бркну у леви џеп од чакшира, у десни... Наочара нигде ни од корова!... Да л' их остаде код куће?... Море отнуд! Та биле су му у руци кад је седао на кола... Бркну у један задњи џеп од капута — нема... у други — опет нема! Јадни пастор сасвим заборави прве речи спремљеног увода.

Адлер се, познавајући свога пријатеља одлично, узнемири.

— Ама што се ти, Мартине, тако вртиш?...

— Море! Збуњен сам... Где ли сам оставио наочаре...

— Што ће ти наочаре? Ваљда нећеш мени држати проповеди.

— Али, видиш...

— Али ја питам за Фердинанда: да нема од њега каквих вести?

— Сад ћу ти казати!... — говорио је Беме, правећи гримасе.

Бркну у џеп са страше и не нађе наочара. Откопча капут и из унутрашњег џепа извади неку хартију, велики повећник, најзад извуче џеп, али ни ту немаде наочара.

— Да не оставих у колима? помисли и окрете се, хотећи да оде.

Адлер, који је знао да пастор у унутрашњем џепу носи само важна документа, истрже му хартију из руке.

— Драги Готлибе — поче збуњени Беме — врати ми то, ја ћу ти сам прочитати, само... морам прво наћи наочаре... Где ли су могле да се дену?

Стрча на двориште, и упути се к штали.

— Молим те причекај док се ја вратим, јер то треба пре свега објаснити...

И оде, чешући обема рукама проседу главу.

Неколико времена по том врати се из штале, сасвим утучен.

— Морао сам изгубити наочаре — гунђаше. — Сећам се, кад сам седао на кола, имао сам у једној руци пазару, у другој бич и наочаре...

Баци се прекопутно на столицу и летимице погледа у Адлера.

Старче фабриканту жиле набрекле на челу а очи му дошле још избуљеније но обично. Читаше врло пажљиво, најзад сврши читање и од дутиже — клупу.

— А! Ала је муцибатина тај Фердинанд! — прогунђа. — За две године направио је педесет осам хиљада тридесет и једну рубљу дуга, па да сам ја за давао десет хиљада годишње!

— А, знам! — кликне на једанпут пастор и истрча.

Часком се врати победничка лица, носећи наочаре у њној шапи.

— Разуме се! — говорио је Беме — писам их могао ни оставити на друго место, до у огртач!

— Ти вечито губиш своје наочаре, па их после налазиш! — рече Адлер, наслоњивши главу на руке.

Изгледао је замишљен и тужан.

— Педесет осам и двадесет: седамдесет хиљада тридесет и једну рубљу за две године! — мрмљаше Фабрикант. — Када ли ћу ја све то накнадити? Бога ми, не знам!

Пастор већ натакао наочаре и повратно присуство духа. Део прни, увод говора, с којим је дошао Адлеру, био је прошао. Део други тако исто. Остао је део трећи.

Беме се врло брзо назалио у положају и тако се исто брзо решавао. Шврћну даклс, рашири ноге и поче:

— Ма колико, драги Готлибе, твоје очинско срце, због заблуда јединца ти сина, тешко морало бити ујављено; ма колико се по несвд могло на судбину с правом викати...

Адлер се трже и одговори мирно:

— Горе но викати, јер треба да се плати!... Јохане!

— викну нагло гласом, од кога таван на ходнику задрхта.

Слуга се појави на пратиња која су водила у предсобље.

— Чашу воде!

У тренутку му би дана вода; Адлер је испи, затражи другу чашу, испи и њу, и после тога поче да говори већ без сенке гнева:

— Треба дневнирати Ротшилдима... Још данас ћу послати депешу и... нека се онај манитњак враћа. Доста је путовања!

Сада Беме виде да је не само трећи део његова говора сасвим прошао, него, што је још горе, да отац и сувише снисходљиво поступа према синовљем поступку. Како је тако је, тек је педесет и осам хиљада рубаља дуга не само губитак, него и проневера родитељског поверења, а већ о греху и да се не говори. Ко зна да ли Адлер, имајући

гињења потпуне савршености, на овом свету могуће (а она је, ах! бесконачно несавршена према Творцу), човек онда не само мора бити предан, него мора и радити. Господ наш Исус Христос није се посветио на спрт, него је још учио, поправљао. Па и ми, слуге његове, дужни смо не само да подносимо муке него још и да поправљамо заблуделе...

Адлер наслони руке на столицу и спусти главу на прса.

— Син твој телесни, а мој духовни, Фердинанд, поред многих добрих особина срца и урођених дарова, ни најмање не испуњава заповести, која је човеку из раја изгнаному препоручила рад.

— Јохане! — викну Адлер.

Слуга улете у ходник.

— Тамо строј иде сувише брзо! Они увек тако раде, кад ја нисам тамо. Нареди да иде лакше!

Слуге нестаде; пастор, неувређен, настављаше:

— Син твој не ради, него дане му Творцем силе:

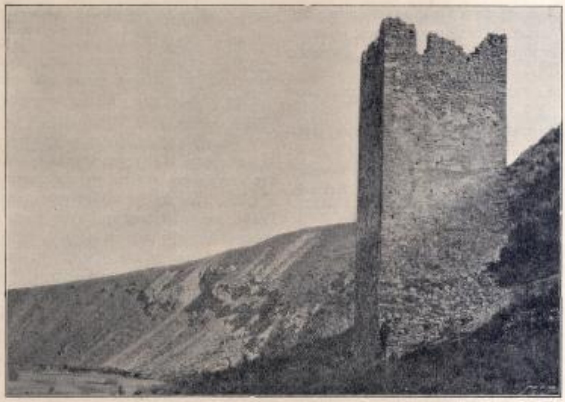

Јут Богданова Кула на Топлици

тај новац у песи, не би помислио да подигне школу, без које деца фабричких радника дивљају и уче се лењости?

Из тих разлога пастор се реши да од брашнога постане тужиоцем лакомисленог балавца, што му је у толико лакше могло испасти за руком, јер га је знао као распуштено дериште од малих ногу — и јер је имао шачаре на носу, без којих би му било тешко на шта доказивати.

За то се време Адлер наслоњио широким плећима на наслон, склео руке иза леђа и, забацивши огромну главурду, гледао у таваницу.

Беме се искашља, жестну руке на колена и, гледајући у кравату свога пријатеља, поче да говори:

— Ма колико, драги Готлибе, да је лепа твоја хришћанска покорност шеревљи, опет уз то човек ради постиг-

духовне, физичке и васпитане, расипа. Говорио сам ти то, драги Готлибе, често, а васпитањем свога Јозефа писам поремећао својих начела.

Адлер туробно заврте главом.

— Шта ће твој Јозеф да ради кад сврши технику?

— упита нагло.

— Ступиће у неку фабрику и можда ће некад постати директором.

— А кад постане директором, онда шта?

— Радиће даље.

— А за што да ради даље?

Пастор се збуни.

— За то — одговори — да би користио и себи и свету. —

Ђ 162

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
Бр. 1313

НОВА ИСКРА

Илустровани лист

Власник и уредник

Р. Ј. Одавић

ГОДИНА ЧЕТВРТА

1902

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ

Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије

САДРЖАЈ

НОВЕ ИСКРЕ ЗА ГОД. 1902.

Лепа књижевност

Стихови:

оригинални

Борски: Ти пружаш руке 102; Ветру 143; Fictio 168; Песник Идеалу 196; Идеал Песнику 196; И јесен ту је... 296.

Бошњаковић, Војислав П.: Зора 335; Облаци 367.

Димитријевић, Д. Ј.: На мору 242.

Змајова: На Венцу 5.

Илић, В.: * * * 47.

Јакшић, Милета: Јесен у туђини 11.

Јовановић, † Вл. М.: Под заставом Београдског Певач. Друштва, у Дубровнику 14. јуна 1893. г. 38.

Јовановић, Милутин: * 57; С дрвета је жуто... 84; Серенада 106; Акорди XIII-XIV 228; XV 258; Autumni Pores 300.

Капетановић, Душан: Разорени градић 164.

Карабогдановић, Авдо: Моја жеља 361

Луковић, † Ст. М.: * * * 270; У ноћи 324.

Одавић, Р. Ј.: Мрачна 78.

Павловић, Ст. К.: На гробљу 132; ? 247.

Петковић, Влад. Р.: Буди далеко... 54

Рајић, Вел. Ј.: Тугованке (у спомен † својој сестрици) 87.

С. Ђ.: Из једне старије збирке (I-III) 236.

Соколанин: Склониште 202; Путник 293.

Станимировић, Влад.: * * * 139; Преко твога бледог чела 174; Две песме 332

Шантић, Алекса: * * * 13

преведени

Драгославац: Човечанству (Ф. Ниче) 112; Стара песма (Х. Хајне) 328.

Илић, † Јов.: Љубав (Тиршитска народна песма) 15.

Мијаиловић, С. Д.: Три љубавне песме (Ото Лајкснер) 267.

Одавић, Р. Ј.: Стара врлина, драмска казна у једном чину, написао А. Аффентеатров. 182, 214, 247; Легенда (Максим Горки) 211.

П. М.: * * * (Ј. В. Сладек) 309.

Проза:

оригинална

Богдановић, Душан Ђ.: Умитник 353.

Грчонин Умберто: Божић 33.

Димитријевића, Јелена: Ј.: Фати Султан 65, 97, (недовршено)

Димовић, Д-р Ђ.: Primum mobile 168, 202.

Јанко: Писма са села. (IV-XII) 11, 55, 84, 112, 129, 161, 193, 225, 267.

К.: Из Христове науке 13.

Матавуљ, Симо: Сунобн 2.

Мијатовић, Павле В.: На весини 14; Прошлост 180.

Одавић, П. Ј.: Жалосница 257.

Павловић, Ст. К.: Утопци с канала Да Манша: I Полазак у рибolов 280; II За време кушања 321.

Петровић, Милорад М.: Правда, Истина и Љубав 14.

Сретеновић, Мих. А.: Дати 107.

С. Л.: Прича о ружину пупољку 246

Ћирковић, Милош П.: Боли ме зуб! 237; Шумар Н-ског манастира 289.

преведена

Анонин: Пазуљак, превео Л. С. 246; Анин дневник, превео М. 246.

Бернардини, А.: Опрандање. С талијанског превео С. А. Поповић 338.

Брада: Јадница. С француског превео Бор. П. 242.

Вајголд, К.: Младеж. С немачког превела Олимпера 211.

Горки, Максим: Једном с јесени... С руског превео М. П. Цемовић 116; У степи. С руског превео Вој. Ст. Поповић, 174; Залубрина. С руског превео Т. Ј. 335.

Д'Анунцио, Габриел: Наше. С талијанског превео Миодраг Ристић 265.

Доде, Алфонс: Кукуљански парох. С француског превео Д. А. Ђ. 278; Арлезијанка. С француског превео Ст. К. Павловић 147.

Ешенбах, Марија: Неразумни лист. С немачког превео Мишо 15.

Јаничекова, М.: Леон. С руског превела Даринка У. Гавриловићева 310.

Коморњицка, Марија: Захвалност. С пољског превео Л. Р. Кнежевић 180.

Потапенко, И. Н.: Деда Мартинов грех. С руског превео Р. 361.

Прус Болеслав (Ал. Гловацки): Повратни талас. С пољског превео Л. Р. Кнежевић 5, 38, 70, 102, 132; Верга. С пољског превела Ружа Д-р Ј. Винавера 270.

Пук, Г.: Ниа да бира. С француског превела М. 328.

Руже, П.: Ђурђевкова тајна. С француског превео Б. С. Стојадиновић 297.

Чехов, А.: То је била она. С руског превео С. 61.

Расправе, чланци, научна грађа

Б.: Споменик Кнезу Милошу Великом у Неготину 26.
Весић, Д-р М.: Сумњива краљица 367.
Војиновић, Д-р В.: Улога жене у чувању народнога здравља 172.
Ђорђевић, П. П.: † Јован Илић 111.
Ђорђевић, проф. Тих. Р.: У Будимпешту. Путописна белешка 15, 57.
Иванић, проф. Момчило: Помен Гоголу о педесетогодишњици смрти његове 87, 151, 187.
Јовановић, Љубомир: Слике Илије Вукићевића 19.
Каро, К.: Песимизам у XIX веку (Песник песимизма Леопарди. Његова теорија о infelicità) 293, 324, 357.
Лазаревић, † Д-р Рад.: Из трзаве и жбуња 140; Ноћ 208; Кап отрова 276.
Мајкић, Коста: Идеја Словена у појезији 286.
М-о: Пошта Кнеза Милоша 34.
Михаиловић, проф. Јеленко: Тајне светлосног зрака. Физичка скица 119.
Одавић, П. Ј.: У спомен 314.
Перушек, проф. Рајко: Етнографске белешке о аустријским Србима из почетка прошлога века 165, 197, 229, 250, 317, 332.
Петковић, Влад. Р.: Аристид Беклин 300, 341. 371.
Поповић, Војислав Ст.: Позориште и морал 149.
Романовић, проф. Ж.: Из живота чика Љубина 143.
Стојковић, Ср. Ј.: Косовска епопеја. Преглед покушаја за састав народног епа о бој на Косову 47, 78.
Шешић, проф. Д-р Милан: И по други пут: Петар Прерадовић према Србству и Хрватству (с писмом једног српског пуковника) 114.
Ф. Н.: † Д-р Никола Крстић 90.
— : Фирмилијан, Скопљански митрополит 147; Д-р Валтазар Богишић 219.

Наша писма:

Из Петрограда, од Вој. Ст. Поповића 91.
На Прага, од Зорке Ховоркове 259.
На Беча, од Гер. П. Инезића 347.

Уз наше слике:

27, 62, 93, 122, 156, 189, 220, 251, 319, 348.

Хроника

О догађајима у Загребу, од П. 251.
Омладински збор 29. септембра о. г., од П. 286.
О рђавим навикама, од Н. 349.
Одлуке Српског Новинар. Конгреса, 350.

Наука:

Новије употребе Рентгенових зракова, од П. М. И. 94.
Цигуд, од П. Манојловића 156.
Светлост будућности, од П. М. И. 191.
Кишне прилике Београда, од Т. Радивојевића 252.
Нешто о даљинама звезда, од проф. Ј. Михаиловића 350.

Књижевност:

Песме Јована Дучића, од Св. Стевановића 27.
Косовска Епопеја, отв. писма Ср. Ј. Стојковића 31, 126.
De la condition juridique des Bosniaques et Herzegovinïens en pays etrangers, par J. Peritch, od проф. М. Ђорђевића 63.
Јован Протић: Приповетка како се покојни поп Аврам Несторовић свадио с Нестором Авramовићем, од Јаше М. Продановића 123.
Хумористичке српских писаца, од Бор. П. 158.
Копачевић, Јова: Расељавање Босне и Херцеговине, од Т. Радивојевића 159.
Из биографије Максима Горког, од Кс. 253.

Уметност:

Четрдесетогодишњица српског просветног рада Фотија Ж. Илићева, од П. 29.
Да живи живот! Драма у пет чинова од Хермана Судермана. Од Милоша П. Ђирковића 95.
Успомене о Паганинију, од Ј. 124.
Ткачи, драма у пет чинова, од Г. Хауптмана. Од М. П. Ђирковића 222
Платонски брак, од Ж. Леметра. С француског превео Свет. А. Петровић 253.

Некролог:

† Стеван Луковић (1877—1902.), од М. Г. 288.

Разно:

30, 64, 95, 125, 160, 191, 223, 255, 287, 319, 352.

Библиографија:

32, 64, 96, 127, 160, 192, 223, 256, 288, 320, 352.

Слике

Поздрав о Новој Години, 1
Пошта Милоша Великог (сликао Ц. Гебел), 3
Болеслав Прус, 5
Уделите (сликао А. Бугеро), 7
Југ-Богданова кула на Топлици, 9
Круша, град у Босни, 13
Нови задатак (фотостудија В. Стевановића), 17
† И. Вукићевић, 19
Молитва (сликао Е. Ироли), 21
Споменик Милошу Великом у Неготину, 23
Француишкански подрумар (зајао П. Убашић), 25
† Ађин Чукић, 33
На Криму (сликао А. Васиљевски), 35
Иларион Руварац, 37
Елеонора Дузе (сликао И. Рејнин), 39
Русман, златоносно брдо у Србији, 41
Манастир Матејић, 43
Црквина у Матејевцима код Ниша, 45
Врт у Алхамбри, 47
Из чешких крајева (сликао Лиишек), 49
Милошева црква у Поречкој реци, 51
Диплома Друштва за Народно Позориште (сликао У. Предић), 53
Антон Чехов, 61
† Д-р Никола Крстић, 65
Пролеће (сликао Карло Хоф), 67
Споменик на Чегру Стевану Синђелићу, 69
По сапунику (сликао Вјеруш Конашски), 71
Литографски камен у Струганику, 73
Срнче из Шибеника (сликао Манес), 75
Тајна вечера (сликао Леонардо да Винчи), 81
У Нишкој тврђави (1878.), 83
Н. В. Гоголь, 87
Марија Горљенко Долина, 92
Михаило Витковић, 97
Полагање Исуса у гроб (сликао Данијело Кресини)[1]), 99
Црква у Врањи, 101
Исус у Гетсиманском врту (сликао Х. Хофман), 105
Србин из Шибеника (сликао Манес), 109
Ђеле-Кула 1878. г., 113
Ђеле-Кула 1902. г., 115
† Ђура Рајковић, родитељ и стални члан Крал. Срп. Народног позоришта, 121
Фирмилијан, Скопљански Митрополит, 129
Преображење (сликао Рафаело Санцио), 131
Фотостудија (В. Стевановић), 133
Из Сињавачке клисуре, 135
Додоле (сликао У. Предић), 137

[1]) Исход слике погрешно Делакруа.

Смедеревски град, гледан с Дунава (фотогр. снимак Д-р. Марка Николића), 141
Магдалена покајница (сликао П. Ц. Батони), 145
Манастир Студеница (по фотографији Географског Завода Велике Школе), 147
Кула Небојша у Београдском граду (по фотографији М. Хаџи-Јанића [2]), 151
Владика Митрофан Шевић, 161
Бошко Јутовић (сликао Паја Јовановић), 163
Испосник (сликао Соломон Копинг), 167
Манастир Каленић (по фотографији Л. Грбића), 169
Димитрије Аврамовић, 171
Манастир Жича (по фотографији Географског Завода Велике Школе), 173
Српкиња из Сиња (сликао Манес), 177
Манастир Љубостиња (по фотографији Географског Завода Велике Школе), 179
Рибичка пећина, [3])
Д-р Валтазар Богишић, 193
Д-р Јован Јовановић Змај (вајао И. Валдец), 195
Богомоља (сликао Л. Балестра), 197
Златно доба (сликао Ш. Шаплен), 199
Црква у Бранковини, 201
Богородица с Исусом (сликао Б. Е. Мурило), 203
Породична гробница Ненадовића у Бранковини, 205
Црногорка (сликао Ј. Чермак), 207
Мост на реци Кири пред Скадром (фотогр. снимак Бр. Ђ. Пушића), 209
Манастир Св. Архиђела код Скопља, 213
Хана Кнежилова, чланица чешког Нар. Позоришта у Прагу, 225
Путников обед (сликао Вацлав Брожик), 227
Доротка, улога г-ђе Кнежилове, 229
Маргита, улога г-ђе Кнежилове, 229
Марта, улога г-ђе Кнежилове, 231
Офелија, улога г-ђе Кнежилове, 231
Констанца рођ. Мирошина, супруга краља Владислава [4]), 233
Кажњено издајство (сликао Р. Отенфелд), 235
Роб (вајао С. Роксандић), 241
Енглески краљ Едуард VII, 243
Краљица Александра, 243
Ђорђе, престолонаследник енглески 343
Високи Дечани, 259
Турски виђами у Преполачкој каравули према Србији (фотогр. снимак г-ђе А. Магдалењићке), 261
Арнаутиц и Арнаутка из Малисора, 263
Арнаутка из Мирдита, 265
Арнаутска пошта, 267
Арнаутка из Вранце, 269
Српска Основна Школа у Загребу, 273
Српска Банка и Јовичићева радња у Загребу, 275
Српска православна црква у Загребу, 277
Обијена и провађена Ђукова радња у Загребу, 279
Но други провађена и похарана Ђукова радња у Загребу, 281
Бој петлова (сликао П. Јовановић), 291
Прилеп [5]), 293
Скопље, 295
На Сави више Београда, 297
Улазак у Манастир Трескавац, 299
Сеоска кућа у Јадру (фотогр. снимак Л. Грбића), 305
Султаново тулбе на Косову, 303
Црква у Јагодини (фотогр. снимак Л. Грбића), 305
Унутрашњост сеоске куће у Јадру (фотогр. снимак Л. Грбића), 307
На пасишту (сликао Антон Брајт), 323
Пред селом (фотогр. снимак Д-р. Марка Николића), 325
Сланолук у Београдској доњој тврђави, 327.
Баштованска долаз крај Дунава, 329
Остаци Трајанова моста на Дунаву, 331
Зека Булубаша (сликао П. Рапос), 335
Кула Тодора од Сталаћа, 337
Улазак у Севаски рудник, 339
Христово рођење (сликао П. П. Рубенс), 355
Зимње доба у Београду, 357
Пред Топчидером (I), 359
Пред Топчидером (II), 361
На доказату (сликао С. Јовановић), 363
Константин Велики, 365
Под Бановим брдом, 367
Скопље и Цар-Душанов мост, 369
Пиротска Тврђава, 371

[2]) Исход слике потрешио М. Хаџи-Јовића.

[3]) Исход слике потр. Рибичка Касерна.

[4]) Исход слике потрешио Владислава Уровца.

[5]) Исход слике потрешио Витоа.

— Но, а мој Фердинанд, чим се врати може код мене постати директором. Но, он је већ и сад користан, пошто седамдесет осам хиљада и једну рубљу троши за две године. А пасторово је и себи од користи!

— Али не ради! — примети пастор, подижући прст у ваис. —

— Истина је! Али ја радим и за њега и за себе. Ја сам целога века радио за историју, па што се мој јединац сам не би мало науживао света, за младости? Ако сад не буде уживао — доћи ће доцније неће моћи . . . Знам то из искуства!

Рад је проклетство. Ја сам цело то проклетство узео на себе, и да сам га добро узео, сведочи моје имање. Ако је истина да Фердинанд треба да се мучи као ја, онда што ми је Господ дао новце? Шта вреди детету што ће од мога милиона направити десет, ако ће опет његов син да живи само за то да на наше дода — других десет милиона?

Господ Бог је створио и богате као и сироте. Сви богати уживају живот. Ја га већ нећу уживати, јер немам снаге и немам се научио томе. Али што мој син не би уживао?

Слуга се већ врати из фабрике. Парни је строј нешто лакше. —

— Драги Готлибе, — рече пастор — добар хришћанин . . .

— Јохане! — прекиде га фабрикант. Одиеси на терасу клупу радничког и кола че . . . Хајдмо у башту, Мартине!

Потанка Веме-а тешком руком по рамену и завика:

— Ха! ха! ха!

Пођоше у башту. Пут им преграчи нека бедница и, обгрливши ноге Адлеру, промуца кроз плач:

— Милостиви господине! макар три рубље за погреб.

Адлер јој без напора извуче ногу из загрљаја и одговори мирно:

— Иди крчмару, јер тамо је твој луди муж остављао новце.

— Милостиви господине!

— У канцеларији се више послови, не овде — прекиде Адлер — тако иди.

— Била сам, господине, али ме истераше.

И опет му обгрли ноге.

— Марш! — викну фабрикант. — У радионице вас нема, а за крштење и погребе умете да просјачите!

— Слаба сам била од порођаја, господине; како сам могла ићи на рад?

— Онда немој рађати кад немаш чиме да сахраниш.

И пође у башту, гурајући пред собом пастора налуђеногa овом сценом.

Иза капије Веме застаде.

— Знаш, Готлибе — рече — ја нећу да пијем.

— Охо! — зачуди се Адлер. — Зашто то?

— Суве јадника кваре укус вина.

— Не бој се! Чаше су чисте, а оламе добро запушене. Ха! Ха! Ха!

Пастор попрсени, окрете се од њега љутито и брзо пстрча у дворште.

— Стани, ти, будало! — викну Адлер.

Пастор трчаше шталу.

— Врати се! . . . Хеј! ти, глуваче! викну јадницу која плакаше на капији — ево ти рубља и одлази одатле, док си читава!

Баци јој банку.

— Мартине! Веме! Врати се. Та вино је на тераси.

Али пастор седе на своја кола и без обзира замаче кроз капију.

— Луда! — рече у себи Адлер.

У осталом, није се љутио на пастора, који му је више пута у години правио такве сцене у сличним приликама.

— Овој господи увек фали по нека даска у глави, мишљаше Адлер, следајући пошљу, коју подигоше кола пријатеља му. — Да сам ја учен, имао бих данас колико и Веме, а Фердинанд би се научио на техници. Каква срећа што ни он није учен!

Обрте се наоколо, погледа шталу пред којом слуга бајаги чишћаше кладњу, удахну мало фабричкога дима кога му ветар донесе — погледа натоварене возове — и крете се зграда где су биле канцеларије.

Тамо наређи да разведу по књигама педесет-девет хиљада рубља за Фердинанда и да му пошљу депешу да, чим прими новац, исплати дугове и с места се врати кући.

Кад изађе Адлер из канцеларије, стари књиговођа, Немац, који је од неколико година носио плочаре, а од неколико деценија седео на кожној округлој столици као књиговођа, окрете се подсмешно и шаљу једном чиновнику:

— Охо! Опет ћемо имати *уметда!* Млади је спуклио педесет и девет хиљада, а ми ћемо платити . . .

И четврт сата доцније у техничкој се канцеларији шаптало да ће Адлер *потрессати* плате, јер му је сви страшно сто хиљада.

За сат се у свима деловима фабрике говорило само о томе да ће се смањити плате и зараде, а увече — Адлер је знао шта је говорено. Један је претио да ће поломити кости господару, други да ће га убити, трећи, да ће запалити фабрику. Неколи су саветовали да сви листом напусте радионице, али те су индивидуали. Јер и куда ће?

Већина је женских плакала, а већина мушких проклињала Адлера, желећи му да га Бог казни.

Фабрикант је био задовољан извештајем. Пошто су радници само клели, онда значи да се може без бојазни смањити зарада. Они пак који су претили, биле су већином његове најверније слуге.

Те ноћи план *штедње* био је спремљен. У колико је ко више зарађивао, у толико му је више отказано. А како су од две три године у фабрици становали лекар (доведен за време колере) и ранар који, по Адлеру, нису имали шта да раде, то је лекар концем Јуна отпуштен, а раниру сведена плата на половину.

Кад се сутра дан дознало о појединостима плана штедње, плану опште незадовољство. Неколико десетина их изађе из фабрике, остали су радили мање но обично, али су за то млого говорили. Лекар натрди Адлера и одмах се пресели у варошицу; то исто учини и ришар. На једне и увече гомила је радника ишла у палату господареву да моле да им не смањује плату. Плакали су пред тоне, клели, претили, али Адлер остаде сталан. Пошто му је син страшно педесет-девет хиљада рубаља, морао их је накнадити; штедња му је имала донети петнаест до двадесет хиљада годишње. Решење се ни на који начин није могло повући. У осталом што би се и поклачило — шта му је грозило?

И доиста се фабрика после неколико дана смирила. Неки су радници изашли сами, неколико букача би истерано, а њихово су место заузели нови кандидати, којима се зарада учинила врло добром. У ово је време владала на селу немаштина и људи су напетљиво тражили рада.

Место ришара заузе „привремено" стари неки радник, који је, по мишљењу Адлерову, био толико познат с хирургијом да је могао излечити лаке повреде. У случајевима тежим, нешто ретким, имало се слати у варошицу, куда су такође морали ићи, о своме трошку, болесни радници, њихове жене и деца.

Било је дакле у фабрици, и поред овако великог преврата, све добро. Најмарљивије скупљени павештаји доказивали су Адлеру да га, без обзира на кризе које је људима почињао, неће снаћи никакво зло, да нема силе која би му могла наудити.

Једино је пастор Беме, коме је фабрикант први отишао на мир, вртио главом и, намештајући наочаре, говорио:

— Зло раја зло, мој драги Готлибе. Ти си запеварио васпитање Фердинандово, те си учинио зло. Он је страшно твоје новце, и учиниће горе. Сад опет ти због њега сваљно си људима зараду и учиниће си најгоре. А шта ће из тога још изаћи?

— Ништа! — прогуња Адлер.

— Не може бити ништа! — одговори Беме, тресући рукама над главом. — Виђеш је тако свет удесио, да у њему сваки учи нора имати своју последицу: добар — добру; зао — злу!

— Бар не за мене — упаде фабрикант. — Јер и шта ми се може десити? Капитал ми лежи у депозиту. Фабрику ми неће спалити, а кад би је и запалили, осигурана је. Рад неће напустити, јер ћу на њихово место наћи друге, а у осталом — куда ће сами! Влада мисли да ће ме убити? Мартинс, мислиш ли то! Ха! ха! ха! Мене они! — говорио је див, лупајући се огромним рукердама.

— Не кушај Бога! — пресече га оштро пастор и окрете разговор на друге ствари.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ЈЕСЕН У ТУЂИНИ

Тужна момо, у самоћном парку
Остављена од свега и људи,
За што седиш тако замишљена,
Куд ти поглед у даљину блуди?

Сплет увели од јесењих ружа
Бону мисо на челу ти скрива,
Искидани цветићи у крилу
Крај њих рука немоћно почива.

Образи ти као у сузама
Окупани у јесењој роси
Лист опада са старих платана
Увелак ти умире у коси...

Да, и овде ја у теби, момо,
Познаницу давну упознајем —
О, јесени, и опле те срећам
С тихим болом, с тајним уздисајем.

Јер где год те заставнем у свету,
Невестице блеђана и млада,
Увек твоме тужном венцу додам
Два, три листка увенулих нада.

Милета Јакшић

ПИСМА са СЕЛА

IV *)

Драги пријатељу,

Бо ме да настављам започета *Писма са села*. Истина, прошло је доста дана од мога последњег Писма, и ти си сваколико помислио: ваше пека ни једног. Ето видиш, преварио си се! Ја ти нисам писао просто зато, што нисам био расположен да пишем писма. Никакве друге сметње није било, верујмени! Неко ми једанпут рече: писао би ти, и ту ли си, душо, али не знаш шта ћеш! Ја сам се само насмејао тоне будали. Видиш, на такве приговоре ја не одговарам, него се само насмејем. То је толико исто колико рећи каквом гурману, приповедећи га сопри претрпаној ђаконијама: мислим да овде ништа неће за вас бити! Па гурман ће скомбиновати, из разних јела, једно за себе!

Имам ја, драги пријатељу, шта писати, нпао бих шта писати и да нам *Недеља* прекрати рок на расположењу, јер ја гледам живот, а живот даје пуно материјала, интересантног материјала као ни један роман. Сваки је човек роман. И онај у ритини, као и онај у царевом граду, има своје

*) У *Новој Искри* од 1896 г. објављена су три Јакшина *Писма са села*. Сад их настављамо. Ако што не читаоци мислите, сваки је писмо засебна целина. *Ур.*

ведре и жутне дане, своје радости и жалости. Треба само нешто љубави према свему што гледаш, па ћеш све лако разумети, а кад неку ствар разумеш, онда о њој можеш и писати и говорити. Дакле, нека никога не брине брига да ли се има о чему писати.

Ево баш сад мимо мојих прозора иде наш механичија, Коста Галова. То је баш један најобичнији човек; на ето у овом ћу ти писму само о њему говорити. Хоћу баш његовом личношћу да послабавим и тебе и твоје читаоце, кад ти је већ пало на ум да моја писма и њима саопштаваш.

Свакојако знаш да му Галова није презиме, него надимак који му је придат после крштења. А дали су му га због необичне снаге. И ето, тај је човек наш механичија. Није висок, средњега је раста, ама је био крепак и чврст: „сам рибић“ — што рекли сељаци. Око прво, велико; густе веће надвиле се озго као стрехе; брада прва, пуна, прошарана овде-онде белим končићима — био је већ у четрдесетим годинама — изгледао је веома озбиљан; а снага његова давала је његовој озбиљности још потпунију моћ, јер то је баш оно што импонује сељацима.

За дивно чудо, како је познавао људе! Одмах, још у самом почетку кад је доселио из варошице, знао је он коме треба дати на вересију а коме не, а његова снага давала му је право да сваком и у очи кресне. И како се он није одао од првог часа устручавао, тако сељаци и привикоше на његову нарав, па су се према томе и управљали. Било је људи као, на пример, Петар Ћата, који би од прног Циганина потражили грош у зајам; али Петар од Галове, не само у готову него ни полића ракије, није затражио!

На и сеоске прилике познавао је врло добро, и о сеоским стварима је говорио тако као да је ту одрастао. Шта је и шта пута читао лекције кметовима, давао им савете и упуте, спорио у овоме и ономе, да они већ напикнуше на то, те га чешће за поједине ствари и пришташе. Он је иззада имао готов одговор. И не само кметови и одборници, него и други сељаци се напикнуше на то, те би се у разговору на ћ позивали:

— Што рекао газда-Коста, то је требало раније радити!

Сељаци нису обично такви. Онај који њих дотле доведе да га приштују и за своје сеоске ствари, тај мора бити *човек!* Нека се ти само из другог села, ти си њима *домаћа*, и они те, у својим стварима, неће ни да чују.

— Гледај ти, брате, своја посла! — то им је обично одговор.

Али и владао се некако добро, владаоку му је било без приговора. Од Шапца до Раче нема четврте механе од његове. Куд се окренеш — неда да лажеш. Столови се жуте као сиње, цигле опране, зидови бели, нигде паучине за лек да на рану превијеш. Жену и децу никад му не видеше у механи. Она је тако у кући где је такође чистоћа царовала.

Имао је ретку механицијску црлицу: пиће је морало бити чисто и добро, као и јело. Јесте био мало скуп, али то га никад није бунило. Кад се ко од гостију љутне, он ток приће:

— Шта је, брате!

— Што је тако скупо?

— А шта ти је скупо? Је ли добро?

— Добро јесте, ама скупо!

— Само кад је добро! Ја сам, видиш, своју механицијску браћу збринуо: дао сам добро и честито; сад и ти своје учини: плати!

— Ама....

— Па и ти треба тако да урадиш да и ја кажем: добро! —

И гост, кад му се тако паметно разложи, извади па плати.

Млађета није држао, имао је само једнога момчића што је цепао дрва и вршио посла у дворишту и у кући. Заседимо се тако доста пута, па понекоме нестане дувана.

— Да имаш кога млађета да пошљеш за дуван, предало би.

— Ја сам најмлађи! — рекао би он.

И док дође о дан, он је већ отишао у дућан и пратио се отуда с дуваном.

Умео је да заподене разговор, да каквом причом или шалом извлоне другу. И, баш га његов знао, никад не претера. Знао је како се с ким треба шалити и где се треба зауставити.

И тако, ишло не ишло, он некако уђе у наше послове, постаде наш; нико се не би бунио кад би нешто он предлагао. Он је већ кандидовао кметове и одборнике, и његова је кандидација примана. Он једини имао је куражи да каже ономе или ономе: иди ти, брате, за то — на њега се нико не би пљунуо, јер су знали да га чују да само озбиљно говори. Пре би један другом замерили на такој речи него њему.

Мени је оно било као нека наука. Ако хоћеш да владаш масом, да управљаш њоме, ти јој мораш импоновати. Много је више кадар учинити овакав један човек од најнеког демагога; јер, прво и прво, наш је селак бистар од природе, и он, и ако не види баш добро, бар назре лаж демагогову, прилази му, слуша га, иде докле и ми, али је иззада резервисан, иззада је готов новуће се и прекинути сан посао на половини, јер је већ заражен сумњом. Међутим за оваким људина иде, слуша их без погонора, верује свакој њиховој жељи и речи.

На и саме наше власти, којима је искључиво дужност да своју власт подрже, уважавају и поштују овакве људе. На сваки начин гледе да их имају у рукама: или каквом створеном кривицом, где су већ испитани и сведоци и где је ствар утврђена, само да се донесе решење — или, ако се то није могло, као што је пример овде, онда излетима, ручковима, вечерама и пијанкама, које код њега праве, хвалећи га где стану где седну.

Мене је заинтересовао тај *лав* друштвени, тај непобедиви јунак наших дана, и ја сам се кренуо из свога жира да га ближе видим и проучим.

Проучио сам га и нашао ово; а ово, што сам ја написао, тврди о њему да је паметан човек. Једна још ленша пролина стоји за ову што поменух — није сујетан. Био је некад и неки газда, па како новац не ирује, тако се и сам био баџио у разне спекулативне послове те пострада. Из те беде извукао се с неком бедном паром и чистим именом; па како је био жив и окретан човек, он се латио посла, који је још до пекле и разумевао, и резултати тога, ово су.

Задржао је своје старе навике: искреност према сваком и пошто комодитета у кући. Треба да му банеш на ручак, и ти ћеш видети како је то честита сопра. То је редовно. Он сам вели:

— Све сам кадар потегнути и радити кад добро једем. Од свега ћу овом свету волим своју жену и децу. После тога одмах долази: добар ручак и чиста постеља. Ако тога немам, онда сам мртав. Не тражи од мене онда никакка рада!

Чешће одем до њега — као што и он жени дође кад му послови допусте — те разговарамо. И не знам како ми пријатно време прође над седим с њим. Обично њега слушам кад прича по штошта из свога живота; а ја га слушам тако пажљиво и жељно, као што некад жељно и пажљиво читах старинске приче које ме заносиаху поучавајући. —

Их, ала се отеже ово писмо! Како би било да завршим, па да ти у идућем о чему другом причам. Ја велим да је то паметна идеја и ево завршујем са жељом да ми будеш здрав и весео

твој

Јанко.

* * *

е застани! Све даље и даље
Тамо, тиће те сан младости лове!
Бог, који ти своју милост шаље,
Водиће те на подните поне!

Не дај срцу да га слутња сналаза
Нити оку да га суза роси,
Тамо, куд те поне душа млада,
Свој крст тешки на плећима носи!

Благо оном кога Провиђење
Пол бременом пут Голготе спрема!
На њ свијетло чека Васкрсење
А гроба му ту на земљи нема.

Пред њиме ће понизнути пакао
Руља што му трнов вијенац сплела,
Он ће клицат' побједнијем кликом
А дар божји гријаће му с' чела.

Не застани! Кроз маглу дубоко
Моћан ступај уз голетну страну,
Свој стјег дигни тут неба високо
И радуј се васкрсноме дану!

Алекса Шантић

Крупа Град у Босни

Листићи

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

Из Христове науке

И прохођаше по свој Галилеји Исус учећи по зборницама њиховим, и проповедајући јеванђеље о царству, и исцељујући сваку болест и сваку немоћ по људима.

И отиде глас о њему по свој Сирији и приведоше му све болесне од различних болести и с различним мукама, и бесне, и месечњаке, и узете, и исцели их.

И за њим пђаше народа много из Галилеје, и из Десет градова, и из Јерусалима, и Јудеје и испреко Јордана.

А кад он паде народ, попе се на гору, и седе, и приступише му ученици његови.

И отворивши уста своја учаше их говорећи:

„Сваки који иште, прима; и који тражи, налази; и који куца, отвориће му се. — Или који је међу вама човек

у кога ако заиште син његов хлеба камен да му да? Или ако рибе заиште да му да змију? Кад дакле ви, зли будући, умете даре добре давати деци својој, колико ће више отац ваш небески дати добра онима који га моле! *Све дакле што хоћете да чине вама људи, чините и ви њима:* јер је то закон и пророци“....

Деветнаест је векова од тога доба!... Ко не жели да му се добро учини? А колико је их који добро чине? За нас је још важда идеал *не чинити зло*, а камоље тога и *чинити добро* неђено да видимо радњу.

За то су нас и учили, за то и ми, оваки какви смо, учимо своје младе: *Све дакле што не желите да чине вама људи, не чините ни ви њима!*

Закључак: ако ти не треба милостиње, не пораш је ником чинити; ако си ти задовољан, не брини о незадовољнима; ако си ти здрав, не брини о болесницима!

К

На висини

Подне. На врховима се осећа ћарлијање лакот поветарца, а из долина допире до горе само неякаква неодређени шум, који час личи на смех, час, пак, на утушен уздах. Неограничен видик; неограничено спокојство. Снага. Светлост. —

Чак тамо горе, где се на огромној висини камен грли с облацима, на узаној стази, усеченој у стени, срећу се две необичне прилике. Обе протеране из долина између људи, обе одевене у једна одела, чијим се шарцадим петар титра; обе болесне, рањене, гладне, заборављене. Зачуђено се погледаше и поздравише.

„Ја сам Љубав“, прошапта прва.

„Искреност“, одазва се друга.

„Сиротице, како једно изгледаш!“

„У том ти уступам првенство!“

И две се рођене сестре чврсто загрлише и сузама облише своја дивна лица, нагрђена блатом, које су немилице на њих бацали. И тада кроз сузе и осмех, не пуштајући једна другу из загрљаја, испричаше своје патње.

А док оне причају, поред њих промиче у бесном скоку са врхова горски поток, разбацајући на све стране своју пену, док се не изгуби у дубинама, из којих се чује његово шуштање, налик на пакосни смех. И сунце се лагано клони своме заходу.

„Искрености, у залуд те тражим од како знам за себе. Говорили су ми, да си ти чиек крај мене и да је довољно да само пружим руку, па да те додирнем; слушала сам, где нам вечите наговарају имена упоредо, а чула сам и како се они суђушни гмизавци доле, који су начињени од леда и жучи, често закливу, да смо ми обе једна поред друге у њиховим душама. Видела сам разне загрљаје и многа клечања — ну, тебе нисам видела. Али сам нешто њиак нашла, нешто страшно: твој траг. Где си се год ти појавила, свуда се у небо дизао пламен са еламака, на којима надвисаху дивни поклоници твоји, који су и мени били познати; свуда се чуо шад секире и врисак апостола твојих, као и страховит фијук бича којим је, како ми објаснише, друштво потврђивало непогрешност својих начела и лечило твоје верне од заблуда. Видела сам много, осетила још више, док ми умориле ноге тапаху крв и блато, чиме је твој пут био шаран на сваком кораку. Крај свега тога, ја се њиак никад не бих надала да ћу те тек овде наћи.“

„И мени се, сестро, исто то дешавало. Тебе нигде нисам могла наћи, али сам напазила на твој траг по свету. Видела сам Голготу, а и шапу на златном престолу, са којега бије знаменама пошут грома; видела сам Хуса кроз облак дима, али сам ту одмах видела и легионе Исусоваца с необично покретним лицима; видела сам поља прекривена лешевима и олтаре твоје у празним храмовима — и за све то рекоше ми, да се због тебе ради. Твој сам траг напазила на језику, по шапцама очних капака, на крајевима прстију, на усницама, у шпаговима, трбуху и на артији; осећала сам и мирис кађа, којим кађе пут испред тебе, да се не би осећао задах твојих пратилаца. Посматрала сам неке, за које ми рекоше, да су твоја дела, али сам видела и суде, за које не могу веровати, да си их ти изазвала. Ти си очигледно бежала испред мене. Где сам се год ја појавила, свуда ми дадоше одговор, да тебе ту више нема; а где си ти ухватила чврст корен, ту нису мене пуштали да уђем, да не бих покварила трешутно спокојство твојих поклоника. Тебе сам само негда назирати у сновима, кроз таму и маглу — иој је био дан, са своме својом светлошћу и своме анализом; моја је била унутрашњост, дубина, коју сам ја постепено износила на видело, да је израшћам са сполашњошћу, која се хвали твојом заштитом. Тако сам морала пређи овоземаљски пут и пошети се у недогледне висине, да бих се с тобом састала, с тобом, за коју веле, да си целина које сам ја само делић.“

Док се сестре тако разговараху, ноћ се спушташе над долину, ноћ врачина, без звезда и без најслабијег лахора, тешка, безутешна, пуна страсти, резигнације и очајања. А две сестре најзад ћутке пружише једна другој руку и са сузним очима растадоше се поново и потражише пиљајући пут ка врху, идући у разним правцима.

А ноћ завлачи и врхове...

10. јануара 1902. год.
Београд.

П. В. Мијатовић

Правда, Истина и Љубав

У оно време пођоше здружене Правда, Истина и Љубав, да траже Задовољство. Идући тако од села до села од града до града, од врлети до врлети и од питомих удолина до кристалистих поточића и големих река, најзад стигоше на крај света.

И свуда, куда год прођоше, срешаху Неправду, Завист, Злобу, Мржњу и Гнев, и нигде не пиђоше Задовољство.

А кад стадоше и на последњи бусен земље, угледаше украј себе диван и раскошан двор, на коме од самих сунчаних зракова беше исписано: „Стан Задовољства.“

„Хвала Богу!“ помислише оне. „Сад смо постигле своју циљу.“ И пођоше у стан Задовољства.

Напред њима Правда, за њом Истина а за овом Љубав.

И кад већ ступише на камење раскошног двора, и хтедоше ући у њ, испречи се пред њих горостасна људина, којему очи севаху као жеравица. То беше Гнев.

„Хоћемо ли моћи унутра?“ упита Правда.

„Не!“ прогмну Гнев: „Ово је стан мој, моје браће и сестара мојих!“

„Али то тако не може остати тамо,“ пресрете га Правда, и указа руком на пашце од сунчаних зракова.

„У кога је сила, у тога је и власт!“ прогмну Гнев. „Истина, ово је некада био стан Задовољства, али оно је сада печати изгнаник с ону страну света . . .“

И у том посукта неколико модрих пламенова из раскошног стана, а на њима се указаше натписи: „Неправда“, „Злоба“, „Мржња“, „Завист“.

„Јесте ли видели сад?“ прогмну Гнев. Али три путника и не сачекаше последњу реч, но окренуше назад, и пођоше оном крајњем бусену земље.

„Идемо тамо, с ону страну света; ваљда ћемо наћи тражено Задовољство!“ рекоше оне, и нестаде их с ових света у бездани која пред њима зијаше.

Милорад М. Петровић

Неразумни лист

(Матија Ненадовић)

Духну ваздух и понесе собом увехнули лист што је дотле лежао на земљи. Летећи тако по ваздуху, угледа птицу, па јој довикну:

— Где! и ја летим к'о и ти!

— Па хајде са мном! одговори му птица, па махну крилима и ничезе.

Лист хтеде да за њом пође, али се само окрета у месту, па за тим полете стрмоглавце на ниже и паде у брзу реченцу која протицаше крај поље. Чим паде, угледа рибе у води, па им с поносом узвикну:

— Видите, видите! и ја умем да пливам као год и ви! —

Нёме рибе ништа му не одговорише. — То се листу веома допаде, па одушевљено прошапта:

— Баш су красна створења те рибе: гледај само, како оне и другима признају што је за признавање!

И тако, пошен матицом, одмицаше све даље и даље, па и не опази кад се напуни воде и кад клизан и отежао, без икакве моћи, потону на пешчано дно.

Жилор

ЉУБАВ

(Тирошка народна песма)

х верујБог:
Живети не могу
Без тебе, љубезна,
Нек спаки зна!
Нек јарко сунце сја,
Не марим за то ја,
Дражи је поглед твој,
Анђеле мој!

Мирисно цвеће
Пчелица облеће
И медну пије сласт
Премилу част.
Твоје су усне рај,
О драга душо, знај;
Славји је њихов цвет
Нег' цео свет!

По ваздан тужан
Уздишем ко сужан
За тобом, љубезна,
Нек спаки зна.
Не питај, драга: кад?
Дођи ми, дођи сад;
Полубиц дај ми твој,
Анђеле мој!

† **Јован Илић**

У БУДИШИНУ

ПУТОПИСНА БЕЛЕШКА

Ђуро Р. Ђорђевића

„..... немојте заборавити да тамо живе странци, браћа и сестре које јако увек радо виде.“

(Прота Матија Ненадовић, Мемоари).

ним речима прота Матија Ненадовић у својим красним мемоарима саветује децу своју да не забораве своју у дальини, а те речи истичем и ја кад хоћу да обратим пажњу на род рођени, који је далеко од нас, али који је Словенин опаках као и ми, па још и наше ине кроз векове носи.

Још кад сам летос полазио за Немачку, давнашње ме љубопштство гоњаше да тамо уз пут потражим словенски елеменат, колико се очувао, да видим родбину коју нигда видео нисам. Да, јер оно грдно немачко море што се данас протеже од нашег суседства па до Балтика, и од Елзаса па до у Русију, прогутало је милионе словенскога живља. Али хучне велике вароши својом претрпаношћу одузеше ми све преме. Музеји, библиотеке, позоришта, паркови, и

*) Овај прилог пок. Ђ. Ђорђа, шаљем ово у архиву београдског Позоришног Друштва. Новосаци је велики музичкога текста поклоник и познавалац. Година није означена, али је вероватно из 1853., када је оснивано и заснивано. Ур.

још многе друге ствари, којих је тамо у изобиљу, прогуташе ми све преме и не стигох да ишчезле остатке браће словенске нарочито тражим.

Време се приближавање повратку и ја рекох да у пољску за Отаџбину спратим и видим најјачи траг словенства у Немачкој, да видим *Будишин*, главни град *Горње Лужице*, центар *Лужичких Срба*, последњег изостатка наше словенске у данашњем немачком колосу.

Тога ради, кад 30. августа после подне стигох из Берлина у Дрезду, одмах пређених пет и у 5 часова и 15 минута кретох пут Будишина, где стигох у 6 час. и 30 минута.

Мислио сам да ћу бар од Дрездe до Будишина бити срећнији но дотле; да ћу чути иоле реч словенска говора, да ће имена словенских места бити све чешћа, да ће имена лица словенских бити непрестана. Али како се варадих. Исти утисци, који ме целим путем кроз Немачку пратише, доследно ме и овде гоњаху.

На мора германштине и овде, као и на целоме путу, само гдекто искрсаваху већ потрвена словенска обележја, која се само благо и пезнатно истакнуваху било у по коме тачку, било у ношњи, било у по којој речи и имену или географском називу.

На питати боље но беше ни у Будишину, глави острва словенског, где мишљах да ће на градској господарити словенски натписи, на улицама се чути већином словенска реч и Словени се својих осећати.

Али се јако преварих. Будишин слабо ко и зна, кога знају под немачким именом *Bautzen*; Лужичке Србе нико не познаје; они су за Немце *Wenden* (Венди); цела Лужица њихова отаџбина зове се *Lausitz*. Где год се окренеш: немачки је натпис, где год прођеш: немачки се говори; само по тачу видиш да тај што ти се таквим приказује није Шваба, већ ти изгледа познат као да си га негде видео, али он је одрастао у туђини па га туђин потуђинио.

Време беше суморно, киша падаше као из рукава, вече се спушташе, те све то увећаваше моју усамљеничку сету.

Носећи у рукама само малу путничку торбу, журно корачих кроз овај туђи свет до пред хотела на који наиђох. Ту одседох и пошто се мало доведох у ред, сиђох у трпезарију где беше пуно света. Заузех сто на средини, поручих пива и узех немачке новине којима заклоних лице, а напрегох уво, не бих ли боље чуо говор околине. Али ниједне словенске речи не чух.

После вечере узех да разгледам Adressenbuch der Stadt Bautzen mit Stadt- und Theaterplan за 1891. год., са намером да потражим да ли ће ту бити чега словенског. Међу силним немачким установама у овој варошци, једва чега беше словенскога. До душе, међу грађанима беше и словенских имена, али ни њих у оној мери у којој се надах.

Све је ишчезло, снега је нестало!

Био сам непријатно дирнут, онако од прилике као кад видим нежно пропала човека, који тек још по мало животари, страхујући непрестано да га са сним нестане. Са таквим мислима поцукох се у своју собу, где дуго размишљах о прошлости и судбини овога једноплеменог и једноименог народа.

Лужички Срби, или како се сами називају *Serbjo* (у једнини *Serb*), којих данас има само у двема немачким државама, Саксонској и Пруској, последњи су изостатак оних словенских племена која су некада настањила земљиште Балтичкога приморја међу доњом Лабом и Вислом и међу градовима Лабом и Одром. Она нису никад сачињавала једну политичку целину, стога и није чудо што су међу њима биле чисте међусобице. Предања њихова казују велико природно богатство земље на којој су, развијену трговину приморских градова и одважност словенских морнара. Све то данас другојачије гледа. Историја словенских народа не познаје страшније нити крвавије прошлости од прошлости тих балтичких и поланских Словена. Цела њихова прошлост није ништа друго до непрекидна борба против Немаца на западу и против Нормана на северу. Било је до душе и покушаја заједничкога рада словенског против непријатеља, али је непријатељ вазда успевао да управи једне словенско против братског племена. Већ под Карлом Великим борили су се овде једни Словени против других. Вајкадашња крвници словенски постадоше још жешћи, кад се германска племена покрстише, пленење бојене појачаше тада још и верски. Дижући се упорно вере својих праотаца, Словени не хтедоше прихватити Христијанство из руку Немаца, који ношаху у једној руци крст а у другој мач. Христова наука, која целоме свету доношаше спас, њима стрепње роћаше, јер апостола немачког хришћанства праћаше Немац војник. Стога и није чудо што су се пољски и балтички Словени опирали свима силама да или протерају или потпуно пезање просвећивање и мисионаре немачке.

Али словенска и немачка сила не беху једнаке. Док Немци, прикупивши се под власт једнога господара, удараху сложно, дотле Словени, растрзани домаћим неслогама, не беху у могућности моћно се опирати силној немитини. Сем тога међу Словенима беше и народа који се пезаше с Немцима против своје браће. А кад још Пољаци и Чеси, реновши Христијани, помоћоваше Немцима против својих сапленика, онда већ више не беше могућности, поред снега упорства, не подлећи.

Прво паде под немачку власт словенско племе *Срба* (1032), па онда *Лутиче* (1157) и *Бодриче* (1160). Последње им уточиште оста острво Рујана, где се у Аркони дизао храм старопе словенскоме богу Световиду, али 1168. г. дочека и њега дански краљ Валдемар.

Пошто Немци овладаше Словенима, пођоше још и даље: латинше се да их изнемоће. Немачки владаоци, попливајући поједине земље и замоке својим племићима, давали су им и написан број немачких породица које ће ни земље обрађивати. Са немачким колонијама ширио се мало по мало немачки елеменат, а словенски све више умицаше. У словенске је земље са немачким племством, у коме се утопише преостала словенска господа, нагрнуло и силно немачко

В. Стаматовић

Нови задатак

духовништво. Што беше Словена у градовима, то беше сама простота и сиротиња која је морала живети одвојено и ни по чему се није смела мерити са Немцима, којима иначе припадаше прва реч. Тако стари словенски градови добише немачку управу, која се вођаше на основама немачког права. И Словенство се на овај начин и по селима и по варошима у многим крајевима са свим утапаше. „Прост словенски човек слушао је у граду, у замку, у цркви и школи од својих свештеника и учитеља, па најпосле и од својих суседа, само немачки језик. Овај је почео све више и више утицати на словенски и није му дао да се до књижевног језика развије. . . . Домаћи језик остаде најпосле само код старих људи; младеж га је почела заборављати, а на његово место примати језик својих господара и учитеља". — Већ унуци славних словенских кнезова постајала су реткосви Немци, који су се као такви уздизали до сјаја немачких књижевника, песника, војсковођа а често и ревносних гонилаца племена чија им крв у жилама тецијаше.

Најпре пропадоше Лужице, који су становали у приморју реке Одре па на запад све до вода Варнова и Небела. Потпавши 1168. г. са свим под Немце и Данце, немчили су се и претапали кроз цео 12. и 13. век, а у 14. в. већ се о њима слабо што и зна. 1404. г. умрла је на острву Рујану последња душа која је знала словенски говорити, и данас је по старим насељима наше браће Лужица сам чедњи Немац.

Од Лужица на запад, све до реке Лабе а нешто и преко ње, становало је словенско племе Бодриче. Њима су Немци овладали 1160. г. Но они не подлегоше тако брзо. Још у почетку 18. в. било је ту стараца који су знали говорити другим језиком својих праотаца. У Вустрову се последњи пут чула *словенска реч*, како су они називали словенску реч, 1751. г. У првим десетинама 19. в. угасно се и последњи жижак словенских Бодрица. — Знаменити еклесо свога времена Лајбниц (1646.—1716.), ударајући темељ науци о сродству и пореклу језика, изрекао је да је ради проучавања тога потребно темељно проучити што се више може језика који и тада још живљаху. Његовом настојавању треба захвалити, што се тада, у дванаестом часу, покупи неколико стотина речи некада силних Бодрица, које са једном старинском световском песмом и очепашем осташе једини споменици негдашњег живог језика Словена Бодрица.

Лужко од Бодрица и Лутица живели су *полапски Срби*, који су на југу допирали чак до чешких гора, на истоку до Кнезе и Бобре, на западу до Сале и нешто преко ње, а на северу до Хавеле. Ови су се Срби делили на три гране: на *Лужичане* у Лужици, што се данас зове Доња Лужица, на *Миличане*, у земљи која се од 14. в. зове такође Лужица, а данас се зове Горња Лужица, и на *Србе*, између реке Лабе и Сале. Од 1032. г. све су те земље под немачком влашћу, с којом се шириле и немачки елементи на пропаст Словенства. Како је као било живахно Српство између Лабе и Сале сведочи поред осталога и то, што је у Мишњу пешало Немцима за руком да тек 1427. г. истисну са свим српски језик из судова. Али и оно Српство што се на Сали одржа, утапани немачка реформација са свим.

Срби у Горњој и Доњој Лужици беху јачи. Лужице су растављене једна од друге линијом повученом право са истока на запад преко села Сиреновце, које лежи онде где се Мала Сирева у Велику Сирену улива. Од те линије па север леже Доња и на југ Горња Лужица. И у једну и у другу Лужицу продреше Немци 1032. г. И ту су као и на другим крајевима тамањали, сатирали, утицали и претамањали. Борба беше крвава и непрестана. Међусобна мржња и непријатељство између Словена и Немаца дођоше дотле, да је чак саксонско законодавство морало наредити, да једно против других не могу ни сведочити, пошто се зна „да је свака страна готова другу штетити, па на се спедобре и заклетвох морале потврђивати!“ Али при свему овом не успеше овде Немци ни до данас изкрнити оно што изкрнише на другим крајевима, јер се ту одржа на 200.000 Срба и до дана данашњега. Јакичко ће тоже бити узрок што су Лужичани 1373. г. потпали чешкој крони, под којом осташе све до 1635. г. кад Лужице доби, од цара Фердинанда II, саски изборни кнез Иван Ђурађ I. По Бечкоме пак миру 1815. г. отеше Пруси читаву Доњу и добар део Горње Лужице, а само мали део оне последње остаде Саксонској.

У тима и такима бедама изложени земљама очува се, маленн али топли огањ словенске свести, који спетлујући загрејаваше свиове своје, који данас од разбуктало плажена словенског очекују пајављање и једнакост словенску.

Поред свију невоља, у окни се земљама настојавало још од 16. в. око народне књижевности. Пре реформације у Горњој Лужици не налазимо никаквих књижевних споменика словенских. Најстарији писац, који се помиње, то је *Јакубица* који је 1548. г. спремио српски превод Новога Завета. Са реформацијом дакле, која да би продрла у масу народну прихвата се народног језика, јавља се и књижевност у Горњолужичких Срба, која је постављто напељена црквн и образовању духовноме. На друге пак потребе народне просвете књижевници нису тада ни помишљали. На ту сталу нагали њихова књижевност тек у 19. в. када национални покрети с краја 18. в. учинише да и мисли и студије о народима постану предмети општега интереса.

Још у првим деценијама 19. в. Лужички Срби бораваху у дубокоме национаноме сну. Чак и образовани Лужичани слабо што знађаху о своме Словенству, а маса народна и не помишљаше никад о томе. У читавој Лужици беше тада тек само један свештеник, по имену *Љубенски*, који подизаше свој глас у корист своје народности. Његово оружје беше перо, он писаше доста, написа описиран Речник и Граматнку горњолужичког језика и још силу побожних књижица за народ, које су се почеле читати по селима. И ако је неуморно радио, успеха беше врло мало.

Већ у даљим деценијама 19. в. националне идеје почеше хватати дубљега корена међу Лужичким Србима. 1876. г. ступи младн Лужичанин *Зинлар* на богословски факултет у Лајпцигу. Ту стаде он помишљати како би се и нпта ваљало најпре учинити на буђењу успаваног словенског духа међу његовим сународницима. Свештеници би, мишљаше он, у том погледу највише учинити, те њега сним жаром свога младићског полета да приволи своје другове, који су се такође за свештенике спремали, да кад се врате у леву Лужицу стану својски радити не само на вери, него и на народној просвети, а изнад свега на дизању успаваног духа народног. Ваљало је пре свега уздићи народни језик, а у томе беше у неколико већ утрвена трага. Још Љубенски, школујући се у Лајпцигу, беше успео да се ту и Лужичко-српске проповеди држе, те Зинлар и његови другови одоше још корак напред, заверивши се да сваког четвља у својој средини словенски пропопедују. Та установа постоји на лајпцишком универзитету још и данас, у неколико измењена, као друштво Лужичких Срба под именом *„Соравјија“*, како га још Зинлар крсти. Но Зинлар оде још и даље. Наскоро заснова он са другитном и рукописни дневник *„Српска Новина“*, у који сваки члан „Сорабије“ мораде сваке недеље по итогод прилагати. Младићски овај рад који потицаше још из поетских заноса националних, одушевљавао је многе младе Лужичане.

Један догађај појача поглед Зинларов. На велику радост његову и на велику корист његових српско-словенских осећаја позна се он са знаменитим Чехом Палацким и Србином Симом Милутиновићем - Сарајлијом, па дознавши из разговора с њима о Лужичана са осталим Словенима, јати се учења словенских језика и уважавања једнодлежене браће.

И ако још не беше спремних Лужичана, који би прихватили идеје Зинларове и разнели на све стране, ипак се идеја о Словенству буђаше постепено, да сазри кад јој време дође.

Провиђење је хтело да и Лужичани добију свога Вука Караџића. Што је у нас Вук то је у њих *Јован Ернст Смолер* (рођ. 1816. г.), син сеоског учитеља Lohsa, који 1830. г. ступи у гимназију Будишинску. Док је био из дому слушао је само српски језик. Мати му њемачки скоро и не знађаше. Сад пак ступивши у гимназију, нпје се у кући где се ни реч српске не чује. Тешко му беше, те је под успомене тетобе често говорио вршњацима: Ми смо Срби, а онде ћемо заборавити свога језика; хајте, браћо, да се учимо своме језику! Другови га послушаше, почеше учити српски, а Смолер их уживаше поучаваше. Он их је учио певању народних песама, те им у младе душе усађиваше жеље блага народнога.

Онако исто као и нашем Караџићу, Смолеру беше суђено да буде први радник на неуморано књижевнојледини свога народа. Пре њега нико не познаваше живота Лужичких Срба; њихови пак обичаји и предање беху још наше познати. Смолер још као гимназијста провођаше распусте путујући по народу, где поче скупљати народних песама и при обраћати пажњу на народни живот и распространеност.

1836. г. ступи он на богословски факултет Братиславског универзитета. Ту се позна са знаменитим чешким књижевником Пуркинном, професором медицинског факултета

и чешким песником Челаковским, који предаваше словенски језик. Од њих почне Смолер учити чешки језик. То исто чињаху и његови другови тек-што дошли из Чехом Палацким и Пољаком Мађејовским који тада дођоше у Братислав. На не остане само на томе, већ изучаваху и друге језике словенске. Сем свега они ту основаше и „*Друштво за мужички језик и књижевност.*“

После Смолера неколико година, ступи у Будимшшску гимназију *Мужик Клосополски*, који са друштвом заснова „*Српско друштво у Будимшшској гимназији*“, које гимназијска управа одобри под именом „*Societas slavica budensina*“, уступивши му и једну собу за седнице и читаоницу. Поред задатка, да му се чланови вежбају у народном језику, ово друштво стави у дужност сваком члану да по штогод напише на народном језику.

Бавећи се у Лајпцигу, сазна Људевит Штур да у Саксонској има још жших Словена те дође у Будимшн, па ту стане патрено објашњавати Лужичанима о њихову словенском пореклу и пробуди врло жив интерес Лужичана за прошлошћу и будућношћу. Он је први зближио Лужичане са осталим Словенима.

Чим Штур оде, стиже српском гимназијском друштву у Будимшну писмо од Јана Колара који у посничном запису обавештаваше младе Словене, те их поэма усхити. За писмом посла им и књига на разним словенским језицима па и на нашем.

Тако припремани млади Лужичани одилазили су на Лајпцишки универзитет; ту се познаваху са осталим Јанима Словенима, па се ту њихово заснова и „*Словенско Друштво*“, у коме ми тада видимо Мужика са својим другови-ма, Бугарина Кукарчи, Пољака Сокољницког, Србина Магазиновића и неколико Чеха.

До овог се доба национални полет ограничаваше само на одушевљену омладину, али омладина присташе и подизаше се на своје ноге да прихвати озбиљно поетске снове и мисли о своме народу. До тога времена радила је омладина поглавито на кућевљу народних песама, уносећи народног духа и живота. Благодарећи таквоме њиховоме раду Лужичани имају, може се рећи, најпотпуније и најбрижљивије издани зборник народних песама. Сад тек настаде међу Србима права препорођај књижевни и духовни у коме се трудише да узме учешћа целокупни народ.

Ваљало је засновати српски лист, који ће пробуђене идеје у главама одушевљених родољуба разнети дубоко у народ. Тога се прихвати *Јордан* (рођ. 1818.), који се тада из Прага са богословских наука врати, покрштавши 1. јануара 1842. г. недељни лист „*Јутарица*“ (Зора). Али одмах беше слаб, те после пола године престаде лист излазити. Заиар и Смолер покрећоше „*Тыжденску Новину*“ (Недељне Новине), које имађаху боју срећу.

Прегнући не остане само на томе. По угледу на нашу и Чешку Матицу, смисли Смолер да оснује и тамо *Матицу Српску*, али у први нах то остаде само жисао.

1845. г. дође у Будимшн непадашњи друг Мужиков учитељ *Нимчо* и са собом доведе приученог певача *Кучора*. Српски родољуби, у договору с њим, приреде мужичку српску светковину, на којој су се ради уздизања Словенства и национализности певале само словенске и српске песме. — Овај први словенско-српски концерат би обилато посећен и свима наведен. Очарани присутни реше да се такви концерти понављају као особите свечаности и то по разним местима.

(наставиће се)

СЛИКЕ ИЛИЈЕ ВУКИЋЕВИЋА

И. Вукићевић

Познато је да је покојни Илија своје прве приповетке писао онако како су писали његови старији савременици Лаза Лазаревић и Јанко Веселиновић. Тако је трајало неке три четири године. То је његово писање имало нешто само од себе. Више је причао онако како га је терала да прича његова унутрашња потреба, „но инспирација“ (како се негда говорило).

Сама количина а још више израда приповедака које је тада написао сведочи и нама данас да се око њих није много мучио. То је и онда било јасно најзналијим читаоцима, па су зато потицали из круга Илиних познаника и пријатеља мишљења и савети да више прочава и брижљивије ради своје, иначе лепе приче. А кад се 1890. или почетком 1891. године појави збирка његових одабраних „Приповедака“, поновише се ти савети из кругова ближих Илији, на најбоље одзива и у штампи. Његов друг и пријатељ Данило Живаљевић, прегледајући у „Отаџбини“ шта се 1890. године јавило у српској и хрватској књижевности, замераше онтро недостатку Илиие студије, на овако хвалисаше: „Буде ли... Вукићевић ударио другом стазом, и не овом којом је пошао, он ће моћи заузети врло видно место у српској приповедачкој књижевности; ми му то од срца желимо“. А тако се, као што рекох, једногласно мислило око Илије. Ја сам у „Делу“,

у непрологу његову, споменуо да је Лаза Лазаревић једном приликом казао да је Илија најдаровитији млађи радник на приповеци, који само нека довољно књижевничке спреме. Те су моје речи после повољене у предговору „Арнаутским сликама“ Вукићевићевим које су изашле у Мостарској „Малој библиотеци“, али је додано да је оно Лаза рекао „тада“, кад је изишла Илина збирка. Али то не може бити, за Лазу је то било сувише доцкан, него је то могло бити раније, поводом које приповетке Илине, одштампане у листовима.

Како је Илија био врло осетљив према свим тим одазивима и како се према њима управљао, ми смо, његови другови, очекивали по изласку његове збирке да ће он наставити дотадашњу врсту приповедака, усавршавајући их, према свом развијању и напредовању. Очекивали смо на његова пера неке које ће наставити оно усавршавање кога је очевидно било и довле у њега. Очекивали смо нове приповетке које ће стајати према дотадашњим онако као су стајале „У новој кући“ и „Је ли жив?“, писане 1889. и 1890., према „Комшијама“ и „Свом греху“ писаним 1887. и 1888. године. Још нам се чинило да се од њега смело надати оном што се тада највише желело у нашој књижевности, јер га није било, роману српском. Од неких већих Илиних приповедака требало је само неколико корака па да се дође до праћега романа. Али тако није било. Он, после гласова да му треба више студије, довста више са студијом и још поступе самосталнији према својим дотаданьим уседима; али не наставља усавршавање у дотаданьој врсти приповедака, него израђује себи нову литерарну врсту — слике.

Оне чине засебан низ његових прича, и о њима сам научан казати неколико речи, које доцније могу послужити као прилошци за рад онога који буде проучавао Вукићевићеве слике, приповетке и бајке. А сада то моје белешчице могу подстаћи кога читаоца да с већим интересом узме у руке праву српску одабраних састава онога књижевника, која ће кроз кратко време изићи у X. колу књига Српске књижевне задруге. С друге стране (нећу крити) овим белешкама рад сам да малко и ја отплатим дуг који српски књижевници дугују истрајности и доброј вољи с којом уредник „Нове Искре“, сво већ четврта година, успешно остварује значајан задатак свога листа.

Вукићевић је свој нови књижевни облик, слику, нарадио поступно; то се лепо види по приказима њиховим. А једна од њих, „На шесечини“, канда најјаче приказује прелаз од старе ка тој новој врсти. Али у тој приповеци још успех није постигнут, она страда од те преданости.

На даљима се види све потпунији успех. То су: „Под сунцем“, „Граничари“ (обе прештампане у „Арнаутским сликама“) „Шкрбо и Фејзула“ (Требевић“ за 1892., прештампана на истом месту), „Неколико слика из живота једнога јунака“ („Преодница“, 1891.), „Мишко убојица“ („Стражилово“, 1893.), „Мала погрешка“, „На стражи“ („Отаџбина“, 1892., књ. 30. и 32.; последња прештампана у 1899. у „Зори“), „Стика“, „Искушење“ („Јавор“, 1893.), „Горак хлеб“, „Рождество твоје“, „Један бора“ („Дело“, 1894. и 1896.), „Љута рана“ („Босанска вила“, 1896.).

У овим је приповеткама Вукићевић много самосталнији, али мислим да се и овде види литерарни утицај, истина много мање него у прилика. Сем тога, утицај и извор његов нису исти који и пре. Али да се и у овом другом виду Вукићевићевих радова може наћи утицаја Лазаревићева, сведоче нека места „Искушења“, кад се упореде с неким местима Лазина „Ветра“. На пиши, мислим да је овде главнији Тургењев.

Велики руски писац приповеда у „Ловчевим записницима“ своје ловачке доживљаје и познанства, па износи у неколико јасних потеза ову сеоачку душу, исправа често у неколико реченица судбину, обично патимарн душевна догађаја, руског мужика. Тако се и Вукићевић у „Искушењу“, „Мишку убојици“, „На шесечини“ јавља као ловац, позна се с људима, дозна на разговора њихове карактерне психичке црте или доживљаје па то исправа начином који доста напоминље Тургењева. У другим приповеткама он није ловац, него чиновник који путује службеним послом („Љута рана“, „Под сунцем“, „Граничари“), а у трећима обичан путник („Рождество твоје“, „Горак хлеб“, „Стика“); он срета људе који га интересују, наведе их саме на разговор или наведе друге да о њима разговарају, и све то изнесе пред читаоца.

У неким се приповеткама не види писац („Мала погрешка“, „На стражи“, „Шкрбо и Фејзула“), него објективно износи каку слику, али је и ту готов у неколико потеза. Као што је Вукићевић у животу био необично жив, сав од нерава, тако је и његова књижевничка природа. Не само ове слике, него и бајке и његове прве приповетке веома су живахне; при читању не може се с њима много застајати; описода нема ни у првим приповеткама. У сликама пак његовим имамо свуда концентрисану читаву, по садржини, пространију приповетку. Сликару је довољно неколико страна, да нам у „Љутој рани“ прикаже и човека и једну анегдоту, описоду из оне тешке и дивље борбе која се до истраге бије тамо између Срба и Арнаута. Довољно је десетину листова да у „Мишку убојици“ очигледно прикаже чудноги пословању српског кордона с његовим нечовечним поглелима и да исправа његове немилосрдне поступке према свима и сваком слабијем. У „Једном бору“ износи у неколико сличица полуозанатичнога дечагора и фантасту, његове радости, кад та прати успех, његову тугу, кад та стигне неуспех. У „Искушењу“ и у другим сликама опет по једну душу, опет патње и невоље, које су ову или ону задесиле. На шако је лепо поделен тон у „Искушењу“: у почетку и доба године и сва описана природа чисто расположају и умирују читаоца да и он без очаја гледа на судбину сленога Риста, па се после све више заиритава док се не стигне приказати како се кроз тамни отвор на бици и кроз растварене даске на тавану спроћиште кућице „тихо спушта бела прилика са шупљим очима, повезадалим зубима, и око ње се вије бела, дуга, нагличаста хаљина“ на прилази смртничком крепоту бедноге сленца.

У сиену том сликану Вукићевић је веома самосталан, и веома би погрешно било захтевати неку већу његову зависност од Тургењева. У њихову начину приповедачком има доста сличноста највише зато, што је Вукићевић чедо свога времена, што се у то време већина тућих и српских писаца на један начин старају да искажу своју уметничку мисао. Ниће дакле реч толико о имитовању колико о заједници литературног правца.

Кад оне Вукићевићеве „слике“ посматрамо све заједно, јасно се види да су као портрети или, боље, као оне студије које сликари раде, да у њима описивачу грађу коју ће доцније употребити при изради својих великих композиција. Тако и приповедач описара ситне појаве свакидашње у животу, свуда посматра само једно лице и даје нам слику његову, докле не могне пређи на описивања дела: неће приповетке и романе с гомилама лица. Тургењев је тек после многих повела и приповедака прешао на писање

романа, па се тако спрежао и Вукићевић. Али чиновничка дужност и уредничка ангажована да им пошље какав прилог не остављаху му слободна времена да на то прионе, и он је тек у очи своје болести дошао да напише почетак једнога пространо замишљеног романа.

Тако јамачно не би било, да је Илија настављао онако лако писати, како је био почео, да је слике радио онако како је прве приповетке писао. Али сад је писао необично гледајући на сваку ситницу. У осталом и сам је правац његова приповедачкога рада тражио од њега минуциозност. То је било носачко рађање, састављање уметничке целине од хиљаду малих ситница, од ситних опажаја, било из материјалнога било из психичкога света. По великошколској спреми природњак, дакле човек који полази од фактата, по погледима на свет позитивист, дакле човек који верује само у стварну природу, а почевши писати под утицајем реалистичке струје у српској приповеци, Вукићевић је био реалист као и сви српски приповедачи његова доба. Тај реализам дао је подлогу снаге и трајашности његовим приповеткама. Њему оне имају захвалити што у њима нема лажи него их прожима истинитост, што је Вукићевићево перо стално пратила природност лица и њихова говора и рада, природност ситуација, и при избору понекад необичних предмета.

Зато је у овога писца, као и у свих реалиста, веома значајно, значајније него у других књижевника, видети како стоје према животу о ком пишу, како према грађи коју из њега узимљу за своје саставе, како с њом поступају пишући, како ли мисле о разним појавама живота и света око себе.

Најпре пада у очи да је он после 1890. године нагнуо приказивање сјаног живота и само му по изузетку поклањао већу пажњу. Први су изузетак његове граничарске слике које су у Мостарском надаљу погрешно називане арнаутскима, и ако их је тако сам писац мислио назвати. Због те погрешке падају људи у забуну, те је и непознати писац Мостарског предговора казао да нас те слике „воде у Арнаутлук", а оно није никакав Арнаутлук него српска земља као и друга. Јамачно због тога ту је од нашега кордонскога *дрмешнога* стражара начињен — хајдук! А ипак је Вукићевић у тим причама био врло јасан, те није морало бити погрешке; тако он живо и просто износи онај живот наших крајишника.

Други је случај да Илија у сликама приказује живот

Е. Ерода — Молитва

још само онда кад је хтео приказивати савремене политичке прилике. У „Једном борцу“ износи неке црте страначке борбе у Врању. У „Малој погрешци“ казује како клада, да би заплашила слободније људе у земљи, ствара тешку кризицу готово сасвим правог човеку и осуђује га на строгање али му изради у владаоца помиловање, које опет тако шкље, како ће стићи неколико трентутака пошто помиловани већ буде стрелан. И у овом роману мислио је обрадити нека питања нашега друштвеног и политичкога живота, а у „Причи о селу Врачина“ главно и јесте приказивање партиског политичкога живота у Србији.

Али као год што је знатно да је у неким другим сликама, где је писац сама грађа намеђала сликање друштвеног живота, иђаи он то избегао, тако је знатно да је и у „Једном борцу“ и у „Малој погрешци“ јавни живот сасвим узгредан, а главно је психологија људска. У „Малој погрешци“ једна се назире рад владе и њених повереника, а све говори о душевном стању несрећнога кривца и очајна, његова познаника, које је предано да изврши казну и који се тим, њему непријатним, послом мало одвоји, па тим одвојењем оните намере владину, јер помиловање стиже док је осуђеник још у животу, и спасе га. У „Једном борцу“ наслиман је жив човек, иничев политички противник, али ту је сасвим позначајно оно што се говори о његовој политичкој радњи, него се на против с пуно симпатије и лепо приказује он као човек; писац је умео видети и оценити његове душевне потиње за борбу у којој се они двојица нису слагали. Једино је дакле у „Причи о селу Врачина“ писцу прави предмет политички живот; па и ту се он старао да сачува умотворну објективност.

Исто се тако нигде у њега не види нарочита пристрасност према ком било друштвеном реду. Он је свуда гледао најпре људе и њихове душе. Сочивши је патња и њега болела.

Стога се нарочито лепо види његова непристрасност онде где би могло бити у питању његов патриотизам. Тим је осећањем од Вукићевићева времена била прожета готово сва наша песничка и приповедачка литература. У Јакшића, у Каћанскога, у Змаја, у Љубише чак и Лазе Лазаревића нема ни једнога момента да према српском вековном кривицу малакше непомирљива мржња, да се јави објективна милост. Тек почетком осамдесетих година беше се почело под утицајем социјалистичке и радикалне критике хладније гледати на питања између Срба и њихових националних противника. Ни у Вукићевића нема патриотске тенденциозности. Кад у „Мишку убојици“ један ратник прча како је у рату, сасвим обично, погубио једнога непријатеља, писац му његов друг још мирно слушају, а кад ни тај човек исприча како је у миру погубио свога пријатеља Арнаутина, једног од оних који готово сваки дан сматну кога Србина, они се обојица запрепасте и отворено искажу негодовање, да ни њихам и Арнаутин неће ни у сну дати мира. У осталим приповеткама из граничарскога живота, писац истина приказује с њеном симпатијом Србе него Арнауте, али иђаи са доста непристрасности. — Таки је дух данашњем читаоцу прилично обичан, али би то пре Србијанцима ратова са султаном (1876.—78.) било непојмљиво, — толико одудара од све онданње српске литературе. Ти ратови, на и сам бугарски рат (1885.), расхладили су дотадашњи српски заносни патриотизам; али је Вукићевић још хладнији од осталих својих савременика. Ни у једној његовој причи нема онаког патриотског одушевљења какво има нп. у Јакшића или у других књижевника који се васпиташе у духовним средњама другчијим него што беше његова. Шта више неки ни онакога каког има Весели новић на и сам Матавуљ.

Ово је онако приказивање живота на приоме месту у вези са савременим књижевним правцем српским, јер реалисти намеђе писцима објективност, а не допушта да писац излази испред самога предмета са својим мишљењем. Али је овде оволико објективности морала бити узрок и природа писчева, његова прибраност и непоседање заносима.

Иначе је Вукићевић био мање реалист од већине приповедача тога правца. Узели ли не само Игнатовића, Срећка, Рашковића, Матавуља, него и Лазаревића, Веселиновића, наћи ћемо да је он очигледније уносио себе у приче него ико од њих. Он је по правилу мало фотограф; он већином бира из живота онаку грађу која ће пријатном лепотом ипше задовољити естетичке и моралне осећаје читалачке. Нарочито је при избору грађе гледао на етичну страну. Готово сваки пришм његовим приповеткама могла би се наћи моралиа тенденција. Мало у којој од њих да није прилика награђена а грех кажњен. У сликама, у бајкама влада исти етички дах, који је у прилика лепо уочио њихов критичар у „Отаџбини“. Писац све оно што уме на стварности тако преради у живахној и окретној машти, да оно добије идеалан колорит, па се тек тако прерађено, идеализано, јави у његовим приповеткама. Стога ће се у њима мало наћи онога крајњега, грубога реализма, који у читаоца остави болне, непријатне утиске.

Томе је јамачно био доста узрок и његов оптимизам. У њега не само што правда по правилу слави завршну победу над кривдом, него се већином и догађаји у животу свршавају земаљском срећом. У Вукићевићевим очима није свет овај — тирам тиранину. А у вези је с тим и његово симпатично гледање на свет. Као што је речено, он је на све појаве живота гледао с љубављу. Ако је међу њима запазио и нешто рђаво, то у њега изазива разумевање, па поимање појаве и праштање. Материјалистички детерминисам, који је владао већином људи његова колена, добивао је у Вукићевића израз болнога саучешћа, а не мржње. Према таком душевном расположењу јасно је како је он одабирао и прерађивао грађу из стварности.

А иако је дара, тако да је успешно те и с мало грађе стварао умиљате целине. Томе је најлепша сведоџба оно што је, онако мало познајући село, онако живо писао о сељацима. О тој сиази његовој сведоче много лепе слике његових бајака и те бајке тоните као и све друго што је писао: ту је пуно ирло живих призора, пријатних описа, лепих слика. У почетку „Једнога борца“ има опис свршетка ноћи и самога дана, и чим само писац изведе пред читаоца занесеваља гаада-Тому, одмах и причале постане чисто сликовичиио. Кад пред легање Тома дозове једног од укућана, овако му говори:

„— Петко, Цветко, како ли се зовеш, пази што ти кажем. Чујеш, вољаћ ћеш без пушке на стражу, али пази само! . . . Зиам ја да си ти као . . . патра жива; али, снаго моја, сад само пази! Видиш ову мученицу, ону онде — и ту показа руком на плеснану пећ у соби, што стоји на гвозденим потарима високим. — Кака је сад, така до зоре да буде! Ама да не дам да се жар обоче! Чујеш, чим шестане пламена, а ти голубе, лагацко . . . ла-га-цко! отвори врата од ае, али ни инша да не поплашиш, па узми пиљчк и убаци! . . . Не! . . . Немој да убацић, но га само спусти. Али само пази, што ти кажем, ни инша да не поплашиш; и опет затвори врата.“

Кад се ово чита, у мислима се јавља читав низ јасних слика о ложењу и разгрејању соби и спавачима, а уједно

се ствара јасан појам о дечекљивости, ушешности и кажљивости тога чудноватога домаћина. Још једна црта на ће се познати и његово шаљивчинство, јер газда Тома није престао говорити, само је застао:

„Најносле се намрштн, начини се господствен и горд. — Гледај овако! Ови су ти људи — и нас све показа руком — и уз владнку седели. Ej, владика! Јеси ли видео његов златан крст и у њему часно дрво, право часно дрво!! А ти знаш шта је то часно дрво!... На не дај да се каже: сирали се људи у кући газда-Томе!... А дрва не жали! Све исеци, све положи, али само ложи и пази.“

И природу слика живо: „Јутро је било хладно, без кише и ветра, само се у ваздуху осећала пенетрантна влага. Све је око мене кирцало на окивљено гвожђе. По грањама пао крупан бисер капље, више непомично, нити се и једна откида. И земља и небо чини ми се да су пресићени итд.“ Од ово неколико реченица читалац који не трпи влагу несвесно се повлачи и увија у себе. Лака сунчева прпека жало је где у нас тако описана, да читаоца чисто жеже, као у слици „Под сунцем“.

Из снега што је до сад речено може бити јасно: како се у свом писању Вукићевић понашао према стварности и животу, и да их је он пресјајно и приказивао некако друкчије него што су збиља. Све је то у вези с фактом што је њему спољашњи, материјални, друштвени и народни живот био узгредни, као каки дуска. Главно су му биле појаве душевнога живота, па је њих хтео да истински слика и после истините прикаже. Он је дакле био од оних реалиста, који душевне појаве сматрају као главно у човечјем животу, а није био од натуралиста који душевни живот и његове покрете сматрају као последицу физичкога стања човекова — његова телеснога живота и спољашњих материјалних чињеница. Ако се изузме обичан утицај лепог или ружног, топлога или студенога времена на расположење лично, у свима његовим списима нема ваљда ни једнога места где би људи престали бити спесни створови на радили по чистим телесним нагонима или притисцима. Доста би било да се узме слика „Искушење“ па да се види како један радник три сне вече и неће патње, а његова душевна недрима, његово поверење у божју праведност не слаби ни за часак, он до краја недро Бога хвали.

И што год је Вукићевић више бивао свој, све се више одвајао од српске реалистичке школе, све више остаља реалистично приказивање живота, све више тражи душу, те је до краја остао приказивач њен. Она му је, кад у спину узмеш сав његов рад, главни предмет посматрања и писања.

А Вукићевић је имао велики дар да оштро посматра и запази и просте и запленетије душевне појаве, патње и радости човечје. Није му залуду Милан Јовановић, као уредник „Отаџбине“, рекао: „Вукићевићу, ти имаш необично велике очи!“

Он је нарочито имао могућности да у својој породици посматра нежнија породична осећања и, како се види, посматрао их је бистрим оком. Стога после читаоци виде родитеље који шаљу о сину на граници, па му се плаше некада или радују повратку, не у једној него у двема причама: „Је ли жив?“ и „На стражи“. У овој другој, једној од најлепшој међу „сликама“, приказује старца и старицу, врачна страховања, светле наде, мило успомене које они претуре преко главе само за један једини дан („На стражи“). Писац предговора „Арнаутским сликама“ вели: „Нема српског писца који је умио дубље да погледа у срце родитељско и све то верно да престави као што је то учинио покојни Илија у овој слици“. У трећој опет („Рождество твоје“) износи се отац који има рђава сина па се боји злих гласова о њему. У четвртој („Свој грех“) прича се слена љубав према једанчету једва одрашком.

Али је нарочито волео приказивати необичније психичке појаве. Да останемо на страну опет занесеног пала-начког политичара („Један борац“), него да истакнемо: слику убојице од рођења, у кога се та петова црта јавља правом елементарном силином („Мишко убојица“), слику осећаја при спремама за стрељање и при доласку помиловања политичког кривцу, познанику официра који има да изврши смртну казну по заповести („Мала погрешка“), слику душевно неразвијеног створења („Стика“, и то је тако вешто

Споменик Милошу Великом у Никшићу

написано, да је такав створ ближе читаоцима, те место страха и одвратности осећају према њему интерес и симпатију), слику о низ стања душевних у слепца који ништа не види и кога, преко тога, стиже и костобола („Искушење“).

Па као што је Вукићевић тешко да приказује необичније или ониже душевне појаве, тако је тешко, да му цртање буде од ређе оних потеза. Децена се међу њима ретко који груб може наћи. Он је рад оне нијансе исказати такође нијансама. Он често у приповедању поједино само наглашава, остављајући да читалац погоди или наслути шта је он хтео казати. Такав је рад у опште тежак, па често и неки писци у томе не успеју, а тако је бивало и с Вукићевићем. У многим је његовим сликама, услед тога, нека нејасност, која нарочито неповољно утиче на оне који, читајући, не више на сваку ситницу. Многи, књижевно свесни

образовани читаоци, њеу разумели шта је он хтео испричати у својој „Милој потрешци“. Али баш зато велика је већина Вукићевићевих слика права посластица за многе српске књижевне пробирање, а доста их је које су власт и остали српским читаоцима. По својој здравој основи, по лепој обради, по китњастом стилу, по обилатом језику оне су довеле стекле право на то.

Ђ. Јовановић

ПОШТА КНЕЗА МИЛОША

Из народних песама знамо да је још у старој српској држави било квантошша који су носили писма, по потреби, с једнога краја на други, или из једне државе у другу. А кад Турци освојише Србију, онда је поделише на пашалуке, пашалуке на санџаке, санџаке на кадилуке. Том приликом уредише и пошту, да би могли одржавати везе са престоницом својега царства, са Цариградом. На главном путу за Цариград, на тако званом *Цариградском Друму* на размаку од сваких 50 километара (11 до 12 сати хода) била је подигнута по једна поштанска станица — мезулхана. На овим станицама имали су ее поштански коњи и прихватале поштоноше — „татари“ — који су пратили пошту. Оваких мезулхана или поштанских станица било је од Београда до Цариграда 17. У Београдском пашалуку било је три: у Београду, Паланци и Јагодини. Од Јагодине пошта је ишла на Ражањ, Ниш, Пирот, Софију, Ихтиман, Пазарџик, Филибе, Ас'ћоје, Ебибе, Једрене, Бабаеске, Луле-бургас, Чорлу, Силиврију, Цариград. Дајина пута износише у оно доба 183 сата, а тај се пут прелазио за 7—10 дана „татарскога терана“, према приликама и потреби.

Кад су 1804. године Срби устали на Турке и ослободили извесне делове своје отаџбине, одмах су се побринули и за поштанску везу како са Цариградом тако и са појединим знатнијим местима у ослобођеном делу своје отаџбине. Дужност сваког војводе била је да у својој области одржава мезулане. О томе нам доста доказа у писмима и деловодним протоколима овога времена. Овде ћу навести само два три места из деловодног протокола Карађорђева, одакле ће се видети да су поште биле у оно време.

Под бр. 625. Карађорђе је писао Савету 29. маја 1812. године о неким догађајима у Ужичкој нахији, које је извидео Паита писар, па наређује да *„магистрат уреди, магистрат са своом општином и пандурима да буде, таковер и мезулану сигурну да уреди“* итд.

Под Бр. 726. *„Писат пасош суручији Велковом, да му дају коње на мезуланама до Неготине.“*

Под Бр. 847. *„Писат пасош писару Лази Тодоровићу, од Тополе до у Шабац; коње на свакој мезулани да му дају.“*

Најзосле да наведем још и оно што се налази под бр. 1485. 21. маја 1813. године:

„Писато Савету, како му заповедамо Стојана Константиновића из Јагодине, који ће им показати, како је он лане држао мезулану и ове године о свом трошку, и војводе обећале су да му трошак наплате, јербо њима је дужност мезулане држати, а сада трошак неће да му наплате; тако препоручујемо им да нашу кнезу Јести и кнезу Милеју да му трошак наплате и у напредак сами мезулану да држе, као што и друге војводе своје мезулане држе, као што је и наредба учињена на сабору да сами држе.“

Сабор, који се помиње овде, јесте скупштина од 1811. године, држана 8., 10. и 11. јануара. Између осталих реформа, донесених на овој скупштини, донесено је и следеће о поштама. Тако војводи Луки Лазаревићу између осталога заповедено је у дипломи ово:

„И у договору с кметовима од ваше нахије да оградите три мезулане, једну у Шишцу другу у Свилеуви, трећу у Мачви. За те три мезулане од нахије да узмете у сваку мезулану по 4 коња, а уз те коње по три мезулиције; исте коње и мезулиције рана и плата од нахије, да у једанпут уреде, што ће им за годину дана требати, како за право ни с кметовима нађете.“

Све ово као и све остало, што је било створено у току 8 година прве устанка, пало је и пропало 1813. г., те после Другога Устанка 1815. године морао Кнез Милош да обнавља.

За прве владе Милоша Великога најглавније су биле три поштанске станице на Цариградском Друму, и то она у Београду, она у Паланци и она у Јагодини. Растојање између прве и друге 15 сата, између друге и треће 10.

Издаци, који су били потребни око ових станица у Београдском пашалуку, за владе Турака падали су на терет потлаченога народа. Кад је Кнез Милош ослободио Београдски Пашалук од Турака са другим деловима, одмах је почео водити бригу о пошти. Године 1815. издато је из народне касе 85.000 гроша; 1816. године 231.000; 1817. год. 180.000 гроша а 1818. год. 159.820 гроша. Поменуте станице издаване су под закуп. Закупник је морао имати довољан број добрих и издржљивих коња. Београдски закупац морао је имати 60 коња, Паланачки и Јагодински по 40.

У 1819. години главни закупци били су: у Београду *Рыста Дукић*, у Паланци *Ђорђе Марковић*, у Јагодини *Абдул-ага*. Ови закупници мењали су се према приликама и према стопи закупа. У прво време овај је закуп био врло велики. У 1816. години Београдска станица коштала је 80,000 гроша, Паланачка 55.000, Јагодинска 57.500. Доцније се мењала ова стопа.

Осим ових главних поштанских станица на Цариградском друму, Кнез Милош установио је и вилајетске поште. У колико се увећавао број ових вилајетских пошта, у толико је опадала вредност оне три главне.

Над свима, до појаве Сретењског Устава 1835. год., водила је надзор кнежева канцеларија и попечитељ унутрашњих дела. Од фебруара 1835. године постављен је сталан управник пошта и то је био *Јаков Јакшић*. Његова је дужност била да се стара о напретку поште. Од тада отпочела је да напредује поштанска струка.

У време Турака, и по ослобођењу до године 1819., дужности поштанских кондуктера вршили су Турци а после тога јављају се Срби, особито од 1824. године, када се јавља постављење српског кондуктера. Тај први српски кондуктер јесте *Јованча Савски*, који је дуго после тога носио и доносио писма и аманете из Цариграда. Осим њега биле су татари *) *Стојан Симић, Богдан Борбовић* (звани *Татар Богдан*) *Лазар Равбеловић, Инџа татарин, Татар Петко, Тома Шамић, Риста Прендић* и други.

Плата ових татара била је различна: почињала је са 1800 гроша а пела се до 3000 гроша пореских. За путовање имали су они татари нарочиту накнаду — попутину. Ова попутина, у разно доба владе Кнеза Милоша, разно се и мењала. Тако на пример у једном писму од 21. маја 1827. године Кнез Милош наређује Јакову Јакшићу ово:

„Не изостављам јавити вам, да сам ваше тачности ради, у рачунима трошкова татара ваших, идући у Цариград и долазећи одонуд, трошкове ваше на путу овако определио:

1. На трошак за кирију на коње, од Јагодине до Цариграда, по 120 на коња, па колико коња устреба, оволико по 120 гроша да се даде татарима.

2. На јело, пиће и напојницу сурџијама на путу на дан по 14 гроша.

По тому препоручујем и вама да се по оној тарифи у признавању татара ваших у напредак и од садашњега послани преко Богдана плаћате, разрачунавши у признавању трошка под № 2. дана, за које имели татарин доћи у Цариград, све по 14 гроша на дан. Тако ћете ви одавде толико им давати, а тако депутати из Цариграда до довде, којима сам такође овако о предмету овом писао".

После десет година, дакле 1837., ова је тарифа промењена и то 19. јуна. Тада је свакој поштанској станици послана таблица са спроводним писмом. За свако путовање каквога татарина, до оне тарифе, морало је бити нарочито кнежевско одобрење за издатак. После објављене оне тарифе звало се колики је путни трошак татарина до сваке станице рачунајући од Крагујевца. Попутина татарина за најближу станицу од Крагујевца (до Јагодине) износила је 30 гроша а за најдаљу (до Цариграда) 1600 гроша.

Татари или кондуктери били су државни чиновници, имали су сва она права, која и други чиновници.

П. Убавкић Француски подурмар

Татари Кнеза Милоша, кад су полазили за Цариград, опремали су најбоље коње и облачили најскупоцније одело. Милош је гледао да и личност и одело његових татара обрађају на се пажњу сваког. Татари и сами су се старали да се што боље спреме и да што сјајније изгледају. То је голицало њихов частољубље. Како су се спремали, како ли су пиљарски изгледали, како ли и какве коње јахали, то најбоље показује слика татарина Ристе Прендића, коју доноси овај број „Н. Искре".

М—о.

*) *Татар* или *татарин* значи скоротеча. У овом значењу дошла је Турцима ова реч од Персијанаца, јер како Татари имађаху особити дар да заобиђу места, куд једном прођу, и добри познаваоци, то су поверавање њих и узимали за скоротеча. Отуда су *Татар* и скоротеча синоними. Од Турака примили је ту реч и ми Срби.

СПОМЕНИК

КНЕЗУ МИЛОШУ ВЕЛИКОМ У НЕГОТИНУ

ја 27. прошле године на скромни начин извршила се у Неготину једна велика свечаност, од огромна значаја за цео народ српски, а посебице за српски народ у Крајини. Тога дана на видан начин народ округа Крајинског заседочио је осећаје дубоке захвалности своје према Кнезу Милошу Великом, ослободиоцу свом, подигнувши му споменик, достојан имена његова.

Народ округа Крајинског, колико се са осталим народом српским клања највећем делу Милошеву знамените 1815. године, са толико исто пијетета сећа се и 1833. год., када га рука мудра Милоша отрже из ропства турског и са осталим окрузима присједини мајци Србији. Уз тако двоструко осећање придошло је још и треће, а то је да је Крајина онај део наше отаџбине на који је Милош Велики, по повратку у Србију 1859. год., прво погом ступио и изрекао оне знамените речи: *„Ево међу вама, драга децо моја, опет вашег старог господара Милоша!“* Народ округа Крајинског био је срећан да тада први види свога старог господара и да прва пролије сузе радоснице.

И са свим је природно, да су Крајишци с пуно поноса помишљали да томе свом тространом захвалном осећању према овом великану народа српског даду и видно обележје. Најзад се то и испуни. 11. јануара 1899. год., као дана кад је Милош Велики пре 40 година ступио погом на земљиште српско, састао се збор виђених грађана Неготинских да повећа о начину како ће се остварити та замисао. Према једногласном решењу, споменик се имао подићи само од прилога народа округа Крајинског и оних који су у њем тада живели, за тим и оних који су живели ван округа, али су родом из округа Крајинског или су у њем некад живели. Тим је прилином изабран и одбор, који је имао у дужности да стара изведе до краја. Народ се позиву одборову обилато одазвао прилозима, те је за непуне три године скупљено близу 30.000 динара.

Израда је споменика поверена нашем вајару г. Ђоки Јовановићу, који је поверени му посао нарадио са пуно воље и уметничког укуса. Споменик је у правом смислу уметнички створ, према оцени туђих и наших стручњака. Представља Милоша Великог у тренутку када је, пун задовољства и среће што види опет свој народ, изговорио оне знамените речи које горе напоменусмо. И ако је тада био већ много стар и оронуо, њему је уметник умео дати онај идеалан изглед и облик, који може заузети и телом онемогла великан народни а у тако величанственом тренутку, као што је био онај. Споменик је величине 3,5 метра, а постављен је на лепом и китњастом постаменту, коме је извор народно такође г. Јовановић.

Постаменат је од добра плавањског гранита (из окр. Крајинског), а висок је 4,7 мет. Напред, испод саме статуе налази се стари грб српске државе и ове натпис: *Ево међу вама опет вашег старог господара Милоша!*

На задњој страни постамента урезан је натпис: *Кнезу Милошу Великом, Творцу Србије и ослободиоцу Крајине захвални народ округа Крајинског.* С десне стране године: *1815.—1833.*, као године Таковског Устанка и ослобођења Крајине, а с леве стране: *27. маја 1901. год.*, дан и година откривања споменика.

Споменик је ограђен малом гвозденом оградом. Налази се с противне стране, нешто мало у лево од западних крајњих врата, а на средини према замишљеној осовини нове зграде начелства, која би се имала подићи.

И ако је споменик био много раније готов, ипак се због разних проблема није могао открити пре него речена дана. Свечаност се извршила у тишини, коју је у осталом налагао пијетет према скоро преминулом Њ. В. Краљу Милану, али ипак са пуно величанствености, достојне имена Милоша Великог.

Као изасланик Његова Величанства Краља био је г. М. Кумрић, пуковник и ађутант Њ. В. Краља, а као изасланик Краљевске Владе г. Др. М. Миловановић, министар народне привреде. Било је и доста виђених гостију са стране. Народа се беше изнебуха слегло, понајвише из округа.

После одржане литургије, на којој је чиноделствовало преко 20 свештеника, приступило се самој свечаности: откривању споменика, водосвећењу и полагању венаца. Између многих венаца на првом месту треба споменути леп венац од природна цвећа од Његова Величанства Краља, који је положио његов изасланик, на диван сребрн венац од учитеља и учитељица округа Крајинског и венац г. Ђ. Вајферта, који су положили његови рудари са Глоговачког рудника Св. Ане и многи други.

По том је држао говор о заслугама Милоша Великог г. Мил. Бошић, школски надзорник.

Свечаности је присуствовао и XIII. пук са војном музиком.

По подне је код споменика, окићена заставама и положеним венцима, било народне весеље, а у вече банкет, на ком је било, сем гостију, преко 150 представника из народа и власти из вароши и округа. На банкету је пало неколико лепих здравица и беседа: Његову Величанству Краљу и Краљици од г. Љ. Обрадовића, окружног начелника; за тим лепа реч о заслугама Милоша Великог од г. М. Миловановића министра нар. привреде, од г.г. М. Кумрића, пуковника, г. Ник. Стефановића, команданта Тимочке дивизије, архимандрита г. И. Весића и т. д.

Тиме је завршена ова свечаност, тако важна за сав српски народ, а посебице за Крајишце, који, и ако просторном тако удаљени, родољубивошћу и захвалношћу својом према великим људима својим стоје на првом месту. Споменик Милошу Великом уз раније подигнуте скромно обележје Милошеву покатачу Хајдук-Вељку, служиће потомству као доказ о вечитој свесности Крајишана, а уједно као непре-

сушно прело, одавле ће се напајати родољубљем и свешћу о својој народности.

На крају молимо читаоце *Нове Искре* да опросте на овом нало подужем напештају. Мислимо да је потребно проговорити коју реч више, кад се тиче таке културне тековине једнога краја наше отаџбине као што је ова, и то у толико више, у колико наша штампа, с мало изузетка, није у своје време довољно пажње поклонила овом важном чину.

Неготин **Б.**

Пошта Милоша Великог (сликао Ц. Гебел). Опше ове слике, која је у власништву Њ. В. Краља Александра I, види у чланку који смо унели у овај број.

Болеслав Прус. О овом великом пољском романсијеру донели смо, год. 1899., нарочити чланак из пера Госпође Руже Др. А. Вивијанер. Чланак је штампан у 7. и 8. броју.

Уделите! (сликао В. А. Бугеро). Идилски карактер и идеално схватање овог великог француског уметника изражени су и у овој слици, која више буди симпатије него ли сажаљење. То је трофејно овом великом француском уметнику. А колико је уметничке лепоте и драгих у овој слици, довољно је само се погледа. —

Југ-Богданова кула код Прокупља. Крај Прокупља, а на реци Топлици, остаци су старога града, које су по свој прилици још Римљани основу положили, са смером да на важноме друму, који је водио Топличком долином, чувају пролаз на горње Топлице у доцу и у Мораву. Западна страна брда Хисара, на ком је некад био град, спушта се веома стрмо у Топлицу, и тамо, над самом реком, стоји још веома добро очувана кула (које слику опширније), што је некад платниша од зидова стајала у свези са горњим градом. Кула је висока до 15 метара. Како је по народном предању, за врше кнез-Лазарово, у Прокупљу седео и заповедао Југ-Богдан, то и ову кулу везују за име његово. —

Град Крупа у Босни. Овај познати српски град подигнут је на реци Уни, и лежи тако живописно да га је милина погледати. Крупа се развила у град највише досељавањем православних Срба, а недавно још била је мало село. Али њезино развијање није умањио жудном погледу оних туђинских пријавица које живе од српске муке и зноја, те Крупа већ одсека како је то када туђа рука дође да помилује!

Нови задатак (Фотостудија В. Стевановића). Читаоцима *Нове Искре* нису непознати аматерско-фотографски радови Г. Стевановића. Неколике његове радове донели смо прошле године, а сад износимо и ову његову одличну фотостудију.

Молитва (сликао Е. Кролп). Не знамо шта мали, али изгледа да би био грех не испунити такву молитву. Молитве оваквих душа узносиле су и у Богочовечка ону велику реч: „Пустите децу к мени, јер је њихово царство небеско!“ —

Илија Вукићевић. Краткс опис његова живота види у 9. броју *Нове Искре* за 1899. годину. —

Споменик Милошу Великом у Неготину (ради Ђ. Јовановић). — Види у овом броју напештај о свечаности приликом откривања овог споменика.

Францишкански подрумар. (ради П. Убавкић). Овај мађарски рад нашег уметника изведен је још у доба Убавкићевих студија у Риму. Колико се још онда испољавао прави уметник — најбоље нам је то врло добро опширно описао у овој статутети која још вазда чека своја купца! —

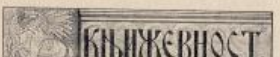

ПЕСМЕ ЈОВАНА ДУЧИЋА

Бачена мисао, у гробљанској тами
Шта сја и трепти, кад не обасјава
Њен правац сводом гробље окивљава!

Махнама, које је г. Богдан Поповић открио у Шантићевој поезији, обилазиу и песме Јована Дучића. Али ми нећемо прећи преко њих, да се задржимо на оном што је у Дучића најлепше, најбоље, што је есенција његове поезије. Јер ни Дучић није од оних духова чије нас и потрешке и слабе стране занимају и узнемиравају нам поштовање. Он је у њиву дарова, који, ако хоће да нам се допадну, морају навући најсвечанније рухо, морају пазити на сваку реч, одмерити сваки покрет. Аналитичи вранце, јер према махнама и рђавим странама је и добро често врлина, трудимо се да изустројемо општу тенденцију, израз најмлађе наше поезије, колико се та тенденција и тај израз у оним песмама огледају.

Да разгледамо на пр. *Залазак сунца*. Ту је бакрено небо и црвена река и цвет воденн и воденички точак и непозната жена, која плаче од бескрајне туге, а чувају је два сфинкса. Ту је бескрајно море и вртови и још читава гомила мисли и слика и представа. А шта треба цела песма да значи, да каже, да изрази? Песникову чежњу за љубављу, која га у вечерњем Stimmung-у обузима. Само се та чежња губи у симболистичким представама, претрпана мноштвом слика препапрегнуте фантазије. На површку неки се читалац помири и са модерним симболизмом. Али за што онда песник у последњим стиховима на пречац пада у најреалнију реалност, у царство најсувље логике, па' боље нелогике? Док нам Дучић описује ону женску са сфинговима, можемо и да га разумемо — али кад нас на крају уверава да је то цела истина, да његово „срце то не лаже себи“, да та женска скулптује, и кад не би егзистовала он би морао вечно плакати — онда се тиме мења логика естетска с најобичнијом позитивном логиком, две супротне вероватности, две хетерогене могућности стоје једна до друге грешећи против истине, против смисла, који ни естетска логика не руши. То кажи целу песму више него она свеза „и“ у последњем стиху, у којој г. Богдан тражи узрок рђавом утиску којим завршетак песме потпре правилан склад.

Без обзира на ту техничку ману, она песма Дучићева карактеристична је не само за самог песника, него у неко-

лико и за нашу најмлађу лирику. Нема сумње да је вечерњи мотивима богата васколика поезија. Психолози естетичари нека тумаче за шта стрмак парочито предиспонује песнике за ноћање. Историја естетике, историја литературе показује и на тим вечерњим мотивима, колико зависе од епохе и од личности песничке. Вечерњи мотив у једнога Гете-а карактеристичан је за њега, али и за епоху у којој је постао. У нашој литератури има тих песме које, ретком јасноћом, обележавају развитак наше новије поезије. То су: Ђурини *Вече*, Војисављево *У ноћи* и овај Дучићев *Залазак сунца*.

Ђура је жедан мира, одмора; он се претапа у васионску тишину. Усред живопне буре, расконо издате енергије — он је жељан заборава; усред свих немирних звучних живота, он решигнацију споју — и у том је сва величина резигнације те — изделује из ширине неког васионског принципа. Каквом недвосмисленом алегоријом он то нескаже! Сунце је јунак, који пада у борби и тоне у вечерњи мир, којим цела природа дише — стих по стих те Јакшићеве песме. Не задржавајући се на лепотама те песме, ми истичемо основни тон њен — чежњу за миром. И то је оно карактеристично у њој за Ђуру и за епоху, која нам је њега дала. Јакшић је стваралачки дух, дух који се у пуном смислу из себе разлио, а његов живот то је живот плодне земље која храни свет и троши енергију. И над он чезне за миром, то је као што земља чезне за одмором зимским. Није случај што и Гете-ова вечерњи мотиви кулминишу у речима:

Süsser Friede
Komm, ach komm in meine Brust!

Упоредите сад са Ђуриним *Вечером* — Војисављево: *У ноћи*, и Дучићев *Залазак сунца*; са оном хармонијом мира — ове дисхармоније не само у Leitmotiv-у него и у појединим акордима, ово губљење у неодређеност, у којој ни свет спољашњи нема одређеног облика. — Војисав иди ноћу *зелен* лист, Дучић водени цвет заспао над таласом! — ово тумачење приписано по добрани, по вечерњој природи — и у истину тумачате по својим рођеним мислима и осећајима: и разлика је очевидна. У Ђуре је тајанство вечерњег мира већ у оним *мудрословним*, које ветар хуји; у Војисава морају и *разум* и *сете* да положе оружје пред шапатом лишћа; у Дучића већ морају *сфинге* да дођу у пошоћ, па да се пирази тајанство вечерње. Душа је отупела, треба је што већма уздрмати. Та је разлика иста између ових песама као између данашњег покољења с мртвим идеалима, са срушеном вером, с погашеном пустом љубављу и оног Ђурина покољења с чистим идеализмом, мушком љубављу, срчаном сналжном вером. Живот Ђурина покољења, као и његов лични, испуњен је био садржином; данашњем песничком покољењу живот је једна комедија, чији хумор и суштине муте трагедија на Голготи, гломаза Хуса и Ђорђа, на' ако хоћете и Косово, Славница и т. д. За Ђуру би се могло рећи да пати од пуноће живота (онда је и Његошева пушка показала устанак и рат); за данашње поете могло би се рећи као и за сву нашу јавност — да пати од *празнине живота*, у којој ни *најсилнијим потрес* нема шта да затресе.

Психологија нека растумачи, ми констатујемо факт да је Војисав могао својом разнежевом лиријом, својом неуравнотеженом поезијом потпамити и надјачати снажне звуке Јакшићеве, онда над је сентименталност, осетљивост, разнежености освојила поражену мушкост. Та разнежености, то неуравнотежарство није мана Војисављева, или Дучићева — она је ако хоћете врлина, сваколико нам одлика је наше најмлађе поезије. Али нечити мотиви поезије морају да напуне и збирке песама тих наших поета. Љубав, до душе, не траје више до гроба, али за то долазе силне, снтне љубави које никад не задовољавају и још остављају на души и још више на савести мрљу. Најсветлије ми изгледа кад се таки снтна љубав гради бескрајном и вечном — као што је у Шантића. Војисав је бар искрен, а Дучић, који је пре био и сувише наивап, у Венецијанским ноћима рече на једном месту да се истом речју (љубавном) стотини клео: сад у новом пробраном надаљу осећа тежину оне ријеч (види песму *„После много година“*) Ко ће данас да верује у Бога? Али шта ће поезија без вере, без реалније? Тако песник не верује у Бога, али верује у добре и зле духове и, непријатља Бога, он скида кишу над пркосна звона забрује. Дучић на једној страни сумња у све — на другој толиглав слуша звона са прквице. Изгубивши веру у живот — он ипак верује у безсмртност и т. д. Патролстизам је величайе слапе прошлости и немеласе бедне, поништене садашњости, и то све без бола и јаука. Песника вера растужује увсо лист, него увела пада његова народа. То је модерно у другом свету, на што да не буде и код нас. Ти ми и тако кисамо за Јевропом. За све ово примера је тушта и у Војисава и у Дучића: свака од ових реченица указује на извесне стране наше најновије песничке школе. Мир, тај израз унутрашње сталожености, они Хамлетски духови разумеју само „у ораховој љусци“, одељени од света.

Ту неркону сталоженост опева Дучић у песми *За што?* Враман који чува прах прадедова, звезда која блуди кроз сјајна пространства, сирочашад без историје, Белерофон који гута сиже своје, горде, без јаука — и све то искључно небројеним атрибутима, епитетима — одсеча су Дучићевој чежњи за миром. Песник који у другој песми осећа да има највеће благо „када је све наше, све што осећамо“; песник који је изрекао то најтачније сазнање земаљске среће — не зна за други мир осим у заиздановсти од света спољашњег света. Ама један Гете, један дух који би, да није било света могао створити нов свет и створио је читав нов свет, тај Гете који је научао Дучића оном сазнању — das höhste Gut der Menschenkinder ist doch die Persönlichkeit — тај Гете каже:

Warum sucht ich den Weg so sehnsuchtsvoll,
Wenn ich ihn nicht den Brüdern zeigen soll!

осећајући и да није то казао, да само разорене душе хоће да сијају саме собом и само за себе, као што само такве душе с гордошћу и без јаука уображавају да их нико не разуме и да је то највећа срећа не бити ни од кога, само од себе сквављен. Да се то каже, нама изгубити равнотежу између воље и моћи, између жеља и снаге своје — другим речима: вала се приближити представнику неуравнотеже, разорене душе, Хамлету: духовном оцу литературног безкућништва од кова Максима Горког.

Ово двоје већ показује да Дучић још није изашао из оног круга, додајем одмах, ускот, ограниченог круга мисли, осећаја и представа, који је нашу поезију окивао Бодлеом. Дучић је тај круг поцунио, где је још једино празнином, а да ли га је проширио у чему другом изван спољашње форме — то ће се тешко моћи рећи. Његови стихови *Моја песма допуњују* Војисављеву *Исповест*, и ово што на први поглед изгледа као проширење, као корак у напред јесте само заокругљивање Војисављевих мисли. Он наставља Војислава и у његовим махпама, што најбоље показује Дучићева елегијска посвета Војиславу, о којој не вреди реч трошити. Он наставља и Војисављеву најјачу страну, упошење сликарског елемента у поезију. На први поглед и ту изгледа да он прошарује Војислава, али при тачнијој анализи види се да није одмакао од елемената Војисављевих описа. Његов Христос, који плаче под разбојништом, разликује се само у мотиву, не у духу од Војисављева *Анђела мира* и *Анђела туге*. Иста безбојност, иста безизразност, хладноћа, неосетљивост. Или на пр. Дучићева *Чежња*. У празној *Алеји*, ноћу, на стази стоји Венера и дрхће од љубавне чежње. На њу пада роса и она дрхће. Ама у чему је ту чежња? Песник који није заборавио споменути детаље на стази, „смоков лист“ т. ј. одсутво смокова листа — што је потпуно излишно — нема ни једне једине речи која одаје чежњу. На крају песме на једанпут то и није чежња него — страшна љубав, којој је у песми још мање трага него и чежњи. Уметник сликар мора би кичином изразити чежњу, а то је куд и камо теже него рећи само: Стоји гола Венера и дрхће. Кад песник хоће да слика, он мора речима изразити оно што сликар изражава кичицом. А шта раде наши песници од Војисава па до Дучића? Њима реч не служи да изразе своју идеју, мисао, осећај — они ту идеју, мисао, осећај замисле прво у слици и онда без сагучења описују шта се све на слици види. Шта значи то замењивање кичице језиком? И куда води то описивање осећаја речима, место пара-

жањања? Реч није кичица, она је нешто више од кичице. Ко њом замењује кичицу, тај јој побија вредност, тај одузима речи њен значај, чисто и јасно значење.*) Није ни мало чудновато, што је у нашој најновијој поезији реч изгубила свој смисао. С превлашћу описног елемента прекладао је и описни елеменат говора, прекладала је несмерена, претерана употреба атрибута, епитета на штету музичког и логичког садржаја језика. Реч служи само слици. Други јој квалитети изгубили су вредност. Зар музика речи нешто се и чује, али логика говора скоро је непозната особина: логички најнеочекиваније ствари стоје једна поред друге. Како је Војислав хтео видети ноћу шарен цвет и зелен лист, тако дурги од звезда прави „златне руже". Једноме *мемор споменка*, другог „жежа бије" из удалса, у трећега поноћ звони и т. д. Том робовању слици последица је оно бескрајно алегорисање. Песник нигде скоро не говори непосредно из срца, из душе — често за то и не говори из срца, из душе, него је онда слика, алегорија произвољно — и осећај, мисао, идеја подешава се према тој Конгресвеније су тога правца — нескрљивост Дучићеве „Домовине" и хватаи део оних махова, које је г. Богдан Поповић потражио на Шантићу и од којих као што се види, пате и најлепше песме наших најмлађих песника. О том види и у мојим разматрањима о Војиславу у „Бранк. Колу" од прошле године.

Још једна фатална заблуда наше најновије поезије карактерише и ове песме, а то је оно вечно психолошисање у стиху. Г. Недић истакао је као песничко правило — искреност. И песници наши свесно из' несвесно, мисле да ће бити искрени, ако кажу све што осећају.†) Али то је погибаона тежња. Песник мора ово што осећа у песми, осетити и у души својој, али он не мора све што осећа казивати, он може стварн казивати које није осетио, које су биле у његовој фантазији, или у његовој страсти. Песник је пре свега другог творац; његово је у прном реду да ствара. Мислити да песник све казивати само оно што је осетио, да мора бити искрен, значи хтети од конкинције направити исповедаоницу. Прека том захтеву Хајне ни би био песник, јер се у његову искреност ирло, и с разлогом, сумња. Ипак тешко ће се наћи бољи мајстор у краткој песмици од Хајнеа. Искреност може само открити, а не и заменити нити надокнадити унутрашњу празнину, недостатак уметничког надахнућа, стварања. И сам Хајне но кадшто досађује својим честим сновима. За многе је и Достојевски несавршен (види Schönbach-a: Ueber Lesen und Bildung) због оне силне, и у ситницама бездане психологије поклад све пророчанске видовитости његова Генија. Како тек мора бити кад се најнеизатинији осећаји анализу и у бескрајност одгонетање вечним нанизањем. У Шантића има читав циклус песница у којима се редовно појавља „суза" и „туга". Дучићу је окићена дубљава сумља, демон сумње, „хаџиар дубоморе". Душа се цепка и сецка. Сваки осећај, често и умишљени осећај, анализне се већ само за то, што је осећај; сваком расположењу тражи се одушак — ма да би но некад боље било и пређутати га. То цепкање наравно води дисперзирању. И ако песник не мора бити и драматик и епичар и лиричар — ипак велики песник не ће бити ни само елегичар, као што су наши најмлађи песници. Прави песник може бити само потпун, прави човек — а такав човек никад се не састоји само из елегијског Stimmung-а, него куд и камо више из енергије, рада.*) Тога у нашој најновијој поезији нема. Уметност стварања, кожаља, кажда се са свим заборавила и изгубила, јер за ту уметност вала умети објективним свет обухватити у његову бићању, разумети га у непоморном неђењу његова облика. То наши песници не умеју, што најбоље сведоче многе њихови-баладе Јована Дучића и другова, које нису ништа друго до заодевнут романтичког одећом, подвлачани лирнзам њихов. Али ако се лепа лирска песма може направити само од осећаја, добра балада не може се направити без извесне дубљине и ширине филозофског погледа.

И поврх свега тог има у Дучића лепих песама. Неки од његових „Јадранских Сонета" могли би сваката подинтити, а и оне мисаоне песме одају добру културу. *Дмље те се на праћа, После много година*, неке љубавне у свом жанру надмашају просечне творевине. Према овом што је Дучић још ире годину дана стварао — он је знатно корачно у напред. И у историји наше поезије ове песме, као и Шантићеве, нодаци свих погрешака његових — јесу леп напредак према поезији оне поворке Бранковића и Змајевих имитатора међу којима је и један Мита Поповић који је изгледао генија и који су још недавно пунили и „Јавор" и „Страживово" и сву новременску белетристику.*) Дучић и другови имају поред маха и правих песничких врлина, док се код тих врлнака им из 80-тих година о врлинама не може ни сањати. Само што она паралела одређује нашем модерним песницима и — вредност им.

И Дучић као и неки наши млади песници има дара, који достиже често праву виртуозност — али је тај дар чак и у виртуозности својој — нерадетиван, недостаје му она моћ непосредна стварања која одликује правог уметника. Њиховим делима кореи и извор обично је нанан њих у ономе што су читали, видели, чули, од чега им је остао мање више дубок утисак. На Шантићу се и сувише познаје Хајне, на Дучићу Војислав и још непрекрасна француска лирика. Они су у нашем смислу епигони. Али епигон једнога Гете-а као Хајне, може и да се дичи својим епигонством. А како ће Шантић да се дичи следбеништвом својим, својим Хајнеизмом — кад му недостаје смисао за обимност Хајнеова духа, сналног у свему, што је написао. И каква је Дучићу дика бити епигон онако неизређеног, непотпунног, крњег, полувног узора као што је Војислав!

Да ли пак појава њихова предсказује нову зору наше поезије, као што се нада Г. М. Цар, или је то вечерњи одблесак, последњи просев једног песничког подневља које се гаси — нека будућност каже. Мени се чини да декаденти не навешћују новшу будућности и да су наши најмлађи песници много ближе декадентима него оним духовима који ће тек доћи и о којима прекс најзаоштренијих контраста у којем може да се роди и Толстој и Ничеа може изнати тек бледе представе.

Што се специјално Дучића тиче — мислим да ће још и даље корачнути и да ће се отрести неутешне преказати Војислановс филозофије о пролазности, коју најболе утерује у лаж сам живот, у свом вечном подмлађивању. Ти нада управо не је и натерала да будем оптар и немилостив. За сад остављам његове песме из руку с осећањем: Разумем и прштам, али не узимам. Ово што уданке и оплењује, нисам написао. Хоће ли нам Дучић и то пружити?

Крушевац **Светислав Стефановић**

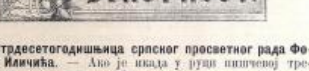

Четрдесетогодишњица српског просветног рада Фотија Ж. Илинчића. — Ако је икада у руци пишчевој требало перо да дрхти од узбуђења то је сад овом приликом, кад се писац ово неколико редака решио да обрати пажњу читалаца *Нове Искре* на ретку прославу коју је, 22. ов. м. прославило стари слуман Г. Фотија Илинчић. Четрдесет година, дакле читав средњи век данашњих наранитаја, прошао је, од како се слављанин тога дана крепуо тријонитом стазом драматске вештине, освећене богомнма старих Грка, — да на том путу скромним силама послужи народу свом, широм читаве домовине своје. Четрдесет година! Молимо читаоце да се за мало задрже на томе појму.

*) Зар није чудновато, да се „Вече" слнкаја Јашнића не може наслатити, — а вечерам мотив песничкој Војислава и Дучића може скоро досљшно нрнети на платно!

†) Овој појави није крив г. Недић, што је теоријски брани. Та појава одника је модерннзма, као анализтички роман у Француза, и друге сродне нрте.

*) Гете нкше: Генија, то је предност!

*) Кад се генија рађају, онда „просечни" обично немају велике вредности. Тек у времену, које но даје генија, могу и просечни час — бити представљани, као узори.

И у добру и у злу, и у здрављу и у болести, и обасут поцима ефемерне славе и изнајдан можда који пут, и у успеху и неуспеху — стално, непоколебимо, с пуно вере у вечитину свога идеалног позива, корачао је избраном стазом стари Г. Фотића. Ништа, ама баш ништа није било у стању да њега, одушевљеног свећеника у храму Аспота и Ушивљеног, скрене са стазе којом је ишао. А над свој то, треба ли овде и даље њих и тражити доказа о величини духовног прегнућа којим је он задужио Србе све и свуда. И само, у овим најзабаченијим крајевима српским, у којима је некадања величина и слава српска још се самоодржавала у најдаљим успоменама и осветљавала се плаником који тек што утрнуо није, — и само је са друзимом својом домирао слављењем, да устајалу воду успомена народних устаљала и покрене.

А каква је успеха он, Г. Фотића, са својом дружином имао у томе? — Ми тврдо верујемо да је некада, какав беспристрастан писац културне историје српскога народа у другој половини XIX века, међ осим невидимим лаворима који су и будили и одржавали и к њишему водили и име и свест српског народа, морати, ма и у последњем реду, записати име скромног радника Г. Фотића Илинића. А ако би се ма коме од наших драгих читалаца ова претпоставка наша учинила претераном, ми би га замолили да се само обазре око себе и потражи још кога од јавних радника наших, који би у прошлости својој имао да укаже четврдесет година историјског дејања на изабраном пољу рада.

Прослава Г. Фотићина од 22. овог месеца ретка је појава у нашем друштву и о њом никако не би смело да буде као што је, на жалост, било са многим прославама наших културних радника, т. ј. да се само забележи, да се о њој говори неколико дана и да то буде све. Та прослава треба да буде светла тачка на небу наших јавних радника. Нека на њу гледају не само они који су се позорнији посветили, но и сви они који су, за на ком то пољу било, прегнули да подигну српско име, да залечућу ране српског народа, којих је, тешко нама, тако много.

Ми верујемо да само тако радећи могу се млађи одужити и своме народу а и својим претходима као што је Г. Фотић, који уз ово неколико наших речи нека прими и наша честитања и наше најљепше жеље.

П.

* У последњем броју (за пр. годину) органа Париског Друштва за Упоредно Законодавство („Le bulletin de la Société de Législation comparée") оштампана је студија г. Léon-a Lamouche-a, канцелара у генералштабу (у Angers-y), под насловом „Etude sur la justice militaire en Serbie." У овој расправи, која износи двадесет и шест страна доста збијеног текста, г. Lamouche говори о најновијим законима нашим о војном правосуђу, доношеним у последњој сесији Нар. Скупштине (у јануару пр. год), а то су: *закон о устројству војних судова, закони о поступку војних судова у кривичним делима и војни казнени закони.* Студија је подељена у три дела. У првом делу износена је организација наших војних судова, у другом процедура, а у трећем реч је о кривичним законима војном. Студија је написана исцрпно са потпуним познавањем предмета који је у њој третиран. У осталом г. Lamouche се већ истакао и као војни писац и као публициста. У последње време објавио је једну своју студију о мађедонском питању, о којој је „Летопис Матице Српске" донео врло леп реферат. У овој студији г. Lamouche-а има неколико страна у којима писац са великом симпатијом говори о Србији и о јуначкој борби њеној за ослобођење. Ми можемо бити само захвалношћу прожети наспрам људи који, као ово г. Lamouche, бар својим пером, када не могу друкчије, узимају у одбрану српску праведну ствар.

* Мађарски историчар Др. Лудвик Талоци објављује (како јавља Летопис Матице Српске) у *Budapesti Szemle* поједине одломке из прве књиге своје *Историје Босне*, која ће скорим угледати света.

* Српско Академско Друштво у Петрограду, на својој седници од 9. децембра пр. г., извршило је избор нове управе у коју су изабрани за председника Јанко Спасојевић, правник; потпредседника Вој. Ст. Поповић, медицинар; тајника Милан Вошкоић; благајника Алекса Јерковић; библиотекара Душан Кошић, студенти у Духовној Академији. У контролном су одбору: председник — Ђура Пауновић, сл. филозофије; чланови: Светозар Јевтеновић, медицинарка и Милан Живковић, ст. у Дух. Академији.

* У издању Београдске књижаре Е. Ајхлетта изашле су *Слике из живописног царства*. Свака је слика у бојама а проширена је било описом било згодном песмицом наших песника. Књиза је цена 2 динара, а намењена је за поклањање деци о великим празницима.

* На скупу руских инжињера и рудара, који је одржан месеца новембра у Харкову, изнео је Србин Прамоград Г. Јероним Павловић Табурно свој пројекат за грађење железница које би преносиле само товаре. Овај пројекат згодно решава и ставља у наглед користи за рударство, шумарство и војску. Овом пројекту наклоњено је с разлопарочиту пажњу и руски министар финансија, те се може гом очекивати да ће се и примити овај пројекат вредног и уваженог Србина.

* Престао је излазити *Корицић*, једини српски лист за народни живот, обичаје и предања, који је под уредништвом проф. Тих. Р. Ђорђевића три године своју дужност часно вршио. *Корицић* није престао што не би било посла или потребе; *Корицић* је просто утрнуо српским немаром. Жалимо искрено што је до тога дошло, жалимо што се ништа не нађе да листу овакног програма у помоћ прискочи.

* *Нада*, илустровани лист босанске управе, јавља да је од ове године „донијела" Хришћанско издање, те ће од сада излазити само латиницом. Разлог је, што је за ћирилословно издање било среза 34 претплатника.

* У суботу, 26. о. м., приказан је у Новосадском Српском Народном Позоришту *Горски Венац*. За позоришну га је прерадио А. Хаџић. Поштo је она представа била у помен пасмртне педесетогодишњице Његошеве, изведен је и *Пролог* (Л. Костића) и *Апотеоза* (Ј. Живојиновића). —

* Изашао је из штампе и већ је разаслат при свеском *Богословском Гласнику*, часописа за православну богословску науку и црквени живот (Карловци, уредник протосинђел Платон Заремски). *Богословски Гласник* излази у месечним свескима од 4—5 табака. Годишња му је цена: за Аустро-Угарску, Босну и Херцеговину 12 круна, а за остале земље 15 дин. у злату. —

* Из Загребачкога *Vienca* засебно је оштампан чланак шведскога књижевника Алфреда Јенсена *Биљешке о Gundulићu i njegovu vremenu*. Ова је расправа прилог културној историји Дубровника, а допуна је већ раније објављеној опсежној расправи о *Осману* Гундулићеву. Поред осталог, штампао је Г. Јенсен у бр. 24 (V, 2) *Српског Књижевног Гласника* (16. јан. о. г.) и чланак *Њобелова награда*.

* У Прагу је почела излазити у недељним свескима велика збирка *Moderní autori slovanští*. Како ће и колико бити заступљени српски писци, не знамо још, али ћемо о томе доносити белешке. У првом је свеску отпочет роман Максима Горког *Тома Горбејев*.

* У издању Бечке Академије Наука штампана је прва део најновијег рада проф. К. Јиречека *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*.

* Изашао је први број књижевног листа *Покрет* који уређују седморица наших великошколаца. У њему ће се штампати радови млађих и најмлађих српских писаца, али ће се (како прогласе вели) поред таквих радова доносити и кратке прсте опробаних пера и створити на тај начин, лепа, занимљива и симпатична заједница између писаца с именом, који данас представљају литературу, и почетника на којима ће она једнога дана и остати. *Покрет* излази двапут месечно у свескама од 3 табака а стаје на годину 12 динара или круна. Претплата се шаље власнику листа Рапи Здравковићу, Студеничка улица бр. 41, а рукописи

Уредничком одбору *Покрета*, Васина ул. 8. — Младим и одушевљеним радницима желимо успеха и истрајности.

* Књижевни Одбор Матице Српске примио је за Летопис *Марко* код *Уједа*, одломак из епопеје *Косово*, од Др. Никоје Борајв. На оцена је: *Досетељ као недовољ* од П. Радосављевића, *Из културне историје Срба у Турској XVIII и XIX веку* од непознатог писца, *Нејачевић* од А. Мишчевића, *Збирке народних заговорâ* од С. Милеуснића и *Српски џепови од М. Шпољарева*. —

* У Загребачкој Српској Читаоници држао је 20. јануара о. г. пенс. пуковник Симо пл. Богдановић-Синишa предавање *О Луг-Богдану, тасту кнеза Лазара*. Као *Србобран* јавља, предавање је било веома занимљиво и врло добро посећено.

* У војварпанској свеској словеначкога *Zvona* штампана је прва песма из циклуса Ц. Голара Iz bosanskega perivoja. Како је лепо песпевана у српском народном духу, видеће се из овог нашег преписа:

Мала јунак за сплом једи
ни клобук простраги носи,
за клобуком три пореса.
Прво — сплце звечкарпно,
друго — јупин сој је бели,
треће — роса јасповита.
Жарко сплце за сирсте,
јупин сој је за поносне (шутајне)
на за њене чисте росе.
Њекпне се на шпенцпо,
а шпенпца за колчсе,
а колчпе за јелојпе,
а јелојпе за јунаке.

Косовска епопеја. Кад сам један примерак своја састава под овим називом послао „*Брпскоме Колу*“, очекивао сам да ће његово поштов. уредништво бар садржину састава приказати својим читаоцима, ако не би било вољно да нпше опширнији реферат или критику. То се, мислим, могло с правом очекивати од једног рак excellence патриотског часописа. У место приказа, уредништво је пустило хрватског професора, г. *Ђ. Шурмина*, да о њему пзнесе неке своје примедбе, или, како он сам вели, „*само неколпко уз ову књпгу*“. Мени је, у осталом, по вољи што се уважени г. Шурмин латно да нпше, ма и „*само нешто*“ о мојој књизи, тим пре, што се зна да је он „нпмао довољно посла с народ. песницом, а особито с косовским пјесмама“. и што се зна да је и он један од сарадника Бросових опо уређена збирке „*Хрватскпх Народ. Пјесама*“, које је скупила и које од 1896. издаје Матица Хрватска.

После опога, што сам у саставу изнео о радовима Павића и Мартића на Косовској епопеји, интересно је да се види ма и узгредно напшљење г. Шурмина о томе.

Пређи ћу брзо преко замерке: да је „штета што г. писац није овде изрпчеком казао, како он себи помишља те народне пјесне (у XIII и XIV веку): да ли су те епске пјесне биле у опакој форми, какве их данас пндимо и читамо... или су биле како друкчије састављене“. Кад се учи циљ моме саставу, „*Прегледу покушаја за састав народнога епа о боју на Косову*“, јасно је да расправљање питања о „форми“ најстарпјих епских песама нема никакве непосредне везе с темом коју сам у саставу обрађивао. Замерка г. Шурмина само је лепа жеља да види и ту тему обрађену. Српски би књижевници, зацело, радо дочекали предлагачеву опширнију расправу о тој теми, за коју се толико интересује.

Прва је стварнија замерка код стр. 4. моје књпге, где се набрајају штампане песме о боју на Косову, и где „нема споменутих *пјесама из збирке Matice Hrvatske*“, које би, како г. Шурмин вели, „г. писцу подале какве такве траге“. Оне су ми песме, дакле, биле непознате. Али, истину да кажем, мислећи о напору за састав Косовске епопеје, није ми доиаилно на ум да тражим материјала у хрватским збиркама најновијега датума. Поспе примедбе г. Шурмина, је сам у ! књпзи песама Матице Хрватске и нпшпо нисет пе-сама у којима су опевани разни Косовски догађаји: али, пад сам их пажљпво проучио, уверио сам се да, поред досадашњих српских збирака народних песама, не састоји Косовске епопеје нема никакве штете од непознавања тих песама. Једно о тога, што у њима нема никакве нове „какве такве траге“, јер обухватају оне Косовске догађаје, који су много боље и лепше већ опевани у песмама Вукове или које друге збирке српске. Друго, што у тим песмама има доста места по којима се може сумњати да су оне у најновије доба нарочито „преначињене“ (како би рекли Хрвати) према Вуковим и другим познатим песмама народним, те се у њима не налазе само „прикупљени мотиви“ и „размишљенпја“ из других Косовских песама, као што вели г. Шурмин. И треће, што се у тим песмама мало штеде српски опсјаји, јер се, нпр., у најпатнијој од њих (,58. Вој на Косову“) за најсламнијег народног јунака, Милоша Обилића, вели речима самога Вука Бранковића: да *воје Србом („Јер је Милош* **од другог закона**“, стр. 264. стих 142.), на шта пише, на четири се места пјеснки тврди да је Милош „*угарска катана*“ ! (стихови 431., 426., 474., и 477.). За потврду свега овога донећу доцније, ради српских читалаца, опширнији реферат о овим песмама.

Узгред ћу овде напоменути, да је већ крајње време да когод од наших познавалаца народних песама, а на пном месту мислим чланове Академије, којима је поверено издавање Вукових дела, пронзвоље о овим „Хрватским Нар. Пјесмама“ које издаје Матица Хрватска, а које су прикупљене најпзше по српским крајевима (у Босни, Херцеговини, Славонији, Далмацији и др.). У колико сам разгледао само прву књигу „јуначких пјесама“, могу рећи да ће се ту наћи доста интересних ствари, које су карактерне за „братске“ односе српско-хрватске.

Даље, г. Шурмин вели да „не зна да ли је оно фалсификат што се у бугарштицама свонмпм „угрска“ господи“, наводећи у потврду и називање Милоша „угарском катаном“ у песми, коју сам већ напоменуо, на додаје: „што но своје прилици није фалсификат у овој пјесми, како не држим фалсификатом ово име ни у старим бугарштицама“ Ови редови јасно издају г. Шурмина. Он се у том погледу (нек ми опрости за израз) идентификује с Павићем. Овај се свесно користио једним фалсификатом (из бугарштице) да у своју Косовску епопеју доведе Мађаре на Косово као Лазарове „свпезнике“, а г. Шурмин, такође свесно, иде још и даље, те „по своје прилици“ хоће Милоша да научи једнаком „другога закона“ и „угарском катаном“, не признајући ни то да је фалсификат!

Одиста су чудна ова наша браћа Хрвати! Већ на Косову бпо је специјално *српски* бој с Турцима, у коме су Србе није било никаквог туђег елемента, на ни Мађара[*]; на њему је уз српскога кнеза најзнчнпј цвет *српскпх* јунака; на њему је пронлазо *српско* царство: са јуначке и славне прошасти Косово је за *Србе* тужна, али и славна успомена — светпња. Све то добро знају браћа Хрвати; на пнак, пзхнони књижевници Павић и Шурмин доказују да учествовање Мађара у бој Косовском није фалсификат, као што није фалсификат ни то, да је Милош Обилић угарска катана! Чудно, доиста!

Г. Новаковић је у својој критичној студији (Годишњака 11) довољно показао и доказао, да су „угрска“ (у месту *српска*) господа у бугарштици прост фалсификат, што ће бити нормално и за сваког ко ту песму прочита. Уређивачи „Косовске Споменице“ (1899.) г. г. Љ. Ковачевић и П. Ђорђевић, који су ту бугарштицу штампали у низу осталих народних песама Косовских, исправили су поменути фалсификат. Што се то не свиђа г. Шурмину, који се пнак узбуђена да напесе своје разлоге против тврђења г. Новаковића, — нешпљпво је. Кад би Павић и Шурмин, или и ма који други Хрват, говорили о тим фалсификатима у народним песмама као о анахронистичним погрешкама, које су могле ући по сећању на доцнији долазак Мађара на Косово под Сибињанин-Јанком, онда би само се могли лепо, као браћа, разговарати на, можда, и договорити. Али то нарочито неће Павић, а за њим ни г. Шурмин.

[*] То потврђују сва историјска предања, па и хрватска (Рачки). А сем поменуте бугарштице, нема ни помена о томе ни у једној народној песми на вредлеву.

После свега овога јасно се види, како изгледа оно задикивање г. Шурмина, кад вели: „како ми најближа браћа не знамо, што у једном месту раде а што опет у другом“, и кад вели: да би „може бити било и томе подобан уз мало више воље и занимања“. Само среће! вели: али, да нијато друго не спомиње, поред горњих напомена само лепо се види: са колико су искреше и братске „воље и занимања“ к томе приступали браћа Хрвати.

Најпосле, г. Шурмин вели да му се „свиђа“ мој „приједлог за реконструкцију Косовске епопеје“, но да не мисли „да би на каква данашња реконструкција постала народном епопејом“. Г. Шурмин не каже шта разуме под речи „народном“, што би потребно било кад је негира. Остајем при своме мишљењу: да сву народних песама Косовских које је сам народ испевао, а које би се састављле и уредиле у једну целину, без контроверза и с малим изменама ради хармоничкога јединства, не може бити друго до народна целина о Косовском боју. Он вели даље: „Новија истраживања о нашој епској поезији опет тотово не допуштају да би се она велика пјесма могла у народу рашчитати, како би нашла по Стојковићеву приједлогу“. Ово „новија истраживања“ употребљено је вељда за то, да може лакше проћи и једна крупна неистиност о моме напрту, тим пре, што се о садржини истога ништа и не говори. Мој напрт не претпоставља једну „велику пјесму“; напротив, у њему се врло јасно и види и каже: да то треба да буде зборник од *двадесет* посебних народних песама косовских, од којих „свака песма или одељак, треба да има закључену целину, с нарочитим почетком и запрштком“, да би се у свакој од њих потпуно очувао тип народне песме, и да у свима њима буду „заступљене све особине народне поезије“... (в. стр. 123).

Завршујући, г. Шурмин вели: „Свакако имамо да захвалимо госп. писцу, што је прибрао грађу о Косову (вељда о Косовској епопеји?) — ма да би било сигурно лепше, кад не би било оних неких задевица и потпуно критички све изведено“. Из оних редова, чини ми се, врло је приједно шта је г. Шурмина руководило за онаким приказ мога састава. Оне „неке задевице“ могу се односити само на редове у којима сам говорио о безобзирности Панчићевој, којом доводи Мађаре и Хрвате на Косово, којом напдже Лазарову војску на пола милиона, којом се лути што је „српска ексклузивност“ унела у српске народне песме речи „Србин“ и „српски“ (као нпр. у клетви Лазаровој)! Јесам ли ја ту имао право, нек оцене они српски читаоци, који су тај одељак мога састава прочитали.

Ср. Ј. Стојковић

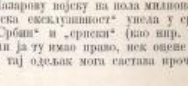

А. Чехов: **Мужици.** С руског превео *Велко Лукић—Новичић*, свештеник. Чист приход намењен је оснивању нешто *Српског Академског Потпорног Друштва у Загребу*. Загреб, штампа Српске Штампарије, 1901. — 8°, стр. 59. Цијена 70 потура.

Из Маћедоније о Маћедонији. Пише *Србин Србиновић — Војводинац*. У Новом Саду, Српска штампарија Др. Св. Милетића, 1901. — 8°, стр. 27. Цена 50 филира или 50 н. д.

Старац Никита и његове три кћери. Приповетка *А. Сјетковог*. Превела с руског *Живка*. Београд, Дестиље Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића. 1902. М. 8°, стр. 61. Цена 30 н. дин.

Хоноре од Балзак: **Евгенија Гранде.** Роман. Превео с француског *Душан Ј. Ђоковић*. Са студијом о Балзаку, од Хиполита Тена. Београд, Дестиље Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1902. — 8°. LVI + 306. Цена 2 динара.

Zemljopis Hrvatske. Napisali *Dr. Hranilović* i *D. Hire*. Vlastitom nakladom pisaca. U Zagrebu 1901. Tisak Antuna Scholza. — Svezak 7. B. 8°. str. 193—224. Cijena 70 filira.

Ана Милојковић: **У борби за опстанак.** (Посвећено госп. Михаилу Павловићу, трговцу. Београд, штампано у штампарији С. Хороњића, код Просвете, 1902. — В. 8°, стр. 182. Цена 1 динар.

Покајање, покајнице и корота. Пише Јован Фил. Иванишевић (Сарајево). Сепаратни отисак из „Гласника Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини“. XIII, 1901, 4 (стр. 618—636). — Сарајево, Земаљска Штампарија, 1901. 4°, стр. 19. Цена?

Бачки пријатељ. Збирка песама, прича, описа места, народних обичаја, пословица, загонетака, дечих игара итд. Са сликама. Приредио српски дечји *Мих. Ст. Ратков*, учитељ. Издање Дворске Књижарнице Мите Стајића. Београд, Дестиље Обрадовић-Штампарија Аце М. Станојевића, 1902. — 8°, стр. 96. Цена 0.60 дин.

Књиги Матице Српске. Бр. 3. **Цариградске слике и прилике.** Путописне црте од *Теде Мајсторовића*. У Новом Саду. Издање Матице Српске, 1901. — 8°, стр. 254. Цена је овој књизи: 1 круна и 50 нот.

Полканови мемоари. Приповетка из псећега живота. Написао *Никола А. Јеџић*. Превео с руског *Милован Ђ. Глишић*. Издало Уредништво „Јавора“. Београд, Милош Великн — Штампарија Бојовића и Мићића, 1901. — 8°, стр. 183. Цена?

Dubrovnik. Kalendar za godinu 1902. Godina IV. Dubrovnik. Izdanje i naklada Srpske Dubrovačke Štamparije A. Pasarića, 1901. — B. 8°, str. 220. Цена 80 пара. Поштом 1 круна.

Уздарје. Књига за одраслс. XXIV издање Учитељског Удружења. Приредио *Н. М. Чолаковић*, учитељ. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — 8°, стр. 124. Цена 0·50 дин. *Сав приход намењен је Сиротегском Одељењу.*

Радоје М. Домановић: **Краљевић Марко по други пут међу Србима. Данга. Воћа.** Београд, накладом Књижаре Вел. Валожића, 1901. Штампарија краљ. „Просвете“ С. Хороњица. — 8°, стр. 65. Цена 50 н. дин.

Косовска Епопеја. Преглед покушаја за састав народнога епа о боју на Косову. Од *Сп. Ј. Стојковића*. Прештампано из „Нове Искре“. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8°, стр. 125. Цена 1 динар.

А. Тијер: **Историја Француске Револуције и Конзулства и Царства.** Превео *М. М. Магдалеић*, резервни генерал и бив. професор Војне Академије. Део први: *Историја француске револуције*. Свеска III. Књига IX. X и XI. *Народни комент. Желот. Сиот Луџиот XVI.* Са 4 слике и једном картом. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — 8°, стр. 175. Цена 2.50 динара или крупе.

Песме Петра Прерадовића. Са уводом, тумачем и речником. Издање књижарнице В. Валожића. Београд, Држ. Штампарија Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 156. Цена 1 дин. 20 н.

Ко није Ъемо Брђанин? Исправка туђе литерарнотеорске погрешке. Написао *Андрса Гавриловић*. Оштампано из „Бола“. Београд, Електрична Штампарија Петра Ђуровића, 1901. — В. 8°, стр. 16.

Дивљи човек. Срочио *Сима Лукин Лазић*. Издање шпчево. Цена 1 крупа или 1 динар. Загреб, Српска Штампарија, 1901. — 8°, стр. 128.

Смиље. Књига за младеж. Састављо *Сватоје М. Божић*, учитељ. Друго увећано издање. Накладом књижаре Мите Стајића. Београд, Милош Великн — штампарија Бојовића и Мићића, 1902. Цена 80 нр. дин.

Браће Грима: **Одабране приче.** Са сликама. Превео *Глиша Регентовић*. 1 књига. 8°, стр. 156. Цена 1 динар. II књига. 8°, стр. 138. Цена 1 динар. Издање Двор. Књижарнице Мите Стајића. Београд, Милош Великн — штампарија Бојовића и Мићића, 1902.

Статути Клуба Аматера Фотографа. Београд, Дестиље Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића. 1901. — 8°, стр. 15.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: за год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; зи Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одинцу**, књижару „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одинац* капетан мишина ул. бр. 8. Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 2. Београд, фебруара 1902. год. Година IV.

БОЖИЋ

написала

Умберто А. Грифини

Иска је ложница, у којој су била два реда малих, белих постеља, наследала иногу дуж поред слабе светлости покривених лампа. Била је дубока тишина, као да је ова тужна и суморна соба била са свим пуста; међутим, на свакој постељи лежало је по једно болно дете.

Сви су спавали, сем једнога — Чезарина.

На црној таблици, утврђеној више његове главе на некој гвозденој мотки, било је кредом забележено:

„Број 24 — Чезаре Дистелви — из Рима — година 8.

Одсечена му лева нога до половине бутине.

На посматрању."

Малиша није могао да заспи, зато што му је велика хирургиска направа за подизање покривача и за утврђивање ноге, ужасно досађивала, и пробудила у његовој души толико јаку толико немоћну жељу да промени свој положај.

Али је он ипак бутао као заливен. — Разротачених очима гледао је без, икакве дубље пажње, на три беле постељице где су спавали његови другови у болници.

† Аким Чумић.

Благо њима, кад могу тако мирно спавати! Њему је било грло суво, а дах му је пролазио кроз полуотворене уснице и на нос као неки ватрени пламен. Уши су му непрестано зујале, а крв му је била јако у жилама, по слепим очима и по врату. Како би му било драго кад би милосрдна сестра прошла да му дâ мало воде! Али он њу није звао, већ је нетремично очекивао.

Међутим, у једној грозничавој глависи нијала се гомила разних слика: спомени од првога детињства, позната лица малих другара, обични појави из домаћега живота; све се то мешало, рељало једно за другим, укрштало се, сад неодређено и нејасно, а сад јасно и чисто, са чудним отисцима појединих ситница. По каткад је долазила детету на памет писмо, да је те ноћи Бадње Вече; али му није било могуће да на томе задржи своју пажњу, јер његова воља није владала његовом пажњу. Међутим, болинку је задала тако тешко болка од одсечене ноге, да му се чинило е чује неке подмукле и подземне гласове који се мешају са свима успоменама што су му се по глави вукле, као каква огромна слика са многим појединостима, те се из свега тога издвајала једина јасна жеља, да се што пре појави милосрдна сестра која би му пружила какав свеж напитак.

Малишине очи биле су упрте на глатки бели зид, на црне крстиће обешене над сваком постељом, на мраморне сточиће утврђене у зиду међу свака два кревета, на којима би милосрдница стављала бочице разних лекова, чаше, судове с водом, неке завоје и друге потребне ствари.

Али је у њиховој својој малиша видео нешто друго... Нарочито су пред његове очи јасно и упорно излазили на видик догађаји последњих дана, који су претходили судбоносноме случају што га је довео у болницу....

* * *

. . . Био се упутио да купи тетки млека за десет пара... Сунце је улицом јако сијало. Неко га је зовнуо: „Хеј, Чезарино!“ он се окренуо; за њим су трчали и стигли га Тулијо и Амедео.

„Шта је?“

„Хајде с нама, хајдемо на станицу.“

„А шта ћемо тамо?“

„Шта, зар не знаш? Сад ће да стигне Краљ са Краљицом . . . Можда ће бити и гађање . . . На станици су берсаљери, већ су прошли. Похитај, чекаћемо те.“

Он се брже боље попе на степенице, и даде тетки судић с млеком. „Како?“ запита га она.

„Да видим Краља!“ и на брзат на нос испучао је на улицу, а после са другарима на станицу . . .

Боже, шта је ту света! Нису могли ништа видети... Требало је ићи пред двор; тамо би се много боље видело... Затим су опет трчали. Ево их на улици Двадесетог Септембра; чувари реда не допуштају никоме да стоји пред дворским вратима, и тако се спет у очекивању, полагано таласа. . . Они су, међутим, оказали како су се неки друга деца попела на гвоздену ограду краљевског врта... То је дивна висина, те су с тога полетели и они тако и испентрали се поред осталих. Ала је пријатно бити на врху ограде! Ту вам је нека гвоздена полугa о коју су се могли одупрети ногама, обгрливши рукама коцка којима се полугa завршивала . . .

У гомили се чује велики шум и брујање:

„Ево их! Долазе!“

Два карабинијера довикују:

„Доле, окачењаци!“

Али им Тулијо одговорио:

„Ухватите нас, ако можете!“ — и онда сви прснуше у смех . . .

Ево већ сјајних оклопника на прамцима, са богатом перјаницом на кацији, која се лепршала око главе; са белим, до лаката дугачким рукавицама, са сребрним оклопом и голом сабљом која се у ваздуху блистала . . . И њему се, Чезарину, хтело да постане оклопником, кад порасте . . .

Ето кола, са четири дворске слуге у црвеној одећи — и ево најпосле Краља и Краљице!

Како је Краљица лепа! Како се лупко смеши и љубазно се клања, час десно час лево, да поздравља свет! И сам Краљ отпоздрављао свет, благонаклоно, по војнички... а цео скупљени свет довикивао им је из свега грла:

„Живели! Живео Краљ! Живела Савојски дом!“

И Чезарино је из свега грла кликао:

„Живела Краљица!“ — а она је баш њега лепо поздравила . . . .

Шта се онда десило? Како је шао? Не зна. Он се само толико сећа да се од једном нашао прострт на каљави, и да је скупљени свет око њега са саучешћем шапутао: „Сиромах!“ Једна је госпођа плакала. . . Затим га је некакав јавни чувар подигао и запитао:

„Да ли те боли?“ — Чим је стао на ноге, осетио је тако јак бол у левом колену, да је само једном јекнуо, и опет се срушио на земљу . . .

* * *

Боже, како је жедан! Како му се грло сушило! — Тетка никад није долазила, баш никад, да га посети... Само једанпут дошао тетак Карло, па му казао да му је жена болесна, и да уз то има код куће много посла . . . Шта ће сад да раде рођачићи? — Њих тетка заиста јако воли . . . Њега, међутим, никад није хтела трпети . . .

„Знаш да те храним из милосрђа? Десет динара болничких тј зацело поједнеш, а ја морам још и да те одевам, разумеш ли?“ — Чудновато!

Зашто „болница“ плаши тетку за њега десет динара месечно? . . . Ох, кад би могао да се обрне на другу страну! Како би то лепо било, кад би се могло живети опако у болници, а да га нипошто не секу! Овде дају јухе и млека, укусна, свежа млека, које гаси жеђ, и тако је добро за грло . . .

Сутра је Божић. Ко зна? Можда ће му дати више млека него обично . . . Сестра Магдалена говорила је: „Молите се Богу, децо! Молите се миломе Исусу што ће се њиме родити, нека вам учини милост, те да убрзо оздравите и да се пратите својима . . .“

Њему није баш ништа до тога стало, да се врати дома! Тамо су га тукли толико, и давали му да се храни остацима од свега, а унек су га презирали и грдили . . .

Исус . . . Ко зна какав је Исус! И како ли он то може да походи свуда и свакога, у једној једној ноћи, и да се при томе не умори? Можда има велосипед . . . Али, ако је он тако мали, како може да иде на точку? Ах, да: можда му га окрећу анђели . . .

Њему ће лечник да намести дрвену ногу, али она неће бити са свим права, баш као његова. Уз то — штапе! Шта ће да ради и како ће, кад порасте, пошто је хром?

— Ово му је питање сада први пут дошло у памет. Али се дете на њему није много задржавало.

„Исусе, Господе, буди ми милостив . . .“

Међутим, Исус не може поново наместити ногу коју је лечник једном одсекао!

Занимало га је питање: да ли ће Исус походити и болнице, то ноћи? Он би желео да га види и да му говори, на пример, овако: „Зашто друга деца имају мајку, а ја је немам? Дај ми мајку која би ме волела, мали Бого . . . Дај ми још и млека са колачима и једну перјаницу . . .“

* * *

Најстарија милосрдница, коју су звали милосрдном матером, пролазила је кроз просторију, са свим тихо, са сестром Мадаленом, пажљиво посматрајући на болеснике. — Приближиле су се Чезарину.

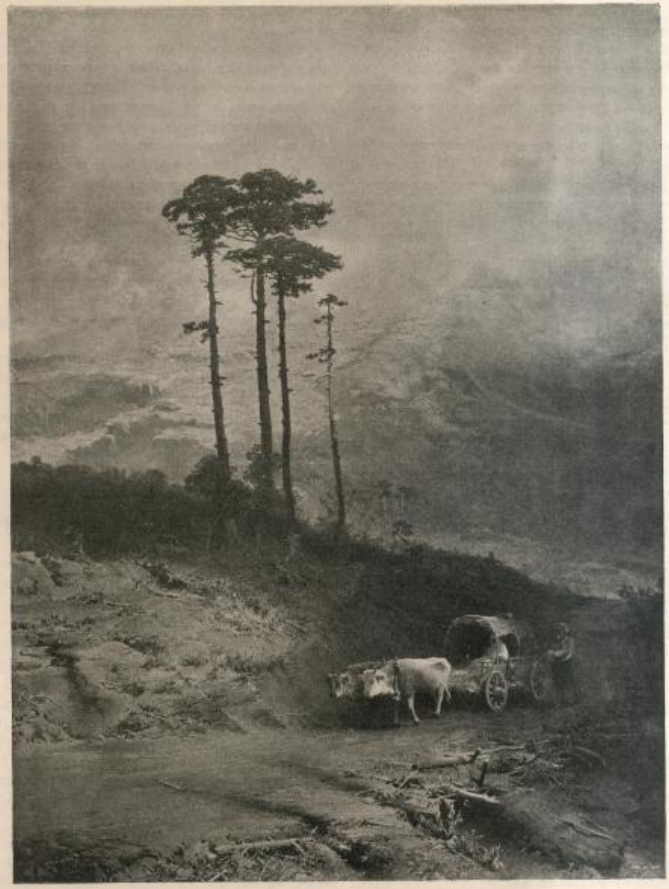

А. Васильевскій На Крыш

„Зашто не спаваш, Чезарино? Да не желиш штогод?“

„Воде“ прошапта он.

— Милосрдна мати ставя му руку на ватрено чело, а затим је нешто рекла сестри. Ова се тихо удаљила, а после мало тренутака вратила се са чашом; подигнула је главицу детету, и напојила га слатком водом коју је мирисала на цвет нераниџи. — Нагло је пио.

„А сад, малиша, заспи, и нека те Бог благослови.“

„Очекујем Исуса“ одговори дечко.

„Ако не зажмуриш, Он ти неће доћи“ тврдила је болничарка — а милосрдна Мати је још више додала: „Ама, сестро, за њега . . .“

Затим се обе уклонише и убрзо се изгубише у ходницима.

— Сада је ова мисао о Исусу почела расти у његовој глави, и ускоро потисла све остале. Зажмурео је, и осетио да му је лакше — ухватио га је тежак сан, те заспи.

Дин-дон-дан, дан! Дин-дон-дан, дан!

Звона целог Рима весело су зазвонила, са свих његових 365 цркава, у поноћној тишини.

Родио се! Родио се!

Дин-дон-дан, дан! — Мир на земљи, слава на небесима! Родио се утешитељ, родио се спаситељ!

Развеселите се, искупљени људи!

. . . . . .

Чезарино се пробуди, отвори очи, па их одмах затим затвори.

Двојица, тројица између болесника превртала су се по креветима, стењући и уздишући.

„Је ли већ свануло?“ запита гласно један од њих.

„Пст!“ утишивала је сестра Маделёна, која је на овај разговор дотрчала из друге одаје, да бојазни да се не пробуде остали болесници. Она је сама остала да пази на две ложнице — остале калуђерице биле су сакупљене у капели, на служби Божјој, која је на овај велики благдан много дужа него обично.

Опет наступи тишина.

Чезарино, пак, није више могао заспати: звона су га тако узбудила! Сваки њихов звук падао му је као ударац у мозак. Трудио се да сакрије главу под покривач, али у томе није успео, те затвори уши длановима.

Весело звоњење одавна се свршило, а њему се чинило као да га још чује; најзад спусти руџице на јорган, збуњен и умораи.

Христос се већ био родио . . .

У души његовој беше празнина; тешка, ужасна празнина; изгледало му је да види у себи велики мрак, и као да се из тога мрака морало нешто појавити . . . Шта? Није ни сам знао — али он је „то“ очекивао, несрећан да ухвати тачну мисао, док је срдашце његово јако куцало од тешкога страха.

На једанпут му се учинило као да је неко поред њега. Уздрхта, а затим остаде непомичан. И иако је био затворених очију, ипак му се чинило да види неку женску прилику која се све више наслањала на његову постељу . . . Ко је то могао бити? Никако болничарка; сасвим друга . . . Он сад није више дрхтао, није се више планио; само је јако желео да дозна ко је та жена.

Загонетна се прилика наслони нежно, дубоко на јастук, и погледа га умиљатим осмехом. Тај му је осмех дошао тако добро, да му се учинило као да се и сам насмешио . . .

Он је јасно и тачно видео сенкине очи: два крупна, лепа, умиљата ока, пуна љубави и доброте; њено лице, жељутим, нагледало му је застрто неким особитим сјајем, као неком неразгонетном белином, те и ако га није могао добро видети, осећао је да је морало бити лепо.

„Ова“ му је говорила, тихо, благо, готово шапућући. „Ја сам мајка деце која мајке немају . . . ја сам мајка несрећне сирочади, коју нико не милује . . .“

„То је Богородица!“ мислило је дете са осећајем радости помешаним са побожним страхом.

„Нико нема који би те волео; ја те ево волим... Спавај ми, Чезарино, ја ћу и на тебе мислити. . .“

Нежна се сенка опет слатко насмеши.

Чезарино је видео два дивна, пуна материнска ока, бело и чисто чело, слатке руџице усне — а затим се поново осети усамљен.

Али у његову срцу бејаше нека мирна радост, и учинило му се као да му је и по целом телу много лакше.

„Да, то је заиста Богородица, али још ја познајем лице . . . већ сам га негде видео . . . ах, да, Краљица!“

Ова мисао намах постаде тачна и јасна. Задовољан и блажен он је напоно заспао.

* * *

Тога су јутра дошли многи сродници на разговор са малим болесницима.

Сваки од њих имао је посете: један матер, други оца, трећи браћу, те се тако у тужној болеснички ложници развијао неки дах свечаности и весеља.

„Срећан Божић! Христос се роди! Срећан Божић!“

Убогачења честитка летела је са свих страна, од болесника здравима, од здравих болесницима, добивши, на томе месту, неки особити израз.

Све је то била права сиротиња, на ипак нико није дошао празних руку, но је свако донео по какав жалостан дарак болесницима: нераниџе, кандарине, посластица, колача, јаја . . . Калуђерице су се журиле да одузму посластице и сриџе су се на сроднике: „Зар не знате да лечник то не допушта? Баш хоћете да му покварите стомак? Не брините се ви, дајемо му све чим се буде опоравио.“ — У одговор, гости љубише сестре у руке.

— „Молимо вам се, сестро, за ово једно створење Божје.“

Али би се по нека мати помало насмешила да би обрадовала децу, и ако с плачем у грлу.

Тужно је то, зашто, гледати празно мало место за столом, кад буде време великога Божићног ручка, и знати

да је јадно дете тамо на постељици, да проводи Божић у болници!

Али таква је Божја воља!

Чезарино је све посматрао, блед и ослабљен после јаке ноћне грозднице. Нико није дошао к њему, нико му неће донети ниједна, нико га неће помиловати, ниједна полубати; он је то добро знао.

Иначе је послеподне с помало занети, и ако без мржње, на своје суседе, како их њихове мајке лепо негују и милују, то му је изгледало као да су, радосни, заборавили на све своје болове.

Њега је, на против, јако болела одсечена нога; много га је мучило лево колено, и ако га више није било. Али малима иначе није плакао. Плакао је, дабоме, првих дана; а пошто му је господин лечник био приметио оштро: „Човек не треба да плаче", он није више смео то учинити; а кад би га нога јаче заболела, он би стегнуо чврсто уснице, затворио би очи, па би трпео ћутећи.

Мати бистрога Сандра, његовога суседа с десне стране, примети тешку самољу жалост болесника.

— „Какво имају срце твоји, сиротане мој, кад те овако сама самцита остављају, и то на Божић!"

— „Никада му не долазе," одговори јој син.

— „Ако; иначе и ти треба да добијеш свој Божићни дар! — настави она. — Сирота сам, али тако што не могу очима гледати!" И узбуђена, она добра жена узела је са кревета свог сина једну из седам осам перашћа што му их бејаше донела, и пружи је шаховетту.

Чезарино јој захвали својим уморним пажењичким осмехом, а она помилова руком бледи му образ.

Женина рука бејаше груба и жуљевита, али њено миловање — прво у његову усамљеничком животу — било је детету пренежно и слатко.

„Ја, знате, неосна волим пашеног Сандра — рече јој тада — а поћу, кад не могу да спавам, слушам да не плаче, да бих одних могао познати сестру Маделену..."

Узбуђена мати га пољуби у чело.

„Нека те благи Бог излечи, синко!" и врати се своме сину.

* * *

Сада је Чезарино био баш задовољан и весео, јер је добио перашћу, полубац и био помилован.

У тај час чу се први звук звона. Кад трећи пут зазвоне, требало би да су већ сви отишли из болнице.

Затим је отпочело поздрављање и растајање. Али ето, на друге лежиште, зачу се од једном јак и весео шум, пропраћен с усклицима од радости и изненађења.

„Шта то може бити!" питали су се међу собом сродници.

У собу уђоше две калуђерице, које су једва после једну велику покривену корпу, док је не спустише у пролазу између постеља. С њима је ушла и милосрдна мати.

Малишани се попидишше на својим креветима, опруживши врат да би што видели: старији, пак, окренуше се сестрама, као да би нешто хтели упитати.

Онда неки тишина, док је не прекиде милосрдна мати:

„Хвалите Бога! Он није заборавио једну болну децу... Он је био невидљиви покретач нежноста и милостивога дела... Деца моја, кажа Краљица шаље Божићне дарове, и жели вам оздрављење!"

Затим отвори корпу, и поче раздељивати дивне играчке... Весео хор захори се по лежишци: малишани гласно узвикнуше од радости; двојица, тројица искочише са својих постеља и дотрчаше сестрама...

Њихова сродници непрекидно благосиљаху Краљицу са сјајним сузним очима, и затворени образима од задовољства.

Иларион Рубарац

— „Живела наша Краљица!" снажно узвикну неки човек, који је превладао над општим шумом.

— „Живела Краљица!" попадаху сви.

Чезарино, подупрвши се на лактове, покуша да подигне главицу уколико би на што и сам видео — али га је његова жалосна утега принуђавала да остане полеђушке чак и у овоме тако свечаном трепутку.

Онда му се приближи сама милосрдна мати, и спусти му у наручје једнога дивнога пајаца, обучена у саму свилу, и малу аронику.

— „Јеси ли сад задовољан? — упита га. — Видиш да је Краљица и на тебе мислила?"

— „Ох!" — прошапта малиша са срећним осмехом, који му је разгалио сневољо лице, док му велика

радост руменилом осу бледе образе. — Она ми је заиста и рекла, нођас, да је мати деце која матере немају!"

Али та милосрдна мати није саслушала, и поред тога нико и не обрати пажњу на њега.

Звоно је заиоповило и по трећи пут, али по ложницама трајаше још весели жагор, а на свим лицима огледао се осмејак радости.

Краљичина милост овладала је, у тоне часу, и мукама и болешћу.

ПОД ЗАСТАВОМ

БЕОГРАДСКОГ ПЕВАЧКОГ ДРУШТВА

У Дубровнику 16. јуна 1896.

Ах, ал' би лепо и дивно било,
Кад би се тако свакада пјла —
Када би своје трообоје мило
Над целим Српством на свагда сјала!

Гле, како дрхће, на даху јарка,
Па се повија, витка и смела,
Као да здравн Срба јунака —
Па је радосна, сретна, весела.

Кићанке своје лутко спустила,
Па их о српска бије рамена:
Часом додира Зечана чила,
А час Србина из Санканена.

Часом тек таоне Которске сшнке;
Час дичне Србе из Подунавља;
Час Херцеговке, час Далматинке —
К'о да их зове, да их поздравља.

А данас нема у њису мира,
Међу лепојке на ниже поће,
Па их по лицу руменом дира —
Довле застављик крај њих не прође.

Али и тада, к'о витез храи,
Удара на траг — не може ино —
Као да јоште жели да грли
Лабудско грло Дубровчанкино.

И сваком мила застава дична
— Сваки је Србин радосно гледи —
А преки Бокеж, пун бола кнпна,
Ведро је гледи ал и — побледи.

Као да мисли, да час неђ стиже,
Да свуд по Српству труба загруби,
Па јој се тиче све ближе... ближе...
К'о да би хтео — да је пољуби.

Заставник ходом поносним ходи,
А стег с висине Српство сазива,
Те му сне хита — сваком роди,
Да у српскоме стегу ужива.

Дуго су Срби под њиме пили,
Дуго су под њим завети били —
И Гундулићеи спомен обновили,
И стег, над њиме, смело извили.

И он је првог, свечаног, дана
Под српским стегом прослављен био. —
После, сред Срба са свију страна,
И сред Цетиња дично се вио.

*

Раста се Српство на четир' стране
— Раста се сред сретна и сетна —
Да чека боље, жељене дане,
Кад неће бити Срба несретна.

А стег се свио у свилном руху,
Да чека Марка, да се пробуди,
Да даде маха јуначком духу,
И да све Српство собом узбуди.

И тад ће Срби, са светим стегом,
Уз јеку громког, бојног усклика,
Потећи, опет, морем и брегом,
Да се окупе сред Дубровника.

† **Вл. М. Јовановић**

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Немачка Пруг (Ал. Гловацки) —

(наставак)

II

Адлерова је историја чудна, као и сам што је.

Кад је свршио основну школу (у коју је ишао заједно са данашњим пастором Бенсом), Адлер научи ткачки занат, и у двадесетој је години имао добру надницу. Још онда је био то момак пријена лица, снажан, по изгледу неиспуван, али у истини досетљив и окретан, а могао је радити за неколицину. Шефови су му били задовољни, ма да је имао једну рђаву страну: волео је лумповати.

Сваки је празник млади Адлер морао проћести у каквом месту за забаву, у друштву другова и жена, јер је имао много љубазница. Ишло се по каруселима, дувало се, пливало, јело преко мере и пило још више, а Адлер је био већ. Ваљчно је тако страсно, уживао с таком ватром,

И. Ржихин Елеонора Дузе

да је понекад застрашавао и само своје друштво. Али је радним данима радио тако исто патрено.

Био је то снажан организам у коме су играли само нижији и нерви, а душа спавала. Аддер није волео читати, уметности није разумевао, чак ни певати није умео. А морао је трошити нагомилану снагу, и чинио је то не држећи се ни граница ни мере.

Од људских осећања у њему је господарило једно једино: завист према богатима. Слушао је да у свету нижу велики градови, а у њима лепе жене које се могу љубити уз шампањско вино, у салонима који блеште од злата и кристала. Слушао да богаташи путују по планинама на којима се може прат сломити или умрети од умора, и — чезнуо за тим планинама. Кад би он био богаташ, морао би седленике; купио би лађу и на њој врсно службу мирнара; обишао би цео свет од екватора до полова; јурио би на разбојишта и купао се у људској крви; а уза све то — ипо би и јео што је најбоље, а водио читав харем.

Али шта му вреди мислити на богатство, кад је трошио целу зараду и још се задуживао!

У то се време деси чудан догађај.

У једној згради фабрике, у којој је радио он, појави се пожар на другом спрату. Радници су побегли, али не сви: две жене и један дечко остали на четвртом спрату, а опажени су тек онда кад су из свију нижих прозора лизали пламенови.

На могућност спасења нико није ни мислио, те пожда због тога власник фабрике и пиљу радницима:

— Триста талира оном који их спасе!

У гомили наста још већи жагор и вриска. Наста саветовање, подстрекавање, али нико није спасавао жртава које пружаху руке онима на земљи, и очајаваху од страха.

Из гомиле изађе Аддер. Записа дугачко уже и летвице с кукама. Опаса се ужетом и пође отуд.

Гомила запева, не појмивши још ће се Аддер попети на четврти спрат и на што ће му уже.

Али он је знао још. Закачи степенице за широку ивицу првога спрата и успуза се као мачка. Стојећи на њој прво закачи степенице за ивицу другога спрата, и часком се обре тамо. Плавен му је сиудно косу и одело, густи је дим око њега, као огртач; али се он пео све више, пиесећи над огњем и пропашћу, као паук.

Кад се дохвати четвртога спрата, гомила кличе: ура! и заклесна. Аддер закачи степенице за ивицу крова и, с непојмљивом лакоћом он, неагрешан и тежак, изнесе редом једне жртве на кров.

Један зид није имао прозора. Адлер сиђе тада, покоју ужета, оне које спасе, па и сам сиђе, последњи. Кад стаде на земљу, осмуђен, обливен знојем, гомила га диже на руке и повеле, кличући.

За ово дело, скоро безпримерно, доби Адлер од власти златну медаљу, а од власника фабрике боље место и обећање трипет талира.

Тада у Адлерову животу наступи преврат. Видевши се господарем онако велике суме, осети љубав према новцу. Не због тога што га је зарадио излажући се смрти, не зато што га је подсећао на оне којима је спасао живот; него зато — што је било трипет талира! . . . Како би се славно могло провести за ову гомилу новаца . . . Колико би бола била нијанса за хиљаду талира, и како је већ близу хиљаде! . . .

Новац изазва у њему нову страст. Адлер се одрече својих навика: постаде тврдица и кажипрст. Поче да зајми другоме на кратак рок, али на велику камату; а како је поред тога много радио и брзо напредовао, имао је после неколико година не три стотине, него три хиљаде талира!

Све је то чинио с намером да се, кад скупи већу суму, један пут проведе као богаташ. Али кад сума нарасте, одреди нову цифру и тера до ње истом упорношћу, којом и пређашњој. У овом принципијуму к идеалу, који је имао бити највеће уживање, Адлер мало по мало изгуби то осећање. Своју је огромну снагу трошио у раду, отресао се пређашњих снова и мислио је само на једно: на новац. Неко га је време сматрао само као средство, видео је изнета други циљ. Али постепено и тога постаде, и сву му душу испунише две жеље: рад и новац.

У четрдесетој години имао је већ педесет хиљада талира, скупљених крвавим трудом, упорношћу, необичном умешношћу, тврдичењем и кажипрстом. У то се време преселио у Пољску, где индустрија, како је слушао, даје велики проценат. Ту основа малу фабрику тканина, узе жену с великим миразом која, родивши му једанаест Фердинанда, умре, — и поче ићи цифри од милион рубаља.

Нова се отаџбина указа Адлеру правом обећаном земљом. Ови, испечен у ткачком занату и течењу новаца, није се међу људима од којих су једни пристали да се варају зато што нису имали новаца, други зато што су лако до њих дошли и што су их имали и сувише; једни зато што нису имали памети, а други баш зато што су мислили да је имају. Адлер је презирао друштво које није знало најпречих економских принципа и није имало сналге да се бори против њега; али, познавши пријатне одличне, умео их је употребити у своју корист. Имање је расло, а свет је мислио да срећнике фабриканту, поред зараде, долазе из Немачке некакви новци.

Рођењем Фердинандовим у дрвеном се срцу Адлерову пробуди осећање неограничене очинске љубави. Скроче новорођенче носио је он на рукама, често и у саму фабрику, где се често, уплашено хуком, заплакивало и подрхтало од плача. Кад одврну, отац му је испуњавао све жеље, обасипао га колачима, опкољавао слугама, давао му златниће да се игра.

У колико се дете више развијало, у толико га је више волео. Играње га је Фердинандово подсећало на његово детињство, изазивало му у души неке утонуле давних осећања и снова. И сад је Адлер, гледајући сина, мислио да ће он исто тако проводити по свету, да ће он извући праву корист од богатства, да ће он искупити угануће и негда онако ватрене жеље, за којим другим путоказима, скупоценим голбама, несигурним подузећима . . .

— Само док порасте — мишљаше отац — продаћу фабрику па ћу се кренути с њим у свет! Он ће се проводити, а ја ћу пазити и чувати га од опасности.

Поштo човек не може дати другима више но што и сам има, и Адлер је дао сину гвозденн организам, физичко здравље, егоистична нагона, имање и неодољиву склоност ка уживању; али не разни у њему племенитијих осећања. Ни отац ни сам нису појмили уживање које долази од праведности, нису осећали лепоте у природи ни у уметности, а обојица су презирали свет. У друштвеном организму, у коме свакој јединки, спасно или несвесно, везују хиљадоструке везе симпатије и осећања, њих двојица нису били ничим везани, били су потпуно слободни. Отац је волео новац више света, а сина више новца; и сам је волео оца, али је волео много више себе и оне предмете који су му задовољавали жеље.

Иначе је дечак имао домаћих учитеља, пошао је у школу и дотерао до шестог разреда. Научио је: неколико језика, играти, укусно се одевати, лепо говорити. Био је љубазан кад га нико није дражио, духовит, а новац је обручке просипао. С тога су га волели, ма да је, дубље улазећи у ствар, Беше тврдио да дечак мало зна и да је на рђаву путу.

Фердинанд је већ у седамнаестој години био Дон Жуан, у осамнаестој историја на скагда на школе, у деветнаестој се неколико пута кошао, и једанпут изгубио скоро хиљаду рубаља, и најзад, у двадесетој години, отишао у иностранство. Тамо је, поред крупне суме коју му је отац био одредио, направио дуга око шест хиљада рубаља, и на тај начин, додуше мимовољно, био узрок те је у фабрици заведена *уштеда*, за коју су их обојицу, и оца и сина, проклињале стотине људи.

За време двогодишњег одсуства од куће Фердинанд је прошао скоро целу Европу. Пео се на Алпијске ледене брегове, био на Везуву, једанпут се возио и балоном, чак неколико недеља у Лондону, у коме су куће од црвене опеке а недељом нема забава. Али је најдуже и највеселије провео у Паризу.

Оцу није писао често. Међутим кад год би му какав силнији утисак продрмао челичне живце, писао би о томе оцу до најмањих ситница. Стога су његова писма бивала Адлеру прави празник. Стари их је фабрикант прочитавао небројено пута, уживао у сваком изразу, јер је осећао да сваки експресан у њему давнашње и ватрене жеље.

Возити се балоном, завиривати у вулкан, играти у банкану од хиљаду пара по пребогатим париским салонима, купати жене у шампању, добијати или губити једног картом стотине рубаља: зар то нису били идеали његовога живота, зар их то није и надахнавало? . . . Писма су Фердинандова била пуна одјека његове властите младости и будила у њему, место заноса за који је био и сувише стар, нову, дотле непознату осећајност: раздражљивост.

Кад би читао опис пирова, писане одмах, под утиском правих утисака, у његовом се суровом и реалном мозгу јављало нешто налик на повезак занос. По некад би видео оно што чита. — Али је часком нестајало привиђења, поплашених ритмичном лупом стројева и треском разбоја.

У Адлера је сада била само једна жеља, нада, вера: скупити милион рубаља готовине, продати фабрику и с целом њом повући се у свет, заједно са сином.

— Он ће уживати, а ја ћу следати!

У ходник, пред кућом, лица као и обично апатична и безизразна, ка да пестрљиво посматра у сат.

Била је жега. У дворишту се пиле резеде и багрема мешао с оштрим задахом дима. Стална хука фабрике одговарао је писак машине. Небо чисто, ваздух миран.

Адлер је брисао знојаво лице и сваки час мењао место на гвозденој клупици, која је при сваком покрету шкрипала, као од бола. Стари фабрикант не руча данас у дванаест, и не пи пива из великог бокала са оловним поклопцем, као што је чинио сваког дана већ тридесет година.

Око једнога сата по подне ућуне у двориште лака кола с Фердинандом и — праве тајне.

Фердинанд — беше то висок, понршан али крупан младић, плав, отворено плавих очију. На глави му шкотска капа са две пантљике, а на леђима лак, широк огртач с пелерином, без рукава.

Руски, златоносно врдо у Сибиру

Пастору Бене-у се"ниje ни најмање свиђао овај програм, достојан развратних старања Содомских, или Царства Римског.

Кад будете исцрпли сва уживања и сав новац, шта ће вам остати? . . . питао је Адлера.

— Ех! Оволики се новци не исцрпљују лако — одговарао је фабрикант.

III

Одређен је дан Фердинандова доласка.

Адлер устаде као и обично у пет изјутра. У осам попи кафу из великог порцуланског шоље, на којој је плавим словима било написано: *Mit Gott für König und Vaterland*. Затим обиђе фабрику, а око једанаест пође на станицу лака кола за сина и тањире за ствари. Онда седе

Кад га виде фабрикант, исправи се онако огроман и ширећи руке завика:

— Ха! ха! ха! Но, како си, Фердинанде?

Син скочи из кола, дотрча у ходник, загрли оца и пољуби га у оба образа, говорећи:

— Зар је овде било кише, те сте завирили погаћице?

Отац погледа у панталоне.

— Како овај обешењак мора све да види! — помисли. — Ха! Ха! Ха! Но, како ти? . . . Јохане! Ручак!

Уже од сина огртач и путничку торбу, и пружи му руку, као дами. Уважени у председње, баци још једном поглед у двориште и запита:

— Што су тањире празне? . . . Што нису ушле ствари са станице?

— Стварн! — одговори Фердинанд. — Ви мислите да сам се оженио на новим кућерс, корпе, кутије?... Моје ствари стоје у ручну торбу. Две кошуље: у боји за пут и бела за салон, фрак, прибор за тоалету, књиге и нешто мало пари рукавица — то је све.

Говорио је живо, гласно, смејући се. Стеже неколико пута ону руку и настави:

— Како сте ви оче?... Чуо сам да сланио зарађујете на платну и дамиту?... Него седајмо!

Ручаше брзо, куцнуше се чашама, и пређоше у очев кабинет.

— Морам овде завести француски начин живота, а пре свега француску кујну — говораше Фердинанд, палећи цигару.

Отац одмахну руком презриво.

— На што нам све то! Зар је код Немаца рђава кујна?

— То су свиње!...

— Ај? — окрете се старац.

— Кажем да су Немци свиње — продужи син, смејући се. Ни јести, ни ужикати...

— Но!... упаде отац — а шта си ти онда!

— Ја! Ја сам човек, космополита или грађанин света.

Што му се син називао космополитом, мало се тицало Адлера, али овако безобзирно увређивање Немаца у ред нечистих животиња жацну га.

— Мој Фердинанде, ја сам хтелио да ћеш се за оних седамдесет и девет хиљада рубаља *немачких*, које си страћио, мало опаметити.

Син баци цигару у пепељару и скочи ону око врата.

— Ах! Красан сте ви отац! — пљиче, љубећи га. Овамо!... Уши усправите, лице чврсто...

Зграбн га за руку, одмче на средину собе, испрани као војника и настави:

— С таким пријма!...

Потапша га по прсима.

— С таким мишицима?...

Уштину га за мишицу.

— Кад бих имао младу жену затварао бих је од вас под девет брава. И ви поред тога имате одношења да исповедате начела која се на читаву миљу осећају!... Нека иду до ђавола Немци са својом пујдом! И то ми је свипол достојан веза и људи одиста силних!

— Лудаче! — пресече га отац, мало одобровољен. А шта си ти, кад ниси ваше пемачки патриота?

— Ја! — одговори с претворном озбиљношћу Фердинанд. Ја сам онде — пољски индустријалац, међу Немцима — пољски племић: Адлер тон Адлердоро; а међу Француима — републиканац и демократа.

То је било Фердинандово здравље с оцем, и то је духовна добит, купљена у иностранству за седамдесет и девет хиљада рубаља. Младић је научио толико да је у скачеку увек нађи оно што одмлава живот.

Истога дана отац и син одоше у посету пастору Бемеу. Фабрикант му представи Фердинанда као поправљеног грешника који је упропаштио много новца, али је за то стекао искуства. Пастор срдачно загрли своје кумче и светова му да пође трагом светлога сина Јосева, који непрестано ради и радује до смрти.

Фердинанд одговори да једини рад даје човеку разлога да буде у друштву, и да је он до сада био ветрењаст стога што је жалостан пример у народу који је чувен са лакомислености и нерада. На завршетку додаде да један Енглез ради за два Француза или три Немца, и да због тога он, Фердинанд, у последње време воли поштује Енглезе.

Стари се Адлер веома зачуди озбиљности, искрености и свиси начела синовљевих, а Беме примети да младо пиво мора да прекипи и да корисна промена, коју својим искусним оком види у Фердинанду, вреди и више од седамдесет и неколико хиљада рубаља.

После тих свечаних разговора пастор, жена му и пријатељ заседоше уз боцу Рајнског вина и повеђоше разговор о деци.

— Знаш ли, драги Готлибе — говораше Беме — да почињем да се дивим Фердинанду. Од онога, право да ти кажем, ветропира плашио је, као видим, прави муж, vetus vir. Судн о стварима зрело, има самопоуздања, начела су му здрава...

— Слажем је тако! — потврди пасторовица — он ме сасвим подсећа на нашега Јосеа. Сећаш ли се, оче*), да је Јоза прошлога распуста говорио о Енглезима баш то исто што и Фердинанд? Мило дете!

И добра, сува жена духовникова уздахну, поправљајући струк на прној хаљини која је, изгледа, шивена у нади на пећу годишњу.

За то се време Фердинанд шетао по врту с лепом Анетом, осамнаестогодишњом ћерком Бемеових. Знали су се од детињства, и девојка срдачно, чак мало и сувише ватрено, поздрави давно непређеног друга. Шетали су скоро читав сат, али како беше жега, Анету сигурно заболи глава те оде у своју собу, а Фердинанд се врати у друштво старих. Овога је пута говорно мало, био нерасположен, чему се нико не чуђаше (а најмање пастор и жена му), јер се зна да је младићу миљеје друштво лепе девојке него најљубазнијих стараца.

Кад се Адлери вратише кући, Фердинанд рече оцу да мора сутра ићи у Варшаву.

— Зашто? — зачуди се отац. Зар ти је за осам година пућа отадила?

— Ни најмање! Али помислите, оче, да ми треба рубља, одела, па и кола у којима бих похађао суседе.

Али оца не задовољише ови разлози. Рече да ће у Варшаву ићи гледарица за рубље, а за кола он ће писати познатом му фабриканту. С гардеробом је било мало потеже, али ипак би решено да се кројачу пошале фрак и прека њему да се узме што треба.

Фердинанд поседе још нерасположенији.

*) Код Немаца, чим муж и жена имају дете, жена зове мужа оцем, а муж жену мајком.

— Имате ли бар једнога јахаћег коња у штали?

— Што ће ми? — одговори фабрикант.

— Знам, али ја га морам имати, и надам се да ми то бар нећете одрећи . . .

— Разуме се.

— Одмах бих сутра пошао у варош, да видим да који племић нема добра коња на продају. Држим да ми ни то нећете ускратити.

— Наравно.

Сутра дан, већ у десет сати изјутра, Фердинанд оде у варошицу, а после неколико тренутака у дворишту се појави Бене са својим чешама и поклићем. Пастор је изгледао необично узбуђен, улете у собу. Део лица изнеђу кратких зулуна и дугачкога носа био је неожа црвен.

Чим угледа Адлера, узвикну:

— Је ли ту тај твој Фердинанд!

Адлер се зачуди, приметивши да пастору глас дрхће.

— Што ће ти Фердинанд? — запита.

— Ама он је неки вуцибатина . . . Зло! — узвикну Бене. Знаш ли шта је јуче говорио напој Анети?

По лицу се фабрикантову видело да ништа не зна, и да се чак ничему и не домишља.

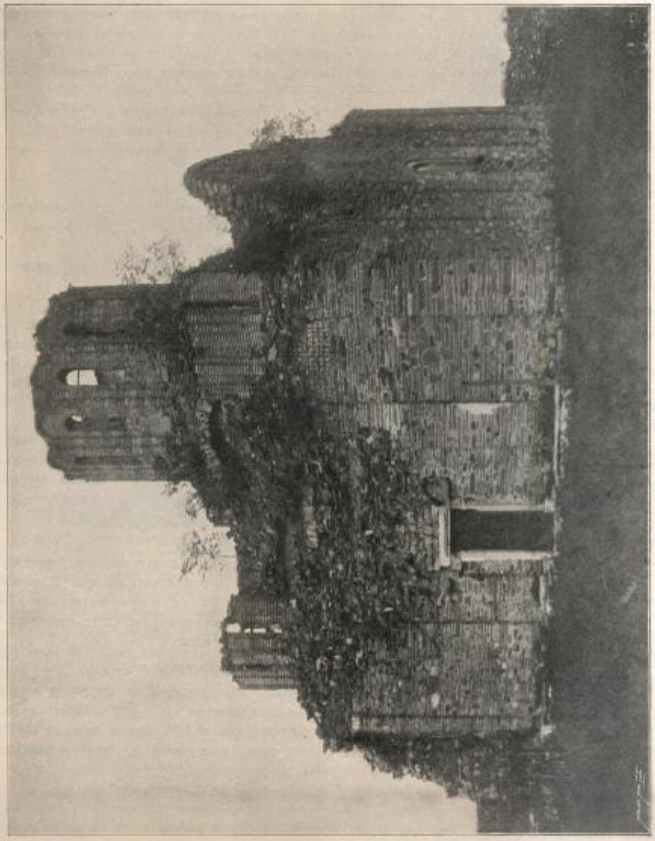

Манастир Матеич

— Мољно је — настави пастор, падајући у ватру — да му . . .

— Шта је теби, Мартине? — прекиде га узнемирени Адлер. — Шта је Фердинанд говорио?

— Говорио . . . да му неће отворе прозор од своје собе! . . .

И јадни пастор, у претераном узбуђењу, баци свој напамећи шешир на под.

Адлер је, о стварима које нису имале везе са фабрикантством и продајом памучних тканина, врло тешко жељело. Његово срце није имало жице кадре да одмах осети увређену девојчину; али је било у њему пријатељства према пастору. Адлер дакле, поћаће одатле, разиђаћући флегматично или логично, дође до закључка да би се, кад би девојка послушала савете Фердинандове, његов син морао неће оженити.

Али неспорно би се морао оженити! . . . Старац није знао другога излаза.

Дакле Фердинанд на неколико сати по доласку кући, а на неколико минута после крајнога говора о поштењу, ставаће се у тај положај да би се он, син милионара, морао оженити девојком без мираза, кћерком једнога пастора?... Он, да се ожени? . . . Он, који има да живи под очевим окриљем, да ужива свет, новац, младост и ничим неограничену слободу?

И тек сад, кад је первозлотна Бемеа већ прошла лутина, пошто се извикао и стишао, код Адлера плану гнев. У старом се ткачу пробуди тигар.

— Ах! Та пуцибатина! — грмну Адлер. Пре недељу дана платио сам за њега педесет и девет хиљада рубаља, данас ми опет излазили новац, и још то ради!

Дике обе руке и измахну као Мојсеје кад је бацио камене таблице на главе поклоника златнога телета.

— Мотком ћу га битанту! — грмну још страшније. Видећи гнев и потаћајући да мотка у Адлеровој руци неће показати весма жалосне последице, пастор одскочи.

— Драги мој Готлибе, рече, то је сасвим излишно. Остави ти то мени, а ја ћу Фердинанда лепо замолити или да не долази у нашу кућу, или да се влада поштено и хришћански.

— Јохане! — викну фабрикант, и, кад слуга дође, рече љутито:

— Пошаљи одмах у варошицу за Фердинанда. Испребијаћу битангу!

Лакеј гледаше господара, запрепашћен и пренеражен. Али пастор му памећу завлађо и досетљиви Јохан изађе.

— Драги Готлибе, поче Беме: Фердинанд је већ мајстор за то да га тучеш, на чак и да гледаш сунце оштро. Претерана строгост не само да га неће поправити, него, верују ми, може га довести до очајања и . . . до самоубиства. Он је неопа осетљив . . .

Ова примедба учини необичан утисак на Адлера. Старац отвори широко очи и паде на столицу.

— Шта ти говориш, Мартине?! — прошапта. Јохане! Чашу воде . . .

Јохан донесе воду, фабрикант је жедно испи и поче да се стишава. Више не пареди да зову Фердинанда.

— Имаш право! Овај би лудак био кадар да учини то, промуца ткач и, понижтен, сруши славу на прси. Огромни и енергични старац јасно је разумео у овом тренутку да му је син на рђаву путу, с кога би га требало уклонити. Али како? — није знао.

Пастор опази да је дошао тренутак кад би његови савети имали одлучан утицај на фабрикантово поступање према сину, а према томе и на поправку лакомисленога младића. За тили часак, помоћу својствених му брзих комбинација, сложи прикладан говор, позва Бога у помоћ и...

Брзо завуче руку у леви џеп од чакшира, а другом пошпа десни . . . Затим поче претресати задње џепове од капута, па бочни спољашњи, бочни унутрашњи . . . На послетку поче немирно да се окреће.

— Шта хоћеш ти, Мартине? — упита Адлер, примећујући пасторове комбиноване покрете.

— Опет сам негде загубио наочаре! — рече ожалошћени Беме.

— Та ето ти их на носу . . .

— Одиста! — кличе пастор, хватајући оберучке драгоцени оптички инструмент. — Ала сам расејан! . . . Каква сиромашна расејаност! . . .

Скиде наочаре и нападни жуту памучну мараму, да их обрише.

У тај мах уђе књиговођ с депешом, коју кад прочита, Адлер рече пријатељу да га мора оставити и отиће у канцеларију да изда неке наредбе које не трпе одлагања. Замоли га при том да остане на ручку. Али и Беме је имао посла те оде, не научивши строга фабриканта: како треба да поступа са сином, да би га извео на пут поште носта и хришћанскога живота.

Доцкан у ноћ врати се Фердинанд кући, мало весео. Тражећи по одајама оца, остави сва врата отворена, удараше по такту штапом у столове и столице, као у бубањ, и певаше јаким али лажним баритоном:

Allons enfants de la patrie,
Le jour de gloire est arrivé . . .

Стиже до кабинета и стаде пред оца, у шкотској капи мало завађеној на тоже и мало накривљеној, у раскопчаном прслуку, озноји се, а из уста му заудара вино. У очима му је сијала веселост, необуздана хладним разумом. А кад у певању дође до стиха:

Aux armes, citoyens! . . .

паде толико у ватру да неколико пута махну штапом над главом свога родитеља.

Стари Адлер не беше навикао да му се над главом маше батином. Скочи с фотеље и, страшно гледајући сина, викну:

— Ти си пијан, пуцибатино!

Фердинанд се трже.

— Оче, рече хладно, молим вас да не пијанте пуцибатином. Јер ако у кући навикнем на таке изразе,

онда неће осећати никакве разлике кад неки туђинац назове вуцибатином мене или моја оца . . . Човек се на свашта навикне.

Одмерени тон и јасно изнесена ствар умирише ткача.

— Разваратник си! — одговори после кратког ћутања. Заводиш Јерку Бемову.

— А шта бисте ви хтели, да заводим пасторову жену? — запита зачуђено Фердинанд. Матора је, сама кожа и кости! —

— Неког да ми трабуљаш којешта! — осећи се отац. Баш данас је долазио пастор и молио да му више никад у кућу не завирим. Неће да зна за тебе.

Фердинанд баци капу и штап на пећ обрнички документа, леже на одмарачу, испружи се колики је дуг и под главу метну руке.

— То ми је дакле Беме скувао попару! — рече смејући се. На против, учинићу ми услугу ако не ослободи

— Видим да никад нећете заборавити тих неколико хиљада.

— Разуме се да нећу заборавити! — дрекну се старац. Шта значи кад разумне човек проћерда толике силне новце, ћаво би знао на што? . . . Јуче сам ти баш то хтео рећи.

Фердинанд је осећао да очев гнев није искрен. Спусти ноге на под, удари се руком по колену и вече:

— Оче, говоримо макар једном у веку као паметни људи, јер држим да ме већ не сматрате за дете . . .

— Полудео си! — прогунђа старац, којега синовљева озбиљност одобровољи.

— Ви, оче, настављаше син: као човек који дубље улази у ствари, разумете, ма да нећете да признате, да сам ја онакав — какнога ме је створила природа и наша породица. Нашу су породицу некад назвали *Адлерима* [1]), дакле ни жабица нити рацима, него бићима која имају

Црквица у Матејевцима код Ниша

досадних похода. То је породица дивљакâ! Старац мисли да живи међу људождерима, те вечито хоће некога да обрања или да ужива у чијој поправци. Старој је у глави вода по којој непрестано плива онај учени голаћ Јоза. А госпођица је света, као олтар на коме је једино свештеницима слободно да чиноделствују. После двоје деце окрвављене сиротица као и мајка јој, и онда — честитати мужу! Шта ће да ради с оваком чегртаљком? . . . Досадни људи . . . Одвратни педанти! . . .

— Јест, педанти! — прекиде отац. С њима не би страшно за две године седамдесет и девет хиљада рубаља.

Фердинанд у том трепутку зину да вене, али не допрли. Седе на одмарачи, не скидајући ногу, и погледа оца прекорно.

особине орлова. Нашу породицу, чак умешани и физички, састављали су људи дивљачког раста, а у своме полу имала је лице које је са својих десет поката стекло милионе и знатан положај у туђој земљи. Дакле наша породица има снаге и живога духа . . .

Фердинанд ово говорање с правим или лажним заносом, а отац га слушаше, узбуђен.

— Шта сам ја крив — настављаше младић јачим гласом — што сам од предака наследио снагу и живост духа? Ја морам живети, кретати се, и радити више него ли којекакви Штајни, Блумови, и обични Фогли [2]), јер сам ја — Адлер. Мени није довољан мали простор: мени треба

[1]) Адлер — орао.

[2]) Штајн = камен; Блум = цвет; Фогел = птица.

читав свет. Моја снага захтева велике препреке за савлађивање, тешке услове живота, или — банчење; јер бих иначе пукао... Људи мога темперамента дркћу земљама или постају злочинци... Бизмарк је, пре но што је разбио Аустрију и Француску, разбијао лончаре о главе оплеварa, био је исто ово што и ја данас... И ја, да бих експлодирао на површину и био прави Адлер, морам наћи подесне прилике. Данас, ја не живим у својој средини. Немам чему да се посветим, немам на што да употребим снагу: и за то банчим. Морам банчити, јер бих иначе угинуо, као орао у кавезу... Ти си у животу имао своје циљеве: заповедао си стотинама људи, пуштао си у покрет машине, борио си се са светом за новац. Ја ни тога уживања немам!... Шта да радим?

— А ко ти брани да се занимаш фабриком, управљаш људима и умножаваш новац? То би било боље но превремено уживање које једе новац.

— Драге воле! — узвикну Фердинанд скачући са одмараче. Дај ми део своје власти и одмах се сутра лађам рада. Осећам потребу за тим... У раду, али тешком, разбила би ми се крила... Дакле дајеш ми управу фабрике? Узећу је сутра, само да штогод радим, јер ми је већ досадно овај беспослени живот!

Кад би стари Адлер имао штогод суда на расположењу, заплакао би од радости. Овако се морао ограничити да небројено пута стисне руке сина који је превазишао сва његова надања.

Фердинанд хоће да управља фабриком! Каква срећа! За неколико ће ми се година нижње удвојити, а онда — претвориши га у новац, крешуће се обојица у свет, тражиће шире поље за младога орлића.

Фабрикант је оне ноћи спавао рђаво.

Сутра дан Фердинанд одиста оде у фабрику и поче обилазити сва одељења. Радници га гледаху радозналo, надметаху се у објашњавању, у испуњавању заповести. Весели и лудашни младић, упорећен са својим странпим оцем, чинио је на њих пријатан утисак.

Али, поред свега тога, око десет сати уђе у канцеларију један од млађих мајстора и пожали се да му млади господин заводи жену и да се међу радницима повиша непристојно.

— То је глупост! — прогунђа Адлер.

Сат после њега уђе главни мајстор у предионици, престрашен и упрепашћен.

— Господине принципале! — викну Адлера. Господин Фердинанд, дознавши да је радницима смањена плата, наговара их да напусте фабрику. Повикља то у сниа одјека и прича друге, нечувене ствари.

— Је ли он полудео?! — узвикну старац.

Сместа посла по сина, и и сам му пође у сусрет.

Срешоше се пред магацинима. Фердинанду беше у устима запаљена цигара.

— Шта... ти пушиш у фабрици? Бади одмах!

И поче да тапка ногама.

— Како, зар ми није слободно да пушим? Мени?... Мени?...

— Никоме није слободно у другу фабрике! — тресне старац. Цело ћеш ми њихе спалити. Људе ми буниш! Одлази одавде!

Како је догађај имао хиљадно сведока, Фердинанд се наљути.

— О, узвикну, ако ти инсилиш са мном да поступам тако, онда је крај! Дајем часну реч да од сада нећу прекорачити прага фабричких. Доста имам у кући таких сцена.

Зграби цигару и пође кући, не погледавши оца који тешко дисаше, раздражен а мало и постиђен.

Кад се опет састаше за ручком, старац рече:

— Но, остави же на миру с твојим помагањем. Плаћаћу ти триста рубаља месечно, даћу ти кола, коње, слуге, па ради шта знаш; само да ми у фабрику не идеш.

Фердинанд наслони лактове на сто, браду на руке, и стаде говорити:

— Оче, разговарајмо се као паметни људи. Ја у овој кући не могу да пропаднем. До сад ти нисам хтео рећи да ми прети болест срца и да су ми лекари наредили да се чувам досаде. Међутим је код нас живот веома једноличан и ја почињем да падам у тугу. Нисам хтео да вам задајем бриге, али ако сам осуђен на смрт...

Отац се уплаши.

— Та не дајем ли ти, лудаче, триста рубаља месечно!

Фердинанд одмахну руком.

— Но, онда четири стотине...

Син тужно завртe главом.

— Шест стотина, до ђавола! — тресну Адлер песницом о сто. Више не могу, јер су ујетеде у фабрици затегнуте као струна.

— Тхе! Покушаћу да живим са шест стотина рубаља месечно — одговори син. — Ох, да ни није болести!

Зато је јадник да с оволиким приходом не преди ниће у Варшаву. Међутим овде у провинцији, могао је бити краљем младежи — и на то се и решио.

Био је то разуман младић за своје године.

Од овога дана поче Фердинанд опет да тера кера, до душе у мању вери но пре. Пре свега је походио суседне спахије. Одбијали га не примиле, примиле хладно, или му не вратише посету, јер стари Адлер није уживао добар глас у околини, а младога су сматрали пијаницом. Али он и поред тога успе да се опријатељи, или да обнови пријатељство, са неколико млађих и старијих људи његовога калибра. Посећивао их је, састајао се с њима у варошици, или их је хучно дочекивао у дому очеву, јер му пивница и кућа за кратко време стекоше велику славу.

За време тих госпи стари се фабрикант уклањао из куће. Ласкали су му до душе титуле и положај некојих пријатеља Фердинандових, али их у опште није волео, и често је говорио кћиговоћу:

— Кад би она господа саставила своје дугове, имали бисмо још три фабрике као што је наша.

— Красно племство! — промрмљао би попизано књиговођ.

— Разрачунице! — одговорио би Аддер.

— Ја сам у том смислу и рекао — додао би књиговођ, смешкајући се попизано и шкакљиво.

Фердинанду су читаве ноћи пролазиле у партији и шпанчењу. А било је и љубавних догађаја, и стекао велики глас. У фабрици су међутим давале радничке уштеде свој могући плод. Кажњавало се за задоцњење, за разговор, за штету дављо учињену; а онима који нису умели рачунати, просто је закидало од зараде. Чиновници и радници клели су принципала и сина, чији су развратгледали својим очима, а што се тиче трошка — сами га плаћали.

(наставиће се)

*

* *

Јесен бурна скиде лишће с грана,
Мртво цвеће вихори разнесе,
Смрче сунце мојих младих дана:
Снага клону, наде изумреше, —
Ваља мрети.

Ноћ наступа... Трне светлост дана.
Пдаво небо у мрак се облачи.
Мој је живот звезда завитлана
Што у лету сине, затрепери —
Па се смрачи.

Лети звезда... Куда? Бог ће знати!
Ах' кад једном ишчезне у лету,
Њен одблесак и даље ће сјати
На дну каква нежне, чисте душе
Ту на свету...

1901. **В. Илић**

Врт у Алхамбри

КОСОВСКА ЕПОПЕЈА

Преглед покушаја за састав народног епа о боју на Косову

од **С.**

Пошто сам завршио преглед свих мени познатих покушаја за састав Косовске епопеје, добио сам још неколике о којима је до сада било само помена (стр. 108. оштамп. састава), и пропашло неке који се у раније прегледима никако и не помињу. Ради потпуности овога посла који сам предузео, накнадно ћу овде изнети садржину и облик и тих састава.

Но пре него бих приступио томе послу, хтелим најпре реферовати о оним косовским песмама које се налазе у збирци Матице Хрватске, а на које ми је сарадник мојему уваженом професору хрватски г. Ђ. Шурмин. Поменута збирка има назив:

Hrvatske Narodne Pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme. Knjiga prva. Zagreb, 1896.

У њој имамо шест песама у којима су опеване Косовски догађаји и јунаци. Одмах ћу рећи да у овим песмама нема никакве нове грађе која би могла послужити за састав народнога епа о боју на Косову, јер обухватају оне Косовске догађаје који су већ много боље и лепше опеване у песмама Вукове или које друге збирке српске, поред још других мана које ћу изнети уз поједине од њих.

Прегледаћемо редом свих 6 песама.

„Вановић Страхиња" (56) је прва међу њима. Она је приближно за једну трећину краћа од Вукове песме истога имена — има 506 стихова. Испод ње је забележено име Главаша Балда Мелкова, из чије је збирке, и Аднје Вегин из Луке на Шпицану у Далмацији, од које је добивена. У њој је заступљена цела основа Вукове песме, па су и појединости, као и многи стихови, у њима истоветни. Она је песма, сваколико, из најновијега доба. Време које је растављ од Вукове, као и незнатна одступања од ње, не дају права да бисмо је могли назвати народном варијантом Вукове песме. По свему изгледа да ју је какав писменији певач, који је добро познавао Вукову песму, „препичинио" (како би рекли Хрвати) према њој. У њој је на појединим местима задржата елегантија и лепота описа Вукове песме, што чини да је она много лепша од осталих пет песама, у којима је било више хрваћења. Али, и по описима, и по стиховима, много заостаје иза Вукове. Прећи ћемо укратко њену садржину, обраћајући нажњу нарочито на њена одступања од Вукове.

Вановићево гостовање у тазбини, *„у Луговцу"* (!) описано је врло укратко, тек у неколико стихова, па се одмах прелази на мајчино писмо:

Кад је прошло три нећеље дана,
Ето бану б'јела књига доље
Од госпође старе мајке своје,
Те му књиги тешко рујно каже,
Да га куне мила мајка своја...

У књизи се не описује сила турска, већ се одмах казује о силном Турчину *„Благајлији"* (и. Влах-Алији), који

му је „погазио а'јену Бановину“, поробио „б'јеле дворе“, одвео „коње, волове и овце свеколике“, и „одвео љубу Анђелију“, а вук: „Моје твоју *погинску* жалку, | Добријем не коњем погазио“. Кад таст (који је овде „*Југовић* Богдан“!) угледа зета „памрћена“, пита га:

„Бог ми с тобом, зете, добро моје!
Што је тебе јутрос на уранку,
Тер си јеси *вас преобразио*,
Тако круто чело *намрдио*
А понизно брке *објесио*?
Али си се тешко *пољутио*
А на девет *вјерн'јех* шура *твој'јех*
Југовића, девет сина *мој'јех*
Да те *н'јесу* добро *поштовали*?“

А кад Бановић моли таста да пусти синове да с њиме потраже Благајлију, тада „плану Луке ко и огањ живи“, па вели зету:

„Знадеш, зете, не знали те људи!
Кад влашчова обућа Турчина,
Воли њему више него тебе....
Моју децу тамо *не зазивај*,...
Да их Турци сјеку по планини,
Да их једу орли и гавранн,
Лисичиње, међеди и вуци“.

Бановић одлази сам на коњу и с хртом Караманом, обазирући се „не би ли се шуре *пресјетили*“ и за њим „*у повјеру домли*“, Бановић најпре иде своме двору, где находи стару мајку како „цвили ка и нијаја луча“. Пошто се од мајке известио о Турчину и обукао турско одело „како носе *Сарајлије младе*“ (!), пође да га тражи. У планини нађе (не на дервиша, већ) на „*чобанше младе*“, које му казују да је Туре „починуло на води студеној“. Пошао даље, наилази на педесет Турака „где поједи јелов под зеленом“; они га приме у друштво и, кад се „тешко изопије“ и „поваліше“ да почину, Бановић их све исече својом ђордом, па се упути на „воду студену“:

Ту ти Туре тихи санак спана,
(Јер је таки у Турака адет)
На скутању Анђелије младе,
Држи њему на скутању главе.
Она њему тврде чува страже.

А кад је угледала Бановића, његова „дебела дорина“, хрта Карамана и „бапова оба мрка брка“, буди Турчина, говорећи му:

„Устани се, зб санак заспао!
Ево овуд Страхињића бана,
Како се је *кирвић* преобуко!
Оли мисли, да га не *познадем*?
Познам добро, *вјера моја му је*“.
Говори јој силан Благајлија:
„Мучи, Анђе, *ма чудо удрила*!
Тешко ли те упланио бане?
Кад ти са мном мојој земљи дођеш
И *амо* ћеш *бојати* се њега“.

Сад даље, као и у Вуковој песми, настаје сличан опис њихова сусрета и двобоја у коме, на поплетку, судетују и Анђелија и хрт Караман. Пошто је Бановић савладао и заклао Турчина, иде опет најпре своме двору, односећи благо које му је Турчин био заплено, и уеџут одводи и „чобаницу младу“ да му „чува благо“. Ја тим одлази с љубом у тазбину, где имамо исту сцену коју и у Вуковој песми, с том разликом, што је Бановић у Вуковој правп витез, који прашта својој љуби и не да браћи да се свете, а овде он пушта да јој Југовића главу одсеку. Колико су браћа Југовићи при том варвари, нађи се из оних стихова:

А кад види најстарији брате,
Ударн је ножем јатаганом,
Русу јој је главу одсекао,
На је носи на свијетлу сопру
И говори Југовићу Божо:
„*Не бо данас обједово с миром*,
Кад јој не би ја главу недно,
Мутну главу на сопри свијетлој“ (!).

Тада се Бановић враћа своме двору и оженн се с „чобаницом младом“.

Оно, што смо о овој песми напред рекли, довољно се јасно потврђује из оних стихова које смо навели. Сем тога, докле је Вукова песма један од најлепших епизода косовских догађаја, који се дешава приликом доласка турске војске на Косово, дотле ова песма, сем косовских личности о којима песма, нема никакве везе с Косовом, те не би, управо, ни могла ући у ред *Косовских* песама. У Вуковој је Влах Алија погламица, грдна „сила“ турска, а овде је „Благајлија“ отмичар најобичније врсте. Југ Богдан је „*Југовић* (!) Богдан“, а тазбина не у Крушевцу, већ у „Југовцу“. Јунак се назива час „Бановић Страхиња“ час „Страхињић бан“. Косово се нигде не помиње, а не каже се ни где су бановн двори, ни где је сусрет с Турчином. —

„Вог преписује царство“ (57) најкраћа је од ових песама — има 41 стих. Из збирке је Јујића Мата, а од Симе Крапића из Врховина крај Трпањина. Темои својом подсећа на први део Вукове песме „*Пропаст царстов српскога*“ (II, 46), где соко од Јерусалима — Св. Илија — доноси јастапнцу — књигу од Богородице — на Косово цару Лазару, која му протокара: да бирн коме ће се приволети царству — небеском или земаљском. Ево како почиње:

Прва ријеч: „Помози нас Боже!“
Друга ријеч: „Ође, нко Бог да“.
Вико виду сви божји анђели,
Међу њима свети *Миколо*.
Ведро бесне, та се наоблачи,
Из облака била књига паде
И допаде светом Микалу.

Светац књигу гледа, но је „прочитт не може“, већ је даде анђелима: кад је ни они „прочитт“ не могу, сакупише „триста попова“, а за тим „триста Јакончади“, на најпосле „триста калуђера“; но ни они не могаху прочитати. Међу калуђерима је био „Јован калуђер“, па је и њему дадоше; он „прочи *мудост* књиге биле“, па им говори:

„Да би нами крило казивао,
Изгубит ћу своју грешну душу;
Да би право, изгубит ћу главу.
Ја ћу право, па штогод Бог дао:
Ово Боже преписује царство
Са Србије на Отмановике“.

Ухватише Јована, везаше му руке, „сагради*ше* лучеву ћелију“, турише га у њу и заналише са четири стране; изгоре сва ћелија „али оста Јован калуђере“. Песма се завршује стиховима:

Кад видише сви божји анђели,
Да је право књигу проучио,
Узеше га на бијеле руке,
Па га носе Богу великоме.

Као што се види, ова песма много оподиње и на Вукову „*Цар Константин и баче самоуке*“ (II, 39); али

Лишнек

Из чешских краёвъ

се јасно и то види да, поред напред поменуте Вукове песме, од ње не може бити за Косовску епопеју никакве користи. —

„Вој на Косову“ (58). Ово је најлатинија и најсевернија косовска песма у издању Матице Хрватске — има 541 стих. Узета је из збирке Вукелића Јока, а добивена је од Илије Гашљевића из Дрежника у Горњој Крајини. Кад сам ову песму целу прочитао, остављала је на мене утисак: да ју је певало српски народни певач, а да је какав Хрваћанин пре прешао накарадно на поједина места. Стихови су јој на више места лаки и течни, реће хрватизовани. Али има у њој и епизода, које је могао учинити само одевојн туђинац, а никако српски образ. По епизодама у њој опевани можемо је поделити на девет делова, које ћемо по реду пред ја с опширнијем изводу-

1. Први део (1—37. стиха) почиње овако:

До два цара напоредо сташе
И за једно гонише се царство.
Један вели: „Моје биг ће царство!“
Други вели: „Моје биги царство!“
То цар Мурат у свом Цариграду,
И цар Лазо у свом *намастиру* (?)
Сами себи не могу судити,
Који ће их стално царевати,
На морају зато ратовати . . .

Мурат пише књигу Лази: „Не стоји нам у нашем закону. | Нити кажу књиге ни завједа, | Да два цара могу царевати“; него га позива да купи војску и доведе на Косово, где ће „царство дијелити“, ко погуби, томе биги неће“, а „ко добије, томе је суђено“. Кад је Лазо књигу добио, одмах се „подигао“, јер он „жели ратовати с њиме“, па му је књигу „попратио“ и у њој га „подражала“ да ће доћи на Косово.

2. (38—126). Мурат позива војску из девет крајева: дође му „девет *дукаљија*“, а из саме царевине његових „*пашајлија* двадесет и четири“, и поведоше војску на Косово. И цар Лазо шаље књиге „по својим државама“: *Вукашину краљу* (?), *дуждu Млетачкоме* (?), старом *Југ-Богдану* („од *Крајина* (?) града“), зету *Бранковићу* и најпосле зету *Милошу* од *Поперја*, поручујући му да поведе и *Земљића Стјепана*. Последњој тројици обећала да „не ће биги брез дијела“. У књигама нема помена о Лазаровој клетви. Одмах за тим:

Краљ Вукашин купи *краљевиће*,
Дуждя купи по својој Млетачкој,
Стари Богдан по своме *Крајину*,
А Бранковић своју *браћевицу* (?),
Силни Милош по своме *Поперју*.
Па их воде Лази к намастиру . . .

и когод је могао *пушку* носити, „сваг је радо пошао ратовати“. Лазо је „по свом намастиру“ скупио *три хиљаде* војске, а „сваки дука води *по толико*“, те се ту „сила к намастиру збила“, и одатле пошла на Косово. Пошто се у песми под дукама рачуну горња историја, то је целокупна војска под Лазаром била само *18 хиљада!*

3. (127—182). Кад су били на првом конаку, заседнше за *вечеру*. До цара су „дукаљије“: с десне стране Бранковић а с леве Обилић. Ту Вук цару „доказује, што истина није“ и на Милоша „лажи набацује“, па вели:

„Ој мој *бабо*, ти царе Лазаре!
Ти се чувај Обилић-Милоша,
Немој њему свашта вјеровати,
Јер је Милош од другог закона (!!)
Он се учи *вас'јек трговати*,
Па му немој *крпости* давати,
Јер ће твојом трговати војском
На Косову *продати* Мурату“ . . .

Лазо „напочи пуну чашу вина“, па је редом свима здрављао, а најпосле Милошу:

„Здраво, зете, Милош од Поперја!
Здраво, зете, вјеро и невјеро;
Коња јашим, а на коњу дрјемам,
У дрјему сам кратак сан усниво,
Да ћеш мени ти издати војску,
Да ћу с тобом изгубити царство“ . . .

На то Милош скочи, „шкрину зубом а поваче брком“, напочи себи чашу, па овако цару рече:

„Царе Лазо, мој мили бабајко!
Од кога је невјера постала?
Од Јелице, *сестре деспотове* (?)
Која роди Вука Бранковића (?)
Невјера ти сједи уз колено,
Који ће ти сву издати војску,
А сутра ће јутро осванути
И светога Вида *дуговање*
Видов данак *ото се мамеле*,

Милошева црква у Поречкој Реци

Видит ћемо, мој царе Лазаре!
Ко л' је вјера, ко ли је невјера“.

4. (183—252). За тим се најпре поново прича о припремама Муратове војске: 9 „дукаљија“ доведоше сваки по 9 хиљада, а 24 „пашајлије“ по 7 хиљада — свега, дакле, 249 хиљада. И, пошто их је цар почастио „*жеженом* ракијом“, позва их да што пре пођу на Косово, јер „Лазо ће нам поћи *изагнати*“. Брао опремише војске и одоше на Косово; њега су „снега претекнули“.

5. (253—318). И цар Лазар се је с војском „Косову примакао“ и „испод“ Косова табор учинио. У „табору“ пита ко би му од јунака отишао на Косово да „прегледа стазе и богазе“, обећавајући му леву награду. Сви „чуком замукоше“, само ће Милош који предложи да Вук иде, јер ће се њему „најбоље вјеровати“. Но пад Вук „ћути, ништа не говори“, онда Милош вели да ће сам отићи, „но средњи војску прегледати“ и пође Мурата:

. . . „С њиме ону р'јечи говорити,
Кол њега ћу заместнути *калуђ* (*м.* калуг)
Новом ћу *му злаћу отимцити*,
А ти удри по крајевим војске
Са својијем Вуком Бранковићем.
Видиш ћемо, мој царе Лазаре!
Што сам рекя, то поредьи ће ћу,
Јер си мене синоћ увр'јелио
С *пепланицом* Вука Бранковића" . . .

За тим се Милош „добра ждрала приватио", па га потера на Косово, и „за ваш јаши Земљиу Стјепане".

6. (319—393). Милош са Земљићем долази на Косово. Пред њих излазе „дукајлије", и Земљић, који „знаде турски говорити", пели им да желе с Муратом беседити; дукајлије их наведе о месту и облику Муратова шатора, те они „ухватише" у ордију, а Турци им „*злаћу* отварају" имелећи „да није од *калге*". Кад су дошли пред шатор, који чувају „четири црне Арапине", Милош им овако говори:

„Што гледате, цареве делије?
И ми јесмо главном од Србије,
Па се нами криво учинило,
Па би радо с царом бесједити
И од њега службу поискати,
Да он нами *службовање даде*,
Бит ћемо му, што му нико није".

[Ово лагање Милошево находи се само у познатој бугаштици, па и код Павића и Мајстића, који су је употребили; у свима осталим народним песмама и предањима, као и у састављача наших и страних књижевника, Милош је у том тренутку понесан и одважан, као што правом јунаку и доликује]. Кад је Милош ушао код шатор, „Мурату се цару *преставио*", тражећи му руку да пољуби. Но цар, који „*лежеп* на меку душеку", не говори ништа „већ *на ноге подиже чкалицу*", и

Милош му се ноге приватио,
А другу му својом прическом,
У крижемъа царе растави,
Приклона му мозе уз љубиу.
Стаде дрека царе под шатором.

Кад је Милош „цара *разгулио*", похитао је своме коњу, а узгред је „*вите* цара шатор превалио | И Арапи на земљу *падоше*".

7. (394—451). Догађај с Муратом узбунио је Турке, те се „заметну на Косовом калга":

Узмеле се силне пашалије,
На свезате коње узјахују,
Узмели се као и ждралови,
Г'је с' у њесту заметнула калга,
Милош с'јече десно и лијево,
Добра ждрала крају управио.
Што Милошу било остајало,
За њим *куће* Земљићу Стјепане,
За њима се *шанци* отворила,
Ко жетарци кад кроз жито пробу.

Кад су Милош и Земљић већ прилил крају, не добивши ниједне ране, *вети се* Милош да „није ногом цара *преставио*", — као што је обећао, *на се* „другим крајем" шатор повратно; и, кад је срећно извршио што је хтео, удари је „по трећем крају". Но кадје „*до* до*гало* војске", ту *се* „*трева* једна *бела стара*", која завика:

„Јала Турци, која вас *погнала*!
На Косову остало нам пусто!
Догоди се велика срамота,
Да б' од војске, не би ни жалили,
Нег од дећје **угарске катане** (?)
Који нама цара погубише" . . .

Она учи Турке да копља „земљи ударају", те ће „*житане* с њима попадати". Турци послушаше бабу, те сападаше Земљића и погубише, а Милош се још „*на ногами* брани"; но и њега обранише.

8. (452—503). Кад је Лазо чуо „на Косовом калгу", удара „по средини војске" и Бранковића посла „по крајевим" да би из горе ударио на Турке; но он оде у планину „да ни *пушке* (!) није *опалио*". Милоша Турци савладаше и одведоше Мурату који је још био у животу, говорећи му:

„*Ево царе*, **угарске катане**,
Тво је тебе *главом расташе*".

Цар им нареди да остане „неки *лежи угарска катана*", а они да похитају на Лазара, „не би ли га ухватили жива". „Понташе" пашалије и „разгонише" Лазарову војску. Опше је боја кратак, и ово га у целини:

Да је коме стати на гледати,
Жестокога рата на Косову!
Изгинуло на обадне стране,
Ма још више *од Србије* славне,
Јер их изда Вранковићу Вуче.
Долине се крви натопише,
А брда се главам накитише.
Цара Лазу Турци ухватише,
Сам **утече** стари *Дуг Богдане* (!)
И утече дружа од Мљетака
И утече *Угљеш-војевода* (?) . . ,

[Еле, сви „утекоше", и војводе и сановници! Сиромах Дуг Богдан! Није могао ни слутити да ће се наћи какав „брат" Хрват, који ће његову седу и јуначку главу окалати *бегством!*].

9. (504—541). Цара Лазу доведоше пред Мурата тешко рањена. Ту Лазо куне Вука „што *раздра* Милоша јунака" да „од јада он изгуби главу, и што одведе војску у планину а свог цара „пушти у средину", говорећи:

. . . „Проклето ти спе *племено* било!
Од племена звала ти се раја, (?)
И тражила пан'јек господара!"
Те изусти и душу испусти.

За тим Мурат нарећује Турцима да њега и Лазара „напреде" укопају и Милоша „*вотр наске*", јер је он јунак „нада свију *наске*" и „над *Србије*" и „над *моје орлије*." По том се и Мурат „преставио". Песма се завршује стиховима:

Велика се крпја пролиала
И силна је војска изгинула,
Сиротиња велика остала.

Од „невиредних" (као што би благо рекли Хрвати) испада у овој песми, за које већ напомену да их прихвећен само туђинском обрасцу, нарочито је потребно обратити пажњу на тврђење: *да је Милош* „**од другог закона**" (стих 142.) и да је „**угарска катана**" (стихова 431., 439., 474. и 477.). Оне испаде вала донеси у песму с оним ослањањатом у приповедкој бугаштици, у којој је реч „*српска*" (господа) замењена на више места речју „*угарска*", о чему је било говори у овом прегледу на стр. 32. (у оштампаном падању). И ова песма, као год и бугаштица, проповеди је *српскога* духа; али, да се такви испади хоту приписати и којем *Србину*, па ма где живео, то озбиљно не ће мислити ни какав образитији Хрват. Њих је могла унети само безобзирна, а можда и прорачуњена, пакост

каквих туђинаца, који се заједно не могу називати српском „браћом“. Но за нас Србе која свакојако биће чудно, кад хрватски књижевници првога реда, који врло добро знају историју, традиције и осећаје српскога народа, хоће да се користе таквим изразима и фалсификатима на штету угледа и образа српског! Павић је нарочито употребио фалсификат из бугаштипце да би могао, у своме нацрту за Косовску епопеју, довести на Косово Мађаре и Хрвате као Лазарове „савезнике“; а Шурмин*) се користи фалсификатима ове песме да би доказао да је Павић имао право! На се ипак ова нова „најближа браћа“ (како вели Шурмин) могу жалити на нас како нећемо да знамо шта се код њих ради на народним умотворинама!! Ово се најблаже може назвати *дрскошћу*. —

„Вој на Косову, *мало друкчије*“ (59), такође је велика песма о бој на Косову, са више епизода; има 522 стиха. И она је из исте збирке и од истог певача, од кога је и прва песма „Бановић Страхиња“. Што смо рекли за ту прву песму, вреди и за ову — и она је у најновије доба „препачињена“ према народним песмама, као и према познатој Качићевој о Милошу Обилићу. Од народних песама употребљене су појединице поменута бугаштипца и велика песма о бој Косовском из Петрановићеве збирке. Из Качићеве песме, а нарочито одељци о свађи између Лазарових кћери и о сукобу између Вука и Милоша, задржати су и многи исти стихови, док су ме-

*) Види „*Бранково Коло*“, јануарски број од ове године, као и вој одговор у „*Новој Искри*“, такође у јануарској свесци од ове год. и реферат г. Стојана Срећка врло. о ново систему у „*Српском Лист*ићу“ бр. 18. и 19.

сти, употребљена из народних песама, слободније препевана. Може се рећи да је сукоб између Вука и Милоша у Качића много лепше и народскије изведен него овде. У овој песми има много више хрватизована него у пређашњим, па је и по стиховима, као и по самом склопу, лошија од пређашњих. Пређи ћемо укратко њену садржину.

Песма почиње стиховима:

Подрасле су румене ружице
У бијелу двору Лазареву.
Оно н'јесу румене ружице,
Нег четири ћери Лазареве.

Њих је Лазар рашудао „за господу и господичиће“: Мару је дао Вуку *Бранковићу* (м. *Бранковићу*), Јерину *Вуру Црнчевићу* (м. Црнојевићу код Качића), Вукосаву *Кобилић-Милошу*, а Милицу цару Бајазиту. Кад су дошле жаџи у походе, заваде се Мара и Вукосава хвалећи „своје господаре“, на што је Мара ударила Вукосаву „уза лијепе *замлатњом* лутом“, те јој „лијепо нагрђела“. За време обеда „око сн'јетле сопре“ код свадног је зета „своја *љуба* стала“, само нека Вукосаве; и кад то Милош виде, зачуђен поскочи и „отиде у б'јеле коморе“, одакле је дозвеле „пред подена“ Вукова, говорећи му да „кара“ Мару што је сестру ударала; но Вук „мучи, не говори ништа (стихови 1—108.). Ту за „сопром“ Лазар је „чашом пато-чио“, па се двојици које ће зету назначити, па најосле назначила Милошу:

...„Здрав Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро потона невјеро,
Који си ме издат намислио
Како Јуда своја створитеља“.

У. Предић Диплома Друштва за Народно Позориште

Милош је пажљиво чашу, а „низ образа сузам оборио“, говорећи, да му „вијера сједи уз колено“, а да ће он отићи у Косово, да ће Мурата „ножем у срце ударити“ и „коиграт бедовијох по прежња цара честитога“ (109—139). После тога Милош позва Вука на двобој, „вељше „пуки низ свилене“, на коње се „узметнуше“, одоше „росне низ ливаде“ и ту поделише жегдан најпре копљима а за тим „Кордама“, те Милош „извади“ Вука „коњу из седлишта“ и свали га „траву на зелену“, говорећи му: „Могу ли те погубит *сидара*, | Твоју љубу у црно завити, | Али не ћу, јер сво пријателя“... Овај су двобој гледали тако, пушица, њихове „венчане љубовце“ и „пуно *крушевске* господе“. Кад су се пратили с двобоја, вели Милош тасту:

„*Видиш*, тасте, од Крушевца кнеже!
Тврда ријеч, тасте, *добро моје*!
Овако се моја крв *ољутила*,
Када би те ја изјао кнеже!
Ја ћу поћи у Косово бојно,
У *сенџегла* цара под шаторе“.

Рекавши то, Милош проли грозне сузе, „па се *ноге на јуначке скиче*“ (139—232.). Милош и Топлица оприше коње и одлазе у Косово да „уходе“ Муратову војску. Кад су били близу турске војске, Топлица се „уреси лијепо“ у „*стамболске*“ хаљине, па оде у Турке, где је „сву ордију уходио“ и отуд се „здраво повраћао“; и, кад је испричао Милошу о великој „сили од Турака“, Милош за то „ништа и не хаје“, већ вели да ће ипак „поћи цару под шаторе“, као што се тасту „тврдо оклињао“ (233—283). За тим се Милош „па вобилу *баша*“ и *сам* удара „Косово низ поље“; а пад га опколише цареве делије, он их „добро *лаже*“, дајући „тврду ријеч“ да ће „*кадар* војску Лазареву“. Поштовање му и пустише га пред Мурата, који му пружи десну ногу да га „љуби у *пазушагу*“. Кад то Милош виде:

У њему је срце поиграло,
Потегнуо ножа *јатагана*,
Мурат-цара у срце ударио,
Па побјеже к својој бедевији.

Кад се дохватио бедевије, „стаде *бјежат*“ низ Косово, те се „одмакну од шатора *лагго*“. Али се сети како се „захвалио“ да ће побиједи „*поиграт* по цару“, па се поврати, и, кад то изврши, поново „стаде *бјежат*“. [Еле, Милош све *јуначке бјежи* — жалосна му *пајка*!] (284—328). Кад су Турци Милоша „угледали“ (зар тек тада?), „за њиме се *поточ отиснуо*“, те га са свих страна „опколише“; но Милош „*бије* оконаном *Кордом*“, те „падају Турци на *сметове*“. У зао час некаква „баба *Урисова*“ из „*планине*“ дозва цареве делије и поучи их како ће га савладати: да „расплету *корде*“, да их повиде „*на сарџије*“, положе по грани и „*опструле* небу окрену“. Тако Турци и учињише, те Милошева бедевија „четири ноге *подгрнала*“ и ни траву „шаднула“. Милоша Турци опколише и, кад му „*л'јеву* осјекоше руку“, повика Милош „танко гласовито“:

„Гдје си, тасте, од Крушева кнеже!
Ено сам ти у неволи тешкој,
Турци ће ме разнијет на сабље“.

И Лазар чу (!) његово запомагање, но Вук „лаже“ да то није грло Милошево, него „турско *вижле*(!!) војеци у цареној“. Милош је тако запомагао и кад му осјекоше десну ногу, но Лазар и тада „не разумије“ и Вук га лаже. Но трећи пут, кад Милошу „*л'јеву* ногу осјекоше“, Лазар разумеде грло Милошево, па се спреми да удари на Турке, а Вуку даде „најбоље“ јуначе — *шеснаест хиљада* „све коника *да и оклопника*“ — да удари „наказда“. Милоша Турци погубише (328—417). Овдје је боја врло кратак:

Кад се двије војске састануле,
Састаше се, па се ударише,
Доњекле их Срби притањше,
Ал велика сила од Турака,
Ко ће турској сили одолјети,
Ко л' небеске звијезде пребројити,
Па је турска сила одољела.

Вук, који је то гледао из планине, „не даде помоћи“ своме тасту, већ сви изгињуше са његове надље — „Божија га погубила рука“ 418—430). Од истока је „полећела даница крвава“ а за њом „двије *аристочине*“ — Царица Милица и њене кћери Јерина и Вукосава; оне иду на Косово, носећи „у конџ'јеру вина“, у „*имбрику* воде“ и „хљеба бијелога“; оне „газе *крви* од јунака“ и „*пререзују* мртве телесине“. Нашеда их напрелда на слугу Голубана, који их упућује на Петрову цркву, пуну рањеника, и на „гребље“ где је укопан Мурат и Лазар, оба цара „један *кон* другога“ и „*подно* ногу“ Милош, а ту су и остале војводе. Милица је усиут „јуначка гребља разгледала“, заливала сузама и земљу цјеливала; „Сваком је *писмо* *пакет главе*“ и све се знаде, гдје који лежаше“. Ту су се „јади *магнушле*“, па одоше у Петрову цркву, где је Милица рањенике цјеливала, залагала хљебом и „заливала вином црљењцем“. Рањеници јој говоре да не чека'да јој „зађе сунце“, јер ће „изаћ на горе *зјверове*“, па да их не би „*раздрмили* вуци, лисичине“, вране, мећеди и орлови, нек беже у Крушевац. Песма се завршује стиховима:

Кад то чула Милица госпођа,
Заран бјежи из Косова бојна,
Цвилећи ми у Крушевац дођу,
Бјеле дворе прк'јем *загрнуле*,
А оне се у црно завиле. —

(свршиће се)

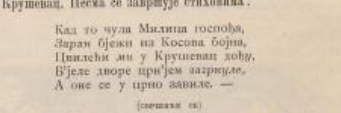

БУДИ ДАЛЕКО!

путаних мисли, ума окована,
Стремим и жебем у твојој близини:
Душа ми, горком сумњом отрована,
Види још свјетлост само у даљини.

Док си далеко, ти, која си увек
Чедношћу својом мени анђ'о̀била,
Биће ми божанство, јер чедност је трошна,
К'о нежни прашак с лептирових крила.

Остаћеш бајна, ако си незнана
Срцу што страсно чезне у самоћи:
К'о звијезда, коју таси свјетлост дана,
А жаром сија у пучини ноћи.

Крагујевац.

Влад. Р. Петковић

ПИСМА са СЕЛА

--

V

Драги пријатељу,

удно је неко расположење овладало мном јутрос. Нешто ништа ми не иде од руке, нешто ме нагони да ти пишем, а не знам ни о чему. Ја сам ти обећао да ћу ти писати о нашим сеоским приликама, о нашим обичајима, о нашим радостима и невољама, о нашим весељима и туговањима, о нашим свадбама и сахранама, о нашим сеоским забавама и о нашим сеоским радовима, о нашим сеоским празницима и о нашим сеоским радним данима, о нашим сеоским пословима и о нашим сеоским разговорима, о нашим сеоским песмама и о нашим сеоским играма, о нашим сеоским обичајима и о нашим сеоским навикама, о нашим сеоским врлинама и о нашим сеоским манама, о нашим сеоским добрим и о нашим сеоским рђавим странама, о нашим сеоским мудрим и о нашим сеоским будалаштинама, о нашим сеоским паметним и о нашим сеоским глупим ствима, о нашим сеоским лепим и о нашим сеоским ружним ствима, о нашим сеоским добрим и о нашим сеоским злим ствима, о нашим сеоским врлим и о нашим сеоским невриним ствима, о нашим сеоским поштеним и о нашим сеоским непоштеним ствима, о нашим сеоским честитим и о нашим сеоским нечеститим ствима, о нашим сеоским праведним и о нашим сеоским неправедним ствима, о нашим сеоским правим и о нашим сеоским кривим ствима, о нашим сеоским истинитим и о нашим сеоским неистинитим ствима, о нашим сеоским вредним и о нашим сеоским невредним ствима, о нашим сеоским радним и о нашим сеоским нерадним ствима, о нашим сеоским марљивим и о нашим сеоским немарљивим ствима, о нашим сеоским штедљивим и о нашим сеоским расипним ствима, о нашим сеоским умним и о нашим сеоским неумним ствима

— На шта ти рекоше људи?

— Сви ми једно те једно кажу: кад хоће да се дели, пуштај неки иде.

— А шта ти веле твоји кућани?

— И они тако исто.

— Онда — пусти!

— Их! — узвикну он на обори главу и заћута. Ћутали смо подуго. Он оборио главу па тешко дише. Ја попушах да му рекнем коју утешну реч, а он само:

— Немој ни говорити ништа! Ја бих желео да је један од нас двојице освануо мртав. Побегао сам на овом радном 'дану од куће, јер га не могу да гледам очима. Понесли, болан! Напао је и људе који ће нас делити.

— Кога је изабрао?

— Тă људи су добри, поштени. Ја му рекох: ако хоће још и тебе, а он пристаде. Сад, ако хоћеш, хајдемо! Зато сам дошао.

Мени не би баш право. Али он навали.

— Па добро — рекох напад. — На кад да дођем?

— Хајде сад.

— Знам, али мене треба суд да позове.

— Нећемо са судом ништа! Он је пристао онако да сами људе узмемо. Хајдемо, ено кола чекају.

Спремим се и кренемо се. Мени то не беше пријатно. Био сам доста пута у избраним судовима судија па чак и председник. На неким местима пошло ми је за руком и да измирим завађене рођаке....

Кад смо стигли, били су већ на окупу сви. Поздрависмо се лепо, јер ми сви беху познаници. Равно Ђокић и Милован Којић били су имућни и честити сељаци, а већ кмета Живка узесмо и за председника томе суду.

Заседемо онде пред кућом на клупи. Ја рекох Живку да позове Коју и да га посаветује, што овај и учини.

Млад, свеж човек од своје 23 и 24 године, отресит; стаде пред кмета и скиде капу. Држаше му потпуно војничко.

Кмет Живко је говорио: да није лепо од њега што тако ради, да је Иван честит домаћин и пријатељ кући, да је имање проширио и груписао, да је њихова кућа једна од првих у селу, да је он кућом и њеним поштењем чувен и виђен, и да не ради лепо што на такот човека диже руку који је све њих додржао и до сваге довео. А после, Ивану ће опет бити добро. Он остаје у својој пупој кући, са својим народом, али ће нему (Кости) бити тешко, јер ће морати од небрата брата градити.

Коста је саслушао кмета стојећи гологлав, „мирно", као да слуша наредбу свога команданта; па кад овај сврши, он рече:

— Све јесте тако, као што ви велите, али ја хоћу опет да се делим! Ја не могу да трпим да он мени оно од ражена одеџа: ти ћеш тако! Ја сам и свёта прошао, и био сам, што овај рекло, и ја нешто. Ја сам био у војеци каплар, био сам старешина. Не могу ја то да трпим. Нека се мени дâ моје, па ја како знам.

Ми погледасмо у Ивана. Он је стојао наслоњен на довратак и заповедничи секао оним црним оком.

— Нека му се учини по вољи! — рече у име одговора на наше погледе. Док ја живим, у мојој је кући онако.

Дотегосмо се на имање. Ово беше готово све око куће згрушкано, близу 30 хектара у једном комаду, лепо ограђено и обрађено. По средини беше преграђено њивама на је једна половина засејана стрнином а друга кукурузима. Око куће беше велики воћњак засађен шљивом, иза воћњака једна просторија од три хектара под пашом на којој пландоваше стока које беше доста и беше животиња и напредна. Сем тога имађаху на Дрини једно њиве од 5 хектара засејано кукурузом и пшеницом, тако је „колебе", овчији тор и пчелиник. Код колебе је увек морао по један ожењен члан задруге становати са својом женом и децом.

Иван и Коста идоше с нама. Они нам објашњаваху — управо мени, јер они сељаци знадоше све — што смо питали. Мени се допаде ред и обрада и још више ми Иван прирасте срцу.

Вратисмо се од колебе око поличких заранака. Прегледали смо цело имање, пребројили стоку; сад имасмо само да прегледамо шта има у кући, и тада да све то поделимо на три равна дела од којих је један Коста а два Ивану и задруги.

— Пре свега — рекох ја — имање смо прегледали; сад да видимо колико има дуга на овом имању. Иване! Имаш ли може шта дужан?

— Имам: дужан сам пошу дукат за опело.

— Имаш ли шта на имању дуга?

— Ни паре! Све ово што видите и што сте видели, Божје је и наше! Нема ту сланке туђе, има конца туђег!

— А што мени веле.... поче Коста.

— Шта ти веле?

— Да је кућа дужна 100 дуката.

— Ко ти то каже?

— Сиђић.

— Ех, ваше и ко ће да ти каже! Мој сиђко, због тих ћеш ти у просјаке! — рећа му, па се опет окрете нама. — Ни паре не дугујем! Ево и порезу сам за целу годину платио.

— То јесте! — рече кмет.

— Дијете! — викну он на жену која са кућанском чељади стојаше у једном крају дворишта. Донеси из сандука ону кесу и оне хартије.

Жена послуша и донесе једну велику кесу и завидутак са хартијама. Он узе завидутак па нам пружи.

— Ето то сам прикопао од кад сам дошао!

Ја узех разгледати хартије. Беху то тапије купљених земаља и писмена размењених са земљама ближе његову имању, сточни пасоши, пореске књижице и сва документа.

— Јесам ли коме дужан? Је ли то све поштено плаћено?

— Јесте — рекох.

— Е, сад овде имам 80 дуката готових пара од продаје хране и ракије. Имам пун амбар жита, пун чардак кукуруза, имам двадесет товара старе ракије, имам двадесет ове и имам прашона од ове године поденицу с тумбасом која ми може целу кућу рашити. Зашто онда да се задужим?

— Бога ми, Коста, ти си луд! — рече кмет.

Коста се као збуни.

— Али мени рекоше....

— Магарче један — мађ' ти не рекох! — рече кмет. — Кога ти питаш?

— Збиља, Коста, шта ти је, јеси полудео! — рекох ја. Боље ти је у оваком добру, своме добру, бити и слуга на гладовати, него сам газда на гладовати. Кад ћеш ти у својој кући све онако имати!

— Па, добро, кад ви велите, ја сво нећу да се делим! —

— Није то нећу! — рече Иван оштро. Ја сад хоћу! Не треба мени онај што сад хоће ово сад ово! Узми своје, брате, па иди! Кад сам будем проширио шатру, онда ћеш

видети како је! Кад ти имаш белих пријатеља осим куће и мене, иди на кући с њима!

Озбиљан, готово суров и непоколебљив. Ми навалисмо са свију страна. Зајаука женскиње. Костина жена притрча му па му обли руку сузама и стаде га преклињати, па чак му приведе и детенце Крстино и рече:

— Љуби деда руку и моли га!

Дете се уједабоже; пољуби га у руку и шиђеће матер да плаче, удари у вриску . . . .

Суза заеја на његовој трепавици. Ја притрчах Кости, докопах га за рамена и гурнух га напред шапућући му:

— У руку!

Коста послуша . . . .

Он га погледа најпре неодређено, онда све оштрије, док му поглед не постаде строг.

— Одмах колеби на ноге!

Коста га опет пољуби у руку.

— Више не терај са мном помендијају! Хајд!

После добре вечере вратих се и ја кући весео и расположен. Право да ти кажем: мило ми је било што сам видео како и наш селак уме да буде трезвен и како се лагано препорођава и долази у склад са временом.

Здраво своме

Јанку.

*

O, du Mädchen, mit dem rothen Mündchen,
Mit den Augen blau' und klar
. . . . . .
Ich denk' deiner immerdar.

Heine.

ирис се ширио мајских, белих ружа
У сањивој ноћи што је земљу скрила;
И ја слушах речи, ко дах поветарца,
Што шапташу страсно твоја уста мила.

И ко да си знала уџес што нас чека,
Стегла си ме јаче на топле ти груди;
Ту си хтела срећан да просневаш санак
Док те кобни часак из сна сне не пробуди.

А мирисни, бели цветови јасмина
Падаху са грања на љупку ти главу, —
То је био, Нинон, твој венчани венац . . . .
И ја спазих сузу у оку ти плаву . . . .

И час кобни дође . . . Далеко од тебе
Трајем сваки сада дане дуге, мучне;
Ја не грлим више твоје вито тело
Мене не веселе твоје песме звучне.

Душа ми је мрачна . . . У грудима носим
Срце које сади већ ништа не жели;
Али у тој тами твоје лице гледам
Као лик Мадоне Сандра Ботичели.

Београд 1901. **Милутин Јовановић**

У БУДИШИНУ

ПУТОПИСНА ВЕЛЕШИНА

Тих. Р. Ђорђевића

(свршетак)

како расељавана патра националних заиђли и припремаху мисао о Матици. *Др. Клон*, члан Будишинског парохког савета, изради код саксонске владе потврђење Матичиних правила 26. фебруара 1847. године. Исте године буду изабрани и чланови и поделење улоге радницима, те тако већ 1848. г. изађе прва књига матичина „*Часописа*“, на коме почеше радити прве снаге лужичке. —

Бурна 1848. г. не имађаше за Лужичане злих последица. Тада прими Свилер од Завлаја уређивање „Тиждењских Новина“, повећа листу облих и хиљаду примерака разасла у сва лужичка села на углед, а Имиш се креше у села да и живом речи предочи народу потребу новина на народном језику.

У Немачкој се тражаху тада права на све стране, па и лужички Срби начинише петиције, које потписаше неколико хиљада потписника, а 25. јула дође у Дражђане српска депутација од 16 чланова, састављена из свештеника, учитеља и народа. Садржина петиције беше у томе, да се српском језику да исто право које имађаху и Немци у Немачкој: у школи, цркви, суду и т. д. — Депутацију примише у двору са сваком почашћу и са најлепшим обећањима.

На дому се њој тим није престајало радити на народној ствари, јер тада беше рад неопходан, да би се паралисала разбуктала немштина, те се, баш по примеру Немаца који уведоше по градовима политичка друштва и зборове, заснова „*Главно Српско Друштво*“, под које дођоше све српске општине. Осећање народности разви се мало по мало у целој маси српскога народа, па се поче јако и испољавати у кокардама, патриотским песмама, заставама, натписима и т. д.

Револуцијски пламен од 1848. г. захвати и Саксонску у којој наће згодног земљишта у Немаца који не беху задовољни са својим двором. И у томе разбуктаном пламу колико се Немци одвајаху од свога двора у толико му Срби беху привржени: једино српска регимента остаде верна своме краљу. Кад се револуција угуши, настаде страховита реакција и терор над Немцима. Срби пак добише све што су тражили: 29. августа 1849. г. Дражђанско министарство им даде 1. да се у нижим школама, где је већина српске деце, учи српски, а где је мањина, ту да се учи српски бар читати и писати, и да се Наука Хришћанска предаје на српском језику; 2. да свештеници и чиновници у српским местима морају знати српски; 3. да суд за Србе буде на српском језику и да им се сви закони и наредбе српски саопштавају.

Сем овога, ради Срба који живљаху у Дражћанима, измоли се да српски свештеници три пут годишње долазе у Дражћане и одслуже службу на српском језику.

Тако је српска народност у Саксонској 1849—1850. г. задобила потпуно званично признање, а после тога народна књига и народне тежње почеше све више и више расти до дана данашњега.

Стојећи чврсто уз своју династију, они све више и више напредују и у погледу економском и у погледу књижевном и просветном.

Од 1851. г. имаде у Будишинској гимназији катедра за српски језик, на којој беше учитељ Смолер.

1854. г. напштампао је Смолер први српски календар.

1856. г. започео се штампати велики *Српски Речник*, од Др. Паула, професора Дражћанске гимназије, који се за десет година завршио (Lužiski serbski słownik. Будишин 1866. стр. 1210) и који је неописмена добит за њихову књижевност.

Матица Српска из дана у дан све више напредује, пошо друштва ничу, пошо се листови појављују и т. д.

*

21. августа освану красан дан. Дивно јутро. На небу нигде облачка, а окупана природа изгледаше као да се освежава. Пожурих те се спремих и сићох у варош да је разгледам и потражим у њој ово што је словенско.

Кад човек долази на велики немачки варошке, Будишин не чини особити утисак. То је место са до 25.000 становника, мирно, без велике вреве и метежа, чак ни трговања нема. Улице нису Бог зна како правилне, куће нису високе . . .

Будишин лежи на висији која се на западу стрмо за 220 метара спушта у реку Сирену, која изгледа да пере подножје његово. Варош заузима равни, само са југа бреговима ограничени крај. Будишин је седиште главне команде, окружног суда, католичког семеништа, католичке конзисторије, земаљског директоријума, земаљске банке, која је филијала државне банке. Ту се држе провинцијалне скупштине Горње Лужице. Од виших просветних завода има гимназију, реалку, једну протестантску и једну католичку учитељску школу, трговачку и приредну школу. У Будишину има више јавних библиотека. Има велики број знатних, дђлом врло старинских зграда од којих нарочито вала поменути замак *Ортенбург*, стамените већине издвајтава. Од других зграда вала поменути општинску кућу, кућу за сирочад, више болница, протестантски семинар, гимназију, реалку, позориште, грађанску школу, гарнизонску болницу, војничку касарну и т. д. У новије време је направљен и нови водовод. И приватне зграде, нарочито новијега доба, имају доста леп изглед. Од црквја вредно је споменути једину у Саксонској синултану цркву Св. Петра, где је под једним кровом на истоку католичка а на западу евангелска црква, које су међу собом растављене само високим гвозденим опларетама, али се ипак кроз њих види на једне пта се у другој ради. У евангелској цркви поћиње служба у 9 часова а у католичкој у 11. Сем ове цркве у Будишину има још неколико, али је за нас од интереса поменути једну католичку и једну протестантску у којима се искључиво српски проповеда. — Будишин има и велики житарски трг и годишњи не незнатан зашар с вуном. — Од становништва тек је $^{1}/_{5}$ (на 8000) Срба, остало су Немци. Целокупно цвк становништво и српско и немачко, припада двема верама: протестантској и католичкој. Од прилике је $^{9}/_{10}$ протестаната, а тек $^{1}/_{10}$ католика.

У немилосрдној и грозној судбини словенских племена у данашњој Немачкој ни Будишин није остао без свога крвавог дела. Већ први маркграф Будишински, по имену Геро († 965.), поступао је ужасно немилосрдно према Србима, због чега се склопи завера против њега. Но он сазна за то и тридесеторицу одличних Срба уби за својим столом. Ликујући после тога, певаше у заносном задовољству:

Zu Lausitz erster Fürst war ich,
Dreissig wendische Herren tödet' ich!

После овакног почетка следује дуга, крвава и жалосна историја ове вароши, за коју је овде врло мало простора.

У новије време Будишин је, 20. и 21. маја 1813. г., добио историјски значај ратом који су водили Руси и Пруси против Наполеона I.

Пројуривши и разгледавши варош на брзу руку, потражих Матицу Српску. Не знам ни сам како, али се распитујући о њој, непрестано намеравах на Немце, од којих ме један једва умеде упутити кући у којој је Матица и у којој су скоро и све остале установе Српске. То је *Narodny Dom* (или Wendisches Haus, како је Немци називају), лепа зграда на три спрата, но којој је само један део потпуно готов, а остало ће се тек надзидати. На врху зграде стоји златним словима написано: *Boh k čeści, Serbam k wužitku.*

У партеру ове зграде је књижара, а ван ње штампарија. И једном и другом рукује г. Марко Смолер, син знаменитог Смолера, кога затекох у дућану. Кад му се казах, беше му врло мило, те одмах посла и по библиотекара Матичина, а ми отпочесмо разговор. Мене је интересовало све што се односи на Лужичке Србе, те ме г. Смолер обавештаваше о свиме што се могаше на брзу руку сазнати.

Лужичка је књижевност скромна и није богата, али ипак прилично подмирује потребе народне. Замолих г. Смолера да ми покаже часописе који сада излазе и он ми их показа. То су:

„*Serbske Nowiny*“, недељни лист који излази већ 60 година.

„*Časopis Maćici Serbskeje*“, орган Матице Српске, који је сад у 54-ој години излажења. Излази четири пута годишње.

„*Misionski Posol*“, излази од 1854. г.

„*Katholski Posol*“ (Католички Весник), недељни лист, у 39-ој години излажења, служи верским потребама Срба католика, а издаје га Друштво Светог Ћирила и Методија у Будимину.

„*Serbski Hospodař*“, часопис за српске ратаре, прилог „Српским Новинама“, излази друге суботе сваког месеца већ 21 годину, а издаје га „Друштво српских ратара“ (Towarstwo Serbskih Burow).

„*Łužica*“, мјесечник за забавну и поучење хроматски часопис горњо а долњолужичких Serbow, излази једанпут месечно већ 20 година.

„*Pomakaj Boh!*“ (Помози Боже!) недељни лист у 11-ој години излажења, служи верским потребама Срба протестаната.

Сем овога сваке године излазе календари:

„*Prothyka za Serbow*“, календар за протестантске Србе, излази од 1855. г. а штампа се у 6000 примерака.

„*Krajan*“ (Сељак), katholska prothyka za Hornjo Łužicu, календар за Србе католике; излази од 1868. г. и штампа се у 1500 примерака.

И нека друштва издају књиге као што ћемо сад видети.

Лужичани имају приличан број друштава, која играју знатну улогу у њихову животу и напретку:

Towarstwo Maćici Serbskeje (Друштво Матице Српске) које је основао 1847. г. Jan Ernst Smoler. Издаје одабране књиге из српске књижевности и свој „Časopis“.

Towarstwo SS. Cyrilla a Methoda (Друштво Св. Ћирила и Методија), заснивано 1862. г., издаје католичке религиозно списе на српском језику.

Serbske ludowske knihowne towarstwo (Српско народно књижевно друштво) издаје протестантске религиозне књиге за народ. До сад је издало преко 120 књига популарно-религиозне садржине. Оно има највише чланова, на 2300, а сваку књигу штампа највише у 3000 примерака.

Towarstwo serbskih burow (Друштво српских ратара) има онлијале у свима већим местима у Лужици. Ово друштво издаје Serbsky Hospodař.

Besjeda, Друштво за забаву у народном духу. Оно је друштво врло распрострањено. У Лужици га нема свако место. —

Док сам се онако разговарао са г. Смолером, дође и библиотекар Матичин г. *К. А. Fiedler*, seminarski wiši wučer, крешки и чисти старац, који је 42 године провео на средњим школама у Будишину предајући најразличније предмете и верно служећи своме народу.

С њим и са г. Смолером прођох кроз штампарију, па се за тим пођох на врх спрат где је *Muzeum Maćici Serbskeje*. Музеј је врло скроман и показује важније одлике лужичко-српске. Највише има лутака обучених у народну мушку и женску ношњу, за тим слика из народа, покошених њива, разних посуђа из старине и народа, музичких инструмената, нешто рукописа и старих књига. — Не може се замислити како сам овде био пријатно дирнут кад сам на народном костиму, нарочито код оваче, видео нашу тробојку, која је у исто време и тробојка Лужичких Срба, да нас сем Словенства и имена још ближима учини.

На другом спрату је Матичина библиотека која броји на 10.000 пожега књига: руских, чешких, лужичко-српских, пољских, немачких, српских и т. д. Изненадио сам се над сам видео да у Матици нема скоро никакве наше књиге новијега издања. Од листова наших не беше ниједнога. Једино који „Караџић“ и чини ми се „Летопис Матице Српске“ чињаше у томе изузетак. Беше ми криво на овакву уазајамност словенску са наше стране, те чим стигох у Београд потужих се на оно неколицини наших књижевника. И њима не беше право овакво стање ствари, те обећаше обилату помоћну наших ствари у Будишин. Колико је урађено на томе, не знам, јер од тада не слазих у Београд.

У библиотеци не понудише да ми што упишем у *Pomjatnik Maćici Serbskeje* у који су се уписивали сви који су досле Матицу посећивали. Мене интересоваше ко је до сад од Срба посетио Будишин, те почех разгледати ову дебелу Споменицу у којој беху исписана силна имена посетилаца из свију словенских земаља. Сваки је изнад свога имена записао по што год на успомену. Беше ту неока лепих и интересантних записа на руском, чешком, пољском, русинском и т. д. језику. Разгледајући Споменицу најоч од Срба само ове записе:

Србин јужни Лужичком Србину.

Једно благо имамо — Дух словенски. Гајмо га! Браните га! — то је амајлет наш.

у Будишину
10. августа 1868. **Светомир К. Николајевић**

Брат с братом, род с родом руши сваку невољу. —

Ради леле успомене на пријатне дочек и браћску забаву што у Лужички Срба доживе, нашао сам се побуђен горње речи овде ставити.

Будишин
13. априла 1871. **Ђорђе Глибовски**
српски народни учитељ
из Српског Бечеја

Кад се јужни Србин са северним Србином среко тако дуге земаља, колико нестала словенска заузима у душевној задруги, рукује, онда ће и они и остало Словенство своју ускрс славити.

Будишин
13. априла 1871. **Јован Поповић**
бив. у Лајпцигу

„*Само слога Србина спасава!*“

С тога нека су нам сима Словенима ове три врлине девиза: слога, братство и јединство целог словенског света!

у Будишину
18/9. 71. **Мита Нешковић**
српски учитељ из Земуна

Кад је Србија после деветогодишњег рата 1813. год. поново пала под Турке, један је јунак, Хајдук Вељко, погинуо бранећи да Турци у Србију не продру. Песник је тај моменат исказао речима:

„Дај Крајину, делиће краљ!“

„Не дам Крајине, ево мртве главе“, одговорио је народни витез.

То уписах за то што је тако моменат и овде на овој вечној Крајини Словенства од толико векова. Од несталних силних и далеко раширених племена словенских на овоме крају, ви сте, браћо једноимена, остали једини као стража на Крајини, ви сте жива монумент нестадалних племена. Част вашем племену. Нека би срећа или судбина која народима добре дане дели погледала на вас, нека би Словенство постало што му сви желимо, да и ви задобијете у колу словенском оно што вам припада. Нека бе једном Словени престали бити грађа туђој историји, нека би се духовна снага наша огледала на истом нашем народном задатку. Ту ће бити места и за најудаљенијега!

у Будимчину
$\frac{8}{20}$ јуна $\frac{\text{јуна}}{\text{јуна}}$ 1872.

Проф. Стојан Новаковић
из Београда

Само слога напред поступано у данашњем духу времена, успомена на све што је Србину најсветије, па се не бојмо охоле тубићитине!

Будимпешта 30/7.—1872.

Коста Б. Ђорђевић
из Крушевца

Никад не могу заборавити моју домовину, моју Лужицу, па макар да будем на далеком југу или на широком истоку.

25. октобра 1883. год.
у Будимчину

Иван Коларић
инжинир

Пошто беше обавеза да сваки што напише испод свога имена, то и ја испод свога записа ове две три речи:

Дубоко срећа Словенима довела ме је у Будимчин. Овде погледох браћу, вековне стражаре Словенства, па дивећи се њиховоме постојанству, уверен сам у срећну будућност племена из кога су.

21. марта / 2. априла 1901.
Будимпешта

Тих. Р. Ђорђевић
професор Алексиначке Учитељске Школе

На трећем спрату Народног Дома беше слагалиште књига, те се тамо писам ни ја.

Беше већ подне, те захвалих на дубазности двојице браће пријатеља, и одох на ручак, уговарајући са г. Фидлером да се после ручка опет нађемо.

Кад се после подне састадосмо, упутисмо се да разгледам варош. На пут упитах г. Фидлера: зашто на зградама не видим српске натписе. Он ми то објасни тиме што је у варошти већина Немаца, и ако би се Срби парочито издвајали, не би им било корисно; због тога и сви морају знати немачки, а Немци немају никакве потребе ни учити ни знати српски. Будимски тек пазарним даном, кад надође сељаци из околине, заплива у Српству, или и велики део тих Срба, принуђен на додире с Немцима, већином зна, поред матерњег српског, још и немачки језик.

Уз пут смо свратили у протестантску српску цркву, где у унутрашњости видех српских натписа. И ту ми беше мило што видех нашу тробојку.

Посетисмо даље стари замак *Ортенбург*, па се упутисмо гробљу *Светога Николе* (S. Miklauš), да посетим гроб *Михаила Хорника*, знаменитог лужичког књижевника, уредника „Часописа Матице Српске“, за тим председника Матичина, корисног радника на сваком народном послу и оснивачу друштва „Св. Ћирила и Методија“. [1])

У гробљу, са кога је особито леп изглед на реку Спрену и предграђе Židow (Seidau), у рушевинама цркве Св. Николе гроб је Хорников. На њему је диван споменик, коме је на врху крст, испод крста Распеће Христово, а испод тога статуе Св. Ћирила и Методија, словенских апостола. Методије држи крст, а Ћирило таблицу на којој је написано ИСКОНИ БѢ СЛОВО. Испод свега овога је на широкој табли натпис:

Tudy wotpočuje w Knjezu
Michał Hornik
kanonikus scholastikus kapitla swjateho Pětra w Budyšinje, rodženy we Worklecach 1. sept. 1833. zemrěł w Budyšinje 22. febr. 1894.

Za njewustawace a woporniwe dźeło w Knjezowej winicy a na narodnom polu płać jemu Boh z njebeskim mitom.

R. i. p.

На гробљу се познадох и са Матичиним секретаром г. Јаковом Скалом угледним католичким свештеником који баш тада спремаше опело и држаше посмртни говор на немачком језику над немачком Немицом, из своје парохије, коју сахрањиваху. Да је покојница била Српкиња, говор би био на српском језику.

О школским приликама у Г. Лужици можемо рећи само то, да чисто српских школа тамо нема. И ако се што данас тамо говори о српским школама, то је у толико у колико се три у њима српски језик. На шпак је у том погледу у Г. Лужици (под Саксонском) нешто боље но што је у Д. Лужици (под Пруском).

1849. г. саксонска влада одобрила је да се у српским народним школама предаје Хришћанска Наука и

[1]) *Михаило Хорник* рођен је 1. септембра 1833. год. у Рекавици (Worklecy) у Горњој Лужици. Учио је у Прагу теологију и славистику. 1856. г. посвећен је свештеник у Будишину, а од 1871. г. био је тамо парох. Његова многобројни радови из историје, граматике, ортографије и збирке народних песама истакнатије су већином у „Часопису Мат. Српске“, чији је редактор био од 1868. г. Он је поред Пеуа, Зејлера и Смолера радио и на Српском Речнику (Будишин 1866.); за тим израдио је Историју Српског Народа (Historija serbskeho ludu, Будишин 1884.). — 1863. основао је за своје католичке земљаке књижевно друштво „Св. Ћирила и Методија“. А неколико година уређивао је часописе: „Lužičan“ и „Katholski Posoł“. Умро је 22. фебруара 1894. г.

Читање на српском језику. То је остало и по школском закону од 1873. г. На основу овога закона предаје се Веронаука на српском језику у онима местима где је српско богослужење у цркви. Све остало предаје се на немачком језику.

И културне и националне прилике много су горе у Доњој Лужици под Пруском, али о томе нема података.

Велика је несрећа за Лужичке Србе што немају јаког културног уточишта у својој средини и на своме језику, које би притрљивало најјаче снаге свога народа. Матица је слаб центар да би могао учинити оно што би учинио универзитет на српском језику. Сем тога: рад у Матици и није једнако занимање чланова њене управе. Сви су они још и службеници који у Матици раде поред редовне дужности. Крупне снаге не остају у средишту народноме, у Будишину, већ налазе своју моћ изван њихових школама великих градова немачке царевине, стварајући плодове свога духа на немачком језику. Најбољи се разилазе, а Будишин, Сриство, Матица и све остало остају на људима средњим, понајвише свештеницима, који истина мунки и истрајно раде, али би и њихов рад био много видљији, кад би им само то било посао, и кад би се са универзитета просипале бистре зраке народне науке.

Па и овладина, школујући се по њиним школама Немачке, остаиља и даје оно што је најбоље у њој понајвише баш или тима школама или њиним службама, којих у домовини нема . . . .

Време се приближава да завршим овај једнодневан излет, јер воз за Дрежђане полази у 5 часова и 47 минута. С тога се опростих са љубазним г. Фидлером, и за четврт сата после тога пратих се са центром браће Лужичана, названим Будишином, у коме лагано свеглуца зора и овој дугопатној, изможденој и једва живој браћи словенској.

Мислим да није ни потребно помињати да се говор између мене и Лужичана водио на интернационалном словенском језику — немачком.

Воз је журио ка Дрежђанима а моје узмућене мисли, претрпане силним утисцима које тога дана имађах, буркаху се као чеде у поштеним пред лепе дане.

Због браће, једнокрвна и једноимена, радите јуначки и надајте се! Доћи ће вађда време кад ће оживети и словенска Јевропа!

Дотле пак ни ми нити који Словени не треба никако да заборавимо да тамо имамо странчева, браће и сестара . . . .

Пред Божић 1901. год.
Алексинац.

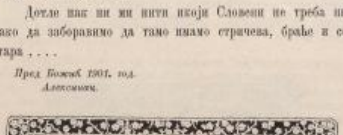

ТО ЈЕ БИЛА ОНА

приповетка

Антона Чехова

Антон Чехов

— Причајте нам, причајте нам штогод, Петре Ивановићу! понављаше девојке.

Пуковник звука своје седи брк, намешта се и поче:

— Било је то 1843. године, када је наш пук био под Чепстоховом. Потребно је рећи, драге моје, да је зима те године била тако оштра да су из дана у дан стражарима отпадали носови и мећава засипала и претрпавала друмове. Како је мраз почео од октобра тако није попуштао до самог априла. У то доба, треба рећи, нисам био онако искрињен ко циганско гудало, него, није тешко замислити, румен па ко млеком наливен, укратко — неправна лепота. Гиздио сам се као паун, свако поглед и десно и лево, коврџао бркиће као ни један потпоручник у свету. Требало је само да окон крешем, да мажухом цакнем и наместим бркове — па да се и најхолиља лепотица у јагњешце претвори. А волео сам женско ко паун муве, и кад би вам, девојке моје, стао рећи колико је Полкинља и Јеврејки висило о мом врату, уверавам вас, математика не би имала толико цифара . . . А свему том додајте да сам био пуковски адутант, да сам одлично играо мазурку и да ми је женица. Бог нека јој душу прости, била ретке лепоте. Какав сам био налетало, каква тврдоглавац — нисте у стању ни замислити. Ако је у округу била ма каква љубавна историја, ако је ма ко отео чији „звечеће готовине", или шлахтичу нос разлупао — није требало ником двапут рећи да је то урадио потпоручник Вивертов.

Као ађутант често сам изјахивао ма куд у округ.

Одлазио сам или да кућни опас и сено, или да Чингутима и разним пленима продајем шкартиране коње, а најчешће сам, драге душице, под изговори да служба тражи, одлазио Полкињима за сватање или богатим спахијама на картање . . . . У очи Божића, сећам се као да је јуче било, нашао сам на Чепстохова у село Шевелике, куда сам био по служби послат. Време је било, као што рекох, просто ужасно . . . Студено мраз те пуца и камен и дрво; ја и кочијаш за пола часа претворисмо се у две леденице . . . Мраз још можеш поједнако и трпети, али завејине само, кад на пола пута захукта вејавица. Подиже се бели покров, замрла се као ђаво пред јутрењом, заонућа пустар као да су му жену украли! Пут се изгуби... Није прошло ни десет минута, а снег засу и мене и кочијаша и кола . . .

— Ваше благородство, изгинули смо с друга! говори кочијаш.

— Ах до ђавола! Па шта ја радио, слушаче? Терај сад право, даће Бог да изађемо на људе.

Ђеше, иђаше смо, иђаше, луташе, луташе, и тек око поноћи удари руда у вратнице, како се сад сећам, иванда

гроша Војадловског, богатога Пољака. Пољаци и Јевреји за мене су жив и хрен после ручка, али, да истину кажем, шљахта је гостопримна, а од паноћке нека патренције жене...

Причаше нас . . . Грof Војадловски живео је у то доба у Париву, те нас дечека надворини капелан, Полак Казимир Хаџицки. Сећам се, није прошло ни пб часа а ја сам седео у надворинскоу одељењу, грицкао бадеме с котовом женом, пио и играо карата. А кад сам добио пет златника и кад сам мало више „повукао", пожелим спавати. Пошто у том одељењу није било собе за мене, дадоше ми једну од грофових соба.

— Да ли се бојите привиђења? упита ме надзорник, уводећи ме у омању мрачну и хладну собу, која је некако била баш поред велике пуста сале.

— А зар имају привиђења? упитах, слушајући како потмули одјек понавља моје речи и кораке.

— Не знам! насмеја се Полак: Али ми се чини да је овде прво згодно место за привиђења и нечисте духове.

Био сам добро и јео и пио, упран био сам нијан за четрдесет обућара, али, морам признати, од тих ме речи обузе чудна хладноћа. Баво да га носи! Тă боље и четрдесет Черкеза него ли једно привиђење! Али шта да радим? Спичех се и легнем . . . Сећа једна што је осветљавала видове, по којима су, замислите само, портрети предака све страшнијих један од другога! Било је и старинског оружја, ловачких прибора и других фантазлагорија . . . Тишина као у гробу. Само се у суседној сали чује грицкање мишева и пуцкање старинског намештаја. А на пољу, кроз прозор, назирало се нешто упрано пакленo!

Ветар као да је оживео пекот; дрвета се повијају пајчући и јаучући; пекакав врag, мора бити канак, тукао је шкрипио и лупао у прозорски перваз. Додајте свему том, да ми се у глави вртело, упрано вртео ми се цео свет . . . Кадгод бих зажмурио, нагледао ми је као да ми кревет лети по пустом дому, играјући врашко коло с духовима. Да бих утишао толики свој страх, угасим свећу, јер су праше собе увек страшније при светлости него ли у мраку . . .

Све три девојке, које су слушале пуковникову причу, још се више приљубише приповедачу и гуташе га упрtих погледима.

— Елем, настави пуковник: ма да сам се назад мучио да заспим, сан је бежао од мене. Чинило ми се, као да се лопови уланче кроз прозор, као да чујем печиј шапат, као да се неко дотиче мог плеча. — у кратко, осећао сам страхоте какве се јављају кад су живци узбуђени. Али сред овог ужаса и хаотичних звукова, чујем клапаклап-клап! упран као ударане пајчуй. Пралупнем и — шта мислите? — чујем лепо како се неко примиче моји пратима, као кашаљ и како их отвора . . .

— Ко је то? упитам уплашен.

— Ја сам . . . . не бој се! одговори женски глас.

Упутим се к пратима . . . Прође неколико тренутака, и ја осетих како се две женске руке, неке као памук, спустише на моја плеча.

— Љубим те . . . Драги си ми од живота . . . — проговорн женски умиљати глас.

На образима осетих топли дах. . . Заборавих и мелању и духове и све на свету, на обгрлих струк . . . ах, какав струк! Такве струкове природа не варочитој порцубини ствара тек у десет година по једанпут. Витак, одлично играђен, топао, еластичан, као дах детињи. Ништа се лотко удржати, већ је снижио обгрлих . . . Усне наше стопише се у снажни, дугачки пољубац и . . . купи нам се сви женама на свету . . . . ни до гроба неће заборавити онај пољубац! —

Пуковник прекиде причање, неки пола часе поде и настави нижим гласом:

— Кад сам сутрадан погледао кроз прозор, угледах још неће и страшнију мећаву . . . . Није се могло никуд поћи. Требало је да цео дан проведем с надзорником пијући и картајући се. У вече сам опет био у пустом дворцу, и тачно о поноћи опет сам обгрлио онај струк . . . Да, да, госпођице, да није било те љубавне авантуре, умро бих од досаде. У најбољем случају, зашто бих се као нико мој.

Пуковник уздахну, устаде и ћутећи пође по соби.

— На онда . . . шта је било даље? упита девојка од госпођица скоро умирући од нестрпљења.

— Ништа! Отпутовао сам сутрадан.

— А ко беше она жена? запиткиваху нестрпљиве госпођице.

— На зна се ко!

— Откуд се зна! . . . Кажите, кажите *ко?*

— То је била — моја жена!

Све три госпођице поскочише као опарене.

— То јест . . . . како то? упиташе пуковника.

— Ех, Боже мој, па зар не разумете? упита пуковник равнодушно и слеже раменима. Мислим да сам се доста јасно изразио. Ишао сам у Шевелке са женом. . . . Она је била спавала у пустом дворцу, у суседној соби. . . . Са сним јасно!

— Хмм . . . . промрмљаше разочаране госпођице. Почели сте лепо, а завршили буди Бог с нама! Жена! Опростите, али то није било ни мало занимљиво, ни баш.... ни пажетно!

— Чудновато. То значи, да би ви хтеле да оно није законити супруга, већ буди каква туђа жена. Ах, девојке, девојке. Кад већ сад о тим стварима тако мислите, шта ли ће тек од вас бити кад се раздате?

Девојке се збунише и ћуташе. Наједише се и напрштише на, сасвим разочаране, стадоше гласно певати. . . . Вечерy и не окусише. За све време само мешкше од хлеба куглице и ћутаху.

— Бога ми . . . . баш није лепо! не могаде се уздржати једна од њих. На што сте нам причали кад је тако сарметак! Прича није никакна . . . . Луда је, луда!

— Почели сте тако лепо, па на једанпут . . . . додаде друга. Само се ругате!

— Но, но, но . . . шалио сам се . . . рече пуковник. Не срдите се, госпођице, шалио сам се. То није била моја супруга, то је била — надзорникова.

— Е?!

Девојке се поново разведрише, очи им засијаше . . . Примакоше се пуковнику и, долежући му њима у чашу, заставше са питалима. Досадност нестане а с њом и спречена вечера.

С руског превео

С.

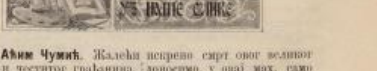

† **Аћим Чумић**. Жалећи искрено смрт овог великог Србина и честитог грађанина, доносимо, у овај мах, само његов лик, а ускоро ћемо изнети пред своје читаоце и његову описиваћу биографију.

На Криму (слика Ал. Васильевски). Лепоте јужне Русије познате су и описане. Највећи руски песници нисали

су песме своје нарочито лепоти Крима. И Васиљевска, стварији руски сликар, изразио је читав низ нејазака са Крима. Ма да лепоту није тражио у ретком и дотле невиђеном, ипак је овај Рус увек био у стању да колоритом својим, или боље рећи Крименим, даде сликама својим нарочиту драж коју нећете наћи у других нејзака. —

Иларион Руварац. Првог септембра о. г. навршује се *седамдесет година* од рођења заслужног нашег историка Илариона Руварца. Ми доносимо у овом броју „Нове Искре“ слику Руварчеву, да подсетимо све оне, којих се тиче, на седамдесетогодишњицу његову, а у свесци за август донећемо чланак о животу и раду његову.

Елеонора Дузе (сликао И. Рјепин). У јеку славе своје, берући ловорике по великим јевропским позорницама, заносила је и заноси она велика италијанска уметница најлепше одушевљење гледалаца. Некадашња у свом репертоару, нарочито се и једнистевно истакла као веристкиња у Вертиној драми Cavalleria rusticana, као натуралисткиња у Золиној Therese Raquin, као класична стилисткиња у Шекспировој *Клеопатри*, као једнистевни тумач идеја Ибзенова репертоара. Али је нпак најјача као *Госпођа с камелијама*, јер је створила једнистевну хармонију реализма, романтизма, идилизма и елегичности. Квинтесенција модерне жене са свима страстима и душевним патњама њезиним добила је израза у овој италијанској уметници. —

Русман, златоносно брдо у Србији. Северноисточна Србија изобилује у толикој мери рудним благом да је већ од најкада позната најпримамљива рударска жеља на ком су радили скоро сви завојевачи његови. Овај део Србије и данас је непрестано колонизован рударима. Ушивај рудног блага у овом крају, најпаче се вади злата и ако му трагове полако хватају. Вредни рудар српски г. Ђ. Вајферт поседник је једнипог златоносног брда у Србији. — Русмана којег слику доносимо у овом броју. —

Развалине манастира Матејића, *у скопској Пчињој Гори* у Маћедонији. То је задужбина цара Душана, царице Јелене и сина им Уроша. По остацима се види, да је врло леп грађевински споменик пао и да је био достпа права царска задужбина. Сликана је с лица.

Цркпине у Матејевцима код Ниша. Са западне стране села Горњег Матејевца, на Мотох-Брду, лежи ова стара црква задана оненком. Сликала је, по народном предању, Свету Тројицу, а задана је још за времена српских краљева.

Врт у Алхамбри. Прослављена мавараска Алхамбра ретког је у архитектури, која је примамљивала и још вазда примамљује многог и многог путника да је види. Стари српски илустровани листови доносили су слике ове зграде једнистевне у својој врсти.

Из чесних крајева (сликао Лишпек). — Нека слика сама собом говори, а ми сматрамо за дужност рећи, да је ово први покушај у српској илустрацији т. зв. тробојне штампе. Трима бојама (плавом, жутом и наранџастом) добивена је ова слика, која је рађена у нашој Држ. Штампарији.

Диплома друштва за народно позориште у Новом Саду (сликао Урош Предић). У културној борби наше браће с ону страну Саве и Дунава велику улогу има и народно позориште. Давањем представа и чланским улагањем у позоришни фонд, одржава се ова знаменита српска установа, која оплемењава и негује српске осећаје. Србима, свима и свуда, нека је Народно Позориште искрено препоручено, нарочито онима којима је Бог дао да му се уписом у чланство или прилозима могу одужити. Чланови утемељачи по исплати улога добијају ову красну диплому коју је израдио дични српски уметник Урош Предић. —

Антон Чехов. Уз приповетку *То је било ово* доносимо лик њезина писца, чувеног руског књижевника Антона Чехова. Његови радови нису непознати српским читаоцима, јер је редака и политички лист (о књижевним и да не говоримо) који није донесо производе Чехове. —

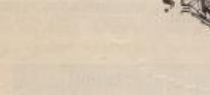

De la condition juridique des Bosniaques et Herzegoviniens en pays étrangers; par Jivoin Peritsch, professeur à la faculté de droit de Belgrade. 8° p. 66. (Extrait de la „Revue de Droit international et de Legislation comparée“. T. III. 1901. Bruxelles).

Предајући Босну и Херцеговину на управу Аустро-Угарској, а не поништавајући над њима у свему права Султанова, Берлински је конгрес створио изузетан међународни положај за оне две покрајине српске области. Тако се дешава по кадшто да и наметна дипломација, из својих себичних рачуна, створа оно, што и проста памет народна онштро осуђује:

„Једна земља а два господара,
— — — — — — —
„Царовати оба не вишемо.“

Отуда је међународни положај ових српских земаља врло тежак и компликован. Најбоље и најјаче правничке снаге оглелале су да покажу овај чудан положај, који је доделио овим земљама 25. чл. кобног Берлинског Уговора. А сасвим је природно, што и наши правници нису могли остати равнодушни према томе питању које дубоко засеца у интересе српске и од кога зависи будућност Србије и српског племена. Господи Гершићу и Спалајковићу придружује се сад и г. Перић са овом својом лепом студијом. Име пишчево познато је већ са неколико лепих радова и ван уских граница наше отаџбине, а поклањући своју пажњу и овоме питању писац није могао изабрати бољег пута и начина да се одужи својој отаџбини и своме народу. Леп пример за све оне, који су срећни што поред стручне спреме владају још и којим светским језиком!

Расправа има три дела. У првом се говори у опште о положају Босне и Херцеговине на основу одредбе Берлинског Конгреса.

„Дискусија о правном положају Босне и Херцеговине — вели писац — сасвим је завршена у корист мишљења по коме *су* ове две земље остале *протекције* турске и после као и пре Берлинског Уговора.“

„Ми смо тврдо уверени — наставља писац — да је Берлински Уговор дао Аустро-Угарској само право *унутрашње администрације* у Босни и Херцеговини, али ништа и право *сталне администрације*, а под овим последњим изразом разумемо поглавито право одредбе правног поло-

жаја Босњака и Херцеговаца над живе на страни.* Полазећи од овог гледишта писац у другом делу расправља главно питање: правни положај Босњака и Херцеговаца у иностранству у опште.

Питање је њма сумње важно и деликатно, стога писац приступа к њему с највећом пажњом и смотреношћу наводећи све системе, које у томе погледу каже под културних народа. Ствар не изгледа тако заплетена и замршена, кад је реч о најобичнијим правима која обично узима свака страница у туђој земљи.

Ну питање постаје много теже и заплетеније у случају, кад Босњак или Херцеговац треба да задобије какво право на основу међународног уговора. Питање је, вели писац: чијег се уговора треба држати у том случају, да ли онога с Турском или с Аустријом?

Поито најкомпетентнији писци признају Порти *de facto* и *de iure* спољашни суверенитет у окупираним земљама, писац одговара на постављено питање: да је Турска познала да закључује уговоре са страним државама кад треба да регулише питање о положају Босњака и Херцеговаца у иностранству.

„Влада аустро-угарска нарушила би неосporна права Султанова, кад би закључила уговор с којом другом државом у циљу одређбе правног положаја Босњака и Херцеговаца у иностранству. Такав њен рад значио би тешку повреду Берлинског Уговора.“ На тај начин, дакле, Босњак и Херцеговац чији изађу из окупираних земаља потпадају под власт отоманске Порте. Поред свега тога ипак је Аустро-Угарска закључивала и таких уговора са другим државама, у којима је признавала права Портина. О томе расправља писац у трећем делу наводећи један пример повреде суверених права Портиних од стране Аустро-Угарске.

Користећи се неоспорним и најновијим српске дипломације, Аустро-Угарска је, противно Берлинском Уговору, резервисала себи право суверенитета у окупираним земљама 24. априла / 6. маја 1881.

Писац је добро учинио што се на завршетку своје расправе задржао на побудама које Аустро-Угарску нагоне да ради противно одредбама Берлинског Уговора. Цео њен рад у окупираним земљама управљен је на то, да ове земље што више изолује од Србије и Црне Горе, њихових рођених сестара и природних наследница. Осећајући се на закључени трговински уговор, у коме је српска дипломација преварена, Аустро-Угарска би хтела да оспори Србији право дискусије о међународном положају Босне и Херцеговине. Писац с разлогом обраћа пажњу српске дипломације на оне незаконите тежње наше суседне.

Исто тако ради Аустро-Угарска и према Порти. Пре су турске власти издавале пасоше несељеницима из Босне и Херцеговине; Аустрија то више не допушта и не признаје турске пасоше. Овај случај дао је повода да се турски консули ових дана у Дубровнику састану и посаветују, како да у томе питању сачувају неокрњен углед Султанов.

На завршетку овога приказа треба поменути да писац приступа овом питању са темељним познавањем *факта*, која вешто распоређује и анализе наводећи најпре са свим јаке и логичне закључке. Тим самим, а и интересантношћу питања које расправља, ова се расправа сама собом препоручује.

Београд. проф. **Мих. Ј. Ђорђевић**

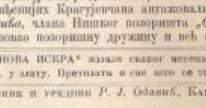

* Крагујевац је добио своје стално позориште. Неколико виђенијих Крагујевчана интересовали су *Милисава Миловановића*, члана Нишког позоришта „*Сопћелић*“, који је организовао позоришну дружину и већ отпочео рад.

* Као што јављају Новосадски политички листови, скоро се очекује претстојеће Темишварању. Од сада ће овом знаменитом задужбином великог Србина Саве Текелије управљати парочити патронат, којем ће на челу бити српски патријарх из Карловаца. Досада је овим заводом управљала српска црквена општина у Пешти, а новцем је располагала Српска Матица. —

* На свечаном скупу Академије Наука, који је одржан 22. о. м., проглашен је за правог члана Природњачког Одсека Г. Д-р Светолик Радовановић, професор у Великој Школи и досадашњи дописни члан; за дописне чланове проглашени су: Г. Д-р Богдан Гавриловић, проф. у В. Школи, Господин Д-р Никодим Милош, епископ у Задру, и Г. Симо Рутар, професор у Љубљани. —

* За Летопис Матице Српске примљени су ови радови: *Поглед на данашњу француску књижевност*, од Д-ра Јована Скерлића; *Капетан Марјан*, приповетка Стевана Сремца; *Чича Гаврилова трагедија*, приповетка Јанка Веселиновића, и *Опис фрушкогорских манастира год. 1771.* од Димитрија Руварца. — Књижевни Одбор Матице Српске дао је на преглед ове рукописе: *Нашт медјеврешки трош*, од С. Н. Томића; *Мирко*, драма у три чина, од М. Богојевића. — За Матичине *Књиге за народ* спремљени су ови радови: *Сестра*, приповетка Јанка Веселиновића; *Увиђење Српкиње Аделе Черни* у свом првом списку, а опет из пера Стевана Радића студију о Вуку Караџићу *Nejdokonalejší představitelé slovanské myšlenky*.

* 10. о. м. приредило је Московско Словенско Друштво велики концерт у просторијама Руског Благородног Собрања. Том приликом наручено је истакао кнез Сумбатов-Јужин који је у руском преводу рецитовао српске народне песме *Краљевић Марко пије уз рамена вино* и *Оранье Марка Краљевића*. Исто је тако с великим успехом приказна и хорска песма *Што бушше, бушше, Србине тужни*. —

* Мих. М. Станојевић, учитељ, дао је у штампу своје путописне белешке *Кроз Босну и Херцеговину*. Цена је за претплатнике 2½, динара, а претплату прима књижара В. Valožnika. Књига ће изаћи на штампе прних дана месеца марта. —

Трговинско-занатлијски шематизам Краљевине Србије. По званичним и службеним подацима састављао *Св. Р. Христић*. 1602.—1903. На српском, француском и немачком језику. Београд, Електрична Нова Тргозачка Штампарија, 1901. — В. 8°, стр. I—XII—1—300—1—110. Брошираној књизи, цена 5 динара.

Миленија. Спев *Ђорђа П. Илинчића*, учитеља. Београд., Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1901. — 8°, стр. 62. Цена 0.80 динара.

Свештенство и народ православно-српске епархије Далматинске своме многозаслужном архипастиру, Његовом Преосвештенству, високо достојном Господину Никодиму. Адресе поводом дана *Православне Далмације*. Н. Сад, Штампарија Ђорђа Николића, 1901. — В. 8., стр. 32.

Млада Сибирка. Написао Гавро де Местре. Превео *В. Т. С.* Издање Дворске Књижарнице Мите Стајића. Београд, Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1901. — 8°, стр. 88. Цена 80 н. д.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“. Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан мишина ул. бр. 8. Кнез.-Срп. Државна Штампарија

Број 3. Београд, марта 1902. год. Година IV.

ФАТИ-СУЛТАН

I

Шућур![1]) Испратише у сургун (прогонство) онога бесног пса, кожу човеков живот није ништа. Испратише га у сургун далеко, где се зими свет не топи за месец и више. Сургунисе га сви надзорници, пар царева, већих (духовњака) Алахов. Шућур!

Овако узвикиваху једнога петка неколике цариградске хајдуке, чучећи на ивици обале Златнога Рога, гледајући где се укреца у голему ћемију морску Ахмед-хаџуа,[2]) први имам[3]) Аја-Софије, рођак султан-Махмуда, цара царева, већих Алахова. Убио је и пре неки дан човека, ни крива ни дужна, у бесилу од бекрилука, на уместо већ једном да га сврбу казне, досудише му сургун.

† Никола Крстић

С њим је и његова сирота ханума, и кћи, јединица, лепа као руже што остане саме у пустој башчи његовој.

Фати-султан! Од рода је султанова, па за то је зову *султан* (кћерина).

А куда ће из овога дивнога града?

„Види Цариград, па умри!... Али не! нећој умрети, но живи и гледај: пошто си га видео и грејао се макар само данак два на његову сунцу, огледао се у његова два мора, Златноме Рогу и Босфору, посићеш га у сну до гроба, па баш да живиш, пошто си га видео, још сто година!" Тако говоре хануме.

И тај дивни град, с много душа, по муслимански Дар-Се'адет (врата блаженства), на седам брегова, пискћени смоквама и маслинама, лимуном и нераицом, и ружама, каквих неш заман тражити још где год, тај величанствени град остављ Фати-султан баш онда кад ваља да је у вожу!...

Родитељи греше, деца испаштају . . .

А да ли ће бити храбе Фати султан-хануминој души и тамо куд полази?...

Путовање ћемијом до Солуна, и одатле коњима, дуго, до маленога града Прокупља. Јер Ахмед-хаџуа досуђено је за сургун Прокупље; а дато му је на уживање двадесет и пет села у околини Ниша и Прокупља, дивљега лепотана, камо се повећи разговара са шумном Толицом, где ће мучи опустела кула старца Југ-Богдана, и гледа, мучком, чуда бесних освајача царевине српске...

Српска села пре, сад спахилуци лудога Ахмед-хаџуа . . . Не прође много, па хаџуа уби и овде човека, и даде крвнину пола Житорађа. Мало, па опет уби човека, те даде и другу половину Житорађа...

Отац дивља звер, а кћи питома голубица... И Ахмед-хаџузовица је питома, кротка. У кући је мања, итоно реч, од макова зрна. А да је само мало друкчија, одлетела би јој глава с рамена одавно, нарочито кад хаџуа није при себи: бекрија је бивши имам Аја-Софије да му је мучно наћи пара.

У кући сваки час вика и кавга, али, пуста младост! — Фати-султан ипак је весела, па и тужну и забринуту мајку своју често разговори и развесели.

Удаљена од свога завичаја, Фати-султан нађе и овде неколике другарице. Оне јој причају све о Прокупљу, о женама, о девојкама, о младићима, о љубави...

1) Хвала Богу.
2) Хаџуа, онај који је Коран 3х пешт. 3) Свештеник.

— Зар и овде има ашка (лубања)? упита једном Фати-султан своје другарице, па се брзо застиде, поцрвене и обори очи, јер чу Емину Ахмед-бегову, лепо и паметно девојче, где рече:

— Лудо питаш, Фати-султан-ханум! Где је Алах, ту је и ашк; а нажи ми макар само један град или село, гору или воду где није Алаха?

Од тога прође само мало, и Алах, хотећи да покаже Фати-султан-хануми о је баш заиста лудо питала, ули лепом девојчету у срце пуно лубања према једином младом Арнаутину, момчету на гласу, јединцу сину и мезимцу старца мула[1]) Халима, Шкодранлије, поглавара племена „Војвака"...

У Арнаутлуку жене и деца и зими, али се момче често дотиче града. Пројезди махалама, а кадуне се, и жене и девојке, гурају крај кафеје (решетке), дине се аранском хату и богатом такуму (опреми) његову, питају да ли је поноситији хат или господар му, мулин син, Исмаил-бег.

Пројезди махалама, па се заустављи пред кућом своје сестре, удате овде, тек до куће Ахмед-хаџића. Пријази му сама сестрица, ухвати под њим хата, да га придржава, знојава препода, док се момче са сестром види, поразговара. По каткад му наместе хата у хаџару, јер он воли са сестром, много старијом од себе, дуг разговор. Ту руча, остаје код сестре до сасе икиндије, тад се вине на пилетина хата, па хајде у Топлицу бабу и остарелој мајци својој...

И бабо му је стар. Има осамдесет, веле, као једну, а још је крепак; из пушке, кажу, пишали боље него многи младић...

Фати-султан воли Исмаил-бега. Видела га кроз густе кавеже, и кроз пробушену ограду, и кроз одшкринут капиџик, и идући другарицама, и враћајући се из хамама. Видела га, па га милује, чини јој се, више од очију, од живота, од завичаја свога.

И Исмаил-бег Фати-султан-хануму милује, ако је још никада није видео! Прође јој на арапском хату своме свако у Бога дутро и сваке икиндије. Бели му се хљина (оистан), широка, у небројено бора, разастрта по кадивеличини, бели се као замбак у градини или боло перје лабудово; а са зеленога чохали-гуња чешкења, што су му раменима претегли од силнога веза, трепери према сунцу чисто злато. На прсима џамадан од прасне кадиве навезен златом. И на зеленим чохали-тозлацима пуно је веза. Тозлуке су му везле у Нишу најбоље терзије. На глави му фес с дугачком китом, а испод феса види се чикмалиница белога ћулава. Ћулан му је радила једница соја његова. У силаџу су му јатагани и две мале пушке пећанке, са сребрним јабучкама искићеним драгим камењем, те прека сунцу дају од себе небројено боја. О силаџи три палашке са златним китама. Преко рамена му лука арнаутка.

Арнаутин је висок и за своје године врло крупан; још месец дана па ће ступити у осамнаесту... Лице му лепо, мушко, сунцем преплануто; бркова још нема, тек га сад гњрила мрка пауспица, испод које се при сваком осмејку указују равни, пошироки и чести зуби, с кивцама и глёђом као у детета. Очију је крупних и крупних, погледа смелих као у човека, чедних као у дуре. Истина, и Алах зна, задржавао је и он речима многу лепу Циганчицу, али је још гонче лало...

Никад не виде Фати-султан-хануму, а толико је познаје, да би јој рахат начинио сліку на белу платну, на свиди. И баш би је начинио, али, вај њему младом, не уме, а и не сме, јер зна да је грехота радити што по обрасцу јединога Алаха.

Једно вече, кад се врати из града, и хтеде ући у одају родитељима, чу где се они тихо разговарају и помињу његову женидбу. Ушлаши се. Коју ли су му изабрали? Он милује Фати-султан-хануму... Лепа је... Нека питају своју кћер, сестру његову: она ће и њима казати колико је лепа Фати-султан!...

А кад изиђе из одаје мула, дини прави, беле браде дуге, поче Исмаил око своје пене. Испитује је... Кад би нешто чуо од матере ине девојке Стамболке, „секао" би курбан (жртву) одмах...

Молио је Алаха, и уколико га, јер му најка мила изусти најлепше ине — Фати-султан! И она је од његове сестре, од своје кћери чула колико је красна пура Стамболка, па је с мулом зборила, и договорила се, да што пре проси за њихова јединца кћерн Стамболку...

II

Фати-султан је венчана; и свадба ће јој скоро, чим буде с даровима готова. Пролази јој нимо кавез ћувегија, кад пешке, кад на хату: дочекује га она, крадом, кад кавеза, да је нимо не опази, с осмехом, испраћа га с уздахом, са жељом, да јој што пре дође највећи празник њен — свадба њена...

И Исмаил-бег је Фати-султан-хануму видео. Видео је на сестрине бајче више пута, а сад се и састаше, крадом, крај капиџика, и разговарају се...

Чучећи на зеленој трави у белој дугачкој ентарији, Фати-султан личи на љиљан, цвет бели, што те подсећа на душу девојачку, на њену невиност. Љиљан је сама Фати-султан, то јој читаш с лица, коју се дини млади Арнаутин; јер није хисино да може бити тако белога лица под топлим сунцем стамболским. Па још видиш да је прави љиљан из библиљур-огледала њене душе — црнога јој ока, којега лепота и сјај забуњује сина арнаутскога... Очи га забуњују а кестен-коса мирисава опија као бапча пуна зумбула, јасмина, њена мека коса, дугачка, коју пегуље материна љубав, још чешљају руке материне...

Разговара се, гледа се Фати-султан с момком, ћувегијом својим, а он, у љубавном заносу, додирну врховима прстију њено лице, па их тад уз љубити, говорећи:

— Аман среће, Фати-султан!

— Кути, Исмаил-бег! рече она и промени се у лицу.

— Зашто да ћутим, Фати-султан?

1) Господар, главар.

Карло Хоф

Пролеће

— Страх ме... Грдно се бојим, Исмаил-бег, јер сам... Пура ујута, а Исмаил-бег, смешећи се:

— Кажи, Јосуф (очо моје)!... Чега се бојиш? Вешчани смо. Оном се венчању нису обрадовали само моји родитељи и твоја, и моја сестра, по свој, сав Арнаутлук, све Прокупље. Који год ми каже хаирли (срећно), смеје се... познајеш да се сне жено радује, и да...

— Ај, Исмаил-бег!... Алах зна шта нам је писано... Ноћас сам ти, бег'м (мој беже), грдан сан успала, на... Покри белим ручицама, меким као памучје, очи: да не гледа сан тај, грдан, што јој се појави као јава... А он јој гледа ручице, и неколико пута се за њих сетну, а не сиеде их додирнути својом прељепљутом и доста рапавом руком. Не пита је шта је снила, да се она, казујући му сан, још више не уплаши, но само рече:

— Не чудим се тоби, пашли (мажа) - Стамболко али се чудим својој пени. Моја пене је Арнаутка. Колико сам пута гледао, кад сам био мали, где, веселећи се с другарицама, пуца из две мале пушке од једном. А један пут је убила из дугачке пушке медведа, кад је снпао с планине, по грдном снегу, у село. Није се бојала никога до Алаха и свога господара мула-Халима, а сво два три дана где се некаквога сна боји! Кад пођеш у град, дрхти од страха. Кад се вратим, радује се, радује се... Видео сам где клања кад није време намазу (молитви): моли, валада, Алаха да јој лоши сан на добро обрне.

Кад чу ово, Фати-султан се још више уплаши. Познаде момче, па вели:

— Што се бојите, ти и моја пене?! Зашто се бојиш, Фати-султан? Море, девојко! Кад би нешто покушао да ми те отме сам надимак, ја бих, вала, и њега пушком — бесу[1]) ти дајем!... Разумеш ли шта је то беса? Знаш ли ти да је Арнаутину ниште једна беса, него Турчину, опросте, стотину јеничка (заклетава)...

Момче говори, а очи му се сијају, лице чу се зажарило: бесу даје својој невести! Мушка је рука његова пала на нежњену јабуку мале пушке. Фати-султан-ханумин се учини, у овом часу, толико лен; воли га; прегорела би, чини јој се, и спомен на дивни Дер-Се'адет, свој заничај, кад би могла изгладити из душе онај сан ноћашњи...

— Отац ми је био, рече Фати гледајући Исмаил-бега сузним оком, прни ихлаз Аја-Софије, и хвеја је, те ме је учио нусаћу (корану): сваку суру знам онако, на памет. И ја знам шта је небо, и знам шта је земља, и знам шта је цехнет (рај), и знам шта је цехнем (пакао), и знам шта су анђели, и знам шта су ђаволи... Ја, Исмаил-бег, знам шта је *валлаги, биллаги, таллаги...*[2]) Кад би ме неко хтео од тебе растанити, ја бих...

— Кажи, кажи, вели момче задовољно, а она се застиде. Хтела би рећи да би некога из пушке, а онако је се и праше бојн. Мило јој дође што се не разгоди кад је ђувегија назва пазли-Стамболком. Поћута, поћута, па узвикну:

— Зар ним је онакно право отеше (забава)?

— Сан!... Не бој се!... Ја се људи не бојим, на баш да би нешто пошла читава стотина на мене једнога. А ако ће ме штогод снаћи од Алаха, шућур!

— Шућур! рече и Фати-султан, и подиже очи к небу.

Овде су завиповзали. Она му није више о сну говорила, но му исказивала љубав своју, више душом но устима. А он, гледајући њене усне, што личе на зрели род једне више у богатој воћем Топлици његовој, сети се једне приче својега верног друга Мнетара, сети се те њему тако мило приче, пове, и посрну од љубави, као од повећарца сарош-караифила, додирну својим чистим уснама њене девојачке усне, као што сарош-караифил, посрнув, пада до себе цветак додирне... Да га пренесе крилати хати, ветрови, у Арабастан, где, како су му причали, за недељу дана роде и узру лимуни и портокали, не би у лицу и срцу оволико горео. Да га послужише шербетом оне девице, којих се њеу дотакли ни човек ни ђенције, што палнкују на зумбул и на нердане, не би му усне осетиле оволике слас ти, као кад се дотакоше усана Фати-султан-хануминих. Млад и луд није веровао, и ако му је вериа Мнетар причао, да може човеку бити и на земљи онако као, како њихне књиге кажу, у цехнету, где је зеленнх башта, извора, девојака с великим црним очима, у сенницама. А где сад!...

Дође време њихову растанку. Извади момче из недара низ бисера, на ги даде Фати-султан-хануми. Мајка му је онај низ бисера спремила за „вићење", а он га већ три дана уза се носи, гледајући да им „вићење" буде пре свадбе. И, ето, не сачека свадбу. Њему је данас вићење. Овде им је прни састанак, а где ће им бити други, Алах зна...

III

Исмаил је пошао из града много доцније но други пут. Пошао је у ноћ, летњу ноћ, лепу, обасјану месецом, намирисану кириком цвећа, освежену росом. На небу је пуно звезда, трепте, и чак по, на се по која угаси. Исмаил је попустио хату дизгине, пустио га да иде како хоће, тихо, а сам је подигао главу, упро погледу у небо, па тражи по њему, недром, звезду своје невесте, перујући да јој је звезда најлепша и најсветлија, кад је она оволико лепа, њему онако свесла. Шта је казивале сестре његове према овоме што је он данас својим очима гледао!... У запосу заборавља хата, заборави где је!... У ђердеку (ложници) је с невестом... Оживеше приче Мнетарове... Умним оком не гледа Мнетара и његову невесту, но себе и Фати-султан-хануму... Љуби јој и очи и лице, и грло бело... Полубио би и уста, а још се уздржава, као верни Мнетар... Узе руку, белу, меку као памучје, каква је, по његову мњењу и памети, само у оних кадуна којима се придаје нмену *султан*; уже је полако, пажљиво, као што би ленгирош крила узео, да је метну на свој образ. Како би и ну изљубио, а не може, и ако је оволико воли. То је рука, истина, девојке султан, али и његове кадуне... Он љуби руку само својој пени, својему бабу, својим стари-

1) Часна реч (у Арнаута).

2) Један земни заклетва мухамеданца.

јин; а Фати-султан-ханумин је он старешина, господар... Грли јој нити стаје... „Мајчица је само једна јутарњи сван (позивање на молитву) затекао будна у постељи, мене ће три... Зар бих могао поред ње заспати, кад и овако, само што мислим на њу, не спавам?...“ Мисли, мисли, изненада осети њене усне на својим... остаће овако до зоре...

Гру! Гру! плануше пеколике пушке кроз магле прокупачкога сарија (суда), нимо који Исмаил пролажаше, сањајући о своме ђердеку...

Глухо и мртво Прокупље одјекну на све четири стране, а Исмаил се стропошта са свога хата, не пустив ни гласа од себе. Чу се прска обезглављена хата, и опет одјекну глухо и мртво Прокупље...

Врвену хат још једном, и још једанпут над својим тишину глас јецање, тице злослутнице; заједаше струне на гуслама од ветра, што пролја кроз незатворене канџима прозоре; потресе се покривена мрежом паучковом икона Светога Николе на ханџи куле мула-Халилове: потресе се сам сплетитељ ваљда с несреће потомци оних што су се пред њим часним престо крстили и служили му службу свету...

На шареву јастуку, напуњену сламом, седи мула-Халимовица: обухватила рукама колена, преклонила браду на њих, па се њиха, дрхти, преза се, ослушкује. Чека сина још од икиндије, али ваљ њојзи старој и изнемоглој.

И мула-Халим не спава.

— Да пошаљемо у град Суљу ја Сандa? А, мула?

— Још мало... Аџамија, па се задоцнило... Оставимо да дође сутра.

Споменик на Чигри Стевану Синђелићу

мртвим господаром, па тек подиже главу и полете, као да крила доби, ка Арнаутлуку, да што пре однесе црни хабер родитељима, ојађеној мајци Исмаиловој...

IV

Месец је тако чудан; звезде не трепте као мало час; ветар је удесио жалосну песму. Умукло је блејање оваца и мукање голих крава и волова; а над високом кулом старца мула-Халима између расејаних, ниских кућа арнаутских, и белих и неокречених, покривених и сламом и плочама, што вире из бујнога зеленила красне Топлице, — над том високом а трошном кулом зачу се кроз ноћну

Мајка се залуда још ниже, и уже примаше молитву. Немоћ тишином у високој готово празној одаји јасно се разумевало с материних уста Аллах-екбер, и у томе се зачу врисак хата Исмаилова.

— Алла'! узвикну сада Арнаутка, и скочи, покупи, онако стара, да нетрчи, па не погледе: залуда се, и лупи о застрвен под асуром колико је дугачка.

Материно је срце разумело какав јој хабер доноси пусти хат сина њена...

И жена је протумачио врисак хата како ју је валало протумачити. И одмах је пошао са Суљом и Сандом, младим Арнаутима из оног коју је он погибао, к Прокупљу.

Од клада крај друма пренуло му се тело Исаилово. Од петрова ујака причуло му се час по јечање његова сина. Застајкивао је, ослушкивао је, и пошао даље...

У зору је пролазио прокупачке улице, и дошао пред сарај...

Кад угледа мртва сина где лежи у локвама усирене крви искулале из рана шиште леве сисе и главе, рикну као пушком погођен зрелац; сруши се на њега, нема и непомична, нагрђена грозном смрћу, сруши се као храст ишчупан олујом, на заранда...

На Арнауте није зажалио: ни с једним онсон није ни у малој заденици, а само ли да је коме крви дужан...

То је неко из града. Наћи ће га, па да би пошао овако стар на крај света.

Тужан и несрећном салошљен натовари мртва сина на коња, на коње је дојахао Сула, и понесе га у Арнаутлук, пени његовој... А буновно Прокупље трза очи и гледа: чисто не верује да је толико заспало, те да не осети ово од чега се морала потрести под њим земља.

Али Исаилова пене није преживела црни хабер: једна стара Арнаутка наће је у одаји, тамо камо је страха пала, мртву...

Још исти дан, Арнаути су сахранили и жену и сина свога поглавара; сахрањене их по обредима муслиманске вере, жене плачући за њима, луди ширипећи зубима, пружајући стиснуте, кончате песнице према Прокупљу.

А мула-Хаљин? Јуче тако срећан, а данас и без кадуне и без сина... Крв за крв! Наћи ће убицу, па да би пошао овако стар на крај света.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Јелена Јов. Димитријевића

СЛАВИЈА *)

ложно, браћо, сложно сад
Нека пева стар и млад;
Нек се ори неба свод:
Бог да живи словенски род
Дуговечно, дуговечно!

Чујете ли слатки глас?
Мајка Слава зове нас.
Рујна лора свиће, ој!
Весело нам, роде, стој
Дуговечно, дуговечно!

Није Слава празан сан,
Засијаће и наш дан;
Заориће трубни јек
Грануће нам златни век —
Дуговечно, дуговечно!

Ах знате ли онај крај?
То је словенски цветни гај.
Красно цвета роду свом,
Славно китн словенски дом —
Дуговечно, дуговечно!

Нека тутњи цео свет,
Нек Словија живи лет!
За слободу рода свог:
Хајд'мо, браћо! С нама Бог!
Дуговечно, дуговечно! —

† **Јован Илић**

*): И ову песму покојнога Илића пашли смо у архиви Београ. Позоришног Друштва. Биће да је написана 1882. г. **Уредник.**

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

(НАСТАВАК)

IV

Д пре двадесет година настанио се у овој околини неки племић, кога су суседи називали „особењаком". И доиста морао је то бити чудан човек. Није се оженио ни да су га нудили до позне старости; није пијанчио и — што је било најпрље — бавио се о васпитавању сељака.

Отворио је школу у којој су деца учила најпре: читање, писање, науку хришћанску, рачун, и уз то шивење и кројење. Свако је сељаче морало уметн да сашије чизме, гуњ, кошуљу, кану, кабаницу — и то је био почетак школовања. За тим је долазио градинара, а после: кошача, бравара, столара и колара. И опет би сваки ученик, који је знао кројење и шивење, морао учити градинарство, ковачки занат, бравареко и колареко, а сем тога: рачуницу у ширем обиму, геометрију и цртање.

Сам им је господар предавао географију и историју, читао поучне књиге и причао многе анегдоте, чији је закључак био увек да треба бити радан, поштен, рвазман, стрпљив, штедљив, и још уз то треба имати много других врлина, да би се постало правим човеком.

Околни су се племићи љутили на њега што кварн сељаке, а мајстори су га немилали што дечу учи свима занатима; или је он на пребацивања слегао раменима и тврдио: кад би у свету било доста Робинзона који би се за младости морали упознати са свима занатима, било би мање ограничених људи, пијаница и робова вештих за једно место.

— У осталом, говорио би особењак, таква је моја нола, ако хоћете. Кад је вама допуштено да гајите изврсне врсте паса, говеди и коња, нека је и мени слободно да гајим изврсну врсту људи!

Племић умре напрасно. Имање му наследи родбина, прођерда га за неколико година, и на школу се заборави. Али је школа дала известан број људи велике економије, духовне и моралне вредности, ма да ни један од њих није дотерао до каква велика положаја.

Дух се племићев морао радовати на небу, због нападања својих ученика на земљи; јер их он није спремао за геније, него за обичне корисне грађане, какви изврсним друштвима увек недостаје.

Овај је Гославски већ седам година радио у механичком одељењу Адлерове фабрике, зарађивао по две, некад и по три рубље дневно, али је истина и био душа своје радионице. — Имао је ту и неки главни механичар, Немац, који је имао плате хиљаду и пет стотина рубаља, али тај се више бавио о сплеткама но о механици.

Разуме се да је, ради одржања ауторитета, он издавао заповести и поучавао раднике, али тако да га нико није разумевао ни слушао. Било је то срећа за фабрику, јер кад би се његове механичке идеје претвориле, пао што је ред, у челик, гвожђе и дрво, већина би машина после првога квара морала ићи у топионицу или под казан.

Чим би се Гославски упознао с машином, видео

Вјерош Ковласки — По словику

Један од покојникових ученика био је Казимир Гославски. И он је у младости учио разне занате, али је нарочите заволео тврде, т. ј. браварски и ковачки. Поред тога умео је нацртати план машине и зграде, израдити завршени рачун, направити дрвени калуп за ливење, а у невољи сашити себи капут и чизме. Што је дуже живео, све је боље разумевао метод свога учитеља и појмио практичну вредност његових моралних анегдота. Његову је успомену поштовао као светињу и, заједно са женом и четворогодишњом Јерчицом, молио се сваки дан за добротвора, скоро свесрдније но за своје властите родитеље.

шитету и дао нам справке, а још кад би се и сам латио посла, машина би радила одлично. Не једанпут је овај прости бравар давао појединим деловима машине други облик, но некад би нешто сам измислио, али о томе нити је он, нити ико знао. Кад би се знало, проналазак би се ставио на рачун генијалности главнога механичара, који се вечито хвалио својим проналасцима кад је био на страни, и тврдио да само у овој глупој Пољској не може да створи ништа ново, те да постане директором неколиких фабрика. Каквих? — то је споредно. Овај је човек био уверен да би могао управљати свачим: фабриком пудера — само да не буде у Пољској, где су му

полет генија спутавали: дивљачност радника, клима и томе слично препреке.

Адлер је имао и сувише добро око, да не би запазио предност Гославског и неспособност главнога механичара. Али како му се Гославски чешће одазва, као материјал за самосталнога мајстора, и како је главни мајстор био добар сплеткарош, пркоста је држао у тами, а другога на видику — а свету ни на ум није падало да чувена фабрика лежи на глави eines dummen polnischen Arbeiters (глупога пољског радника).

Гославски је био средњега раста. Када би, завртших рукава, радио, погнут, на преси, изгледао је као обичан радник, грубих руку и мало кривих ногу. Али када би те погледао испод црне косе која му покривање чело, видео си у њему духовно развијена човека. Мршаво и бледо му лице показивало је крајњу осетљивост, а мир и сиве пажљиве очи — превласт разума над темпераментом.

Говорио је ни много ни мало, ни сувише тихо ни сувише гласно. Одушевљавао се, али није падао у занос, — умео је слушати, гледајући при том радознало и пажљиво у очи говорнику. Једино је фабричке сплеткарошу слушао не прекидајући рада — „јер то ништа не вреди!“ — али је најпречи посао остављао да би што скорије из своје струке. С колегама се није дружио, али је био према њима учтив. Радо је давао савете, чак им је и помагао по што што, али сам никога ни за што није молио: није смео молити, јер је тиме знање и време поштовао онако исто као и тућ новац.

Циљ му је био да сам отвори ковачко-браварску радњу. О томе је непрестано мислио и једино је с тога уштеђивао део зараде. Новац је држао код куће, зајмити није хтео, више је волео поклонити који грош. Међутим није био тврдица. И он и жена су се лепо одевали, хранили се скромно али обилато, а сам Гославски није себи кратио недељом чашу пива, а онда онда и чашу вина.

Живећи на тај начин, скупио је око хиљаду и пет стотина рубаља, и пошто познаника стао разбирати да ли би му који посједник дао кућу да отвори радионицу. У замену за то Гославски би давао првенство посједниковим пословима. Такви се уговори по некад праве између посједника и мајстора који раде гвожђем, а Гославски је још од Св. Аранђела био бацио око на једно место.

Зарада му је у фабрици била нестална. Кад би имао да се ради што ново, у чему Гославском није било равна, плаћало му се од комада одлично; али пошто би израдио неколико комада и научио и друге, плата му је смањивана на половину, на четвртину а некад и на десетину. По некад би за онај исти рад, за који је пре три месеца добијао рубљу после три месеца добијао само двадесет, па и десет коњејака. Тада је, ради израђивања зараде, радио по неколико сати више; долазио је раније, а одлазио доцније.

Кад би се остали жалили што их принципал гломи, Гославски би обично одговарао:

— С њим су то исто радили, не треба се чудити!

Али по некад би га надахнуло стрпљење те би крој стиснуте усне процедио.

— Лопов Шваба!

Жена, да би му олакшала, хтеде и сама да иде у фабрику, али се он осече:

— Боље гледај дете и ручак! Зарадићеш у фабрици тридесет коњејака и у кући ће пропасти рубља.

Знао је до душе да би му жена могла зарађивати и више, а кућа би изгубила наше, али је био поносит, па није хтео да се будућа г-ђа мајсторица жена са обичним радницама.

Био је добар муж. По некад би гунђао да јело није укусно или је доцкан зготовљено, да је дете прљаво или да је рубље и сувише плаћено; али никад није псовао, па ни викао, као други. — Сваке је недеље водио жену у цркву, а ако је дан био леп, узимао је Ђерицу и носао. Кад би одлазио у варош, доносио би поклоне: детету колача или бомбона, жени какву, панглику, лице за хаљину, или шећер и чај.

Ђерицу је волео и мазио се с њом, али је чешће за сином, кога није имао.

— Каква ми је утеха од Ђера? — говорио би често. Негујем је за другога, и још ноћи да му плаћам да ми је узео. А син је потпора у старости, он ће наставити и радионицу предузети . . .

— Имај ти радионицу, а син ће се лако наћи — одговарала би жена.

— Ех, причаш ми то има већ три године . . . Од тебе више нема радости . . . — спрдавао би.

Међу тим се жена није хвалила узалуд: у шестој години фабричког живота, баш над се млади Адлер врати из туђине, она пови сина. Браћар беше усхићен. Само је о критеву потрошио на тридест рубаља и жени је направио нову хаљину, не рачунајући трошкове око болести. Од уштеђених новаца потрошио је око сто рубаља, које је наумио да накнади до Св. Аранђела.

На несрећу се заведе у фабрици штедња. Овога је пута Гославски клео са осталима, али је радио удвојеном снагом. Долазио је у фабрику у пет, враћао се некад у једанаест тако уморан и сањив, да се по некад са женом није здравио, деце није љубио, него падао обучен на постељу и заспао као камен.

Овај претерани рад лутио је његове другове. А најбољи му пријатељ, Жалински, који је управљао парном машином (човек дебео и окретан), рече једном:

— Што се ти, до ђавола, тако улизујеш старцу, те другима шкодиш! . . . Кад су му јуче њих неколицина отишли и жалили да је зарада и сувише мала, он им одговори: „Радите као Гославски, па ће вам бити довољна“.

Гославски се опрдавашше.

— Драги мој! — говораше — жена ми је боловала, доктора сам морао три пут доводити из вароши и плаћати му по две рубље; други су трошкови такође били велики. Хтео бих накнадити што је могуће, јер знам да хоћу да

будем незапослен. А како је још онај пас смакао надницу, шта могу друго?... Морам тегљати до краја, ма да ме и пред боле и у глави ни се мути.

— Ех — уздаде Жаљински — пакиздиђеш ти то на плаћима у својој радионици.

Гослављев одмахну руком.

— Ја неку да се користим туђом муком. Своје не дам, туђе нећу.

И лати се опет рада који га је већ заморно толико да по некад није умео да сабере мисли.

Само да је дочекати свој хлебац, па ће се на све заборавити!

Али је рад био и сувише тежак. Може се зарадити издржавање за неколицину, може се део снаге трошити на рачун будућега одмора; али хранити породицу, заштићивати, накнађивати претрпљени трошак око болести жениних, и још уз то — плаћати за путовање младога Адлера, то је превазилазило снагу обична човека. Гослављев је већ пређо из капитала здравља. Осуши се, побледе, поста суморан. По некад би, окупан знојем, на пресу, изненадно спуштао руке и чудно се што му је у глави, обично онако пуној мисли и планова, сада тако тамно и празно. Можда би плануо у раду, да у сред ове помрчине није читао огњене речи на зидовима: „Механичка радионица Гослављева".

Напред!... Још само три месеца.

У то се време сећа опет осмехну Адлеру. Производи му, одиста одлични, добише већи промет, а у јулу фабрика доби двапут више поруџбина. Стари ткач, после саветовања са опробаним чиновницима, прими све поруџбине и у исти мах, за сву готовину коју је имао у биџи, нареди да се купи памука. Радницима је казано да ће радити до девет сати у вече, а да ће за прековрмене часове добијати једанпут и по већу надницу. Решише да се оснују неколике нове радионице и размишљаху: како би се могло радити и у празничне дане? Адлер је и за то имао већ готов план. За рад празником плаћало би се у почетку дупло, а по мери напредовања радника надница би се смањивала.

Појачани рад фабрике опазио се највише у механичким радионицама. Узето је неколико нових радника, време обавезнога рада продужено до девет сати, а необавезнога до двадесет. За прва два сата плаћало се једанпут и по а остала три — двапут више но обично. У исти их заведен је строжи надзор, и ако је когод напустио рад пре рока, удешавано је тако да му је зарада била скоро никаква. С тога су се радници добро чували, а највише Гослављев који је, као највештији у раду, морао остајати до поноћи.

Сад је већ и сам Гослављев осећао да има и сувише рада, те заволи Адлера да му олакша. Фабрикант му даде за право и предложи нову угодбу. Гослављев је од тада

Литографски камен у Струганику

имао примати дневну надницу, радити собом само оне делове машина које су захтевале највећу тачност, а обично пак — надгледати посао и давати упутства. У ствари је дакле био начелник одељења, уз што су му додали посао обичнога радника, с платом мајстора.

Овакви услови, на које не би пристао ни један Немац, у почетку пословању Гославскоме. Али се брзо увери да су та и овога пута преварили, јер је фабрички морао радити колико и пре, и сувише — морао је напрезати мозак. Дан му је пролазио у трчању од наковња преси, од пресе сукалу, при чему су му непрестано досађивали другови, јер им се чинило да је Гославски дужан не само да им даје упутства него и да сам ради све.

На крају јула Гославски је изгледао као аутомат. Чак се није ни осмехивао, о стварима које нису имале везе с радионицом скоро није ни говорио, па се запустио и у оделу, он који је толико волео уредност. Није одлазио у циркус са женом, него је спавао до подне. У односима је био набусит.

Највеће је уживање налазио у спавању, као човек који се повраћа од дугог боловања. А стара живахност кињала се на њему само кад је љубио сина јутром и вечером.

Гославски је добро разумео свој положај. Знао је да га рад прождире, али га се није умео окантити. С оним поседником, који му је давао кућу за радионицу уговор је имао бити потписан тек у августу, а уселити се могао тек у октобру.

Шта дакле да ради? Ако сад напусти фабрику, која живети од готовине, и за два месеца потрошиће две-три стотине рубаља онако тешко зарађених и онако потребних за почетак. Треба дакле остати на садашњем месту и напрезати се. У осталом надао се да ће за недељу дана одмора, пошто се пресели, оснажити и повратити пореметену снагу.

А опет фабрика му је толико огадила, да је посао календар и сваки дан брисао. Још само два и по месеца... Још шесет и пет дана... Још два месеца!...

V

Једне суботе, у септембру, ноћу, механичка радионица кипљаше од вреве и рада.

Радионица је била огромна сала, са многим прозорима, као стаклена башта. Крај једног зида беше парна машина, која је стањала у покрет остале справе за ткање, крај другога — два ковачка огњишта. Био је ту још мали мањ који се кретао с ножном зупчастог точка, неколико браварских утега, сукало, сврдлови и друге справе.

Приближавала се поноћ. По осталим радионицама светлост је давно погашена, унорни ткачи спаваху код својих кућа; али овде се још радило. Убрзано хуктање парне машине, тутњање машина за предење, ударци мањена, зврка сукала, цичање пила — све је то јако одјекивало у тихој ноћи. У ваздуху пресићеном паром, прахом од угља и сићушним отпацима гвожђа, као ватре луталице светлуцаху десетак гасних плавенова. Кроз велике прозоре, који непрестано дрхтаху од хуке, завиривање месец.

У сали се скоро не говораше. Рад је био хитан, време на пазару, те су се људи журили ћутећи. Овде гомилиште црних ковача дижу огромну, бело усијану полугу гвожђа под мањ. Онамо ред бравара, као на команду, сагнуше се и усправља над редом преса. Према њима погнути сукачи пазе на рад својих машина. Испод мањева лете искре. С времена на време разлеже се заповест или псовка. По катнад ковање и мањење престаје, онда се чује жалосна јека мехова, који шире ковачке ватре.

На највећој сучионици ради Гославски. Облаче он велики, челични ваљак, који мора бити израђен савршено. Али посао иде лагано. Гославски је данас имао толико посла, да није могао напустити радионице ни за време вечерњег одмора: те је веома изнурен и сањив. Трese га грозница; млазеви зноја обливају му тело.

С времена на време, од умора, сам га завлађује и износи му пред очи разна привиђења, чини му се да је негде на другом месту, не у радионици. Али се опет опире, смољавим рукама траза очи и плашљиво погледа да није нож много боје скинуо с ваљка.

— Ала би се спавало! рече му сусед.

— Одиста! — одговори Гославски седајући на столичицу.

— Ваљда због ове запаре — примети сусед. — Машина је страшно загрејана; ковачи раде на оба огњишта... У осталом доцкан је већ... Шврките бурмута!

— Хвала! — захвали Гославски. Лула би ми разбила сан, а бурмут не може... Боље да се напијем воде.

Оде неколико корака и зарђалим гвозденим пехаром захвати воде из буретa. Али вода беше врућа и Гославски, место да се освежи, осети да се још јаче зноји и жилавенва.

— Колико ли је часова? — запита суседа.

— Четврт до двапаест... Хоћете ли свршити данас посао?

— Изгледа да ћу свршити — одговори Гославски. Још врло мало треба... а тако ми се спава...

— Од врућине! Од врућине! — говораше сусед. Све опет бурмута и оде своме сукалу.

Гославски измери пречник ваљка, помаче нож, утврди га пресом и опет крете машину. После трепутне усиленe пажње наступи у њему реакција и поче дремати стојећи, очију упртих у сјајну површину ваљка, на који падаху капље воде.

— Мени нешто кажете? — запита на једанпут суседа.

Али сусед, погнут над својом машином, не чу питања.

Сад се Гославском чинило да је код своје куће. Жена и деца спавају, на орману светлуца ђурнута лампа, постоља му разметена. Ево стола, крај њега столица... Изнурен, хтеде да седне на столицу, и — опре тешку руку на ивицу стола...

У тај мах сукало чудно зашкрипа. Нешто је у њему пукло, почело да се ломи и — страшан људски јаук одјекну у радионици . . .

Десна рука Гословског запала међу вретена, која му ухватише најпре прсте, затим шаку, затим лакатну кост. Крв бризну. Несрећник се пробуди, јаукну, поведе се и — паде крај сукала. За један часак висаше као прикован за машину, али здругане кости и раздерани мишићи не могоше држати терета, преломише се и Гословски тресну на земљу.

Све се то десило за неколико секунда.

— Устави машину! — викну сусед Гословског.

Бравари, чекркари, ковачи — напустише рад и притрчаше рањенику. Машину зауставише. Један радник пружи на Гословског кабао воде. Један младић, видевши како крв шибн на сукало, на под и на присутне, доби грчеве; неколицина излете из радионице, не ни са за што.

— Лекара! . . . — јекну рањеник.

— Узмите коње! Трчите у варош! — викаху радници, као махнити.

— Крв! Крв! — јечаше рањеник.

Присутни нису знали шта хоће.

— Ако Бога знате, зауставите крв! Вежите руку!

Али се нико не маче. Једни нису знали како да вежу, други се окаменили.

— Ето ти наше зобрике! — узвикну сусед Гословског. — Ни лекара ни ранара. Где је Шмит? Трчите за Шмита!

Неколицина отрча за Шмита, онога радника који је имао да замени ранара. За то време стари ковач, видећи се приснебијн од осталих, клече крај рањеника и стеже му претпоја руку више лакта. Крв поче да тече лакше. Рана беше страшна. Место шаке, остало само два прста: кажипрст и палац.

Остала рука била је скоро до лакта исецкана и као исечена, с крвавим дрвцима од пошуље.

Тек после четврт сата дође Шмит, упрепашћен не мање од осталих. Зави здругану руку многим крпама кроз које одмах проби крв и нареди да се рањеник носи кући.

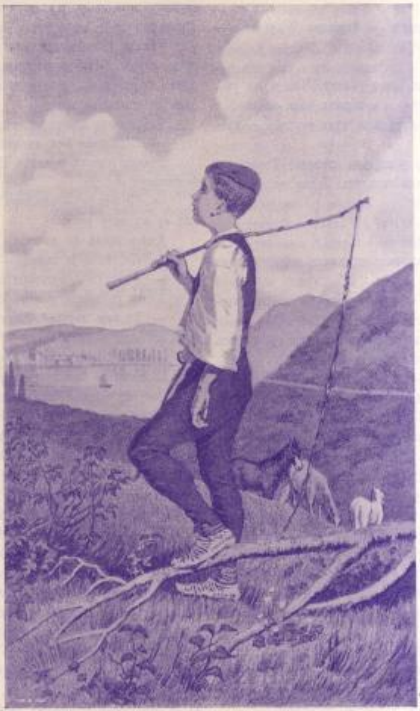

Манке

Сеници из Шикеника

Другови га положише на радионичка носила; двојица га ношаху, двојица му држаху главу; остали их окружише — и тако пођоше у гомили.

У канцеларији није било никога, у кући Адлеровој није било светлости. Пси, осетивши крв, почеше да арлучу. Ноћни стражар скинуо капу и гледа, блед, пратњу која лагано иде кроз двориште, обасјано месечином.

На отвореном прозору једне куће појави се човек, у кошуљи, и запита:

— Хеј! Шта је то?

— Гословском откинуло руку! — одговорише из гомиле.

Болесник тихо јечаше.

Из далека на другу раздаље се жарка кола и топот. Видеше два кулаша, кочијаша у ливреји на боку, а у колима — завалена Фердинанда Адлера који се враћаше с пијаце.

— С пута! — викну кочијаш гомили.

— С пута ти, јер ми носимо рањеника.

Тужна се пратња израња с колима. Млади се Адлер трже из дремежа, изиђе се из кола и запита:

— Шта је то?

— Гословском откинуло руку.

— Је л' ономе што ниа лепу жену?

Кутање.

— Где како је мудар! — прогунђа неко.

Фердинанд се осмехи и жељајући тон, запита:

— Је ли га прегледао лекар?

— Фабрика нема лекара.

— А, јес'!... А ранар?

— Ни ранара нема!

— Аха! Онда треба одмах послати кола у варош.

— Дабоме да треба! — одговори неко. Можда ће те се ни вратити?

— Коњи су ми уморни — одговори Фердинанд — али ћу послаћу друге.

Кола кретоше.

— Подлац! — рече један радник. Кад се ми уморимо од рада, нас не жели, а о коњима води рачуна!

— Јер коња треба купити, а људи су џабе — примети неко.

Гомила стиже кући, у којој је становао Гославски. Кроз прозор се још видела светлост. Један од радника полако куцну.

— Ко је?

— Отворите, госпођо!

После једног тренутка на вратима се појави у пола свучена жена.

— Шта је то? — запита, гледајући гомилу, преплашена.

— Ваш се муж мало осакатио, па смо га донели. Гославковица притрча посилима.

— Христе Боже! — викну. Шта ти је, казуј!

— Немој да пробудиш децу — прошапута муж.

— Мајко Божја! Крв!... Толика крв!

— Мир! Мир! — шапуташе рањеник. Руку ми откинуло, али то није ништа. Пошљите по лекара.

Жена поче да рида, да дршће. Два је радника узеше под руке и увеђоше у собу. Остали унеше рањеника, који повремено од бола и грижање уснице, али се уздржаваше да не би пробудио децу.

Равно сутра дан известише Адлера о догађају. Саслуша, замишљен, и запита:

— Је ли доласно лекар?

— Слали су ноћас у варош, али и лекар и ранар нису били код куће.

— Треба довести другога. Тако нето треба послати депешу у Варшаву за бравара на место Гославског.

Око десет сати оде у радионицу да види сукало, које се покварило.

Код кобне машине стаде случајно код локве крви и задрхта, али се одмах прибра. Пажљиво разгледа зупчасте точкове, на којима се видела уситњена крв, парчад меса, неколико дрвака од кошуље и неколико изломљених зубаца.

— Имамо ли још који овакви точкић? — запита механичара.

— Имамо! — шану бледи Немац, који се, кад је видео крв, био онесвестио.

— А је ли лекар дошао?

— Још га нема.

Адлер одмахну главом. Одсутност лекара непријатно је утицала на њега.

Око подне известише фабриканта да је лекар дошао. Старац брзо изађе из куће. Пролазећи поред врата Фердинандових, који је после пијанке још спавао, залупа у њих штапом; али се они не одазва.

Пред станом Гославскога скупило се мноштво радника. У прави је био мало који. Сви су хтели да дознаду судбину рањеникову и да чују како је баш тешко догађај. Гославковицу с децом узела је к себи једна суседка.

Гомила је жагорила, али над спазише Адлера, престаде говор. Само се најплашљивији здрављаху с њим, остали су окретали главу од њега, а одважнији су га гледали не скидајући капе.

Фабриканта нешто пресече.

— Шта хоће они од мене? — помисли.

Осломи једнога радника Немца и запита га како је болеснику.

— Не зна се — одговори запитани мрзовољно. — Осекли су му целу руку.

Адлер посла по доктора, да изађе к њему.

— Но, како је тамо? — запита фабрикант.

— Умире! — одговори лекар.

Адлер се повеђе и рече јачим гласом:

— То није могуће? Људи губе обе руке, чак и обе ноге, па опет не умиру...

— Завој је био рђав, много је крви истекло. Поред тога болесник је био изнурен радом.

Овај се одговор брзо рашири међу присутнима. Гомила поче да гунђа.

— Ја ћу вам добро платити! — рече Адлер. Само га ми лечите брижљиво. Не може бити да човек од такве ране умре.

У тај час болесник јекну. Лекар утрча у кућу, а фабрикант се окрену да се врати.

— Да је лекар био у фабрици, не би се десила несрећа! — рече неко из гомиле.

— Сви ћемо ми тако спрштити ако нас буду држали у радионици до поноћи! — викну други.

Овде онде почеше да куну и прете. Али огромни ткач завуче руке у џепове и подигнуте главе пђаше преко пајгушће гомиле. Само је мало зажмурио и врат му побледио. Правио се да не чује оно што говоре даљи, а ближи су се распуштали пред њим, инстинктивно погађајући да се овај човек не плаши ни клетве ни претње, па ни отворена нападаја.

Пред вече Гославски, од кога се лекар није одвајао, дозва жену. Уђе на прстима, поводећи се и задржавајући сузе које јој замагљиваху очи.

Рањеник је лежао за чудо прилв, укочених очију. У сумраку изгледало му је лице црно као земља.

— Како те, Магдо? — запита једва чујно, а затим говораше на претрг.

— Ништа од наше радње! Нема руке! За њом ћу и ја, јер на што бих џабе хлеб јео?

Жена зајеца.

— Јеси ту, Магдо!... Пази децу. Новац је у оној кутији, знаш... За моју сарану... Силне муве ми лете пред очима... Тако пишти...

Поче немирно да се врти и дипе, као човек који почиње тврдо да спава. Лекар даде знак руком, и неко силом одведе Гославковицу суседи.

После кратког времена уђе тамо лекар. Јадница му погледа у очи и плачући клече на земљу.

— О, господине! Зашто сте га остављали?.. Зар нема наде? Зар је...

— Бог нек вас утеши — рече лекар.

Окружење је жене и почеше је умиривати.

— Не плачите, госпођо Гославковице. Бог дао, Бог узео!.. Дигните се. Немојте плакати, јер ће вас деца чути.

Удовица се заценила.

— О, останите ме на земљи, мекше ми је овде — шапуташе. Нека вам Бог да свако добро, као што је мени зло. Нема више Казимка!... О, мили мој човече, зашто си се мучио и патио?...

Још пре неки дан говорио је да ће о октобра бити у својој кући. Имао свој гроб, али не радионицу... Ох...

Најзад доби штуцавце од јецања и поче гристи шаргу само да деца не би чула.

Али кад у собу покојникову уђоше неколико радника и почеше склапати намештај, кад разумеде да јој мука ништа не може пробудити, јаукну страховитим гласом и паде у несвест.

Смрт Гославкога постаде урок нереда у фабрици и мучења за Адлера. У уторак дође му изасланство молећи га да допусти свима радницима да присуствују погребу. Фабрикант се страшно разљути, допусти да могу ићи по неколико изасланика из сваке радионице, а у исти мах нареди да сваки други радник, који се усуди да напусти радионицу, плати казну.

И поред тога, већи део радника гомилом изађе; Адлер нареди да прозову, да сваком одсутном задрже половину наднице и тридесет коцјејака за казну.

Тада натрешњи почеше наговарати другове да напусте фабрику, а један ложач рече да би требало нарни котао бацити у ваздух. У сваком би другом случају Адлер ово прошутио, али сад га обузе бесило. Гунђања казна побуном, затражи стражу из вароши, одважније истера из фабрике на свагда, а ложача отпуши.

Код тако одсудних мера, радници омекшаше. Престадоше да прете штрајком, али место тога тражаху да Адлер врати истеране, а за новац од казни да доведе жакар хирурга у фабрику.

Адлер одговори на то, да ће учинити како се њему свиди, и кад му се свиди, а о истераницима ни да чује.

Идућег понедеоника већ се умирило у фабрици, а пастор Беме дође Адлеру да би га одобровољио и склоно на праведне уступке радницима. Преко сваког очекивања затече пријатеља упорнијим но икада. На све разлоге стари ткач одговараше да, ако је и хтео што да учини, сад баш неће учинити. Пре ће затворити фабрику.

— Ти ваљда знаш, Мартине — говорио је — да су нас у новинама описали? У једном хумористичном листу исмевају мога Фердинанда, а у новинама говоре да је Гославски погинуо од прекомерног рада и ненађа лекара!...

— Има ту нешто и истине... — одговори Беме.

— Нема ни мрве! — разјари се Адлер. — Ја сам више радио него Гославски, и сваки некачки радник ради више. А лекар је могао отићи болеснициима тако исто из фабрике, као и из вароши...

— Али би остао хирург...

Адлер на ту примедбу не одговори ништа. Крупно корачаше по соби и тешко дисаше; на послетку предложи госту да оду у башту.

— Јохане! — викну при проласку — изнеси флашу рајнског вина на терасу.

Пређоше на терасу, која беше над рибњаком. Благи повестарац, хладовина од дрвећа, а можда и чаша доброга вина, умирише Адлера. Беше посматрање дима преко златних пачара, на видељи промену на боље, реши се да покуша још једном.

— Но! — рече куцајући се с њим. Човек који пије овако добро вино, не може бити тврда срца. Поклони ми казну, драги Готлибе, прими истеране — и погоди лекара... У твоје здравље!...

— Пијем у твоје здравље, Мартине, и желим — ништа од тога!... — одговори фабрикант већ без гнева.

Пастор заврте главом.

— Хм!... Зло је што си тако упоран.

— Не могу своје интересе жртвовати рада сентименталности. Ако ми данас попустим за хиљаду сутра ће захтети милион.

— Претерујеш! — одговори Беме невесело. — А ја ти кажем, ако за 10.000 рубаља можеш сврнити ту историју, подај петнаест — и сврши!...

— Већ се свршило — рече Адлер. Витанге су отеране, а остали су видели да је код мене строгост. Кад бих ја био тако нек, као ти, цела би ми фабрика ишла по глави.

Пастор умуче, диже очи у небо, замишљено се. Затим поче бацати на мирну површину рибњака час запушене од шљуте час парчад дрвета...

— Зашто ти, Мартине бацаш то у воду? — запита га Адлер.

Пастор климаше главом и пружаше руку у правцу рибњака, на коме је сваки бачени предмет градио све шире колутове.

— Видиш ли, Готлибе, те таласе?... запита фабриканта. Видиш ли како расту и шире се све више?...

— Тако увек бива — одговори Адлер. Шта је ту тако чудно?

— Имаш право. Тако бива увек и свуда: на рибњаку и у нашем животу. Кад зло или добро падне на

свет, оно њега постају таласи све већи и иду све даље и даље...

— Ништа не разумем! прекиде Адлер, испијајући флегматично чашу.

— Одмах ћу ти објаснити, само се немој љутити.

— Ја се на тебе скоро никад не љутим.

— Дакле, видиш, овако је. Ти си ало одвезао сина и бацио га у свет, као оно дрво у воду. Он је направио дугове, и то је први талас. Ти се сваљао плате рођендицима, и отпустио си лекара, и то је други талас. Смрт Гословског — трећи. Нереди у фабрици и опис у новинама — четврти. Истеривање радника и тужба — пети талас... А какав ће бити шести и десети?...

— Ништа ме се то не тиче! — рече Адлер. Нека ти твоји таласи иду у свет и иште глупако, жени је све једно...

Пастор баци запушач уз обалу и показа га ткачу.

— Гледај, Готлибе! По некад се десети талас одбија од обале и враћа... тамо, где је и постао.

Старога фабриканта дирну ово поређење, у осталом врло јасно. За часак се могло помислити да се колеба, да се у њему пробудила нека нејасна бојазан.

Али то трајаше само тренутак. Адлер је имао разум сувише реалан, а убеђења и сувише слабу, да би се бавио о предосећању будућих догађаја. Стога пресуди да пастор то говори као проповедник и одговори, смејући се, грубим гласом:

— Хе! Хе! Мој Мартине, постарао сам се ја да се тај талас не врати на мене.

— Ко зна?

— Нити ће се лекар вратити, нити подстрекачи на нерад, ни повац од казни, ни... чак ни Гословски!...

— Несрећа се може вратити...

— Хо! Хо!... Не врати се, не!... А ако се и врати, разбиће се о моју несницу, о фабрику, о друштво за обезбеђење, о полицију, и најзад — о моје имање...

Дошкан у ноћ разиђоше се пријатеља.

— Ала је луд овај Мартин! — мишљаше фабрикант. Мене хоће да застраши!...

А пастор, возећи се у својим чезама кући, гледаше у небо и плашљиво се питаше: Каква ли ће се талас повратити?...

Оно му је поређење дошло изненада и Бене га је сматрао за неку врсту предсказања. Вероватно је да се талас неправде мора вратити, али над и какав?...

Оне је ноћи имао страшне снове. Превртао се и викао толико да га жена пробуди.

— Мартине! Шта то буцаш?... Да ниси болестан?...

Беше седе у постељи, обливен хладним знојем.

— Да ниси сањао што страшно?... — упита га жена.

— Јесам, али се не сећам... Јесам ли што говорио?...

Викао си нешто неразговетно: „Талас!... Враћа!... Враћа!“...

— Нека нас Бог заштити! — шану пастор, осећајући у дну срца велики страх.

(наставиће се)

МРЖЊИ

Дођи ми, дођи жељнику своме,
Па с лире моје ко песма поћи;
Ти потка буди певању моме, —
Дођи ми, дођи!

Чудни су људи! И суза чиста
Сапатње братске сумњу им буди:
Таква им суза ко варах блиста, —
Чудни су људи!

Мржње се боје страшљивим грудма,
Послушни пред њом скрушено стоје! —
Нек песма мржње поће по људма, —
Мржње се боје!

Мрзим јер волим, а душа гори!
Пред луде ступам с изразом олим,
А срце кипи, љубав га мори, —
Мрзим јер волим!

Р.

КОСОВСКА ЕПОПЕЈА

Преглед покушаја за састав народног епа о бој на Косову

од **С.**

(свршетак)

Цар Лазар и Секула (60). Ова песма има 154 стиха; добивена је из Далмације. Она није ништа друго до лоша и похрвањена варијанта Вукове песме *„Урошић Јанко“* (II, 52). Ево жене садржине:

„Синуле су до *два* магле сиње“: једна пала крај мора, а друга крај Ситнице. То су биле „до *два* војске силне“ — турска и каурска. Турци пију „лађену водицу“ а каури „вино и ракију“; а над им је постало вина и ракије, и кад пару Лази „додија жеђа“, он пита дружину (*„Бре* дружбино, моја браћо драга!...“): је ли кога „породила *мама*“ и сестрица „на прилу *одмила*“... који би га „воде напојио“. Сви ћуваци „ником поникоше“, само не „Секула дијете“, и он узимље „две купе од злата“, те оде на Ситницу да „загреби лађене водице“. У

повратку опазе га „Турци *Уденоване*“, па га ухвате, вежу и одведу „цару *Мурагтову*“. Мурат га пита за јунака „на младу дорату“ што му „разгонује војску“, а Секула вели:

„Кад ме питаш, право ћу ти казат.
Ја оно је мој *ујко Лазаре*;
Он ми јаше на младу дорату,
Он ми твоју разгонује војску,
По тројицу на копље набада,
Преко себе у Ситницу баца.

За тим га Мурат пита за јунака на „младу вранчићу“, што му разгони војску и „по тројицу на копље набади“, а кад потегне „окован*у* *корду*“, „сече Турке *на обадве руке*“, те је посекао и шатор Муратов и везира, а сам је Мурат једва „измакао“. Секула вели да је то он сам био, па додаје:

...„Да сам тебе мого *убратити*,
Свезо би ти руке наопако,
Дао би ти коња одмегнута,
Који неће за мегдане ићи,

И дао би *мрбаву корду*,
Па за тобом стотину катана,
Да т' убрате, да осеку главу“.

Мурат му оставља да бира којом смрћу жели погинути: или да гори у ватри, или да скочи у воду, или да иде на грани; на што Секула одговара: да није дрво да на ватри гори, нити је риба да у воду скаче, нити је „*лопов*“ да на грани виси, већ је јунак да јуначки гине, па вели нека га свеже, нек му да „коња одмегнута“ и „*мрбаву корду*“, па нек пође за њим стотину Турака и „својега сина Силистара“ да му одсеку главу. Мурат га послуша; но кад се Секула коња дохватио:

Бижи дете главом *брез* обзира.
Кад је дошо на полак Косова,
Он с' обазри с лива га *л'* на десно:
„Мили Боже и *жила Маријо!*
Би л' ја овди сад *праћно робље*,
Силно робље, од Турака гроблье?“
Па подвикну у гро јуначко:
„Свети Луко! одвежи ми руке,
Света Петко, наошгри ми *корду*,
Бела вило, *разигра*ј ми *корду*!“ (завала *бољу*)

И, кад се то и деси, тад „поцикну Секула дијете“, потера Турке, те је свима „поодсецо главе“. Кад је „*убратино*“ сина Силистара, на њему је направио „девет мушких рана“, па га послао Мурату да се похвали „што је задобио“ од Секуле. Секула је „до зоре ујц напојио“. После тога Мурат пише Лазару:

„*Комоваче, ти л'* царе Лазаре!
Ево теби полак царевине,
Дај ти мени твојега Секулу,
Дат ћу теби сина Силистара!“

Лазар му одговара да му неда Секуле, јер му је Секула „десно крило“ и он га је „воде напојио“. За тим се песма завршује стиховима:

Да је била *прова* за пшеницу,
Да и Турчин за кауром млада.

„Глас о Бoју на Косову“ (61). Ова песма има 60 стихова; из збирке је Шпитка Николе, а добивена од Марије Шпук из Кучишта на Пелешцу. По наслову песме сваки ће очекивати да чује *известиће о бoју на Косову;* међу тим, она нам једним једним стихом казује само крајњи резултат њеног: „*На Турчина мејдан оста-нуо*“. Песма је уопште лоша, а има и бесмислица: *Мостарка* девојка гази у „*Дунај*“ воду, те додаје платно равењику *с Косова*, који је верених сестре *Танковић-Османа!* Права збрка од имена и по положају и по времену! Њен је садржај овакав:

„Платно *билу* Мостарке девојке“ под градом Мостаром. До воде је текла бистра вода, а „*мом* воде“ крвца и крвава, те проносила мртве главе, „на проклета рањена јунака“. Све су девојке сриа милостива и „богабојећа“, поимањше „сеље Иванова“, која загази „у *Дунај* у воде“, те додаваше платно јунаку, „докле га је врага добавила“. Тада га је „са свим клетвам заклињала“ да право каже, је ли био у Косову и „на кому је мегдан остануо“; а „болан“ јој јунак одговара:

„*Боже* нама, на нашега дивојке!
Ја сам јунак *Дрешковића Божо*,
Ја сам синоћ на Косову био,
На Турчина мејдан остануо.
Мене сам се у *Дунај* у воде, (?)
У води ме ране *доватиле*, (?)
Ма вас молим на води дивојке,
Сад ћу вам се с душом *раздвојити*,
Распиш'те ми пса свињогса,
Нађ хоћете стотину дуката,
Међу њима прстен дијамант,
Што га носим мојој *вереници*,
Липој сестри *Танковић-Османа* (!)“ ...

Он их моли да не узму „паше самурлије“, већ да ће баце украј воде, да би му сестра, кад дође на воду, познала да је погинуо; и, пошто им је поручио како да га укопају, испусти „душицу“. Девојке су га укопале као што је желео. Сутра дан пронашла је „Дрешковића сеље“ и са њоме „*своја мила неве*“:

Заплакала Дрешковића сеље:
„*Ајмех мене*, моја мила *неве!*
Ево пуста ката самурлија,
Ево ката покрај воде ладне,
Ово ми је прекинуо *браје*,
Бит ће нам га Турци погубили“.

Тим се стиховима и песма свршава. —

Ове песме с којима смо се упознали, као и остале у поменутој збирци, прибрала је Матица Хрватска последња два деценија (за 16 година — као што се у предговору вели). Све су оне, дакле, из најновијега доба. Претпостављам их и по садржини и по облику, могли смо се уверити: да су неке од њих лоше парафразе већ одавно познатих народних песама српских, а неке опет да су нарочито „преначињене“ у најновије доба. Прва од њих („Баиовић Страхиња“) и претпоследња („Цар Лазар и Секула“) не могу се ни садржини ни рачунати у *косовске* песме, а друга („Бог прописује царство“) и последња („Глас о бoју на Косову“) једва би се и могле унети у њихов ред. Као специјално косовске песме, у којима су описани разни епизоди косовског догађаја, остају оне две велике песме, које обе имају назив „Бој на Косову“. Из њих се јасно види да су обе продукт најновијега доба, да су лоше начињене према већ познатим народним песмама, и да у праву од њих нема „непарадних“ израза и фалсификата, од којих су нас бар уређивачи Матичине збирке могли ослободити. Састављач косовске епопеје, перед народних косовских песама из српских збирака (Вукове, Петрановићеве и др.), неће у оним „хрватским“ песмици наћи никакве нове „какве такве грађе“, нити ће се моћи користити „мотивима“ и „реминисценцијама“ из других народних песама који се у њима находе — као што то мисли г. Шурмин.

* * *

Прегледаћемо накнадно још неколике књижевничке покушаје за састав Косовске епопеје.

После Качићеве песме о Милошу Обилићу најстарији је такав покушај:

Гаврила Ковачевића: Стихи ш покладни и намѣрнии сербскагш кликагш Князя Лазара протикъ тѣрскагш ншполчиіа, съ разными вгш ксликожей разгокори и ш изображении страшнагш и грознагш онагш между Сербляни и Тѣрками на полю Косово Сражиіа . . . въ Бѣдинѣ Градѣ 1805.[*])

Овај састав, штампан ћирилским словима и нешовитим језиком, има 112 страна обичне осмине. У њему је обухваћен највећи број косовских епизода на народног предања. Подељен је у два дела: у првом делу описани су догађаји из ранијих времена, пре боја косовског, у кратким стиховима од 7 слогова и са сликовима; а у другом су косовски догађаји у десетерачким стиховима, такође са сликовима.

Ковачевићев састав интересан је како по времену издања, тако и по потпуности својој. Он је све до Нокићева састава (1847.) био једина књиженичка целина о боју косовском; па и после њега, нарочито други део по преради Врчевићевој, био је још дуго омиљена народна књига. Преби њено опширније оба дела, а нарочито други.

„I. Часть. Ш покладни и намѣрнии" има два одељка:

„**Походъ**" (стр. 3—15) је назив првог одељка, који почиње стиховима:

При Стефање Немање [1])
Сербско царство начисја,
А на младом Урошіе
Неманичев скончасја:
А по сему Књаз Лазар
скиптр царства пријемља,
И со царством владјети
полну власт имјеја . . .

Лазар, који је имао „царско имја и титло", био је мудар владар; обновио је угледно царство, и проширио српске земље, одбијајући од њих непријатеље. Под њим је народ живео у миру и љубави. Турци предазе у Европу и освајају Једрене, а за тим Македонију и Бугарску. Први је судар са Србима на граници Бугарске. Мурат поруши нека места и освоји Ниш; но Лазар уговори с њим мир, те Мурат окрете војску на Македонију и Грчку, а Лазар удари на Угарску и освоји нека места на граници. Но Мурат наскоро опет удари на Србе, и тада га Лазар разбије на Плочнику, Топлици и Ситници.

Намѣрнии" (стр. 16—33). Овај одељак описује сабор, на који је Лазар сазвао „веја своја бани, кнази и великоши" ради договора о боју с Турцима. Лазар их опомиње на ранији славни добу под Неманићима и Душаном, па помиња све витезове да се сете врлина својих предака и да заједнички бране земљу. *Кнез Југ Богдановић* (Вратко), таст Лазаров, вели да ће први са својих девет синова пролити крв за веру и отаџбину. *Великн кнез Вук Бранковић* казује како је у њих мала снага за отпор Турцима, па предлаже да се учини мир и да се за нека погранична места плаћа данак, док се не скупи више војске и не добије помоћ из Босне и Бугарске, и док се не учини мир с угарским краљем. *Великн воевода Милош Обилнћ* не пристаје на Вуков предлог, јер вели да има доста храбре војске и добрих јунака „жестоких лавова" и „славних хитрих соколова", па реља: „дајмо" Мусића Стојана, „на гласу јунака" Шајинића Дамјана, Радоњу Богдана, Змаја Оњубеића, „хитрога сокола" Павла Орловића, Косанчића Ивана и „младог војводу" Милана Топлицу; заверава се да ће се с Турцима јуначки борити. И остала се господа сложу с Милошевим предлогом. Кнез им захвали, а Милошу задене за калпак челенку „од самога злата" и похвали га. Уговоре о боју на сиромшше сабор.

На крају овога дела има „Примѣчаніе" у прози (стр. 34—35), у коме се прича како је Лазар, после сабора, пошао „прохождения ради" и узео зета Милоша с деске а Вука с леве стране, „из којеја причини родила се завист, а из зависти кавга, а из кавге неизверност и погибел обшта, и коначно царства Сербскаго разорење и паденије". Гледајући их пред двором, њихове се жене завађене, „за које Мара сестру своју Вукосаву руком по лицу удри, и чрез перстење на руци окрвави ју". Тим поводом завађене се и мужеви, и Вук од тог доба „злобу у сердцу повесши" поче клеветати Милоша код Лазара. Тако завађени отиђу су и на Косово.

„II. Част. Ш изображении кслникагш приготовлениа оурежденіа и сражениа". То је једноставна песма десетерачких стихова, у неколико чистијег језика, који се више приближује језику народних песама. Почиње стиховима:

Купи војску Сербски Књаз Лазаре,
от Сербије цјеле Государе,
От Сербије и Херцеговине,
части Босне и Македоније;
Самодержец и великн Књаже!
от племене Сербскаго витеже;
Купи војску, зове на Косово
у пресвјато име Исусово;
Књиге шаље свуда на све стране,
да се купе војске измбране; . . .

Лазар шаље књиге бану Босанском, бегу Скендерском, Мусићу Стевану, војводи Богдану, Шајинић-Дамјану, војводи Марјану, Змају Оњученићу, Павлу Орловићу, Ђурици Сердару и Николи Бољару, поручујући им: „Ко је Србин, и Сербског имена, | и от сербске крови и племена; | И кога је Сербкиња родила, | и материним млеком задојила"... нека брже дође на Косово „у свето име Исусово", за „праву вјеру хришћанску" и „за закон и за љубав царску", да бране отачаство и царство (стр. 36—37). Лазар уређује прикупљену војску, па с њом полази на Косово уз „свесолшне свирке" и „уз вопа и ридање":

Растаје се син от родителя,
брат от брата, сродних пријателя,
Син от мајке, и брат от сестрше:
и заручник своје заручнице;
Жале мајке једине синове,
а сродницн сроднике њове;
Заручница заручника свога,
и сестрица браша једнога!
Воздижу се гласи до небеса,
от жалости и они чудеса (38—39).

При полаку Милица моли кнеза да јој остави девет Југовића, но Лазар јој одбија молбу, јер би „препоран био од господе", нити би за војску било добро, јер су Југовићи најбољи јунаци; али пристаде да јој остави једнога

[*]) У рапорту капетана о Ковачевићеву саставу, упућеном по тврђаву г. Тих. Остојића, потрошено је опшивена 1830. у место 1805. год. овог издања.

[1]) Ове наводе штампавамо латинским словима.

од браће. Милица устакла најмлађег Милошја, а кад јој он прекорно рече да није жена „по сердца женскаго“ него „војни тјела мужескаго“, Милица ухвати коња за узду да га „с пута сврати“:

Тад' Милошој руку јој оттеже,
и на страну скочи с коњем брже,
Пак изтеже мача от бедринце,
и протерча по крај осморице,
Игра јунак свог коња зеленка,
више му се от злата челенка;
А за њиме осам браће миле,
пох њима су коњи као виле;
А за њиме сва царска армала,
тад' се крену и пођше от града;...

А Милица се тужна врати двору „као кукавица“ (40—45). За тим Милица „са обадва њена млада принца“ и са „њат дичери Јеленом Деспотицом“ на троја кола испраћа војску. Кнез јој при растанку наређује да обдари манастире и да се у њима служи служба за успех српског оружја, а после битке да дође и покупи телеса, а њега, ако би погинуо, да сахрани у Раваници (45—47).

Сутра дан стигоше на Косово још неке војводе. Послаше Топлицу да уходи Турке, и он је 6 дана ходио по Косову. Вук сиђе силетке против Милоша при повратку Топличину, и Лазар поверова о неверству Милошеву. Милош светује Топлицу да не казује истину о сили турској, како се не би кнез и војска поплашили, што Топлица и послуша (48—58). Лазар и војводе разгледају после косовско и распоређују војску за бој на четворо: коњанике, бојне коњанике, миздраклије и „хатлије брзоконьанике“, а око војске поставише straже. Пошто је Лазар мало отпочинуо, сеђаше с господом под чадором, договарајући се о бој (58—60). У оči свог крсног имена Аносa пропа, у суботу, позва Лазар сву господу на вечеру. За вечером Вук тајно шапуће Лазару на ухо како су се Милош, Милан и Иван заверили да га издају; па то Лазар подиже чехар и у подужој беседи (стихови ово у првом делу) говори о неверству три војводе које је највише одликовао, а нарочито о зету Милошу кога је учинио „великим сердаром“ и дао му шест хиљада војске. Сва се господа „смутише“, па веле да је то „лажно потворено“. Тада Лазар назваваша Милошу неверу, на што Милош рече да му „невјера до поља сједи“, и зариче се да ће сутра отићи у Турке и распорити Мурата, па „као вјетар“ изађе из шатора, а за њим Милан и Иван (60—75).

У Милошеву шатору заверавају се и закључују три побратима да ће један другом верни бити; почињу, па рано ујутру опремише коње и одоше у турски табор; њих нађе сва српска војска, поверова Вуку, узбуни се и поплаши (75—76). Сва тројица окрену коња изопште, и Турци их поведоше Мурату. Усташе их питају за српску војску а Милош вели да је спремна за бој, јуначка срца и весела. Пред Муратовим шатором Милош предаде свога коња

Леонардо да Винчи — Тајна вечера

Милану, и, кад пред Мурата „дерзновено стаде“, цар га лепо прими и пружи му десну руку да пољуби: „Цјелуј, рече: дам ти власт велику. | Ишчи сада что је теби драго“. Милош вели да је код свога цара „сваке власти и чести досполан“ и „велике славе изобилан“. Но господа световаху цара да не да руку ћаурину, већ ногу да пољуби. Тада га Милош дохвати за ногу, распори ханџаром и стаде му „погом за жилице“. Турци у шатору попадаше као мртви од страха, а Милош скиде с чивије цареву сабљу, па посече велике везире, паше и „сераскире“ (77—83). Диже се узбуна; Иван буђаваном обори „великог Османа“ који ноће доникивати Турке; Милош посече и обори шатор, излете и ускочи на коња; он и његови побратими почеше страшно сећи Турке, градећи „три соколка“. Сва се турска сила узбуни и на њих навали; они су је јуначки дочекивали; а кад се заморише, паде најпре Иван, а за њим и Милан. Но Милош, расрђен као лав, отпоче још жешће обарати Турке, који се поплашише и бежаше од њега; он хоћаше и умаћи, да се Турци не досетише и коња у њиву пободоше, те му се коњ набоде. Тада Милош одскочи

од коња и, опирући се на копље, тим пут поскочи, но најпосле паде полумртан; па тада му се не смедоше приближити, док им не рече да се не боје. Везаше га и одведоше Мурату који још беше у животу, „јер му хођаше утробу зашио“. Цар не даде Турцима да га убију, већ нареди да се сва војска дигне на Србе, да би видео на коме ће „царство остављути“ (83—91).

Лазар је био у цркви на молитви кад стиже глас да су Турци ударили. Он нареди да се војска опреми и, кад је прегледао, дотрча Вук, казујући да су их опколили, и познаваше га да боже. Кнез га прекиде, а војска се спути; но Лазар охрабри војску витешким речима (подужа беседа), прекрсти је иначе и пође у сусрет Турцима (91—96). Кад се војске једна другој приближише, тада „обичај бојни учинише“, те са сваке стране изађоше на среду по шест изабраних јунака који заметнуше бој. Уђе у бој и остала војска и започе се страховити „лом оружја и инена велика“ и „позорште страшно се учини“. Срби су јуначки нападали, а Турци почеше бежати једни к Вучитрну, други к Ситници, Звечану, Голешу и Качанику. Но паше охрабрише војску, Турци се вратише и поново наста крвави бој. Тим пут су их Срби тако сузбијали, и надбили би их да Вук не паднде и да „Милош већ' Турке не оде“. А кад подне прође, Срби, умањени бројем, малаксаше а Турци се ослобођише и нападнше. Тада сам Лазар уђе у бој, храбрећи војску; настаде „страшно сраженије“ и покољ великога „никад било није“. Турци ухватише Лазара „с тринаест поглавара“, везаше им руке и одведоше Мурату (97—102).

Мурат наређује Турцима да погубе сву српску господу, а најпосле Милоша и Лазара, да им главе одсеку и „господски“ сахране, и да им мермерним белегама с натписима обележе гробове, па „зажиџи и душу испусти“. Лазар препорева Милоша што оде у Турке, те пропаде царство и сви изгинуше; Милош се правда; а пошто један другом опростише, благосиљају се (102—108). Лазар нада на колена и моли се Богу; у молитви вели да су крв пролили и живот жртвовали за име божје и сиету веру хришћанску; моли Господа да прими њихове душе и „удостоји вечнога блаженства“. За тим Турци изведоше Милоша и прво њега посекоше, но том сву другу господу, па најпосле и кнеза Лазара (108—109).

На крају другога дела има „Приповѣдање“ (стр. 109). у коме се изводе три узрока са којих је царство пропало: 1. Војска није била припремна на бој; 2. Милош је без договора и допуштења отишао, те су сви мислили да се предао Турцима ради освете Вуку, са чега су клонули и хтели положити оружје; и 3. Вук је са 8000 војске отишао из боја и изневерио.

Најпосле, иза и „Надгробное рыданіе Княгини Милицы“ (стр. 110—112) у стиху каже је у прво делу. Она јадикује над Лазаром, својим „драгајшим и вернајшим“ супругом који је кри пролио за веру и „државу српску“, позивајући и мајку Србију да плаче и „рида“, јер се „лишава све красоте своје“. Јадикује над пропалим царством и крунон, над пропалом земљом и државом. Јадикује, како ће „безбожни тиран“ све „поглошити и расхишћати“, како ће се српски „домороци“ раселити у туђе земље. Позива све око себе да кукају над овом несрећом; позива небо да „услиша њену жалост“ и земљу да отвори своје груди и да је прими, како би са својим другом вечно остала заједно. —

Ковачевићева састав доживео је више издања. У доцнијим издањима промењен му је и језик и величина и наслов. Треће издање, које имамо при руци, штампано је без помена Ковачевићева имена а под називом:

Пјесма косовског боја 1889. год., *треће издање, трошком С. П. Которанина. Панчево 1879. год.*

У кратком предговору овога издања вели се: „Поправљане многих стихова са словенског на наш српски народни језик, држећи се оригинала, то је радња Госп. *Вука Врчевића*, који се из истине љубави и народности тога посла заузео, још при *другом* издању ове књиге“. Сем тога, онде је први део Ковачевићева састава сасвим изостављен, а изостављено је и пјеванање царице Милице. Са тих промена чињело ми се потребно да ово издање нарочито поменем. У њему цела песма има око 1640 стихова десетерачких (изузимајући Лазарову беседу за вечером), који су много приближнији народним стиховима, но иначе са сликовима. Сем превођења на народни језик, у стиховима нису чињене никакве знатније измене. —

* * *

Раније сам, но г. Тих. Остојићу, само поменуо три покушаја која су се појавила приликом прославе пете стогодишњице косовског боја. А сада ћу накнадно реферовати о њиховој садржини.

Може се рећи да су сва та три покушаја састављена онако као и Остојићев — по угледу на Новаковићев састав; т. ј. на познатих народних песама, с мањим или већим изменама, покушавало се да створи једна хармонична целина. Први је од њих:

Бој на Косову на Видовдан 15. Јуна 1889.

У спомен 500-годишњице косовске. По српским народним пјесмама уз гусле састио **Миливоје Србинић**. *У Новом Саду 1889.*

Овај је покушај рађен слободније него друга два. Сам састављач вели: „У овој сам књижици нешто сам испевао, нешто из разних српских народних пјесама узео; на многим сам мјестима по читаве низове стихова узимао из збирке Вукове и Петрановићеве, неке пак пјесме прекројио до слова“... Састав има 14 песама у којима је око 1650 стихова. Прва, уводна песма, и последња потпуно су оригинални производи Србинићеви, а остале су већином склопљене из разних одломака народних песама, код којих су поједина места прешевана и многи оригинални стихови уметнути.

Уводна песма почиње стихом: „*Кликну вила са Ловћена српског*“; вила дозивље посестриму с Авале да заједно заневају и прославе успомену: „Кад се наши прославише *пређи* (вала преди! | На Косову полу јуначкоме“... Њих је слушао из пећине старац Радован, па моли своју посестриму с Ловћена да му „истене“ гусле јаворове, како би могао проносити славу српску. Вила му даје гусле које је сачувала још од Видова дана, и он с њима иде по „селима, скупштинама и саборима“, и „ту Србину о Косову пјева“.

У самоме саставу имамо песме: 1. Муратов долазак на Косово и позив Лазару (по Петран.); II. Лазар се свечује с Обилићем шта да чини и сазива војску (по Петран.); у књизици Лазар проклиње војводе да дођу на Косово (клетва из Вук. Мус. Стеф.); III. Пређашње војске (оригинал.); Царица Милица моли Лазара да јој остани једнот од браће (почетак из Вук. 45.); IV. Полазак на Косово (по Петран.); царица Милица заузеваља брату (из Вук. 45.); V. Долазак на Косово (ориг.); Лазар се приповеда цареву небеском (први део Вук. 46.); VI.

Косанчић се враћа из турске ордије (по Вук. 4. ком.); VII. Вечера у очи Видова (по Вук. 3. ком.); VIII. Милош одлази с Иваном и Миланом у турски табор и убија цара Мурата (по Петран.); IX. Бој на Косову (по Петран.); X. Мусић Стеван (цела Вукова); XI. Смрт мајке Југовића (цела Вукова); XII. Косовка девојка (цела Вукова); XIII. Гласи с Косова (други део из Вук. 45.); и XIV. Вило нарицу над Косовом (ориг.).

Да је ове оригиналисања, Србинићев би састав могао имати неке предности, јер су му оригиналне песме и уметци доста лоши, а стихови често погодатни и непародни. Примера ради навешћу неколико стихова из последње песме:

„Нагоркнва“ са Шаре дозвала је „Равијолу л'јепу“ да види јаде на Косову:

„Леле мене, данас до вијека!
Што м' падоше на Косову браћа,
Што Косово све Српство прогута!
Ох, Косово, проклет' да си до в'јек!
Што ме поби војницким храброст?
— — — — — — — — — — — —
Ао, Вуче, при ти образ био?
Срам те било данас до вијека!
Срам те било св'јету на видику!
Не видио добра за живота:
А по смрти кости ти с' мучише!...
Проклет био, ко те мајчуво!...
Да Бог да те Турци погубили,
К'о што хоће, ако буде правде!
Убрло те у главу Илија!...

Навешћу још један пример из пукава *виле са Урвине:*

У Нишкој тврђави (1878. г.)

Кад видјела шта је на Косову,
Б'јело лице крвљу омрљила,
Б'јело рухо црним зам'јенила,
Шамом с' луда у чело бијело,
Кукајући, тужно закукала:
„Ох Косово, проклето до в'јека!
Што ми попи (?) толике јунаке?
Што ти прими турскога султана,
Турског цара, Амурата двељег?
Што се, јадно, не раствори одма,
Не прогута диљеле Муслимане,
Да не кваре милоста ми Српства,
Да му страшни не намећу данак,
Да му момке на силу не туче,
И не воде за робиње чуре?
Сије си, Боже, што учини јадом!“...
Кроз кости ти трава проникнула,
А по трави мљели ти крви!
Од тих мука грдно нечркнуо![18]

За друга два покушаја не знам састављаче, јер им на издањима која имам нема забележених имена. Једна је:

Српске народне песме о бој у косовском, *састављене хронолошким редом. Прилог требој свесци „Народног Пријатеља“. У Новом Саду, 1889.*

У овом саставу има 13 одељака са 820 стихова. Израђен је потпуно по угледу на Новаковићеву — само из косовских песама Вукове збирке, а без састављачева домишљања (изузимајући само *два* стиха). Овај је састав

управо требао да буде корекција Новаковићева састава, а нарочито у погледу на распоред градива, са чега састављач вели да је „у овој књизи много другчије него код Новаковића". У градиву пак има такође разлике између овог и Новаковићева састава: овде није употребљене песме „Задање Равањице", „Смрт мајке Југовића" и „Обретеније главе кнеза Лазара", јер састављач налази да се оне „ не односе право на битку косовску" . . . а употребљено је више него у Новаковића: исти од Вукових „помада" и „Мусић Стеван" (у два дела). И ако састављач вели да су у његовом саставу народне песме „уђенене таким редом, да скоро изгледају као једна песма", ипак је и у овом саставу, као и Новаковићеву, доста празнина, што је природна последица ограничена сиво на Вукову збирку, где у косовским песмама нису заступљена сва народна предања о боју на Косову. Ево садржине тога састава:

I. „Цар Мурате у Косово паде" . . . (50., 1.); II. „Полетио соко тица сива" . . . (46., прва половина); III. „Цар Лазаре сједе за вечеру" . . . (45., прва половина); IV. „Прогонаџа Косовка девојка" . . . (одломак из 51.); V. „Славу слави српски кнез Лазаре" . . . (50., 3.); VI. „Побратиме Косанчић Иване" . . . (50., 4.); VII. „Вино пије Мусићу Стеване" . . . (47., прва половина.); VIII. „Истом кнеже наредио војску" . . . (46., друга пол.); IX. „Који оно добар јунак бјеше" . . . (50., 5.); X. „Пошетала царица Милица" . . . (49.); XI. „Кад је сјутра јутро освануло" . . . (45., друга пол.); XII. „Уранила Косовка девојка" . . . (51., без причања употребленог у IV); и XIII. „У бој јежди Мусићу Стеване" . . . (47., друга пол.).

Други од та два састава, коме састављач на изданју такође није обележен, јесте:

Бој на Косову, *српске народне песме о боју на Косову. Издање Браће М. Поповића у Новом Саду.*

Овом саставу није ни година обележена. Има 4 народне песме са 1505 стихова, без састављачева дометања. Од њих је једна из Петрановићеве збирке, а остале су из Вукове, и то овим редом:

1. „*Пред бојем косовским*" (први део Вук. 46.); 2. „*Бој на Косову*" (велика Петран. песма, у неколико скраћена у почетку и на завршетку); 3. „*После боја косовског*" (Вук. 49., с додатком из Вук. 45. — слуга Милутин); и 4. „*Обретеније главе кнеза Лазара*" (Вук. 53.).

Уз овај састав, као и уз Србинићев, штампано је десетак познатих косовских слика од наших уметника у лепој репродукцији.

* * *

О прослави пето стогодишњице косовске штампиа је на *пољском* језику и састав *Коперницкога*:

Pjesni serbskie o Kosovskim boju, w powszyt przekładzie, przez Izydora Kopernickiego. Kraków 1889.

Коперницки је, приликом Видовданске прославе 1889., свој састав посветио „*Народу Српском*", и један примерак послао да се узида у темељ косовског споменика у Крушевцу, као спомен и израз поштовања братског пољског народа према сенима славних јунака косовских. Саставу претходи пољски историски *предговор* од *Т. Т. Јеж*а.

У Коперницкову саставу има14 песама, које су сне прост препод Вукових песама косовских; оне иду истим редом којим и у II књизи Вукове збирке. Ту су, поред осталих, уште и обе песме о „Зидању Равањице" (35. и 36.), као и песма „Урошић Јанко" (52.), али не и песма „Бановић Страхиња" (44).

Из Јежева предговора види се да су на преводу народних косовских песама још пре Коперницкога радили Пољаци *Bohdan Zaleski* и *Roman Zmorski*. Прва је, у својој „*Poezye*", штампаној у Лајпцигу још 1852., уз неке друге народне песме српске превео и неколико косовских песама из Вукове збирке. А други је превео све Вукове косовске песме и засебно штампао под именом „*Лазарица*", у Варшави 1860. год. Немајући при руци њихова издања, навешћемо шта о њима вели сам Јеж:

„У нас је на српску поезију најранији и прва обратио пажњу *Казимир Бродзински*. После њега упознавали су пољске читаоце са српском поезијом *Богдан Залески* и *Роман Зморски* . . . Како Залески, тако и Зморски, учинише погрешку што су је сувише попољачили. Њихови преводи, а нарочито превод Залескога, јесу до извитка верни. Но та верност баш и чини да се изгубио оригинални акценат, који је преко потребан при превођењу ма с којег језика, па дакле и са српскога. Разуме се да им се за то не треба чудити. Наш украјински славуј (Залески) није ни био у Србији. Зморски је прејурио преко не сам и као трком, те вероватно није ни имао могућности да се упиши у звуке српских народних песама. Он је преводио са српскога као што се преводи с других језика, грчкога и латинскога, очувавши с разумевањем литерарне лепоте, тако узвишене са своје простоте; али се у њему не осећају они живи звуци народни, којима српски дух трепери". —

Да прикажемо, најпосле, и састав *Ђорђа Радића*, који је штампан на *мађарском* језику:

Rigomezei Dalok (Косовске песме). Radics Györgytől. Zombor, 1882.

Радићев састав има подужи историски *предговор*, за који писац вели да га је народио по Калају и Мицкијевићу. Штампан је у лепом издању и има 68 страна велике осмине. У саставу има 12 песама у десетерачком стиху. Прва је превод песме „Женидба кнеза Лазара" из Вукове збирке (II, 32), а остале су све прост препод песама Новаковићева састава, од којих је изостављена само песма „Смрт мајке Југовића".

С ДРВЕТА ЈЕ ЖУТО.....

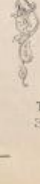

дрвећа је жуто опадало лишће
Када, чедо, познах ја лепоту твоју, —
Венуло је цвеће, о, зато сам, мила,
Закопао и ја сузу нађу своју.

У самотној ноћи моја душа јеца,
И умире срце са бола дубока
Проклињући судбу и час у ком виде
Твоје усне рујне и два плава ока.

Тебе не смем клети! Твоја душа чиста
За тајну судбине није могла знати;

Моје срце јадно створено је ваљда
Да с љубави своје умире и пати.

Ал' ти моју тајну никда дознат нећеш,
Нит' ћеш видет сузу што ми око мути;
Ја ћу љубав своју и у гроб понети, —
Љубав коју срце твоје и не слути.

Зајечар 1901.

Милутин Јовановић

ПИСМА са СЕЛА

VI

Драги пријатељу,

пишљао сам да ти не пишем. Не бој се, писам се ништа нарочито, него просто што ми се за овај мах ништа не пише. Дође то код мене чешће тако. Седим за столом, преда мном перо, хартија, мастило; у руци запаљена цигарета, чији се плави димови дижу и колутају изнад моје главе, и еркљем лагано шкуљ пуне кафе — дакле сав прибор је ту; па опет, нека чудна лепост овлада мном те ме прави да узмем перо у руке....

Покушавао сам толико пута да дам себи рачуна о томе и питао сам се: зашто је то тако; али, да ти право кажем, никад то писам био кадар. Мисли ми се тако разграњају, да ја о томе сасвим и не мислим, него о нечем сасвим десетом. Ево, на пример, сад. Баш сам хтео потражити узрока својој лепости и питао се: шта ли је? Спазио сам, што онај казао, слатко целу ноћ, устао сам ведар па се још више освежио хладном водом; дувана имам, каве имам, мењачи ми је рок далеко, у кући смо сви, хвала Богу, здрави па — ето опет: не пише ми се. Шта је сад узрок?

Мислим, гледам пливе колуте изнад своје главе, и од једанпут паде ми на ум један човек, који је већ давно умро. И некако створи ми се његова слика пред очима. То је некада био један од првих мојих пријатеља с којим сам се, као млад учитељ, дружио и дело мисли.

Био је општински писар. Човек већ средовечан, повисок, сув, пргава, зборава лица, мутних жућкастих очију, просед, прилично крепак. Први човек кога сам срео у своме новом месту био је он. Дочекао ме је лепо, учтиво, па чак и пријатељски. Питао ме је одмах о разним стварима, о разним личностима, па чак је почео и о политици. Први утисак био је да имам посла с човеком који није обичан селак, који је прилично познат с књигом а то је мени за први мах било доста. Ја сам му с места признао и већ смо цело вече провели у пријатном разговору, бар мени је било пријатно.

Доцније постали смо већ сасвим пријатељи. Он је имао, поред мана једног општинског писара, и доста човечних врлина које се реће налазе и код људи који хоће да важе као људи с врлинама; али се није поносио њима, нити их износио на пазар, као што се није кудио ни својим манама. Ево један пример! Никад није водио рачуна о њиву и врањаву. Што му дам, сматрај да си бацио; ако има он штогод, сматрај као своје, узми слободно: ни чела неће намрштити. Много му је требало, много је „узајмио", али је много и давао. Био сам толико пута присутан кад изручи све до паре не гледећи коме даје, а неколико пута знам да је пошао да узајми да помогне потребите. И сад замисли ову другу крајност! Ако има од кога да наплати какву своју зараду, ту је просто несносан. Ама хтела га — душу да му убије. Толико не је пута нељутио.

— На што си окупио човека!

— Не дам ја да ми пропадне моје!

— На даће ти.

— Кад?

— Кад буде имао; зар не видиш да нема!

— На што се парничи кад нема?

— Тражи човек своје право.

— Ја тражим његово право. Зато нека ми плати! Ја немам ништа више сем овога свога пера. То ми је њива и ливада и виноград.

Заман ја њега тишим, не помаже. Ту је као дете, сав дрхће. Дође ми као да гледам чивитара пред собом.

Био је добро писмен. Законе је знао у прсте као да их је писао. У пола ноћи могао си га позвати на онако сањива запитати штошта — он би ти, онако бунован, одмах казао параграф и цитира. Поносио се тиме што зна законе. И кад га мало ухватиш ниже — а то је већ чешће било — увек би причао како је доскочио овоме или ономе адвокату. Једном ми је причао пробио главу, причао ми је бар двеста пута, и ево да је и ја теби испричам да видиш какав је то практични виртуоз у законима био.

Два селака почела се парничити око неке својине. Богатији, тужилац, узео лепо адвоката, на већ унапред прича како је добро парницу. Још га надари њиво те испричa у механи како је разговарао са својим адвокатом и рекао му своју бојазан ако се Ћата-Паја буде примило противне стране.

— Адвокат се — вели — насмеја на рече: „То то! Пусти мени те Ћатарице да их испретурам као крава теле!"

Кад то чу Ћата он позва отпужењог па му рече:

— Дај ми дукат па да насипурио добијеш парницу!

— Не брани вала! Ево ти дукат. Само они су много запелљали.

— Ја ту ствар знам. И ако не добијеш — ово су људи — дајем ти дукат на дукат и ја све плаћам! Хоћу да покажем г. адвокату како и „Ћатарице" могу да убришу његово адвокатско господство!

Селак му издаја дукат и метну на сто, а он оцени један крајчак хартије од новина и пладајзом написа само један параграф.

— Ево ти ово — рече му. — Кад дођеш у суд, ти пусти и њега и његова адвоката нека се сити испричају; а ти, кад они све кажу, пружи председнику ово парченце хартије и кажи: мене ово брани! Јеси упамтио?

— Јесам.

— Сад иди.

И збиља, сељак је добио. Он пружи оно парче хартије председнику који прочита параграф о застарелости — и пресуди у његову корист. Од то доба он је важио много у очима своје општине. Чак из околних села долазили су му за савете и тужбе. Сељаци су видели и знали све његове мане, али су вазда говорили:

— Море, мани га! Ово је пречуено!

У осталом, он их је у тој вери одржавао и зато, што је вечито по неку књигу или новине вукао по пољу или под пазухом. За себе је вазда говорио:

— Ја сам љубитељ књижевства!

Кад сам ја најчешће своју скромну књижницу, он је облетао око ње као дете око играчака. Узимајући књигу по књигу само је узвикивао:

— Зар и ово имаш! Баш ми је мило! Ти ћеш ми дати да прочитам, је л?

— Хоћу!

— То је лепо имати такву књижницу. Ја на куће не бих ништа! Верујем, да сви на овај сто сасуо пун џеп дуката, ја ти не бих толико завидео колико ти завидим на овим књигама!

— Шта ми завидиш! Ево ти ћеш читати. Књига је зато да се чита.

И збиља он је читао. Читао је све што му до руке дође. И све га је запосело. Он је читао у сласт и „Новину“ од Тургењева и „Љубомира у Јелисијуму“ од Милована Видаковића. На како је све пажљиво читао! Сећам се кад седне да ми прича, на стане набрајати оне лепе ситнице којим је Тургењев карактерисао поједине личности, или гарнирао оне лепе сцене своје. Једнога дана дође ми сав ушљакан од снеја.

— Шта је?

Он ми пружи књижицу. Беше то „Дневник залишна човека“ од Тургењева.

— На шта је? — упитах ја опет.

— Молим те .... само да видиш!

И узе књигу, преврну неколико листова и онда стаде мумлати.

— Пази! — рече ми настави читати: „Тако сазвам, кад се на један мах разлеже по варошци радостан глас: окружни „предводитељ“ хоће да приреди велику игранку, у почаст високом госту, на свом добру у Горњостајевци, која се зове и Губиакова. Сви чиновници и власници из вароши О .... биће позвани, почињући од градоначелника па све до лековаика — сигурно лекара, рече он — неког Немца, који је мислио да зна чисто руски да говори, због чега је до века употребљавао најпретеранији изразе у говору. Приправе за ту свечаност беху страховите. Један само мирисар продао је шеснаест боца помаде с натписом: à la jasmin'ъ с дебелим јером на крају“....

И ту се опет запени од снеја. И ја се окретох смејати.

— Ово ме подсећа на један бал на Убу — рече он.

— Ја мислим такође нарочита у свету није било. Једна је госпођа дошла у буџи и — шешир!... Било је то истина давно, али ја као да сад гледам. На зиду паклицкан орао; у крилима има 65 пера и на сваком перу исписана по једна игра — то је био ред игара. Остали смо сутрадан до 10 сахата и програм још није био свршен!... И сад кад сам прочитао ову француску реч са дебелим јером, мене то подсети на тај бал!...

Једанпут сам га затекао где у нехаји прича сељацима „Љубомира у Јелисијуму“ али га је требало чути како прича! Највише се одушевљавао Бурјаном, па чак је једног момчину одande из села, некога Станоја, назвао тим именом, те му то име и оста после. —

Ето тога сам се човека сетио. Пишем ти о њему што мислим да би грехота било да га не поменем кад већ говорим о селу и људима на селу, и ако је то оређа човек. Сем тога он заслужује још по нечему да га поменем.

У оно време кад сам ја постао учитељ, почео је и овај наш политички живот. И моја жаленкост суделовала је с осталима у томе новоме покрету. Млад, одушевљен: још у школи прочитао неколико чланака Светозара Марковића, нешто социјалистичких књига и часопис „Отаџбину“ — мислио сам да је то доста на да имам и права и моћи да уређујем државу и сређујем народ. И ја сам ишао храбро и одушевљено у борбу. Давао сам истина мало, али сам давао све и то свесрдно, а то је одушевило и оне око мене, а највише загрејало мога пријатеља Ћату — Пају. Он је као какав младић журио од једног до другог, из села у село, тумарао са њиом ноћу по два-три сахата хода те ишао на разне састанке и тамо смо „обавештавали“ људе.

Свака нова мисао има и своју Голготу, свако нов покрет има и својих противника. Била је то борба жешка, одважна, гарнирана и нападима личним, оличним (имале су и врлине посла) па чак и подлим. Ту се већ почело доказивати, измишљати разне кривице, лажни сведоци. И све је то ишло заоштреније, бешње. Људи се завађаше између себе, браћа, отац и син — све се то бацн у вртлог новог живота, све је деловало онако како је осећало или како је упућено. Наравно да сно ја и Ћата односили победе. Имали смо већ велико коло људи око себе што беху кадри стићи и утећи.

Ех, лепи дани младости и вере! Штета што вас животна бујица пронесе тако брзо на нам с нама однесе и оно што је најлепше у нама било. Кад би ми се опет вратили, га бих опет оно исто чинио што и тада чиних! Никоме не дам рећи да је моја младост пуста била. Ја сам ју провео идеалишући и служећи чистим идеалима. И узбуркали смо „мртво море“, растерали жабокречину која

се захватала по површини и кренули живот. Плоднмо од онда, плодимо и данас; истина још не можемо да нађемо духовницију да циљу потера, јер нам је цна свима један, али шта се нађе! Међу живим људима све се нађе. . . .

И у тој борби, и у највећој занесености и лову, кад човек у противнику гледа правог душманина, мој се Ћата-Паја могао да узнесе над собом и својом околином.

Икали смо страшног противника, некога Николу. Газда, бесан, задругa јака и велика, човек кога власти признавају и домињају као једног од првих домаћина. Што је још горе, није био прзав. Није облетао око капетана ни за какве таџије и облигације, није се улагивао властима ни из каква интереса, него просто зато, како он вели, што не дâ да којеко пуче и заводи народ.

— У селу има кмет, то је наш прави човек. У срезу има капетан и два писара. То је наша власт. Кад ми затреба закон и власт, ја знам куда ћу и коме ћу. Ово што ви хоћете, ја не знам шта је! Ја писам никад био нити ћу бити једнак с Коњићачом и Зубером! Зар они да бришу о општини и доховима нашим! Ко је луд нека им верује — ја не верујем.

Хтедоше га саломити, па не могоше. Употребише подлост да га униште. Оптужише га да је псовао владаоца.

Али ту се диже Ћата-Паја, и оде Мокрогорска кући, где је та вакост смишљена, и где се неђ беху окупили сведоци да приме лекцију како ће сведочити. Ја сам такође био тамо дошао, и не договарајући се с Ћатом, да то разбијем.

Никад Ћату забораавити нећу ни оног његова племенитог погледа док им је говорио:

— Срамота! Зар смо ми то спали? Па шта ће они радити, ако им ми то отмемо? Ми хоћемо правду — зар је то правда? Ми хоћемо поштење — зар је то поштење? Ко сме од нас истнути своју децу и данути душом над јеванђељем да је он то говорио? Не сме нико коме деца нису шљунци! Срамота! Хајдемо, учитељу! Нама ови људи нису ништа!

Нико да би беле; и истрага показа да је достава лажна и да Никола није ни помињао владаоца . . . .

Ето њега сам се сетио и одмах сам узео перо да ти напишем ово писмо. Оно је скромно; можда неће толико ни забавити твоје читаоце, али мени би драго да га у својим успоменама поменем чувајући се пароchито да ништа не гладим и не дотерам. Живео је — умро је: ово је само скромни белег да означи да је на свету био.

Здравo своме

Јанку.

ТУГОВАНКЕ

(У спомен † својој сестрици)

рачна поноћ земљу грли, и грехове њене скрива;
Рака крије грехе божје! Бог милостив њу нам узе,
А дарова бол и тугу, те остаде рани жива
Да до гроба јадујемо и лијемо горке сузе.

Сад су празна прса моја. Из њих страшна пустош зија . . .
Преплићу се, прзу мисли жегућ' мозак све то јаче.
Покрај мене мајка седи. У оку јој суза сија
Каткад на ме погледа баци, и потајно, тихо плаче.

Ја разумем ову тугу што мајчино срце пара.
Немам речи да је тешим, и погледам у њу немо.
Ал' и мени суза кану, кô да њеној одговара,
Ко да, место мене, вели: мајко, ми се разумемо!

1902.

Вел. Ј. Рајић

ПОМЕН ГОГОЉУ

педесетогодишњици смрти његове.

Н. В. Гоголь

Поводом педесетогодишњице смрти Гоголъеве, којој се напочитн, свечани помен приредно у Русији, у Москви, где је 21. фебруара 1852. непуштено душу овај велики и, после Пушкина, од највећег утицаја руски писац, — радн свс га и ми овде поменути особито по оном, шта се и како се о њему зна у српској књижевности. Осим тога, главнога у овом нашем послу, на прво место стављамо наш поглед на значај и утицај Гоголъен на српску књижевност, а за тим и остало, што сматрамо, да је потребно у нас, овом приликом, поменути о овом великом писцу, ради бољег познанства с њим и његовим књижевним радом.

Као што сведочи библиографски преглед превода његових дела, Гоголь је добро познат и српском читалачком свету још од средине прошлога, XIX. века. Али не може се затајити ни Гоголъев утицај, који је преко тих превода, као и познавање са руским оригиналима његових дела, вршен на српску књижевност. Тај утицај (ма дошао и по-

средним путем од које западне, немачке или француске књижевности) може се сматрити већ и на првом српском хумористично-реалистичном приповедачу, на Јакову Игњатовићу, а тако исто и на једном од највећих следбеника Игњатовићевих, на Стевану Сремцу, на кога деловање не само посредним путем, преко Игњатовићевих дела, него и непосредно, из Гогољевих. Још је видљији тај утицај на хумористичним приповеткама из српског живота од Милована Глишића, једнога од најоригиналнијих преводилаца с руског у опште, па и Гогољевих дела.

Наравно, да ово тврђење не треба криво разумети, да је тај утицај исто, што и роњско подражавање овом великом руском писцу. Не. То је, тако да кажемо, свесно преношење Гогољева метода у изношењу и приказивању типова и живота руског народа на типове и живот српског народа. А то је у толико природније, што, исто онако, као што је очигледно сродан руски језик српском, — и руски, нарочито малоруски, је живот, као и типови који та сачињавају, у многом, по нешто до измењења, сродан српском. Већ и пажљиви читалац, бави читајући Гогоља, опазиће, или још боље осетиће јаку сродност душе руске и српске. Она осећајност словенски, која даје општи тип породичном и друштвеном животу словенском, и која се, на жалост, само у негативном смислу, оштро отиче у на данашњи, државном животу, — тако је некажана у делима Гогољевим, да се, њих читајући, и Србин осећа у многом као под своје куће. Па како онда, да и српски писци, имајући пред собом дела великог свог руског брата, не покушају, да слично што створе и у својој књижевности?! Зар Игњатовићев Наранџић није српски Чичиков? Не гоне ли их обојицу, и Наранџића, и Чичикова, исти циљ — да се обогате — на догађаје, колико смешне, толико и жалосне, који им крој смех натерују на очи, у нас тако, и у сузу јадиковку, што је друштвени живот и српски, као и руски, дао прилике, да се такими типовима мора признати реална подлога?...

Иван Васиљевић Гоголь—Јановски рођен је 1808. г. 19. марта у селу Сорочинци Полтавске Губерније од сиромашних племића. Већ Јаном у Безбрижној гимназији појави се као писац и глумац. Овом другом, драговољном занимању његову одговара и што, као двадесетогодишњи младић, дође у Петроград, почетком 1829., и покуша да буде примљен у позориште. Али како пропаде при првој појави на позорници, одлучи се, да отиде у иностранство. Ну због оскудице у новцу, дође само до Хамбурга. Пошто је опет у Петроград дошао нешто пре и напустио чиновничко место у министарству, на поклетку доби марта 1831. заузимањем Плетњева, тадашњег инспектора Патриотског Института, за књиг учитеља у том заводу. Тада га Плетњев упозна са Делвигом и Пушкином, који се интересоваху за његове прве књижевне радове. За професора опште историје у петроградском универзитету добио је заузимањем Уварова 1834. На том месту оста само годину и по дана, ни мало се не прославивши као предавач.[1]) За тим је отишао у тућину, задржавајући се највише у Италији, у Риму. „Његов (се) дух у Италији другом правцу приклонио, који је на пречац ишао против прве његове тежње. Еле Гоголь се да на свештену науку, походи свети гроб, стане се са руским списатељима преписати о путу, који води вечном спасењу и у виду тестамента обнародује неку врсту исповести о вери, у којој уједно опозове сва своја научења, која је остапио у предашним својим списима, и у које суморним, онталистичким изразима нико не би познао веселог и заједљивог сачинитеља *Идилских приповедака*, *Ревизора* или истинито генијалног појету *Мртвих душа*. Сирт је сваки раздор у њему и ако његова расправила, и најразличитије странке хоће се над његовим гробом сагласити у томе, да *Николају Васиљевићу Гоголу с пуним правом припада једно од најодличнијих почасних места у анналима не само руске, него и* **европске** *књижевне повеснице*“.[2]) Вративши се у Русију, последње дане живота провео је у Москви, где је, душевно растројен, и умро, као што напред поменусмо 21. фебруара 1852...

У Српској Народној Библиотеци, под бројем 626. чува се његово оригинално писмо, које је као ђак у почетку IV. разреда гимназије писао својим родитељима, дакле од прилике у 13. до 14. година, биће с јесени 1821. или 1822.[3])

У српском преводу[4]) то писмо гласило би:

„Премили Родитељи,
Татице и Мамице,

„Опростите ми што у првом мојем писму нисам могао опширно описати долазак мој овамо; узрок тому била је брзина, с каквом сам вам писао бојећи се да се не задоцним. Ја сам сад преведен у четврти разред и хвала Богу учим се с великом марљивошћу; ну мене више света узнемирава ваше ћутање, и не знам јесте ли примили оно писмо, које сам вам писао. Доцније нам је нови професор француског језика, Ландражен. И ја сам се сада с великом марљивошћу предао овому језику. Ну саветујете ли ми да учим грчки језик, којега [језика] професор већ је доцкао. [Сад][4]) хвала Богу здрав и весео [сам. По некад] нешто сам тужан што сам се растао [с вама, али] шта да се ради, а [послање ми] књиге доцне су прном поштом, исто тако [однах за овим] пошаљите ми новаца, јер [иначе] неће моћи платити пошту, [јер] ја сам и сада позајмио нешто новца за писмо, које сам вам послао, те пас с тога најпонизније молим да ми пошаљете то новце. — Остајем ваш најпонизнији слуга и најпослушнији син

Николај Гоголь Јановски.“

„P s. А Ви, пренила мајце, не заборавите послати ми колача, које сте ми обећали и још ако је могуће сомота[5]) за то, што је тога нестало. Још Вас молим да ми јавите о здрављу ваше, као и мојих сестрица, бабе [старе мајке?] — . . . .“

---

1) Има нешто прича о његовој збуњености и несигурности на катедри, што и о недовољној пажњи, показаној властитом делу. Доказано је доста, да су се већ његови ђаци морали тужити на то. Па ипак, ако је тако, испадало му је признавање сјајно, као што му је било и доцније оно, на које се надао, да ће му добра ова, борава се тумачу његови ученик.

1) Срб. Новине, 1852., стр. 341.

2) То нисмо прекао ја Срп. Нар. Библиотеци у Београду 1909. г. Љубомир Н. Христић, као нрад. срп. књижевни у пензији. Он га је добио још 1872., као ђакет Петровског Кадетског Корпуса у Полтави, од свога школског друга, Николаја Бикова, Гоголева рођака по женској линији. Писмо је на њиховој земаљи хартији на писма, из јавног завода, а на две стране. Горња доња усло му је оскинут. Но свеи изгледа, да је нимало лак ђачак и да је, на и са изложено ироне, било предузимо и на другом месту.

3) Због неприликних техничких недостаја не можемо ово занимљиво писмо овде донети у нарном облику, нојега ради ставимо Уредништву на расположење фотографски снимак тога писма. Тај снимак послали смо и у Русију, где треба. На предпоставу поводу нисмо, сад не можемо овде донети ни нераи прнше руског оригинала тога писма. Али ни у овако преведеном овом писму не могу се примаћати колико: о Гоголеву гимназијском школовању, о његову марљиву учењу туђих језика, нарочито француског, о свеједно занимању (географији), о личним потребама и жељама према родитељима и својима на дому. —

4) Под овом заградом овде и даље је оно, што се од прилике може замишљати да је остављено од овог писма.

5) Но овој прилици ради тамошњег поморанта.

Гоголева главна снага је у познању народнога живота и у хумористичном цртању става Русије онога времена. Његов таленат има да покаже три ступња развитка. На првом су „Вечери у хаџуру близу Диканьке“ (2 св., Петроград. 1832.), творевина неосporног и затреног, али младог, још не учвршћеног талента. Као описи малоруског живота све су оне од великог етнографског значаја. Други ступањ развитка обележава „Миргород“ (1834.), приповетке пуне поезије, које привлаче како снагом основне замисли, тако и дивним извођењем карактера. Међу њима прво место заузима „Тарас Бульба“ (истор. роман из малоруске историје 17. века). Трећи период његова песничког стварања почиње комедијом „Ревизор“, која износи на видик ограниченост и кварење руског чиновништва, а завршује се „Мртвим душама“, сатирично-комичном сликом, која нам запрепашћује истинитошћу приказује грубе материјалистичне живот провинцијских спаховника, као и с тим у вези тешногрудост њихову.

Гоголь је много превођен и на српски, и то, колико смо могли ући у траг, још од 1850. т., а као што се види из библиографског прегледа преведених његових дела, имамо поновљено његово и два пут преведено, у старијем и млађем преводу, од разних преводилаца.

1. — **Страшна освета** [Страшна месть] превео *Тимотеје Илић* у „Српским Новинама“ 1850., и у „Забавама Српскима“ 1865. од *Борђа Поповића*.

2. — **Тарас Буља** [Тарас Бульба] историјска приповетка. Превео ју је прво *Никола Беговић* у хрватском листу „Невену“ 1855., а за тим је изашла у „Српским Новинама 1857., без потписа преводиочева, и у истом листу за 1876. у преводу *Милована Ђ. Глишића*. Тај је превод одштампан и у засебној књизи исте године, накладом књижаре Велимира Валожића. Ову је приповетку и драматизао пок. *Ђуро Јанковић*. Прва јој чин представљан је и у Српском Народ. Позоришту 21. фебруара ове г., о педесетогодишњици смрти Гоголеве. (Не треба сметнути с ума и да се у руском оригиналу налази ова приповетка у две редакције: у првој и другој по преради Гоголевој).

3. — **Ноћ у очи Божића** [Ночь передъ Рождествомъ], превео *Ђорђе Поповић* у „Седмици“ 1858. и у „Забавама Српскима“ 1864. од *истога* преводиоца.

4. — **Утопљеница** [Майская ночь], превео *Стојан Новаковић* у „Јавору“ за 1862. (по белешци, коју имамо, ову је приповетку превео и *Ђ. Рајковић* с немачког у једној години „Седмице“, која нам није могла доћи до руку да ју проверимо).

5. — **Вије** [Вій], приповетка, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ за 1863. Та приповетка налази се и у „Народној Библиотеци“ Браће Јовановића у свесци 178.

6. — **Сорочински сајам** [Сорочинская ярмарка].

7. — **Вече у очи Иван-дана** [Вечеръ на канунѣ Ивана Купала].

8. — **Записници сишавшега с ума** [Записки сумасшедшаго].

9. — **Отари свет** [Старосвѣтскіе помѣщики].

10. — **Роб.**

11. — **Невски проспект** [Невскій проспектъ].

Приповетке под бројевима 6.—11., као и напред поменуте под бр. 1. и 3., налазе се у две књиге „Забаве Српскима“ у Новом Саду 1864. и 1865. прево *Ђорђе Поповић*.

12. — **Како се свадио Иван Ивановић са Иваном Никифоровићем** [Повѣсть о томъ, какъ поссорился Иванъ Ивановичъ съ Иваномъ Никифоровичемъ], превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1866. а налази се и у „Народној Библиотеци“ Браће Јовановића, св. 46.

13. — **Портрет** [Портретъ], приповетка, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ за 1866.

14. — **Нос**, приповетка, превео *Мита Ракић* у „Вили“ 1867.

15. — **Изгубљено писмо** [Пропавшая грамота], превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1867. и у „Бранковој Колу“ 1898. превео *Дим.*

16. — **Каруце**, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1867., а иста приповетка налази се преведена и у „Личанину“, листу, који је излазио у Госпићу 1886.

17. — **Бавољска посла** [Заколдованное мѣсто], приповетка, превео *Лаза К. Лазаревић* у „Матици“ 1870.

18. — **Иван Феодоровић Шпоњка и његова тетка** [Иванъ Федоровичъ Шпонька и его тетушка], превео *Милован Ђ. Глишић* у подлистку „Јединства“ за 1870.

19. — **Званичников шињел**, приповетка, превео *Љубомир Миљковић* у „Младој Србадији“ за 1871.

20. — **Чичиковљеви догађаји или Мртве душе**, роман, превели *Љубомир Миљковић* и *Милован Ђ. Глишић* део I и II у 3 св. у „Забавној Библиотеци“ 1872.

21. — **Ревизор**, политично-друштвена комедија у пет чинова, превео *Живојин Јовичић*. Овај превод остао је у рукопису, а по њему се представљао тај комад у Српском Народном Позоришту први пут 1. фебруара 1870., и одржава се до данас у репертоару. Тај комад превео је и штампао и *Пера Тодоровић* у својој „Стражи“, а за тим је и одштампан у засебној књизи у „Малој Библиотеци“ у Н. Саду 1880.

22. — **Женидба**, шална игра у три чина, превео *Стеван Немић*, у рукопису, представљано при пут у Српском Народном Позоришту 12. октобра 1872.

Као што се види из предњег библиографског прегледа у највише разних преведених приповедака Гоголевих стереочемо се с именом Ђорђа Поповића, незгаснивог заслужног уредника „Данице“. Његов језик у велике носи обележја Вукове реформе, а не може се превидети ни тежња му, да подражава Гоголу и у том, што ће пустити да јунаци његових приповедака говоре *покрајинским народним говором* (речима и фразама) војвођанских Срба. У овом је тако далеко ишао, да је приповеди „Ноћ у очи Божића“ оне речи, упућене царици Катарини II., метнуо у уста једном Запорошцу: „— Смилуј се, *мамо!* Чим те је расрдио твој народ?“ (стр. 135. у „З. Срп.“ 1864.). Преводи Глишићеви и осталих преводилаца шездесетих, седамдесетих итд. година, нарочито оних из Србије, одликују се чистотом и правилношћу књиженог и народног језика, са мање боје, али не са свим и без ње, покрајинског говора. У слободи превођења, далеко је отишао Пера Тодоровић, идући у бој својим преводом „Ревизора“ против бирократизма у Србији, а у корист радикализма. Та тенденција Тодоровићева нарочито се јасно види на месту, где изгнаном и немајном „Начеонику“ жене у уста овај узвик: „Ух, икрабала, кречиперо, *радикалом* [1]) проклети!“ („Ревизор“, стр. 139.).

(свршиће се)

Момчило Иванић

1) Ово ми истичемо.

† Д-р. НИКОЛА КРСТИЋ

одио се у Вацу 23. септембра 1829. год. од родитеља сиромашних. Како су му родитељи били родом из Сент-Андреје, и како је и сам ту детињство провео, то су многи држали да је рођен у Сент-Андреји, а и сам се сматрао за Сент-Андрејца, јер су му се родитељи само привремено бавили у Вацу, онда кад је он рођен.

Основну школу свршио је у Сент-Андрији а гимназију у Вацу у гимназији калуђера Пијариста. После свршених 6 разреда гимназије, прешао је у Пешту на „филозофију" (која се тада учила 2 године, па са филозофије пило се на права или медицину). Њу је свршио $18^{47}/_{48}$ г.

Године $18^{48}/_{49}$ биле су школе затворене због мађарске револуције. Покојни Крстић, учествујући и сам у том покрету, провео је то време у Карловцима, Новом Бечеју, Бечкереку и Земуну, у која три места као знаничник српске војводине и у Земуну пишући по разним новинама. Кад је дошао да се предавања поново отпочела, отишао је год. 1849. у Пешту и уписао се у правни факултет Пештанског универзитета. Права је свршио год. $18^{50}/_{51}$ У времену док је учио права, положио је докторат филозофије 1851. год.

Државни испит из правних наука положио је 1853. г. (Јер по тадањим законима, сваки правник, ако је хтео да добије државно звање, био је дужан да положи државни испит; а ко је хтео да буде адвокат, поред је да положи докторат права. Доктори права нису морали полагати државни испит, а нису ни права на државно звање).

Докторат права полагао је као професор у гимназији и лицеју и добио докторску диплому год. 1854. За сие време школовања у Пешт. универзитету, био је питомац Текелијина завода.

12. марта 1853. год. изабран је за суплента професорског Новосадске гимназије и предавао је Земљопис и Општу Историју.

1. октобра 1853. г. прешао је у Србију, јер је тад био и изабран и постављен за контрактуалног професора у лицеју а за науке Енциклопедију Права и Историју Законознања, а у том је звању утврђен за сталног професора 7. новембра 1855. год., када је месец дана пре тога ступио у српско државалаштво.

У том звању остао је до год. 1862. када је био постављен, без свога захтевања, за начелника у министарству унутрашњих дела. У том звању остао је до 1865. г. а тад је био постављен за члана у Касационом Суду, а 1875. и за председника Касационог Суда. 19. година провео је у Касационом Суду, као члан и као председник. а год. 1884. постављен је за члана Државног Савета и год. 1894. и за потпредседника Државног Савета и као такав, напунивши преко 40. год. беспрекидне државне службе, стављен је у пензију 5. маја 1894. год. када је обустављен устав од 1888. год.

Међу своје редовне службе док. Др. Никола Крстић, отправљао је и многе друге послове. Тако: од 1854. г. био је члан школске комисије, и ту је остао као члан и деловођ, за време док је год ова комисија била, до 1875. г.

Заступао је неко време у Вел. Школи професора Римског и Кривичног Права. А други пут, опет, заступао је неко време катедру Римског Права и Казненог Законика и Поступка, кад је ова била упражњена пренетијем професора. Као хонорарни професор заступао је у Вел. Школи од године $187^{1}/_{2}$ и $187^{2}/_{3}$ катедру Грађанског Законика, Грађанског Судског Поступка и Стечајног Поступка.

Од 1863.—1874. г. био је члан правничког одбора. Био је више година члан па и председник дисциплинарног суда. Тако исто је више пута био је члан и председник инвалидског суда. У год. 1861. био је члан у комисији одређеној да прегледа пројекат закона о штампи; а 1874. у комисији састављеној да прегледа пројекат закона о пороти. Год. 1880.—81. био је председник у комисији која је израдила пројекат закона о судијама и о зборовима. Био је председник Колаџиске Задужбине, од кад је ова постала на све до смрти.

Више је и кнежев посланик на скупштини 1873., 74., и 75. г. Год. 1888. био је члан уставотворног одбора. Како у скупштини, тако и у радњи тих одбора и комисија имао је знатна удела.

Кад је пок. Краљ Милан одступио, његовим указом постављен је био за старешу Краљеве канцеларије, где је се као и у свима пословима одликовао највећом марљивошћу и савесношћу.

Осим ових послова пок. Др. Крстићу поверавање су и разне мисије:

Год. 1861. ишао је у Пешту да преговара са знатнијим мађарским патриотама о Србима у Угарској и о њиховим политичко-правним односима. Преговоре је имао са Деаком, баронам Етвешом, грофом Андрашијем, грофом Телекијем, владиком и историчарем Хорватом и другима. У Пешти је тада био државни сабор угарски. О својим преговорима слао је тачне извештаје тадањем отправнику спољних послова Филипу Христићу. Они су се извештаји дуго чували у тајној архиви тога министарства, али је доцније дознао, да их је отуд нестало.

Год. 1865. послат је био у Париз, да поред изасене тајне мисије преговара и о установљењу банке у Србији са туђим капиталима.

Год. 1866. послат је био у Пешту, где се тада бавио владика Штросмајер, да с њиме преговара о уређењу црквених односаја српских државалане римске вере.

Књижевни свој рад отпочео је у својој 19. години, још 1848. год. Као што се зна та је година била година народног покрета у Угарској. Овај покрет потомаглале су „Срп. Новине" у којима је пок. Др. Крстић штампао своје дописе. Такође је слао своје патриотске дописе и у новине „Напредак", које је уређивао Данило Медаковић, а тако исто и у „Словенски Југ" и „Југословенске Новине". Био је сарадник а потоњу и главни уредник „Позорнице", органа патријарха Рајачића, све до октобра 1849. год.

Доцније као слушалац правних наука наставио је из Пеште писање својих дописа како у „Срп. Новине" тако и у „Српски Дневник" који је у Новом Саду уређивао Данило Медаковић, а писао је и у „Војводјанки" коју је у Земуну уређивао Данилов брат Милорад Медаковић.

Долазећи у Београд, настављао је пок. Д-р. Крстић журналистичку радњу пишући на новине разне чланке. У овај рад долазе многе и новије расправе о разним предметима политичке и правне природе, а особито расматрања и тумачења разних прописа из Грађанског Законика, Грађанског и Кривичног Поступка. Од свих тих многих рас-

права, неке су биле штампане као брошуре. Сада је дошнее и у мађарске новине а и у бечки „Fremdenblatt“ обавештавајући туђинску публику о догађајима у Србији.

Год. 1885. штампала је Матица Српска прву књигу Мажењскове *Историје Словенског Права*, коју је пок. Крстић превео и пропратио многим примедбама које се тичу старог српског права.

На расписан конкурс Матице Српске, којим је позвала књижевнике да напишу *Историју Српскога Народа*, досуђена је награда делу Др Крстића; оцењивачи били су Др. Јанко Шафарик и Др. Данило Медаковић.

Од ове *Историје Српског Народа* штампане су само два свеска, други се свеак завршује владавином Краља Милутина. И за трећи свезак имао је рукопис спремљен за штампу а обухватао је владавину Дечанског, Душана и цара Уроша

Из ове историје Крстић је направио извод а под насловом „Историја Српског Народа“. Ова је историја служила више од 20 година као уџбеник у гимназијама.

А тако исто и за основне школе удесио је *„Историју Српског Народа“* која је такође кроз дуги низ година употребљавана као уџбеник.

Такође је написао и Земљопис као уџбеник за гимназије. У Новом Саду штампани су његови *Обрасци из Опште Историје.*

Да напоменемо још и ово: у год. 1851. или 52., док је учио у Пешти правне науке, по поруџи „Друштва Српске Словесности“ он је преписао у Фрушкогорском манастиру у Будиму Катанчићево дело „Memoria Singiduni“ и по том је препису директор гимназије Лука Павловић превео то дело на српски и оно је штампано у Гласнику Друштва Српске Словесности.

Пок. Др. Крстић био је члан „Друштва Српске Словесности, доцније Српског Ученог Друштва, а тако исто био је и члан Матице Српске.

Пок. Др. Крстић уживао је благоволење владалаца, под којима је служио српску државу, и био је одликован свима српским орденима.

У приватном животу био је као човек светла карактера; претерано скроман, савестан, праведљив, до ситница уредан; спрам сиротиње био је милостив. Живећи скромно и не расипајући, стекао је ден иметак. Он је својим тестаментом од 17. јуна 1900. год., поставио за наследника своје имовине Крал. Срп. Академију Наука а поред тог оставио је легате и многим просветним и добротворним заводима: 1. Карловачкој Гимназији у Срему једну обвезницу Српске Државе од 2500 динара у злату. 2. Новосадској Гимназији у којој је био професор 1853. једну обвезницу Српске Државе од 2500 динара у злату. 3. Српској православној школи у Сент-Андрији једну обвезницу Српске Државе од 1000 динара у злату. 4. Фонду сиротних великошколаца 1500 динара. 5. Општини Београдској да подели сиротњи 500 дин. 6. Женском Друштву за његове цивеље 500 дин. 7. Женском Друштву за дом сиротних старица 500 дин. 8. Женском Друштву за ћачку трпезу 500 д. 9. Друштву Стевана Дечанског 500 д. 10. Дому сиротне и напуштене деце 500 дин. 11. Књижевној Задруги, под условом да Задруга шаље своја издања бесплатно у Сент-Андрију, 300 дин. 12. Најстаријем Београдском Певачком Друштву 200 дин. 13. Матици Српској у Новом Саду 500 дин. 14. Полопривредном Друштву у Београду 500 дин.

Пок. Др. Н. Крстић био је женен, имао је образовану и одану супругу. Како је свог века био врло слабог здравља, имао је у својој жени правог анђела чувара. Боловане и смрт његове добре супруге загрлила су му последње дане његова живота. Све време, које прожиле после њене смрти (14 месеца), провео је већином сређујући своје приватне и имовне ствари.

Умро је у Шапцу 11. јануара 1902. г. где је био отишао, да у кругу оних који му породица његових пријатеља проведе Божићне празнике.

Тело његово пренето је у Београд и сахрањено 13. јануара ове године.

П. Ф.

Петроград, фебруара 1902. год.

Искра бачена с жртвеника богиња у непосредности као да се не гаси, него се још већма разлиња, а свеучлушање као да прелази у јасан и јарки пламен. Први импулс који даде Московско Уметничко Позориште не оста без рефлекса. Док се позоришта до душе с тешким трудом ослобођавају од рутине и шаблона и не могу сасвим да се сложе с новим захтевом у области драме, дотле се јављају нови аутори као верни следоваоци Чехова. И публика није према њима равнодушна. Огромни успех драме С. Најденова „Деца Ваљушина“, дакле у позоришту Литерарно Уметничког Друштва, доказује очигледно расположење саме публике, промене у њеним укусима испитивањима. О овој драми, као најинтересантној новини за последње време, ја ћу говорити и изнети њен садр.

Вама ће се чинити да ће престарати ако очекујете у њој нешто необично, шаблонске заплете, које искусни драматург вешто развезује, или кад је и он немоћан, онда се јавља у помоћ каузалиам, какав деш ex machina, или најзад само Провиђење које шаље Судбу да разреши замршена човечја питања.

Пред вама се очима развиће калеидоскоп карактерних слика из живота најобичније породице, на чијем је челу стари Александар Јегорович — Ваљушин (Михајлов), трговац и члан паронше управе. Како је сваки покрет, свака реч слободна и природна, без театралности, без подигнутих интонованих резонованја! А то потреса, изазива сузе, утиче снажније, него дрхтани монолог најодличнијег глумца, изговорен по свима правилима уметности. Монолози, дијалози, најзад цео ансамбл тако су прости, њих говоре обични људи, с нама једнаки, — њих говоримо ми. Прва сцена, кад се подигне завеса, фрапира вас својом реалношћу. Тек што су проневали последњи петли и појавио се први зорин зрак, разнежено мајчино дете гимназиста Аљоша (Глаголин) враћа се кући с луноваша, и служавка Андјела отвора му кришом врата, но отац, коме се баш тога јутра нешто не спава, затече у предсобљу свог красног сина и ту настуна сцена тако природна и јасна, како ви градно сваки отац на место Ваљушина.

Породица старог Ваљушина доста је велика. Осим њега и старице му Арине Ивановне, одличне доброте и нежне материнске љубави, којој су дела центар свију помисли, свију жеља, ту су и њихова деца: самовољни Константин (Хворостов), познаник очев у родњи, распуштени гимназист Аљоша (Глаголин), за тим удате кћери Клаудија и Људмила и шпанрице Ања и Каћа. Ту је најзад и Јелена, далека рођака Ваљушина. Фактички домаћини куће као да није стари Ваљушин, чије се ниже бар приказано боје, већ напрасити Константин. И на први летимични поглед изгледа да у тој кући није све као што треба, као да некакав фаталиам управља њоме, да је пред нама најзад скуп болесних људи. Но у самој ствари није тако. И напраситост и важност Константина и распштеност Аљоше, најзад и импрви тога радња у пијеси, све је то нормално и обично. И у самом затворенон и општом карактеру старог, никад

не пасмеjаног ни веселог Ваљушина, кога дани нека болка, ја не видим ништа аномално. Ако и има аномалности, она није органска, којој требаjу медикаменти, већ последица извесних домаћих услова. Сриђе старчево пења се видећи како у кући не иде као што би он желео. Непрестане свлетке и свађе шета још више раздражаваjу. Несрећна за несрећном руше се на његову сиву главу и она слабачка подлеже под тешким ударцима. Први је удар за старца — попратак Лудмиле, која утече од свога ињаног мужа Краснина, повереника једне богате трговачке куће. Други удар беше за ручком. Сви су већ били за столом, само љубимца мајчина, Аљоше, нема; његово је место поред мајке празно; он долази с књигама и неће се по степеницама, но тек што је учињено неколико корака он се заустављa и у очаjању узвикуje: „Оче, мене су истерали из гимназије". Сцена сплна, дирљива. Старца као да је гром поразио; он с ужасом одскочи од свог места и гађа Аљошу башликом — настаje сцена тако проста и дирљива. Озго долећу узвици Аљошини: „Оставите! Ја не допуштам! Ја не допуштам!" Нису се тиме завршиле и све беде за старца. Као да је судбина хтела да пониште старцу још једно искушење, па да му сломиде и последњу наду којом је несрећник живео...

Кроз цвеће на прозорима пробиjаjу се топли сунчани зраци. Недеља... Свеtло, леп дан... Из далека се доносе звуци звона... Ваљушини, пригласи, очешљан и обучен у ново одело праћа се из цркве. Он се исповедио и причестио и као да се лакше осећа, као да му се скинуо неки терет с душе — он је добар, нежан. Његовим расположењем користе се и доводе Аљошу да моли оца за опроштаj и отац остаје са сином на само. Настаje једна од најлепших, најдубљих и најдирљивиjих сцена. Син моли за опроштаj, а отац му благо нели да седне, да говори отворено, не као оцу, већ као своме другу, да објасни своје поступке и шта мисли сада да предузме. Аљоша, испочетка бојажљив и сањен, разнеже постепено пред оцем сву своjу душу; он у узбуђености говори све што је у њеј отворено и искрено: „Сви ме сматраjу да сам пропао, да ни за шта нисам. Зар ако су ме истерали из гимназије, нисам ја човек? Нигде не смем да се појавим, сакаћеваjу, читаjу лекције, даде, утваћаваjу, огорчаваjу дотле, да си готов често пута да учиним ми што дреко, опоро. Ја ћу наг само молити да ми допустите да одем одавде. У Петрограду ћу положити испит зрелости и живећу од конџиција. Дајте ми за прво време новаца, и ја Вас нећу више ничим узнемиравати". Кад га отац пита за што не остане код куће да се спрема, он одговара да је код куће немогуће, да се ту слободно ни дисати не може. И бедни старац дотле долази да од тог распуштеног дерана, како је досада о њему мислио, тражи савета, да му он својим младим умом објасни откуда све то, сав тај терет, та тешка атмосфера у кући, и шта му остаје да ради?... Ту се сцена прекида свађом Константина и Шчоткина, мужа. Константин се бући подлим сплеткама Шчоткина, који је смео да посумња у искрене одношаје Константиновог према Јелени. Но кад Аљоша добацуje Константину грозне речи: „А ако ја кажем: ти лажеш! А шта значе њене сузе? Ја сваке ноћи чујем за дуваром како она плаче, врањаjући се горе од тебе у три, четири сата..." — тешко је описати утисак који су те речи произвеле на све присутне. Стари Ваљушин спушта се на столицу, дуго њути не налазећи речи и почиње да jеца као дете. Тиме је био прекинут и последњи конац који га је везивао с домом. Сви су му били чуђи, међу њиме и осталима звјала је пропаст. Он сам осећао се сувишним, непотребним. На коме сада да се обрати, ко ће утешити бедног старца, ко ће други него Аљоша! И он прилази оцу и умируje га, говорећи му горку истину, дрешећи Горњићеву чоју, излив сву своју душу с детињском искреношћу и одушевљењем.

Аљоша: Ви сте урадили све што је по Вашеи умереиу било нама потребно. Трудили сте се, радили за нас, хранили, одевали, учили...

Ваљушин: На откуда такви изаjосте?

А.: Оиго! Ето у томе и јесте сва ствар, оче, што смо ми живели горе, а Ви доле. Доле сте Ви радили, трудили се, да бисмо ми горе живели мирно... и ми смо живели, живели како је ко хтео. (Ваљушин престаje да плаче и пажљиво слуша сина, машући главом).

В.: Тако... Тако...

А.: Ви сте знали да се ми нечему учимо, да нешто читамо, да негде бивамо, но како ми све то примамо, где бивамо, Ви то нисте знали. Још као деца ми смо по кровима јурили и често као одрасли то исто чинили. Нас су разпрашале дадиље и собарице, ми смо сами себе разпрашали, стараји млађе. Све се то горе радило и Ви нисте ништа знали.

В.: Тако... Тако...

А.: Ви сте нас рађали и отхрањивали горе. Ретко смо се спуштали доле к Вама, ако нам се није јело и пило; а Ви сте се цели и нама само онда, када сте налазили за потребно да нас изгрдите и истучете! И сто, ми смо одрасли, сишли одозго већ читави људи, са својим укусима, жељама и потребама и Ви нас не познајете! Ви питате откуда смо ми такви? Како Вам је морало бити тешко! (Опире се рукама о наслоњачу на којој седи Ваљушин и плаче). (Ваљушин га љуби у главу).

А.: Ви ме љубите? А то је прави очев пољубац! Оче! (Пада пред њим на колена и љуби руку).

В.: Иди... куда хоћеш, иди, понагађу (притиснс га на груди). Чедо моје!

Да су осећаји на канцена истесани и он би размекшао, и око би сузу испалакало, тледаjући ту бурну сцену, тај катромет драматске силе. Аљошине речи није изговарала школа ни дресура, већ онај моменат екзалтације и живљаног врела, које се зове одушевљење. Нека је хвала младом и даровитом глуицу Глаголину, што ми излаза искрену сузу.

И тако последња утеха старчева, Аљоша, оде. Он живи у Петрограду и марљиво испуњуje задану реч. Тек што је и писмо дошло од њега и Ваљушин га диje Ањи да прочита. Аљоша у писму захваљуje родитељима за њихову помоћ, говори о свом учењу и завршуje писмо речима: да је задовољан и срећан, јако само човек може да буде срећан, јер је слобода пра и најглавнија погодба... Ваљушин, који је дотле расејано слушао писмо и био задубљен у своје мисли, као да се пробуди. Он устаје и тражи капу и капут. На питање куда иде, вели да купи медаљон Константиновој невести. Његова узбуђеност буди страх и ништа добро не обећава. И заиста, кад су после кратког времена били сви на окупу и сва породица и генерал ица Кукарникова са својим кћери и невестом Константиновом Ињом, и очекивали само старца, њега унесе на рукама неколико људи. Убио се јадник... Да ли је тоне узрок било писмо Аљошино, на кога виде да је он задовољан својим новим

Марија Горљенко-Дољина

животом, јер је само требала искрица среће и задовољства да кане у море несрећа и беда, па да слабо старачко срце препукне од радости, или је можда, сматрајући себе за сувишног у тој кући, осетио да је дошло време прекинути све, — ја не знам, тек Ваљушки спрши а с њиме и драма. Она је одиграна живо, истинито, тако да се и нека споредна лица нису јављала епизодично, већ су, напротив, доприносила и донекле објашњавала главну идеју, која се дотиче тако важног друштвеног питања као што је штетна педагошка методa руског домаћег васпитања. Позориште Литерарно-Уметничког Друштва наградило је драму и она се с огромним успехом даје не само у Петрограду него и у Москви и др. местима. Није на чуди: такве савремене, реално-тенденциозне драме и морају имати успеха.

Воj. Ст. Поповић

† **Никола Крстић.** — О животу и раду овог честитог и заслужног српског радника види засебан чланак у овом броју. —

Пролеће (сликао Карло Хоф). — Пролеће је ступило. Сунце већ топлије греје, па буди живот. Ено, дрвета се већ окитила цветом — пролеће га измамило; а шта је пролеће донело овим двема душама — нека слика каже.

Споменик на Чегру Стевану Синђелићу. — Када је 1878. г. српска војска победнички у Ниш ушла, између прих наредаба нове администрације, била је и наредба кнеза Милана Обреновића: да се подигне споменик на Чегру Стевану Синђелићу и његовој храброј пошци. Слику тог споменика доносимо у овом броју, како је снимљена још 1878. год. Од оног доба споменик је доста оронуо, али га Нишки грађани баш ових дана оправљају, желећи да изразе српске захвалности и осећања поново освеже. Хвала им.

По сасонику (сликао Вјерцш-Ковалски). — Стегао мраз на снег све пушти. Добра упрега, глатке саонице, срчана саоничарка — па је милина пустити се преко белог покривача сивлим трком.

Литографски камен у Струганику. — *„Пуна земља сувога злата, само немо ко да га скупља“*, казао је једном приликом неки стручњак, туђин, путујући по Србији. — И доиста је тако.

Од среске куће у Мионици, округа Ваљевског, по добром и веома занимљивом путу, право на југ, после једног сахата кожње (9 километара) стиже се Мионичка механа на Ловки у селу Струганику. Ту је у непосредној околини и овај обилати мајдан литографског камена на *Пијеровом брду* — који и по квалитету а и по експлоатабилности својој спада у ред најбољих и најбогатијих мајдана ове врсте познатих у Јевропи.

Изгледа мало чудновато, шта смета експлоатисању овог богатог мајдана од кога би држава могла имати велике користи.

У непосредној околини мајдан је *гвозденог камена*, а мало подаље и мајдан *олова*.

Налазећи се на најкраћој вези Београда са Чачком, Пожегом и Ужицем, а на размеђи реке Рибнице и Конаљинце са једнственим и необично лепим погледом на Маљену, Медведнику, Повљену и Јабланику и ово место са целокупном својом планинском околином долази у ред најинтересантнијих крајева западног дела Краљевине.

Љубитељи лепих предела и познаваоци своје отаџбине, нашли би у овоме крашком крају доста наслаге у природним лепотама.

Сриче из Шибеника (сликао Манес). — Лепота српских крајева и српског типа привлачила је и привлачи још увек пажњу великих сликара. Манес, славни чешки сликар, на путу по српским крајевима сачувао је многу и многу лепоту српске земље и људи. Тако је и ово лепо Сриче из Шибеника.

Тајна вечера (сликао Леонардо да Винчи). — Доносећи овај генијални производ великог италијанског мајстора, не можемо за сада опширније писати о његовој *Тајној вечери*, али ћемо згодном приликом опширније проговорити и о сликару и његовој раду. У осталом, слика она сама собом најбоље и најбоље говори.

У Нишкој тврђави (1878. г.) — Како је изгледала унутрашњост Нишке тврђаве казује нама слика која је потпуна супротност данашњој тврђави. Доносимо је као израз негдашњих прилика, као слику турскога господства. Колико данашње прилике у ослобођеним крајевима говоре у прилог српској спремности за прекорачај стања које је под Турцима — није потребно ни спомињати: упоређивање *онда*шњег и *дана*шњег најбољи је доказ.

Н. В. Гоголь. — Види чланак у овом броју.

Марија Горјанско-Долина. Ова славна руска певачица, солисткиња Њ. И. В. Цара Николе II. приређује 30. о. м. концерат у Народ. Позоришту. О концерту ћемо доцније опширније проговорити.

ХРОНИКА

Новије употребе Рентгенових зракова. *)

Зраци што их је пре шест година открио физичар Рентген, налазе све јачу примену у свима гранама човечијега знања и умења. Нарочито је пак значајна и корисна примена ових зракова у лекарској вештини, у којој Рентгенизација осваја видно место како при стављању дијагнозе, тако и при лечењу извесних болести, као лековито средство. Употреба Рентгенових х-зракова у медицини основа се на њиховој особини да могу кроза проникнути кроз тело човечје, а да га не повреде, да могу да осветле унутрашњу садржину његову, да нашему на видик тајне живота његових унутарњих органа. И доиста, слика што је Рентгенови зраци дају од човечјег тела на нарочитом штиту, мора сваког да испуни дивљењем према овом новом проналаску! Пред вама живо удара дрхтаво срце, час стежући се, час

*) Ио К. Аљошу, у Месечни зрнаст Нове Бр. 2. за 1903. г. стр. 335.

ширећи се; биће велика срчана жила — аорта — примајући од срца алеву крв, да би је разносила по свему телу; дишну цаупку, неуморно прерађујући утрошену крв, да би је оспособила за даљи рад; лагано се дише и спушта пречага између грудног коша и трбушне дупље, помажући и срцу и плућима; извијају се амфоличка према, вршећи тајанствену радњу варења. Од куда Рентгенови зраци та чудновата моћ продирања? Вероватно отуда, што су њихова дужина таласа сићани, да могу слободно пролазити и кроз међупросторе што раздвајају молекуле, из којих су састављена сва тела у природи. Према најновијим истраживањима научни, Рентгенови су зраци управо талассата кретања најсићушнијих делића материје. Ови су делићи тако напредно сипљени да су, по рачуну физичара, милион пута мањи и од самих молекула, који су опет тако ситни, да их не можемо никако видети. Рачуном је нађено, да је дужина таласа, по којима се тамо амо колебају делићи Рентгенових зракова, 15 милионитих делова од милиметра — размак који не можемо себи ни представити.

Све већа примена Рентгенових зракова у лекарству има се приписати све то јачој развијености технике Рентгенизације, која је у последње време достигла веома висок степен савршенства. Докле су пре неколико година могли на штиту испитивати само руку, ногу, крај, дотле је данас успела техника да оспе ли на штиту целог човека, ма колико он био висок и развијен. Пре неколико година требало је 15—20 минута да би се готово снимак ноге: данас се пак може извршити добар снимак труди одраслог човека само за неколико секунада. Рентгенизација врши се данас у два правца, т. ј. као Рентгеноскопија, при чем се предмети посматрају на особитом штиту, на којем се појављује унутарњи склоп испитиваног објекта у жутикасто-зеленкастом осветљењу, и као Рентгенографија, т. ј. испитивани предмет репродукује се на плочици осетљивој према светлости. Оба ова метода Рентгенизације веома су усавршени у најновије време.

Рентгенови зраци, пробијајући непрозирну облогу човечјег тела, постали су важни помагачи лекарима при постављању дијагнозе у неким тежим случајевима унутрашњих оболевања, при којима спољашњи симптоми не могу дати лекару са сиим јасну представу о карактеру болести. Као најочитији пример болести, у којој се са успехом примењује Рентгенизација, служи аневризма велике срчане жиле (аорте). Аневризма је врло тешка болест, која се у том састоји, што се дувари великога бића стањују и растежу под притиском крви што бије из срца. Утањчање дуварова бића може да иде тако далеко, да се крвна жила провали и испусти крв, услед чега наступа унутрашње излив крви и неминовна смрт. Аневризма се мучно лечи, кад је болест јако напредовала; ну докле је још у првим почетцима својим, она се може лакше спознадати. На жалост, прве фазе ове болести наступају посве неприметно, не јављају се никакним знацима. Ту је помоћ Рентгеноскопије очита: усавршеним данашњим Рентгеновским прибором могу се распознати и тако неки органи као што су крвни судови, да ли су исправни или не. Како се аневризма јавља већином у позним годинама, то је за препоруку да се људи после 40. своје године испитају Рентгеновим зрацима, да би се уверили о стању својих унутрашњих органа. Важне услуге учинила је Рентгенизација и за распознавање неких болести у грудноме košu, у трбушној дупљи, такође при запаљењима грудне маранице, у болестима плућа, при развијању рака и других опаких израштаја (прораст и, новорасти). Ради тачније дијагносе неких унутарњих болести морао је лекар кадшто да уме нож у појаи, да отвори утробу (т.зв. „пробна лапаротомија“); данас су познати многи случајеви, у којима је резична лапаротомија замењена са сиим вештим фотографисањем утробе, помоћу Рентгенових зракова. Што се пак тиче тражења страних предмета у телу, као куршума, ножа, игала, ту је Рентгенизација тако далеко дотерала, да може пронаћи у телу и трошке које имају мање од милиметра у пречнику.

Рентгенови зраци стекли су у лекарству велики значај не само као дијагностичко средство, него и као важан чинилац у лечењу болести. Утичући снано на живо ткиње, они су постали моћан биолошки фактор. Последњи збор дерматолога у Бреслави признало је јавно х—зрацима велики значај у лечењу кожних болести. Тако су за кратко време постигнути сјајни успеси при лечењу неких запаљења коже, т. зв. екцема, нарочито хроничних облика ове болести. За дивно је чудо, да Рентгенови зраци лече и две супротне болести, као што су њелавост и превелика космастост. У једном случају Рентгенови зраци уништавају длаке, а у другом их изазивају на живот. Занимљив је овај пример. У једног њелавог господина покривена је половина главе металним листићем, који није пропуштао х—зраке, докле је друга половина њене остављена непокривена. После неколико седења пред Рентгеновим апаратом показало се, да су се на непокривеном делу главе појавиле младе длачице, које су за тим све већма расле, докле покривени део немањше ни трага од промене. Косматост или њалавост, као болест, састоји се у томе, што неки делови тела, који обично нису покривени длакама, обрасту у њима. Тако се и. пр. појављују кадшто у музејима жене са брадом и брковима. Или се лице у људи покрије тако густом длаком, да изгуби лик човечји. Ово су истина крајности ове болести, која се иначе јавља у блажим облицима, т. ј. појављују се само густе, дуге длаке на неким деловима коже. До сада су лечили ове болести чупањем длака и прижиљањем њихова корена помоћу електричне игле, што је и дуго трајало и било веома мучно. Сада је замењен овај варварски начин лечења Рентгенизацијом, која је и брза и не причињава болове. Довољно је да болесник одседи неколико пута пред Рентгеновим прибором, и све ће длаке попаздати са делова тела, који се изложе Рентгенизацији. Различит утицај Рентгенових зракова на кожу тумачи се разном јачином делања њихова. У једном случају они буде живот (при њелавости), у другом га паралишу (при њалавости). То је слична појава као код алкохола: у малим количинама он узбуђује живчани систем, у већим дозама га паралише. Тако исто слаба електрична струја утиче на живце узбудљиво, а моћна их струја паралише. Занимљиви су и најновији резултати лечења губе и кожног рака Рентгеновим зрацима. Губа или проказа није ништа друго до туберкулоза коже, која се јавља у облику чворова и исутака по кожи. Недавно је дански научник Финзен завео лечење ове опаке болести светлошћу, чији су хемијски зраци нарочито деловити. Ну Финзенова метода има приличне недостатака, стога су лекари окушали и Рентгенове зраке који по својим физичким особинама стоје ближе хемијским зрацима. Добивени резултати премашили су свако очекивање. Лечење губе Рентгеновим зрацима не само што је много брже, него је и много темељније, пошто Финзенови електрични зраци утичу само на површину коже, докле Рентгенови зраци продиру дубоко у све слојеве болесне коже. И при лечењу кожног рака, који се иначе хирургијском операцијом уклања, Рентгенови зраци осворили су себи видно место. —

Рентгенови зрацима користила се не само практична, него и теоријска медицина. Њиховом помоћи обогатиле су се многим вредним подацима и анатомија и физиологија. До Рентгенова открића анатомија је крпела потребни јој материјал из расецања човечјих трупова. Данас то није увек потребно, пошто се много што шта може сазнати и на живу телу, као и. пр. неправилности костура, распоред унутарњих органа и т. д. Физиологија је тек помоћу Рентгенових зракова добила јасне представе о многим радњама у телу човечју, као и. пр. како се стеже срце, како дишу плућа, како се гиба пречага и т. д.

Кад се има у виду велики значај Рентгенова открића, његове разноврсне примене у науци и животу, онда је посве оправдано што је скромном Вирцбуршком професору досуђена једна од награда Нобеловаца, тог великог добротвора рода људског.

П. М. М.

Да живи живот! *драма у пет чинова од Херкоза Судермана.* — У прилично шитрој овогодишњој немској сезони, пажљиво обилази се по столу драмске књижевности, са извесном заинтоњу и неким добрим расположењем још у напред, очекивало се последње дело Судерманово, његова најновија драма *„Да живи живот!“*

Патетични наслов који звони као радосни усклик славом увенчаног победитеља, као смело изазивање и упорни пркос судбини, као последњи поздрав човека са смртна одра — „Да живи живот!“ Очекивање већ и по самом томе потпуно на своме месту, а осим тога још: писац је његов познати човек са тако умореним цртама лица! Али, на жалост, очекивање се види преварено, надање и добро расположење губе се а доброј позоришној публици приређено је једно разочарање више. Дело пролази поред очију гледаоца као сенка каква, као слика снова; са особама које лице показују, али не најмање не уводећи нас у дубину осећања, радње, делања. Дело које и ствише говори о животу, а само га нема, мртва радња која не изазива нашег саучешћа.

Дубоко постављени конфликат, тешки и замршени проблем и праву страсти, о праву једне индивидуе која пошто по то хоће да прекрши правила најобичније конвенционалности, — довољни су већ сами по себи да изазову наше интересовање, да покрену нашу пажњу. Али за тренут само. Од оног момента где писцу вала изнети на сву собзбиност постављеног проблема; где целом делању вала дати специјалну боју; где у радњу вала унети дану, дати јој живота и снаге, — ни се лаља романтизма, остављајући све ноли случаја, да с помоћу не ње решењ свосе задатку, онако исто као што би то учинио рђави писац романтичних француских и немачких романа. Због самога предмета поремећена је, лица су остала мртва по своме делању; комад обузима нам разум, али не задиро у наше осећање. И на крају, кад је већ и заплет расплетен, ми не видимо шта је писац управо хтео, сем ако му није била намера — и не знајући — да и сам стане на браник најобичнијих, конвенционалних, филистерских правила.

Радња се догађа у Берлину за време изборне борбе између пруских конзервативаца и социјал-демократа. Неколико у то доба напрнуле се 15 година браколомних односа између кандидата конзервативне странке, Рихарда Фелкерлинка, и жене његова пријатеља Михаила Келингхаузена, грофице Беате.

На њено наваљивање одрече се њен муж свога посланичког мандата у корист Рихардову и сам се ангажује у изборној борби. Опасни агитатор социјал-демократа, неки Мајснер, прече секретар у Фелкерлинка, у расплављеној борби, да би никако пашкодио своме партизеру, покушује у своме листу у неколико односе грофице Беате према њеном пријатељу. Скандал је по свему неизбежан и Chronique scandaleuse имале би и овога пута да нешто ново унесе у своје редове. Али скандал се мора у интересу странке прикрити, до двобоја не сме доћи. А да се овој непгоди решење наће, прилази сви Фелкерлинков, који у застушају својих принципа нарече ову смртну пресуду: „Увиди ли ико човек од части своју кривицу и је ли спреман да своје покаје, онда ће најбоље бити, да сам себи буде судија.“ Али се у интересу странке Рихарду такође смртна казна одлаже за 24 часа, за које време он, као представник своје странке, држи свој говор у парламенту у питању о разводу брака. Разуме се, његов говор производа силан утисак: Мајснер и сам попадали се дивоси оба писма Беатина и предаје Рихарду; цар прочитавши отштампану беседу и сам наше главом, говорећи: „Тај ће ми човек требати!“ (Због фразе о разводу брака?). И тај човек, нова звезда на небу пруских конзервативаца, тај човек треба да умре? Не, одисти, то би било и сувише штете! И овде Судерман зна себи савета, помаљући се таквом сценом, која потпуно подсећа на сентименталан романтизам случаја. Беати полази за руком да мужа и љубавника још једном види у својој близини, у своме обичном друштву, а супруг ће се већ Фелкерлинк убити! Здравице се ређају, прво мужевља на овда и самог љубавника, и Беата завршује: „Ко се усуђује да живи? Ма где — тамо заблиста и засветли нешто, а ми се тајом последњо, тако тајом као преступници. — То је оне што ми од живота имамо!“..... „Да живи живот!“ И да би љубавника, коме се из једног кутка срца насмејала да постане пруски министар, спасла, она се жртвује сама и пада мртва, пошто је пре тога отров попила. Колико великодушности! И разуме се, љубавник нора остати у животу, да се странка не би окаљала. Може постати и пруски министар — с тога „Да живи живот!“

И имајући све ово у виду, јасно је дакле, колико је радња без смисла и зброка. Још у напред падају речи о величини сналних људи, док ми видимо само мала обична створења смеле позоришне фантазије. Наши интереси убијени су, ни један пак није задовољен. Недостаје извесне висине у комаду, спиноде звучавају маха и место судбине, ми гледамо пред собом најромантичнију сентименталност нуког случаја, што ће, почевши од половине трећег чина, проклети кров једу остаду радњу. Онако нешто што подсећа на неке најсмешнје калибра. На онда, колико хладније, колико духовне празнине као да хоће неопазено да се промакне поред нас и стигне нагати великога.

И овај нови прокламатор живота, грофица Беата? Шта проклапује она друго до право браколомства, право своје страсти, да одбрани своје делање као злеобиче индивидуе? И зар ће онда једна жена са тако јаком страсти, са таком уверењсти и погледајућу у право своје као злеобиког индивидуалитета и најмање презнути да разори ограде најобичније конвенционалности? Али ту се и види слабост Судермановог; он није смео јабуку да загризе и није корак даље: он није имао смелости да започето настави, да крупније скажу борбу индивидуе против уништења морала и задовољења најобичнијих друштвених правила. Оно што ми у истини видимо, то су обичне дијалектичке либералне фразе, које разлетање и разбацивање, док је међу тим целокупно државне и главних и споредних лица са свим сумњиве вредности. И често тога да главну особу видимо збиља као праву јунакињу, нешто што би подсетило на „нов Лединицам“, ми у њој гледамо са свим обичну модерну, нервну нимфу, уморну, млаву, слабу, сањиницу. Њена величина шпчезана, губи се; и она, као најобичнија жена, лепо се само брине да њен љубљени човек постане велика политичка величина, падајући и сама тако у крпуог најобичније конвенционалности.

А успех оне вечери? За њ вала захвалити само одличној, савршеној игри глумаца с једне, као и пристеству самога Судермана с друге стране. О успеху комада тек се доњиче може реки права реч.

15. марта 902. Дрезд.

Милош П. Ђирковић

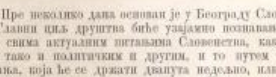

* Пре неколико дана основан је у Београду Словенски Клуб. Главни циљ друштва биће узајамно познавање чланова са свима актуалним питањима Словенства, како културним тако и политичким и другим, и то путем јавних предавања, која ће се држати данпуа недељно, или путем забава са чисто словенским карактером. Поред тога ће се основати и словенска књижница са најбољим делима из словенске литературе.

* У Београду почео је излазити нов лист *Педагошки Преглед.* Уређује га Др. Ст. Окановић и проф. Миленко Марковић. Први број доноси је оне предмете: *О задатку педагошког рада, Улога религије у васпитању, Из психологије детињства; Гласом за слепца* (прича), *Хроника* (Нове просветни закони). —

* Српска читаоница у Новом Саду почела је у својим просторијама приређивати друштвена седа. Прво такво седо било је 9. м. м. на ком је потпредседник читаонички, проф. Тихомир Остојић држао предавање: *Шта ће Нови Сад успети да остане средиште савременог Срба?* — Друго седо било је 21. н. м. Том приликом читао је Г. професор Н. Марковић, секретар читаонички, своје предавање *Зашто се странци досељавају међу нас.*

* Академија Наука и Уметности доделила је прошлогодишњу награду од 1000 динара, из фонда пок. архимандрита Нићифора Дучића, сшест Ивана Иванишка. *Из прошлости Србаља у Турској у XVIII и XIX веку.*

* Друштво *Рад* штампало је II и III свезак *Босанско-херцеговачког зборника* с овим садржајем: *Дарнградски споменик, молба српско-православног свештенства и други поднесци Дарнградској Васељенској Патријаршији у стварн уређења српско-православне верскопросветне самоуправе у Босни и Херцеговини.* (цена 1 круна) и: *Пређашње између народних вођа и српско-православних митрополита босанско-херцеговачких епархија, услови српско-православне верскопросветне самоуправе* (цена 2 круне). —

* Одбор Београдских девојака за подизање споменика пок. Војиславу посшла српске најаре да поднесу своје пројекте до 15. априла о. г. Облик споменика треба да буде поједе природне величине.

* Др. Веселин Шкаловић, професор у српској гимназији у Новом Саду, превео је на мађарски *Горски Вијенац* владике Петра II Његоша. Не знамо да ли је превод већ и штампан, али је несумњиво да је овакав рад свакс хвале заслужан.

* У Загребу је почео излазити нов хрватски часопис *Mlada Hrvatska.* Уредницу га Бранко Дрешлер и другови. Часопис излази једанпут месечно на 2 табака в. 8°. Годишња му је цена 4 нр. 80 ф. *Mlada Hrvatska* нраза је најновијег покрета у хрватској књижевности, познатог под именом *Модерна.* Да ли ће бити боље среће од досадашњих неколиких покушаја у томе правцу — видећемо.

* П. и Ф. Клекенчић почели су штампати у 2. свеску словеначког часописа *Slovenka* свој превод *Школске Нове*, приповетке Др. Лазе Лазаревића.

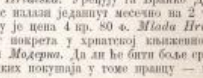

Годишњица Николе Чупића. Издаје његова задужбина. Књига XXI. Садржај: 1. *Борбе Арсенијевић Емануел, канцелајрији генерал* (1775—1837), од Стојана Новаковића; 2. *Трговачки друмови и путови из српскиш земаља у средњем веку и у турско време*, географско-историјска студија. Написали Петар Р. Косовац и Михаило Ј. Миладиновић; 3. *Географско-историјске слике из Краљевине Србије: IV. Град и жупа Бораи, и V. Дели-град*, од ђенерала Јов. Мишковића; 4. *С Лепеница на Радику*, путничке белешке, од М. Ј. Гајића; 5. *Да се не заборави*, прилошак к историји Србије из године 1807, од Стојана Новаковића; 6. *Лека-Канун*, приповетио Рад. Кисијац; 7. *Сшарини обичаји у Турака*, белешке Тих. Р. Ђорђевића; 8. *Последњи покушај*, депутација српска у новембру 1813. пред царем Александром I у Франкфурту на Мајни, белешка Стојана Новаковића. — у Београду, штампано у Државној Штампарији, 1901. В. 8°, стр. 251. (Са 2 карте). Цена 2 динара.

Vid. Vuletić-Vukasović: **Priček cara Dušana u Dubrovniku godine 1349.** Istoriska novela iz XIV v. Pre-štampano iz kalendara Dubrovnika za god. 1902. — Dubrovnik, Srpska Dubrovačka Štamparija A. Pasarića, 1901. 8°, стр. 66.

Примери књижевнога језика пољског. Саставио *д-р Радосав Костић.* Београд, штампа и издање Крал. Срп. Државне Штампарије, 1902. — В. 8°, стр. XXII — 217. Речник 1—226. Цена 5 динара.

Како се бирају посланици за српски народни црквени сабор? Изборни ред, са тумачењем *Д-ра Жарка Миладиновића.* Увод од *Јање Томића.* У Новом Саду, Српска Штампарија Д-ра Светозара Милетића, 1902. — 8°, стр. 56. Цена 10 новчића.

Споменик Доњо-Тузланског српског црквеног пјевачког друштва, приликом 15-тогодишње његовога опстанка и оснивања друштвене заставе, 1885.—1901. Штампарија Миле Маранића у Загребу, 8°, стр. 96.

Женско питање. Написао *Др. Дим. Трбојевић.* Српски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°, стр. 24. Цена?

Поглед на данашњу француску књижевност. *Др. Јован Скерлић.* (Прештампано из Летописа Матице Српске). У Новом Саду, штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — В. 8°, стр. 40.

Мала Библиотека, бр. 2, год. IV.: *Јован Протић.* **Приповетка како се покојни поп Аврам Несторовић свадио са покојним Нестором Аврамовићем.** У Мостару, 1902. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. 16°, стр. 106. Са прилогом *Прегледа* (стр. 32). — Цијена 30 потура (40 пара дин.)

Књиге Матице Српске: Бр. 4. **Успомене из нашег црквено-народног живота,** од *дра Теодора Мандића.* Ш. од 1867.—1876. 1 део. У Новом Саду, издаље Матице Српске, 1902. — В. 8°, стр. 171. Цена је овој књизи 1 круна и 50 нот.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића. Св. 98.: **Занати, занатлије и наш народ.** Написао *Љубомир Јовић.* II свеска. У Новом Саду, штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 106.

Горан шећер. Шаљиве причице и цртице. Написао *Ј. Т.* — У Новом Саду, Српска штампарија Др. Свет. Милетића, 1902. — 8°, стр. 47. Цена 20 потура (10 новчића).

Милорад М. Петровић: **Сељанчице.** Београд, електрична штампарија П. Ђурчића, 1902. 8°, стр. 39. Цена 0.50 динара.

Православље и његов значај за Србе и Словене. Светосавски говор у Београдској Богословији *Атанасија М. Поповића,* професора. (Оштампано из „Гласника Православне Српске цркве"). Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — В. 8°, стр. 17.

Први медени кораци. Подгрејао *Иван Вујић—Светозарев.* Београд, штампа Ч. Стефановића, 1902. 16°, стр. 80. Цена 50 п. д.

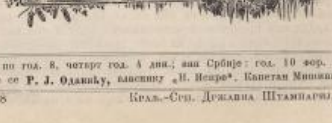

„НОВА ИСКРА" излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, на год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику „Н. Искре", Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић,* Капетан Мишина ул. бр. 8 Крал.-Срп. Државна Штампарија

Број 4. Београд, априла 1902. год. Година IV.

ФАТИ-СУЛТАН

(НАСТАВАК)

V

По Прокупљу се, ено недеља дана, ни о чем више не говори, до о грозном убиству мула-Халимова сина, о несрећној љубави Исмаил-беговој и Фати-султан-ханумином. Сваки их жали. Погађају ко је убио Исмаил-бега . . .

Данас се пронео глас да је убица Шемси, паша лесковачки!

— Ама зар баш сам паша?

— Јок. Заптије из прокупачког сарија.

И ако се о овоме говори шапатом, све у двоје, ипак се ређчу за час, од сабаха до икиндије, по целом Прокупљу; а из града оде глас у Топлицу.

— Три заптије: Хасан, Халид и Хусејин.

— Паша им је био рекао, свој тројици, да неће бити више заптије, но кадије.

— И претио им, да ће их мерити тајганом колико су ока чешњи, ако га не послушају, или ако га после оддаду.

— Па?

— Нема ни Хасана, ни Халида, ни Хусејина. Послао их Шемси послом у Ниш уочи прошлог петка, и наредио им да се сутрадан сабајле врате у Прокупље, њему, а њих још нема!

— Па?

— Неће их ни бити, од сад за довека: прелазећи скелом Мораву . . . удавиће се.

Михаило Витковић

— Јок. То је нека ујдурма . . . Да се удаве над Морава има брода где га није скоро изнала!

— К'смет! . . .

Шапатом, све у двоје; али од уста до уста. . .

Мула-Халим стиже у Прокупље још пети дан; сјаха пред сарај. Баш заиста нема ни Хасана, ни Халида, ни Хусејина!

Није изашао ни сараја очајан, но махнит од гнева; из очију му лете варнице, и чита се као из књиге: освета!...

— Ама што ће Шемси-паши крв мулина сина?

— Стамболка је рођака цару царева . . . Шемси има сина, млада, красна, Џевер-бега . . . Био је Шемси већ спремио Фати-султан-хануми дар, који би јој ћувегија дао за *вибеље* . . . Какав дар! Кадифели-калпак, извезен златом, подизан бисером, искићен драгим камењем! И челенку од драгог камења! . . .

— Па га претече мула!

— Претече. Кад би се Шемси ородио с већилом Алиховим, као и са самим Алахом: не би пашовао у малеком Лесковцу, него би везировао у големом Стамболу.

— Алла'! Алла'! Господства ради даде душу ђаволу.

— Наведе га ђаврит (зли дух)... Сад ће, у петак који први дође, по лепу Стамболку. Шемси, безбели, збори: „Кад је била заволела простога Арнаутина, зар да не заволи господскога сина пашина".

Тако говоре, и Турци и буле, све у двоје, шапатом, у Прокупљу, по Лесковцу, Нишу и Врању . . .

Шапатом говоре, а те речи одјекују чак по Топлици, на све четири стране!

Слушају Арнаути; и мула слуша, чека . . .

И дође петак. Шемси, са својим харемом и с таквом пратњом, с каквом никад није ишао, стиже у Прокупље.

Суља, млад Арнаутин, из оних коју је поглавар мула-Халил, видео је и њему, и кола с пашиним харемом, и пратњу. Гледао је кад се кола с пашиним харемом заустављше пред капијом Ахмед-хаџијином. Вину се на хата, одјезде у Топлицу, исприча мули. Мула пошта не проговори, само стисну песнице, и сенку запрканьеним очима, па рикну . . .

Суља, млад, јунчан, задрхта, устукну: познаје мулу од свога сазнања, а први пут му се сад учини да не личи на човека но на гладна вука, или медведа . . .

Мула се узе трести: усне му се грче, а он пружи стиснуту песницу према Прокупљу, к Лесковцу, и пусти дивљи глас, и одмах се разабраше речи: „Шемси! Крв за крв!"

Пређе преко ниске одаје једанпут, а затресе се, штоно реч, кула из темеља. Стаде крај незатворена капцима прозора, баци крвав поглед према Прокупљу, к Лесковцу и узвикну: „Шемси! Срамоту за жалост!"

Мула-Халил у Топлици тако. А у Прокупљу сврши се Фати-султан-ханумино венчање. Ко год чу о оном венчању, и старо и младо, и сироте и богате, сваки се зачуди.

— Алла'! Алла'! Алла'! — сеђаху женски!! од петка у вече, до суботе ујутру! говоре Турци.

— Алла'! Алла'! Алла'! — јаукаху!! узвикују буле.

Она је, лепа Фати-султан-ханум, мирна; бледа је као плавен свеће, или као једна звезда, коју од Немањове смрти свако вече тражи, по небу недром; паче је, и гледа је, гледа: с ње чита шта јој је писано. Јер она, млада, права муслиманка, верује у к'смет, у Алахово писмо, као и у самога Алаха; не може је сналићи нешта друго, до оно што јој је писано. Гледа у ту звезду, пажљиву, па јој се чини да је то баш њена звезда . . .

Јутрос је је питао вечил (пуномоћник) пред сведоцима тражут: хоће ли за Шемси-пашина сина, Џевер-беја; она је тражут одговорила *хоћу*, и била је тако мирна.

— Фати-султан не зна шта ради, и не зна за кога полази, вај! нариче у Топлици сестра Исмаил-бегова . . . Напустила је, она, и кућу и мужа, па се из куле очене не миче.

И не зна Фати-султан. Нико јој не пријанта, ни мајка ни другарице, ни слушкиње ни робиње, шта се по Прокупљу говори, у шта тврдо верују и Лесковчани и Нишлије и Врањанци . . .

А Ахмед-хаџија радостан, весео. Јавно говори, да му је по Ћерку само ово њезино венчање . . . Синоћ су чак и слуге и слушкиње чуле кад је кадуна и кћери рекао: „Топлица је близу, ако се *моја*, после Алахове најстарија, не послуша!"

VI

Месец је од петнаест дана. По Фати-султан-хануму дошле су из Лесковца јенђе: Шемси-пашинића са својим рођацима и пријатељицама, с најотменијим харемима. Дугачка поворка кола, с дивним коњима, улази у Прокупље, а хладна Топлица тужно шуми, те много жешће заплаче, јер му се учини да су то ударци мртве мајке Исмаилове . . .

О богатим даровима, оделу и накиту, што је свекрва пашиница донела снаси, Фати-султан-хануми, говори цело Прокупље . . . И већ је Фати-султан пред јенђама: погледа у богато рухо, кадинеско, извезено златом, спремљено њој за после телењања, и уздише: чини јој се да то није свадбено рухо, но покров, за њен сандук . . .

Спусти се ноћ. Хануме се весеље. Свирка и песна разлеже се. Мирише ваздух на шебој, на каранфил, и на росну траву . . .

Колико је свирачица и играчица дошло с јенђама! Колико је певачица довела свекрва, пашинића!

Ту су троји чочеци: једни из Лесковца, једни из Вране, једни чак из Скопља.

Скоро ће се почети телењање. Фати-султан-ханумину мајку спопада грдан страх, валада што јој је кћи оволико бледа, и оволико мирна . . . Али зашто! Није ли Фати-султан невеста! А невеста мора ћутети, стидети се . . .

У конаку већ нигде госта. Тек што се, с вечери, искупише, разиђоше се. Јер се невестин отац тако онако, како није скоро, па се побојаше кавге, и из каквог какве несреће усред највећега весеља.

Гости се разишли, а њихани хајуџ дубоко заспао. И слуге, све редом поспале: нигде пушке главе будне!

А у харемлуку весеље! . . . Фати-султан је на душеку: телење јој лепо, бледо лице једна стара кадуна, Прокупчанка, с великом пажњом, јер јој је воља да се сутра у Лесковцу зачуде њеној вештини.

У овој су одаји осим невесте и старе кадуне будне још три кадиње. Од певања, играња, шећеталука заморише се хануме, те су поспале. Неке спавају на миндерима, широким и ниским, као ватра црвеним; неке на шарених шилтетима поред миндера, све у оном положају у коме их је сан украо.

На и у другој одаји спавају, и у трећој. Кућа пространа, с многим одајама, одајицима, ћошкама. Прозора пуно. На прозорима нигде капка; све широм отворено. Месец, пун, стари сеоаљија, гледа ошикаре хануме, њино лице, распуштену косу, недра раздрљена, раскопчала се, спала наручна, џенедик-кошуља. Обасјао им свилене шалваре, кратке антерије, срмали-појасе, обоје, биленџуке и беле руке, разбачене, забачене преко глава. Смакле се шамијице с глава, и џаик-отос. Тврдим сном спавају, мртве уморне, нарочито оне с девојачке страже. Зар су се весеље само ноћас! Где је *Хамам*? Где *Девојачка Кћи-ноћ*? У што им је прошла *мала Кћи-ноћ*? У весељу, од вечери до поре, до белога дана. Мирише свеж ноћни ваздух на шебој и каранфил из башче, на амбер и зумбул-ливанту с косе, на бул-су с недара, грла и руку . . . Дечица се грче, прибијају се уз матер, или бабу, или дадиљу, јер осећају у сну студ, и сањају: мама, где их

Делингер

Полагање Исуса у гроб

мајка куша у хладној води; већа, где се отац на њих расрдио, па их истерао напоље, на зиму, на ћичу, кад другује мачка с мишем . . .

Сванаџу . . .

А на отвореној ћошки, где се преко ниске ограде надиже гране џанарика, на ширеном ћилиму и меким шиљтетима пуно је будних, и то готово саме јенђе, и ако ће скоро зора, време кад ће Лесковчани Турци доћи по невесту. Међу јенђама је свекрва, пашиница. Наспред ћошке је бакаран мангал, грдно велики, пун жара. Једна млада Прокупчанка, буља, у белим шалварама, чучи крај мангала и кува каву у жутој џезвици. На те џезвице таман фиџан каве. За сваку по на особ скува; сипе, промућка и опет сипе; сваку по на особ послужује. Дим духана колута се, носи га у нос невестиној бади, што се мало час пренуо из сна . . . Певају певачице већ промукли гласовима; плескају хануме длановима, подврискују, падају у сведах . . . Свекрва баца бакшиш чочеџима, весели се, ни у кога не гледа, ни на кога овде не мисли: телом је у Прокупљу, душом у Лесковцу, крај сина. Гледа умини оном сина, како се угађа, дотерује, очекује невесту, нестрпљив је; осећа где јој се синак радује, па и њу обузима све већа радост. Савест јој је чиста. Онај хабер могао је допрети и до иадишахове хануме, а до ње не могаде. Ко ће јој о томе зборити, кад јој паша није зборио, кад је и од ње крио као и од туђинаца . . .

„Сабах олду, ћунеш догду; уџимиз!"

(Јутро је; сунце се родило; не буди се) изванше Лесковчанке, јенђе. Закукурекаше трећи петли . . .

И Фати-султан-ханумина мајка не спава. Крај мраморне чешме, пред ћошком где су јенђе, умива се, пере уши, руке до лаката, ноге до колена — узима абдест, ирмла молитву, спрема се за клањање. А неколике старице већ су с абдестом готове, па се забрађују јашмаком, приносе бројенице, простиру сеџаде, у авлији по тресктрави, ослушкују глас муџезина с врха минаре, езан (позивање на молитву). Једна старица наглуха прострла толеју кожу уеред баште, између густих, големих шимшира, па клања: од петлова кукурекања учинило јој се муџезиново Алах-екбер . . . У дипар-авлији залаје грдно велики пас, јер му се час по учини бахат од човека; звечи сикпир: ево пета ноћ где га не пуштају, да не би на кога налетео — калабалук је . . . Што ближе сабах, све чешће завриши Рушћар (ветар), диван арапски хат, оиждребљен близу Мртвога Мора, одневован на обалама пекиране Мармаре, кому је дала име сама Фати-султан . . .

И у мутвацу, ниском, неолељеном, преко дворишта, осим једнога слугчета Циганчета, готовог запретнуог у пешеву крај ниског а широког огњишта, све је будно; на ногама, и слушкиње из целе махале, и неке сироте што оно дана слушаху, и три робиње Ахмед-хаџузове, две Црнкиње и једна Черкескиња. Мирише капама и сарма из сахана капаклија на мангалима крај огњишта, а оне то и не гледају, но се наредиле крај големе софра-тепиџе, пеке седе и неке чуче, на једу смокве, урме, портокале, нарове, бадем, што је претекло ханумама; једу полако, господски, као хануме, и тек по коју проговоре.

— Да се однесе онај лепи мангал са звездом и месецом у одају где је невеста. Ханум-ефендн хоће сама да кува каву, тамо да је пије и да гледа кад јој облаче и гиздају снаху, говори она млада Прокупчанка, што је мало час на доксату каву кувала; а ове, све до једне, скочиле и похитале за мангал: даће свекрва шашиница добар бакшиш, нема чаре . . .

Али их претече бела робиња, с дебелим златним ланцем око врата, с великим златним карикама у ушима, обучена као каква ханума. Напуни мангал тај, мали, изнесе га горе, изиести га близу невесте и изначе се, стаде, с прекрштеним рукама, једно собе, па уле изгледати ханум-ефендију . . .

И на одаји где је невеста, прозори су широм отворени. На тим прозорима нема капеза, нису са улице . . .

Фати-султан лежи наузнак са затвореним очима: очни су јој капци ишарани ситним варком . . .

Стара је с телешаљем готова, али још не устаје. Наднета над невесту, хоће да удари још један *белин-ауши* међу лепе извијене, лепо ишаране обрве, па да устане...

Једна од оних трију, мало час будних, заспала; друге две натакле на прсте оплдане, па ударају као зиловима, чочеџи, и певају, и онако седећи играју . . . Бела робиња час гледа у хануме, час баци поглед на своју кучук-хануму (младу госпођу), с којом се играла као с другарицом, час погледа к вратима, изгледа ханум-ефендију, да је подвори . . .

Прилуна казан један, прозорски, а буле и робиња окренуше се прозору, врисиуше и простриле се по поду, да заклоне лице . . .

И стара подиже главу: приеку . . .

На приеку ову прену се невеста, подиже се, тешки јој се очни капци покренуше . . . приеку и хтеде да скочи, али . . .

Човек један, крупан, у уеким белим чакширама, забрађен великим пешкиром тако да му се само очи виде, искочи кроз прозор. Једним кораком дође до Фати-султан-ханумине постеље, подиуче засукане, жилаве руке испод невестиних леђа, уле је у наручје . . . Из груди му се оте глас један, радостан, сличан гласу какве животиње кад се докопала плена . . . Похита кроз прозор с невестом; спусти се, затуле под њим земља . . .

А онај големи пас у дипар-авлији чисто помахнита. Лаје, трза се, прескочио би још толико високу ограду, растргао би десеторо а то ли једнога, али зажас! Сикпир је грдно дебео, причвршћен је великом халком за гвоздени клинац.

Стара кађа не устаје; не пусти ниште гласа од себе, а однеше јој невесту! Оне две и робиња ударише у вику, али доцкан: човека је с невестом нестало . . .

На врисну и вику хануна и робиње, све се избудише; појурише с ћошке јенђе и пашиница . . . Фати-султан-ха-

нужина мајка прекиде молитву, не сетивши се е је то голема грехота, па полете кћери у одају.

Али каво јој кћери?...

Још јој људски и не назаше шта је, а она чупа косу, гребе лице, груди се у груди и вичe из свега гласа:

— Султан'м! К'з'м (Султанијо! Кћери моја)!

Пашиница пашала стару: шта је, шта, а она ни беле по одговара, но је само гледа и пушта неке чудноватe гласове. Од силног страха — онемела!...

И оне две младе хануме, и робиња, више говоре покретима руку и главе по устима: показују према прозору...

Све се досетише грдној јаду, тј., да им је неко украо невесту.

не мисли на украдену невесту. Пашиница жали свога сина; јенђе помињу Лесковац. А онима се с девојачке стране чини као да су поубијани сви грађани Прокупља, попаљени сви домови, па свака своје жали, над својим добром нариче; жури се да је што пре код своје куће, жалар изгорело, крај својих, ма и мртви били. Једне појурише на улицу разваљене! друге, оне што ни усред бела дана не иду улицама без пратње, похиташе у ово доба саме!!

Жене!... Буле!! Кад пусте сриу на волу, дивљаци. Кад мисле, пре ће заборавити правила охоћена најцивилизованије жене, но оне...

Од вике, вриске, писке, од урнебеса, избудише се слуге Ахмед-хафузове.

Црква у Врању

Врпска жена и писка деце разлеже се. Силна времена! Не зна се ни шта која говори ни шта која хоће. Траже бошчице с ћерецима и јапијацима, с рухом у које су прекодана биле, па никако да их нађу. То јест, нашле су их, али не знају чија је која. Своју ћерку узима, а не познаје је; бошчицу држи, а тражи је! Неке синирли (нервозне) — њих је доста — пале; ухватила их трёшња, а не смеју поискати чашу воде, да не би, прогоморивши, језик претрнуле. „Ахан, Јарабн (Господи)! Не олду, Аллах (шта би, Боже)!" чују се дивљи узвици. „Аман ага! Ахан, моја деца!" У часу забуне, осим песпрекне вајке, што из свега гласа нариче и помиње име своје једнице, ниједна

Похиташе по наредби Шемси-пашинице по пратњу Шемси-пашину...

И Ахмед-хафуз се пробудио. Кад је чуо прни хабер, истрезнио се. Разбира куд оде непознат пљачкаш тај, харамија. Пошао би сам главом да тражи своје чедо, а не зна на коју ће страну...

Не прође много, па похиташе сејмени у потеру за харамијом. Једни одоше к Лесковцу, други к Нишу, трећи к Топлици.

Они што су пошли к Топлици брзо се вратише. Казују Ахмед-хафузу да су срели неке кириџије, и да су од њих чули како је у свитање пројездео другом на арап-

ском хату, у кога су коните обавијене болин нечаним крпама, стараи један, крупан, дуге беле браде. Бацио је за се на хата кадуну. На лицу јој био пешкир, па се смакао, те су видели да је телесана; а по руху су познали да је из куће богате.

(свршиће се)

Јелена Јов. Димитријевића

ТИ ПРУЖАШ РУКЕ ...

И пружаш руке и жудно чекаш,
У чежњи нади душа ти храни:
Да ће ти доћи, па ма и позно,
Сниване среће блажени дани.

Да ће ти живот, и ако горак,
У сталном болу који ти прати,
Радости чисте, жељена добра
И мира души бар некад дати.

Ти пружаш руке и чекаш, чекаш
А време, тајна, нечујно плови,
И носећи те у гроб те спушта
А снови твоји остају снови!

Борски

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

(наставак)

VI

Светским очима зла или добра дела нијеју, изгледа, значења тек онда, кад се напитамнају.

О староме се Адлеру одавно знало да је себичњак и глобаџија, о Фердинанду да је себичњак и разваратник; али тек повинарски чланци, поводом смрти Гославског, узбунише против њих јавно мњење.

Сада се цела околина поче занимати фабриком. Говорило се о свему што се у њој дешавало и, по обичају, све се тумачило. Знало се све до најмањих ситница. Знало се колико се Фердинанд био задужио на страни, колико је губио сад, и колико његов отац добија на смањењу зараде и повећању радних часова. А нарочито се бунило због смрти Гославског, који је у очима свега био жртвом лаконости старога фабриканта и разврата његова сина.

Неки су до душе, говорили да се у сваком индустриском заводу и при свакој машини, не изузимајући ни орнанске ни сеџалиште, може десити несрећа. Али су њих лако ућуткивали. Зар се, говораху, у фабрици држе људи од воре до поноћи? Зар фабрика, у којој има стотину машина, не треба да има лекара и хирурга? Зар је Адлер сиромах, те би га хиљаду рубаља годишње издатки на лекара упропастило? Зар нису имали тако и лекара и хирурга, на тек кад је млади направио дугове, стари их исплаћује крвљу радника које је и пре тога глобио?

Овај је обрт у мишљењу Фердинанд одмах осетио. Неколико младића, на изричну заповест родитељску, прекидоше с њим односе. Па чак и од оних пријатеља који му осташе, а нису му остали баш најбољи, често је слушао заједљиве речи.

Па не само то. У хотелу, кавани, биларској радњи, коларници — који су од њега имали добре зараде — потурали су му, као нарочито, писма која су говорила о узроцима смрти Гославског. А кад једном, опколен својим штабом, запита можда да ли има добре рукописке, одговори му овај:

— Има, господине, румене као кра . . .

Други би се можда и тргао, можда би се, видећи општу мржњу, склонио за неко време, можда би чак изменио дотадашњи живот и трудио се да утиче и на оца; али Фердинанд није био од тих других. Ни на који начин није могао да ради, хтео је да се проводи, није се обазирао на свет, на против — дражио га и изазивао. Судећи по својим ништавним пријатељима, био је уверен да ће му се а пре а после сви поклонити, да се нико неће усудити да му стане на супрот. Потајна борба између њега и друштва љутила га је и дражила. Видео је у њој не само непријатност, него и будућу победу; а био се одлучно да пропста, који му запречи пут, изазове. А силно је осећао потребу нечега што би му потресло живце и дало му глас човека који не зна за шалу.

Био је то син оца, који је тако исто ужинао у сальиванју препона, и ако на другоме пољу.

Мрска особа Фердинанду био је неки Запоря, племић и поротник. Овај човек, средњега раста, био је на први поглед одвратан. Гледао је испод очију, говорио мало, одлучним гласом, није се ни на кога обазирао и називао је људе и ствари њиховим правим именом. Али под овом спољашњом корм крио се велики разум и свестрано образовање, срце пуно племенитости и несаломљиви карактер.

Запору нису могао подмитити дубановшћу, духовитошћу, положајем, нити лепим теоријама. Слушао је све равнодушно, прачно гледајући говорнике. Али је водио рачуна о делима и старао се да проникне у душу човеку.

Код кога би запазио искреност, тај би му постајао пријатељем у добру и злу. А ђаве и људе без карактера, неранике и безобличаре презирао је и није тога крио.

Млади је Адлер бивао у друштву са мрачним судијом, али никад није говорио с њим — није имао прилике. Запора га пак није ни тражио ни избегавао, није водио рачуна о њему, а у разговору са пријатељима називао га „најцењен".

Људи који су били с њим у интимним односима, знали су да речи: „онај најац" означавају младога Адлера. Искуснији су предвиђали да ће се једном Запора и Фердинанд у тесном пријатељском кругу морати срести, и да ће млади залудничар чути много грку истину.

Као обично у таким стварима, млади је Адлер осећао да га Запора не трпи, те се са упознавањем није баш журио. У осталом сумњао је да Запора пише о Гослављској и намеравао ја да му згодном приликом врати мило за драго.

Почетком септембра био је у варошици вашар. Дошло је много плеснића, из неколико срезова, дошао је и Запора које је ту био канцеларија. Посвршавао најхитније послове, покуповао што му треба и, око два сата по подне, пође у гостионицу да руча.

У највећој сали затече гомилу познаника. Сви столови, наиређени у један ред, застрти и окићени многим сланама књиг, већином шаинањера. Спрема је обећавала необичну пијанку.

— Шта је ово? запита Запора. — Да ко не даје ручак?

Опколише га познаници, а међу њима и неколико пријатеља Адлерових.

— Замисли само — рече неко у смеху — млади Адлер закупио све јело и сваког, који овде уђе, моли на банкет.

— Надам се да нас ни судија неће лишити свога друштва — рече један од Адлерових пријатеља.

Запора га погледа попреко.

— Одрекни ћу! рече.

Младић,не одликујући се особитом памећу, стаде навaљивати.

— А зашто, поштовани судијо?

— Зато што на ручак, који плаћа стари Адлер, могао би ме позвати само он, а баш кад би ме и он замолио одрекао бих.

У разговор се умеша други пријатељ Фердинандов.

— Имате ли што да пребаците Адлеру?

— Мало. Стари је глобајија, млади залудничар, а обојица су нам више од штете но од користи.

Прав пут се јавно мишљење најчешо овако отворено, кроз уста човека који је имао грађанске смелости. Пријатељи Адлерови умукоше, други беху збуњени, и неколицина узеше горше халање с намером да напусте салу.

У тај мах уђе млади Адлер са осталим својим пријатељима. Чим уђе спази оригиналног судију и, не знајући шта се десило, шану другу:

— Познај ме с њим!... Јамачно добро пије?

— Славно! — одговори друг и одмах приступи Запори.

— Каква срећа! рече. Овде Адлер даје гозбу и ви сте упали у мрежу из које вас не пуштамо. Али господи се још не познајту...

У сали мртва тишина. Сви гледају.

— Господин Адлер!... Господин Запора!...

— Одавно сам желео да се познам с Вама — рече Фердинанд и пружи руку.

— Мило ми је! — одговори Запора и своју тржо.

Неки почеше да се смешкају. Фердинанд побледе. За часак стаде збуњен, али се поврати и на мах промени тактику.

— Желео сам да вас познам — настави — да бих вам захвално за... писање чланака о моме оцу.

Запора упре у њега сурови поглед.

— О вашем оцу — рече хладно, — писао сам један једини пут, на ime: председнику општине да га пошове на суд.

Адлер плану.

— А! Онда сте писали о мени у хумористичним листовима?

Запора оста хладан. Стиште штап и одговори:

— Вама се, господине. Писање по хумористичним листовима останио сам младим безобличарима који желе да се прославе ма на који начин.

Адлер већ није господар од себе.

— Ви ме вређате!

— На против. Чак ћеву одрећи ни ваше последње тврђење, да вас не бих увредио.

Изгледаше да ће раздражени младић кидисати на Запору.

— Ви ћете ми дати задовољења!

— Врло радо.

— Али одмах!

— Морам прво да ручам, јер сам гладан. У осталом кроз један сат биће вам на услузи — одговори Запора хладно.

Затим поздрави главом неколицину пријатеља и полако изађе из сале.

Гозба, коју је приредио Адлер, прође доста невесело.

Многи гости одоше пре ручка, остали су се силом веселили. Али зато је Адлер био необично расположен. Прва га чаша умири, остале охрабрише. Био је задовољан што има двобој, па још са Запором! — и ни за часак не посумња у победу.

— Даћу му лекцију на гађања, па крај! — шану једном секунданту.

А у себи помисли:

— То ће ми поправити положај боље но све гозбе.

Искусници авантуристи, којих није недостајало у сали, гледајући младога дива, признаваху му сналост и карактер.

— Хвала небу — рече један — и наш ће доживети један чувен погдан.

— Жао ми је само ... поче други.

— Чега?

— Оних фланца које ће изгинути ...

— Природићемо им валда сјајан погреб.

— Само да нећемо коме од противника.

— Сумњам. А какви су услови?

— Пиштољи и борба до прве крви.

— Их, до јапола! Коме је пало то на ум?

— Адлеру.

— Зар је тако поуздан у себе?

— Гађа страшно!...

Тако говораху Фердинандови пријатељи, људи познати с мегданима. При крају гозбе дознаше да је Запора примио све услове и да ће се тући сутра рано.

— Господо! — рече на завршетку Адлер — молим вас сад на дању. Пићемо целу ноћ.

— Да ли је то практично? — упита неко.

— Ја тако радим увек пре контрданса, до душе... ово је тек четврти пут! — одговори Фердинанд.

У другој гостионици скупили се озбиљнији људи, пријатељи Запорини. И они су говорили о мегдану.

— Судбина! — говораше један. Да се овако озбиљан човек мора тући са једним балавцем.

— Што је истина, Запора баш није морао да буде у тој чорби мирођија.

— Ушао човек случајно, а после натраг није могао.

— Чудна ствар — рече дотле мучаљиви седи племић — да један петропир и, баш да рекнем, један битанга, као што је Адлер, не само улази у друштво поштених људи, него чак може изазивати и једнога Запору! Пре се тако што не би трпело, камар због његова ока.

— Баш зато господине саветниче, што је у нас јавно мњење мало поплизнуло, морају поштени и честити људи да стављају на коцку главу. Мени је Запоре просто жао.

— Зар он не уме да гађа?

— Гађа како тако, али онај је вештак.

— Допустите! — утиче се један млади младић. Пошто сте ступили на моје земљиште, част ми је приметити да не гине увек онај који гађа фино. Сећам се кад сам био секундант Стапши, при мегдану са Едмондом; Стапша није умео тако рећи ни да држи пиштољ, па шпак...

— Јесте, али је свакако боље гађати добро.

— Разуме се, разуме се — прихвати млади младић. — Кад сам ја имао мегдан с једним аустријским капетаном, унапред сам му казао да ћу га погодити у...

Ту шапу нешто старије племићу.

— И погодили сте?

— Управо, господине саветниче, управо!

— А можда је то зло што је Запора леваш?

— Код пиштоља ништа не шкоди — рече младић — а код мачева је преимућство. Кад сам се ја тукао на рапире с једним леваком, тако ме је завезао да су лекари за читава два сата држали да сам мртав ... Ево маскице!

— Шта говориш! Два сата?

— Па, можда сат и по.

— Сат и по ти није срце куцало?

— Можда и пола сата. Тога се баш не сећам ... лежао сам као мртвац. Још ми је тада мој слуга, Немац, шапнуко повчаник из левога џепа.

— Од куда знате да је баш он?

— Како од куд? Ухватио сам лупежа на делу. Нисам ја од оних што сумњају на кога без доказа.

Око шест сати у вече Фердинанд оде у своју собу. Хтео је мало да продрема између дневне и ноћне шијанке, али не могаде да заспи. Поче да хода по соби и виде да су преко пута његових прозора канцеларије Запорине.

Улица беше уска. Канцеларија је била у приземљу а његова соба на првом спрату. Фердинанд је као на длану видео стан Запорин, и поче га разгледати.

Судија беше у стану и у том је тренутку разговарао са председником суда и писаром, показујући им нека акта. То трајаше неколико. Затим се председник опрости са Запором, а писар оде у своју канцеларију, и судија остаде сам.

Метну ламу на писаћи сто, зајаши цигару и поче да пише. Прво доста дугачак папалов, затим остало, брзо и једначито. Адлер беше уверен да судија пише тестаменат.

И ако млад, тукао се већ неколико пута. Те је битке сматрао као неку врсту невине забаве. Сад тек осети да мегдан може да буде тужна свечаност, за коју се треба спремати.

Како?

Ето — пишући тестаменат.

Леже на канабе.

У коридору се сваки час чуло звонце и мучаше слугу. Фердинанд поче да сања.

Још кад је био дечко (дешавало се то у почетку фабричког развића) запазио је, у згради у којој је била парна машина, једна пратанца затворена савијеним експром. Та су га врата толицала и узнемиравала. Једнога се дана одлучи, обрте савијени експр, врата одскочише — и угледа неколико бакарних труба, конопац и метлу.

Тај му је догађај остао у памети и сећао га се при сваком мегдану. Кад год су сведоци стављали на мету, кад год је видео наперени пиштољ противникоп и осетио свој прст на обарачи, падали су му на памет она заголетна врата и превијени експр. Тада је притискивао обарачу, као некад експр, и — ствар је била свршена. Иза тајанствених судбинских врата која по некад отвара зрно, Фердинанд није знао ништа особитога: најпаче равена противника или — неколико фланца мањпаља, испијеног у добром друштву.

Такви су бикали они мегдани. Тукло се због невачице, одкладе на трзама, судара на улици ...

Али сутрашњи ће мегдан бити другачији од пређашњих. Ту је плаваго да се бори с једне стране он, син омражтога оца, а с друге човек уважен, као престављик увређеног друштва. С његовим противником биле су сва она, који су имали смелости да га избегавају, сви радници и скоро сви чиновници. А с њим ко?

Х. Хофман

Исус у Гетсиманијском врту

Ни отац, јер он му не би дао да се туче. Ни пријатељи који су с њим пили, пошто су изгледали збуњени и чекали само прилику да га напусте.

Ко је дакле с њим? — Нико. А против њега читава гомила. Ако рани Запору, даће непријатељима повода за нову хајку. Ако ли сам буде рањен, казаће се да је то казна Божја за њега и за оца му.

Шта то значи? Како се нашао сам против свију, он који је једино хтео да се проводи са свима! Од куда се међу гомилом људи деликатних, меких, бојажљивих, сналажљивих, који су се у најгорем случају склањали од њега, нађе човек прек, који му у очи кресну безобразне речи? Ако је одиста био рђав, што га остали нису опоменули? Зашто се гроси младости морају завршавати трагично?

Као негда, тако се и сад, тек у очи мегдана, сети оних врата у очевој фабрици, али сад су му изгледала другачија. Чинило му се да би, кад би их отворио сад, место трубе, конопца, и метле нашао — мртвачки сандук с натписом: „Стан за сваког.“ Мртвачки сандук с оваким натписом видео је једном пред радионицом једнога столара у Варшави.

— Стан за сваког! — прошапута Фердинанд. Занимљив столар.

Гостионичко канапе није се слагало мекоћу. Фердинанду је глава била на ивици, а мислио је на своја кола, на којима се по некад пијан враћао кући. Кола, за седење угодна, беху за лежање неугодна исто као оно канапе. Чинило му се да је у њима, да осећа лако трцкање, чује клобарање, кас коња . . .

Већ је поноћ. Други обавештава месец који је високо одскочио. Кола дрмћу и клобарају, па једанпут — стају.

„Шта значи то?“ — пита Адлер у сну.

„Гвозденом откинута рука“ — одговара му неки тих глас.

— „Је л' оном што има лепу жену?“ — пита опет Фердинанд као пре на јави.

„Где како је паметан?“ — одговара онај исти глас.

„Паметан? Шта је то памет? . . .“ — мисли Фердинанд превртући се на канапету, као да гледа привиђења.

Али се привиђења не уклањају. И види, као пре на јави, гомилу људи око неког који лежи на носилима. Види му руку како стрчи на прсима, увијена крвава на којима се црне велики колутови крви. — Таре очи . . . Узалуд! Људи стоје, и носила стоје, а све је тако јасно да се на земљи чак виде скраћене сенке предмета и људи.

„Ала овај човек трпи!“ — прошапута Фердинанд. — „И мора умрети!“ — додаде. — „Ах! умрети!“

Чини му се да је он човек на носилима, свргнуте руке, болестан, без наде, да овај страшни месец обасјава његово тело.

Од куда ове мисли? Од кад то шапиће изазива овако тужна привиђења?!

На једанпут осети нешто дотле незнано. Осети да га нешто мучи, одузима му снагу, раздире му срце, врти у мозгу. Осети да би викао, бежао, сакрио се некуда!

Скочи као опарен. У себи већ жрак.

— До ђавола! Та ја се бојим?... Бојим се?... Ја?...

С муком нађе палидрација, просу их; дохвати једну, кресну — угаси се; другу запали, а коме сећу.

Погледа у огледало. Лице му бледо, очи подбуле, зенице необично раширене.

— Бојим ли се ја!

Свећа му се тресла у руци.

— Ако ми сутра буде ништоп овако скакао, лепо ћу се провести!

Погледа кроз прозор. Тамо доле у стану, преко пута, седео је Запора за столом и непрестано писао — једначито и мирно.

Тај га призор освести. Силни темперамент надвлада привиђења.

— Пиши ти, драгане — кињаше гледајући судију — а ја ћу ти ударити завршну тачку.

У коридору јекнуше кораци. Залупаше на врата.

— Устај, Фердинанде, даћа готова!

Чинили познат глас, Фердинанд се потпуно прибра. Кад би требало да скочи у провалу најежену бајонетима, онон не би тренуо. Осећао је опет снагу лава и ону махниту одважност младости, за коју не постоји опасност, нема границе.

Кад отвори врата и угледа другове, од срца се засмеја. Смејао се тренутном раздражењу, привиђењима и оној питаљу: „Бојим ли се?“

Не — он се ничега не боји, чак ни тога да му небески свод падне на главу. Ако није био геније, од чега је био далеко, по одважности је био прави орао, који седи на громовима као на траљама, и смело гледа у божанско лице самога Јупитера.

До сунчева рођаја пироваху другови Адлерови под његовом управом. Прозори се трешаху од смеха и здравица, а вино се морало тражити из других радња.

Око шест сати из варошице изиђоше четворо кола.

(свршиће се)

СЕРЕНАДА

— к. з. —

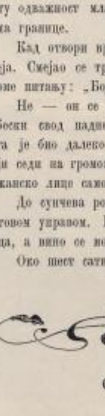

Кад уморно тело клоне у сну тихом
да почине
Кад сањиво песме звоне и кад небом
месец сине,
Тад ми душа „тебе леће — а твој
лик јој путе врачи —
И сила је тајна „крепе: љубав што
ме теби плачи.

На на твоје пада груди и заносни
дах твој мије
Стрепи да те не пробуди шапутњуh'
ти речи тије;

Грли твоје витко тело и милује свилене косе,
Љуби твоје грло бело, око бистро ко кап росе.

И тад само жељу једну у дну своме душа скрива:
Да те увек милу, чедну песмом срца ућуткива,
И да вечно гледа твоје занесљиво око сјајно,
Да за тобом мре полако љубећи те страсно, тајно.

Зајечар 1902.

Милутин Јовановић

ДАГА

СЛИЧИЦА ИЗ ПРОШЛОСТИ

Мих. Сретеновић

Као и обично поранио сам. Кроз отворен прозор гледам на село које се тек почело да буди. Лаки, јутарњи поветарац, који ми груди запљује мирисом јоргована и селена, тихо шарлија. Одних ту, под мојим прозорима, славуј извија своју јутарњу песмицу... Небо на истоку тек почело рудети, баш као једри обрашчићи, у невина девојчета, кад опази оног кога воли...

Дивно је пролетње јутро! Величанство Бога најбоље се огледа у пролетњи јутру на селу!...

И кад би на земљи владало непрестано пролеће, а сви људи били добри као чича Миле, био би прави рај!...

Волео сам чича Мила као рођеног оца. Кућа му је била одмах до школе. Чим види, да пустим децу и седнем на школски доксат, сто га одмах жени. Беше остарио, сед као овца, али још држећи. Није био за канал тежи рад, али он увек по нешто прља по градиници; оде и обиђе стоку; надгледа радине: тек увек он има посла, и од њега је кућа имала хасне. Лице је имао лепо, старачко, а отворено и некако умиљато, пуно неке доброте и благости. Увек сам се радовао кад га опазим да ми иде.

Био је неписмен, али паметан и разборит, да ти је могао сатима говорити све лепе и паметне ствари. Он је био жива књига за мене.

Из његова причања дознао сам целу његову историју. Она је тако пуна занимљивости, да би се могла написати читава књига, ако не веће, а оно бар колико: „Житије Герасима Зелића". Од њега сам дознао да су му стари били из Босне, да су пресли амо у Србију и настанили се ту, у нашем селу. У младости је чича Миле пошао по најеторији и по том послу обишао је целу Србију. Ех, та њега само треба чути кад то прича.

Од њега сам чуо и ову причу о Даги, коју ћу вама да испричам.

* * *

Једног дана седели смо пред школом нас неколико људи, разговарајући о што чему. У разговору ће чича Миле рећи:

— То је к'о онај Дага из Крајине!

Мене та реч заинтересова.

— Који Дага, чича Миле?

Он ме погледа готово чудновато.

— А зар ти не знаш ништа о Даги?

За тренутак заћутах прибирајући се. Превртао сам по глави сва имена, али се имена Дага никако нисам могао сетити. Беше ми са свим непознато. На послетку рекох:

— Не знам, чича Миле!

— Е, видиш, господине, а то ти је ваљан и заслужан човек. Ја сам о њему слуш'о још док сам к'о младић ни'о по најеторији.

— Па причај нам о њему, молим те, чича Миле!

— И 'оћу, кала, јер знам да неће само у тебе остати...

Чича Миле се мало намести, прогута један гутљај ракије из сатљика којим смо се обреновали, па поче:

— Видиш, господине, Дага ти је у оно време, пре наше крајине са Турцима, био готово најбољи госа у своме крају. Имао је мала и имања као мало ко; имао је и неколико својих воденица, а са готовим новцем стајао је најбоље у целом крају. То ћеш и сам видети кад ти сне испричам.

Не знам, поздравио, како му је било право име. Сви су га звали само Дага, и то је њие било на далеко чувено. Им'о је ваљану задругу, у којој га је свако, и мало и велико, и мушко и женско, слушало и поштовало к'о Бога.

Некако баш у то доба наши закрвавише с Турцима на живот или смрт. Цела се Србија диже, и тај талас заплави и Крајину. У Пиној Реци појави се соко, јуначина, Хајдук Вељко.

Да би мог'о сатирати Турке, Вељко сакупи дружину. Али куд ћеш с празним шакама? Све то беше и голо и боso, и сем јуначког срца не имађаше готово никаква оружја.

Једнога дана, некако одма' у почетку, рећи ће Вељко својим момцима:

— Браћо, који би нам од наших имућнијих људи притекао новцем у помоћ, да се оденемо и наоружамо?

Сви оборише главу, размишљајући о његову питању... Потраја тако по прилично, док се не ишаче једно гаравo момче:

— Ако нам Дага не учини, ја не знам ко би други. Он је најбољи госа. Служио сам код њега у воденици, док не дођо' теби.

— А има ли он новаца? пита Вељко.

— Има бар зобницу дуката, одговори момче живо.

— Ех, ех, касмени се Вељко. Да ти не прекардаши? Биће то много.

— Да има доста, то знам; а колико баш, то не знам, поправи се момче.

— А да ли ће нам хтети дати?

— То не знам!

— Какав је онако човек?

— Добар је, одговори момче. Добар је као добар дан. Док сам код њега служио, моживо сам к'о у очевој кући. Никад не није ни попреко погледо. Никад на не није викнуо. Видео сам га, до душе, и љута, јер на неправду 'оће да плаше к'о ватра.

Велко се за тренутак замисли.

— Добро, рече он одсечно. Ти Дамњане, са још три друга идите Даги. Однесите му моју поздрав, и кажите му: да сам вас ја послао, нека нам пошаље коју пару.

Њих четворица одмах се опремише, па поздравивши се са дружином, отидоше да изврше поруку Велкову, који остаде да их са нестрпљењем очекује.

Баш око ручанице, бануше Велкови момци Дагиној кући. Затекоше га сама код куће.

Кад их опази, он устаде, загледа се у њих и пође им у сусрет.

Момци га лепо поздравише, а он их све редом загледа. Поглед му се заустави на Дамњану.

— Јеси л' то ти, синко Дамњане?

— Ја сам, газда Даго, одговори овај, и приђе му руци. —

— А којим добром дођосте до мене?

Најстарији међу њима каза му поруку Велкову.

Дага набра обрве, поћута, поћута мало, па од једном одсече:

— Нема од тога посла ништа!... Зар ви, место да гоните Турке, тражите да пљачкате Србе?... Не дам, на мир Бог!... Ја тога вашег Велка нити знам нити познајем... По овоме, што ви прво на мене ударате, изгледа ми, да је и њему и вама све једно, кога ће те пљачкати и опљачкати, Србина или Турчина...

— Није тако, газда Даго, прекиде га Дамњан тихо...

— Ти ћути!... Стиди се и бој се Бога... Доста си моје соли и леба појео, па опет нисам образа, опет ти паде на ум, да ајдуке на мој дом наводиш.

— Није, газда Даго, рече Дамњан, готово жалосним гласом. Потреба нам је, велика нам је потреба, да набавимо оружја и одела; да набавимо муниције и других потреба, ради ослобођења свију нас...

— Не знам, не знам, ниче Даго. Не познајем ја тога Велка, не знам шта он 'оће.

Сви се беху у лицу зажарили. Најстарији једва промуца:

— Дај нам ма колико, да писмо залуд долазили.

— Не дам, рече Дага љутито.

Момак плану, у љутини цикну и дочека Дагу за гушу:

— Бе, даћеш силом ако нећеш милом! и тресну га о земљу.

Стојећи више њега он грину.

—Паре!

Дага се подиже. Сав се тресао од љутине и кроз зубе тихо једва процеди:

— Не дам!

Момак опет полети на Дагу, али између њих стаде Дамњан:

— Натраг, Милета! Док сам ја овде, не дам и њему насиља. Чувај снагу, требаће ти на другом месту.

За тим се окрете Даги:

— Опрости, газда Даго, нећемо силом! Али грешиш што нам не даде... Кад би ти знао ко је и какав је Велко, не би тако радио.

Момци се погледаше, окретоше и полако одоше...

Још из далека опази их Велко да иду, па довикну:

— Носите ли?!

Они му испричаше све по реду, како су прошли код газда Даге.

Велку удари ватра у образе. Очи му засветлише необичним пламом, рибиће му на целом телу удрхташе. Он стегну вилице и шкрипну зубима.

— Води ме Даги, Дамњане! цикну он и скочи као на прилима.

И оба одоше.

— Које је његова кућа? упита Велко, кад су већ ушли у село.

Дамњан му показа.

— Остани ти ту, а ја одох сам, рече Велко промукло, и упути се пратиоцима Дагиним.

— О, домаћине, викну он.

Једно женско чељаде изиђе из куће, па се брзо врати. За мало, па се на куће појави Дага.

— 'Ајде 'ажио, море, 'ајде, рече Дага и пође му у сретање.

Велко одјаха коња, дизгине баци на један колац, па не изговарајући Бога стадоше један према другоме. Велкове су очи ватру сипале, обрве се у повијама састале а рибићи се на образима тресли.

Кад га Дага тако угледа, он се готово следи. Обори очи земљи и поче ћутити.

Велко, једва савлађујући себе од љутине, промуклим гласом, који је дрхтао, једва проговори.

— Јеси ли ти газда Дага?

Овај само климну главом.

— Овде су, газда Даго, јуче били моји момци!...

Дага нешто да нешто рекне, али му реч застаде у грлу, и остаде тако немо.

Не гледајући на њега Велко продужи:

— Донели су ти моју поруку, да нам којом шаром притекнеш у помоћ... Ти их отера и не даде ништа!... За што си тако урадио, газда Даго?

За све време Дага је само дрхтао. Главе није смео подићи, јер му се чинило, да се неки терет на њега навалио, да га поглед Велков пржи.

— Дошао сам сам, газда Даго, до тебе, да мени дам оно што момцима јуче не хтеде. Пођи даље напред.

Дага је клецајући, погнуте главе нашао напред, а Велко за њим. Тако дођоше до вајата који Дага отвори и оба уђоше.

— Како? рече Велко мало тише.

Дага се маши руком, и изза греде извуче један воловски рог, одозго зачепљен кучинама, па ћутећи и не гледајући Вељка, пружи му.

— Још! рече Вељко, узимајући рог.

Дага, из трећег угла, извуче и трећи рог, и дохћући пружи га Вељку.

— Тако, сад је добро, рече Вељко. Шта је у овим роговима?

Манес Срби из Шибеника

Он из другог краја извади други рог, такође испи, па и њега преда Вељку.

— Дај још, дај! вичне Вељко.

— Дук ..... прошапута Дага, а не може изговорити целе речи.

— Дукати, каниу Вељко весело ... Дукати! ...

Навуче затим пучине и завири у рог, где се засијаше душпте као жеравица . . .

Много ће ово бити, али нека стоји алу не требало... Упамти, газда Даго, три рога дуката, двогом и до срећног виђења! . . .

Велко узјаха коња и оде весело, а Даго се само склести на јоњаве у ајвату. Шчепа га јута грозница која га после баци у ватру, да ништа за себе није знао. Кад је се после разабрао, цео му је догађај изгледао као сан. Тек кад је видео, да доиста нема рогова с дукатима, уверио се да је то била јава . . . На очи му изиђе онај страшни јунак, како га стреља и пресеца очима . . .

* * *

И отпоче по Пређој Реци крвава крајина! Хајдук Велко постаде страшило за Турке. Кад саплада бега у Подгорину, летео је Велко, на бесноме Куши, са својим јунацима, на све стране, а где год дође, доносио је спрт душманину... Поноћу Божјом, и својим јунаштвом, Велко очисти целу Крајину од Турака . . .

На све стране захори се песма Србинова. Замириса српско шарио цвеће; запеваше веселе птичице у слободним, зеленим луговима наше иле Србије. Срби веселије погледа, слободније поче дисати.

Једнога дана, пред само вече, стаде неки непознати трговац пред кућу газда Дагину.

— О домаћине, викну он с коња.

— Чујем, одазва се весели глас домаћинов.

— Може ли се у овоме дому добити конака?

— Можеш брате, може. Како, наопако, да не би могао!?..

Једно момче отрча, отвори врапиице и прихвати трговцу коња.

Домаћин се поздрави са гостом који се каза да је из далека, и да путује поради трговине.

— Ето, нанесе ме пут, у'вати ноћ, па сврати' у тебе на конак, а о твоме дому слушао сам још уз пут.

— Дрижим, да ниси ништа ружно чуо, рече домаћин трговцу.

— Нисам, не дао Бог, одговори трговац . . . . .

Док су се домаћин и трговац разговарали и ракијали, била је спремљена богата вечера, те оба заседоше.

После вечере, уз красно вино, продужише разговор. Трговац је причао о својим трговачким пословима и трговини, а домаћин о своме домазлуку, ратарским пословима и воденицама. Оба су јуначки замахивали чашама у дно.

— Па велиш, лакше сад живети? упита на послетку трговац.

— 'Вала Богу, тако је. Од како се отарасисмо Турака, сваки нам кутак прија, а Велко нас чува и не да ни помаљати Турчину у наш крај.

— А је ли ти који пут долазио Велко? упита трговац.

— Није, брате, рече домаћин. За тим мало поћута, па продужи:

— Оно, ако 'ћеш право, и јесте ми долазио, али ма'ни се!... И домаћин одма'ну руком.

— А шта је то било?

— Чуј, пријатељу! Обрук'о сам ти се код њега, код 'ваког човека, болан!... Али шта сам ја знао, шта он 'ође и намерава? Да сам и слутио само, да ће на ово да изиђе, дао би му, славе ми моје, и коњцу с леђа.

Домаћин испи чашу, куцнувши се са гостом, на наставу;

— Било је то, знаш, још пре почетка наше крајине. Он чуо за мене, да сам 'вала Богу имућан, па потражи пара да набави за дружину одела, оружја и пебаше . . . И ја, мајори будала, ни паре не дадо' момцима које ми је послао. Он се дође и дође ми сам. Ух, страшан је био, кажем ти! Пред'о сам се ени' његови' очију и погледа, да ме је после, неколико недеља, сваког другог дана трезла грозница. Једва је' се курутулиса' . . .

Тада сам му дао нешто пара, али, нека му је алал и Богом просто, и овога и онога света, кад нас само ослободи напасти.

— А јеси ли се после виђао с Велком? упита трговац.

— Јок, брате? Где 'ћеш ону алу у'ватити. Иш'о сам кастиле, неколико пута; тражио сам га да га само једанпут загрлим и да га замолим да ми опрости, што сам у почетку био нечовек према њему.

На те речи Дагине трговац скочи:

— Газда Даго, опрости и ти Велку! Он ево стоји пред тобом!... Ти си дао паре, а ја своју снагу и оба смо дочекали дан, да своју крај видимо слободан и чист од Турака . . . Опрости, и оди ми у загрљај.

Јунак рашири руке и стајаше поносито као бор.

— Велко! кликну домаћин весело и полете му у наручја . . . . .

До зоре је трајало веселе у дому газда Дагину. Сво боље и виђеније из села, слеже се Дагиној кући, који их нозна да поздраве дичног српског јунака . . .

Кад је сутра дан, после ручка, Велко полазио, изведоше му спремна коња. Пре него што ће узести на њега, Велко се маши бисага, и отуда извади три волошка рога.

— Познајеш ли ове рогове, газда Даго упита он весело.

— Познајем, како не бих познавао, одговори домаћин, исто тако весело.

— Е, ено ти их брате, рече Велко пружајући му рогове. Ја сам их опет напунио као што су и били. Необројено сам узео, небројено ти враћам.

Даги грунуше сузе. Он једва проговори:

— Нећу, господар Велко!... Нећу то узети, јер сам ја то 'давно алалио. Носи ти то, требаће ти, а мени ће Бог бериђетом то накнадити.

— Не, Даго! Ово је твоје и прими . . . Има Велко доста блага . . . Хвала ти, што је твоје било квасац његовом . . .

— Узми то, господар Велко, треба ће . . . Треба ће за други крај, где још Срби тргн, и ако је Крајина слободна . . . Узми то . . . Молим те!. . .

Али га јунак није слушао и остављајући рогове с новцем, он уседе на коња и одјезди, праћен благословом веселог народа.

Дага остаде дуго и дуго за њим гледајући.

*

Кад чича Миле сврши своју причу, погледа на сунце и дуже се:

— Ваиат је да обиђем јагањце! и отиде полако шором. —

† ЈОВАН ИЛИЋ *)

Господо академици.

Како нам се године откриш по која грана са старога стабла нестајућега *Срп. Уч. Друштва*, чији млађи изданци носи данас звучно име *Срп. Кр. Академија*. Свака нас година подсети да је пре нас било, готово би се рекло, и наше него данас, одушевљених посленика, без чијега нестајућег рада ни наш данашњи рад не би био могућан, посленика и родољуба, који су снаге своје трошили и на унапређивању српске науке и уметности. И обичан дуг захвалности старијима захтевао би од нас да се тих преходника наших на овакним свечаним састанцима нашим с поштом сећамо. Још већу потребу таквога сећања ећи ће увидети кад се каже кога смо поменуће од старих чланова С. Уч. Друштва, а почасних чланова Академијиних, изгубили у минулој години. То су, господо, ова крупна имена: онићени песник српски *Јован Илић*, велики родољуб и чувени негда државник наш *Абдул Чузић*, одличан правник и нестајући вредан књижевни радник, а сада и особити Академијин добротвор Др. *Никола Крстић*, и на послетку одушевљени радник на пољу наше народне привреде *Стеван Р. Поповић*.

Сва су та четири имена вама толико позната, радови њихови су тако плодни, да овде није ни потребно причати на широко рад и живот њихов. Доста ће бити ако се само с неколико речи подсетимо које су њихове најглавније заслуге за српску књигу и науку, за српско друштво уопште и за државу српску посебице.

Јован Илић (рођен 15. августа 1823. у Београду, школовао се у Крагујевцу и у Београду, где је и умро 12. марта 1901. год.), и у младим годинама један од најхрабрији бораца како за слободу српскога народа у години 1848., тако и за права српскога народа у години 1858., остао је и после све до смрти своје најчистији израз правога шумадинца: отворен, одлучан, смео и поносит заступник и бранич свега што је својина самога народа српског. Од природе прави песник, бујан и одушевљен за сваку праведну ствар, оригиналан свега живота па и на смртном часу свом, покојни се Илић никад није могао привићи да своју, веома истакнуту, индивидуалност сагиба пред примамљивим сликама властољубља и пред разложима слабодушног политичког опортунизма, и ако је, брао плодове у свом животу по лестимцама државне службе: гимн. професор, секретар, судија у Касацији, државни саветник, па и министар, имао врло често прилика да тим саблазнима подлегне.

Не, државна служба и није поље, на ком треба тражити Илићеве заслуге: — и ако у њој беспрекидан, вршио је Илић и много више успешније другу службу српскоме народу. Та је служба била у храму светлих идеала оне богиње, која је српски народ од искона миловала — у храму вечите, младе, веселе и одушевљене богиње песничтва и лепе уметности. Књига и перо, шкрипја и поповска биле су оруђа, којима се он у свом раду најболе умео служити и којима је он и свом нараштају и колеима што за њим долазе дао најлепше и најтрајније споменике свога творачкога дара. А што га нарочито истиче међу осталим нашим песничким радницима и ставља га уз највеће наше песнике, — то је онај национални дух и карактер његова певања. Још од како се с правом песном пре готово пуних 50 година огласио широм света Српства, па све до последњих дана својих — Илић је непрестано био само право чедо свога песничког народа. С његове су лире одјекивали они нети, час весели и несташни, час суморни и тужни, звуци које ухо наше тако радо слуша са струна српских народних гусала. Било да узима исте мотиве или обрађује оне предмете о којима пева народна песма или које казује народно предање; било да сам ствара и свом песничком срцу одушке даје: било да песму преточиће са оних суседних нам узора на овој нашој, источној, страни Европе, који дају особиту, оригиналну, карактеристику духу и времену Илићева живота, — он је ипак само свој, на опет зато и такав, какан треба да је и такав мора бити прави српски народни песник. Отуда и онако велика популарност његова, каквом се не могу похвалити ни песници радом и бројем песама од њега обилатије и разноврсније. Отуда и оно претапање и најодличније многих Илићевих песама с најлепшим нашим народним песмама. Отуда и наше уверење да ће појација Илићева довека заузимати једно од најсветлијих места у поносници наше нове књижевности песничке.

Светао му спомен док је имена српскога.

*) У 4. броју *Нове Искре* за 1901. г. довољно смо нек. Јована Илића без оних његова живота и рада. У овом броју изнесмо говор што га је држао о свечаном Академијину скупу (22. фебр. о. г.) академик г. Перо Ђорђевић. Овим говором допуњујемо ону кратку биљешку уз ових нек. Илића **Ур.**

ЧОВЕЧАНСТВУ

— Ф. НИЧЕ —

Ноћца се ено спушта и црним велом
крије
Пучину плавог мора, што сада хучи
више;
Дремљиви талас стење обалско веће не
бије,
Већ силним грудма страсно морска
стихија дише.

Злобно стењање надшто колеба море
плаво,
Претећи небу, свему што мирни живот
тражи;
Та зар би сада хучни океан мирно
спав'о,
Кад је пун мучних снова, а сит већ
људске лажи!

Он види да се свуда тиранство светом слави;
Превит' је хтео некад ал' је заморен тао;
Сад га будућност плаши, а прошлост земна
дави,
Јер му на добро наду ни творац није дао.

Вековни брзо лете!... А они дух му море
Тугом и болом силним у прачве земне ноћи;
Ох, кад би мог'о да ти душу уздигнем горе,
Бесилни титане, сада, ма да си пунак моћи!

Петроград **Драгослав**

ПИСМА са СЕЛА

VII

Драги пријатељу,

ови дан сам се баш лепо разоходио, па — ако хоћеш — и добро провео: био је сабор код наше цркве. Шест села чине нашу црквену општину, па можеш мислити шта се ту слегло света на овако велики гôд као што је Благовест, и на овако лепом дану какав је на Благовест освануо. Врв као у мравињаку: колико света у цркви, двојином толико пред црквом, стоји побожно и моли се Богу. Зној звона носио се и разлегао се оном широком равницом, а из цркве набијане мирисави кâд изнирне и тамњана доносећи глас певачев побожној гомили:

„Благовјествуј земле радость велију, хвалите небеса Божію славу“ . . .

Мене је то назад запосело. Ја се у таким приликама вратим у доба најлепших својих сањарија, доба свога детињства, и тада најлепши дани моји, дани проведени а неужинани, створе ми се пред очима; за трептај набораним и своје прогрушале класје и голо тоже, него гледам несташног чупавка, како јури по оној широкој порти и тази ону нежну, зелену травку, што је тек почела да избија из земље.

Онда су били лепши ти сабори; некако ми је достојанственије изгледао онај стари свет: момци и девојке беху одраслији и крупнији а деца жива и окретнија. И звона су им чаробније звучала: ја сам онда некако разумевао њихове гласе који ми причаху о Богу, небу, рају и анђелима, и стално душу своју с њима, мислећи мисли којих сад не умем ни да се сетим више; а данас, данас стојим погружен и оборене главе и гледам у својој уобразиљи све то као прошлост. Ни мамта ми више није бујна: време и живот почупаше перa из крила њених те, ето, не може да се дигне даље од земље; нека више ни оне дрскости нема, сад више не видим Бога иза оне сјајне звезде . . .

Свршн се литургија. Народ се поче причешћивати. Пред црквом заузеше места слепи, хроми и убоги, струне на гуслама затрепташе и започеше оне тужне молбенице:

Даруј, брате, даруј, роде!
Даруј, славни ранитељу!
— — — — — — —
Парица је мали дарак
А велика задужбина! . . .
— — — — — — —
Хвала, брате, хвала роде!
Десница ти сунцем сјала
Божија ти мајка дала! . . .

Они што су примили тајну Св. Причешћа излазише с неким побожним лицем из цркве те делише слепим и убогим колико ко може и милује; онда се лагано разилажише по широкој порти, где у једном крају беху сместена кола, и сваки њиме својим колима. Жене су дрешиле беле пртене торбе па вадиле отуда лепиње или погаче те давале својим малишанима који беху огладнели очекујући причешће; људима који се растурише по сеоцама послаше тикве и чутуре с ракијом колико да „прибаце душу“. У истој порти баш до саме капије колачари разапели своје беле шаторе и поређали шарене колаче око којих се поче купити младеж и дечурлија; онамо опет разастрли своју робу бардагџија и кујунџија, до њих мењачија брише столове и позива на пазу и ракију . . .

Живот све више оживљаваше. Два, три гутљаја из тикве или чутуре одведоше разговор са лепе црквене песме на друге послове, поче се говорити о претресању ограда, о орби, о спреги, о радовима које треба посвршавати, о намерама и надама, о страху од променљива времена, о потребама и незгодама. Забрује на све стране, она тишина претвори се у жагор који поче мало по мало заглушивати просјачке молбенице и тужбалице.

И свештеници изиђоше те одоше у црквену кућу. Ту најпре врло озбиљно прибоше послу, забележише у

црквене протоколе рођења и умрле, спремиће и написаће извештаје надлежнима, па и они заседоше онде у трпезарији с људима, разуме се отменијим својим парохијанима, узеше мало поде и каво, попише по чашу ракије, па се приканоше пуној соври на коју су парохијани стапили што су пре тога били донели: папуле, пиринча, супе куване и печене рибе, посне гужваре и.... што је Бог дао.

И ту се водише обични разговори. И поче су то исто што и њихови парохијани, и они имају засејане њиве и поорнулу ограду, и њих крепљаху исте паде и плашаше исти страх. Водили су се ту и други разговори, они што долазе после јела уз чашу забуновиче. Један сељак запита: како то да риба није мрена кад она има и крв и маст и све као и други животиња, а ако је посна зашто се онда не сме јести целог поста него само на Цвети и јесењом. За једним столом заседо неколико њих, па се један развикао на несрећне године.

— Ово је да Бог сачува! — вели нескапљујући чашу — оваке несреће никад није било! Пореза и прирези не удављше, не дају главу дићи! Што се заради — даде се. Па да писаи запамтио добро, не би ме срце ни болело, него памтим кад је мој отац био, била ми је њива пуна као кошница, а сад...

— А знаш зашто је то? — допикује му из другог стола Јеврем Стаменић.

— Зашто?

— Зато што је у твог оца пуцао гуњ на раменима а у тебе на лактовима.

Сви се насмејаше, па и сам ражљућени говорник. Јер, заиста, отац му беше од највреднијих људи, а он је обично проводио за механским столовима.

Тилк-Кула (1878. г.)

Благовест? То, Бога ми, забрину и попе. Одговорише толико да је тако у „Трнову" прописано, и да се они тога дроже као им правило каже. Учитељ исприча једну причу: како је неки населењски патријарх закупио једне године риболов на мору, па да му толика риба не би пропала наредио је да се може на Цвети и Благовест риба јести.

Сви се насмејаше причи учитељевој, а она окрете разговор и на шалу коју је лака забуковача потпиривала.

После ручка све беше оживело. Чула се неђ и музика, јер сабори не могу бити без свирача као ни без колачара. Кад поче излићоше из црквене куће неђ је увелико коло играло. Под међашним шатором беше пренапуно, ту се пило пиво и вино; било их је доста веселих, а било је који су и ту граници прешли па неђ не умеју ни да говоре српски него пенин. Бог би их знао какавим.

Мало даље пред шатром колачаревом стајаху двоје младих. Он држаше у руци колач са сликом и пружаше јој.

— На-де! И пази! У мене нема тамо-амо! Ја ћу оном Ђоки пребити голења! Ја не волим што се он с тобом онако разговара!

— Па није то ништа, он се само шали! — вели ну ова.

— Неђу ја таку шалу! И немој ни ти, јер... ти знаш мене каки сам кад полудим!...

— Ја се сплашам и сама, али шта ћу?...

Она их тиима поче потискивати и они одоше колу. Тамо се пливало као ђердан. Свирају „Пролеиику". Око кола пуно света, гледа; само деца јуре и провлаче се између играња; мало подаље окупиле се жене око бардагиије те пуиују топраше, чиниције и вале тестије за

децу: мали дечаци и девојчице похрлише се мајкама за скутове и жељно посматрају робу и трговца очекујући нестрпљиво да се погодба прекине, и да виде једанпут ту шарену тестију у рукама, у којој ће одмах воде усути. Кроз онај свет, читаву главу виши од свију, иде Драго Бошњак, што служи код газда-Крешана; накривио се на једну страну; на очи набио оно нешто уленљена зеленом и побелела и окецана феса, што је скоро до средине пренуто, те му вири прљава, готово као сава коса; без гиљчета, раздрљених чупавих прса, бос, голих леђашица, које беху ишаране великим, прљавим шиклецима. О рамену му, о некиданом најпису увезаном узицама, виси јанџик из кога вири изгрижен орахов камен. Пијан као земља. За њим два циганчета. Једно бајаги свира у некакво бежање уковано јенгерима, на не свира него тестери, а оно друго удара у бубањ. Он се накривио, десном руком набија кану на очи, прилази колу, баца жељно поглед на девојке и узвикује промуклим, продртим гласом:

— Свирај! Јој, јадан ти сам, куд ћу с банкама!...

Свет му се склања с пута: девојке се луте а неки се смеју; одраслији дечаци запричали за њим па га прате кроз ону тишину. Он долази право пред мејданџину шатор и тражи раније те није и части Циганчад.

Сунце је благо сјало. Свет, нешто пићени нешто разговором, после оне јутрошње побожности и озбиљности, дошао некако ведрији; онде онде почивала се и песма. Свима лицима као да беше олакшало некако благо расположење које је све више расло и прелазило у весеље и раздрагановост. Изгледало ми је да је нада на добру годину и берићетну жетву и бербу потисла све бриге и невоље; сваки је с неким поуздањем говорио: док само — ако Бог да те до руке дође — средим летину ове године — родићу се!

На једанпут од запада западену се један бео прамен облака, и поче расти, и то нагло расти. Захвати у тренутку половину неба, закри сунце које подеља испод њега те дође преко као крв... Сви пренуше...

Она недра лица потамнеше. Са неком зебњом сваки погледаше у облак који постајаше све гушћи и тамнији да је пређашње прелазило у песу као сиву боју.

— Их!

— Бар да није било оних лепотâ!

— Среће те још није њима изнамило!

— Хајде! Спремајте децу!

Наста хукање, деца се разваришкише, коњи се узнемирише, дуну хладан, леден ветар, младож пређу као чавке с њиве. За тренут она порта се испразни, све се разбеже и прште, улицом се чу клепот кола и — све оде. Осташе само шатрашиће на и они на брзу руку спремаху робу своју...

А небо се насумори, надвисе се свеким над грешну земљу и пороси је хладном кишом коју је још хладнији ветар укосо носио и тужно звиждао кроз напупеле али голе гране.

Тешко ми је да ти кажем шта сам све осећао седећи у соби и слушајући ову напољу. Бедни човече! Шта ли те све није кадро раздрагати а шта убити! И ти се зовеш — цар земаљски!...

Остајемо се тужне мисли. Боље буди здрав

свом

Јанку.

И ПО ДРУГИ ПУТ

ПЕТАР ПРЕРАДОВИЋ ПРЕМА СРПСТВУ И ХРВАТСТВУ

С ПИСМОМ ЈЕДНОГА СРПСКОГ ПУКОВНИКА

Пребачено ми је, да је метода, коју сам употребио издајући на свет „Песме Петра Прерадовића“[1]) несавремена, нашина и да је нека у књиги и у науци других народа.[2]) Тако је речено, али ничим недоказано. Моја је метода исћутим била, да покажем истину, да изнесем песме Петра Прерадовића онако, како их је он написао (без исправака, које су учиниле по његовој смрти његови приређивачи, да би му песме добиле што „хрватскији“ вид) и да Прерадовића прикажем онаким, какав је и био. То се није допало ни Хрватима ни Србима, и једни су и други за aut-aut, само што су Срби, као она мајка у познатој Соломоновој причи, више склоњени, да Прерадовића целога предаду Хрватима, но да га половне. Али се Прерадовић не може нити отети, нити поклонити. Извршене се чињенице не могу начинити незвршеним, а исказана чувства у његовој поезији неисказаним, нити се она сад могу мењати (осим оваквим покушајем). — Петар Прерадовић је Србин, православне вере.[3]) Досад се мислило, да је у војној академији у Wiener Neustadt-у прешао у католичку веру, ну директних доказа за то немамо досада,[4]) — али то, да ли је прешао у католичку веру или није, не може утицати на његово порекло никако, а може бити од утицаја на касније догађаје у његову животу; свакако ће пак више утицаја имати то, што се католикињом оженио и први, а, по свој прилици, и други пут. Прву је песму написао на навалишање Србина Спире Димитровића Котаранина, у којој спомиње искључиво *српско* име, и то неколико пута, и *нигде друго*; у свом даљем развоју он се сматра чланом народа југословенскога са једним књижевним именом, Срба и Хрвата, и не прави разлике међу њима. У својим је шемама напојен више традицијама српским но хрватским, у писмима и у другим својим изјавама час се очитује Србином, час је — нарочито у каснијим годинама — на страни Хрвата, час неће да зна

1) В. Песме Петра Прерадовића са уводом, тумачем и речником. Београд 1862. Издање књижарнице В. Вуковића.

2) В. Обзор за 1862. бр. 77.

3) В. о томе „Нови Васпитач“ Мите Нешковића за год. 1889. св. 8. стр. 245.

4) В. у „Србобрану“ за 1862. год. бр. 21. полемичан „Још нешто о Петру Прерадовићу“ од Ђ. В. — Дала потврђења по овој ствари изнеше се касније. — Један момак и признао Хрват, кога ваљда познаш, Прерадовићев пријатељ, причао ми је, да је, пошао се сећа, књиго у Беч у Прерадовићевој спаваћој соби над постељом православну мајку Божију.

ни за какву разлику између Срба и Хрвата.[3]) То су факти, које не може нико потрти, нити има икаквих доказа, којим би се могли оборити, јер — ewig still steht die Vergangenheit. Ти се факти могу тумачити, правдати или нападати, али побити — никако.

Свакако да је мало Прерадовићевих изјава из последњих година, у којим би се он очитовао Србином. Ну то није стога, што таких изјава није никако ни било, већ зато, што су Срби збила напустили Прерадовића, те га готово свесни и из вида изгубили (а бесумње је то напуштање *морало* утицати на човека пуна осетљивости, и свесни је природно, да су те изјаве *морале* бити у то доба ређе). Па и како се српском народу може с правом баш с Прерадовим речима довикнути:

„О мој роде, но том брѣдном сину,
Ти сатр'јени с напасна немара",

ипак се морало Петру Прерадовићу, и опет његовим речима, поклонити:

„Слава њему, уз све јаде своје,
Да ти ипак вјеран остао је!"

Истина је, што сте сазнали од мог друга и пријатеља г. Александра Протића, пуковника у пензији, да сам се 1868. године састао, у Врбку, са нашим песником, Ђенералом Петром Прерадовићем, приликом маневара аустријске војске.

Тај састанак био је свесним *случајан*.

Ми, српски официри (нас 12), послати на маневрe, пошто смо се, при доласку у Врбк, јавили пок. надвојводи Албрехту и пок. Маројићићу, фелдцајгмајстору, као главним лицима, добили смо за спроводнике — ордонанс-официре — једног капетана II. класе и једног поручника, који су нас обавештавали о свему, што нам је било потребно, и махом се налазили уз нас мајоре, пок. Тодора Бојовића и жено, и уз наше остале другове, ниже официре, када смо били заједно.

Ова почасна пратња побудила нас је, да будемо врло обазриви у нашем говору и опхођењу, и накнадно, да не дамо узрока сумњи, да ми тражимо додира са знатнијим личностима славенске крви због политичких намера.

Ми смо морали бити обазриви у толико пре, што су

Жељ-Кула (1902. г.)

И да је он збила остао веран своме народу, сведочи и оно писмо поштованога г. Љубомира Узун-Мирковића, пуковника у пензији, које износимо као драгоцен прилог, да се Прерад Србином сматрао и у последњим годинама свога живота. Са мало више воље, не за народну ствар по за *истину*, могло би се и више оваквих изјава наћи, — оне нам дођуше не би ништа ново у том погледу показале, но би само још може бити могле послужити, не да се неверне Томе увере, но да Томе, које знају и верују, ипак једном отворено истини и у очи последају.

Поменуто писмо гласи од речи до речи:

Господине Професоре,

Врло радо вам одговарам на ваше писмо од 3. ов. месеца.

у логору биле и две регименте „Хрвата", који су нас врло симпатично поздрављали у пролазу кроз њихове редове, и, полугласно, често српски говорили за нама: „*Наши официри, — наши официри!*"

Због нашег достојанственог понашања и одличног држања, ми смо примили свуда и од свију предусретљиво и са уважењем такво, да смо били предмет пажње и најзнатних личности и остале војске.

Из овога можете видети, зашто ја писам нарочито тражио прилике за засебан састанак са Ђенералом Прерадовићем, пошто ни један од нас није правио познанства са једним или другим, нек ако је случајно дошао с њиме у непосредну близину.

Мој *случајни* састанак са пок. Прерадовићем био је једнога дана на самом маневру.

3) Потврде за ово у увезу „Песама Петра Прерадовића" (Београд 1903.) и у Građi za povjest književnosti hrvatske, Zagreb 1897.

Пок. ђенерал *Родић* имао је задатак, пређан са својом дивизијом Дунаво, да нападне са источне стране на Брук, као слагалиште хране и ратних потреба, и да га запоседне. — Ђенерал *Руф* имао је опет задатак, са својом дивизијом да стане на пут ђенералу Родићу, да одбрани Брук и да га напна на одступање натраг преко Дунава.

Ја сам јахао у свити ђенерала Руфа, да бих могао видети његов распоред трупа и начин његове одбране Брука.

То јахање — у пасу — трајало је скоро пуна два часа, и десно сам се на левом крилу одбранбене трупе, којом је командовао ђенерал Прерадовић, у оно време, када је ђенерал Родић кренуо целу своју дивизију са виса на јуриш, у смакнутим колонама, противу тог левог крила. — Био сам у близини ђенерала Прерадовића на 3—4 корака.

Да не описујем даљи ток маневра, већ да вам одговорим на ваше питање: „Шта сам тим приликом сазнао од њега — пок. Прерадовића — и о њему, нарочито о његовим националним изјавама т. ј. да ли се он за Србина сматрао и као такав и издавао?"

Пре но што одговорим на то питање, морам навести један догађај, који је био узрок, да се он сам, и без мог питања, изразп о себи и својој националности!

Чим је се пренула дивизија Родићева на јуриш с виса, дотрчао је на коњу један ђенералштабни капетан на лево крило, и почео је викати на једног — Прерадовићу потчињеног — мајора, због распореда војске, тако арогантно и безобзирно, као да ту и није ђенерал Прерадовић.

Мене је то дрско и невојничко држање капетаново тако изненадило, да сам забележењо и о чуђењем гледао час у капетана час у ђенерала Прерадовића, који је изгледао блед као крпа од зубуђења, и силом утуљивао гнев у себи, уздржавајући се да не проговори ни једне речи.

Кад се је одмакао овај капетан, ђенерал Прерадовић дао је одушку својим осећајима говорећи мени ове речи:

„Тако је то, мој брате Србине! Ма где да смо ми Срби, свуда морамо трпити!!!"

То су Прерадовићеве речи, које је изговорио мени лично — српском мајору — лепим српским говором као Србин брату Србину.

Успомена на арогантно и безобзирно понашање капетаново, и на речи пок. Прерадовића, дубоко је урезана у моје памћење, и сада, после 33 године, стоји ми пред умним очима слика и једног и другог тако жива, као да се ово јуче догодило.

Са овим речима пок. Прерадовић дао је сам изјаву о себи и својим националним осећајима, да се никако не може сумњати, да је он као Србин живео, српски делово, српски мислио, и као Србин трпио арогантнију једног капетана од владајуће немачке расе.

Господине Професоре, то је одговор на ваша питања. Ако вам је потребно, да ово моје писмо изнесете на јавност, ја вас овлашћујем да то можете учинити кад год хоћете.

С одличним поштовањем

5. априла 1902. год. у Београду.

Љ. Узун-Мирковић
пуковник у пензији.

Ово лепо и интересантно писмо уваженога г. пуковника заиста је карактеристично у многом погледу, и без сумње ће бити људи, који ће много што-шта из њега ничитати. Ситуација, у којој је био Прерадовић, и изјаса, у њој учињена, тако су природно приказано, да ће сваки, ко се мало дубље бавио Прерадовићем, одмах га у њима упознати. Овакн ће прилози добро доћи свакоме, но се буде бавио карактеристиком Прерадовићевом, тим пре, што и тако имамо врло мало *забележених* података о њему као војнику, а знамо поуздано, да су му многе непријатне чињене (н. пр. од пок. Маројевића), да је и стога незадовољан био војном службом и да се често у својим писмима и пиће јадо својим пријатељима због тога.

Ни овај прилог, као ни моји ранији радови по овој ствари, немају намеру, да Петра Прерадовића прикажу нескупчино као Србина. Онима, који су за анп-ант не могу угодити просто зато, што Прерадовић није био такав, што се то с чињеницама не слаже. Прерадовић је био песник, и за одређивање његове народности мора бити пре свега одлучна његова поезија, скроз национална, која садржи језгру његова чувства. А та нам језгра очито показује, — и опет морам рећи — да се Прерадовић сматрао као члан *целине* нашега народа (или, ако хоћете, и наших народа) са једним књижевним језиком. Што сам нашео податке и доказе за његово Србство, то је само зато, што се то досада врло брижљиво затајивало и прикривало, а Прерадовић приказивао једнострано т. ј. онако, какав он није био, — а сад, кад се ти податци и докази обелодањују, некима се свиђа, да турају главу у песак и вичу, да их нема, јер они неће да их виде. Не треба нам бољега доказа, па да се уверимо, са колико се мало отворености и искрености ради у нашој, српској и хрватској, књижевности. Имамо *један* књижеван језик, хоћемо да су народне умотворине *заједничка* тековина, приказујемо *уједно* развој наше књижевности (јер ни једни ни други не можемо без Дубровчана, без Вука, без Даничића и др.), а кад у једном књижевнику заиста видимо то јединство *остварено*, онда смо готови, да се сваки средствима послужимо, да то јединство поречемо или изопачимо. И тако видимо, како се *велике* идеје разбијају о *мале* људе, али не да проађу, но да се попрате, кад дечекају ново, боље поколење, које ће их моћи понети.

Милан Шевић

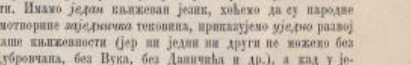

ЈЕДНОМ С ЈЕСЕНИ...

ПРИПОВЕТКА ИСКУСНОГА ЧОВЕКА

— Максим Горки —

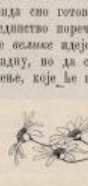

Једном с јесени бејах у веома незгодним и непријатном положају. Тек што сам био стигао у варош, где ме није нико познавао, а у џепу нисам имао ни пребијене паре. Нисам знао где ћу склонити главу.

Пошто сам продао све од одела без чега се може, да бих бар за прве дане обезбедио себи опстанак, упутим

се из града у оближње место Умље. Тако је било пристаниште, па је књиго радинчки живот за преме пловидбе, али сада, при крају месеца октобра, владала је мртва тишина.

Гацајући по мокроме песку и жељно тражећи погледом у њему ништа што би се могло појести, лутао сам пред празних здања и маленних пиљарница. Мислио сам како је то добро кад је човек сит . . .

У садашњем културном стању лакше је утолити душевну глад него ли телесну. Идете улицом, вас окружавају приличне куће по спољашности и јакачно лепо намештене изнутра. Оне плаинавају код нас пријатне мисли о архитектури, о хигијени и о многим другим мудрим и високим стварима. Ви сретате укусно и топло одевене људе, који су учтиви, јер се увек уклањају од вас веома деликатно; не жеље да примете жалосни факт, да ви уопште живите. Кунем вам се Богом, да се душа гладнога човека сваги боље и здравије храни од душе ситога. Ево тезе из које се може доћи до веома оштроумног закључка у корист ситих! . . .

. . . Нала је ноћ. Киша је ударала и са севера је ћудљиво дувао ветар. Ветар је звиждао кроз празне дућанчиће и пиљарнице, лупао је у затворене прозоре гостионичке, играо се с реком и историјао њене запенушене талазе на пешчану обалу; а талази су се подизали као у жала брдашца, трчали један за другим у мутну дубину жижу скичући један преко другога . . . Изгледало је, да је река осетила да јој се приближује зима, па је од страха бежала некуд да је не ухуће лед који јој је северни ветар могао донети те исте ноћи. Небо је било мрачно и изгледало је тешко као туч, а из њега су без престанка падале ситне капљице кише да их је тешко било ону опазити. Ову жалосну, природну елегију допуњавале су две излочење врбе међу којима је лежао превртути чамац.

Превртути чамац с проломљеним дном и два обнажена, жалосна, стара дрвета . . . Све је око мене било разрушено, пусто и мртво, и небо још без престанка пролева своје сузе. Мрак је био тако страшан, да ми се чинило, да ће скоро све помрети, да ће остати у животу само ја једини, али да и мене очекује хладна смрт.

А тада ми је било осамнаест година. То је красно доба!

Ишао сам, ишао по хладноме и влажноме песку и цвокотом зуба изводио арију у част глади и хладноће. Обилазно сам једну пиљарницу не бих ли нашао што за јело, али ми се одједном пред очима појави згурена фигура у женском оделу. Мокре хаљине приљубиле су биле по сагнутој грбачи. Стадох и гледах шта ради. Копала је рукама песак испод једне пиљарнице.

— Шта радиш то? упитах је и чучнух крај ње.

Она се трже, лако узвикну и скочи на ноге. Кад је устала и погледала на мене исколаченим крупним плавим очима, пуним страха, видео сам да је то девојка мојих година. На жалост, њено лепушкасто лице шарале су три крупне модрице. И ако су биле врло пропорционалне распоређене — једна на нопиђака а две под очима, ипак су јој квариле лице, јер се у тој симетрији опажала рука вештака која се добро научила да квари људска лица.

Девојка ме гледала, а страх јој се постепено гасио у очима . . . Отресе песак с руке, поправи махраму на глави, најежи се и рече:

— Ти би, бој се, такође хтео да једеш? . . . Деде копај! . . . ја сам се уморила. Овде, рече показујући главом на пиљарницу: мора бити да има хлеба . . . а можда и кобасице. Ова пиљарница још тргује . . .

Почех копати. Она је неко време стајала и гледала у мене, па после седе и поче ми помагати . . .

Радили смо ћутећи. Не могу сада рећи, да ли сам онда мислио о криминалном кодексу, о моралу, о праву поседничком и о многим другим стварима којих се треба ваздa сећати, по нашљењу зналанца. Желећи да будем што ближе истине, морам признати, да сам у тоне трентутку толико био заузет потконавањем пиљарнице, да нисам могао мислити ни о чему другоме сем о томе шта ће бити у њој . . .

Мрак се све више хватао, а влажна и хладна магла све јаче се згушњавала око нас. Таласи су пљускали некако потмуло, а киша је добовала по дрвеном крову пиљарнице звучније и чешће . . . Негде већ зазвижда пијан ноћнога стражара . . .

— Има ли пода? тихо ме запита помоћница. Ја је нисам разумео, па сам ћутао . . .

— Питам те — има ли пиљарница пода? Ако има, онда ускладан нам је посао. Испопаћемо јаму, па се суседи с дебелим даскама . . . Како да их извучемо? Боље ће бити да катанац слопимемо . . . слаб је . . .

Особите идеје ретко посећују женске главе, али, као што видите, ипак посећују . . . Ја сам назад ценио особите идеје и назад сам се старао да се порастим њима у колико се то може.

Нашинах катанац, тргох га и пичупах заједно с резом . . . Моја случајница одмах се пресе као змија и кроз четвртасту рупу уђе у пиљарницу. Отуда ми пикну с одобрењем:

— Браво!

Најмања похвала женска драга ми је од похвале људске, па макар људи били лепорени као сви стари и нови беседници скупа. Но онда сам био више љубазан него сада и не обраћајући пажњу на конвиленцат своје другарице, упитах је са страхом кратко:

— Има ли што?

Она ми поче конотопно рећати своја открића:

— Корпа с боцама . . . Празне вреће . . . Кишобран . . . Канта . . .

Ништа се од тога није могло појести. Осећао сам, да ми се пада гаси . . . Одједнпут радосно узвикну:

— Ах, ево га! . . .

— Ко?

— Хлеб . . . Само је влажан . . . Дроги!

К мојим ногама долете хлеб а за њим и она, моја јуначна другарица. Ја одломих комад, гурнух га у уста и почех јести.

— Дедер, дај и мени... Морамо се одавде ишчати. Куда ћемо? Она поче да звера по тами на све четири стране... Бејаше мрачно, влажно, немирно...

— Ено онамо превртути чамац... Хоћемо ли тамо?

— Хајдемо! Појесмо лонећи свој плен и пунећи ките уста... Киша је падала силније, река је стењала, а негде је завиждао негде... Изгледало је, да се неко велики, што се никога не боји, изденут над земаљским редом, над овом јесењом ноћи и над нама, јунацима њеним... Срце се језило од овога завиждања, али сам ипак непрестано јео; јела је и она идући с моје леве стране.

— Како ти је ино? запитах је и сам не знам зашто.

— Натања, одговори она кратко, жвачући гласно и звучно.

Погледах је и срце ми се следи. Именених праваца погледу, погледах у таму и учини ми се, да ми се пронична њушка судбине моје осмејкује загонетно и хладно...

* * *

... По превртутоме чамцу тушкарала је киша без престанка и изазивала тужне мисли. Ветар је фијукао улазећи кроз провалено дно, где је трештала немирним и жалосним тоном једна дуката. Плесак таласа звучао је тако једнолико и тако неутешно, као да је причао о нечему одвратном, од чега би се хтело утећи, али о чему се ипак мора зборити. Плесак кише спајао се с плеском таласа, те се над чамцем дизао некакав дугачки, бескрајни удах, тешки уздах увређене и умореше жене, што се светло и топло лето замени влажном и магловитом јесени. Без престанка лутао је ветар површ пустих обала и запењушене реке, лутао и певао жалосну песму...

Под чамцем није било никаке удобности; било је тесно, кавано, а кроз пробијено дно сипале су ситне хладне капље кише... улазиле хладне струје ветра... Ми смо седели, ћутали и дрхтали од хладноће. Сећам се, дремало ми се. Натиша се била пробала лењима о дно чамца, скупивши ноге, руке и главу у клупко.

Држећи рукама колена и ослањајући се брадом о њих, она је гледала раширених очима реку... На белом лицу са модрицама очи су изгледале веома велике, огромне. Није се мрдала и ћутала је. Ја се почех бојати од своје суседке... Хтео сам почети разговор с њоме, али нисам знао како.

Она сама поче.

— Ах, како је ужасан живот!... разговетно рече уверљивим тоном.

Али то не бејаше туговање. У њеним речима било је толико равнодушности, да није било места за јадиковање. Она је покислила како је умела, дошла до извесног закључка и мени га открила. Нисам јој се могао противити и да не противуречим себи самоме, па сам ћутао. Она, као да же није опажала, продужи седећи непокретно:

— Да је бар да се липше... или... Сад је Натања већ говорила тихо и замишљено, али ипак није било ни трага од тужбе. Види се, да је она мислећи о животу погледала на саму себе и дошла до уверења, да се може избавити од изденутог живота над њом само ако „липше“.

Мени је било тешко, веома тешко од ове тако јасне мисли. Осећао сам, ако почнем што да зборим, запањкаћу... Пред женском да плачем била би срамота, па још кад она сама не плаче! Реших се да и ја што кажем.

— Ко те то научио? запитах ја, кад већ нисам могао ништа паметније ни важније смислити.

— Пашка... одговори она отворено.

— Ко је то?

— Мој момак... Пекар један...

— Више ли те често?

— Чим се напије... Често!

Одмах ми се прикаче и поче причати о себи, Пашки и њиховим односима. Изашло је, да је она „девојка, која“... а он пекар који има риђе бркове и лепо свира у хармонику. Он јој је дозлабога често и врло јој се допао, јер је био весео и одевао се чисто. Капут му је коштао око четрдесет динара, а чизме су му биле „на боре“... Из тих разлога она се залубила у њега и постала „кредиторка“ његова. Он је узимао од ње новац што су јој давали гости на слаткише и ино на рачун њен. Али то је ништа, но он је почео да се „петља“ и с другим девојкама...

— Зар то није за мене увреда? Нисам гора од других... Подлац — он се срдна са мном. Прекључе молим гадарицу, да ме пусти да прошетам; одем к њему, кад код вега седи њојзина Дуња. Био је ћефтро. Велим му: „Ти си подлац! Подлац! Витанга!“ Он ме испребија. То још не мари, али ми поцепа одећу!... Шта ћу сад? Како да се јавим гадарици? Све је поцепао: и сукњу, и реклу... двадесет динара је коштала!... и нараму... Боже, шта да радим?! запишта тужним сасушеним гласом.

Ветар је фијукао силније и хладније... Моји зуби опет почеше да цвокоћу. Она се такође била најежила и примакла толико близу, да сам и у мраку видео сјај њених очију...

— Сви сте ви људи битанге. Сгњавила бих вас, уништила бих вас... Да неко од вас падне преда мном... у лице би му плунула, не бих пожалила! Подли створови! Удварају се, ноћњају, крте репом чао пси, па кад ни се преда каква будала: готово! Одмах је бацате под ноге... Скотови невални...

Псовала је она веома разноврсно, али у њеним речима нисам могао опазити ни јаке нрежње ни силне злобе. Уопште, тоя речи није одговарао њиховој садржају и глас је био осетно сиромашан наглашима.

Ипак то је на мене много силније утицало него ли најјеше и најуверљивије песимистичне књиге и разне проповеди што сам читао и слушао много пута, па и данашњи читаи и слушам. Знате, то је због тога што је

самртничка агонија јача и природнија од најтачнијих и највештијих описивања смрти.

Ја сам се осећао рђаво више од хладноће него ли од речи своје сусетке по стану. Лагано почех шкргутати зубима, тешко уздисати и јечати.

Готово у истом тренутку осетих две хладне ручице. Једна се дотицала мога врата а друга је лежала на моме лицу. Зазвони нежирни, тихи и нежни глас:

— Шта ти је?

Готов бејах да мислим, да ме пита ко други а не Наташа која је пре неколико минута говорила, да су људи подлаци и да им жели пропаст. Она поче брзо:

— Шта ти је! А? Је ли ти хладно? Ти хоћеш да се скривиш? Ах, какав си! Седиш и ћутиш... као... Што ми не кажеш да ти је хладно?!... Ах!... Леши на земљу... опружи се... и ја ћу лећи... овако! Сад не загрли рукама... јаче... Тако. Мора бити да ти је топлије. После ћемо лећима једно другоме... Да ако некако проведено ноћ... Да се не пијанши ти! Да те нису с места отерали?... Не мари!...

Она ме тешила... Храбрила...

Нека сам тргнут проклет! Колико је било ироније у овоме факту! Замислите! И ја сам тада озбиљно водио бригу о судбини човечанства, сањао о реорганизацији друштвеног поретка, о политичким превратима, читао разне, ђаволски мудре књиге чија је дубина, сигуран сам, била недокучна за саме њихове писце; ја сам у то време спремао из себе „крупну активну друштвену силу“. Мени се чак чинило, да сам у неколико достигао свој задатак; у најмању руку уображавао сам, да имам особита права на опстанак као за живот потребна величина која ће одиграти важну историјску улогу! И баш мене да загрева својим телом жена што с њим тргује; да ме спасава нерешени, забачени, испребијани створ коме нема ни места ни цене у животу и за кога се ја писам раније сетио да му помажем, а и да сам се сетио, тешко да бих му умео притећи у помоћ чиме.

Ах, готов сам био да мислим, да се све то збивало у сну, у глупом, тешком сну...

Авај! писам могао тако мислити, јер су на мене падале ситне хладне капље кише, стиснала ме својим грудима женска, оживљавала ме својим и ако мало ракијом проникнутим дахом... Фијукао је и стењао ветар, роминала киша, плескали таласи, а ми се прибили једно уз друго, али смо ипак дрхтали од хладноће. Све је то било потпуно реално, али ја чврсто верујем, да нико није видео још тако рђав сан као што је ова стварност.

Наташа је једнако говорила о нечему, говорила је тако умиљато, са таким саучешћем како само жене могу. Под утицајем њених наивних и нежних речи у мени поче да тиња некакав огањ и да се крави моје срце.

Тад ми мојих очију потекоше сузе, те опраше моје срце од велике злобе, пржње, пакости, глупости и нечистоте, што се до ове ноћи беше нагомилало у њему... Наташа ме тешила:

— Нека, не јечи, драги! Умири се! Умири се! Бог ће помоћи, па ћеш оздравити, и наћи службу... добро ће бити...

И једнако не љубила... љубила ме много, безбројно топло... То су били први женски пољупци што ми их је живот пружио и они су били најбољи, јер сви други доцнијега доба скупо су ме коштали и баш ми ништа нису давали.

— Нека, доста си плакао! Баш си чудноват! Ако не најеш меса, ја ћу те сутра нанестити!... као кроза сам слушао сам њен тихи увераљиви шапат.

... До зоре смо лежали једно поред другога.

Кад је свануло изашли смо испод чамца и пошли у варош... Пријатељски смо се опростили и више се никад нисмо видели. По годиие сам тражио по страћарама ову милу Наташу с којом сам провео описану ноћ једном с јесени, али узалуд...

Ако је умрла — а то би тако за њу било добро! — нек у миру почива! Ако је жива, нек јој је мирна душа!... Нек се не буди душа њена, нек се не сећа свога пада... јер би то било залудно и без сваке користи за живот патнички.

С руског превео

М. П. Цемовић

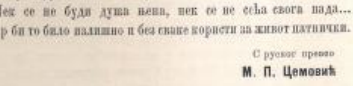

ТАЈНЕ СВЕТЛОСНОГА ЗРАКА

— ФИЗИЧКА СКИЦА —

Светлост, та небом рођена природна сила која одржава сав органски живот, која игра скоро непојамну улогу у одржању света живота у природи, у стварачком утицају целе васионе — показује испитивачком духу човечјем још безбројно нових загонетака. А и оно што до сада знамо о њеној природи толико је неличанственo, да се морамо дивити онако особитим појавама светлоснога зрака, од којих ћемо неке најзанимљивије овде прегледати.

У ствари и нема ни једне природне силе која би нам онако јасно показивала на хиљаде чуда свога дејства као што то може зрак светлосни. Он чини да видимо предмете око себе, да видимо зелено горе и сиње море; он износи природне појаве у чаробним бојама, те видимо плаво небо и сјајне звезде по њему; он носи наше мисли високо до Утешитеља и зрак да видимо своје миле и драге — он нам открива цео свет!

Тако разноврсне услуге, што нам их светли зрак чини, за цело су тако многобројне и тако велике, да им се мисли човек мора дивити! Желите ли познати начин којим светли зрак све то постиже, желите ли сазнати ту тајну његову — ја ћу вам у овом чланку само показати пут којим треба ићи, да би жеље своје остварили. Учени људи тврде, да у свету има нека фина, врло фина материја, коју називају етер а која је много хиљада пута финија од ваздуха, те је с тога ми не можемо ни опажати

нашим чулима. Ну тај етар испуњује сваки простор, цео свет и цели васиону. Због те околности продире он кроз сваки предмет па и кроз најчврстија тела која су скроз шупљикава, ма да ми те шупљине писмо у стању ни смотрити, јер су и сувише мајушне. Он продире кроз тела од прилике онако као што ветар продире кроз лишће на дрвећу. Дође ли тај етар буди који узроком у извесне стање треперења — тада та очима опажамо у облику светлоснога зрака, као год што слично томе опажамо ушима треперење ваздуха као звук.

Можете ли схватити ужасну брзину треперења светлосног зрака кад вам кажем да се то кретање преноси у простору по 300 хиљада километара у једној секунди времена? Још ваше можемо себи представити ову тајанствену брзину, којом трепере таласи етрови, кад на пр. у појави црвене светлости свака честица етра вашрани у једној секунди времена по 395 билијона таласа, у плавој светлости тај је број таласа још много већи, а највећи у љубичастој. У самој ствари, ваше око види та брза таласања само није у стању да ту разабере покрет, већ то опажа као бојену светлост! Таласи тога покрета нису онако велики и видни као таласи на води, већ су на против врло ситни: $133^{1}/_{3}$ таласа црвене светлости, поредани у продужену један до другога чине један цео — милиметар! Таласи под плавих и љубичастих зракова још су ситнији. Узрок разној боји светлости јесте у величини и брзини треперења етрових таласа. У зраку Сунчеве светлости помешани су различити таласи треперења етра а има се начина, да се они одвоје сваки по својој величини и брзини. То је средство у стакленој призми. Кад се светлосни зрак пропусти кроз призму, добија се с друге стране бојена пантљика од низа дугиних боја (т. зв. спектар). У том низу светлосних боја и нијанса следа ваше око одељ знакова стварнога света, природе.

То се односи само на онај део природних појава, за које смо ми у стању дознати чулом вида. Али то чуло није у стању да опази и све друге светлосне зракове већ је својим склопом упућено само на један мали, ограничени део појава, док му је други део тих појава потпуно украћен.

Из овога већ се може видети, да постоји и невидљива светлост. Кад се бојена пантљика, добивена стакленом призмом (спектар) изближе испитује, види се да је састављена од низа познатих дугиних боја, које су ограничене с једне стране црвеним, а с друге љубичастим бојеним зрацима. Ну физичари су доказали, да има још по један светлосни део и испод црвених и низ љубичастих зракова спектара. Те светлосне зраке ваше око не може више опажати, али се они ипак обелодањују у разноликим физичким и хемијским појавама, а разликују се од видљивих светлосних зракова само тиме што је брзина етрових треперења или сувише неизатна (испод црвене боје) или велика (изнад љубичасте) те не могу никакав утисак учинити на ваше око.

Да би пак могли ближе објашњењу неколиких по све чудноватих открића, учињених на њиву особите природе светлости, морају се читаоци претходно упознати са једним интересантним елементом, који је назват селен, а пронашао га шведски хемичар Берцелијус. То је врло, лака материја, која се тоне при умереној топлоти, а при хлађењу кристалише. Изнађу других особина, селен се одликује и тиме што је још електрични спроводник, то значи, да он чини јак отпор електричној струји, кад се она кроза њ пропушта.

Американски електричар *Мај* (May) пронашао је, да тај отпор бива слабији, кад се селен изложи светлосном зраку, и то у толико више, у колико је јаче осветљење. Отпор пак тај постаје јачи, чим се удеси да струја у мраку утиче на селен. На овој је особини сагради свој фотометар (справу за мерење јачине светлости) *Вернер Сименс* у Берлину. Пошто је око врло неподесно за оцењивање светлосних извора, пронашао је он инструмент, састављен од једне електричне батерије, у чијој је спроводној жици уметнут комадић селена и једна магнетна игла, која својим скретањем показује јачину електричне струје. Према томе, да ли је селен јаче или слабије осветљен, нека се и нетога подобност за спроводење електрицитета, па дакле и јачина саме струје а с тим и положај магнетне игле, спознаје по се одмах може прочитати степен јачине светлости, као год што се степен температуре чита на термометру.

Још интересантнија открића са селеном учињене је американски проналазач професор *Грехам Бел*. Он је нашао, да је селенова особина променљивости електричне спроводности под утицајем светлости и мрака — сасвим тренутна појава. Тако је Бел дошао на мисао, да оне нагле промене електричне струје при брзој измени светлости и мрака, учини да се могу чути помоћу телефона, па је и успео у томе. Пред комадићем селена, који је био придодат спроводној жици из једне електричне батерије, утврдио је штит који се могао окретати, а чији је обод пробушен. Кад се пусти светлост на пробушени обод штита, па се овај стане окретати, онда је селен био изложен наглој промени светлости и мрака. У тој прилици чуо се јасан тон на телефону, који је био спојен са тим апаратом. Тон је био у толико виши и јачи у колико се штит брже окретао.

То откриће готово невероватног сјаја, да се промене светлости могу добити тонови, довело је до још чудноватијих опажања. Пре је на основу тога открића Бел пронашао апарат за говор помоћу светлости — *фотофон*. И раније се случајно светлосним зраком као средством за спровољу на далину у случајевима где није било могуће поставити електрични спроводник. Нарочито су се том светлосном телеграфијом служили Енглези у својим колонијским ратовима, па и сада у бурском рату. У тој се прилици употребљава надубоко огледало, својему којег се дуже и краће трајање светлости шаље на далину, те се тако могу знацима азбуке, састављене од тачака и науа као што је у Морзеовој телеграфији, споштавати речи и реченице. Сасвим је то друкче са Беловим апаратом, са којим се успело спровести на далину изговорене речи, као и са телефоном, а помоћу светлосног зрака. То бива на овај начин: Онај који говори пред левак за уста (као и код телефона); доњи отвор тога левка има пало у поље окренуто огледалце од врло фине и танке плочице, које тај отвор и затвара. Кад се светлост са каквог јаког светлосног извора (с велике петролејске лампе и т. д.) пусти кроз сочиво на огледалце па се у уски левак говори, онда огледалце стане треперити и то према звуку изговорених речи, те тако постаје при тим наглим узастопним променама краће и дуже светлуцање, као светлосне варнице. Те варнице спуштају се другим једним сочивом и палу у далину ка другој станици где падају у надубоко огледало, у чијој се средини находи комадић селена, који добивену варницу у телефону, спојеном са електричном струјом претвара у тонове, који понављају речи изговорене у првој станици, онако исто као што то бива и код

обичног телефона, само с том разликом, што овде није спроводник жица већ сам светлосни зрак.

При оним огледима још је проф. Бел опазио, да поменуту особину нема само селен, већ и готово све друге материје у живој мери па пр. злато, сребро, гвожђе, цинк, слонова кост, гутаперка, дрво, стакло и т. д. Сва та тела потпуније да се пра наглим изменама светлости и мрака чује извесан тон. Шта више, није ниже било потребан ни телефон, да би се могли чути изазвани тонови већ се они могу чути и кад се ухо просто наслони на тело на које ударају нагло непрекидани светлосни зраци. А најинтересантније је, да се те особите појаве светлосних зракова збивају и онда кад им се на пут стави непрозрачан раствор стипсе и сумпор-угљеника. Чак и кроз потпуно непрозрачну плочу од гутаперке још пролазе светлосни зраци и изазивају звучне појаве на телима. То бива и кад је даљина од ниже метара.

Да је утицање светлости ограничено само на појаве које се збивају на површини тела, на би нам прилично нашу науку и задовољавале нас; али шта ћете рећи на то, кад вам кажем, да је светлост у стању да продре и кроз унутрашњост за нас непрозрачних тела? Наша претпоставка те природне силе добија онда једно сасвим ново обележје и доводи нас до још чудноватијих открића! Та је открића учинио пре десетак година прослављени немачки физичар *Херц*, а који је врло рано преминуо. Тај ђенијални научник пустио је низбу два цилиндрична издубена огледала, наместивши једно према другом, електричне варнице, па је тако потврдио један факат, на који се и иначе помишљало, да *невидљиви електрични зраци* показују у своју исте особине као и обични светлосни зраци па пр. особине одбијања, преламања, савијања и т. д. И они пролазе кроз потпуно непрозрачна тела, хартију, дрва, зидове итд. Да би се на пр. показали појави преламања електричних зракова узима се сочиво од тврде смоле, која иначе не пропушта никакав светлосни зрак. Чак се успело показати, да они имају исту брзину простирања као и светлосни зраци. Само је величина њихових стерских таласа у поређењу са величином обичних, светлосних таласа, врло огромна. Док светлосних таласа има на дужини од 1 милиметра на десет хиљада, дотле појединих електричних таласи имају дужину по неколико сантиметара па и по неколико метара!

На основу свих тих појава, данас се сматра као несумњиво да су: светлост, топлота и електрицитет идентичне појаве.

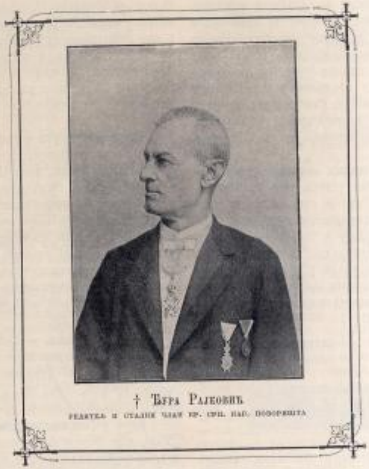

† Ђура Рапковић
РЕДАКТЕР И СТАЛНИ ЧЛАН КР. СРП. НАП. ПОЗОРИШТА

То се потврђује и различитим другим и врло значајним проналасцима. Тако је проналажена нека сасвим особита светлост која постаје кад пролази електрична струја кроз стаклену цев у којој се налази какав врло јако разређен гас или и сам ваздух. Та је светлост различите боје према природи гаса што се налази у цеви. Тако се на пр. у цеви са разређеним ваздухом јавља врло лепа плава боја, налик на цвет плавог ђаволежа. Ако ли је ваздух у таквој цеви још већма и што је могуће више разређен, тако да нема ни један милијонити део обичног притиска, онда се при пропуштању струје види, како се из једне спроводне жице, затопљене у једном крају цеви, пружају неки слабо светли зраци, који изгледају најсјајнији на супротној страни цеви. Под утицајем тих зракова светле дијамант, зелено ураново стакло и т. д. неком особитом светлошћу као да из њих непосредно избија светлост. Таква се светлост у науци назива флуоресцентна светлост.

Успело се, да се зраци, који се у таквој цеви јављају на врховима жице што доводи електричну струју, могу пренети и изван тога разређеног простора. То бива на тај начин, да се на једном месту стаклене цеви, где се зраци најинтензивније јављају, уграде мали прозорчић од алуминијумова бледа. Кроз тај блех пролазе зраци из цеви и простиру се у околину, кроз ваздух, који их постепено слаби а најзад сасвим угаси. Ти зраци у науци називају се катодски зраци.

После овог сазнања, дошло је познато Рентгеново откриће сасвим нових зракова. Он је дакле доказао, да катодски зраци имају чудноватву особину, да својим присуством изазивају појаву других зракова, које ми не видимо, а који пак пролазе без препрека јаче или слабије и кроз стаклене зидове и кроз скоро свако непрозрачно тело, а ако у том простирању ти нови зраци нађу на какво флуоресцентно тело — оно одмах стане светлити. Огледи су показали, да ти нови зраци немају ничега заједничког са светлосним зрацима. Они немају оних најважнијих особина светлосних зракова: преламање, одбијање, савијање и т. д. У појави тих зракова откривена је канда нека сасвим нова и врло загонетна сила природина!

У новије доба учињено је још једно важно откриће у области светлоснога зрака: проналазак Д-ра Села у Шарлотенбургу, да се *може фотографисати у природним бојама*. Сама пак тежња, да се непосредно отографише у природним бојама, давнашња је готово исто толико колико и сама фотографија у опште. Па ипак та тежња тежња није била много задовољена ни до најновијег доба. Готово су људи већ били дигли руке од ње и остављали

је решењу будућега доба. И као шпенадa, појави се Др. Сел са готовим делом, да је у стварн могао фотографским путем снимити предмете у њиховим природним бојама. На тај начин фотографски букет цвећа имао је све природне боје цветова од пламеног пријенила руже до најсвијетлије зеленила трава, код којих су чак и у неколико сасушени врхови на снимку имали тачно онаку исту боју као и у природи. Венац су лепе и сликe најшареницих папагаја, паунова перја, лептирова и т. д. где су и она особита прелијања боја тако живо и верно представљена, како то није у стању учинити ни кичица највештијега сликара!

При том фотографисању поступа се овако. Од предмета, који се жели снимити, добију се *по три снимка*, према основним бојама. Код првог се снимка пусте само црвени тонови боја, код другог жути, а код трећег плави. Сад се од та три самостална снимка праве слике на трима необично танким и провидним листићима који се обоје одговарајућим анилинским бојама. Кад се сад та три листића жетну један на други тако, да се слике, које су на њима, савсим тачно поклапају — добија се фотографска слика у природним бојама, на којој се виде чак и сви тонови боја којих има на самом предмету. Све то преди само за снимање обичних предмета изузев живе створове. Како је за тако снимање потребно доста времена, то се у снимању живих предмета у томе наилази на тешкоће. И сам проналазач Др. Сел и други труде се да се појединa снимања сведу на што краће трајање како би се могле добијати боје фотографије и самих лица непосредно с природе.

Нима сумње, да се тим важним открићем знатно допринуло на сазнању практичких услуга, што нам их светлосни зрак може учинити. Тиме је откривена још једна тајна светлосног зрака, која у домену природном одиграна тако велику и важну улогу и посредновано нас занима чудесима своје тајанствене родње, која се све већма обелодањује. Тиме нас наука уводи у простране радионице природине обасјане светлосним зраком, у чијој природи има још много тајанствености које очекују миласна човека да их свету обелодани.

Цвети 1902. **Јеленко Михаиловић**
професор.

Михаило Витковић. — Михаило Витковић, син православнога пароха јегарског (рођен 14. (25.) августа 1778.), био је чувен адвокат пештански и књижевник српски и мађарски. Умро је у највећем јеку свога рада, љубљен и поштован и од Срба и од Мађара, 28. августа (9. септембра) 1829.

Витковићева је главна заслуга, што је он *прва* уносио страни свет са нашим народним песмама, он је *прва* њихов преводилац. Од 1821. год. јављају се његови преводи српских народних песама на мађарски, седам година после појаве прве Вукове песмарице. Осим тога он је и иначе радио на познавању и зближавању српскога и мађарског народа, о чему сведоче и његове расправе на мађарском језику о Србима, о њиховој имену, вери, историји, песништву.

Српски је много мање писао но мађарски. За живота је издао само једну књигу, „Спомен Милице", а по листовима растурене песме и прозне саставе — неке је од њих радова написао и на мађарском језику — прикупио је већим делом Ђорђе Поповић и издао као 47. свеску Народне Библиотеке Браће Јовановића под натписом „Скупљени списи Михаила Витковића". У њој је Библиотеци штампао и „Спомен Милице" (св. 17.) и преведен са мађарског његов „Песников роман" (св. 84. и 88.) После смрти Витковићеве штампане су и његове две преведене драме (оригинални су немачки).

1878. год. Мађари су прославили стогодишњицу Витковићева рођења у Јегри и на православни парохијски дом ставили плочу за спомен, да се у тој кући родио мађарски књижевник Михаило Витковић. Годину дана касније издао је Јосиф Сворењи „Дела Михаила Витковића" у три књиге, са предговором, животописом песникovим и многим белешкама.

Овом приликом биће да се први пут приказује српској публици слика овога заслужног Србина, до које је „Нова Искра" дошла доброћу синовца песникова, г. Гаврила Витковића, професора у пензији. Оригинал се слике налази у Мађарској Академији, и из извештаја Академијина од 1872. год. види се, да ју је Академији поклонио у име своје и својих рођака Никола Витковић, адвокат (а као што један српски писац тврди, на нарочити захтев Академијин). На оквиру је запис: Pinxit Donat 1813. aetatis picti 35. из кога сазнајемо, да је слику нарадио Донат, кад је Витковићу било 35 година.

М. Ш.

Полагање Исуса у гроб (сликао Данијеле Кресп). — „Јосиф из Ариматеје, који беше ученик Исусов, крадом од страха јеврејског, моли Пилата да узме тијело Исусово, и допусти Пилат. Онда дође и узе тијело Исусово. А дође и Никодим, који прије дође к Исусу ноћу, и донесе помијешане смирне и алоја око сто литара. И узеше тијело Исусово, и обавише га платном с мирисима, као што је обичај у Јевреја да сахрањују. А бијаше близу онога мјеста, гдје бјеше разапет, врт и у врту гроб нов, у који нико никад не бјеше метнут. Онђе дакле петка ради јеврејскога, јер бјеше близу гроб, метнуше Исуса". (Јеванђ. по Јовану, гл. 19, стих 38—42).

Црква у Врањи. — Већ по архитектури види се из ког је доба овај храм и за чијег је господарства подигнут. И ако је под Турцима било јединствених уледа за жидање храмова, ипак их Срби не смедоше дизати ни по чему сличне задужбинама српских царева и краљева.

Исус у Гетсиманијском врту (сликао Х. Хофман). — „Тада дође Исус с њима у село које се зове Гетсиманија, и рече ученицима: сједите ту док ја идем тамо да се помолим Богу. И узевши Петра и оба сина Зеведејева забрину се и поче тужити. Тада рече им Исус: жалосна је душа моја до смрти: почекајте овдје, и стражите са мном. И отишавши нало паде на лице своје молећи се и говорећи: оче мој! ако је могуће да ме мимоиде чаша ова; али опет не како ја хоћу него како ти. — И дошавши к ученицима нађе их гдје спавају, и рече Петру: Зар не могосте један час постражити са мном? Стражите и молите се Богу да не паднете у напаст; јер је дух спреман, али је тијело слабо. — Опет по други пут отиде и помоли се говорећи: оче мој! ако не ће може ова чаша мимоићи да је не пијем, нека буде воља твоја. — И дошавши нађе их опет гдје спавају; јер им бијаху очи отежале. И оставивши их опет оде трећи пут те се помоли говорећи оне исте ријечи". (Јеванђ. по Матеју, гл. 26, ст. 36—44). —

Србин из Шибенина (сликао Манес). — У прошлом броју донесосмо лик Срнчета из Кинина што га сачува дивна

кичица великог српског сликара Манеса, а у овом броју доносимо одличан тип Србина из Шибеника, што га такође Манес забележи у своју сликарску књигу. —

Ђеле-Кула некад и сад. — Када је год. 1878. српска војска у Ниш ушла, на домаку његову стајала је бледа и тужна Ђеле-Кула окићена главама српских устаника, верних другова храброг Синђелића. Из ужасних дупља ове прне куле вопаћење су тада љубање српских бораца и уз велике почасти покопане. — Српска војска подигла је тада (1878. г.) кров више ове тужне куле, да сачува овај спомен српског претрпља и љубави за слободу. Али пре неколико година посрну овај кров, те српска влада подиже капелу у којој је олтар — Ђеле-Кула, а иконе — мрачне дупље у којима беху дичне главе заточника српске слободе. — Ко не осећа довољно српског народног поноса у себи, ко не зна шта је дужност Србинова, неке оде у ову светињу нашу: из дупље ће му потећи најчистија молитва, а очи ће пролити сузе које неру од свега несрпског, те се душа преврати и жели да србује како су и наши стари србовали.

ХРОНИКА

КЊИЖЕВНОСТ.

Јован Протић: Приповетка како се покојни поп Аврам Несторовић свадио са покојним Нестором Авраиовићем. — Мала Библиотека, св. 20 (број II, год. IV) У Мостару, 1902. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Касића. Стр. 106 на 16°. Цијена 30 потура (40 пара дин.)

Наши хумористички писци радо завађају људе по својим причама. Изгледа као да су се уговорили на Гоголя, који је, као што је познато, завадио двојицу сахаџија: Ивана Ивановића и Ивана Никифоровића. Само, како у нас нема сахаџија, наши писци су тражили ма какав „сталеж“ изнад простог сељака, јер сељака нису хтели дирати. (Ја л' не њшење, ја ли не смедоше). И нашли су да ће им за ту сврху најбоље послужити попови. За што баш попови? Човек никад није потпуно уверен да наши хумористичари имају каквих нарочитих разлога кад се прихватају неког предмета за приповетку. На пиан, што су за свађање изабрали баш попове може се с приближно тачности погодити. Попови, пре свега, долазе у неку нарочиту врсту: ни народ ни интелигенција. Или, ако се хоће тумачење да каже, они су пола народ, пола интелигенција; боље рећи полнарођена интелигенција, нешто мапи на посољено млеко. На онда, пазите се на рачун попова то је у неку руку бити веран традицији и писати у духу народне књижевности. Доиста, народне умотворине не штеде попа; многа заједљива реч, многа пакосна причица, многа шаљива пословица или песмица иде на рачун попова. Можда то долази што је поп власт коју народ двоструко плаћа: посредно и непосредно. А човек је склон да вичс на власт и да јој се мало подсмехне. После, и попови су крини у многоме тој новици која се на њих диже. Баш одиста ретко се међу собом сасвим пријатељски слажу, на и ако се не свађају увек, а оно се прећају један на другог. Кажу, била су једном само двојица, на је опет онај један рекао кад су га запитали како живи: живео бих много боље, да нема оног угурсуза. На онда, не познаја се сваки поп како долинује посредннку међу Богом и људима. Дешава се да у одежди благословља људе, како би их после, кад остане у мантији, могао псовати. Или чим изиђе из цркве и остави јеванђеље, а он право у крчму, те се прихвађа за карте. Нека је свако поштоваље честитим поповима — они не улазе у шаљиве приче. А Бога ми, ма колико да су наши хумористи склони да штрпкају и гриншају ауторитет власти, не може им се много замерити за попове.

Ето, ту су сви сложни, колико год их има у нас те нешто вреде Ту је пре свега и сам Сремац. И он се чак усудио да завади два попа („Поп Тира и поп Спира“). Још пре њега Нушић је завадио неког попа са једним управником („Канцаријска посла“), али од њега се то нисмо и очекивали, јер ст његова заједаља некад далеко допирала. А још пре Нушића Глишић је завадио попа и учитеља, око неке јелке („Ни око шта“.) Најпосле, мало пре Протића, Домановић је посвађао попа и учитеља, који су још уз то и браћа рођена („Браћа“).

И сад је дошао Г. Протић, да опет завади попа и учитеља, те да се испуни оно што је речено: три пут Бог поможе. Кажу да је Г. Протић и сам поп, али то не смета ништа. Нарека да „врана врани очи не кади“ важи за цело за вране, ма можда и за неке људе, али за попове, изгледа, да не може подпети као тачна.

*

Приповетка Г. Протића, по његовом изричном признању, имитација је Гоголеве приповетке о томе како се свадио Иван Ивановић са Иваном Никифоровићем. Као и већина имитација, приповетка Г. Протићева успела да донекле имитује форму налагања Гоголева, његове досетке, начин карактерисања личности, чак и имена личности (Аврам Несторовић и Нестор Авраиовић према Гоголевим именима у „Мртвим душама“ Кива Мокијевић и Мокије Кифовић). Све то не чини главну вредност Гоголевих прича, али је интересантно што је оригиналан манир, сасвим различан од онога којим се писало до Гоголя. Кад се то све имитује, и кад та имитација није ни прва ни једина у нас, може се имслити да и тиме неће губи своју важност. На онда, све те досетке, сав онај специјалан реченични склоп, и она нарочита врста комичног приказивања што дају сваљашње обележје Гоголевим причама, све је то постало у имитацији бледо, разувсно, ослабљено, или претеривањем искварено. Онаква се да је писцу стало до што јачег комичног ефекта, и да ради тога јури за досетками, прави личности на силу смешним, тражи и међу изразима оне којима ће читаоце лакше насмејати. А све је то ипак неслободно, утегнуто у форму Гоголевског приповедачког тона, све је то несавршено времсну из кога је приповетка, личностима о којима је реч, њиховом друштвеном положају и националној природи. Писац није успео да имитујући Гоголу одстрани од личности и ситуација оиу посебну руску духовну атмосферу, да их „поспи“, као што би старији наши књижевници наши. Он им је само промешио места, и из руских губернија пренео их у наше крајеве, окруживши их једном групицом чиновника, начињених у духу Гоголева „Ревизора“.

Него ипак, у самој суштини, Протић и Гоголь немају много заједности. Имитовати се може само облик, али не и сам дух приповетке. Гоголь није завадио своје сахаџије да направи себи и читаоцима веселу забаву. Гоголева шала није ни мало слатка; она је опора, те куни уста у место да их развлачи на смех. У основи његових прича има увек нечега тужнога, песимистичнога; оне су у стварн више

„жалосне игре“ (да употребимо њиме старе поетике) но комедије. Гоголь употребљава све што живу комичност може пасти на памет, само да одстрани од својих прича тај суморни дах, да их овеселн, пронестани. Тога ради он кадшто претерује у досетки, преувеличава смешне стране својих личности, појачава на силу комичност ситуација. Али све то не може да начини његове приче веселим и ведрим. Што се иде ближе крају све то јаче избија права природа једног незадовољника, све видније постаје његово нерасположење према савременом поретку. У место да буде обична шала, с незнатном тенденцијом, ограниченом на исмевање индивидуалних или типских мана, Гогольева прича постаје оштар подсмех целокупном друштвеном стању. Најпосле, прича се завршује тужно, да не кажемо очајно, и показује како безповратно пропада у земљи Чичикова и „Љањкина-Ђакина!

Прича Г. Протића нема тога социјалнога значаја. Она се почиње најчешће шалом, а свршује се скоро мелодраматично. У њој нема ничега што би учинило да се суза и осмех сусретну. „Људи који се у њој помињу не изазивају у читаоца ни мало мрежње, нити га нагоне на злурад подсмех. То су општи типови, напрстани с неком неодређеношћу, која не допушта да се сама њихта од њихова карактера, а једва по нешто од њихове нарави. Г. Протић најављује да је својој причи дао тенденцију да „карикираним маниром прикаже нескадњу тако сменшу борбу наша два сталежа: свештенства и учитељства“. Ништа од свега тога! Да су ова два парничара поп и учитељ, то се сасвиле само из тврдње написане, а никако из карактеристала самих личности. Нити је попод њиховој свађи био у одношајима међу свештеником и наставником, нити је дала развој имао неке са тим професијама, нити, најпосле, има нечега особитог што не би могло бити изнесу другог два чиновника. Г. Протић није дао типске представнике та два блиска друштвена реда, нити је као основ приповетки ставио ма какву супротност у њиховим схватања и нкцијама. На против, он је два одличка пријатеља завадио око карата, а оне су, као што је познато, у стању да посвађају људе најразличнијих занимања. Г. Протић, дакле, није успео да своју причу никакав општи социјални значај, нити да од ње створи оглед за психолошко представљање друштвених радова. Он је дао само једну веселу причу о два смешна човека, који су се завадили и помирили, немајући ни за једно ни за друго никаква јача разлога.

*

Г. Протић пада у погрешку свих наших хумориста и преувеличава страсне стране својих личности. То је у осталом општа породична слабост хумористичара, за коју не важе разлике по времену и по географским границама. То би се, најпосле, могло и опростити. Али он је учинио и једну другу погрешку. Невешт да створи комичну ситуацију, и да природно и доследно изведе радње својих личности, Г. Протић, као и Сремац, прибегава досетками, тражи у њима потпору, и стакла у њих највећи део комичног елемента. У Гогола је то спорелно: у њега су комичне ситуације изведене са необично много тачности и одређености, те би досетке могле са свим отпасти, као што би из Шекспирових драма могли изостати каламбури. Г. Протић, осећајући да нема довољно снаге за комичне ситуације, оперише поглавито са досеткама. Оне су одабрање од Сремчевих, али нејасна их је неоригиналних, удешавања по Гоголевим приповеткама. Нарочито Г. Протић воли да састакља створи које ненађу никакве везе, али така операција ређе изнадне среће. Једно је место ипак врло лепо и ономине на нека тако исто лепа места у Пушкињевим приповеткама:

„Оћутна стигао „ушет“: пазари ли се у њој каква Андрија Суботић, висока раста, кврчаве косе и роњаве по левом уву, на што је оћутна спасхођљиво наводила дати одговор, да се пазари, само се не зове Андрија Суботић, него Игњат Перић, није висок него на против омален, није кврчаве косе, него је ћелав, и нема роваш на уву, него на горњој усни, са тим додатком да је исти Игњат Перић познат Пекмез још пре две године умро.“

Г. Протић није невешт у приређивању комичних ситуација, и сцена при прослушавању парничара испала је слаба и неизразна. Али је Г. Протић показао јак дар за извођење нежнијих, осећајнијих сцена. Мирење завађених показује да Г. Протић уме у неколико потеза изнети један дирљив призор. Штета је само што је све то изнесено са досеткама, те ефекат слаби. Иначе, не јамчим да не би било много читалаца који би пустили сузу у сцени кад поп и учитељ, пошто је завршен обред о слави завршен, стоје један према другоме збуњени и неодлучни, док најпосле не падају један другоме у наручја. Та је ствар у Г. Протићевој причи одлично изведена, али, као што рекосмо, ослабљена шалним карактером приповетке.

23. III. 1902. **Јаша М. Продановић**

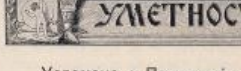

Успомене о Паганинију.

На последњој италијанској изложби у Трзину биле су и реликвије знаменитога виртуоза Николе Паганинија, о којима је његов унук Андреја Паганини саопштио интересне податке у „Illustrazione Italiana“.

„Пре снега — пише он — пада помењути врло добро погођени портрет Паганинијев, тог високог, сухог и бледог човека, чије очи одблескују генијем. Овај је портрет својом првом појавом привукао силну пажњу посетилачку.“ Радио га је Жорж Патен. Да би се утврдила његова сличност са Паганинијем, није излишно поменути шта пише Хајне у својим „Флорентијским ноћима“ о појави овога виртуоза: „На поклетку, појави се на сцени мрачна фигура која као да је изашла из пода. То је био Паганини у своју свечаној одећи: у црном фраку и црном прслуку ужасног фасона, који је, рекао би, проналазач адска етикета за Прозерпинин двор. Црне пантаљоне чудно су се набирале око његових сухих ногу. Дуге му руке висјадале су још дуже од оне виолине и гудала које је дошрало скоро до самога пода, докле се он клањао публици скоро невероватним попретима. У свима претходним његовим удома била је нека мрачна укрућеност, али у исти нах и нешто неухватљиво живахно, да је жало требало, па да се тим његовим покретима слатко смејемо. Али у лицу Паганинијеву, што је поред осветљене рампе било још више мртвачки бледо, скривало се толико мољена и скрушености, да нас је брзо проласила воља за смех... Да ли је то жив човек осуђен на пропаст, да у арени публику забавља, исто као и осуђени гладијатор, или је то покојник који је из гроба дошао са виолином, да нам као вампир, ако не пре, а оно поноће из пепела исвезна?“ —

Осим портрета, на изложби је било и других реликвија, као: *Паганинијева бисти* коју је радио Санто-Барни, *колекција драгога камења* што их је подобијао од разних владара и других богатих поклоника, *различни медаље, дугмиће* и др. На изложби само не беху кола којима је Паганини путовао по целој Европи, а која су сада у његовој вили у Гајону.

Али су, инак, најинтереснији његови музички инструменти и рукописи. Своју најмилију виолину „Гварнерију“ останио је граду Ценови, а пошто није и гудало сиомену, то та је за се задржао његов син Ахил. Осим виолине, на изложби је била и мандолина, на коју је Паганини као шестогодишњи дечак свирао на Цевољанским позоришним концертима. Тада је такође волео да свира и на гитар коју је, исто тако, био на изложби. Али је много више волео виолончело. Аматиран рад, са којег је необично лако изнамљивао дубоаие дусте или звероваску рику.

Од рукописа нала нарочито поменути Паганинијеве *опере*, од којих је већина још нештампана; за тим *виртуозне* написане једним гудалом за сгаку од њих наведу; за тим *трио* и *квартете* на којих веће композитора сминатија за виолончну гитару. Ту су и његове познате виртуозне пијесе: „Барукаба,“ „Концерти,“ „Венецијанскн карневал,“ „Вгиде, посвећени артистима“ које, после њега, свега двојица тројица ли могаху изнети. Најзад ту беху

и пијесе написане само за g-жицу. Поред ових рукописа била је и Паганинијева књига за приходе и расходе, из које се види, како је огромне суме давао на добротворне циљеве. У оно доба не беше уметника који би добијао више злата од Паганинија, а који га је, може се рећи, једном руком примао а другом давао. — Његова писма, која таквоће беху на изложби, јасно говоре о доброти његова срца.

Оригинални Паганинијев таленат био је у почетку свога развијања, по себи се разуме, сумњичен са пуно завидљивих нападаја. Називали су га шарлатаном, јер је, вели, „узимао на се њиховски облик како би само намамљивао публику“. Најзад, после тешких искушења, побрао је у Италији ловорике, а за тим и по целој Јевропи. Али када се 1808. г. поново врати у отаџбину, наће у Ливорну хладноћу, на час и подсмеха. „У време једнога концерта — пише он — задера ми јенсер пёту, те на сцену изађох храмљући, а публика удари у смех. Тек што почех концерат, а попадаше свеће на светњака; смех се појача. Најзад, при правим пијесним тактовима, — пуче струна на мојој виолини. Све је ово необично веселило публику, али ја сам свирао, и ако на трн струне. Успех је, инак, био огроман“

И доцније су му чешће пристале жице, те га окривише како да то нарочито ради.

Брзо се о њему створи и читава легенда: везаше за његово име догађај једног пољског свирача из 1798. год., који је због љубоморе убио своју драгану. Овога свирача беху већ давно заборавили, те причаху да је Паганини због убиства већ био бачен на Ценокљанске галере; али, продавши својој душу, ослободио се, и сада прирећује своје чудне концерте, на којима сам ђаво стоји иза њега и пуче му гудало по струнама!

Што се тиче композиција на g-жици, сам је овако писао: „У Луки сам увек, кад год ће долазила владалачка породица на представу, дириговао оперским оркестром. Мене су често позивали у двор; а сваке друге недеље приређивао сам симфоничне концерте. Принцеса Елиза одлазила је увек пре концертног свршетка; јер хармонични звуци мога инструмента потресају јој нерве. Једна од најдражих дама, коју сам тајно обожавао, од дужег је времена најнаљубљеније долазила на концерте и, како ми се чинило, показивала ми своје симпатије. Мало по мало, наше се те наклоности све јаче и јаче развијале. Једном јој обећах, да ћу је на првом концерту изненадити својом њеном у музици, која ће изнети наше пријатељске и срдачне односе. Двору сам објавио своју нову композицију под називом „Љубавна сцена“. Љубовништво свију посетилаца било је веома напрегнуто; али како је тек чуђење било, када на мојој виолини угледаше снега *две струне! Прима* је требала да искаже девојачке осећаје, а *контра* — глас страсногта љубавника. Свирао сам нежан и сентименталан дијалог, у ком после најслађега шапутања долазе бесни изливи најљуће љубоморе. Сад се са виолине чујаху молбени и тужни акорди, сад опет ванаи гнева и радости, муке и блаженства. А све се то свршавало стишавањем, и оба заљубљена бића, сад заљубљена више него ли пре тога, вешаху у нежном дуету, завршујући га расковним понављањем почетне теме. Ова је сцена успела. Да и не говорим о очима које владаху мојим мислима! Принцеса Елиза необично ме похваљиваше, и рече веома лепо: „Чуда чиниште са својим двема струнама; а зар не би била довољна и *једна* за ваш таленат?“

Обећах да ћу ускоро покушати. Ова се идеја осмехивала мојој уображали, те после неколико недеља већ сам био спремно за g-жицу сонату „Наполеон“, коју сам и свирао пред сјајним и многобројним дворским посетиоцима. Успех је надмашио моја очекивања, и моја заносеност за g-жицу почиње од тог доба. Публика никад није била умирила да слуша моја свирања на тој жици, а због тога сам и постигао лакоћу која не би требало да вас чуди“. —

Вративши се, после дугих лутања, и опет у земљу „где 'но лимун раја“, живео је или у својој вили у Гајона, или у Ценоа, или у Милану. Грлена болест, која му је била дуго досађивала, принеса га најзад и за смртничку постељу у Ници, где и умре 1840. године.

J.

* Чувени руски књижевник, публициста и зналац руског народа Гљеб Успенски премину 24. марта ове год. у болници за душевно болне. Један од последњих петерана „Савременика“ родио се 1840. г. у Тули. 1876. кренуо је се у Србију, о којој је писао опширно у своим „Писма из Србије“. Осим многих чланака у „Савременик-у“ „Дучь-у“ и др. журналима, поменућемо његов роман „Разорење“, „Из деревенского дневника“, „Черная работа“, „Власть земли“, „Власть капитала“, „Вольные позаки“, „Мимоходом“ и мн. др.

* У мартовској свесци „Журналъ для всѣхъ“ изашао је превод г. М. К. приповетке Л. Лазаревића „На бунару“ са кратком но тачном биографијом Лазином и оценом његова литерарног талента. Изврсно знање српског језика и српске литературе, као и живо интересовање Г. М. К. српским стварима у опште (као сарадник „Петербургскихъ Вѣдомостей“) довољне су препорука овоме заиста лепом преводу. — У истом броју поче је излазити чланак П. Мијукова једног од чланова руске археолошке експедиције у Стару Србију и Маћедонију, о коме ћемо опширније проговорити кад се буде завршио.

* У Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften у Прагу, за год. 1901. оштампан је рад г. Др. Михаила Петровића проф. Вел. Школе, под насловом: Sur une classe d'équations différentielles du premier ordre; a y Bulletin de la Société mathématique de France Nro 1. за 1902. г. штампан је такође његов рад, под насловом: Remarques sur les zéros des séries de Taylor.

* Александар Живановић, свештеник и катихета, оштампао је из Сарајев. богослов. гласника *Источник* своју расправу *Бесмртност и душа*. Књига је цена 1 круна и 60 потура. —

* Петроградеско Словенско Добротворно Друштво решило је да попово крене своја *Извѣстія*. За уредника изабран је одличан српски пријатељ, и сарадник *Нове Искре* г. проф. Василије Николајевић Карабљов. Руска цензура још ни до данас није одобрила излажење овог листа, те се у руској штампи већ читају оправдања пребацивања за тако неоправдано одуговлачење *Извѣстія* су ставила у свој програм: научно-популарне чланке из историје, литературе и етнографије Словена; чланке о савременом друштвено-културном и политичком стању Словена; чланке о савременој словенској науци, уметности и литератури; словенску хронику и библиографију. — Познавајући одушевљење и рад проф. Карабљова, с искреном радошћу очекујемо појаву *Извѣстія*, јер смо дубоко уверени да ће Србство стећи у овом листу свог одушевљеног проповедника и искреног пријатеља. —

* Г. Др. Никола Ђорић (Неготин) још прима претплатничке пријаве на прву књигу свог опсежног рада *Косово, сновеља о боју на Косову*. Књига се већ штампа, а изићће до 15 табака велике осмине. Претплатничка је цена 3 динара (круне), а књижарска ће се одредити кад књига буде готова. —

* У 4. овогодишњем свеску француског књижевно-уметничког часописа Minerva штампао је г. Шарл Лоало свој опсежнији чланак *Балканска политика и сторогим од 1897. године*. Српској политичкој штампи обраћамо пажњу на овај рад г. Лоазо. —

* Г. Павле Аршиков, професор, штампао је питалице из природних наука *За што је што у свету?* Књигу је издала књижара В. Валожића. Цена је 1·20 дин. —

* Изашла је из штампе нова књига *Прво земљопис*. Написао Др. Ђорђе Јелинек, професор у хаџелбершком универзитету. С одобрењем министвених превео Ђорђе М. Јанимовић. Књиги је цена 0·50 дин. —

* Лексикографски одсек наше Академије Наука прегледао је и оценио у току прошле године 31 збирку народних песама, од којих је наградио 27 збирака са 24.274 песама. До сада овај одсек има сређену реченичку грађу од 756.463 листића.

Косовска епопеја. — У првој свесци „Летописа" Матице Српске од ове године штампао је проф. Тих. Остојић *оцену* мога састава горњег имена. У своме саставу ја сам реферовао и укратко оценио његов покушај да уређење народне Косовске епопеје; онде, пак, ни мени врања пријатељски завјам. Шиљо за огњало!

Може то изгледати мало нелагодно, но не находим разлога са којих бих ја могао бити незадовољан таквим поступком, тим пре, што је г. О., радећи на истој ствари, добро у њу посвећен, и, што је његово мишљење о мојој књизи у главноме добро. Имајући на уму циљ мога састава, у коме сам „прибрао *сва традиционална материјала о косовској битки*, где год га има", г. О. вели: „Све то, што би каком новом песнику косовског епоса добро дошло, а што би он сам морао тражити по многим, и ретким, и старим, и туђим књигама, *све је то г. С. ово марљиво истражило и у својој књизи наложило*"; и даље: да ће моја књига „бити *моја потпетња да се устане проблем косовске епопеје*". Својом књигом ја другу ништа нисам ни желео, а г. О. је у том погледу потпуно задовољан.

Но у оцени г. О. има неких места и замерака које су супротнијег значаја, но које би ипак вазало изнети на чистину.

Г. Остојићу је јасно да је мени била „очевидно главна ствар" да косовско питање *о постанку* народних косовских песама, о коме су водили спор Павић и Новаковић, расправим „са стране *практичне поетике*", те сам „*о литерарно-историјској* страни само реферовао досадашње резултате". Но ту је г. О. незадовољан што је реферовање „непотпуно", јер нисам споменуо и „последњу реч коју је казао *А. Сергејев* у Јагићевој Архиву". Међутим, г. О. не помиње у чему се састоји та реч Сергејевова, а то би, мислим, било потребно да би се видело колико је замерка оправдана. За ову моју књиге сматрам да је потпуно довољно оно, колико сам изнео о томе питању, наведећи супротна мишљења поменутих књижевника, који су по њима обрадили и своје покушаје за уређење епопеје. Сергејев пак, у своју студију „Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung" (кн. XV. стр. 225) става се да изнесе доказе за потпуну Павићеве претпоставке (користећи се при том Богишићевом 1. песмом, Петрановићевом 26. и Вуковим „комадима"), онако као што су овог други књижевници (нпр. Маретић) пристали уз Новаковићево мишљење. Сергејев, дакле, не износи никакво ново гледиште, нову претпоставку, већ и после његове студије о томе питању остаје само два гледишта — Павићево и Новаковићево, те о „непотпуности" не може бити речи. Рећити мишљења свију ових који пристају уз Павића или уз Новаковића, могао би зар бити посао засебне студије о томе питању, но свакојако сувишан и изазван у саставу, у коме се та страна „само мимогред додирује"; онако исто, као што у програм мога састава не улази ни расправа питања о *облику* народних епских песама у 13. и 14. веку — која се тема опет нарочито дотакла г. Шурмину.*) —

У колико сам могао разумети, главна се замерка г. О. односи на *критику* у моме саставу. Код трећег и четвртог одељка, у којима су приказани напи и страни књижевнички покушаји, г. О. лепо вели да сам обратио „највише пажње у сваком случају на *распоред градива и синтезу*", на ипак додаје да се „у оба одељка осећа *недостатак литерарно-естетичке критике*". Мало пре „непотпуност литерарно-историјске стране", овде „недостатак литерарно-естетичке критике" све крупне замерке које бацају у присебак добре стране моје књиге! И овде бих, као и горе, могао г. Остојића просто упутити на циљ моје књиге, која има „значај уношавања *прегледа*, а не оцене или критике". Али ова замерка има своју интересну страну, те ћу се на њој мало дуже задржати.

У потпуну овог недостатка критике г. О. узима за пример моје реферовање о Павићевој шкрти. Писао се надао да ћу, поред Шурмина, имати о томе разговора још и са Остојићем. Што мој реферат Павићева шкрта боде очи једноме Шурмину, није чудо: Шурмин је Хрват, и, као многа браћа Хрвати, не може ни у овим питањима да се отресе шовинизма и тенденциозности — као што сам то показао у *Н. Пегру* (за јануар). Али је чудо кад Срби, при том професор српске литературе, покушава да уме Павића у заштиту; и, да није Новаковићева ауторитета и његове оцене, лепо би он мени већ знао сметати буквицу. Тако г. О. вели: „*Г. С., на пр., замера Павићу што је у свом шкрти дошао на Косово Мађаре и Хрвате, што је местиу тема Турцима пола милијона српске војске. Добро, то су грешке; ја нристајмо и на то, да је Павић то учинио из тенденције, да уздигне српску славу. Али многоструко све то, на још и друго, што г. С. Павићу замера (а он замера већином ствари које се тичу напољашње стране епопеје), би ли онда био добар шкрт Павићев*"...

О, г. Остојићу! Кажите по души, кад сте прочитали Павићеп *шкрт за српску народну епопеју*, зар Вас, као Србина, није заболела она крајња безобзирност његова према осећајима народа српског? Ви бисте хтели да занемарите националну страну онде, где се цела суштина једног таквог састава, јакан мора бити народни Косовски еп, баш и састоји у националном схватању, у осећајима и изразима самога народа, којима мора бити сврха задахнут. Ви питате за „добре стране" онда, кад треба да жигошете тенденциозност и шовинизам, који се покушавају да протуре и у овакном послу!

Народна традиција, народно схватање, народни осећаји и израз — то мора бити главна ствар код *народне* епопеје. О томе не може бити двоумљења ни погодбе. На шта онда остаје да се цени код Павића, кад је то неверно? Зар треба питати за добре стране његова шкрта онда, кад њега, који хоће да саставља *српску народну* епопеју, спопада зла воља код речи „Срби" и „српски" у Лазаровој клетви, находећи у њима „досадну српску ексклузивност" и „шатуран сепаратизам племенски": кад без зазора тврди да је косовска катастрофа „једнако бољела Хрвата као и Србина"; кад неверно и историјски и народној традицији доводи на Косово Мађаре и Хрвате као Лазарове „савезнике"*); кад кнеза Лазара представља „као угарског вазала или и као угарског војсковођу" — што је и Сергејев приметио: кад прича како су се браћа Југовићи завернли „сељаку краљу угарскоме", и кад тврди да ће се срце принце Милице „распукнут" од жалости за „угарском господом"; кад доводи на Косово пола милиона српске војске; кад истине хрватског бана Ивана не само како „врло живо" препоручује Лазару бој с Муратом, него и како он „прву напалу" турску „јуначки сузбија", те би тиме „Лазар и надкладио Турке" да не беше Вукове издаје!... На зар Вам је све то мало, г. Остојићу? Зар су то просте „грешке" које хоћете да занемарите?! Не, г. Остојићу, све су то за *српску* народну епопеју врло крупне ствари. По њима би Павићев шкрт пре доликовао за казну хрватску или угарску погибељу — за све друго пре него за српску Косовску епопеју.

У реферовању Павићева шкрта ја сам доиста нарочиту пажњу обратио на ту страну његову, као на главну страну у епопеји. Досадани ономе што је чињено и у реферовању осталих покушаја, писао се упутио у оцењивање самих компонација Павићевих песама. Али сам изнео мишљење г. Новаковића о Павићевој главној идеји и њеној обради, и порекло закључне његових доказа: да је „Павићева основна идеја погрешна"; да он „није ни сам с њоме на чисто", јер је „није кинге изнео до потпуности, нити је је осподошо свију контроверса"; да је био „лоше среће

*) Види мој одговор Шурмину у *Новој Пегри* за јан. ове год.

*) О томе *Dr. A. Sorescon* вели (Јаг. Архив. XV, 226): „Dass in der Kosotoschlacht nur die verbündeten *Serben* u *Bosnier* den Türken gegenüberstanden, von einer weiteren *Coalition* dagegen nicht die Rede sein, ist eine ungemachte Thatsache. *Damit können gewisse* Combinationen von *Pavić ohne weitere Widerlegung anderweichlagt gelassen werden*".

и у изради њеној", јер му је критика текста народних песама врло слаба, поштo је „на више места криво разумео дух народног песништва"; и да, према томе, његов нацрт „у смислу васпостављања правилне народне песме о боју на Косову не може имати предности"... На ни све то још није довољно г. Остојићу! Не показујући сам изједне „добре стране" Павићева нацрта, он вели да је у мојој књизи „одвајањем Павићева нацрта слабо мотивовано са литерарне и естетичке стране", и ако одмах за тим сам казује циљ мога састава!

Право да кажем, ја не разумем г. Остојића. Он не пориче лоше стране Павићева нацрта које сам изнео сам, нек „неће да каже" да би без њих он икак „био добар". А опет доводи у сумњу коректност мојег назива о нацрту, правдајући то недовољношћу критике и слабим мотивовањем „са литерарне и естетичке стране", и ако врло добро зна да се у нарочито оцењивање тих страна нисам упуштао ни код једног покушаја, па ни код Павићева, нити пак код његова — Остојићева. Но ова неоправданост и нестедственост код г. Остојића као да није без узрока. Изгледа ми као да је њове хтео за себе да изађе што више користи — но о томе ћемо мало доцније, а овде да завршимо с Павићевим нацртом.

Према казивању г. Остојића, могло би се мислити да Павићев нацрт, и поред погрешне основне идеје и њене лоше обраде, и поред грубих и тенденциозних погрешака националних и историских, може икак имати такве добре стране своје, које све те погрешке бацају у присенак, а које ја намерно прећуткујем. Г. О. је на њих и пстом указао: треба их тражити у *литерарној и естетичној* страни нацрта. Не мислим се овде упуштати у нарочиту критику тих страна, јер јој овде не би било места. Али, да се Павићев нацрт ни у том погледу[3] нема чиме похвалити, биће ми довољне само две-три напомене

О естетичној страни Павићева нацрта немам потребе да говорим: довољно је само да читаоче, који га нису читали, подсетим на његов назив у мојој књизи и на обраду његову у Мартића, извршену под Павићевом редакцијом, где су могли наћи повише места која дају лошу сведобу о Павићевој естетици. Ни с литерарном страном не стоји много боље. Истина, г. Новаковић је рекао да се о њему „као о новом књижевно-уметничком покушају склапања косовских песама у целину" може говорити, и да, поређење с осталим покушајима „не испада на штету г. Павића". Можда је овај израз заварао г. Остојића да мисли, да о литерарној вредности Павићева нацрта може још бити речи. За тај израз г. Новаковића рекао сам (у својој књизи, стр. 62) да га сматрам као „кавалерство према побеђеном непријатељу". И одиста, друкчије се и не може сматрати кад се узму у ум Новаковићеви докази: да је Павићева основна идеја погрешна, да је нигде није извео до потпуности нити ослободио контроверза, да је био лоше среће у изради њеној, да је на више места криво разумео дух народног песништва, и т. д. У томе је већ довољно исказана и литерарна предност Павићева нацрта, а да и не помињем погрешку, што је бугарштица (Микл. 6.) узета за основу нацрта, кад све њене делове имамо много лепше опеване у песмама и комадима Вукове и Петрановићеве збирке; да и не помињем рђав избор песме „Смрт мајке Југовића" из Јукић-Мартићеве збирке, у место много лепше Вукове; да и не улазим у рефање многих појединости које дају доказа о лошој литерарној страни његовој. Кад би се Павићев нацрт, само у погледу на распоред и склоп употребљеног градива, поредио с осталим раније покушајима те врсте, можда би се нашло да то поређење „не испада на штету" Павићеву. Но то би била природна последица образованости и учености данашњег академика и универзитетског професора „Литературе над једним Гавриилом Ковачевићем (1805.), Јоксимом Новићем (1847.) и другима те врсте. Али, да се од Павића бар у том погледу могло више очекивати, јасно се види из његова нацрта. —

Друго главно место у оцени г. Остојића односи се на његов властити покушај. Поменух већ како ми се чини, да је он са својим неоправданим захтевом код Павићева нацрта хтео, можда, да изађе веће користи за себе. Указујући на „недостатак литерарно-естетичке критике", требало му је зар подесна приступа, да би могао слободније рећи како ни у оцени његова састава нисам имао право. С тога, вала, о критици у мојој књизи и говори тоном циничним; ње и има и нема, а „без ње се овде не може". Кад се ја у реферовању о појединим покушајима одричем критике, откуд ће код Павићева нацрта, ма се тицало само националне стране његове? Откуд критике још у већој мери код његова — Остојићева покушаја? Ову недоследност моју пропраћа овим речима: „*Он некоје нацрте куда, некоје одобрава, па на крају, у петом одељку књиге, износи и свој нацрт*". У место моје недоследности, уверили смо се код Павићева нацрта о недоследности и неоправданости захтева г. Остојића. Надам се, да ћемо то исто наћи и овде — код Остојићева покушаја.

Пошто је г. О. утврдио како оцењивање „свугде биза по неким принципима, погледима, разлозима" и како њих у мојој књизи не налази „јасно истакнуте, али их опет има", прелази на оно што је за њ најинтересније — на моју оцену његова састава. Незадовољан је с том оценом, јер вели: „*Да, од своје стране, одричем се ове славе, коју ми даје г. С., као што дркнем, да нису тачне ни све намерке но стр. 114*"... Кад се ова реченица, у којој је много сручењског ефекта, потанко анализује и представи у правој боји, излази јасно на видик Остојићева — *нескромност* и *некоректност*. Опростите г. Остојићу, али тако је. Да то није само просто и неосновано тврђење, ево ћу, ради читаоца, то и доказати.

У својој књизи ја сам најпре обележио своје мишљење и правац, којега се треба држати у саставу Косовске епопеје, а за тим сам рекао: „С тога гледишта находим да је *Новаковић* (односно д'Аврил) *начао најбољи пут* којим треба ићи у склапању народне Косовске епопеје, и, да је *Остојић на томе путу учинио један корак ближе к потпуности њеној*"... У тим речима нашао је г. О. за себе велику „*славу*" које се, као скроман човек, одриче. Ту се г. О. луто ипстетио. О избору пута и начина не може ни у колико бити заслуге г. Остојића: ако о њој у опште треба да буде говора, она може припасти само д'Аврилу и Новаковићу, а никако г. Остојићу, који је пошао већ пробаћеном стазом, утрвеном још од прве књиге Вукове (стр. 114.) показао у чему се састоји тај корак, што га је г. О. учинио: показао сам: да је он у попуњавању Новаковићева састава „остао на половини пута": да у томе нађе било среће при избору, јер је делове бугарштице употребио онде, где се могао користити бољим описима у десетерачким стиховима из познатих народних песама; замерио сам му што је опше боја краткаг, те га није попунио стиховима из Петрановићевих песама; замерио сам му и то, што је изостанио две лепе народне песме, „Зидање Раваниде" и „Обретење главе кнеза Лазара", као и што је без потребе изостављао и скраћивао поједина места у употребљеним песмама... Све то доказује да ни у потпуности састава нема г. О. повода да се хваљише самом, коју му ја нисам приписао, а које се он икак нрло ефектно одриче. Тај сам исказ г. Остојића већ назвао нескромношћу, која се потврђује и овом његовом реченицом: „*Ја* и г. Новаковић *смо* прости урећивачи, који *само* сасним тревелно и у скроз прозаичном расположењу *трансмитли*, како би се народне песма... *трансмисале*, да колико толико потпуно и по реду прикажу косовски бој".

Тако стоји са славом г. Остојића. Што се пак тиче *мојих замерака* на његов састав, за које вели да „нису тачне", и ту г. О. није на правом путу, и ту је он некоректан. Упоређујући његов састав с Новаковићевим, ја сам посве јасно истакао места, на која му је требало замерити, а то су она иста која смо горе већ поменули. Моје се замерке, дакле, тичу само изнена и допуна, учињених према саставу г. Новаковића. Одбијајући моје замерке као нетачне, он наједном речи не доказује нетачност њихову. Докле г. О. то не учини, ја ћу остати при своме мишљењу, тим пре, што оцењивач и мојег и Остојићева састава у „Колу" (у децембарској свесци прошле године.) тврди: да је мој суд о Остојићеву саставу „основан", да „у Остојићеву раду има доста студије, али је у свему, збиља, остао на поло-

вина пута, те би му најбоље доликовао натпис да је та књижица *Косово* Ст. Новаковића *с изменама и допунама* Т. Остојића*.

Из казаног јасно се види у чему се састојала моја оцена или „критика“ Остојићева састава. Говорити о правцу или пругу у саставу и о полнутности његовој, на то сам, и поред обележеног циља своје књиге, имао права тим пре, што сам и сам, за свој напрт, узео исту основу коју и г. О., а која није ни моја ни његова, него Ст. Новаковића. Била је природна потреба показати одступање мога напрта од Новаковићева па и од Остојићева састава. Даље од тога нисам ишао; нисам се упуштао у литерарно-естетичну критику склона и расподела компонованих песама Остојићевих, нити његових измена у употребљеним песмама народним, нити оригиналних уметнутих стихова његових, и т. д. И уз сам, као и код осталих покушаја о којима сам реферовао, остао доследан постављеном задатку моје књиге. Ко се буде латио посла критике свију тих покушаја, имаће још много што-шта да каже и о саставу г. Остојића. У том смислу учињена замерка Остојићева, о „недостатку критике“ код Павићева напрта, могла је имати места и у овом случају — код Остојићева покушаја. —

Пређи ћу у брзо још две-три напомене г. Остојића.

У другом одељку своје књиге реферовао сам о оним српским писцима, који су побележили народне приче и предања о боју на Косову — о Михаилу из Острвице, о Црнојевићу, о Орбинију, о Тровшићу и о предањима из 18. века. Ту г. О. мисли да је требало изнети и Константина Филозофа, и похвална слова кнезу Лазару, и талијанског преводиоца историје Јована Дуке, правдајући тај захтев тиме, што је „вредно да се виде фразе и стилизација *самога извора*“. Није ми била намера да рефам све *историске* изворе наше и стране, јер, поченши од писма флорентинске општине, имало би у том случају да се изнесе много више извора и писаца него што то г. О. тражи и који су за *народну епопеју* без интереса. Находим да је овај захтев Остојићев неоправдан.

Г. О. назива моју књигу најпре *прегледом* и *прикazом* традиционог градива и компонација, што она и јесте у ствари. Али доцније, после говора о мојим замеркама, назива је и *расправом*, и ако она то није. Но тај му је назив можда био подеснији да мо могао рећи: „С тога је у овакој *расправи* као што је г. Стојковића требало ући критички у питања: шта је идеја косовске појезије, где је тачка са које би се могло обухватити градиво, ко треба да је главан јунак, како треба да се према томе изведе компонација“? Г. О. се и овде ослушује о циљ мога састава, по коме сам сва та питања остављао истраживању и слободном кретању уређивача Косовске епопеје, као што мислим да и треба тако да буде. А ако г. О. находи да би се уређивачу могло и у томе помоћи, ако изволи изнети своју студију о томе, јер та питања нису ни у његову саставу обрађена, нити се из састава могу наврети.

Док је г. О. радио на свом покушају за састав народне Косовске епопеје, био је за цело мишљења да за њу има довољно народног градива, и да је потребно само бити добар *уређивач*. Сада пак, кад се показало да ни његов покушај није одговорио циљу, он се окреће на другу страну, прибегава идеји о *песмеку*, па вели: „Њу (Косов. епопеју) може створити *само прави песник*“, који „мора познавати добро све традиционално градиво и све песме народне“, но који „мора *имати потпуну слободу*, као што је у њега зацело и Омир и песник „Нибелунгенлида“... У том се погледу ја и г. О. разилазимо. Ја остајем при гледишту о *добром уређивачу* — целим „добром“, т. ј. таквом који ће имати све особине за то потребне, и који ће се хтети том послу посветити свом озбиљношћу какву он и заслужује, после довољног упознавања и студије целокупног градива — народних песама и предања. Прави *песник* пуштао би, већим делом, на вољу *својој машти* — а за што би био прави песник? Но у том случају имали бисмо не *народну*, већ *уметничку* епопеју, онакву каква је нпр. Капорова, или она коју нам спрема Н. Ђорић. Питање о Омиру пак, да ли је он *био* прави *песник* Илијаде, или само добар скупљач и *уређивач* оних народних песама грчких које су расподи проносили по земљама грчким, и да је његово име у опште фиктивно, — то питање још није толико претпостављено, да би се г. О. могао на њ позивати.

Са свог најповијег (а не ранијег) гледишта г. О. се једном једином реченицом упућта и у оцену мога напрта: „*Одмах рекнтом, какви је израђен на крају ове књиге, тешко да ће се користити песник (уређивач можде бити)*“. За свој напрт ја сам претпостављао *уређивача*, а не *песмеки*, а то сам у саставу и пресеком казао. Па не само за мој напрт, него и за сваки други, које буде циљ: уређење народних песама косовских у једну хармоничну целину, неће бити ни у колико потребан прави песник из разлога, које сам и горе поменуо. А ова реч г. О. само је: „*Ако ми Тодор да се чини говор*“.

Завршићу с напоменом, да сам се од г. Остојића надао друкчијим примедбама на мој састав, којима бих се у самој ствари, на којој сво обојица радили, могао више користити.

Ср. Ј. Стојковић

Статистика наставе у Краљевини Србији за 1895.—96., 1896.—97. и 1897.—98. школску годину. С три картограма и шест дијаграма. По службеним изворима народно *Зар. Р. Поповић*. — **Statistique de l'instruction publique dans le Royaume de Serbie pour l'année scolaire 1895.—96., 1896.—97. et 1897.—98.** Avec trois cartogrammes et six diagrammes. — Београд, 1901. — 4°, стр. 256. Цена?

Руско-турски рат 1877.—78. године на Балканском Полуострву. Са 18 карата и скица. По руским изворима састављено ђенералштабни мајор *Драгутин Милутиновић*, хонорарни професор Историје ратне вештине на Војној Академији. — У Београду, штампарија Андре Јовановића, 1902. — В. 8°, стр. 88. Цена 2 динара.

Бранко Малић: **Прва љубав.** Песме. (Чист приход намењен прав. дев. васпитаљишту „Краљица Јелисавета“). Српска штампарија. — У Новом Саду, штампарија Ђорђа Николића, 1902. 16°, стр. 52. Цена 70 п.

Хрватска књижица: **Добро и поштено име.** (Боље добар глас, него златан пас). Бр. 9. Загреб, Српска Штампарија, 1902. — 16°, стр. 16. Цена 4 потуре.

Претплатницима Нове Искре

Овим *бројем* ступа *Нова Искра* у другу четврт своје четврте године. Како је претплатничи одмах још вазда слаб, то најозбиљније опомињемо своје дужнике да нам претплату одмах шаљу, јер се *Нова Искра* одржава *једино претплатом*.

Уз овај број разашиљемо старим дужницима и напоменуте опомене, као последњи покушај да се на лепи начин плати дуговање. Ко се оглуши, нека нам не пребацује за оне мере које ће убрзо доћи.

Власништво **Нове Искре.**

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: по год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шиље се **Р. Ј. Одавић**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8

Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 5. Београд, маја 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Писма са села

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ. VIII

Ових дана обих ноге тумарајући по њивама и потесима. Некако ме све нешто гуши у соби да једва и оно мало сна одспавам. А лепо је у пољу. Управо још није, али почиње да буде лепо. Чини ми се да гледам како се лагано диже трепаница да покаже лепо око сном окрељено. Травка ниче, листак се развија, цветају брескве, кајсије, јабуке — све се напрегло да избије на бео дан пуно свежине и лепоте, пуно снаге и живота; ветар разноси мирис расцветана јоргована и ђурђевка; шева се распевала на раздрагана уљеће и лепрша се као да се купа у чистом ваздуху. Напрегла ми се прса, да ми је да све то једним дахом удахнем!

Сиета доста и ова хладноћа, али ми је, ваљда зато, опет све лепше кад сунце сине. Шетам по њиву које је оживело. Ратар разорава оштрим рапиником утробу земљину. Лака, пријатна напатница дише се за рапиником који одваљује читаве плаце тврде земље и полаже их волошке на једну страну.

— Помаже Бог! — поздравим ратара.

— Бог ти помогао.

— Срећан рад!

— Ти жив и здрав!

— Како се оре?

— Тврдо. Тешко ће се подрљати: гледај каква је плаца!

— Не би било згорег мало кишице?

— Требало би је доста. Видиш како је сува земља.

Ја се поздравим и идем даље. Пријем другом, трећем. Разговарам са сваким о орби и нади. И не знам ти, како је питом наш ратар кад с њим о томе говориш. На да видиш и да га чујеш како стоку вози! На да му видиш оно паметно око како зналачки зацни сваку ситницу!... Други је то човек сасвим, нишако није онај кога ми виђамо по механама и на зборовима.

Ево ти и доказа за то!

Најђем на Мирка Вошњака. То је једна сиромашак коме је Бог дао мало имања и много, много деце. Има их ваљда неких десеторо, које мушких које женских, све једно другом до увета,

Прешло је 1876. године, као дечко, с породицом преко Дрине и настањио се код једног сељака. Те зиме удари нека болештина у народ: низе и сродобоља покоси многе на између осталих и он све своје посарањака и оста сам као прут. Он се даде у најам, служио је то код овог то код оног. Кад рат прође, ко би жив он се и врати. Мирко се не хте враћати, него само прође, распрода оне алехуде имовине, нађе неку своју другарицу из детињства и пенча се с њом, па се врати натраг. За оно мало пара купи нешто земље и подиже један колибарак, те се ту настани са својом Стојом.

Обоје падоше на посао, он да ради а она да ради дечу. И заиста надметањем далеко дотераше: он од колебарка направи кућерак и две-три зградице, купи једно клусе и тањириће, крављу и неколико оваца, а она народи једно тесто деце, здраве, оштрих зубића и курјачког стомака. Сељаци као сељаци. Они то узеше и у подсмех.

— Шта је то, Мирко; зар опет?

— Ја.

— Па шта ради та твоја Стоја?

— Е, дè!

— Па што јој не говориш?

— Не да се та усаветовати!

— Да ти је Бог д'о крава!

— Паре да зарадим! Шта бих до сад само за тоцке узео! — вели Мирко.

Шала мало „дебела“, али није накосна. Мирко се нађа шалио.

Питам га ја једанпут:

— Како излазиш на крај?

— Па на крају сам једнако!

— Како се изранини?

— Па... колико је Бог дао! Знаш како иде: није колико зја, него колико се да! Умеси Стоја пројицу, доста нам; умеси проју онако осредњу — доста; умеси велику као точак — опет доста! У којој кући нема бајата хлеба, али, Богу хвала, нема ни глади! —

Нашем дакле на Мирка. Запрегао две кравице и двоје јунади; један му сиромашак води јунад за порожје, а други узео хајкачу на иде некако достојанствено поред стоке. Он докопао руџеље на невуши гледајући и смешкајући се на своје мале ратаре:

На крај, мобо, на крају је торба,
И у торби паучљива проја.
Навалите, мобо моја, пох нече,
Биће нама шугав јарац донеле.

Па прекиде песму и викну:

— Шило, нази! Како то водиш волове! Сад ћу дати порожје Буми!

Онај што је водио волове поће бразду и плуг поче опет правилно рата. Он стаде тепати јунцима:

Хајд', воло, хајд' брате!
Крава ти родила,
Сина ти родила!...

Ја застао па га гледам. То је омален човечуљак, сићан али жилав и јак: чврсто стоји руџељ у његовим рукама, а сигуран поглед зналачки погледа час запрегу час рад. Рекао сам да се вазда шалио, а додајем да је вазда био расположен за шалу. Шалио се и са женом и с децом и комшијама и сваким живим.

— Срећан рад, Мирко!

— Хвала, господине.

— Мучиш се?

— Боже сачувај! Мука је туђину радити, а себи никад. —

— Велим, земља није орна, тврда је.

— Море, добро је. Кажу људи да има на сав камен. —

— Има.

— Их, по Богу брате, како живе!?

— Живе. Нанесу земље на камен па засеју.

— И израде се?

— Израде.

— Их! — рече он и притиште руџеље пичући: Хајде, воло, хајд', брате!

Ја сам стајао док он оптера бразду. Кад би опет спрам мене упита ме:

— А ко теби каже да ниа таве земље?

— Ја сам видео.

— Видео?

— Јест.

— И само камен?

— Камен.

Како је био на ушратинама, диже плуг, искрену га поребарке, брижком очисти рапиих од земље на опет пусти бразду и оде ништа не говорећи. Ја напрамих и запалих цигарету, а он ћутећи обиђе неколико пута с плугом; само што кад и кад рекне коју милосну запрези или коју оштрију деци.

Сунце је било високо и грејало је: неки млак ветрић пиркаше разносећи по пољу пирис разоране земље; чула се само лака шкрипа колечки и како тврда земља пуцкара и пршти под оштрим гвожђем као једна љубеница под оштрим ножем.

Путем што вођаше кроз потес појави се његова жена носећи у повразу лонац и торбу на леђима. Он је спотри праћајући се с оних других ушратина.

— Боље нази, Шило! Ето ниче носи хране, роде мој!

Стоја назва Бога, спусти лонац на земљу и прође те се поздрави са мном. Мирко уставн запрегу, прође, тргне палице и попушта их на јармова, а он с децом прође овамо где Стоја већ беше извадила печену проју, застрт са сољу и нешто лука, на простреч торбу по земљи, стаки то с три дрвене кашике на њу и оде у један зелен топрак спиати пасуљ који је у лонцу донела.

— Дај-де, Шило, ону тикву с водом — рече Мирко своме старијем дечку.

Дете донесе те му поли и он опра руке.

— Ходи, господине, да ручамо.

Рафаэло Санцио — Преображение

— Хвала, Мирко, ручајте ви! Пријатно вам било!

— Збиља, ходи!

— Хвала, хвала.

Он заседе са своја два синчића. Стоја је стајала више њих и дворила.

То је требало да видиш, то треба да виде они што „нису при апетиту“ па да знају шта значи јести. Незапрежен пасуљ, ординар да мораш пиштати врна по чинији.... Ја огладнех на једанпут!

А Мирко се шалио са Стојом. Распитује шта му деца раде, али је свако дете прекрстио и сваком сам име надео. Стоју зове сналом, а она се смеје и њега зове Бувегијом.

На као забринула се што је тако неорно, а он је теши:

— Не брини! Не мешај се ти у Божја Посла! Има људи који на камен нанесу здравицу па засеју и опет једу хлеба! Ето, питај господина! А ја, ето тврдо, а тек Бог да кишице а ја засејем на дрљача раздроби ове плаце. Кад после неколико дана погледам а оно пире зелена пера из земље на се смеше на ме, а ја им велим: растите, зелена пера, Мирко ће вас лепо опрашити и уклонити сваку травку која би вас јападила! Не брини ти, Стојо, младунице моја! Гледај Ђелу и чувај лопце од њега, од кад је пропузио ништа мирно од њега не остаје! Мораће бити женкарош — на ода је!

— О муко једна! — рече Стоја.

— Шта је море! Бар ти знаш! — Јесте ручали соколови? — упита децу.

— Јесмо.

Он се прекрсти.

— Хвала ти, Боже! Нека је на здравље!

Па се окрете мени.

— Е сад, господине, ако хоћеш да пушиш, дај ми једну лулу дувана.

Ја му радо пружих дувањару. Он најпре помириса дуван па онда напуни лулу, укреса ватру у труд и метну на дуван, па поче пуштати димове исто онако слатко као што је мало час јео.

Срамота је признати, ал ја сам му позавидео!

Он се шалио са женом и децом. Жена, и како је навикла на шалу његову, опет се снебивашше преда мном.

— Таки је снакад! Не знам шта му је те лудује! Тако и код куће с децом.

Ја сам осећао глад. Узбунили су ме. Чинило ми се да се неће моћи најести, и зато се поздравим и пожурим кући.

Али сам се преварио.

— Да ми је да једем као Мирко Бошњак! — рекох ону.

— Зашто сналом шта ране зоре пао Мирко па неш јести! — рече ми отац.

Мислим да је то била паметна реч.

Него, за сад: *basta!*

Буди весео и расположен

своме

Јанку.

На гробљу

Тишина је, пусто... Гробне плоче леже.
И гаврани прни са крстача следе
Венце свела цвећа, траке тужно бледе
И облаке кишне где немушно беже,

А с листа на листак клизе капље свеже.
Натуштено небо; ветар јеца, плаче:
Хладна киша сипи све јаче и јаче
И каменорезац нову плочу реже.

Уз чекића лупу и шкрипу камена
Тихо пева вес'о, ни бриге га није
Што слушају мртви, што га ветар бије.

А на другом гробу, млада јеца жена,
Тужнија но гробље, блеђа од мермера;
Око пуна суза, а срце чемера.

Париз 26. марта 1902. **Ст. К. Павловић**

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

(свршетак)

VII

Д неколико дана стизаху фабрици велики товари памука. Адлер је, предвиђајући повишење цене, целу своју готовину уложио у куповину памука. У фабрику је стизао тек мали део куповине, а огромна је количина лежала по енглеским и немачким стоваришгима.

Рачун га није преварио. Већ после неколико недеља цена памуку скочи, и непрестано је скакала. Тражили су му већ да им га уступи по 2%, скупље; али Адлер нехте ни да чује. Трљао је руке од радости. Дању већ

није запамтио овако корисна посла, јер је видео да ће му се имање, пре но што преради сировину, повећати најмање за трећину.

— Брао ћу свршити с фабриком! — мислио је.

Чудна ствар. Од како је заседао блиски циљ свога дугогодишњега рада, осетио је неку нежану слабост. Фабрика му постајаше одвратна. Хтео би некуда ићи; тужно је. Често је волио сина да не проводи тако дуго ван куће, но да седи и да му прича о своме путовању. Све чешће је одлазио пастору Бене-у и тамо по читаве сате претресао о будућем одмору.

— Уморан сам! — говорише. Смрт Гослављева и нереди у фабрици повели су ми се на врх главе.

Замисли се и на један мах додаде:

— Да ли ћеш веровати, Мартине, да по некад, особито изјутра кад се рад и постела препиру о човека, позавидим ти на твоме животу. И често мислим: зар није боље бити пастором кога свет не прокиње, сини му не расипа новац, а новине не гуде?... Али то је глупост! Види се да сам остарио. —

И као што је недавно Гослављев, на чијем се гробу још ни земља није слегла, бројио дане боравка у фабрици, тако је и стари ткач рачунао месеце.

— До јула идуће године прерадићу сав памук. Јуна треба отказати продају фабрике. Најдаље у августу исплатиће ми се, јер не мислим давати на кредит, а у септембру...

— Али ништа неће казати Фердинанду до последњег тренутка. Ала ће се дете обрадовати!... Новац ћу опет дати у банке, а живећу само од интереса, јер би иначе онај лумпов за две три године утрцао све, те бих још морао бити где обермајстором... ха! ха!

По некад би сањао велико брдо, високо до неба из кога кула ватра, а он се пење на њ обичном упорношћу. Некад би опет усиио да се пење балоном све више и више, чак тамо од куда звезде изгледају веће. Опет би по некад видио гомиле сласних и дивних играча, како препливавају богате салоне који се отегли у бескрајност. Али је сваки био сам, Фердинанда не видаше крај себе.

Тада је мислио:

— Она ме пајаница толико одвикла од свога друштва, да га чак ни у сну не видам. Кад бисмо још коју годину провели овде, заборавио бих и како изгледа.

Мимо то сина је волео све јаче, и једино му је допуштао да проводи ван куће, нити га је задржавао крај себе о тога што га је — безгранично волео.

В. Стевановић Фотостудија

— Што бих задржавао дете у фабрици која је и мени отадила? Шта се њега тиче што ја за њим чезнем? Та он је младић, а ја — старкеља! Он се мора забављати с младићима, а и ја имам забаве — рад.

Сутра дан по вашару стари ткач обилажаше, као обично, све радионице и канцеларије. Двадесет радника било на црквеној слави, те се у фабрици причало о пестапућина господина Фердинанда, разуме се претерујући. Причало се да је млади господин био закупио јестиво у свима гостионицама, и да је сваки племић, који је хтео да ручи, морао прво молити младога господина.

Адлер се с почетка свијао овој доскци, али се доцније спевесели, прорачунавши колико је то морало коштати.

— Мангуп Фердинанд! — рече књиговођу — све ће потрошити што будемо добили на памуку. Грдне муке имам с тим лудаком.

На дворишту стајаху биле памука, које најмљени радници преношаху у магазу. Адлер је прегледао рад, обишао стоваришта, оштро забрањујући пушење, и прати се у канцеларију.

Пред вратима две жене нешто живо разговараху с лакејем, али, угледавши Адлера, утекоше.

Ткач не обрати пажње на то.

Из канцеларије истрча чиновник, некако збуњен. У благајни пуштовао, његов помоћник и благајник збили се у ћошак и претресаху нешто, очигледно узбуђени. Али при уласку господареву, живо поседаше за своје столове и оборише главе, пишући.

Адлеру се ни то не учини чудно. Луче је био важан, па јамачно говоре о својим дожившајима.

У чекаоници се Адлер паде очи у очи с неким непознатим човеком. Човек беше нестрпљив и узнемирен. Ходао је брзо по сали и млатао рукама. Видевши огромног фабриканта застаде и запита збуњено:

— Господин Адлер ако се не варам?

— Да, одговори ткач. Имате посла са мном?

Придошлица за дуго не одговори, само му усне лако подрхтаваху.

Фабрикант га пажљиво посматраше, хотећи да погоди ко је и шта хоће. Ни најмање није изгледао као фабрички радник, више је личио на богата господичића.

— Имам с вама важан посао — рече придошлица.

— Можда бисте хтели да одемо у моју собу? — запита Адлер, домишљајући се да је са овако узбуђеним човеком боље не говорити пред чиновницима. Можда има какву молбу?

Придошлица се устеже, али скоро одмах одговори:

— Па... хајдмо пући... Већ сам тако био...

— Тражили сте ме?

— Да... Јер... видите, господине Адлере, ми... донели смо Фердинанда...

Мисао о каквој несрећи беше тако далеко од фабриканта да запита скоро весело:

— Зар се Фердинанд на вашару толико опио да га је требало донети?

— Он је рањен — одговори дошљак.

Били су већ у дворишту пред кућом. Адлер стаде као укопан.

— Ко је рањен?

— Фердинанд.

Старац рашири руке.

— Полоконе? — Сломио врат? Шта је?

— Рањен је... куршумом.

— Куршумом? Он? Како?

— Имао је двобој.

Црвено лице фабрикантово беше сад цигличе боје. Беху у ходнику. Адлер збаци у предсобљу горњу хаљину и упаде унутра. Не запита ни ко му је сина ранио. Шта га се тицало то!

У првој соби застаде слуге и још једног непознатог човека. Фабрикант их одгурну и стаде крај дивана на коме лежаше Фердинанд.

На раненику ни капута ни прслука. Лице му је толико промењено да фабрикант не познаде рођеног сина. Чело главе седи лекар.

Адлер гледа... гледа... Затим паде на празну столицу и, упрши снажне дланове о колена, рече загушено:

— Шта радиш, вуцибатино?

Фердинанд га погледа необично тужно. Ухвати очеву руку и — први пут после много времена — полуби је.

Адлер се стресе. Занеме.

Фердинанд поче тихо, на претрг:

— Морао сам, тата... морао!... Сви су на нас пикали... племство, келнери, пошине. Говорили су да ја расипам новац, а ти глобиш радинике... Још мало... пљували би нам у очи.

— Не напрежите се — шану лекар.

Старац се нађе над сина, гледа, слуша. На лицу му се види огромна запућеност и жалост.

— Спаси ме, тата! — јекну Фердинанд. Ја сам обећао доктору десет хиљада...

Облак незадовољства пређе преко Адлерова лица.

— Што тако много? — упита несвесно.

— Јер ја умирем... Осећам да умирем!...

Старац ћути.

— Ти си будала! — викну. Учинио си глупост, лудорију!... Али још нећеш умрети...

— Умирем! — јекну рањеник.

Адлер се пљесну рукама.

— Полудео! Бога ми полудео!

Стаде јурити по соби, пружити руке, и на једанпут, станши пред доктора, узвикну:

— Но, пажите му, господине, да је будала... Говори о смрти и викали да ћу му ја дати да умре!... Ти да умреш!... Обећао си доктору десет хиљада! То је мало. Докторе, говораше старац као у грозници — ја ћу за мога сина дати сто хиљада, ако има ма и сенке опасности. Али зато само што је глуп, ја не плаћам. Како је с њим?

— Скоро никакве опасности — одговори доктор — али се ипак мора брижљиво неговати.

— Но, прекиде га Адлер, јеси чуо, Фердинанде, шта вели доктор?... Ако си чуо, немој ни себе ни неке изучити... Јохане! Нека се сместа пошље депеша у Варшаву да дођу најбољи лекари, засебним возом. Ако треба послати у Берлин и Беч, па и у Париз. Господин доктор нека дâ адресе најзелавнијих. Ја ћу платити; имам чиме да платим!

— Ух, ала ми је тешко! — јекну Фердинанд, преврћући се на дивану.

Отац му притрча.

— Смирите се, господине — говори лекар.

— Тата! — викну рањеник. Татице, ја те већ не видим...

На устима му се појави крвава пена. У очима и на лицу огледају се страх и очајање.

— Ваздуха! — узвикну.

Скочи с дивана и, пружајући руке напред, као слепац, појури прозору. На једанпут руке му клонуше. Окрете се натраг, поведе се и паде на диван, ударивши главом о зид.

Још једном се окрете оцу, широко и с муком отвори очи и две му сузе блеснуше на трепавицама. Адлер, сав

дрхће, немоћан седе крај њега и својим великим шакама отре му сузе, и пену с уста.

— Фердинанде! Фердинанде! — шапуташе — умире се. Живећеш — даћу цело имање.

У том осети како му син тежа у наручју и пада.

— Докторе, повратите га, пада у несвест!

— Господине Адлере, пазите одавде — рече доктор.

Старац као да полуде. Баци с дивана, тресну ногом столицу, гурну доктора и изађе у двориште, одатле на друм.

На другу срете једнога од возара који су догонили шамук. Зграби га за рамена па викну:

— Знаш ли ти? . . . Син ми умро!

Отури човека на друм и допаде пратаревој кућици.

Из Сићевачке клисуре

— Што да изађем? Ја не могу изаћи кад сину треба моје поломљи . . .

— Ваше не треба — одговори полако доктор.

Адлер гледа сина, дрма га, штипа. На челу преко пређу појави се велика мрља крви. Фердинанд беше лешина.

— Хој! Нека се одмах сазову сви људи . . . Сместа.

Истом бранком прати се у собу, у којој лежаше умрли му син, седе према њему и гледа . . . гледа . . .

Тргне се тек после пола сата.

— Што је овака тишина? Да се није машина покварила!

— Наредили сте да се сазову радници, те су заустављали машину и сви чекају у дворишту — одговори Јохан. —

— Зашто? Због чега? Нека иду на рад! Ја нећу да буде овако тихо. Пустити машину и све разбоје. Нека ткају, нека преду, нек лармају!...

Ухвати се оберучке за главу.

— Мој син... Мој син!... Син!...

Одавно су већ послали по пастора, који у тај мах улете плачући у собу.

— Готлибе! — заваши — чешко нас упутили Бог, али се уздајмо у његово милосрђе.

Адлер га позадуго гледаше, па рече показујући сина:

— Гледај, Мартине, ово сам ја. Ово није његов, ово је мој леш. Да не верујем у то, полудео бих!...

— Гледај, пасторашине, — ово лежи моја фабрика, моје имање, моја надa. Али он живи! Реци ми то, и ви сви. То ће ме умирити... О срце, срце моје! Ала ме боли!

Талас се крвиде врати.

Кад су доктор и сведоци отишли, пастор поче наговарати Адлера да изађу. Послуша га те изађоше у башту. Ту стари фабрикант застаде на једном брежуљчићу, разгледа свуд у наоколо и поче говорити:

— Кад бих могао обухватити...

Рашири руке.

— Кад бих могао обухватити све, угушити, бацити на земљу и изгазити, ево овако, ево!... Кад бих могао! Кад бих могао!... Мартине, ти не знаш шта ври у мојој глави и колико ме срце боли!...

Клону на клупу и настави:

— Тако лежи мртав син мој, а ја — ништа му помоћи не могу. И знаш ли шта ћу ти рећи? Чини ми се да ће кроз годину, кроз месец, а можда кроз недељу дана лекари пронаћи начин бубуља и лечења оних рањеника. Али шта вреди кад мени ништа неће користити, ма да бих за то дао цело своје имање и себе!... Продао бих себе као пса, као комад платна. Па ипак — ништа учинити не могу.

Пастор га ухвати за руку.

— Готлибе, од кад се ниси молио Богу?

— Зар ја знам! Можда пре тридесет, а можда и четрдесет година.

— Знаш ли Оче наш!

— Знам... да сам имао сина.

— Твој је син код Бога.

Адлер обори главу.

— Ала је тај ваш Бог грабљив!...

— Не скрнави! Нађи неш се с њим.

— Када?

— Када искуца твој час.

Старац се замисли, затим извади џепни будилник, дирну жедер и послуша куцање, па рече:

— Мој је час већ искуцао, а ти се, Мартине врати, кући. Жена те, Јеркa и црква чека. Уживај у њима, врши своју службу, пиј рајнско вино, а мене остави... Чини ми се да чекам погреб целога света и само слушам хоће ли брзо ударити у неко звоно, од кога ће ми глава пући. Пропашће цео свет и ја у њему... Врати се кући, Мартине! Мени пријатељ не треба, а још мање пастор. Твоје ми је презесењено лице досадно и дражи ме. У осталом — дадиља ми не треба; сам сам и одгајио свога сина.

— Готлибе, умири се, помоли.

Адлер скочи с клупе.

— Иди до ђавола! — викну.

Затим брзо одјури у дно баште, и кроз споредну капију одјури у поље.

Пастор не знаде шта да почне. Врати се пун рђавих предосећања у двор. Хтеде послати кога да пошаље на Адлера, али су се слуге бојале свога господара. Он виконовођа и каза му да је господар, не сасвим присебан, отишао у поље.

— Ех, није то ништа — одговори књиговођа. Умориће се, па ће доћи мирнији. Тако он увек, кад му се деси каква велика недаћа.

Прође неколико сирче се, али старога ткача нема.

Никад се још по радионицама није овако катрено претресало као сад, од како дођоше рањена Фердинанда, и од како он умре. Несрећа Гослављског узбудила је до душе била целу фабрику, подсетила људе на учињене им кривде, а суровост господарева раздражила их; али сад је било сасвим друкче.

Први осећај гомиле, на глас о наглој смрти Фердинандовој, беше и чуђење и страх. Чинило им се да је из ведра неба ударио гром, да се фабрика залуљала из темеља, да је сунце пошло натраг. Никоме, почевши од главнога књиговођа па до последње радинице и ноћнога чувара, није пало у главу да је Фердинанд мртав. Он, онако млад, онако снажан, весео, богат! Он који није радио ништа, ни крај једне машине стајао! Он, син ноћнога оца, не живи! Погинуло брже него ли бедни радник Гослављски, погинуо као зец, скоро за тренут!

Ови људи простог, убогог, занесеног, којима је Адлер био грозно божанство, јачи од свако силе, највећи великан и најсилнији човек — ови се људи преустрашише. У први мах им се учини да је оседнути племић и скромни поротник Запора, који уби Фердинанда, учинио светотатство. Како је смео пуцати на младога господина пред којим су најодважнији радници обарали очи, најенергичнији нокшали? Шта је ово?

И десила се чудна ствар. Они исти који су непрестано проклињали фабриканта и сина му, они исти грђаху његова убицу. Не један плаховитији говораше да онога разбојника треба уплескати као пса. Али — да се онај разбојник појавља међу њима — поутецали би.

После прве затре паста расуђивање. Машиниста и обер-мајстора објаснише им да Запора није пуцао на Фердинанда као ловац на зеца, него је Фердинанд сам хтео да се ни ће пуца, и он је пуцао први. Била је дакле борба. Али што се Фердинанд упустао у борбу, кад

није могао да убије противника? Зашто су се та два човека, или боље те две натприродне силе судариле?

Неко зуцну да је ту нешто о њих, о радницима, да је Запора убио младога господина с тога што је он расипао новац, скупљен глобљењем радника. У осталом — додаваху старији — Бог је покарао Адлера. Клетве су биле услишане.

На тај се начин, за неколико часова, створила легенда. Суза и крв света допрле су пред престо Божји, и због се чудо, овде, — на очима целе околине. Побожни се уплашише, слободњаци се грађаху весели али им је око срца било хладно.

— Море, нађи ће... Шваба су плодне.

Тако говораху радници. Обершајстори као да су побијени. Не надгледаху рад, него само отпарираху у канцеларију да што чују. Један предлагаше да у знак жалости прекину рад; али се главни књиговођ осеће на њега.

— Нека све остане као што је. Господар и онако није при своју памети: зашто га дражити?... Мене је највише било страх и жао онда кад фабрика стаде и сви одоше у двор. Кад тутње машине, човеку је лакше око срца, и чини му се да се није десило никакво зло.

— Тако је!... Тако је!... — понављише присутни.

У. Предић

Додолк

— Шта ли ће још бити? — питаху се.

— А знате ли да је стари полудео?

— Јамачно је полудео кад је позвао бацио на друм нас све скупа не зна се зашто, а сад побегао од куће и потуца се по пољу?

— Тако он увек кад је што луд...

— На кога је луд?... Мањ на Господа Бога!

— Не трабуњај о томе!... Не шкиња Бога, јер се може десити још какво зло!...

— Да ми је знати шта ће сад стари?

— Шта ће, можда нас више неће глобити?

— У канцеларији говоре да ће продати фабрику и отићи својима.

— Та он нема никога.

Око шест у вече у канцеларију банч Адлер. Уђе као утварa, не зна се кад. Одело му уврљано пепелом, као кад се човек ваља. Кратка му коса накострешена. Однеђен и тешко дише. Беобичу подигла крв; зенице необично раширене.

Стаде брзо обилазити све канцеларије и пуцати пристава. Чиновници дрхћу на столицама.

Млад писар читаше неку депешу. Адлер му приђе и прожененим гласом, ма да мирно, запита:

— Шта је то?

— Опет пламк скочио... Добили смо данас шест хидрада...

Не заврши. Адлер му истрже депешу из руке, згужва је и баци му је у лице.

— Ништоно!... — викну. Подлаче! Како ми смеш говорити о томе?...

Поче опет јурати по салама и гунђаше:

— Човек је најгора стока... Ни, видећи мој бол, не смеју да се умиљавају, него беже подаљена реча... А он ми прича о хиљадама!...

Надвије се над упалшеното чиновника и, машући рукама, настаи загушљиво:

— Учини ти, камена главо, мени да се време поврати за недељу дана... за један дан, а ја ћу ти дати сву своју пароду. Отићи ћу из ове проклете земље бос и го, одвући ћу се на коленима, тућаћу камење на другу, умираћу од глади, па ћу опет бити срећан... Јеси чуо, ти!... Можеш ли време вратити за један дан?... За пола?...

У канцеларију улете Беке, коме је јашљено да се Адлер врати.

— Готлибе — рече пастор — коњи чекају, хајде к нама...

Фабрикант се исправи, закуче руке у џепове и кашља, замишљен, гледајући га с пажње, поче проничиво:

— Мој свети Мартине, не идем ја к тебе!... Слушај још нешто: ја — ни тебе, ни твојој Анети, ни твоме Јосиеу нећу оставити гроша једнога!... Чујеш?... Ја знам да си ти слуга Божји и да твојим језиком говори мудрост Господња... Али ти не дам пребијене паре!... Моје имање припада моме сину, а није одређено да помаже пљачку пасторове деце... Иди ти, часни Беме, иди!... Иди својој мршавој жени и преподобној Анети, па им кажи да си напишао на врло паметнога лудака, кога нико не може преварити ни притворним сузама пити глупим изгледом!... Или иди ти, Беме, тамо... мртвацу... и читај над њим молитве... Али ја ти кажем да ће неку досадити твоја молитва пре но што ће мене завести твоја лажна преподобност...

— Шта то говориш, Готлибе?

— Па ја валда говорим јасно!... Сликали сте се сви ви, да се дочепате мога имања, да би се некад твој Јоза, техничар, шепурио као Јуран по овој фабрици... Убили сте ми сина... Хоћете да убијете и мене... Али нам неће упалити!... Нигам ја од оних глупака који за милионе рубаља купују избављење душе од попова или пастора!...

— Готлибе! — прекиде га пастор. — Ти мене вређаш?... Мене?...

Адлер га зграби за руку, бесно га гледајући у очи:

— Памтиш ли ти, Беме, колико си ми пута претио казном Божјом?... Пре су то чинили Језуити с глупим богаташима и изварали им имања... Али ја се не дадох преварити, чувао сам своје имање, те ме... Бог казнио!... Не прави се зачуђен, Беме!... Та није давно било кад си бацао у кућатило коре и дрво, показивао ми неке таласе и говорио да ће се вратити... Но — и враћаће се твоји таласи!... Само се мој један син неће вратити... Крећу се на пут, за који му треба силан новац, и сриче очево, да га чува од Језуита и пастора!... Иди, Беме!... Гади ми се кад ти погледам тај дугачки нос који се тако гадно закривено... Иди, Беме, моме сину и, пошто се твој глас чује бајати и на оном свету, реци му...

Адлер пикад не беше овако речит, као сад кад га нагнет остављаше. Ухвати пастора за руку и изведе га на поље. Затим опет поче обилазити све канцеларије.

На послетку изађе из канцеларије. Вечерњи га мрак заклони, а тутањ машина угуши му кораке.

Чиновници беху пренеражени. Нико већ не сумњаше да је Адлер полудео, бар трепутно. Али да га прате, да га чувају, на то и не помишљаху. Од ове огромне несреће сви погубише главе. Умели су несвесно вршити обичан посао, али на какав одлучан поступак према господару нико се не усуди.

Пастор Беме појимаше страшна положаја. Познавајући карактер Адлеров, предвиђао је ове несреће и спречио би их макар делимице, али није смео издавати никаквих наредаба. Коме овде да заповеда и ко би га послушао?

За то су време догађаји напредовали. Око седам сати један радник јави да су мала врата на стоваришту памука отворена. Али док он јави о томе чувару, док људи стигоше, врата се затворила.

У фабрици се поче пуцкати о крађи, на онда о луталичкој души Фердинандовој... Јавише чиновницима, који већ беху понаказили из канцеларија. Неколицина дотрча. Обузети слутњом прегледаше благајну и видеше да нема најглавнијих клучева.

Ко их је узео?... Без сумње господар. Али где је он у том трепутку?... Вратар уверавање да га је видео кад је ушао на врата; а поред све њихове није видео да је изашао. Адлер се дакле налазио у фабрици; али ко ће га тражити у тако великој згради, по ноћи?

У тај мах пилтовоћ, као да је негодно зло које прети фабрици, сазва главне мајсторе, нареди да се постави стража пред благајном, да се зауставе машине и сви радници трчу на радионица.

Али пре но што су извршене ове мере, заиђоше на узбуну. Из стоваришта памука поче крои све отворе кулати густ дим, а но негде ба лизнуо и пламен.

На овај знак радници, деморалисани већ досадашњим догађајима, подлегоше паници и хитом напустише радионице. Страх беше тако велики и бежаше тако нагло, да ни у једној одаји не погасише светиљке, не затворише врата, не зауставише чак ни парну машину.

Међутим је страх био за бегунце права срећа. Јер чек што се радници скупише у дворишту, у намери да спасавају стоваришше памука, а ватра се појави у стоваришту тканина.

— Шта ово значи? Ово неко пали! — чуше се гласови у гомили.

— Сам господар пали фабрику! рече неко.

— Где је он?

— Не зна се, али је у фабрици... Сад ватру букну у чешљарници и предионици.

— Очевидно сам Адлер пали! . . .

— Али од куда улази у одаје?

— Узео је кључеве из благајне.

— Онда што ни да му спасавамо фабрику, кад је он пали?

— Ко ће нам наредити да спасавамо?

— А шта ћемо сутра јести?

Овакви узвици и плач жена орио се у збијеној гомили од две три стотине људи, немоћних пред несрећом. Одиста, спас је био немогућан. Скупљени гледаху, окамењени, пожар који се местимице појачавао, а местимице тек почињао.

Фабрика престављаше чудну слику.

У облачној јесењој ноћи видело се неколико огромних зграда, чаробно осветљених. Из сваког отвора на зградама лизао је црвени пламен, као буктиње. У главној згради, која беше у облику потковице, на левом је крилу горео четврти спрат, на десном — приземље. Све одаје централне зграде осветљавале су гасне светиљке, при којима се видело брзо кретање разбоја. У дворишту, обливеном црвеном, све јаснијом светлошћу, стајаше огромна гомила људи пренераженых, пупуљи.

Жагор људских гласова прати је хука, тутњава и звека машина.

Сваким тренутом огањ се појачаваше; зидови од зграда скоро се нису ни видели од дима и пламена. На левом се крилу јавило црвено, на десном се огањ пењао на први спрат и кулао кроз прозоре. У дворишту све видније.

На једанпут жагор престаде. Све се очи упрене у главно одељење, још недирнуто. Тамо, на другом спрату, при светлости гасних светиљака, указа се огромна сенка човечја. Сенка је ишла напред и назад, а одсад се задржала подуже, тамо је часком постајало видније. На разбојима награђене тканине, подлога напојена машћу, дрвени оквири машина: све се то палило необично лако. За неколико минута други спрат главнога одељења беше у пламену. Сенка се човечја појави на трећем спрату, пређе га лагано и опет је нестаде. До мало је опазиште у највишој одаји, на четвртом спрату.

— Он је! Он је! — повикаше.

Сад је цела фабрика у огњу. Из стоваришта памука кулио је пламен као из вулкана, под облаке. Из свију прозора на десном крилу вио се дим и пламен; на левом крилу се кров угињао и пуцао. Окна прскаху и звонећи налетаху у двориште. У неким одајама, под тежим машинама, проламала се подлога.

У сред паклене хуке, кише варница, облака дима, над морем пламена који је у главном одељењу обузео све спратове, у највишој се одаји јасно видела људска сенка. Ходала је мирно, без журбе, као надзорник кад надгледа раднике. По некад стане на који од многих прозора и гледа — не зна се да ли на скупљену гомилу или на двор!

У том с огромним треском паде кров левога крила. Тренут после сруши се други спрат деснога крила. Огромни скопови варница посукташе у ниске. Види се као на дану. У стоваришту се памука проломише од једном два спрата, и гомилу радника посу киша врелога пепела. Поста загушљиво. Неке машине у главном одељењу почеше чудно да шкрипе, па поклетну да се изврћу. Услед снажног отпора замаји се точак парне машине обрће махнитом брзином, производећи тиме глас налик на еијук. Задови пуцају, на једном месту паде димњак, а рушевине од њега долетеше чак до ногу скупљених.

У главном одељењу дим и огањ заклањају по некад четврти спрат, на коме се видела човечја сенка, како мирно иде дуж осветљене одаје.

У гомили једну крик ужаса, неналичан људским гласовима. Гомила поче да се таласа, да вије, да показује на прозоре . . .

Од фабрике гласа долете потмула јека. У одаји четвртога спрата гасни пламенови бљесну и — угасише се. Ватра се појави у димњацима главнога одељења. Затрешта цела зграда и с праском грома паде неколико таваница.

У дворишту поста тако топло да се гомила повуче. Точак на парној машини окрене се још лакше — стаде.

. . . У фабрици, још пре једнога часа богатој и живој, неограничено влада огањ. Чује се пуцање упаљених греда, трештање зидова и тежак пад гвоздених делова од машина.

Адлер, чувени индустријалац и несломљиви поборник борбе о живот, зарадивши за двадесет година милионе, добровољно се сахрани њиховим рушевинама.

. . . . . .

Талас кринке се пратио.

С њемачког

Лазар Р. Кнежевић

*

* *

А колико да си била
У очима мојим нала,
Кад те сретох једног дана
Душа ми је задрхтала.

А у ноће плакао сам,
Плакао сам — не знам зашто —
Сећао се прошлих дана
И тебе сам све опраштао.

У минулу прошлост пренет
Умрлу сам љубав снев'о;
Осудно себи самог,
А тебе сам сажалев'о . . .

А сутра ме зора буди,
Да ми душа јаву сазна!

Да сазнаднеост видим своју
Колико је бедна, празна.

За бригама свакодневним
Корацима журим брзим.
О, да знадем у том часу
Колико те опет мрзим . . .

1901. **Влад. Станимировић**

ИЗ ТРАВЕ И ЖБУЊА

од

† Дра Рад. Лазаревића

унце је упрло своје топле зраке на сушу и жедну земљу; безбројни полени цветови сагли су своју главицу под жарким зрацима пеговим, а све што није могло да сноси јару половине летњега дана потражило је склониште у шумскоме хладу. Била би пека тишина у оно доба дана да није једне класе животиња која баш у то време највише испуне знаке свога живота и која од ране зоре па до изкпота мрака и од прве пољи до беле зоре цврчи, зуји, кврчи и то највише кад небесна звездаа најјаче опече. — Та весела класа огромни је свет инсеката. Њихову задовољству или жудњи, срдњи или благотаљу добро дошла је и светлост дана као и тама ноћи; они су вазда готови да одговоре својим осећајима и да дају ваше живота природи и забаве нашем уху, јер шта би вредела и најлепша цветна ливада кад би на њој владала гробна тишина, кад се не би чуло оно многобројно и разнолико брујање, онај за нас неразумљиви говор који но зна колико скрива осећаја у себи. За нас је све то карактеристика лепшега дана. Оно је један део појезије у природи, без које би она била и у летње доба онако исто суморна као и на полутамним зимским данима.

Ми не можемо у летње доба да кораквемо цветном ливадом а да нам уши готово не заглуну од силних гласова и звукова који се дижу из траве и са жбуњова или и са врхова високих стабала. То је хаос разноликих гласова, сваки са својом нарочитом задаћом и циљем.

Истина: и мелодичност и јасноћа гласа, на чак и израз душе у песми особине су тица певачица, и ову неоспорну истину нико до данас није одрицао, али се не може одрећи ни инсектима напесна мелодичност или бар одређеност тонова који никако не пређају наше уво. Стари су народи поклањали много пажње гласовима и тоновима инсеката, на чак су се дивили „песни“ обичне цикаде (великог цврчка) којој ни најбољи њихови песници нису штедили жиле своје лире у хвалу њихову. Кад су дакле Анакреон и Омир могли са усхићењем хвалити цврчаље и благословене цикаде, коју лубе Муве и Феб, давши јој песму умилну — онда је вредно да се и ми мало позабавимо музикалним продукцијама напесних инсеката и њиховим значајима.

На првом месту истиче се питање: од куда у инсеката пожалне (гласне) музике кад они немају органа за то? Инсекти производе своје гласове и тонове на два начина: спољним или унутрашњим органима. За оно последње удешене су ваздушне цеви или трахеје у инсеката, о чему ће доцније бити речи. Али у главноме: ми разликујемо у инсеката три међусобно различна звука: *глас*, *тон* и *шум*. *Глас* је онај израз звука који се производи органима за дисање; *тон* постаје међусобним трењем извесних спољних делова на телу, а *шум* је израз звука који се не може музикално одредити а постаје на разне начине. Али сви овога ипа и више варијација, нарочито код буба, са којима ћемо отпочети своја посматрања.

Многе бубе, као год и однокрилци и двокрилци, зује, као нпр. *жуџе*, *бубрегаре* и т. д. Ово зујање постаје услед брзог кретања њихових еластичних крила а висина тона зависи од величине дотичног инсекта или величине његових крила, али знатно утиче и број крилних замаха извршених у извесноме времену. Тако на пример *собна муха* учини у секунди до 330 замаха, обична *зола* само 110 у истоме времену и отуда је зук у воле дубља, а ако број замаха спадне, као нпр. у лептира купусара само на 9 замаха, онда већ се и не чује ништа. *Зеленких* зују дубље него друге жиле бубе.

Али ипа буба које производе доиста праве гласове, као нпр. *жужа* кад хоће да полети. Тај њен потпуни глас производи се трептањем једног малог веома финог језичка на уласку у ваздушну цев; тај је језичак прикладно само једним својим крајем за уше ваздушне цеви а остало је потпуно слободно и трепти при излазу и улазу ваздуха а нарочито при лету кад је струјање ваздуха живље.

Сем зујања ипа још и других звукова од којих ћемо одмах споменути *кукање*, којим се служе извесне бубе у које спада и позната буба *мртвачки сат*. Још из давнашњег доба давало је кукање ове бубе повода разним празноверицама и неоправданим душевним узбуђењима, што је у неколико и нормално зато што се ово кукање најјасније чује по тишини а то је пословито ноћу, кад су обично празноверни кашљошки људи још много пријемљивији за свакојаке фантастичне утиске, а то кукање међутим није ништа друго до дозивање мужака и жене. Овај тон може сваки да изазове кад подражава кукању саме бубе, која му на то одговара кукањем, а производи се ударањем чела и предње ивице вратнога штита о какав тврд предмет, што се по ноћној тишини сасвим јасно чује као одмерено кукање часовника.

Сем ових ипа буба — које може сваки лако да посматра јер их има свуда — и које су, бачене на леђа, у стању да се одскоком поново дочекају на ноге, а ове им због своје кратконоге не би помогле да се из тог неприродног положаја врате опет у природни. Оне то чине помоћу извесних згода које се састоје у овоме: на предњим грудима имају ове бубе једну подужу назатке окренуту бодљу која као клин продире у једну подубљу избачениом ивицама опервазену јамицу. Кад дакле на леђа окренута буба хоће да стане на ноге, она повиће тело тако да само предња ивица вратнога штита и врхови тврдих крила додирују под и у тоне се трениуту јасно види споменута бодља. Затим повиће тело нагло назад и свом снагом утера бодљу у јамицу; а услед овога полећања вратнога штита и врхови крила снажно се олупру о под и овим напрасним одупирањем одскочи тело у вис и обрне се тако да се дочека на ноге. При утеривању бодље у јамицу чује се јасно пуцкање, које се чује и онда кад какву од тих буба ухватимо а оно хоће да се искобеља из наших пстиљу.

Овоме пуцању само јаче и другом спремом на телу, слично је *лупкање* инсеких буба. Ова је њихова особина веома згодна одбрана од непријатеља који их гоне, јер пуштају из задњег тела плавичасте пламенове са малим треском. Од ових буба најбоље је позната буба *тобџија*, у које на крају задњег тела имају две жлезде и у њима се лучи и прикупља једна течност непријатне боје. Ове су жлезде испрекрштане финим нишчићима под чијим се притиском истуре поменута течност преко једну малу цевчицу на самом врху задњег тела. Ова течност лако ветра и у додиру са ваздухом претвара се у плавичасту или беличасту пару, која се у ваздуху светли, и на нашој кожи оставља црну мрљу, пали и развија врло јак и непријатан мирис. Тобџија може да избаци 8—12 оваких метака

цвчаке, произведе трљањем ивице предњих груди преко издигнуте али храпаве ивице средњих груди.

Јачина цвчања зависи од величине буве, а у неких је тако слабо да се не чује и јако се виде покрети који у других производе тон, али на сву прилику њих чује ко треба да их чује. Ухваћене стрижибубе цвче једнако док су међу прстима и онда је лако посматрати кретања на грудима, па чак и у мртвих стрижибуба може да се изазове цвчање кад прстима покрећемо предње и средње груди у оном правцу у коме га жива буба покреће.

И неки *бумбари* могу да стрибуљају и имају апарат за то, само што он није сменташен као у стрижибуба на грудима него је у неких од њих на ивици крила која

Смедеревски град, гледан с Дунава (по фотографији г. Марка Николића)

једно за другим, али са сваким метком све је мање тачности а и пуцњи су све слабији, јер само се први чују јасније.

Ваљевпроске оеле оних буба избацују оне пламенове са много јачим пуцњем и луњим соком. Све ове бубе живе у пољу под камењем.

Имамо у буба да споменемо још један начин производења звука, а то је тако звано *стрибуљање*. Справу за овај посао имају врло многе бубе из разних фамилија и те се справе по своме саставу прилично слажу, само се не слажу по своме положају. Неке бубе ради производења звука трљају претпоње задње тела о тврда крила, друге о задње ноге а неке опет предње груди о средње — и то су у главноме стрибуљациони апарати.

Готово све *стрижибубе* имају тај апарат и он је у нашима предњих и средњих груди, а звуци се, управо трљањем о ивицу задњега тела и о дупшице на њему производе тонове слично цвчању стрижибуба.

У многих инсеката чују се карактеристични шумови још у лету, и они су разноликн према величини жиротиње и броју њених крила. Коме није познато оно многогласно зујање бумбарова, пчела, мува, оно зујање малих мушица које се као облак лелујају по мирноме зраку и сутону? Коме није познато гласно цврчање пољских скаканаца и пуштање *оглашених комара* у лету? Сви ови инсекти крећу веома јаком нишићном снагом своја крила брзим или слабијим замахивањем, и све ово производи разне звуке и у неких тако танке као кад се јако затегнут конац прстом дира.

У многих инсеката судељују при производењу звука и *трахеје* или ваздушне цевчице а нарочито њихова *уздуп*

(стигме), на којима, као понекад и на самим пеперицама, има оних запорница у којих су вибрације претворене у врло оштре гласовите или јединке, као гласне листиће. Кад ваздух нагло нагне преко њих, они онда живо затрепере и потпомажу оно зујање у бумбарева, пчела, обадова, мува зукара и т. д.

Од звучних лентирова зна се само за *мртвоглавца* да даје гласа од себе. Дуго се није знало којим начином он производи свој глас, докле није преовладало мишљење да то бива овако: у средини вретена тела има један мехур са запрштком при крају једњака; обе половине сасвим не склапају се потпуно, него остаје између њих један процеп и кроз њ насилно изгнани ваздух из мехура производи оно зујање које је једнако праћ нужде и неволе, судећи по оном жалосном пиштању, а и што се иначе никад не чује него само кад је лентир у великој невољи.

Како је друччија песма кад непобедна ноћ љубави или радости изазива разне звуке. На и самим неким инсектима није непозната песма љубави, а у тој се песми најболље разуме једно велико племе из реда *правокрилаца*. У њих је само мужак музикалан; и тако мали пољски Дон Жуани маме женке својом музиком или песком. Ко хоће, може са мало више пажње да посматра ове интересантне музиканте, а тим пре што је сваком познат овај мали скакавчић који при нашој шетњи пољем сваки час одскаче испред наших ногу. Он је обично скривен у трави или често стоји на самој стабљици и са највећом озбиљношћу привлачи своје дуге ноге скакавачке преко обе стране тврдих крила и тиме изазива познато звркање. Он је неуморан и у стању је да вазда гуди. У скакаваца је справа за тоноване ознаке: гудало су јаке бутине задњих ногу које имају на равној унутарњој страни, близу ивице, једну истакнуту жицу, а на њој има 85—100 звоништрених, крстљивих зубаца.

Ово свеједно зуњасто гудало живо гуди преко једне оштре уздужне жице на крилима, и она је оно што је метална жица на музикалним инструментима, а тако потресена и дрхти — и то је у њих *жица звучалица*. Ма да је ова музика по себи монотона, опет зато није незанимљива, јер уде небројени гудачи час нишан а час ниским тоном, час страсније а час слабије, и као да свима овим варијацијама управља ваздух осећање.

Од скакаваца најболје је као музичар познат *великог пољски зелени скакавац*, који често уђе у наше станове а чује се у лето врло често и по нашим баштама. Његово јасно звирање доста доприноси пријатно пољског живота, као што доприноси вечерње звоно у далекој доли, глас препелице из траве или песма славуја из жбуна, и жуне са гранђ. Инструменат, којим се овај скакавац служи за своју музику, састављен је од једне провидне издигнутим нервицама опточене опне на крилу и једне мрке жице звучалице на другом крилу. Ова жица гуди својом храпавом турнијастом површином преко поменуте опне — довољна — и брзим трењем производи тон „пик, пик, пик“ који се тако брзо једно за другим понавља да се спе слије у једно ситно звечање.

И у *попаца* (грилида) су крила једини гласни органи; од њих су најпознатији *пољски попац*, *крикавац* и *ровац*. Мужаци у ових инсеката имају мрка крила укрштена на плоштини леђима а близу корена има на њима видних пољца опточених јаким нервицама. Једна од ових нервица на доњој површини крила истиче се као права жица звучалица. Брзим превлачењем једнога крила преко оштре нервице — жице — на површини другога крила, чују се јасни и одвојени тонови „кри — кри — кри“, и тако иде дубоко у ноћ. Кад се једно крило занори, онда дође друго на ред.

Сасвим је друччији апарат у *шкакаца* — великих цврчкова — који се на пуном сјају сунца далеко чују по густим шумама и високим стаблима. У њих су уласи (стигме) у ваздушне телесне канале узани пролази са танким разапетим опницама, које затрептавају кад ваздух продире кроз уласе. Осим тога има њих једна попеља дупла са јаким оквиром, на коме је разапета једна опна која одмах трепти кад затрепте и оне опнице на уласима; и тим потресима или трептајима (вибрирањем) постаје оно познато цврчање цикада, које се у нас тако често чује а нарочито у шумовитим местима. У полима баше Брестовачке чује се готово са сваког стабла звучно цврчање обичне цикаде.

Ми смо са неколико потеза нацели некотњугу слику тонова и гласова у инсеката, али нам изгледа, да би била још непотпунија над не би бар само споменули и чему служе сви ови звуци; да ли су они жељосни споразум између инсеката, или су само задовољство или су једино љубавни напици? Ово је питање тешко, али није баш сасвим неразрешено.

Ми знамо да је људски говор данашње знаковна језиком, а можда се некад, кад човек још није умео да говори као данас, служио знацима и покретима онако као што се данас служе неке животиње а нарочито инсекти. За ово да наведемо само један пример. Кад каква зола нађе где од на мед, она одмах одлеће своме друштву и мало затим долеће читав рој зола на мед. Тако исто раде и мрави а јамачно и други неки инсекти. Где ово саопштавање нимикон ма на којих удрока није довољно, ту је прибегао у помоћ глас или тон. Ми смо ово обоје напред споменули, али се сад морамо дотаћи потанкутог питања о значају гласова у инсеката.

Гласови се највише чују у друштвених инсеката т. ј. који у друштву иду за својим потребама. Мало пре смо нагоместили нимично саопштавање зола и мрави, а сад напомињемо да се у друштвених инсеката зуњењем, или каквим другим гласом или тоном, позива на збор или ради потребе њихова особеног начина живота или због полних односа. У пролеће при излетели бумбареви зову зуњењем остале на расцветало жбуње; у мраку један комарац своји писком зове друге; у неким бумбарским насељима трубач-бумбар буди цело друштво својим зуњењем. Понекад су гласови и писања у нужди као пир. у муве кад се заплете у паучову прећу или у ухваћеног лентира мртвоглавца. Ово неуморно кри-кри-кри — понаша несумњиво је женкање женке у лепој ноћи летњега дана.

Врло је вероватно да гласови у животиња, биле они произвођења унутрашњим органима или спољним, морају имати некаква значаја за њих; они су на сваки начин за већи део животиња израз на каквог душевног покрета.

Висина тона инсектних гласова може се најлакше посматрати неома лако ухватити, али је теже одвојити висину гласа од тона или шуми који се производе трептањем крила. Један природњак (D-r Landois) приписује је и музикално израженим неке гласове и тонове. У нука зукара креће се лук између *c*, *d*, *dis*, *cis*, *h*, *b*, — а тон крила је *c* или *f*; у пчеле је глас *a*, *h*, *c* преко линије а тон крила је *gis*, *a* — и т. д. Најлакше скреће пажњу на једну појаву о којој сваки може лако да се сам увери. Наши обични комарци купе се о летњим вечерима у ројеве и мује у висини тона *c* или *d*, и кад се тај тон неза у близини таквога роја онда на један пут цео рој пада на нечега. Ово сведочи двоје, једно да

тонови и гласови служе за међусобно ваљење а друго, да је слух у инсеката добро развијен па чак и музикално. За ово последње навешћемо потпуно уверен пример. Један инсекат због свога гласа назван *кошуљица* показује да има музикалнога такта и хармоније. Како сунце седне одмах почиње њихов оркестар са кати—дид—хе—дид — а то је њихова инструментална музика, али пре почетка удешавају се тонови, управо држи се „проба“ а кад се она сврши онда тек цео хор почиње једногласно своју музикалну продукцију, па кад један кор са једнога стабла престане, онда прихвати други са другога стабла, и то иде тако напамење целу ноћ. Сем тога опазило се да се, кад нека цикада удеси своју песму, искупе око ње читави ројеви других инсеката и из њихова понашања види се да их музика привлачи. При том-чину стоји цикада на стаблу главом окренута на горе, а у полукруг око њене главе поређани су слушаоци инсекти и слушају њено цврчање које за њих мора бити да је велико уживање то се дуже вештини цикадиној.

Ветру

Колико те беси гоне, те се распињеш тако,
Очајни ветре луди, што се ваздухом носиш?
Каква те сила тера, те нам огњишта рушиш
И снажна дрва стара к'о слабу траву косиш?!...

Зар су ти људи криви што су те вечне силе
Еолу страшном дале да га покорно служиш,
Да долом плачу горког пред собом пустош ширић
И нама плодна поља сликама грозним ружиш?!

Одби се ветре од нас. Пустиње иди тражи.
Где се мир стално пружа, где никад нема људи.
Са ово мало срца, што нам је судбина дала,
Страшнији један оркан раздире наше груди.

Борски

Из живота чика Љубина

Покојни *Љубомир П. Ненадовић* — *Чика Љуба*, нарочит је тип у нашој литератури. Баш због тога и нисли да је веома потребно прикупити што више ситница из његова живота, да би нам он, и као човек, био тако познат, како нам је познат као књижевни радник.

Износим за сад ову прву руковет, остављајући да за кратко време спремим и другу. Напоменем, да још неколико оваких ситница има штампаних у „Бранковој Колу“ или „Отаџбини“ [не сећам се добро], чини ми се од т. Срет. Пашића, и у „Подгорју“, листу што је пре неколико година излазио овде у Ваљеву, од т. Аксе Јокића пореског чиновника и од потписаног.

I

Познати наш политички борац, онда парох у Бранковини, поп Марко Петровић унита чика Љубу:

— Кад ћете једном доћи и до нас?!...

— Е, оногда, оче Марко, кад нам дођем неђу се вала ваше ни прекати.

У Бранковини су сахрањени сви Ненадовићи, па је чика Љуба овим одговором хтео наћи да ће сад тамо, кад ће иначе по смрти вечито бити ту!

II

Кад је лежао болан, зовнуо је свог синовца Добривоја, и показујући брдо, на коме је Ваљевско гробље, рекао му: „Никако у оно брдо!“ Није дакле желео да буде погребен у Ваљевском гробљу. Своме сваћивању другу др. Вуки Видаковићу — и ако је нерадо о смрти говорио — казао је једном идући на купање, да га, кад умре, сахране на једној коси, поред самог Грања, под ону велику крушку. „Леп је изглед одатле, неће ће вас бар гледати кад идете на купање!“... По чика Љубу ваше су сахранили у Бранковини, јер су сматрали, да он није говорио за Бранковину само из велике скромности. Синовац му Добривоје вели, да је чика Љуба овако разлагао: „Шта ће ја неђу опе кнезове и војводе?! Они су мачевима по крви писали а ја мастилом дрво по хартији!“

III

Није имао обичај да оно мало новаца што има — а никад није имао много — поси у нарочитом новчанику, већ је сав новац расподељивао по свима џеповима: „Ако се изгуби из једног, неће из свију!“ Остатак у бакру, који никад није могао бити велики, остављао је увек у лепом реду и пресика.

Наваљала се увијача чика Љубина од синовца му Алексе, те су увек претресали чики тај џеп и кусур узимали. Чим јутро, они улете у собу и грабе се, пакајући, око тог кусура, а чика Љуба у кревету да умре од смеха. Та дечја ларма и отимање чинило му тако задовољство, да је после нарочито остављао пара у том џепу. По неки пут, да искуша и превари децу, ветне у тај џеп само сребро, али деца неће да узму, већ плачу:

— Чика није оставио кусур!

IV

Од све увијачади највише је волео правнука Алексина: Јашина. У свачему се бринуо за њега и звао га *моје дете*. Сва остала деца Анина — Анина су деца; само је Јаша *његово* дете.

Једанпут се Јаша разболе. Чика Љуба одмах отрчи за доктора и тражи помоћи. Док доктор прегледа малог болесника, дотле чика Љуба једнако хучи: „Шта ћу, шта ћу, кад ми је дете болесно?!“ Видећи га тако ожалошћеног, отац Јашин Алекса хоће да га утеши, па му вели:

— Боже, чико, шта вам је?! Даће Бог и биће добро!

— Е мој Аџо, одговара чика Љуба тужно: лако је теби. Ти имаш пуно деце, а ја само Јашу, па шта ћу ако ми не оздрави?!

Кад је Јаков доцније, школујући се, отишао из Ваљева, чика Љуба опет је нашао *себи своје дете*. То је био његов имењак, Љубомир, други син Алексин. Треће *дете* није доченко, јер је умро пре, пошто је Љубомир свршио своје школовање у Ваљеву.

V

Волео је чистити своју унучад чајем, уз који даваше и слаткише. Нарочито се веселио кад му, онако голишави, дотрче и затраже да их чика угости. И он их је ређала с највећим задовољством и частио. Често се пута дешавало, да њему није ништа остало, али он је желе „био сит“ кад је децу видео задовољну.

VI

У својој спаваћој соби, у којој је и радио, бејаше чика Љуба успео да принотоми једног мишића. Свако вече, чим чује чика Љубин глас, мишић се помоли из рупе и по једном лењиру, што му је Љуба намештио, попне се на сто. Ту наће мрвица од хлеба и сира, што је чика Љуба спремио за њега. Догод седи, чита или пише, миш је ту с њим; прави му друштво често пута по целу ноћ. По неки пут седне на задње ноге, исправи се и, гледајући у чика Љубу, мрда њушкицом те га тако насмеје.

Једном приликом примети чика Љуба, да му унук Љубомир, *његово дете*, јури миша по соби да га убије. Брже боље докопа ти чика Љуба малог Љубу за ухо, и истеравши га напоље повиче:

— Нитконе, ја другог мала немам до мишка, па ми и њега хоћеш да убијеш!

Једног дана, баш некако пред своју болест, из које се неће више ни дићи, опази чика Љуба да његов мишић једва излиже из рупице, али никако не може да се попне уз овај лењир. Он му помогне. Али на столу мишић не само да није ништа јео, већ поче да посрће. Види то чика Љуба, па му дође много жао:

— О, штете! Чудне штете! Он ће да сврши! Видим ја, да ћу остати без њега!

Миш мањка. Чика Љуба нареди унуку Љубомиру, да га сахрани под једно дрво у башти. Наређено, учињено! После су чика Љубу видели једном да је дуго стајао, подбочен на штап, на гробу мишеву и мислио. За тим је отишао у собу и писао.

VII

Видећи у својој башти много бундева, прохте се чика Љуби једном да тргује. Извади четрнаест дуката, колико је имао тада, и даде их синовцу Добри да купи печурке и да их гоји. Добривоје купи четрнаест комада и почне их хранити кукурузом бундевама. Посматра то чика Љуба и радује се, што ће бити добре трговине. Но, идући једног дана по пијаци, виде он, како један сељак добро продаје кола бундева. Одмах је дошао до закључка: да је боље да се и њихове бундеве продају а свиње хране доста сочним врежама од бундева. Што је намислио, то је и учинио. „Онога, зар дивље свиње имају бољу храну од ових младих и зелених прежа, па се онет угоје?!“ . . . Бундеве се продаду, свиње почеше јести прежу, и све би било добро још само да се печурке хтеђоше гојити. Место тога, како који дан, они све мршавији. Чика Љуба куд ће шта ће, него реши да их прода. Продају изврни најстарији синовац Аца, коме није могао тада бити више од осамнаест година, и купца нађе у познатом онда касапину Марку Калаби. Тај Калаба био је особени тип: једна смеса од касапина, пуног свађе и ларме, и добродушног детета. Од Калабе узме Алекса и пет дуката капаре. Кад после два три дана дође Калаба, да гони свиње, виде он да се преварио и тражаше капару натраг, јер одустаје од погодбе. Аца капару не да, а Калаба вичe да се сва залија хори: „Шта? Зар да ме дете превари?!... И то кога?!... Мене!... Калабу!... Марка Калабу!“...

Био чика Љуба у својој соби, па кад чу ларму у авлији, он скče доле и приступи Калаби, поздрављајући га најучтивије:

— Добар дан, господин-Калаба!

— Писан ја господин, већ касапин! одговара овај љутито.

— Ви сте нешто љути!

— Како да не будем љут, кад ме дете преварило! Овакве палоције, па да их платим тридесет дуката!...

— Право велите, касапин-Калаба! Зашто да нам узме тридесет дуката, кад нас коштају нешто више од четрнаест?! Ево вам ваше капаре.

И чика Љуба извади из свог џепа пет дуката, те их да Калаби, а овај задовољан оде.

Чуди се Аца, а и криво му, што чика Љуба прати капару, па га пита:

— Боже, чико, шта радисте?

— Онога, Аџо, требало је, да си ти то сам учинио, а не пустита човека да се толико љути у Ненадовића кући . . .

После је наредио да се сви печурки по реду покољу и употребе за кућевну потребу.

— Боље је, онога, да их ми поједемо, но да се још ко због њих на нас наљути . . .

Ето, тако се свршио тај први и последњи покушај чика Љубина трговања! . . .

VIII

Једном приликом казао је, да му зготове посног пасуља без запршке, и да у њега укрупно наседу прва лука. Чика Љуба у опште био је доброг апетита. Овај пасуљ

јео је и о ручку и о вечери, па чак и сутра дан онако хладан о доручку. То је, вели, све с тога, да га мине жеља Бранковине, детињства и куће свог доброг оца, проте Матеје.

IX

Била јесен дубока, прачна и хладна. Седе за столом синовци, снахе и њихова деца, на вечерању. Међу њима и чика Љуба. Мало нало, па се неко из друштва стресе од зиме и закључава оно хладноћа што је на њему. То мало узнемири чика Љубу, али је њега тешко избити из његове благости. Зато он само пита:

— Је ли зима?!

— Јесте, готово једногласно одговоре сви.

— На што болан не кажете и мени, да се и ја покријем!

Ова чика Љубина мисао налази се исказана у песми „Старцу-самцу", где поред осталих стоје и ови стихови:

О јадни старче, сам ћеш скапати,
Нико за тобом нема плакати;
Од твог порода нико ти неће
Ужећи свеће!
— — — — — — —
Кад умреш јадан, туђин ће доћи
Смејући с' да ти заклопи очи;
Из шале рећ' ће: „Бог да те прости,
Живео с' доста!"

Не зна се, зашто се чика Љуба није женио. Сва је прилика — бар ја сам тако слушао — с тога, што се волео с једном девојком која се морала удати за другог. Кад је та госпођа доцније постала удовицом, беше чика

П. Ц. Батони

Магдалина покајница

Љуба већ старцем, па ипак се с њоме [она беше у Француској] пријатељски дописиваше.

XI

Води Добра једном крају крморогу, веома великог лопова, па је напаса на путањи у кукурузишту. Пази Добра добро, али окрене ли се само мало у страну, крморози лопов одних за кукуруз, па читаве клипове одвалује. Брани Добра кукуруз, па му на послетку и досади и почне псовати краву, ама онако асли сељачки. Шта ће човек?! Тако му бар лакше!!

Иде чика Љуба из пароше; чује Добрине „одабране" речи, па му није право. Кад је дошао Добри, он га саветује, да није лепо псовати ни човека, а камо ли бесловесну животињу. „Ама, шта ћу, чико, кад је лопов?"

брани се Добра, али му чика Љуба и даље доказује, да псовци смисла нема.

Реши се тада Добривоје на једно лукавство: предаће краву за мигут два чика Љуби на чување, да види шта ће он радити!... Замоли дакле чика Љубу да предраги мало краву, док он не сврши неки хитни посао. Чика Љуба пристане, а Добра отиде у кукурузе и сакрије се, па очекивање: шта ће бити!

Чује Добра у кукурузима како Љуба говори крави: „Не, Милавка, не; није лепо да крадеш; ево ти траве доста; ђаволе .... [па јачим гласом]. Бога ми си ђаво!... [па онда још јачим гласом:] Угурсузе једаш!“ ... При овом последњем узвику виде Добра, да се крмарога оте од чика Љубе и право оде у кукурузе да их покваби. Иван Добра неће да се јави, да види: шта ће сад радити чика Љуба?

Чика Љуби криво што је непаметко краву, и онамо Добри приметно, па иде крави и тепа јој: „На, Милавка; на!“ Миланка ћути, једе и чека чика Љубу, али, чим се овај приближи, она трже на час и духне даље у кукурузе. Опет јој се ближи чика Љуба и опет тепа „На, Милавка, на!“, али Милавка опет ћрже и побегне!

Прижегло сунце позног лета, па пече и на равни, а камо ли у оном склопу од кукуруза. Чика Љуба се ознојио, дахће, а краве никако да ухвати. И ако луг — још благо вичне: „Оди, Милавка, оди, сине“, па после и он окреће други лист: „Угурсузе, право ниа онај што те псује!... Све ли ти законе твоје, је ли ли чула?! Да ли те је само ухватити!“... И чика Љуба, поред све своје филозофије, у нало што не поче псовати као негов Добра. Но у том моменту јавља се и он, ухвати краву и чисто с победом вели чика Љуби:

— А, чико, шта сад велите?!

— Онога, одговори чика Љуба: може се, може по неки пут и опловати, једно два тргнут на дан, ал' не онако једнако к'о што ти беше окупио!

XII

И ако сам није умео никад чувати, ипак је своје опомињало да чувају. За то им је чешће пута причао причу о богатом Американцу, што није дао да се баци ни најмање парченце воска што се њаће у жеду, него га је остављао у нарочиту зделицу.

— За годину дана, онога, скупило се воска за читав долар!

Другом приликом причао би им опет другу причу: о богаташу што није имао породице. Једног дана седне тај богаташ па израчуна: колико дневно може трошити, ништа не радећи, па да све своје имање до смрти потроши. А мислио је, да неће више живети од двадесет година. Рачун му се учини тачан и он по њему почне трошити. Прођоше двадесет година, богаташ није умро, али све своје имање беше потрошио. Да не би скапао од глади морао је просити. Смерно је скидао капу и богорадио:

— Уделите ономе што се у рачуну преварио!

XIII

Суноврашица!... Онтар северан бријег, чисто леда... На њиви стоје једна олако натоварена кола дрва, а пред њима бедно одевен дечко од 13—14 година. Кућди га не пуде великом ценом, јер знају да ће га хладноћа натерати да даде дрва пошто-пото, и да час пре бега кући. Али дечко и даље стоји и не да дрва јептиније од три динара.

Пролази туда чика Љуба, журећи на ђаване кући, и чује дечка где некоме каже цену од дрва. Погледа на полусмрзнуто сељче чика му Љуба вике:

— Чујеш, дечко! Потерај дрва ако хоћеш за четири динара!

Зачуђено сељче пита га: „Велиш ли збиља!“, а чика Љуба: „Озбиљно! Потерај, ако хоћеш!“... И сељче радосно иде за њим, и сви се на њиви чуде чика Љуби, што толико паре даде за онако мало дрва!

Чика Љуба долази са сељачетом кући, наређује момку да истовари дрва и положи вочићима, а дечка уводи у кућу; ту га крај ватре огреје и пошто га уверио, да му за храну неће ништа наплатити — јер се дечко тога бојао — даје му ручак, исплати му четири динара, и отпусти га да иде!

Дошније је то сељче, родом из Буковице, увек и с највећим поштовањем скидало капу, видећи чика Љубу сдесног у варошн!

15. марта 1902. год.

Вальево. прот. **Ж. М. Романовић**

Фирмилијан

Скопљански Митрополит

Очекиваној свечаној посвећења Господина Фирмилијана за митрополита Скопљског, доносимо његов лик и оне врсте о његову животу и раду.

Архимандрит Фирмилијан администратор Скопске Митрополије родио се у Шапцу 1852. године.

Родитељи Господина Фирмилијана били су сиромашни, но су га ипак лепо школовали. У Шапцу је Димитрије (Фирмилијан) свршио основну школу и полугимназију. Затим је провео 4 године у трговини познате у Шапцу и хваљене трговачке куће Топузовића.

1869. године, у жељи за богословском науком, Димитрије се у манастиру Петковици закалуђери и добије име Фирмилијан. Тадашњи Епископ Шабачки Мојсеј узме га одмах (у марту 1869. г.) за свога ђакона а на јесен прати га у богословију где је био кроз све време школовања одличан ђак. Из богословије оде ђакон Фирмилијан у Златни Праг, где је на универзитету свршио пуну годину филозофије с одличним колоквијумима. Тада га српска влада изабере за државног благодејанца најпре у патри-

јаршинској школи на острву Халки и затим на универзитету у Атини где је довршио богословске науке и положио испите са изузетним степеном *Магистра богословља* и одликован орденом Христа Спасителя.

За време ратова 1876., 1877. и 1878. год. био је конзер војних болница. По ослобођењу Врање био је администратор тадашње Врањске епархије, а за тим је отишао опет у Атину да доврши школовање.

1880. године Господин Фирмилијан као свршен већ је био наставник у нашој богословији у Београду и предавао најважнији предмет *Догматичко Богословље*. Године 1881. био је *први* који је у Србији положио *професорски испит*.

По наду пок. Митрополита Михаијла био је биран и уњен за Митрополита Краљевине Србије, али се није примио. Доцније му је уњена *катедра Жичка Епископије*, али се и тога положаја није примио. Волео је остати на положају дотадашњем а да изађе на глас као великн бранилац каноничког стања у цркви.

Господин Фирмилијан није се никада бранио од посла, већ на против одазивао им се и прихватао их с оданком марљивошћу каква свештенику нарочито доликује. Тако он је био члан управе: Друштва Св. Саве, Црвеног Крста, Друштва за улепшавање дуванског краја у Београду, Друштва сиротне и напуштене деце, Друштва за подизање цркве Св. Саве, Просветног Савета, Свештеничког Удружења, Монашког Удружења, Уредник „Весника Српске Цркве" и написао је и штампао више од 150 табака *о научним богословским стварима*. Кад је потреба била да Србин оде и у Америку (Чикаго) и у Турску да послужи интересима своје цркве и народа: Господин Фирмилијан одмах се радо одазивао и тој научној и тешкој служби, остављајући браћи она сјајна места у отаџбини, која су њему била назначена а сам жртвовајући себе на разне и тешке подвиге у смерности млађега и понижености.

Манастир Студеница (по фотографији Географског Завода Велике Школе)

Покојни Митрополит Мрковић, поштујући карактер и рад Господина Фирмилијана, произвео га је за протосинђела а затим и за Архимандрита. Краљевска влада изабрала је Архимандрита Фирмилијана за просветног Вероваука и за дворског свештеника Краљевићу Александру и поверила му управу Богословије у којој је ректорисао више година са похвалним успехом, установивши: *Завод предавања* у Богословији и *Фонд сиромашних богослова*.

Арлезијанка

ALPHONSE DAUDET

Ја се до села дође, силазећи из моје воденице, пролази се крај једне сеоске куће сграђене крај друма у дну једног великог дворишта засађеног брестовином. То је права кућа провансалског *домаћина*, са својим црвеним цреповима, својом широком црном фасадом неправилно исписаном, и затим, сасвим горе, својом таванском вертушком, нахлебљеном точкићем за дизање жрвања, и са неколико снопова мрке сламе који су стрчали...

Зашто ми је та кућа пала у очи? Зашто су ми те затворене вратнице стезале срце? То не би могао рећи, а међутим од ове ме је ограде језа подилазила. Сумрина је тишина била око ње... Кад се пролазило, пси су лајали, морске копоши бежале су без ларме... У кући ниједног гласа! Ничега, чак ни луле пашуча. Да није белих завеса на прозорима и дима који се дизао са крова, мислио би човек да је кано пенасељено место.

Јуче, баш је набијало подне, враћао сам се из села, и, да бих избегао сунце, ишао сам дуж кућних зидова, у брестовој хладовини. На другу, испред куће, слуге су ћутећи довршивале товарење сена на једне двоколице. Вратнице су биле остале отворене. Пролазећи бацих један поглед,

и видех у дну дворишта, како се држи рукама за главу, наслоњен на камени сто, једног великог старца, свег белог, у врло кратком капуцу и дроњавим чакширама. Застадох. Један од људи рече ми сасим полако:

— Пст! то је газда... Такав је од како му се сину десила несрећа.

У тоже трентутку прођоше мимо нас једна жена и један мали дечко, у црно обучени, са дебелим позлаћеним молитвеницима, и уђоше у кућу.

Човек додаде:

— ... Газдарица и млађи брат долазе с богослужења. Иду сваки дан у цркву, од како се дете убило. А! господине, какво очајање!... Отац још носи покојниково одело; не може човек да га наговори да га скине... Ви! хајд! Кеша!

Двоколице се покрећоше да пођу. Ја, који сам хтео да више дознам, затражим од кочијаша да се крај њега попнем, и ову причу која раздире срце дознао сам горе, у сену.

*

Знао се Жан. То беше диван сељак од двадесет година, невин као девојка, темељан и отворена лица. Како је био веома леп, све су га жене гледале: али он је само једну у глави имао: неку калу Арлезијанку, сву у кадифи и у чипкама, коју беше једном сусрео у Арлу, на тркалишту. — У кући, с почетка, ову везу нису са задовољством гледали. Девојка је сматрана за неозбиљну, а и родитељи нису јој били из нашег краја. Али је Жан свом силом хтео своју Арлезијанку. Говорио је:

— Умреће ако ми је не дају.

Морадоше попустити. Решише да их по жетви венчају.

Тако, једног недељног дана у вече, у кућном дворишту, породица је била при сарштеку вечере. Готово је било као на свадбеној гозби. Испошћења није била ту, али се за све време пило у њену част. На вратима се указа један човек и затражи да говори с газда Естевом, само с њим. Естев се диже и изиде на друг.

— Газдо, рече му човек: ви се спремате да своје дете ожените једном превртицом која је две године била моја јараница. Што вам рекох, доказујем: ево писама!... Родители за све знају и били су ми је обећали; али, од како је ваш син тражи, ни они ни лепојка неће ме више... Ја сам међутим држао да после тога она не може бити ни ког другог човека.

— Добро! рече газда Естев када је загледао у писма: уђите да попијете једну чашу *миске*.*)

Човек одговори:

— Хвала! тужињи сам по жедан.

И оде.

Отац се врати унутра, хладнокрван; заузе поново своје место за столом, и вечера се весело заврши.

Тога вечера, газда Естев и његов син пандоше заједно у поље. Дуго су остали ван куће; кад се вратише, мајка их је још чекала.

— Жено, рече *домаћин*, приводећи јој сина: пољуби га! Несрећан је...

*

Жан није више говорио о Арлезијанки. Међутим само је њу волео, на час и више но икад, од како му је беху показали у туђим рукама. Али је био и сувише поносит да што каже. Сирото дете! то га је и убило... Понекад би по целе дане проводио у каквом углу, немичући се. Други пут би опет, бацајући се на посао као бесан, радио земљу за десеторицу. Доће вече, он ухвати пут за Арл и иде таког све док при заласку сунца не угледа варошке витке звонаре. И онда се врати.

Никад није даље ишао.

Видећи га таког, увек смућеног и самог, укућани већ нису знали шта да раде. Бојали су се какве несреће. Једном, при столу, рече му мати, гледајући га очима пуним суза:

— Па добро! Слушај, Жане, ако је ипак хоћеш, даћемо ти је.

Отац, заруменећи од стида, обори главу.

Жан даде знак да неће, и изиде.

Од тога дана промени он сасим свој начин живљења, претварајући се да је увек весео, не би ли разуверио своје родитеље. Поново га виђаху на игранци, у крчми, при жигосању говеда. При гласању у Фонвијељу, он је водио фарандолу.*)

Отац је говорио: „Оздравио је.“ А мати је печато била у страху, и више но икад лебдела је над својим дететом... Жан је спавао с млађим братом, сасим близу одаје где су његовали сакапено буре; сирота старица нашести себи кревет уз њихову особу. Могла се и ноћу наћи око сакапених буба.

Дође и Свети Јелисије, жетелачки празник.

У кући велика радост. Било је најболег печеног меса за цео свет и кувана пића као да је у киши падало. Затим жабица, ракетли, и пуни јасенови фењери од бојадисане хартије... Живео Свети Јелисије! Да изгину играјући фарандолу. Млађи изгоре своју нову блузу. И сам Жан изгледао је задовољан; хтео је и с матером да игра; сирота жена плакала је од среће.

Око поноћи одоше да легну. Сан је био целом свету потребан. Жан није спавао. Млађи је дошапо причао да је целу ноћ пређепао. Ах! кажем вам, био је добро уједен!

Сутра дан, у зору, чу мати где неко пред трчећи преко њезине собе. Изађе и као неки предосећај:

— Жане, јеси ти?

Жан не одговара; он је већ на степеницама.

Мати се брже боље диже:

— Жане, куда ћеш?

Он се неће ни тада, она се пење за њим:

*) *Muscat*: вино од пиринчања грожђа. *Пр.*

*) *Farandole*: провансалска игра, нешто као наше коло. *Пр.*

— Сине мој, тако ти неба!

Он затвора прата и повлачи резу.

— Жане, Жанчићу мој, одговори ми шта то хоћеш!

Пипајући својим старим рукама које су дрхтале, ова тражи скакавцу на вратима. Отвараше прозора, трескање тела на дворишну калдрму, и то је све.

Сирото дете беше рекло у себи: „Сувише је волим. Идеи . . .“ А! како смо ми бедног срца! Мало је чудноватo, мењутим, да се љубав не може угушити презирањем! . . .

Тога јутра питали су се људи из села: ко ли је оно онако викао тамо, оно Естенове куће?

То је мати кукала, у дворишту, пред каменим столом покривеним росом и кришу, необувена, са својим дететом у наручју.

Париз. С француског превео

Ст. К. Павловић

ПОЗОРИШТЕ и МОРАЛ

од

Вој. Ст. Поповића

Прават, који се у последње време осећа у оригиналној руској драми, навео ме на мисао да, говорећи о њему, поставим предмет на ширу основу, т. ј. да укратко бацим општи поглед на савремено позориште и неток утицај на морал нашег времена.

Недавно у једном београдском журналу, ако се не варам „Колу“, изашао је веран превод сакупљених по непотпуних новинарских рецензија на неколико пијеса које данас сакупљају пуна позоришта, само стога што се у њима трактују теме савременог интереса. Ја се нећу упуштати у излагање његове садржине, него ћу у опште говорити о таној врсти пијеса и њима сличним, које се пишу да се задовоље разватни укуси и које очигледно носе карактер модерне декаденције.

Узмите на коју на тих пијеса: „У својој улози“, „Христијанове“, „Робиње несела“, „Позлаћени људи“ еће. све нам оне тако рећи представљају најчешће живота — живот круга људи који у социјалним односима стоје високо, но који на жалост играју у наше време велику улогу у друштву. Њихове главне јунакиње представљене су као „demi-monde“, чији се цинизам по каткад исказала у свом својем блеску. Њихи лектири окружавају јарку светлост богатьима храма и безбрижно се лепрвају у њему.

Позориште треба да је огледало живота. На шта нам даје савремено модерно позориште, какве нам стране живота оно открива? Зар учећи нас, оно нас мора разрађивати? Зар свето и узвишено осећање љубави бацати са свога престола у блато полних пожуда и страсти? Зар из таквог позоришта, где љубавници падају у гревевитим и страстним загрљајима, где се на рачун оштроумља говоре двосмислене речи које често прелазе у право своје значење, зар из таквог позоришта не излазимо узбуђени с извесним расположењем духа? Какав утисак износи из таквог позоришта млада шеширка, која тек што је отпочиновала ступање у свет подужавањем своје сукњице, код које су појмови о свету тако нејасни и искрени, у чијој богатој уобразили још лебде благородни и узвишени хероји, међу којима је и њен суђеник? Какав утисак износи из таквог позоришта млада жена, која тек што је завршила свој медени месец? Позориште јој даје богати материјал како се обмањују мужеви. Пред њеним се очима шире најтање, најоснији пређе adultère-a, и њој остаје да бира најподеснији начин до своме мужињу патакне готове. Настаје ужасна борба међу инстинктивним поштењем, уверењима и идеалима, којима је до сада живела у паросту своја с једне стране, и светским правилима и модом с друге стране. Она подлеже пред њеним саблазнитељу, осећајући да јој је мирно самољубље и савест, јер је таква мода, тако сте раде. Елегантна Парижанка, која све своје знање о животу и друштву црпе из романа Марсела Прево, Пола Ерије, Жоржа Оне и др. и даје највећи процепат т. зв. модерних женскина, представница крајњег осећања, за којима се слепо повлачи читава фаланга женскина других народности.

Рђав утицај таквог позоришта, односно таквих пијеса на женски пол, очигледан је. Барбје у својој чувеној „Мелпомени“ прекрасно га је изразио стиховима:

Et les femmes au bout de ces drames impurs,
Haletantes encor, l'œil en feu, les vens durs,
D'un pied lent descendent la salle obscurcie,
Regagnent leurs foyers et vecant l'adultère.

Позориште није песма или роман, који утичу и на наш ум и размишљање, јер их читамо; не, ефекат је овде силнији, пред нама су живи људи с најузвишенијим и најнижим страстима. Ми видимо њихов развој. Ми осећамо и испитујемо све њихове перипетије, које остављају у нама дубоке и неиздадиве утиске, и који се често реферторно, без сазнања, испољавају у многим нашим умним радњама.

У рецензији коју је дала француска академија на трагедију Корнелову „Сид“, вели се на једном месту: „Силне страсти, ако су добро и талентно представљене, производе на оне, који их гледају, део ефекта који оне производе на праве жртве тих страсти“.

Остављамо најзад на страну љубавне комаде, па се обратимо нпр. криминалним драмама, којима утоњавају прост народ, и ако оне до душе нису сада тако у моди, као што некада бејаху.

Колико је несрећника, што седе на тим клупама и налазе се у сличним околностима са јунацима драме. Они с напрегнутом пажњом следе за њиховом радњом, као да се с њима решава и њихова судба, и причин и замишљени остављају позориште уносећи у дубину своје душе импулс који ће згодном приликом решити и њихову ствар.

И заиста: позориште нам не даје природни развој психичких појава, као што то у животу видимо, него их афектира, усиљава до последњих граница, напрежући пажњу и осећаје гледалаца до крајности, јер такве силне емоције и утичу на нас, и обезбеђују успех пијесе. Како се далеко иде да ефекат буде силнији, илустрја нунија, даје нам примера Америка, где, вели, антрепренери у такви приликама нарочито потражују праве, проневиновање лопове и пробисвете.

Преступник и убица под чијим ударима пожа падинут невине жртве, насликан је такним бојама, да у нама не

назива гнушање и презрење, већ дивљење. Ми се дивимо његовој дрскости, херојизму, којим долази до свог циља. Он постаје идејалом многих тајанствених и проблематичних натура, у чијој преступној фантазији остала дубоке трагове и јавља се као оваплоћење свију нарица. Ми знамо многе случајеве, где су преступници и убице придавали својим гнусним делима театрални карактер и у њима играли улогу глумца.

„Игра страсти — говори Расин у својој посланици Валенкуру — завлађује душом гледаоца: он љуби, мрзи, плаче, и сам постаје глумцем.“

Као доказ томе могу навести неколико примера из прекрасне књиге Луја Пролла „Le Crime et le Suicide passional.“

Новембра 1860. год. у суду департмана Ушћа Роне расматрало се дело Марсељског кројача Р. Он је био пореклом Италијан и затечено је одушевљавало трагедијама свога чувеног земљака Алфијерија. Случајно се заљуби у једну удату женску; постане њен љубавник и из љубоморе реши се да убије њезина мужа. Покушај му не испаде за руком и њега затворише. На испиту држао се сасвим хладнокрвно и кад је приметио да га полицијски чиновник пажљиво посматра, одговори му:

— За што ме тако гледате? Мене ире треба жалити, него укоревати. Писам ја прва ништа последњи који је овако што год учинио. *Прочитајте трагедије*, ни ћете видети, да је било људи, који нису само такве ствари чинили. Ја сам поступио као што треба, и да сам остао у слободи, поново бих учинио то исто.

При претресу стана нашли су, разуме се, његова омиљена писца.

Дело доктора Банкала, које је у своје време произвело толику сензацију, извршено је по свима правилима позоришним. Пред самоубиством, како прича сам Банкал, који је случајно остао жив, извршена је била *проба*, бирање најподеснијег позе, у којима ће умрети он и његова драгана.

Студент Шамбиж пред смрћу невао је изласну арију Фаустову.

Таквих примера, који јасно доказују тесну везу међу тамницом и позориштем, можете још доста наћи, ако само загледате у који му драго велики осуђенички завод.

*

Још стари Аристотело указивао је на рђав утицај позоришта на морал. Он је неома волео позориште, али је отворено тражио да се у њега не пуштају младићи, бојећи се да на њих не би произвеле велике уличе сцене убијстава, освете и т. п. Тиквог је мишљења био и Платон.

На кад су ти велики филозофи били таквог мишљења о класичном позоришту, где се неодољиве страсти нису признавале, или у крајњем случају њихова се неодољивост приписивала вољи богова, шта би они рекли о новом позоришту, које садржи у себи противположне црте класичног позоришта, чији јунаци нису у жестоћности да се боре са својим страстима „где сталилизам паралише њихову вољу, а без воље нема рада, и место јунака ви видите пред собом екзалтираног лудака који се у својим конвулзијама бацака час у једну, час у другу страну и коме је место у психијатричној болници.

Шта би најзад рекли ти велики мислиоци о новом позоришту, где се брак нимеша, издева се над родитељском љубављу, над најчистијим врлинама, и подижу тријумфа пороцима и страстима. Апсурдно је њих у такву крајност при сликању природе и живота. Изнесени пред нас победу порока и зла, театрални аутори с једне су стране прави, јер заиста увек не побеђује добро и правда, али с друге стране они заборављају, да се та гомила следалаца давно ослободила гњезверице, да ће зло кад тад бити кажњено, макар и на оном свету, да ту гомилу не представљају само старци, научени мудрим искуством, него и бурна младеж чија се индивидуалност још није формирала, већ се још влада по законима подражавања.

„Велико божанство, па и оно се саблазнило, а како ћу се ја одржати, ништавни смртни“, вели у комедији Теренција млади разваратник храбрећи се примером Јупитера који је саблазнио Данају.

„Ко неће опростити себи зло дело, кад зна да су таква дела чинили и богови и јунаци“, примећује Платон.

Дајте тој младежи позориште које ће представљати живот, као што је он у самој ствари, без претераних ексцентрација, без театралности и извештачености; не проповедајте лаж и разврат, угађајући сладострасном укусу свештене и руковођени се у томе једино материјалним успехом своје пијесе „и ви нећете наћи зла и преступе, учињене под утицајем позоришта, а чему сте ви прави криваци и за што вас треба посадити на оптуженичку клупу.“

Шта је остало од енглеског позоришта после Шекспира и Шеридана? У енглеској, у њиховој колонији, прошле многи месеци, док на њих дође ред да се дају, и разуме се позоришта су празна. Свештена не треба филозофија, она неће да мори свој мозак, гледајући такве ствари, она тражи осећате, осећаје и као помахна јури на сензационе представе, на лак — и двосмислене оперете. И док као што реноx прошле месеци, дуги периоди времена, док се даде које Шекспировско дело, дотле оперета „Сам-Тој“ игра се већ три године сваког дана.

У најкраћим потезима ја сам показао штетни утицај савременог позоришта на морал. Многи ће може бити прочитавши приметити да је говорено више о самом утицају а врло мало обраћено пажње на средства, која би била најпрактичнија да се отклони тај рђави утицај.

И онда када очајане долази до крајњих граница, некрића наде не оставља човека. И кроз тамне облаке на мрачном хоризонту драмске поезије пробијају зраци новога сунца. Осећа се нов покрет и на западу и овде на северу. Док на западу Ибзен и Метерлинк проводе у својим драмским производима појединј душевних расположења, а други остављају на страну измишљена и невероватна херојства и описују обичне људе, којима је пренут наш живот, дотле на Северу Московско Уметничко Позориште са Чеховским комадима ствара нову и светлу епоху у руској драми. О реализму тога позоришта и Чеховских драма, ја сам већ писао у једном свом писму (Н. Искра бр. 7. од пр. г.). Ако се налази људи који га критикују и одричу му уметност, јер нам представља живот онаквим какав је у самој ствари, у коме дани теку лагано и непримећено, скривајући у себи прави драматизам, такви се зеома варају. Кад се дивимо уметности сликара, који нам пружа верну поједу романтичног пејсажа, зашто онда да се не дивимо и позоришту, чији живот на даскама представља верну слику нашег обичног, свакодневног живота.

Мени се чини да су пуне праваде и истине речи критичара Андрејевског, који недавно писа Москов. Уметн.

Позориште позоришта пудуће века. И ја мислим да таквом позоришту припада будућност, а време није далеко када ће позориште бити на висини свога идејалног значаја.

Петроград 4801. г.

ПОМЕН ГОГОЉУ

о

педесетогодишњици смрти његове.

(наставак)

Из предњега библиографскога прегледа видимо, да је у тону од двадесет и две године (1850.—1872.) скоро сав Гоголь пренесен на српски, и то поступно: прво су превођена његова дела првог и другог доба књижевног му развитка, па на послетку, најзначајнија, трећега —. А то одговара не само развитку Гоголя као писца, него и развитку српске лепе књижевности у опште и приповедачке на по се, како по правцу садржине, тако и по укусу српских писаца и преводилаца, па и читалаца. За то није никакво чудо, што избор наших преводилаца Гоголевих дела нада прво на његове приповетке, у којима се још видно истиче романтични елемент, чудесност, основана на народном веровању, и напред поменута словенска осебујност, црпена из дубоког извора душевних, карактерних особина народних, а чувана и неговања патријархалним облицима и уредбама друштвенога живота. Исто тако природно је, што се тежном за прожењем свега тога у нас, Срба, доцније и на послетку јављају преводи Гоголевих дела, у којима не само преобилује, него и заиолутно влада хумористично-реалистична правац, са јасно истакнутом тежњом за преуређењем друштвеним и државним. Обазрив и дубоког погледа историк српског књижевнога, друштвенога и политичкога развитка неће моћи, дакле, жуком пећи преко појаве Гоголя у српској књижевности, у преводима, нити ће сметн не одредити му утицај, који је особито имао у тим гранама и српскога народнога живота.

Кућа Николића у београдској тврђи (по фотографији г. М. Хаџи-Јањића)

Али, као што је од непречишћа значаја утицај превода Гоголевих дела у српској књижевности, исто тако ни одређене и разноврсне занимљивости све оно, *што се и како се до сад писало у нас о Гоголу и његову књижевном раду.* С тога мислимо, да не бисмо дали потпуне слике Гоголеве појаве у српској књижевности, кад бисмо оставили непомењуту ту страну српскога књижевног рада, којој је сврх: да се Срби упознају с овим великим руским писцем, с његовим животом, правцем, обележјем и предпошљу књижевнога му рада, и сама по себи и у вези с осталим — руских и неруских писаца, као и с огромним утицајем, који је он изванредно на развитак руске књижевности и јавнога живота у опште. Осим тога, мислимо, да ће ова страна нашега прегледа не само обновити досађене мисли о Гоголу у нас, већином симпатичне и похвалне, — него да ћемо, наводећи и истичући дела и места, на којима се налазе, допунити напред истакнуте црте из живота и обележја књижевнога рада Гоголева, те и тим допринети што свестранијем познанству с њим.

На две године после појаве првог српског превода Гоголеве приповетке у „Српским Новинама“ 1850.. налазимо у овом листу **1852.**, бр. 63. и 65. (од 5. и 10. јунија те год.), у подлистку, **Некролог Гогољу.** По свем бисмо рекли да је то превод с чешкога, или слободна прерада.[1]) Као пристуи говору о Гоголу чини паралела о успесима руским у политици и књижевности, па се приморима Бестужев-Марлинског, А. Пушкина („руског Бирона“), Грибоједова, Лермонтова, Н. Полевоја, па на послетку и самог Н. В. Гоголя утврђује факат: несрећни, прерани сврштак књижевних првака руских. О самом Гоголу каже се, после помена о његову значају („Миргороду“ [?] у Полтавској Губернији у Малој Русији), да је „следио, да у прави својим приповеткама тврдо задржи — уметнчења, која се све на доморолном земљишту покрећу и у тесним границама своје повести тако дубоку карактеристику времена и људи дају, да поред неспорне своје уметничке и на историчну вредност може имати право“ (стр. 233). Као „ремек хумора и дубоког посматрања живота“ истиче приповетку „Како су се свадили Иван Иванович са Иваном Никифоровићем.“ За приповетке овога времена („идилске“) вели се да „сачињавају први степен у књижевном развитку

[1]) На завршетку, стр. 241, тих новина, има напомена, којима се да „лучшег познања руске књижевности, г. књижевник Хинић“,*) а горе, напред, на стр. 235., вели се да је Гоголь умро 5. марта (1851.), односно по новом календару (21. фебруара по старом), што нас такође утврђује, да је оригинал овога некролога поремом са језика, било Хинића.

*) Истакнуте речи не истичемо.

Гоголя“ (тамо). За тим се прелази на комедију „Ревизор“ и казивши јој садржину, вели се: „Гоголь је оних веселим делом ступио на ово поље, на коме у Русији још нико пре њега није дело и после њега опет је морало остати остављено, будући да нико није тако тачно познао и тако вешто описао друштвеност мале вароши, јер је она најбољи руски списатељка скоро страна, и они воле да познају салонски живот и више кругове“ (тамо). — За „Чичиковљеве дутаџије или мртве душе[1])“, поштo је препричана главна садржина, вели се: „Ово блуђење новог славенског Одисеја на руским колима, која појета сравњује због њиовог неуморног касања са брзим напредовањем руског царства, сачињава главни садржај овог посве одличног дела које је у Русији исто тако прилично, као што су у своје време прилење „Парниске тајне“ у Француској и Немачкој. Нека је страника обожавала то дело, и Гогола је проглашила за најбољег појету прошлости и садашњости, а међутим прајатељима класичне школе никако не бијаху по ћуди ове — као што већаху — из њиха истесане слике, ова хомерска описивања, којима се протинало њиово миљење по пристојности новијег времена. Али ипак „Мртве душе“ остадоше жила књига свију класа народа, јер ти Чичикови, ти Носорени, ти сентименталии влателии, који се од несвине и француски романа ране, а своје мужике немилостиво злоставе, ти смуглии лемвиди, који са сваким у љубави живе, а овамо са сваким кангу замећу, — ти су тако јасно и добро описани, да би ји човек пустом могао показати и руком је опипати, на ипак су у повести начинили жењалмо умотичке дело . . .“ (стр. 234. и 240.)

У „Седници“, 1855. бр. 11. под натписом *Руска књижевност* у одељку **О Гоголу** вели се: „Изображење оних у човечијој природи, што се не мења, и к тоне са свима разликама народних стихија и форми, после Жуковског и Пушкина признада у Руској књижевности Гоголу“ (стр. 81.). А за тим, пошто је одређен значај и правац пре двојице великих руских песник за Гогола се каже: „Али израити у вештачки делима потребу свога времена, изобразити обичаје, страсти, сенке карактера непорадних — то дошаде Гоголу.“ И споменувши све крупна имена у развитку руске књижевности, истиче се ово у чем је највећа снага и заслуга Гоголева: „али у дубоком описивању живота *с тамне стране његове* палму принесшва вала дати Гоголу“ (Тамо). О свести Гоголевој о његову књижевну раду вели се: „Дела Гоголева показују, да је он своју ствар добро осећао и зрело промишљао“ (Тамо). То, пак, доказује се сликама из живота, који црта Гогоа: „Тако у Гогола мати, која не може да се нагледа двојице својих синова, која их прати и благосиља на службу, није ли идеал материнске љубави и нежности? Или, Козак, одан својој вери, који свето држи завет, на кад треба каштиговати сина, који је учинио неверу, устуна за мало осећају очијом, не показује ли дубоко познавање човечијег срца? Не дивимо ли се иножини кратких, али верних слика људи, карактера, вароши и села? А уздисаји који се кадшто отимају из прсију списатељевих, нису ли нам сведочанство, да је он сам патио ради својих слика? Зар се ми једнако не дивимо Тацити и Јувеналу за ове слике? Или зар у Фон-Визину, у Грибоједова делу „Горе отъ ума,“ у Пушкина у „Онјегину“ не видимо исту онаку лакноет, а пустоћу живота? Разлика је само у томе, што се Фон-Визин *смеје* својим особама, Грибоједов се на њи *љути*, Пушкин открива ране покварена срца; а *Гоголь ридајући мирно своје тваре, и претварајући оно што доиста јест у* **бисер вештине, и сам тужи.** *Смех, на који он натерује, заслужује да се пореди с лирическим ефектом. — Ова је* **хумористичка слика простога живота** *карактер делима Гоголевим*[2]); он се разликује особитим хумором од осталих списатела, који се подударају с њим у правцу и који су једнаки по таленту. У њега дубоко осећање и особита фантазија подоста су подложени аналитичком уму, који снима сликама даје необичну живоћу и верност. У њега радња тако ман природно и просто иде испред очију, као што у животу биза. Гоголь заборавља самога себе, он се сели фантазијом у спољашњи свет. Отуда је у његовим сликама и карактерима дивна јасност, одређеност, личност; у њих се са свим *слаже оно што доиста јест са идеалношћу*, а то је још красне вештине. Међу новијим списатељима од те струке прослављене се Ж. Пол. Рихтер и Хофман, с којим поређују Гогоа; али хумор онога првог љуби чудеса, а хумор другога ствара особити свет од утвара, које недостаје одређено рисоване и пун колорит. Пре се може поредити Гоголь с Дикенсом, који спонима верним и живим сликама обичнога живота усхићује. *Увеселивши у руску књижевност нову хумористичку стихију Гоголь стече у Руса литерарно значење.* — И ту је по нашем мишљењу граница књижевних заслуга Гоголева“ (81—82). За тим говори о разлици уопште у ужицању између забавне шале, и карикатура, и „гредног развијања високих предмета“, какви су Омирови, Софоклови, Шекспирови и Гетеови, на онда вели да ни језик Гогоа „није без мане“. Споменувши достојанственоу дикцију Жуковскога, вештачки, жив стих Пушкинов и лак, живостан а прост стил Карамзинов, за Гогоа вели: „натрене речи не пањазимо Гогоа“, на онда настаља: „*Али ми бисмо били неправедни, кад бисмо тражили од списатела све погодбе поетичног савршенства; будимо им захвални на оном што нам остављају*[3]). Гоголь бијаше верап своју позиву и он сврши све, што су му допуштале да сврши силе, које му одозго беху дароване... Гоголь је списатель самосталан, особити дар. Њему дошада трудни и неблагодарни део литературе — *хумористично* описивање живота с тамне стране његове; и за вештачко обрађивање тога дела заузима он почасно место у руској књижевности. Идеална његова описивања лица и карактера, кад се с овога гледишта сагледају, јесу верна, у развијању књижевних појама јесу прека премену, а дубљином осећања јесу претежнија од оваких послова других списатеља. Поврај свега тог, дела Гоголева показују онога, што би још довршило да она буду вештачка и народна, а то је красни и класични слог. — *Литературне* заслуге Гоголеве нигда се неће у Руса заборавити.“ —

Нема потписа. По своју прилици превод је, или слободна прерада, као и поменути некролог од 1852., само што бих рекао да ће ово бити с руског, на који извор упућује реч „литературне“ у последњем наводу.

У „Данници“ за 1866., а у чланку *Руски Театар* говори се на стр. 492—494. и **о Н. В. Гоголу.** После говора о Грибоједовљеву „Горе отъ ума“ каже писац тога

[1]) „Душа“ овде значи „мушко“, руски сељак, а према томе женскиње, да би српски превод овога натписа требало да гласи: **„Мртве мушице** или **руски сељаци.“**

[2]) Ово ми истичемо.

[3]) Ове речи, које у нашој књижевности пре без икаке сумње, истичемо ми као услуге сваременог или критичарства, која ми тесно тако звано, да и писцима на варошици најмањичким варирају замора на пиће, што они више не могу замаћи, као што је: правац нашега књижевног рада, избор књижевне врсте, о којој се даше ств.

чланка: „Комедија, Горе отъ ума, која је дала правац свима каснијима, најближа је по драстичности и исто тако оштрој карактеристици, ако иначе и од мање вредности са стране художества. „Ревизор“ од *Гогола*, најзнатнијег руског новелисте, који је разним преводима и у нашој књижевности одомаћен“ (стр. 492.). За тим говори посебице о „Ревизору“, налажући у кратко садржину његову, па крају вели: „Не да се описати како је тај комад комичан на позорници“ (стр. 494.), и изложивши анегдоту о цару Николи, кад је први пут видео на позорници „Ревизора“ и шта је на српскеву представе рекао писцу, говор о Гоголу завршује се овим речима: „Обе ове овде наведене комедије дињије од најбољих песника руских показале су нам само прилне стране руског живота“ (стр. 494.). — Писац тога чланка није се потписао, а рекли бисмо да је сам уредник, напред поменути вредни преводилац Гоголя, *Ђ. Поповић*.

У *предговору* Гоголеву роману „Чичиковљеви догађаји или Мртве душе“, од преводилаца *Љубомира Миљковића и Милована Ђ. Глишића*, пред делом прави („Забавна библиотека 1. свеска, 1872.), налази се број **кратка биографија Гоголева,** у којој сваојако погрешно стоји да се Гоголь родио 1810., а умро 1851., а за тим се **значај Гоголева књижевна рада** за руски народни живот и уопште покрет обележава овим речима: „Он (Гоголь) је руску забавну књижевност дигао на висину са које је она заузела видно место у руском народном животу, задобивши удела у општем покрету народном. Гоголь је подигао руски роман на степањ савременог романа“ (стр. II.). На наложници: шта треба разумети под савременим романом[1]), од каквог је он значаја, како „за писање оваког романа треба често наше дара и образована него за обрађивање науке“ (стр. III.), како су некад сви европски народи „жвали свога Милована Видаковића и дружину“, како је у свију њих „роман био најмилнена прича с тим једином задатком да забавља машту, и готово с том једином тежњом, да ово прича што никад није могло бити“, како се постепно ова врста књижевности отимала „од ропства бесмислица и лагања и заузимала свој важан значај, макар да се тај посао још ни до данас није свуда окончао“, — па пролетњу прелази се на руску забавну књижевност пре Пушкина и Гоголя, и вели се за ну, да је и у њој, до тих великих писаца, владао лажни правац и да се само подражавало западним писцима: „не умејући произвести дела, у ком би се уметнички цртао *руски* живот. Од романа их је највише било на форму Милована Видаковића...“ (стр. III—IV). За тим се прелази на Гогола и одређују се правац и особитости његова књижевног рада овим речима: „Почетак Пушкинов Н. В. Гоголь је потеран даље, и описима многих руских карактеристичних типова, што их верно као да су фотографисани, или као да се сами хвичу и говоре, пишесе у својим приповеткама, учинио је почетак правоме оригиналном руском животу у[2]) приповетци, који је почетак руска забавна књижевност учинила чеделем својим, разгранавши га на далеко“ (стр. IV.). Истакнувши „Мртве душе“ као „најсавршеније дело Гоголево“, књижевна обрада предмета и тенденција пишчева у овом делу овако се обележава: „У њему је читава галерија појединих слика из руског малограђанског и племићског живота, насликаних са чудноватом уметношћу и живошћу. Особиту топлоту оним сликама даје познати Гоголев хумор. Ова комика или сатира, која тако рећи кроз врсте вири, а која се може узети за тенденцију његових списа, по којој је сликајући слабе стране друштва, хтео хумором да убуди тежњу к поправкама, коју су његови последници донета са свим каснији и разнали“ (IV—V). — Од осталих дела Гоголевих овде се спомиње као „дивно — изражење његове приповетке са села“, а за његову историјску приповетку „Тарас Бульба“ вели се, да у њој „налази један његова пера, као насиркао, један витешки период жалоруске историје“. За комедију „Ревизор“ каже се, да „представља у живим бојама покварености и неспиле оздајшег руског чиновништва и бирократских појмова његових“ (стр. V). — Ту прва пут налазимо на прву, и ако непотпуну библиографски преглед превода Гоголевих дела, којим смо се и ми послужили, донекле, при састављању нашега, напред наведенога.

У „Малој Библиотеци“ V. преведен је „*Ревизор* шаљива игра у пет чинова. Написао Никола Гоголь. С руског превео П. Тодоровић. У Новом Саду 1880“. На крају књиге има три додатка:

а) „*Гоголь о своме Ревизору*. Одломак из писма, што га је Гоголь, одмах после прве представе свога ревизора писао једноме књижевнику“. (То исто и у Малетићевој „Грађи“ и у „Виделу“ за 1886., бр. 99., одакле види даље и у овом нашем послу наводе).

б) *Прикази Ревизора* у „Стражи“, од Л. Пачу-а. Прво говори о књижевности као о огледалу друштвеног стања. То потврђује француском књижевношћу пре француске револуције и после ње, па онда каже да је у Русији књижевност почела сјајније да утиче на друштво тек од почетка овога (XIX.) века. Гогола сматра као књижевника из једног од разних кола, која су се одмењивала у руској књижевности и која су допринела: „да се руско друштво пресе из патријархалне чамотиње и да се опре политичком пасиљу“ (стр. 141.). За тим прелази у кратко на Гоголев књижевни рад, обележавајући га овако: „Први његови радови, то је појединја његове отаџбине, красне слике из јучашње малоруске прошлости, или-ти слике из савременог живота малоруског. С прелиском у Велику Русију, окренуо се Гоголь савременом животу у Великој Русији. У своја два дела напртао је два сталежа руска, која као сиња терет притискују руски народ — у „Мртве душе“ насликао је руске поњештике (поседнике земље), који тако безалезно сисају народну крв, као што деца сисају своју мајку, а у „Ревизору“ насликао је руску бирократију. Гоголь је ставио огледало пред руско друштво — он је исповест рђаве свести руског друштва. Гоголь није са смејом — у њали прави патолошку секцију руског друштва. Но Гоголев смеј има печег суморног — он сам вели, *да мај његовог смеја има и топлике суза*“ (стр. 142). За тим је рађено своје, социјалистичке кнеле о бирократији и државној власти, илуструјући их појединим типовима из Гоголева „Ревизора“,

[1]) „Под савременим романом не ене се разумевати књига пуна само забавно читати, у којој је пуно лепих реча, или описа и слика — а која својим садржајем сетовала читаоца са истим мислима које је и пре имао. Савремени роман је постао прета књижевности, која напредује знамења: увлео на књиженс велике жене дуже у заједницу Европеје... Романи каже врсту борбу друштва поједине на разне правце по погледу на политику, на образованост, на уредбе и установе друштвене; они износе нашим временима у верној слици живота, могло би се рећи напредују историјску: они врлину историју особина човечанства у старости и младости, и увек у својости душевног живота човечанског, изнесене нам у одговарајућој слици радњу и борбе његове. И ене ово на осмеху храни, може се слободно казати научене студије корисне крајеве природе, само што се неки розалени појеси солидају у уметничком салону“ (стр. II—III). Ово наводимо и истакнемо овде за то, што мислимо, да ће и наш бити од користи обратити пажњу на ове мисли не само нашим читаоцима, него и писцима, који мисле и хоће да се убрајају у приповедаче савремене реалистичке школе. Јер, наје доста само богозвани приповедачи дар!

[2]) Стоји „в“, што сматрамо као штампарску погрешку.

који су „све само напароде од људи — производи бирократизма“, та истичући предност друштвене сатире више оне књижевности, која износи „идеале човечијег савршенства“, прелази на предност „Ревизора“ коју он може изнати у Србији: „И у Србији влада бирократски систем — те с тога ће тако „Ревизор“ бити без сумње код нас“. А сећајући се и књижевне вредности његове вели: „Но српски превод „Ревизора“ има још један значај по нашу младу књижевност. У нашој књижевности ретко ће се наћи које вештачко дело од реалне вредности. С тога је „Ревизор“ права добит за нашу књижевност . . .“ (стр. 145.).

б) „Од преводиоца“ Пере Тодоровића. Изнесавши разговор Гоголеа са царем Николом, после представе „Ревизора“ вели: „ако „Ревизор“ у срп. преводу *само нагмеје* срп. читаоца, онда ја треба да плачем за трудом и изгубљеним временом ово превођења ове књиге. Јер, преводеће „Ревизора,“ моја је главна намера била да поубдим срп. читаоца на разницљање“ (стр. 146.). На онда и он говори о бирократизму у опште и у Србији на по се и запрпује оним речима: „Ревизор“ је пренуо побудао за озбиљна и дубока премишљања. Ако срп. читаоци уоче те побуде, па се макар само за часак замисле над овом чиновничком, пећу да реким покварешћу, већ умном и моралном нивином, што је цита Гоголь, онда моја трудба око превођења „Ревизора“ неће бити узалудна...“ (стр. 147—148). Тенденцију преводиочеву напред сно споменули, говорећи о српским преводима Гоголевих дела.

У М. Зеченића „Историји Света, прегледу удешаваној за средње школе“, кн. 2., 1880. у одељку *Књижевници руски* помиње се у кратко и **Гоголь.** После најкраћих црта из његова живота, вели се ту за књижевни му рад: „Његово перо наличи на кнуту, којом шиба глупости и предрасуде својих суиародника. Таква му је на прилику роман „Мртве душе“, у коме се дотиче друштвених прилика руских, назујући све невоље, што их подносиме бедни мужици, такав „Шињел,“ вело занимљива новела, којом уводи читаоца у канцеларије руске, да види по коју и сувише ограничену главу. То се исто огледа и у његовој комедији „Ревизору,“ где су једиственим начином исмејани паланачки чиновници и грађани“ (стр. 1100.). На послетку још помиње „Тарас Бульбу“, као дивну слику живота украјинских Козака.

У „Јавору“ за 1882. има чланак **Никола Гоголь** од *Просне-а Мериме-а* у преводу *Б. Ј. Н.*, у којем писац говори о Гоголевим „новелама“ („идилским приповеткама“), „Мртвим душама“ и „Ревизору.“ Због велике вредности овога чланка, и ако је превод, на цему њено се задржати више, него и на једном дотле. За Гогола као писца каже: „Вешт посматрлац до ситница; способан да произведе смех; дркак у изласаљу, али наклоњен да пређа до буфонерије, Гоголь је пре свега сатиричар жарког убражења. Он нема сажаљења напрам будала и неваљалаца, али за то има једно оружје — *иронију*, која, док је с једне стране врло оштра напрам свега што заслужује да се исмеје, дотле је напротив врло блага спрам погрешака, на којима се она врло често баш најлепше задржава. Комика[1]) му је готово увек више шала, а његова веселост не да се лако описати. Ако по који пут и насмеје своје читаоце, у дубини душе њихове оставља им утиске пуне горчине и гнева, — *целове сатире дакле не сметс се другоме, оне га само тиче.* — Као цртач обичаја, Гоголь се нарочито одликује у *фамилским сценама*. Он има у себи доста оног духа Теничјевог и Каловог. Изгледа човеку, да је видео његове карактере (личности) и да је живео с њима, јер он нас упознаје с њиховим жицирама, њиховим наравима и најмањим њиховим покретима. — Један вам вреће, други вам вреће уши говоре, а трећи опет шушкета, јер нема све зубе. *Занет, на жалост, овим сатиничарским студирањем детаљности, Гоголь је готово са сиим заборавио, да их везује за главну радњу.*“) Управо, може се рећи, да нема плана у његовим делима, и, што је најчудноватије, нарочито код писца који се хвали са своје природности, никад у напред не одређује, какав ће му бити развој главног плана. Сцене, најсиније изведене, везују се ређе; оне почну, али се брзо сврше, а више пута крајња небрига писца за састав дела, као да руши илузију, произведену истинитошћу описа и природношћу дијалога“. (Стр. 1101—1105.) За тим вели, да Гоголь припада приповедачкој школи Рабелеовој: „у којој с правом — заузима место одличног ученика“ (стр. 1103), па онда указује на извор заједничке мане и учитеља и ученика, а ми бисмо додали и сних њихових следбеника (а то, као врло корисну поуку, истичемо савременим нашим хумористичким писцима): „*Величина избора међу безбројним чудима, које нам природа нуди, много је тежа, но што је пажљиво посматрање и тачно изображење њихово*“ (Тамо). Даље, поменувши да руски језик, најбогатији европски у наречјима, може „најделикатније нијансе изразити. Пун оне дивне краткости у изразу скопчане са јасношћу, кадар је да једном речју свеже више идеја, за које би ком другом језику требале читаве реченице“, — долучује предњу високо оним, што такође истичемо као неоиа поучне: „*Прецизна радња је знатна услуга, само ако се укаже на главне делове састава. Буде ли једнако изведена и у споредним радњама, онда цело дело постане монотоно*“.[2]) Опет поминући сатиру „као особени карактер Гоголевог талента“, одређује начин схватања и склоност његову при одабирању градива за своје предмете овим речима: „Он не гледа у *лешом* ни ствари ни људе — тим неће да се каже да он није перан посматрлац, — ван његово изучавање обичаја показује неку прекасту на ружном и халосном. На свака начин та два елемента и постоје у природи у изобиљу, *али баш нарочито за то, што их тако често срећамо не би ли требало истраживати са неодољивом љубопитношћу*“ (стр. 1106—1107). На онда споменувши, какав појам дорживао о „Свето] Русији“ но сатирама Гоголевим, рад је у неколико опрадајти Гогоља тим, што вели: „да је то погрешка свн[х] сатиричара, што иде сиуда само дивљач, коју гоне, и *није баш најпаметније веровати им одмах на реч.*“[3]) И споменувши, да генијални Аристофан, иако није успео, прнчи своје сугрђање, да не полимо Периклову Атину, вели за Гоголево прнсве предмета: „Гоголь обично узима своје карактере из провинције, подражавајући у том Балзаку, чија су дела могла баш и ње бити од утицаја на његов таленат.“ За тим тумачи, за што Гоголь није прнао своје предмете из великоварошког, престоничког, него из провинцијског живота, на долази до закључка: „У провинцијама се и може још наћи примитивних обичаја и предрасуда, али и тако су с дана на дан све ређе. Своји племићи, који једном у животу оду до Петрограда, и то ни је сва пут; који живе целе године на својим добрима, једу много, читају мало и не мисле много,

[1]) У нашем преводу стоји: „Комика“, што доиста ја је штампарска грешка.

[2]) Ми истичемо, као и сви пред нама.

[3]) Ову расплинутост и неразговетност у изложењу, неправилном саставу целине, сложено и у лицих хумористичних писаца, почевши од Јакова Игњатовића, на на жалост, а отуда вишеструког и доказност.

— типови су, које Гоголь воли, или боље, које на сваком кораку гони својим пецканьем и сарказмима" (стр. 1108). Одбија од њега (Гогола) малоруски сепаратизам и мисли, да је не само беспристрастан, него и сувише опрезан према свему, што је предмет његова посматрања и жали „што и Гоголь није био такве среће," да као Пушкин није „у неком старом обитељскоме дивну Татијану" (Тамо).

После овог општег погледа на Гоголя као на писца, прелази посебице на његова дела, те прво говори о новелама, радовима првог и другог периода књижевног му развитка: „Мени се чини, да ту видим неку неизвесност код писца, видим га где тражи, готово пипајући, жанр коме га позива карактер његова талента, који он још не познаје" (стр. 1141), помиње као угледе: му Валтера Скота, Шамисоа и Хофмана, и вели, да је „боље доцније учинио, кад је пошао путем, ког је сам себи прокрчио" (Тамо). За „Тарас Булбу" каже, да је „живописна и тачна слика запорошких обичаја." А саму књижевну обраду ове приповетке овако критички обележава: „Гоголь је његове Запорошане изнео у слицама са брилантним колоритом који се допадне и са своје чудноватости, али се често врло јасно види, да их није са природе копирао. Осим тога, ове слике обичаја уокривене су у тако тријазлину и чудновату басну, да изгледају врло јадно на тако рђавом месту — и најпразничнија легенда вредила би више, но ове мелодрамске сцене пуне тужних догађаја, гласи, вешала итд. У кратко види се, да се писац налази на трошном терену; показаше му је чудноватo, а стил његов са непрестаном пројпом чини — те је још теже читати ове жалосне приче" (стр. 1143). За тај начин књижевне обраде вели, да је много боли у „Ви-у" или гноском (земаљских духова) краљу, „историји пуној чаролија". — „*Историја једне будале*[1]) је уједно и сатира на друштво и сентиментална прича и медицинско-законска студија поремећене човечије главе" (стр. 1144). Али и ако вели да је прича добро изведена, најављује да му се не допада тај жанр и да је лудило једна од несрећа, које дирају, али које су одвратне: „Без сумње, сваки ће писац бити сигуран, да ће произвести ефекат, кад унесе будалу у свој роман. Он покреће жицу која је увек осетљива; али и средство је обично, просто, а *Гоголев таленат као да није морао као други прибегавати таквим тривијалностима.* Будале треба оставити почетницима, заједно са песма и личностима, које морају произвести ефекат — лепа заслуга изнаћи суве пашом читаоцу тиме, што ћете пребити шаке каквој пудли" (Тамо). Симпатично говори о приповеци „Стара породица" („Старе спеце") и у кратко препричавши њену садржину, овако јој обележава књижевну обраду и естетични успех: „Човек мора и да се сиђе и да плаче читајући ову *дивну* новелу[2]), у којој је вештина приповедачева сакривена под безазленост приче; — све је истинито, природно; нема ни једне једине сатинице, која није дражесна и која не доприноси општем ефекту" (1144—1145). — За тим прелази на најзанимље дело Гоголево „Мртве душе", роман: „који је грдног успеха имао у Русији и који је — врло верна слика провинцијских обичаја у овој земљи" (стр. 1145). Објашњивши друштвени ред, који је владао у Русији пре ослобођења мужика, а против кога и јесте управљена сатиричка жалба овога романа, препричаво му је садржину и ставио га је, према главном јунаку, протуан-варалицу Чичикову, и његовој радњи у ред шикарских[1]) романа. За тим критички оцењује главни предмет овога романа и каже му књижевне врлине и особитости овим речима: „Не узимајући у обзир, што је предмет одвратан, главна је мана овог Гоголевог романа, што се јако греши о истинитост. Ја знам, да ће ми се рећи, да писац није сам измислио свога Чичикова и да се од неколико година воде шпекулације са *мртвим душама* у толиком степену, да су предузете законске мере, како се не би више обновила таква лупештва; али напротив мени не изгледа шпекулација невероватна, но начин којим се она води. Таква трговина може се водити само међу лупежима, и Гоголь чини, те она постаје немогућа, стављајући само у додир — свог главног јунака са провинцијским глупацима. Какав се појам може добити о једном човеку који тражи да купује мртве душе? Осим да није луд или да намерава да изврши какво лупештво — крађу. Узалуд што је он на провинцији, само се може двоумити између тога двога, а ако би се сигурала могућби, он мора на сваки начин бити лупеж. *Међутим изузев ову ману главне његове постаоке, види се да је вешта рука извела ону подробност — детаљност и слике обичаја. Јака вештачка моћ огледа се у оном изналажењу тако разноврсних и тако дивно насликаних сцена, које су свуда на један исти начин ситуиране*" (1203—1204). И поште је изнео у преводу једну главу из „Мртвих душа", епизоду Чичиковљеву са Коробочком, да би своје читаоце упознао са начином Гоголевог писања, прелази на „Ревизора": „Као год „Мртве душе" тако је и „Ревизор" жестока и заједлина сатира, преобучена у површину веселост, или још боље, сурову буфонерију, која нас у нечем потсећа на Аристофанка" (стр. 1331.[2]) О главном предмету, смеру и успеху оне комедије у Русији, и како би она прошла у Француској, ево шта вели: „У Француској где се над чиновницима врши пажљиви и строги надзор и где шта више на њих потри страшан судија — штампа, она би комедија била сматрана као каква пашквила, не би нашта вредила и не би ничију пажњу привукла. И ако је она примљена у Русији са особитом хвалом, нпак ја мислим да не треба отуда извести, да је слика коју она представља жалосна истина. Ту се Гоголь само служи злоупотребама. Мало је стало до тога, какво је он оружје употребио, само кад је сигурно и где треба ударио — публика је била задовољна. Утиски онога комада не би у Паризу били исти као у Москви. Француски читалац не би лако могао схватити шиљчеву веселост, веселост у самој ствари једну — жалосну, — и зачудио би се, што писац хоће да произведе смех лупежима, које би требало предати кривичном суду. Узалуд што је злочинство смешно и што производи смех, кад оно код сваког поштеног човека мора побудити негодовање, а ја не знам, да ли комичка писац треба да тежи да побуди [то] осећање. С друге стране треба знати, да је писцу све оружје перо, а Гоголь је овде употребио све оно што и Аристофан да би изгрдио на бини Клеона" (стр. 1331—1132). Препричававши садржине и навођењем места из појединих чинова,[3]) завршује Просне Мериме овај свој критички претрес Гогола. У том је чланку Гоголь најбоље обележен као писац и одређена уопште и посебице књижевна вредност његових дела.

(свршиће се) **Момчило Иванић.**

---

[1]) У српском преводу: „Занимљива сиромашка с ума".

[2]) У преводу стоји „досадну", што сметорано као шпикирајску грешку.

[1]) Луткиних или позоришних, од шпанског израза p i c a r o. Ово врсте романи баску неких врло опширно у Шпанији и Француској.

[2]) Приводилац је у ово разилазак између умотвог ово, што је Гоголь само писао после пре присташе свога „Ревизора" као „Отрадов" за 1829. сл. за сабирач.

[3]) Приводилац, код напоменом каже, да те наводе узима из Ж. Јеничка [?] превода у „Страни" за 1835. и 1842.

Архимандрит Фирмилијан, Скопаљски Митрополит. (Види засебан чланак).

*

Преображење (сликао Рафаело Санцио). — У циклусу слика из Исусова живота, што их је Рафаел израдио, најзнатнија је и најзнатнија *Преображење*. Велики сликар није довршио овај свој рад, јер умре 1520. г. у 43 години свог живота, већ га је довршио сликар Џулио Романо. Ватикан је данас власник ове слике која је од најзнатнијих у његовој збирци. —

*

Из Сићевачке клисуре (по фотографији). — Водотања средњега тока Нишавина нагло се сужава, те јој просечна ширина не прелази више од 10 километара. Највећи део њен није ништа друго до клисура која се дели на два дела: горњи, краћи део клисуре, траје од ушћа Темске па до села Клења, а доњи, дужи, од села Црвене Реке па до испод села Сићева. Оба дела ове клисуре тако су тесна да њима до сада никакав други није водио; доњи пак део најзанимљивија је појава своје врсте у целој Србији. Дивља романтика била је овде веома надахнућа, у којој путници могу веома угодно уживати, јер је железничка пруга, усечена сва у сувседану стену, пропарала ову дивну клисуру с краја на крај.

*

Додоле (сликао Урош Предић). — Овај стари обичај, добро познат нашем народу, нашао је у Уроша Предића уметника који га је сликовно верно и одлично забележио.

*

Смедеревски град, са Дунавске стране (фотогр. Др. Марка Николића). Овај град, или сам или у најширој мери, дело је Деспота Ђурђа Бранковића. Окидан је на Дунавској страни, на свршетку равнице Годомина, више ушћа Језаве у Дунаво. Град је неправилан троугао, и на сваком његовом платну подигнуто је по неколико кула за обрану. Оних кула има свега 24, од којих су са стране седамнаест наспрам 11: с Дунавске стране 5; на углу града 1, која се зове Шапинова (соколова) кула; са стране Језаве 4; и у прегради, у Малом Граду, 3. — (Кнеж. Србија).

*

Магдалена Покајница (сликао Пошнео Пироламо Батони) — Батони је најзнатнији историчар сликар XVIII века. Рођен 1708. г. у Луки, био је прво златар, а затим се учио сликарству у Конке и Мањучи. Нарочито се одликује у цртању и живом и топлом слагању боја. У великом броју његових радова најпаче се истиче *Магдалена Покајница* која је данас у Дражданској Галерији Слика. —

*

Манастир Студеница (по фотографији Географског Завода Велике Школе). — 1190—1197. г. подигао је Стеван Немања овај храм наменивши Св. Богородици, који се у споменицима обично пише *Лавра Студеничка*, а народ га зове *Студеница*. Од старих црквица наших Студеница је по величини једна између прних, а по лепоти своје форме, по резби свога камена, по скупоћи свога мрамора, она нема пара до Дечана. У Студеници је, у раци, сахрањено свето тело Стевана Немање, који је у калуђерству назван Симеун, а по смрти *Мироточац*, јер се прича да је из раке његове точило миро. У њеном пак, пред десном простопом иконом, мошти су светога краља Стевана Првовенчаног, Немањина сина. *(Кнеж. Србија)*.

*

Небојша Кула (по фотогр. М. Хаџи-Јазића). — У доњој Београдској тврђави, на самој обали Дунавској, ова је кула коју ваља поменути као једини остатак старих утврђења Београдских и као споменик невоља и мука које су Срби трпели под Турцима. — Некад је био читав ред таквих кула, од садашње Небојше право на данашњу пристаницу Ржицу; одатле вешцем на Сићеку Кулу до над Саву, па после обилом Савском опет до Небојше. Све су те куле давно порушене, само је остала Небојша као једини представник утврђене одбране из доба ратовања стрелама. Турци су ову кулу држали као тамницу, за то је и многа српска суза пала при спомену самога тога имена. *(Кнеж. Србија)*.

ХРОНИКА

Џегуд

Luna djegud
Marino dretto!

У марту прошле године г. Н. Таггі из Кубе (Cuba) у Алжиру упутио је на уредништво метеоролошког часописа „Климат", који излази у Торбину код Петрограда, писмо ове садржине:

У пасцелом приморју Средземног Мора, као и у многим пределима Француске и Шпаније, постоји извесно народно веровање које већ почиње да се укључи и у научну књижевност; сматрам за умесно да на њега обратим пажњу астронома и метеоролога, једно стога, да би се слајао узрок овоме појаву, а друго и у жељи да бисмо тиме што скорије дошли до једне здраве подлоге за будућа посматрања, а на основу докумената која би се временом тако прибрала.

То народно веровање, које се врло често обистињава, састоји се у овоме:

Кад месец у својој првој четврти, т. ј. одмах, чим га после мене први пут (као срп) угледамо, тако залази за хоризонат (видик) да своје рогове „у ваздуху носи", или, другим речима, кад својим заоштреним делом тако реће *месе* на хоризонат, а своје рогове надиграе да стоје у једној хоризонталној линији, — да ће онда у тону целог новога месеца бити ведро време.

Такав положај месечев зове се „џегуд" („djegud").

У Алжиру живи знатан број земљорадника који су пореклом са Балеарских острва. Међу њима неће се наћи ни један који не би живео по овоме народном веровању или који се при својим пословима не би управљао по месецу. У своме језику они то своје веровање изражавају овако:

Luna djegud
Marino dretto

т. ј.

„Месец у џегуду
„Бродара не одвоју!"

„Прошлог месеца" — вели г. Тари даље — „месец је био потпуно џегуд и ми у Алжиру заиста имадосмо нескључиво ведро време: кишу, хладноћу и учестана барометријска минима која проузроковаху јаке бурс и поплаве.

Ја сам то већ у много, много приликa посматрао, али сам се према том народном веровању држао скептички, пошто не могу да нађем никакав узрок за неку везу између изгледа месечева и потоде: лепог или ружног времена. Међутим стварно потврђују и други посматрачи. Питам дакле:

1. Астрономе:

Може ли се унапред заказати време, када ће месец опет доћи у положај цегуда и је ли тај његов положај тада један и исти за сваког гледаоца или то каки само за извесне „тачке земљине површине?

2. метеорологе:

Да ли је време у таким приликама заиста горе (киповитије, бурније и т. д.) него у другим месецима?

*

У VI-тој свесци „Климат" вели:

„На питање, које је г. Тари истакао — уредништво је примило многитно одговора; све их овде изнети, савршено је немогућно; ми ћемо их дакле сасим укратко резимирати и само неколико њих од оригинално изнети.

Из многих писама излази, да у свима народима и земљама постоји веровање о утицају месечеву на време, када се нађе у положај цегуда.

Из Енглеске нам пишу, да веровање у мок „лежећег" месеца допире још из старине. Немци имају о томе и пословицу:

Wenn der Mond liegt auf den Rücken
*Flieszt das Wasser über die Brücken".**)

У руском приморју на Црноме Мору, то веровање изражава се пословицом:

„Луна лежать — жарко не спить"
„Луна стоить — жарить мужить".

За овим уводом у „Климат-у" ређају се из разних крајева Европе приспослани дописи:

Г. Суворов, професор у казанском свеучилишту, одговорио је кратко, али веома разложно и чисто теоријски, зашто нам барометар при јаким ваздушним плимама то не показује податком јачег притиска ваздуха.

Сасим другим путем појашњен, али веома духовито, објашњава инжењер г. Нилус везу између положаја месечева у „Цегуду" и киповитог и бурног времена око њега, при чему на крају долази до закључка, да се месец у цегуду не може видети у предилима који су од екватора изнакли преко 40° северне (јужне) ширине, али му на то примећава „Климат" да према допису поручника Семенова моменутно народно веровање не само постоји и у пределима на крајњем северу — бар на Мурманском приморју — него да се и тамо месечеви утицаји на време изражава пословицом:

„Луна лежит — погоду стоит;
Луна стоит — погод лежит".

У VII. свесци после дописа г. Хајнриха Леона (Бајариц — метеоролошка комисија) и г. Перота де Пеи (Обсерваторије у Мерендолу) „Климат" пише:

„Госп. Манојловић (из Београда) одговара врло опширно на питање г. Таријево и овај његов одговор нам је драгоцен још и због тога, што је то једини члапак којим нам се показује начин како се унапред може одредити време над ће нам се месец појавити у цегуду.

Ево тог Манојловићева члапка, који је у Климату, као и сви остали члапци у томе часопису, оштампан у руском, француском, енглеском и немачком језику.

I

У положај цегуда месец може да дође само два пре или после мене месечине, али за гледаоце са разних тачака земљине површине, тај ефекат не може бити један и исти.

Претпоставимо случај (а то се дешавај да је у исто доба, када је сунце у екватору или њему врло близу, и месец дошао у исти положај према њему и то одмах после своје мене. Тог вечера ми бисмо видели, да ће нам сунце и месец да зађу на једној истој тачки нашег видика — тачно на западу: најпре сунце, а по овоме и месец.

Месец, као по себи тамно тело, добија своју светлост од сунца: у оном случају дакле тачно одозго; округлина његова срна жора дакле бити тачно доле окренута, а рогови му тачно горе издигнути.

У томе случају дакле, када су оба момепута васионска тела у екватору, призор је један и исти за све гледаоце који стављу на екватору или у близини његовој. У пишим ширинама пак, положај саме екватореалне линије (пишим небеском своду) према видику дотичног места, одступа све више од управног положаја, а тиме се у неколико и све то више измењује и положај других односних линија и тачака за посједине посматраче на разним тачкама земљине површине.

При свему томе појав цегуда посматран је већ врло често и посматраће се и у нашим пределима (под 45° сев. шир.) — шта више и вероваће, да ће у дотичном месецу дана после цегуда бити каше у изобилу, распростуто је и код српских земљорадника у скоро истој мери као и у приморју средоземног мора.

У осталоме појав цегуда може се и у напред предсказати.

25. априла 1901. г. н. пр. овај ће се појав моћи посматрати у зони између 16 и 17. степена сев. ширине тако лепо, као што то напред, а под навесним поставкама, описасмо за гледаоца који стапује на екватор — у самој ствари пак, појав ће се по свој прилици под још веома повољнијим условима моћи да посматра и под 45° сев. ширине.

Јер 25. априла 1902. год. у 6 сати у вече (Париское времена) положај сунца и месеца (с погледом на деклинацију) овај је:

а). Деклинација сунца $= +17° - 42' - 50{,}_{16}''$ (D)
б). „ месеца $= +16 - 58 - 17{,}_{13}$ (D')
Diff. D — D' $= +0 - 44' - 32{,}_{97}''$

Одступање једне линије за $44'{,}_{7}'$ од вертикале на хоризонат дотичне зоне, неће се у овом случају моћи ни да приметп слободним оком; на против је баш вероватно, да ће се овај феномен још и у пределима под 45 степенов северне ширине, па и преко те границе таноће и те у томе степену лепо видети, да ће се и нама који одавде гледамо причинити, као да је месец при своме заласку „прилегао" уз хоризонат.

На основу напред изложеног можемо дакле поставити као правило, да ће нам се појав месеца у цегуду указати сваказд онда, кад сунце и месец, и то одмах после мене месечеве, дођу у такав положај према екватору, да су им деклинације једнаке или скоро једнаке, а при томе и са једнакомени знацима + или — снабдевене (т. ј. да су оба та вас. тела северно или оба јужно од екватора.*)

Те према томе поред већ за 25. априла заказаног појава ми можемо месец у „Цегуду" видети још и 27. марта 1902. год., а појав од 20. октобра посматраће се боље на јужној половини земље у пределима близини екватору.

II

Да одговоримо сад на питање, које је г. Тари управио на метеорологе и које гласи: „Да ли је време у месецима, када се опажа цегуд, киповитије, бурније и т. д. него у другим месецима?

Не као метеолог у модернон смислу, него као ревносни поборник теорије о ваздушним плимама под утицајем месечевим, слободно сво на ово питање да одговорно поуздано и одлучно „Јесте", а с тим додатком, да после цегуда и неколико киших дана око њега, обично наступи један период од неколико дана лепог времена а на 13 до 15 дана после мене стиже у многим приликама нок пролом на кишу.

*) Када месец потпуно сијаше
Питон врати брзи правац.

*) Ово Манојловићево правило заказује је В. Матшевитсh у толико да потпуп цегуд на извесне месте на земаи може наступити тек онда, кад сунце (које је већ сјајно) и месец код нас пикад потпуно једнако сјаше.

Објашњење овог појава наћи ћемо скоро у свима теоријама о утицају месеца на промену времена. Месец као проузроковач ваздушних плима појављује нам се као такав као најсилнији у својим сизигијама (мени или пун месец) : дели ли се при томе, да је још и у сизитору или у близини земље; комбинирају ли сунце и месец у томе степену, да отуда мора произићи повећење сунца или месеца (као што ће то бити случај у ова три напред обележена дана: 27. марта, 25. априла и 20. октобра 1902. г.) то се онда око *једног* таквог дана прикупио толики број чињилаца, који стварање ниже потпомажу, да сваки метеоролог, који чини своје закључке по месечевим констелацијама, код дегустације већ у напред мора да рачуна на кишно време. —

Је ли пак месец својим полажајем у екватору при дегуству имао свој удео у стварању атмосферског таласа, то ће но истоку далих 13 до 14 дана да стигне поново у исти полажај према екватору и тамо на време да прискочи у помоћ пуном месецу, као најјачем покретачу ваздушних плима за произношење једног новог прелома у међутим већ у неколико смреченој атмосфери. Укупно дејство може још и осим тога бити појачано: близким полажајем сунца према екватору — близином месечевом према земљи (perigeum) ако тај чињилац није дејствовао већ при дегуду — враћањем периодских хладних струја (Три дедена сеца), несним и тисућа другим узроцима, око којих се ми ево ревносно старамо да их тек познамо.

Г. Тари у своме писму писаном под 24. фебруаром (9. мартом) вели: „Прошлог месеца био нам је месец потпуно дегуд и ми у Алжиру имадосмо искључиво рђаво време.[2] —

„Последњег месеца?* — Реч је дакле о фебруару 1901. год. — Па добро: У фебруару била је мена месеца 6. фебруара а 7. дана када је г. Тари посматрао дегуд — месец је био у екватору, а 8. у близини земље, а при томе је и само сунце било у знатној близини екватора.

Број чињилаца, који утичу на стварање ваздушних плима и који су се слегли око овог *једног* дана (7. фебр.), био је у ономе случају заиста тако обилат; неповратно, да ће у то доба наступити јака промена са будним кишама, мећавама, бурним нетрошма и т. д. тако велика, да и писац ових редака од своје страше није пропустио прилику, неколицини од својих овд. пријатеља већ унапред обратити пажњу на ове дане и промену времена која ће нам с њима доћи*. —

Успех је био сјајан, јер и ми онде имадосмо у то доба време, које потпуно одговара опису г. Таријеву о времену које је тада владало и у Алжиру.*)

Мала Библиотека. Св. 19. Бр. 1. Год. IV. 1902. *Од српских писаца: Хумористици*. Свеска прва. У Мостару 1902. Издање и штампа књижарнице Пахера и Кисића.

Мала Библиотека овим, по реду деветнаестом, свеском улази у нову годину свога излажења. Ранијим излажењем она нам је већ пружила лепу одабрану и вољану библиотеку, лако и несретно за скромна средства којима читалачка публика располаже. Похвалним и ретким пргилагођем подузетника у литерарну сарху, *Мала Библиотека* умела је задобити знатан део оригиналних радова наших познатијих приповедача, као укусну и пријатну лектиру.

Нова серија отвочиње прном свеском *Хумористицима* који има намеру да доцније, са још више представника, буде огледало наше савремене хумористичке књижевности. Јер донеста, у овом свеску и поред ранијег гласа неких хумористичких писаца и њихових дела од предности, радови махом покazују површност, алкатност и — ако се изрази, према садржини њиној, не сматра за парадоксан — неозбиљност. Али ће сваколико коверије једнога Скерлића или хумористичне приповетке једнога *Срећко* или *Домановића*, ако их буде било у доцнијим свескама, појачати вредност и дати одређенију поенту овој врсти писања у нас.

Међу писцима овог прног свеска нов је само г. *Милорад М. Петровић*. Његово *За столом*, из збирке *Пајлачанке*, далеко изостаје иза *Селанчанке*, умљатих и водрих песама. Те категорије и мрзаки дивљаци у паланачкој кафани, сунише надимљени јеатинин дуваном и засићени мирисом шкембића и кисела купуса, ордиперци, фриволни, по мало отужни, са намељвном претенцијом шаливо тона, никазко не дају од себе оног угодног хумора, који, и у простоти предмета, неодољиво привлачи читаоца.

Јачи или слабији утицај Марка Твена на хумористичке правац предзан у очито подражавање у г. *Нушићевој* стварн *Прича о томе*.. У тој причи јунак је — сарадник, у једноме листу, за рубрику „Наука*, — са оним истим разумевањем које показује и Твенов јунак у уређивању водопривредног листа. Исти недотупавни чланци, незадовољство и гнев уредника и публике, батине, дивити, псовке, обавештења... На пак се читалац, и ако ви види ништа ново, разиалује појединим духовитим врстама, у задовољном подсећању на *Десет прича* г. Нушића.

И у причи *На студенчу* од г. *Илије Станојевића* (не замерите што га не зовем присним именом, у фамилијарном тону, *Чича-Илија!*) има подсећања на Твенову *Заразну песму*. Опет оно идиотско попављање истих ствхова; иста зараза њихова, која широко плани друштво скучених умова. Читалац се пак, и сам не зна зашто, добродушно смешка овим необичним и шпјачким спиадама и прозути тек једно: кујетта!

Стваг је лака, свемерна, орфеумска. Таква се карактеристика мора дати овој причи, баш и кад се не ступа са тешком збиљом логици сцена и не узима прецизиија мера у одредби карактера њихових.

Г. *Чеда Поповић*, такође из ранијег познат, увек духовит и увек пун хумора, даје нам *Песму о славном стомацима*, и у њој једнога коњичког пуковника који „постично лаже*. Лаже о своме коњу који сне једе: доброг, коње, приборе, табакере, жабе, канте...

У овој причи, слабијој од многих г. Поповићевих прича, правично се осећају повачке аманатуре барона Минхауза и вечито глупава простосрдачност из Твена.

Г. *Јован Протић* у *Росіе* исмева безначајност *Споменица*, које су одавна у моди код наших госпођица. И као год што се губи посиља младости, губи се и значај тих споменица.

Тема није много нова, ма да је увек згодан окупај за хумористу. И оновад сте баш прочитали, у свежем омладинском *Покрету*, такву причу г. Нушића, *Споменица госпођице Соке*.

Г. Протић, и по овој а и по ранијим својим приповеткама, нагледа да нема особитога успеха на томе пољу. Недар несташан дух, вољан за шалу, правично је неумешан у напођењу приповетке. Кад читаш његове хумореске и кад јасно уочаваш неодољиву, намећљиву жељу за истицањем *досетака* и шалиних елемената, палазим се под непосредним утиском извештачености, у оскудици спонтаности, која је овакним радовима потребна. Изгледа ми да бих се у друштву са овим добрим и веселим човеком морао смејати, можда много смејати. Само се бојим да то не би било смејање више смеју његовом по самој причи. Тако голицање у причама стављеним на хартију не може имати толике привлачности. Случај г. Кољубуна.

Изношени ову слободну личну импресију, мени није намера да што сметам и даљем раду г. Протића.

Г. *Др. Бранислав Станојевић*, са талентом врло видним, покушава да копира манир и стил других писаца, нескопицине представника наше хисторнске науке. Исто онако као што је *Жил Леметр* у својим *Contes de Noël* покушао да изнесе по једну пратку божићну причу начином како би је написали: Пол Бурже, Пјер Лоти, Ги де Мопасан, Фердинан Фабр, Емил Зола и Катил Мандес, — г. *Стано-*

*) — К оном — који Кавказ — кажемо да лажно још и то, да су тих дана и у самој Русији владале такве зиме, да су нама затрпали многе вемље на скоро свима железничким пругама.

јевић покушава, у својој литерарно-историској колекцији *Краљ Драгољуб и његова браћа*, да изнесе начин како би о тој теми писали: Срећковић, Сандић, Руварац, Дучић, Мијатовић, Новаковић и Ковачевић. *Ко је и шта је Јелко Бубањ* г. Стаиојевић остаиа и даље *Врану Попићану*, а сам има намеру, да у овој својој колекцији изнесе како наши историци дају велики значај појединим безначајним ситницама посвећујући им читаве академске студије. У овоме покушају највише пада у очи врло занимљиво и тачно подражавање стилу Сандића и Мијатовића, који се и иначе одликују карактеристичним маниром.

Све би ово лепо било и све би се могло допустити, као духовита колекција, да се у њој нарочито ружно не истиче нехмла и неоправдано подругљива тенденција према г. г. Новаковићу и Ковачевићу. То је скаколико неправда према њиховој знатној заслузи за српску књигу и науку!

*

Уз сваки *Мале Библиотеке* иде још, као прилог, и *Преглед* нових књига и садржине листова, са кратким оценама и приказима у литерарној хроници. Све важније литерарне појаве изнесене су ту у кратко, концизно и врло прегледно. Он је у томе погледу по својој важности прекашњено све наше данашње књижевне листове. Подсећа на ранији литерарни преглед у *Делу*, уређиван лепим разумевањем пок. Др. Тоше Ђорђевића. И растужен сећањем на рану смрт Ђокину и губитак српске књиге, ја пуштам и ову стару у памстар једном незаборављеном пријатељу.

Врање **Вер. Н.**

Ковачевић Јово: **Расељавање Босне и Херцеговине.** Прештампано из „Гласа Српства". Страна 26. Београд, — 1901. год. —

Ову брошуру, која је састављена из новинарских чланака, главни је циљ да објасни узроке исељавања Срба (погланито Мухамедоваца) из Босне и Херцеговине и да упозна исељенике са земљом у коју иду и са судбином која их очекује у тој новој домовини.

Многобројни су узроци и јаки разлози који руководе босанско-херцеговачко становништво да се исели на своје домовине, с огњишта својих прадедова. Не леже она у оскудици простора за насеља, јер је Босна с Херцеговином много ређе насељена од Србије, поштo је у Србији 52, а у Босни и Херцеговини 31 ст. на сваком квадратном километру. Осим тога Босна с Херцеговином је земља, у којој се дају зарадити све потребе са живот.

Нада јако у очи факт, што се из ових лепих српских земаља не исељавају само влади људи него чак и они који су једном ногом већ у гробу, што значи, да су велике невоље које су их на тај корак нагнале.

Како су исељеници махом Срби вере Мухамедове, то је њихо расељавања Херцег-Босне још лакше објаснити. Ево најважнијих узрока тога — но Србе штетног — појава.

Кад је године 1878. Аустро-Угарска окупирала Босну и Херцеговину, окупације су се оружјем противили мухамедовци, а Хришћани или су остали индиферентни или су шта више показали извршење окупације, надајући се неком бољем стању.

Није прошло много времена, док су Хришћани увидели да су се у нади преварили, а Мухамедовци још више сколебидили.

1. Аустро-Угарска завела је у Босни и Херцеговини стајаћу војску и на тај начин повредила религиозна осећања мухамедоваца (да се куну на верност туђем владаоцу, а не Султану), а према Хришћанима и Мухамедовцима поганила је тиме дата обећања. Кад се овоме дода још и то, да је у војсци заведен немачки језик, да је у њој скоро немогућа религија мухамеданска и да је војска потерана ван земље у аустроугарске гарнизоне, онда се тек може разумети за што је свеопшпо босанско-херцеговачко становништво веома огорчено предусрело поменуте наредбе босанске владе.

2. Аграрно питање остало је нерешено; уређење односа између спахија и кметова, ланлата и оцена десетка, одређивање и наплата пореза — све је то било штетно и по спахије и по кметове.

3. Грађење одобраћајних путова (колских и железничких) вршено је искључиво с обзиром на аустро-угарске стратегиске и угарске трговинске интересе. При томе су са свим занемарени трговински и економски интереси босанскн.

4. Земља је дата у трговинску експлоатацију странцима, услед чега је економска борба јако отежана за Босанце и Херцеговце, нарочито за Мухамеданце који су културно слабији од православних Срба, а осим тога и незнаккути на ту борбу и муке.

5. Више од половине земљишта босанско-херцеговачког влада је проглашпа државним имањем, којим се није могло користити ни један Србин. Најбоље земље уступљене су Немцима, а државне шуме: Немцима, Мађарима и Чивутима.

6. Трговачке везе са Србијом, Турском и Далмацијом са свим су прекинуте. Занати су упропашћени укидањем царине на Сави, јер је босанско-херцеговачка занатска производња морала пасти пред силном аустро-угарском индустријом и трговином.

7. Чиновнички кадар састављен је скоро искључиво од странаца који чак ни српски не знају. Они овде представљају највећу господу, а у својој домовини немају квалификације чак ни за пандуре. Да, али су они верни оруђа католичке пропаганде коју и сама влада помаже.

8. Влада тражи да добије што већи утицај на управљање религиозним пословима, што је одсудно противно обичајима и вери мухамеданској.

9. Жандармерија је туђинска и нечовечна: удељује, гломи, силује, исмева обичаје, а вређа веру и осећања.

10. Према томе: аустро-угарски поданик осећа се у Босни и Херцеговини као у својој кући, а Босанац и Херцеговац немају дома на дому своме. —

Наближе су и најстарије насеобине босанско-херцеговачке емиграције у околини Ада Базара. Ево њихове слике: деже у подводној рапници, окољене су одасвуд барштинама, у којима је дегло маларије. Економско је стање народно врло рђаво, јер становништво живи искључиво од сиромаштва, поштo су овде искључене друге врсте занимања. Јавне безбедности нипшко нема. Осим маларије немилосрдно сатиру становништво сродбоља и тиф. Нарочито страдају деца, због чега се нова поколења не могу подићи, те ће се наши суплеменици, који су тамо насељени, са свим затрти.

С малим изузетком то исто вреди и за све остале земље у Анадолији, у које се Босанци и Херцеговци исељавају. Судбина је наших сапленемића да их за кратко време са свим нестане, да остане своје кости у туђини, далеко од своје домовине. —

То је у главном садржина оне брошире која нас више на новинарски начин упознаје с узроцима расељавања Босне и Херцеговине. Израђена за новине, нема системе, а то је при њак, да је од нестручна писца. Језик прилично неправилан, а техничка израда неукусна. Цена није назначена, с тога је продавци нуде поштo је кога воља.

При свршетку брошире писац вели, како није рад да босанској влади подмеће несавесност или намаче цилеве, али њак мора рећи, да је она учинила све, што је могла, да се народу досади живот у Босни и Херцеговини. Држи ли он, да је такав рад савестан и с искрени цилевима по срећу тамошњег народа? Он не може претпоставити — а ја сам међутим тврдо уверен — да расељавање ових српских земаља годи босанској влади и да је то управо њена сврха, како би лакше могла испунити своје одавно сковане планове.

Писац ми изгледа њаван кад каже, да је дужност босанске владе да озбиљно испита узроке исељавања и да их уклони, јер влада баш систематски ради да се поменути узроци умноже и поојшре.

Узалудно је тражење слободне штампе за Босну и Херцеговину, не с тога, што данашње поколење није дорасло за слободну штампу, већ што би то било штетно по саму аустро-угарску политику у овим земљама.

На последку, и ја се слажем с писцем, да је ово исељавање становништва из Босне и Херцеговине штетно по нас Србе у опште, али ако се оно никако на може избећи, много би боље било, да се то исељавање врши не у Аналолију — где ће нам се суверодници изгубити — него у слободну Србију или, још боље, у ретко насељене области Старе Србије и северне Маћедоније. —

Т. Радивојевић

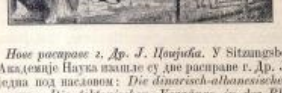

* *Ново расправе г. Др. Ј. Цвијића.* У Sitzungsberichte Бечке Академије Наука изашле су две расправе г. Др. Ј. Цвијића: једна под насловом: *Die dinarisch-albanesische Scharung*, друга: *Die tektonischen Vorgänge in der Rhodopemasse*. У часопису париског Географског Друштва изашла је расправа *Les Cryptodepression de l'Europe*, а у часопису Берлинског друштва, Gesellschaft für Erdkunde: *Die Forschungsreisen auf der Balkanhalbinsel.*

* Г. Јован Жујовић штампао је у засебну књигу *Белешке Младена Жујовића*. У њој су погледи на политичке догађаје од 1804—1872. године.

* Г. Пера Ђорђевић, новинар, штампао је и распродаје *Споменицу Косте С. Таушановића*. То је опис погреба покојникова, намењен чувању сећања на њк. Таушановића. Књиги је цена 1 динар, а може се купити у радњи Софије Н. Ђорђевић (Дом Краље Лутрије). —

* Г. С. Јовановић, учитељ у Глибовцу, дао је у штампу књигу *Војвода Стамоје Главош*. Цена је књиги 0.60 н. дин.

* *Други мирис Босилков* наслов је књиги за децу, коју је средио г. Јован Миодраговић. —

* Хрватски илустровани лист *Prosvjeta* донео је у свом 11. овогодишњем броју опширнији реферат о предавању Др. Ј. Цвијића „Forschungsreisen auf der Balkanhalbinsel". Ово предавање држао је проф. Цвијић у јавној седници Берлинског Географског Друштва.

* Наш сарадник г. Рајко Перушић, професор у Љубљанској гимназији, запрпио је у јулском свеску *Љубљанског Звона* свој опширни чланак *Srbsko Solstvo*. Служећи се нашим државним статистичким подацима изнео је г. Перушић своју замљадпцу верну слику српских школа из 1895. г. Како је Министарство Просвете издало и новије статистичке податке о нашим школама, уверени смо да ће г. Перушић употребити и овај најновији материјал, ма то било и као најкрађи додатак овом раду у *Љубл. Звону*.

* Талијански краљ Виктор Емануло III. отворио је две слике, које је израдила српска сликарка из Београда г-ђа Бета Вукановићка. Оба она графичка рада српске сликарке изложиће се у галерији краљевске изложбе у Риму.

* Академија Наука примила је од Крагујевачког просветеног суда 105 хартија у вредности 7700 дин. за оснивање *Фонда Пере К. Јанковића*, на кога ће се награђивати годишње по једна корисна новина, а којим ће руководити, према тестаменту њк. Пере Јанковића, Академија Наука.

* У Лондону је почео да излази на енглеском језику *Источни Европски Преглед* који ће да заступа интересе малих словенских народа: Чеха, Пољака, Рутена, Словака, Срба и Бугара. Издају га г. г. Ђорђе Цепла и Е. Лларевић. У њему је почела, у преводу г. Љ. Стратимировића, да излази Веселиновићева приповетка *Заклетов* (The vath). Адреса: 26, Wellington, Street, Strand, London, W. C. Цена је броју 3 пенса. Излази два пут месечно.

Књиге Српске Књижевне Задруге:

66. **Путешествије по Србији**, од *Јованна Вујића*. Прва књига. Стр. 226.

67. **Људско срце.** Приповетке и слике *Илије Вукићевића*. Свеска прва. Стр. 224.

69. **На селу и пољу.** Приповетке *Паје Марковића Адамова*. Стр. 177.

70. **Чича Горијо.** Написао *Хоноре де Балзак*. Превео с француског *Јован М. Јовановић*. Стр. 249.

71. **Живот Бенџамина Франклина.** С енглеског превео *Чедомиљ Мијатовић*. Стр. 251.

Књиге Матице Српске. Бр. 5: **Живот Д-ра. Јована Суботића** *(Автобиографија)* Други део: *Пролеће*. У Новом Саду, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића, 1902.—В. 8°, стр. VI + 179. Цена 1 круна и 50 нов.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска на Задужбине Петра Коњовића, Сенеска 109. **Четири приповетке.** Од сељака *С. Т. Семјанова*. С руског превео *Ник. Николајевић*. У Новом Саду, Штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 90. (Претплата на 5 комада „Књига за народ" и „Календар Матице Српске" 1 круна, у иностранству 2 круне).

Пољска привреда. Кратак уџбеник за школе. Од *Паје Т. Тодоровића-Бокочевића* Књига II. — Београд, Штампарија Светозара Николића, 1902.— В. 8°, стр. 78. Цена 0.80 дин. или круне. —

Пјесме Авда Хасанбегова Карабеговића. У Београду, Електрична Штампарија П. Ђурића, 1902.—8°, стр. 117. — Цена 1 динар.

Грофица Бриљаната. Роман „Плавог Дожића". Превод с руског. Београд, Милош Велики-Штампарија Бојовића и Миљића, 1902.—В. 8°, стр. 214. Цена 1 динар.

Слободан Јовановић: **Енглески парламентаризам.** (Одштампано из Српског Књижевног Гласника, са додатком чланка о Џону Морлију). Београд. Нова Електр. Штампарија Петра Јоцковића, 1902.— В. 8°, стр. 53. Цена 0.50 дин.

Скопаско владичко питање 1897—1902. Од *Павла Орловића*. Београд, Штампарија Светозара Николића, 1902. 8°, стр. 82. Цена 0.50 дин.

Учитељ као културни радник. Мисли намењене народним учитељима по селима. Од *Стевице С. Стаменковића*, учитеља. Београд, Штампарија С. Хоровица, 1902. 8°, стр. 43. Цена 0.50 дин.

Zemljopis Hrvatske. Napisali Dr. Hranilović i D. Hirc. Svezak 10. U Zagrebu. 1901. Tisak Antuna Scholza. Стр. 289—320. Цена 70 филира.

Друштво за сузбијање алкохолних пића. Ј јавно предавање: **Алкохол и уживање,** од *Др. М. Миланковића*. Електрична штампарија Савића и комп. у Београду, 8°, стр. 15. Цена 10 н. д.

II предавање: **Како је Бекри-Раде оставио пиће.** Од *Лазе Комаревића*. Електр. штамп. Браће Савића и Комп. у Београду, 8°, стр. 19. Цена 10 н. д.

III предавање: **Утицај алкохола на децу.** Од *Др. Милана Ђ. Новаковића*. Београд, Електр. штамп. Савића и Комп. 8°, стр. 12. Цена 10 н. д.

О глумачком савезу. Писао *Дим. В. Ст. Ничпћ*. Крагујевац, Штампарија Радивоја Јовановића, 1902. г. 8°, стр. 15. Цена 0·20 н. д.

Ђурђевак. Књига за децу. Са сликама. Приредио *Ђ. Новаковић*, учитељ. Издање књижаре Велимира Валожића. Штампарија С. Хоровица, Београд, 1902. 8°, стр. 77. Цена 60 пара дин.

„НОВА ИСКРА" излази сваког месеца. — Цена: за год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; зап Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику „Н. Искре". Капетан Мишина 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић. Капетан Мишина ул. бр. 8 Краљ.-Срп. Дворска Штампарија

Број 6. Београд, јуна 1902. год. Година IV.

Писма са села

IX

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

Треба да ти пишем а уморан сам. Сву ноћ сам преседео крај болесничке постеље, а баш кад се делио дан од ноћи склопио сам очи и метнуо свећу у руку самртникову. Још ми звони у ушима тужна заповест, још гледам пред собом плачна лица.

Ех, мој весели комшија-Спасоје! И ти спрши! А био је то тако добар човек да га вреди поменути. Истина, није имао Бог зна каквих особина које би га од других разликовале. Обичан, обичан сељак какових има „ихже нест числа", здравих уба, здрава стомака и према томе доста ведар и расположен, разговоран и вазда оран за шалу. Био је и вредан и окретан; имао је прилично имање и малу задружицу која се састојала из брата, два сина и једног синовца, од којих му један син и синовац беху ожењени. Није био дужан, пружао се према губеру, а кућица му беше и мрсна и посна.

Владика Митрофан Шкиљ

Од њега се могла чути доста пута паметна реч, тако паметна да је могла одмах у пословицу. Једанпут, баш знам, упита га један његов познаник из Чоканшине:

— Како је, Спасоје?

— Богу хвала, добро! Тешко би до памети дођи, а сад је добро.

Био је и досетљив. Једном приликом, баш су се вежбали у логоровању, прође му официр, па, видећи како лепо ради, упита га: одакле је. Он каза.

— Јеси писмен?

— Нисам.

— Па како живиш, болан брајко?

— Доста сам усмен, господин-капетане, па се пробијам кроз свет.

Капетан се насмеја, али га је од то доба увек и било прво добар према њему. —

И ето, тај човек јутрос промени светом, склопи очи и оде, како ми нелико, у вечност.

И лудо оде. Да рекне човек да је од старости па да не зажали; али није. Тек му је било четрдесет пет година. Једва је по неки био кончић запетљао међу његовим прним власима. Пре петнаест дана разговарали смо. Ја се тужим како не могу да једем ни да спавам, а он се насмеја.

— А где ћеш и моћи! Затвориш се у ту собурину као у ампсану. Изиђи мало пека те опшне ветар и полиже киша; узми секиру или мотику те мало разклимај те кости, па ћеш видети како се једе и спава! Ја, Бога ми, не могу да се наодморам.

— Добро ти можеш!

— Што? Ништа ја јавашно нисам! Какав хоћеш терет потегнућу боље од младића. Ја не осећам година ни старости!

То смо разговарали пре петнаест дана, а сада — ето! разболи се човек пре неколико дана, разболи се од болести, коју наш селак најлакше добије, од запаљења плућа, паде у постељу и више се не диже на ме. Ја писам ни знао. Истина, не виђам га неколико дана, али то је обично. Настало је радно доба и онда се уопште ретко виђамо. Синоћ ме изненади млађи му син.

— Које добро, Миладине?

— Ама, да вам', није ни добро. Бата нешто заковрн'о, па те зове да се опростиш с тобом.

— Шта рече болан? Да се опростим? А шта му је?

— Не знам. Свиђе, вели.

— Охо! А од кад болује?

— Има скоро недеља дана, али се пук'о онако; али прекјуче баш паде.

— На што ме нисте раније звали? Што нисте послали по доктора?

— Ко би му то знао? — рече Миладин слежући раменима. — Он не воли ништа; а ми опет овако у послу: коме би то и пидало на памет!...

Мени би криво. Дитох се одмах и пођох с Миладином.

— Је ли му тешко.

— Па да ви'ш, зор му је: лежи.

— Једе ли што?

— Не једе. У некој забуни, трпи једнако и бунца којешта, па кад дође мало себи он јауче, вели: пробада га.

— Јесте га чим било лечили?

— Чиме ћемо? Нана вели да сутра оде до врачаре.

Љутила ме је равнодушност Миладинова. Говорио је о болесном оцу као о некој напаћтку на точку.

— Зар баш ничим нисте лечили?

— Отојч му, чини ми се, привиче неке крпе накашљене рањем и посуте тућаном паприком. То ни рече Кременија Маркова.

Стигосмо кући. На огњишту је горела велика ватра и млађи укућани стојаху наоколо. Ја назвах Бога и ушутих се у собу где беше болесник. Беше то велика соба, опречена, са земљаном великом пећи. У једном крају беше преко целе собе превез и на њему губером, чак преко главе, покривен болесник. Врућина беше као у паклу, јер пећ беше загрејана. У соби се осећао задај кисела зноја. Крај постеље беше жена болесникова, Мирјана. Једна мала лампица без стаклета шкиљила је, димила и у пола осветљавала собу. Назвах Бога.

— Шта ради, болесник? — упитах Мирјану.

— Рђаво ради, мој господине. Никако се не разбира.

— Што нисте послали по доктора?

— А ко би му знао да ће до тога доћи? Јуче му је било добро, па је налазио...

— У поље.

— Ја. Ишао је до радина.... На кад се врати синоћ, њега као да стресе грозница, а од поноћи га спопаде рђуштина па само бунца.

— Јаој! — застења болесник.

Ја му приђох. Он ме гледаше помућеним очима, дишући тешко.

— Шта је комшија?

— Не вала ништа — простења он. — Хвала ти што си дошо да се бар опростимо.

— Ех, да се опростимо! — храбрих га ја. — Нисмо се ми свађали. Него да те мало лечимо. Требао си ми раније јавити.

— Ама, сирдања је била, брате. Чисто не беше стид да лежим; па јуче, не знам шта ћу, него изиђем мало до радина.... Јој — јој — јој!...

— Где осећаш највеће болове?

— Све боли. Где се год прихватим, боли... А стисло ме у прсима па не могу да дамем.

— Избаците ову лампу напоље.

— Знам — рече Мирјана — али чим ћу осветлити собу? —

— Дај жижак.

— Не види се.

— Опет је боли од ове смрдљиве лампе.

Она оде да спреми жижак, а ја седох до болесника и узех га за руку. Он се заплака.

— Е, мој комшија, нема више! Видиш ја: што је — ту је!

— Ко ти опет то каже? — храбрих га ја. — Још си ти снажан човек, издржљив и пребољеви ти.

Он ме гледаше право у очи и као нека радост озари му лице.

— Дај Боже! — рече.

Мирјана уђе жижак а изнесе лампу. Ја га питах шта је привино? и он ми испрекиданим речима причаше; било му је врло тешко да говори, а хоће да разговара. Ја сам га тешио како сам знао и умео.

У тај мах уђоше у собу још два суседа: Јаков ковач и Стеван Вранић. Јаков уђе с лулом.

— Јакове — рекох ја — немој пушити овде; изиђи у кућу.

— Што?

— На.... ето, због болесника.

— Волиш ја дуван! — рече Спасоје вала да би тим себе више охрабрио.

— Није то ништа, вели Стеван. — Не пожаже му, вала, на пушио — не пушио!

Спасојево лице помрче. Ја погледах прекорно Стевана.

— Шта не пожаже?! — осекох се на ђ.

— Мој покојни бата умро је с чибуком у зубима. Није то ништа што Јаков пуши!

И ја на њега очима и очима га — ништа. Још се он осече на ме.

— Што се чепаш! Зар не видиш да је „пљуну на посак"; ако проживе зору — онуди сам дуванчић! — рече и показа врат.

Спасоје сасим клону. Мирјана зајаука, укућани упадоше запрепашћени у собу. Ја скочих те ућутках Мирјану па стадох грдити Стевана.

П. Јовановић

Бошко Југовић

— Луднче један! — рекох му.

— Што сам луда? — Само! рече он брату Спасојеву. — Имаш ти браћна и дрва? Требао си збавити; знаш да нико зајма не да кући у којој је мртвац.

То напрани читаву зубгину. Муке сам имао док сам стишао народ у кући; само Степану ништа не могох до ли што га истерах у кућу. Он окупио једно те једно:

— Могао је он прочитати и оне велике „антикуле“ у цркви па опет не зна он боље од мене. Видиш да кажо су само модри нокти у Спасоја, па како не гледа никоме у очи, па ено деца неле: неће мачка нему него бежи из собе!... То је готово! То мирише на погачу и коливо.

Међутим болесник позли сасвим. Он више не имаде мирна станка. Стаде се премештати с једнога краја постеље на други, онда је тражио да му се простре на земљи; онда је желео да га изведу у кућу. И то све тражио је тако очајно, да се из свега видело да су му то последње жеље. А све то давало је Степану право да ми добаци:

— Ето, мења место. Могу твоје књиге писати шта хоће, али њему нема живота; он неће из ноћи изаћи.

Болесник се сасвим изменио. Лице му добило некакву земљану боју; очи су гореле ужасном патрном; руке и ноге беху хладне а тело врућо; на запечених усана био је врео дах, испрекидан неком шкрипом која је долазила из груди. —

У један мах се примири и тај мир трајаше од поноћи до пред зору. Онда се узмучи. Сама нас око себе па се шапатом приватне са свима. Брату Сими препоручивање кућу и децу, нама суседима препоручивање да се назимо с његовим укућанима.

Све одлази сем Степана који га уверавање да ће водити бригу о његовој као и о својој кући.

— Спустите ме на земљу, — рече болесник.

Спустише га.

Сад наста борба с болешћу. Он се пропињао, опирао о руке и ноге, подизао се и падао; најзад изгуби свест, пена му удари на уста. Ја скочих, отворих прозор и чим га запахну свеж ваздух он се примири; све ређи и ређи уздах отимаше му се из груди. Додадоше ми свећу; ја је запалих и тутнух у његове скоро хладне руке; погледа му се поче као пружити; нека опница навуче се на беону и дужицу и чисто се испучи онде где је зеница па се устакљаше....

Јаук се разлеже....

Таман се делио дан од ноћи. А дан свиташе мутан, суморан, по нека кап пропадаљиваше.

Ја остадох ону двојицу да смиртинка окушају, а ја се дигох кући.

Још чујем капавку....

Их, баш и тај живот! Паде ми на ум да сам негде прочитао неку шалу у којој се пита: који је човек најсрећнији? — Онај — вели се тамо — који се мртав родио.

У оваким приликама дође човеку да у то поверује.

До виђења! Гледаћу да у другом писму будем веселији.

тако

Јанко.

Разорени градић

ихо се спушта вече, па мраком застире
сиег,
а сунце лагано пада за дање планине
оне,
Љубећ рушне древне и бујних виђага
сплет.
С црквице сеоске мале, чуј, звона
вечерња звоне,
и звуци њихови сетно кроз цветни
трепере дол,
Ко чежњу собом да носе, ил' тугу и
тихи бол...

Столећа минуше многа од како разорен стоји
на врху стрмога брега тај спомен прошлости давне
ко авет исконских дана ил' костур какве каке!
И како суморно гледа где сваког пролећа равног,
а после пустошн зимске, долином, лугом и гором
све опет живети почне у новој младости својој...

И он се прошлости сећа и своју младост снива,
и гледа погружен тако, и увек мрачнији бива.

Времена прођоше она кад бојни узвици громки
јечаху около њега, и рози трептаху свуда,
а кри се потоком лила, пропећи зидине тврде;
пехари када су златни у сјају блистали своме,
и звон се мачева чуо, и песме ориле широм,
и жарке буктеле страсти међ овим стенама хладним...

Где градић бејаше горди — рушне стоје сала,
а место живота бучног сад пустош овуда влада.

Тек поноћ када се спусти, а месец облаци скрију,
над глуха завлада тама и духи земљом се крећу,
одозго с високе куле женски се разлегне присак,
и смех се демонски чује ко одјек самога пакла.
А у дну рушнй мрачних, где негда тамница беше,
потмуло окови јецају и страшна, очајна клетва...
И градић, ко грешник тешки који се злочинствпа себи,
силно се затресе тада, у страшном поноћном часу.
И месец засија бледи, а сви зидови мрачни
огромне бацају сенке, ко да би сакрити хтели
безбројна недела своја из давних, протекших, давђ...

И све се поново смири. Свуд гробна тишина влада.
Тек само столетна шума зашушти шумором благим,
и татке чаробне прича из древног, минулог доба...

Душан Капетановић

Етнографске белешке

о аустријским Србима на почетку прошлога века

написао

проф. Радко Перушић

Из обичаја и навика једнога народа можемо судити о његовој прошлости и његову пореклу. Обичаји остају још много времена оправдани на да се душевни обзир и светски назор народа већ одавна промењо. Обичаји су део етнографије; али зато не треба мислити, да су два народа сродна ако су им обичаји и назори слични или једнаки, јер народи на истому степену образовања стварају независно исте назоре и исте обичаје. У подручје етнографије спадају, дакле, многи појави који укупно помажу стварање науке о човеку и о народима. У ово бројимо различне начине поздрављања, заклињања, гостољубивости, крвне освете, двобоја; онда полигамију, полиандрију, екогамију, полиандрију, отимиц, мираз, свадбене обичаје; обичаје о породу, смрти итд. Једнако су предмет етнографије: идејални свет и вера народна, сујеверје, обреди и церемоније; на закит, ношња, оружје; храна, обитавање и најзад друштвена и државна организација.

Етнографија као модерна наука настала је тек у првој половини прошлога века. Године 1829. управио је *Milne-Edwards* писмо Thierry-ју у Париз, чија је последица установљење дружине „Société ethnologique", а год. 1843. почео је *Jomard* оснивање етнографских музеја. У старом, средњем, па и у новом веку владала је географска дедба која је побрајала народне особине разних племена која живе на истом земљишту, а лучила, као различне народе, чланове исте етнографске целине, који су обитавали у разним политичким границама. У исту погрешку запали су и гласовити писци етнографски *G. B. Fortis* и *B. Hacquet*, који су пре сто и нешто више година писали о српским обичајима. Уза све погрешке ипак су њихови наводи тако интересни, да сматрам од користи, ако их понудим у изводу српским читаоцима. Многи подаци о српским обичајима још одговарају данашњим приликама, многи пак су у стању предочити нам претке у јасном сјају, пак су зато као историјска сведочанства занимљиви, па да су се течајем једнога столећа знатно промењили. Из њих ће моћи читалац видети не само какви су били онда обичаји народа српског, него ће и моћи судити, полако и у којој су се мери обичаји промењили. А пре свега чини ми се потребно, да читаоцима са неколико речи представим и прикажем оба писца.

Giambattista Fortis, обично назван Алберто Ф. родио се у Падови године 1741. (11. новембра по н. к.) као син једнога правника. Мати Фортисова, по смрти свог мужа, предаде се за гроб Капобланста. Кад му је било 16 година ступио је у ред Св. Августина, без позива и склоности само зато што је био сиромашан, да би могао приметно живети. Поште се није могао никако прилубити свештеничком позиву, познао га је генерал његова реда Ђорђи у Риму, да такво учи богословију и језике. Послеђој науци предао се брзо сама младалачким жаром, те га је зато папа Гангањели разрешио свештеничке службе и дао назив опата (abbate, abbé). Године 1767. дошао је у Млетке те живео као новинар, преводилац романа, сарадник и издавач разних новина (Giornale Grisellini, Genio letterato). У ово доба превео је 4. песму Вергилове Енеиде. Год. 1770. отишао је на оток Чрес а поидуће године у Млецима издао књигу: „Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero".

У овој књизи приказао се Фортис као јестаственичар. Затим је отпутовао у Далмацију с помоћу млетачке владе којој је приказао своју цењену књигу: „Viaggio in Dalmazia" у 2 свеска (1774. г.). Ова се књига преведе брзо на немачки, француски и енглески језик. Неки Иван Ловрић устао је противу нета са књижицом „Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del S. Abbate Alberto Fortis" (У Млецима 1776. год.), те му неправедно пребацивао познате и крупне погрешке. У одбрану издао је Фортис књигу „Sermone parenetico di P. Selamer Chersino al S. G. Lovrich" (Modena 1777.) али као да је књигу тобоже издао неки иначе непознати Силамер. Осем тога још је у одбрану написао спис: „L'abbate Fortis al S. Giovanni Lovrich". (Brescia 1777.). Нема сумње, да су неки подаци Фортисови нетачни, али књига није заслужила осуде једнога Француза Quétarda, који је назвао његов француски превод „édition très mauvaise d'un ouvrage peu exact."

Кад му је мати поново обудовела, поклонила му је један летњиковац у Ваћентијској покрајини. После смрти њезине пропутовао је Италију и написао велики број научних расправа у новинама, а много је издао и самостално.

За француске окупације у Италији изгубио је сав свој иметак који је био поверао једноме трговцу. Отишао је у Париз и онде објавио књигу „Природопис и орнитографија Италије". За тај рад био је именован наставником библиотеке „del' istituto nazionale" у Болоњи, а брао за тим секретаром тога завода. После смрти [21]/[10] 1803. г. оставио је сав свој иметак уметници, госпођици Sellier, која је ради њега остављала Париз и пратила га на његовим путовањима кроз Италију и резала у бакар све оне безбројне ствари и предмете о којима је Фортис научно расправљао. Фортис је био песник, новинар, јестаственичар и библиограф. Писао је много ствари на талијанском и на француском језику. Valentinelli Guiseppe Bibliografia della Dalmazia e del Montengro. У Загребу (1855. код Људевита Гаја) напомиње Фортиса на многим местима.

Фортисов рад наставио је његов пријатељ:

Hacquet Belsazer. Овај јестаственичар и етнограф родио се године 1739. у Le Conquet у Бретањи. У седмогодишњем рату служио је у аустријској војсци. Славни Van Swieten препоручио га је влади, па је тако добио професуру Анатомије и Хирургије у лицеју у Љубљани а доцније (год. 1788.) катедру Јестаственице у Лавову у Галицији. Год. 1810. захвалио се на својој служби, па се одао истраживању природе. Као професор пропутовао је много покрајине, деловито и поште. Тако је пропутовао с помоћу Марије Терезије и цара Јосифа II. све зу-

страјске земље. У Коруншој заустављше га једном људи и пријављше власти као јеретика. Haquet био је већ странац човек, кад се оженио духовитом девојком која премину пре њега. Спремио се баш да посети још једном своје родно место у Француској, али смрт га похвати у 76. години живота, 10. јан. 1815. — Hacquet је написао многобројно књига и расправа на латинском, немачком, француском и талијанском језику. Предмети су његових расправа: медицина, ботаника, физика, монтанистика и у опће природне науке. Приличан је и број његових етнографских и путописних дела. Најважније је његово дело опис југозападних и источних Словена, од којега је изашло 5 свезака, 1802—1805. Наставак овога рада, као и завичајен пакет својих списа, предао је суперинтенданту галичких евангјелика Бредецкому. Смрт Бредецкога осујетила је издање наставка о Словенима и њихових животописних бележака. —

Књига Фортисова „Viaggio“ и Haquet-ова „Abbildung“ служила је Француу Бретону, који је издао опис Илирије (у смислу Наполеонових илирских провинција, наиме Крањске, Горишке и Градишке, Трста, Истре, једнога дела Коруше, Реке, хрватскога Приморја, и њекога дела Хрватске) и Далмације, поред дела које је написао *Cassas:* Voyage pittoresque de l' Istrie et de la Dalmatie. Paris. 1798. fol.

Бретонов рад није баш савестан, јер није добро знао ни немачки а назад ни талијански. Њега је у којечем исправио, служећи се притом оригиналним радовима Фортисовим и Haequet-овим, један анонимни писац *Janus Pannonius*, који је у збирци путописа: „Miniaturgemälde aus der Länder-und Völkerkunde von den Sitten, Gebrauchen, der Lebensart und den Kostümen der verschiedenen Völkerschaften aller Welttheile; mit Landschafts-und Städteprospecten, Ansichten von Pallästen, und Abbildungen anderer merkwürdiger Denkmäler der älteren und neuren Baukunst überhaupt. Nach dem französischen deutsch bearbeitet, herausgegeben von August Ehrenstein. Zweite Lieferung. Illyrien und Dalmatien mit 36 Kupfern. Siebentes Bändchen. Pesth 1816 bei Konr. Ad. Hartleben,“ објавио књигу: „Illyrien und Dalmatien oder Sitten, Gebräuche und Trachten der Illyrier und Dalmatier und ihrer Nachbarn. Aus dem französischen nach Haequet, Fortis und Cassas verfassten Werke des Herrn Breton übersetzt von Janus Pannonius. Mit 36 Kupfern, theile nach Haequet's Werke, theils nach neuen Originalzeichnungen. Erstes und zweites Bändchen. Pesth 1806. bei Konr. Ad. Hartleben.“ 16°, 170 + 136 стр. —

Књига Haequet-ова ипак има овај наслов:

„Abbildung und Beschreibung der südwest-und östlichen Wenden, Illyren und Slaven deren geographische Ausbreitung von dem adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebräuche, Handthierung, Gewerbe, Religion u. s. w. nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigem Aufenthalte in jenen Gegenden dargestellt von B. Haequet, der Weltweisheit und gesamten Arzneigelehrtheit Doctor, kaiserlich-königlichen Bergrath, ordentlichen Lehrer der Naturkunde an der Josephinischen Schule in Ost-Galizien, ehemaligem beständigen Secretair und Lehrer der technischen Chemie, beider königlichen Gesellschaften des Ackerbaues und nützlichen Künste in Herzogthum Krain Mitglied, dieser wie auch der Kaiserlichen Gesellschaft der Naturforscher im teutschen Reiche, der königl. grossbritannischen Wissenschaften zu Göttingen; der Königl. preussischen zu Frankfurt an der Oder, der churfürstlichen mainzischen zu Erfurt, der sächsisch-ökonomischen zu Leipzig, der grossherzoglichtoscanisch- und ökonomischen zu Florenz, der naturforschenden Freunde zu Berlin und Halle; des ökonomischen zu Chamburg. Leipzig im Industrie-Comptoirs“ 4° 246 стр.

Писац је ову своју књигу приказао „Њег. Вел. Францу Другоме, римскоме кесару, вазда множитељу државе, од Германије и Јерусалима краљу, краљу угарскоме, чешкоме, далматинскоме, хрватскоме и славонскоме, архиојводи аустријскоме, војводи бургундскоме и лотарингијскоме, великоме војводи тосканскоме, великоме кнезу ердељскоме, војводи милањскоме и барскоме, поменскоме грофу хабсбуршкоме, холандарскоме и тиролскоме итд. итд. итд.“ своме најузвишенијему и најсилнијему кесару и краљу.“

У приступу расправља колико је важно познаване народа словенских који су две трећине свих становника аустријске државе; описује своја путовања по Галицији, Волинији, Подолеској, Литавској, по Запорошкој, Херсонској и Ногајској степи, по Криму, и по источним земљама немачким. Сећа се свога повратка после 27 година у своје родно место, а „напокон прича, како се настанио у повећем граду (Лаиову) па се дао на израђење свога обећана да ће описати посље свих Словена аустријске монархије, међу којима је био прово скоро читав свој живот, те познао не само сполашњост ових племена, него и обичаје и карактер њихов. А будући да је почео у старости од шездесет година описивати та племена, пошто је био кадар посматрати сав живот оних племена хладнокрвно, погао је забележити своја опажања свесрдно страсно. Овај предговор написао је у Лаиову 12. марта 1801. године.

Први свезку придата је слика са три лица, која представља Словена (северноја), Венда (т. ј. Словенца) и Илира (балканскога Словена). Друга слика приказује тобоже Мајку Божју као владарицу свих стихија, у виду птице са рибљим репом и женским лицем и крупом на глави. Око главе је точак са натписом у ћирилици: „Царица ваздуха, воде и земаљ“. Словени су, како нам писац вели, врло побожни али слабо просвећени. Судеђе начинило је код оних племена свештенике немачкиј пророцима који народ клоне Нечастивих. Они се не боје толико Бога, колико разних светаца а то само зато што имају попови највећи интерес да могу својој пастви у разним неприликама код људи и животиња понудити за добру награду своје посредоване у светаца. Да се моле сликама светаца, томе су доказ чудотворне икона, којима долазе људи у силним јатима, а у колико су ове слике незграпније и здравој памети противније, у толико их се више народ поверава. Таква је слика и она Богородице као царице ваздуха, воде и земље.

Име Словенина изводи из речи „слава“ (Словени), којом се поносе ради својих храбрих дела. А како је огромна земља што је запремају Словени! И сама Аустрија мало да није од самих Словена. Само неколико милијуна Мађара и исто толико Немаца помешано је жељу Словене аустријске. Зато је Карло IV.[1]) у III. глави своје Златне Буле захтевао, да сви изборни кнезови немачки треба да говоре словенски језик, јер је био наумио да буде словенски језик у немачком царству језик јавног сноброваја. И цар Јосиф II.[2]) премишљао је, тобоже у почетку свога владања, који би језик увео у управу код свих народа своје монархије: словенски или немачки? Напослетку одлучио се за нема-

[1]) Родио се г. 1316., † 1378.
[2]) Родио се 1741. † 1790.

чки. — Словени су у опште храбри, а јужни Словени бејаху некада, а неки су још и данданас, крути. Осем тога истрајни су и скромни. Радо певају, а ни један народ нема толико и тако красних народних песама. Главно је обележје њихова карактера *гостољубље*. Наравно да су

плеше и отимају. А писац нам уверава своје читаоце, да и високо образовани војници енглески, француски и немачки умеју у много већој мери пленити и отимати. Словени радо пију ракију, али зато не падају у срамотну жану похотљивости.

Саломон Конинг — Испосник

лакомислени, али зато код њих ипак нису просјаци силни, него само у градовима привикли су их монаси и Немци на просјачење. Словенима пребацују, да у војнама радо

У првом делу своје књиге говори писац о Словенцима, које дели у Зиљане (Коропце), Крањце, Истране, Чиче, Долењце, Випавце, Кочеварје. (Ови су дошле

Крањци, али нису Словенци, него немачки насељеници). — У трећем делу првог одсека расправља још о Илирима које дели на Либурнце, Морлаке, Хрвате. У четвртом делу говори о Ускоцима или Србима, о Личанима, Далматинцима, Славонцима, Клементима и Рашанима (Србљима).

(наставиће се)

Fictio

Ко цео живот људски и ти, фикцијо сјајна,
Магластим велом плавим застреш лице своје,
И залуд људи траже да твоје лице виде,
Дижући с тебе вео, узалуд дане броје.

Па већ сам и ја сустао и као пусту жељу
Напустићам жељу своју да с тебе скинем вео.
Фикцијо чежња мојих и оних снова многих
Што дању сво стално живот ми прате цео.

Остани само таква, још јаче завиј лице
И нека светлост твоја још се слабијом створи;
Она ће ипак зато, као и досад што је,
Само утешне речи да срцу моме збори.

Борски

Primum mobile

1.

Јесен је позна. Вијући се, лако шушти, трешти, дрхће и пада лишће у стрњику. Ниске остатке кукурузних стабљика опрљало жеже и сведоци у њима и око њих изгорео заостали живот; осушене сада наличе на упаљене кости иструлулих животиња које је неко забо у напуштену орњицу. Између њих замрзла угрудана земља, више њих оштар ваздух и хладно небо, и свуда чама и клонулост. Опустила околица. Равница је, па се пустош на њој јако истиче. Земља као да је порасла у ширину и продужила се, а с ње све побјегло и сакрило се, што се испред зиме могло заклонити. Нема скоро ни дрвећа; тек далеко, далеко тамо гдје се додирују небо и земља, црне се шуме. Удаљене су као да их је цјетар одувао што је даље могао, све до саме ивице суморног хоризонта. Иза њих и из њих се дижу облаци, расту и сустижу се, а жути као лишће што пада и сатни. Поћу и зауставе се, стоје као да неко планено око с неба мотри земљу, па онда, кад су досњили и видјели што су хтјели, посиве и уздижу се, вољно и достојанствено заплове свом непознатом циљу и ишчезавају, а на души остаје неки притисак сладак и лак, као уморном поиисао на сан.

А у средини пусте равнице шћућурили се дипје кућице. Из дальине се оне и не виде; заклониле их убунови око њих. Сасма су их сакрили од погледа људског. Тек кад се дође ближе, провире најприје из гола грана два узана крова, црна и висока као каква пирамида. Изгледа да се кућице некако другачије упутиле, изгубиле цут у овом ишпражњу, па се сада, остављене саме себи у крају непознату, прильубиле једна уз другу и накострешиле од љутости, за то им се онако крвоови уздигли.

Тек се из близа види да између кућица кринула поток. То су око њега израсли они убунови што заклањају читав заселак. Дно му је пуно лишћа што је попадало и почело већ трунути; између њега, при крају, избија црвенкасто-зелена трава. Поток је бистар и хладан, а премостили га дебелом даском. Вече је и ваак отоплило као да ће на кишу, а преко потока прелази средњечна Босанка. Даска је узана, и за то она одржава равнотежу помажући се махањем лијеве руке и пресавијањем тијела у струку. При том се јако пије крај њене бијеле пече с широким црвеним окрајком о који је објесила пробушен сребрен новац.

То је Јела Мишљеновића. Она иде да опет обиђе своју болесну сусјетканку Мару, коју иначе зову и Зелја. Носи подгријана пасуља, и за то држи сакривену десну руку под прегачом.

2.

Кад Јела уђеше у собу, лежала је Мара у средини избе на наранку покривене отаве. Згрчила се и од болести тако ослабила, да изгледа као мршава дјевојчица; косу има витку и малену, ниje се дуго чешљала ни машћу намазала, па јој је окорала и мјестимице попрвенила. Око јој утонуло, около њега потамнила кожа у великом округу, па се чини да је и оно попарасло, рашчрило се. С времена на вријеме затиња у њему ватра, и тај повређени блијесак јако одудара од сувих образа.

Собом су врата била полуотворена и кроз њих је улазно дим с банка са нешто топлине, јер у соби ниje било пећи. Јела је обратила своју пажњу на Мару и за то их притвори над уљe и ако је било доста хладно, а болесница покрита само танким покривачем као да је лето. Имала је она још и вунен губер, али њим је загрнула дијете што сједи ниже њених ногу на земљаном поду. Танке ручице с одебљим зглавцима је спустило у крило, па се забакла што гледа у ножни палац којим споро миче. При том закрење уснама и тешко дише. Глава му је велика, а на лицу изгледа као у одраслог човјека, кад је озбиљно

замишљен. Зеленкасту боју коже на дјетињем лицу јако појачала свијетлост што на њег пада одбивши се од земљаних дуварова. И они су голи, тек у бушаку, на древној полици, бијеле се два филџана са зеленим шарама и крај њих неколико зајотулака. И под, и дувар и напир тих зајотулака су исте земљано-жуте боје; у њу се претапају, у полутами, и мрљава лица живих створова и прљаве хаљине на њима, те цијела соба наличи на скоро ископану рупу у влажној и хладној земљи.

Јела часком ослушну не би ли чула што од болеснице и скупи очи да их заштити од дима. Одмах прогуди да Мари није ништа боље од јуче — сазнала је то чим је ушла, а Зеља се није ни помакла, сад се само о том увјерила — и да јој мора казати нека још покупа

Манастир Калиниќ (по фотографији г. Луке Грбића)

да зове и свештеника. И Јелин је човјек за то, њих се двоје преговарало о том читав дан и како су употријебили без успјеха све лијекове, за које су чули и знали, није ништа друго ни преостало. И тако Јела чучну да буде Мари ближе главе, навуче кратки покривач болесници преко рамена — оприла се закрпа на кошуљи на кроз њу вирила гола кожа — па јој понуди пасуља, да отпочне говор.

Мара отвори око и погледа на лончић испред себе. Јело јој се није рачило и за то затвори одмах око — друго јој се није ни видјело, јер је на страни лежала — на утону у њјеми, засебни свијет својих мисли, који није имао никакове заједнице са животом око ње. Јела примјети да је Зеља данас још више удаљена од ње но до сада и да су јој очи јаче подадуле, опази и да јој по лицу, крај уста, затрепће нешто брзо и часовито, али још више осјети у себи да је Мари врло рђаво. И пред тим откривењем заваила јој је из пажети њена самјера, па да угуши страх, који је подузимао, јаче навали на болесницу да узме пасуља, и ако је знала да троши ријечи узалуд:

— Узми! Како ћеш оздравити, сестро, ако не једеш... мораш узети бар на силу... што ће дијете?... говорила је Јела увјеравајући тим више себе него болесницу о опасности.

Мара је мирно лежала док Јела не спомену дијете. Тад подиже руку и почеша се по коси (морала се чешати

са својим мужем, али што јој се чинило лако, док је била сама, увидила је да је немогуће, кад се састала са Зелом. И не знајући што да почне, гладила је она руком усне и сједила, а међу тим се спусти и мрак. Тад Јела изгуби болесницу из вида, па је опет о њему слободно мислила али није ништа говорила.

Уједаред се породи мјесец. Зелена му је свијетлост продирала кроз окно у дугачком, равном траку без одређеног краја, и од ње поста видније у згради. Јела погледа на болесницу, и виђе да јој се усне мичу. Најприје помисли да је жедна и да за то сише несушене усне, али онда опази да се Зела нагиње и да јој хоће нешто да каже, па се сагну:

— Што би... рекла! запита је, и прса јој пуна неког тајанственог очекивања.

— Што се то свијетли? шапутала је Мара, а очи јој опет пуне оног влажног блијеска.

— Које? Ово? Ово је мјесечина, одговара Јела и загледа се у болесницу. А њено се око раширило, и немирно тражи нешто... Јелу обузе необичан осјећај, па се крадом прекрсти.

— ... свијетли... чула је где Мара понавља и шапће, а очи јој још увијек отворене пуне грозничаве ватре и некако се загледале. Тад заплака и дијете, вјерда што је чуло материн глас или што је и њега освијетлила мјесечина. Јела га помилова, извади из џепа кору хљеба, што је понела за Зелу, и даде му да глође, па кад се оно умири, пожури се кући.

Али Јела није још зашла ни до њубунова, а дијете заплака по нова. Мати се подиже на руку, а оно допуза до ње. Зела отвори груди и даваше му храме.

У том се зачуше њушки кораци на њуту. Луна од чизама се појачала на дасци, док је преко ње прелазио; онда се кријало гране, па се у часу указа на прозору ситно лице с црвеним есом, набрано и обријано. Заплени мјесечини улаз у собу, па промуклим гласом зовну Зелу.

Као да жени болест попусти — чврше се одбочи руком о под, па се одазва.

— Ево ти посина на суд. Тужно те за дуг газда Сима, викну оно лице с црвеним есом.

— А? чу се из мрака глас њен очекивања и стрепње.

— Тужно те газда Сима за дуг. Скупи новаца, јер другачије ето бубка пред кућу.

— А? зачу пандур и опет исти глас где га пита, али он гурну стакло, и оквир се отвори. Он баци кроз њега папирић, па оде и полако је пјевао неку веселу пјесму.

3.

Мару је највише болела глава. Уши јој шумиле а дебела жила на слијепим очима ударала и бијући појачавала и стапала се с тим зујањем. Она се предала болу и навикла се на њега, па је лежала на својој постељи ништа не очекујући. С времена на вријеме се пробудила у њој нека моћ, која би је неодољиво повукла напријед, и она би нахранила своје дијете. Кад се заситило, било је мирно, и и мати је лежала мирно.

Трајало је то тако док не дође на прозор онај глас. Зелу је узбунила у њену миру мјесечина, али тад јој обузе оштра жеља мозак, и где је она најјаче бола, онамо јој се скупила и сва памет. Побоја се да ће изгубити способност да схвата, па да јој одумине бол у глави, удари се рукама у прса. У њима није нашла довољно отпора, била су мека и крхка, и за то скупи шаку и замаху њом на дебелу жилу што је сад куцала још јаче. На њу се поче тада спуштати тежина, не онако страшна као бол отворч, већ подједнака, неодољива и тупа, и под њеним јаким теретом изнемогну Зела. Онда јој би и опет лакше.

Почињала је тако онесвијешћена и мирна. Око ње је био мрак, дуго, прилично дуго, а онда свјетлуше из таме црвенасте варнице и нагло су сазвале одоздоле пред њене очи. Ту се по жало заустављале, титрале и почеле се ширити... сад их има врло много. И зраци им растү и оне се слажу на гомилу, и Мара упапријед појима што ће бити од њих, па јој се усне мичу, разалаче. Сад их је већ велика хрпа, а згрнута је на Њену таванү. Њено је све то и одавна мора да је њено, а све здраво, једро и осушено (око хрпе има доста зрна што су га мишеви изгризли, па ни раздробљени остаци већ поцрнили). Каквог су то само кукуруза! Управо су с њене њиве, па колико их је... као у бега!

Узе једно зрно, загрисе га... прави кукуруз. Хвала Богу, сад ће моћи лако дијете одбити од груди! И док гризе кукуруз, око усне јој се праве боре. Нуђа је, не зна ни сама зашто је невесела, а сњјала би се. Остало у њој нешто као да је тршила, али се она не сјећа што, а глава јој лагана. Поглед јој се ужишава у жуту гомилу с милијонима бјеличастих пјесница, а срце слуша дирљиву пјесму која душу дијечи. Она је познавала ту пјесму, то је њена пјесма што је чула толико пута на својој њиви у летњем сумраку, кад више класова заћарлија вјетрић, па хладн чело а груди бресћу од милине што она слуша како кукурузи шуште и шире своја зелена пера као да се грле и пјевају пјесму драгу, пуну, свежу и златну. Та полубила би им сваки лист, да је није срамота...

Али откуда само то неспокојство што њене мисли разноси и не да јој да буде опакова каква би хтјела? У најмањој оскудици је она била баш најсрећнија, она се тог још добро сјећа. Та као да се јуче удала, тако јој је све јасно, и да немају ништа више осим куће, у коју је доведена. Сјећа се како им је понестала со, а нису имали зашто да је купе. Онда су јели два мјесеца све пасирано, нису имали ни шидла (петролеја), али за то, кад сједну њих двоје после вечере једно уз друго, наложе ватру, па она им пламти и свијетли, а они разнесу говор на дугачко и широко, па смишљају што ће и како ће; раздрагају се, воле се, па срећни и пресрећни и не опажају да немају ништа. А како је опет оно било, кад нису имали ватре? Надао се неки посао, а њих двоје прегли да заштеде и скудају коју пару за њиву. То је било оне

године кад су купили оранињу што се види кроз њен прозор. Они нису могли за рана навести дрва, а изненади их зима, права цича. Човјек јој је морао скакати да се угрије кад дође с посла кући, а свакако је тако весело да се она морала грохотом смијати и толико се скијала, да је мислила пукнуће. Касније је отопљило, и они су навукли дрва. Кад опет заступи, један дан нису ложили да добро прозебу, а други дан запале толику ватру да је пламен лизао до таванских гредица; чак се од њег убијелио и авлиј више огњишта до половине. Сниједи бије у прозоре, све шуми, а ватра букти и њих пуна кућа... ху, боже, за мало што онда нису изгорили од унутарње среће што је у њима букти. Онда су купили и њиву, онда су и живили и уживали у срећи...

Први пут је Мара опазила у себи то незадовољство баш онај дан, кад је постигла за чим је највише тежила. Било је то једно љетње послије подне, кад јој је човјек дотјерао волове кући. Прије тога су они много мозгали: како би дошли до волова? Требали су им као очи у глави за све, али нису имали новаца зашто би их купили. Навикли су се да не добију ништа без борбе и рада, без оног благослова што се спушта на њиве. А ђе, волове је човјек изненада, против сваког очекивања, дотјерао кући. Она је баш прала дјечије пелене у потоку и ширила их по грањама, да сунце што јаче пада на њих, кад волови ујоше у двориште. Њен човјек је пшао за њима, у руци му тешка шиба, а у устима угашена лула. Раздрљао на прсима кошуљу и брише зној, а загледао се њу па се онда осмјехну. Мару текну нешто у срце, па га запита од куда му волови?

— Узајмио ми, брат' бо'ме, газда Симо. Ја обилазио на вашару око марве, а он ми сам понуди 60 форинти...

Мара се забленула у волове као у нешто што не познаје нити зна што ће с њим почети, а и човјек се узбили, понижну пред неком слутњом и у недоумици је тресао потом. Тек је у вече почео расподатати што ће и како ће радити сада; али је говорио сам, Мара је ћутала. У њој се претворила она слутња у нешто очекивање и неизјесну бригу, што ће се у будуће из тог извући, и кад право помисли, од тог времена је та брига и не остаја.

И кад су легли, човјек је причао како ће на пролеће обрађивати и другима њиве на воловима, и како ће с њима лакше доћи до новаца, и... и усред његова причања се Мара завела. Било је то први пут да њих двоје не осјећа заједно. Није дуго спавала, јер јој на сан дође лице газда-Симе, онако како га је на збору видјела, кад сијева очима, и она се трже и пробуди. Њен човјек је већ захркао и лежао окренувши се од ње. Мари се то даде на жао. Пустила га је да се сам одушевљава а она се није радовала ни дијелила с њим његове наде, па осјети због тог неки нежан и тугаљив пријекор своје савјести, на који није знала другачије одговорити него сузама. Мислила је да он спава и слободно заплака, али он је био будан, уста и без ријечи изађе на поље.

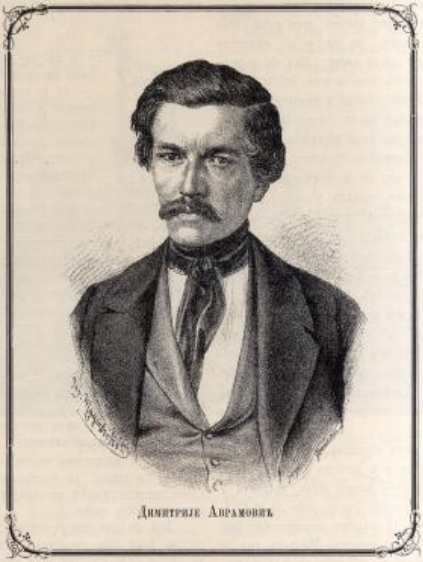

Димитрије Аврамовић

Кад Мара оста сама, никако се није могла отрести газда-Симине слике. Она га је тек једаред видјела на зборе, али га је добро запамтила, као да је знала колико ће се морати с њим борити. Имао је ниско чело, шишану косу и пуно, од здравља набрекло лице. Оно се тако сијетлило и руменило, да су у њем сасма ишчезавали и жути, рашчешљани бркови, и усправљена ријетка коса и мале, плаве и жмиркаве очи. Много је тлапио, увијек био у послу и на све хтјео да досиђе, одјело му похабано а стас низак. Говорио је са сељацима вичући, ударао их по рамену, а уста му била округло отворена, да се на крају реченице насмије из грла. Сниједи му јечао промукнуто, а лице би се тад јаче засвијетлило. И чим га је видјела, појмила је Мара да тај човјек може свакоме наметнути своју вољу; а кад прекорачи кога на своју руку, да се онда јакша тај рапави сниједи и она свијетла црта на образу као вијенац његове побједе. Побојала га се и по-

мисли, каква би се несрећа могла догодити да се Симо састане с неким човјеком, ком се на лицу увијек ширила прибрана збиља и који у друштву није имао никад своје воље. Би јој јасно да би га Симо обрлатио на све, и за то није ниште смјела у њег погледати.

Није дуго потрајало, а Мара се навикла на волове. Већ их је и сама тјерала на пашу, али од сеље, кад је пролазила поред своје њиве, није ниште чула кукурузе да цијевају, и никако се није могла привикнути да се од волова добру нада. И збиља, једно јутро — тек су скупили прву десетицу за камате — уђе она у шталу да изјани волове, а оно лежи један во мртав. Није прошло много времена иза тога, а оно јој дотрча човјек кући: и другом волу пошло, надуо се на пашн. Зовнуше у помоћ Јелину дружину, и онда су људи нешто радили и галамили око пола, док није и он пркао.

Тај дан јој се није човјек вратио дуго кући. Она није много разбирала о њему, јер се у њу увлачила нека пустош, равнодушност према свему. Кад им је парнуо први по, утјешила се доста брзо за њим, јер су почели сминјати како ће надокнадити губитак и радости. Послије ове несреће изгубили су волу за све, и док је она сама сједила поред дјетета, доконала је да је протаја али удес. И до сад је она често спомињала Судбину, али онако изгред, тек да нешто рекне кад не зна чему права узрока, и то је било све. Тад је поче осјећати у својој близини, у неколико је маха већ очекивала да из њиха на њу што засмјетли — дошло јој да Судбина има главу као газда-Симо — на је подлијегала тој непознатој сили што јој само зло хоће, и ничекинала је ове ударце. Они нису ни дали дуго чекати на себе. Већ у вече, кад је хтјела пресвући дијете, наће шкрињу, у којој су стојале дјечје рубине, у переду. Погледа боље, али нема десетице, што је одређена за интерес. Премешу цијелу кућу, али десетице нема ла нема. Овај пут је већ с неком извјесношћу слутила да се спрема неко ново зло, па је предано сјела на праг и чекала. И сумрак се хватао, а њена човјека ни откуда.

— То је *Она* и на њега спутила своју руку! шаусти Мара у себи, и у који мах она то помисли, а на обзорју, више планинчастог руба далеке шуме, затрепта и сину прва звијезда. Мара протрну, јер јој дође да то Судбина даје знак од себе, што је звијезда засмјетљала баш онда, кад је она на Судбину помислила. Мало за тим се појави и Јела: дошла јој казати да их људи нису у бир тији, у суједном селу. Јаукала је и хтјела да иду по њих, али се Мара није хтјела ни помаћи: знала је да је том крина Судбина, и да се она не може борити против ње.

Било је већ глухо ноћно доба кад зачу гдје неко тражи кваку, несрће пред вратима и псује. Мари се очи заводниле, али је и опет ћутала и привукла дијете себи, није хтјела да се пробуди и види оца у онако свом стању. Тад шкрипну мандала, и он прошли главу у почекну, а кад га нико не зовну, затвори опет врата и батрга је према потоку. Мара прицаши неће ли на даску — с ње би могао лако пасти у воду — али није чула ништа. У сиу зоре, кад је изашла на воду, нашла га је гдје лежи на уласк у башту и хрче. Она се застиди и побјеже дјетету, па га је дуго и много љубила и плакала.

(КРАЈЕВИЋ СЕ)

Др. Ђ. Димовић

Улога жене

у чувању народног здравља

Ако је икојему народу потребно да се занима питањем о чувању народног здравља, — то је потребно ерпском народу. Потребно је једно због тога, што не стоји добро са народним здрављем, а потребно је и због тога, што је здравље у опште битна основица за васколики напредак народа. Ну и још један и то најјачи разлог постоји код нас, — а то су свете историјске традиције и њихово остварење који траже чврсте мишиће, и физичку и душевну еспанзивност народну.

Брига о здрављу код нас је запемарена. Упркос за захтевима културе ми смо се радије занимали свима осталим питањима друштвеног живота но овим, без сумње се не да порећи, најзначајнијим питањем. То је онкаг — који се нарочито може приписити на интелигенцију нашег јачег пола — а о женској интелигенцији и да не говоримо. Она, у жељи да што савесније одговори конвенционалним захтевима пуних предрасуда, чини и сувише грешака. Хотећи да чува и негује лепоту — она је тако рећи са предумишљајем убија. Ми не мислимо да осуђујемо женски свет — на против, ми га оправдавамо, јер се он поводи за мушком неискреношћу, за његовом површношћу, охолошћу и његовом... сенсуалношћу.

Ну да прекинемо парничење и оптуживање, те да пређемо на ствар: на кратко расматрање питања на наслова, експлоатишући лен пређен „Нове Искре“ од стране нашег женског света.

Већ по томе што је потребно да „на крилима здравих матера лежи спас отаџбине“, тема из наслова заслужује да чешће буде предмет наше нарочите пажње. Нема спора да ће здравље народа у многоме зависити о томе, какво је здравље матера. Из овога факта налази потреба да на физичко васпитање женскиња треба обратити озбиљнију пажњу, и то, физичко образовање, као и морално, изводи се према интенцијама које су далеко од брига за спас отаџбине; оно се изводи према колективним захтевима. На поправци овога стања — а реч је о нарочком женском свету — има да поради и школа и друштво у опште. Истина је: да тај женски свет представља мањину — и према томе могло би изгледати за тренут као да би била залишна свака брига о томе; ну треба се сетити да та мањина „диктује“ живот . . . т. ј. она уноси нове

обичаје у живот већине, и то се стално виђа. Посетите какав сеоски сабор, па ћете видети да је примедба учињена са доста права. Обратно некако и не бива — као по неком закону историјском.

Ми не мислимо да се овим питањем опширније занимамо, и само га дедирујемо као један моменат из наслојног питања.

Ако је потребно да је жена здрава као мати — такође је потребно и то: да као мати уме чувати и неговати свој народ. Ма како да је велика и силна материнска љубав, као најсилнији израз одности — она још увек може бити недовољна за добро здравље и правилно развиће народа. А ако би изнели данашње неговане мале деце у појединим стварним случајевима, и ако би узели у обзир анатомско-физиолошке потребе особине дечјег организма, не би било тешко доћи до закључка: да се неговање мале деце у огромној већини случајева руководи саветима врло мањих непријатеља: непознавањем ствари, предрасудама и рутином; а то све скупа ствара неки фаталистички програм у неговању деце. Умирање деце је врло велико код нас. Државна статистика казује нам да готово стално 50% целокупног умирања пада на доба од Mensonges од Бурже-а, La Terre од Золе и друге ствари, још је мање зазорно ако би се девојка спремала како ће доцније, као мати, што боље одговарати своме светом задатку: да одиграје свој народ, раскидајући пријатељство са предрасудама и рутином. Школе у којима би се држала предавања о анатомским и физиолошким особинама и потребама дечјег организма, о разнику дечјег организма, о попашњу према појединим појавама у току развића (избијања зуба и др.), о неговању болесне деце и т. д. немају у себи ничег зазорног; зазорна би била још једино врло велика озбиљност саме ствари, по на коју се треба навићи. Програм за оваква предавања израдили би врло рађо наши лекари, а нашао би се и лекар који би за овај циљ израдио и згодну ручну књижицу.

Жена је одличан пропагатор — и она би полако и стално уносила много деце и корисне хигијенске науке у наш народ, само интелигентну жену треба *изградити*, спремити. А нашем народу су тако пречо потребне науке о животу — јер он не уме да живи и поред услова за живот.

Жена је по природи својој пуна самарићанске природе — и у самарићанској дужности жена је увек однела победу над јачим полом. Зашто се не би та женина

Манастир Жича (по фотографији Географског Завода Вел. Школе)

0—5. године. Факат је да се код нас и много рађа, али је истина и то да је један од врло јаких разлога овог великог прераног умирања што се деца не негују како треба у прво доба детињства, а истина је, и то прва начелима народне економије, да је најизгодније стање у једном друштву оно: где се поред великог рађања јавља и велики проценат умирања пре времена. А ми Срби у Краљевини, на рачун тог прераног умирања, бележимо средњу дужину века тек само деветнаест година. То је недостојно стање за друштво које хоће да осveта Косово и које хоће да једи учешће за културом туђих народа.

И ово питање у улози жене као чувара народног здравља заслужује нашу озбиљну пажњу. С разлогом мислимо: над би се хтело, могло би се бар нешто учинити да се и та женина подобност појача. Мислимо да не би била ни мало зазорна ствар, ако би се женски свет *благовремено* завикао овим питањем у облику приватних *школа за неговање мале деце*. Ако није зазорно читати особина неговала, и зашто се не би употребила у корист најскупоценијег блага: у корист народног здравља — кад се потреба за њом нађи сваког дана. Хоћете ли неколико примера? Ево их. Ено тако у оној крајњој појабашој кућици лежи породиља, а пред кућом се, остављени себи самим, играју четворо деце растом једно другом до ушију. Муж породиљин је на послу, а кућевни послови напуштени су сасвим; овда онда дође по која жена да је обиђе *и да приликом да се све предрасуде изврше*. После пет дана жена је устала и почела да ради по кући, но после два дана морала је опет лећи у кревет... једна је остала жена, а остала је вечити богаљ. Због незнања болеснога дете је угинуло, а рођено је са пуно услова за живот. Да је било жене која ће је поучити у неколико ствари, да је било организоване женске самарићанске дужности те да се набави неколико литара какког раствора за одржање чистоће код породиље, и да се та мало новаца нађе одмена у раду у кући за неко време... остали

би здрава и жива и породиља и њено чедо. Лекари знају врло добро, какве су и колико су честе незгоде последње када породиља не зна како да се чува, и када нема кога да је за неко време пригува.

У кући Х. већ две године како се са пострељењем очекује највећа радост. Бог је примио молитву младе жене и њезина мужа, родило се лепо, пуначко, потпуно здраво, мушко дете. Утекло је у шестом месецу због рђаве исхране; тако рекоше сва три лекара који су звати, и који се опширно распитиваху о узроку болести и смрти. Да је ту било жене која већ има материнска искуства, која је спремна да дâ лена упутства, да од времена на време обиђе младу и неискусну матер... то би дете остало у животу. Ми смо већ споменули колико је многобројно умирање мале деце, и да је један од великих и јаких узрока тог умирања: рђава нега због незнања, предрасуде и рутине. И ти непријатељи у његовању мале деце владају и у имућнијим кућама; а код сиротиње поред њих постоји и други непријатељ... сиротиња, а с њом и немогућност набавити оно што је насушно за малишане, на којима треба да се заснује будућност.

У кући Н. Н. болује женско чељаде: девојка. Већ месец дана како њу пуне жене са саучешћем и различним саветима, но које диктују незнање и предрасуде. Сви су покушали учињени да се болесници помогне, али само лекар није знао: *због стида*. Ну и њега ће звати — само онда када је већ свака нада за живот изгубљена. То није тако ретка појава — појава *смрти*, једино зато што је лекар последња помоћ, а прва се тражи у незнању и предрасуди. И овде је *жена као спремна самарићанка* могла да учини много.

Нећемо више да наводимо примере. Навели смо их само неколико, но што тако поучних могли би набројити толико, да би се читаоцу досадило да их све прочита. Да подсетимо само читаоце на многе лепе услуге које жена чини за време рата као медицинарка, добротворка и т. д. Она као нежан створ лако се навикне на све ужасе на којима милосрђе наилази, и предаје се послу са самопожртвовањем. И зар тај посао самарићанског милосрђа не би могла жена да врши и у мирно доба — са програмом који би обухватио целокупни живот народни. Могућност овакног женина рада стоји ван спора; само га треба организовати, а та се намера може увек остварити.

Овим својим радом жена би победила охолост човекову; човек би на њу гледао другим очима, очима јачег и здравијег идеализма; својим израђеним природним особинама жена ће боље придобити човека за се, и он ће у њој гледати нешто више но сада. Тим својим хуманим радом жена би, тако рећи, победила човека, а и сама би постала савршеније биће које би на живот гледало другим очима, и онда би кућа постала срећнија, а с њом и цело друштво.

Не знам зашто не би почели о овоме да водимо више рачуна?

Др. В. Војиновић

Преко твога бледог чела...

Преко твога бледог чела
Где царује тиха сета,
Облачак се спушта мален
И с осмехом лаким срета.

А у сенци свилних власи
Већ се прва бора вија.
Она збори тугу твоју;
И та ми се туга свиђа.

Твоји ми се туга свиђа,
Твој ми осмех душу зарачи,
Ја појимам твоје боле
Знам шта мучан поглед значи.

Ја сам давно презр'о луде,
Одавно се разочар'о,
И сваком сам успоменом
По искуство ново стнар'о;

И млађане трај'о данс
Изгубивши веру, наду...
А изнова задрхтао
Кад сам срео тебе младу.

И изнова заплакао
На садашњост пуну ваја;
Ја не умем више љубит',
Ал судба ће за нас спаја...

Маја 1902.

Влад. Станимировић

У степи...

Приповетка Максима Горког

с руског превео

Вој. Ст. Поповић

Пересопа изашли смо с најгорим расположењем духа — гладни као пуци и зли на цео свет. Читаво пб дана употребљавасмо без успеха све своје знање и муке да што год украдено или зарадимо, и кад се најзад уверисмо да нам неће ни једно ни друго испасти за руком, решисмо да идемо даље. Куда? Једном речју — даље.

Решење је било опште, једногласно; но ми смо били готови и у сваком погледу да пођемо даље но оној страни живота по којој смо већ одавно пили — то је такође сваки од нас решио у себи; и ако се решење није гласно исказивало, оно је јасно севало у мрачном блеску наших гладних очију.

Било нас је тројица; сви смо се недавно познали у Херсону, у врчми на Дњепру.

Један од нас био је војник железничког батаљона, затим ваљи железнички мајстор на некој православној пруги, реч и искуснат човек, хладних и плавих очију; владао је немачким језиком и општирним знањем америчког живота.

Наш брат не воли много да прича о својој прошлости, имајући увек на то више или мање основаног разлога, и зато смо сви ми веровали један другом — бар привидно веровали, јер је у души сваки и самом себи мало веровао.

Кад је наш други другар, сувоњави човечуљак, тамних и увек скептички стиснутих усана, говорио о себи да је студент Московског универзитета — ја и војник примали смо увек то за истину. У самој ствари нама је било потпуно све једно, да ли је он био некада студент, ухода или лопов, — довољно је што је у моменту нашег познанства био један нама — гладовао, ужасно особиту пажњу полиције но заронима и сумњиво понашање мужикă по селима, мрзео и једне и друге мржњом немоћног, уморног и гладног звера, сањао о општој осети свима и свему, — једном речју: и по своме положају међу природима природе и живота, и по расположењу, био је тица из нашега јата.

Несрећа је најчвршћи цемент за сједињење природа, нита више и сасвим појединих, и ми смо сви били уверени да не грешимо што сматрамо себе за несрећне.

Трећи сам био ја. Из скромности, која ми још од детињства остаде, ја нећу ништа рећи о своји врлинама, и да вам се не бих показао наиван, прећутаћу своје недостатке. Али, готово као материјал за своју карактеристику, рећи ћу, да сам увек сматрао себе за бољег од других и с успехом тако мислим и данас.

Дакле, остависмо Перекоп и пођосмо даље, мислећи тога дана на чобане, од којих се увек може потражити хлеба и који врло ретко одбијају путнике.

Ја њих поред војника, „студент“ корачаше за нама. Низ плећа му висаше нешто налик на капут; на опшрој, ћошкастој и глатко опшивеној глави накрио се остатак шешира с широким ободом; беличасте панталоме, са закрпама разних боја, стезале су му танке ножице, а за стопале привезао беше, врвцама неуканим из поставе свога одела, некакве саре од чизама најене на пијацу, (ту рукотворину назва сандалијама). Он корачаше ћутећи, подижући за собом грдну прашину и севајући својим зеленкастим, малим очима. На војнику беше кошуља од црвеног ткива, коју је, како вели, „своје ручно“ набавио у Херсону; преко кошуље беше топли, памучни прслук; на глави, по војничком правилу „накривити горњи круг на десну обрву“, беше набијена војничка капа неодређене боје; око ногу ландараху широке чуначке*) шаљваре. Био је бос.

Ја сам такође био бос.

И тако смо ишли, а око нас се јуначно ширила бескрајна степа. Покривена плавим заварним сводом ведрог летњег неба, лежала је као огромна црна чинија. Широка лента сивог прашњивог пута пресецала је степу и пружала нам ноге. По тдеде вијаху се чекињаве пруге пожете пшенице, које чудно беху налик на давно необријане образе војничке.

Војник њаше и певаше промуклим басом: „....и свагдашње воскресење твое поемъ и хва-алимъ!“

Служећи у војсци, он је отприлике дужност прикопавања у батаљонској цркви, и знао је безброј разних тропара, прокса и кондака и увек их је употребљавао кад нам разговор није ишао за руком.

Пред нама, на хоризонту, помаљаху се фигуре меких црта и пријатних нијанса од јасно-љубичастог до нежно ружичастог.

— Биће да су Кримске горе, — рече „студент“ сухим гласом.

— Горе? — усклину војник. — Много си их рано, прикане, спазио. То су облаци . . . просто облаци. Видиш какви су као кисела каша с млеком . . .

Ја приметих да би било веома пријатно, кад би облаци у самој ствари била та каша; то нам још више подбоде глад — боље место наших дана.

— Ах, ђаволе! — опсова војник, плућући, — да хоће бар каква жива душа да нам падне шака! Нема никог . . . Остаје нам да као медведи зими сишемо своје шапе . . .

— Ја сам говорио да је требало кренути ка насељеним местима, — рече поучно „студент“.

— Ти си говорио! — плану војник . . . За то си и научен да говориш. Каква ти ту насељена места? — Ђаво ће их знати где су ова!

„Студент“ ућута стегнув усне. Сунце залажаше, а облаци на видику преливаху се у разноврсне, величанствене боје. Мирисаше на земљу и со.

У стомаку као да је нешто писало. То је било чудновато и непријатно осећање: изгледаше да сокови из свију унутрашњих органа нагло некуда истичу, испаравају, те минући губе своју живу гипкост. Осећаше несносне сухости испуњавало је уста и гушу, у глави се мутило, а пред очима излетале и светлуцале тамне пеге. По каткад изгледаху као врући комадићи меса, као округли хлебови. Сећаше је придавало тим „привиђењима прошлости, привиђењима немилим“ њихов прави мирис и тада у стомаку као да се оштар нож окретао.

Ми смо ипак ишли даље, бацећи се описивањем својих осећаја и бацајући оштре погледе час на једну час на другу страну — не види ли се где од стадо оваца и прислушкујући неће ли се зачути оштро викрикање арабе татарске, која вози воће на јерменски трг.

Али степа беше пуста и мртва.

У очи тога тешког дана ми смо појели 4 фунте ржаног хлеба и пет лубеница, а прошли око 40 врста — расход већи од прихода! — Кад заспасмо на Перекопском тргу, глад нас пробуди.

*) Чуначке шаровари — широке панталоне казачких коњаника.

„Студент“ зашета није погрешно, кад нам саветоваше да не лежемо, него да се ноћу летимо посла... но у заједном друштву није прилично да се говори гласно о пројектима нарушавања права својина, па за то и ја ћутим. Ја хоћу да будем само праведан и не иде ми у рачун да будем неотесан. Ја знам да људи у наше високо-културно време постају све мање душе; на чак и онда кад хватају за гушу свога ближњег с јавном пажером да га задаве — они се труде да то учине са што већом љубазношћу и испуњавањем свике пристојности, умесне у таквом случају. Искуство моје личне гуше приморава ме да упозорим на тај морални прогрес, и ја с пријатним осећајем уверености потврђујем да се на овом свету све развија и усавршава. На то се, тај знаменити прогрес јасно се потврђује свакогодишњим умножавањем апсана, механа и блудних домова...

Дакле, гутајући гладну пљувачку и трудећи се да пријатељским разговором угушимо болове у стомацима, ми смо пили по пустој и мртвој стени, пили у пренасићеним зрацима захода пуни тамне наде; пред нама је заклонило сунце, спуштајући се тихо у мекс облаке, богато обојене његовим зрацима; а за нама и са стране азурна магла, подижући се од стене к небу, сужавала је непостојеће видике који нас окружаваху.

— Скупљајте, браћо, материјал за натру, — рече војник подижући с пута некакву пањину. — Морамо ноћити у стени... роса. Сваку трапчицу, сваки прутић — све купи!

Ми се разиђосмо поред пута и почесмо скупљати сув бурјан и све што је могло горети. Сваки пут, кад је се морало сагибати к земљи, по свему телу пецала је страсна жеља пасти на њу, лежати непокретно, јести је, пити и масну, много јести, јести је до умора и за тим заспати макар на свагда заспати, само да се што год пође, пожаље и осети како се топла и густа кашица лагано спушта из уста по осушеном једњаку у жедни, згрчени стомах који гори од жеље да у себе што год унесе.

— Да је да нађем какво корење... уздаху војник. — Има и таквог корења које се једе...

Али у пределу, преораној земљи не беше никаквог корења. Лужна ноћ спушташе се брзо и још се није угасио на последњи сунчев зрак, а на тамно-плавом небу већ засијаше звезде, и око нас се све гушће сливаху тамне сени, сужавајући бескрајну равнину стене...

— Браћо — полугласно рече „студент“, — тамо лево човек лежи...

— Човек? — посумња војник. — А за што ли лежи? —

— Иди и питај. Јамачно код њега има хлеба, кад се тако у стени распитујете... — објасни „студент“. Војник погледа на ту страну где је лежао човек, одлучно пљуну и рече:

— Хајдемо к њему!

Једино зелене и оштре очи „студента“ могле су распознати да је танка гомила, која се подизала на 50 хвати у лево од пута, жива човек. Ми пођосмо к њему, корачајући брзо преко грудâ земље и осећасмо како поромећена у нама пада на дно неопитрана болове гладн. Бејасмо већ близу — човек се не мицаше.

— А можда и није човек — тихо изрази војник нашу општу мисао.

Но нама сумња разби се у тај мах, јер се гомила на земљи наједан пут покрену, порасте и ми спазисмо пред собом правог, живог човека који клечаше на коленима пружајући нам руку.

И он нам говораше сухим и дрхтавим гласом:

— Не прилази — убићу!

У мутном ваздуху зачу се сухо и кратко одјекнуше ороза.

Ми стадосмо као на команду и ћутасмо неколико секунада, збуњени таквим немилим сретањем.

— Где ти лупежа! — промрмља војник.

— Где, Где! — рече замишљено „студент“. С револвером иде... види се жестока тица...

— Еј! — викну војник решивши се очигледно на какав покушај

Човек, не мењајући позу, ћуташе.

— Еј, ти! Нећемо те дирати... дај нам само хлеба... Имаш ваљда? Дај, брате, тако ти Бога!... Да си проклет, анатемо!

Последње речи војник изговори себи под нос.

Човек ћуташе.

— Чујеш ли? — проговори војник поново, дршћући од једа и очајања. — Дај нам хлеба. Ми ти нећемо прилазити... Баци нам га...

— Лепо... — рече кратко човек.

Он нам је могао рећи: „драга браћо моја“ и могао је улити у те три хришћанске речи сва најсветија и најчистија осећања, — то нас не би тако узбудило и толико очечило као то суво и кратко: — лепо.

— Ти се нас не бој, добри човече, — жеко и са слатким осмехом проговори војник, и као човек не могаше видети неког осмех, јер је био далеко од нас бар на 20 корака.

— Ми смо људи мирни... Путујемо из Русије у Кубањ... Утучали повуде на путу; све што смо имали на себи — појели смо... и сад ено већ други дан како ништа не окусисмо...

— Држи! — рече добри човек, замахнув руком у ваздуху. При комад промаче у краку и паде на земљу недалеко од нас. „Студент“ полете за њим.

— Држи јеш! Јеш!... Ваше нема...

Кад је „студент“ сакупио тај оригинални поклон, видело се да имамо око 4 оуште пшеничног тврдог хлеба. Он је био извађан по земљи и врло тврд. Прво не обрати нашу пажњу, друго нас обрадова. Тврд хлеб пре засити него мек, у њему је мање влаге.

— Тако... тако... тако! — делио је војник кекиде. — Стој... Није подједнако! Од тебе треба одломити комадић, јер је овом мање...

„Студент“ без речи даде комад хлеба тежак неколико грама; ја га добих и метнух у уста.

И почех да га жваћем, полако жваћем, једва уздржавајући грчевито кретање вилица које су биле у стању и камен да истроше. Ја сам налазио задовољство у журним гречкама једњака и у томе да га по мало задовољавам. Залогај за залогајем, топли и неисказано, неописано укусни, промицали су у запаљени стомак и као да се у истим претвараху у крв и кожу. Радост, некакка чудна, тиха и животворна радост све је више загревала срце, у колико се више испуњавао стоман, и ја се осетих као да сам у некаквом полусну. Ја заборавих ове проклете дане хроничне глади, и заборавих своје другове, наслађујући се једино тадашњим осећајима.

Али кад сам из шаке бацио у уста последње мрве хлеба, ја осетих да сам страховито гладан.

Манас Српкиња из Сиња

— Код њега је, анатеме, остало још масти или каквог меса... промаше појник, седећи према мени на земљи и гладећи руком трбух.

— Без сумње, јер је хлеб напросто на месо... па и хлеба је још остало... рече „студент“ и полако додаде:

— Да пије револвер...

— Ко је он? А?

— Види се наш брат Исаније.

— Цукела! — рече војник.

Ми смо седели близу један до другог и искоса погледасмо тамо где је седео наш добротвор с револвером. Отуда се не чу ни звука ни знака о животу.

Ноћ је сакупљала око нас своје тамне силе. Мртвачки тихо беше у стени — ми чујасмо дисање један другог. С времена на време чуло би се негде меланхолично звижданье пуха... Звезде, живо цвеће небеско, гореле су над нашим главама... Нама се јело.

С холоћу велим: да те доста необичне ноћи ја не бејах ни гора ни боља од својих случајних другова. Ја ни предложих да устанемо и пођемо к томе човеку.

Не треба га дирати, али ћемо појести све што код њега нађемо. Пуцаће — па нека! Од тројице погодиће само једног, ако у опште погоди; па баш ако и погоди, тешко да ће куршум од револвера убити на место.

— Хајдемо! — рече војник скочив на ноге.

„Студент“ се подиже споријe.

И ми пођосмо, готово потрчасмо. „Студент“ се држао иза нас.

— Вајни друг! — укорева га војник. До нас долете глухо мумлање и оштар звук ореха. И ватра сину, захори се пушав.

— Промашио! — узвикну радосно војник и једним скоком већ беше код човека. — А, ђаволе, ја ћу тебе сад показати...

„Студент“ полете к торби.

И ђаво се претури на леђа и поче да се гуши...

— Шта му је врага? — зачуди се војник и већ беше дигао ногу да га удари. — Не може бити да је у себе потегао? Ђ ти! Шта ти је? Слушај! Убио си се, шта ли?

— И меса и некаквих погача и хлеба... пуно, браћо! — раздаде се весели глас „студентов“

— Да те ђаво носи, прикажај!... Једимо, браћо! — викну војник. Ја извукох човеку револвер из руку, он беше већ престао да се гуши и лежаше непомично. У револверу је био још један метак.

Ми поново једосмо, кутећи једосмо. Човек такође ћуташе и лежаше без иједног покрета. Ми на њега не обраћасмо пажње.

— Та не може бити, браћо моја рођена, да сте ви то само ради хлеба? — наједаред се зачу промукли и дрхтави глас.

Ми уздрхтасмо... „Студент“ се чак загрцну и прибивши се к земљи поче да кашље.

Војник, прожваћан залогај, поче да пеује.

— Пећа веро, пресуо као сува цепаница. Ваљда ћемо ти кожу здерати? Шта ће нам? Глуп си ти, гаде! Јес'! — наоружао се тај братац и дај да пуца на људе! Ђе...

Он псоваше, али јењаше тако да му је псовка губила сву важност и силу...

— Почекај кад пођемо, ми ћемо се с тобом разрачунити, — претињаше „студент“.

Тада се у тамнини ноћној зачуше лелекања која нас уплашише.

— Браћо... Зар сам ја знао? Пуцао сам... јер се бојим. Идем из новог Атона... у Смоленску губернију... О-ох Боже! Грозница не даде... чим зађе сунце — права несрећа! Због грознице сам и са Атона отишао... био сам столар тамо... код кућe жена и две девојчице... четврта година како их нисам видео... браћо, једите сне...

— Појешћемо, не брини се, — рече „студент“.

— Боже! да сам ја знао да сте ви мирни, добри људи... зар бих ја пуцао? А видите, браћо, стена, ноћ... зар сам ја крив? а?

Он је говорио и плакао, т.ј. завијао уздрхталим, плачљивим гласом.

— Као клинац, а? — рече војник с презрењем.

— Он мора да има код себе пара, — рече „студент“...

Војник зажмури, погледа га и осмехну се.

— Ти си досељени... Знате шта, дај да наложимо ватру, па да лежемо...

— А он! — упита „студент“.

— А да га ђаво носи! Да га печемо ваљда?

— Требало би, — климну „студент“ својом оштром главом.

Ми одосмо да донесемо накупљени материјал који смо побацали кад нас је запрепастио столар својим грозним ускликом. Донесосмо га и ускоро смо седели око ватре. Она је нечујно пуцкала у тихој ноћи и осветљавала нестајуће које смо зауселi. Сви нас је хватао, и ако смо могли још једанпут да вечерамо.

— Браћо! — позна нас столар. Он је лежао на три корака од нас и по каткад изгледаше као да нешто шапуће. —

— А? — одазва се војник.

— Могу ли и ја код вас... поред ватре? Смрт која долази... Сне ми пости ломи... Боже! види се већ да ћеш до куће...

— Пуни амо, — дозва га „студент“.

Столар лакнно, као да се бојн да не изгуби руку или ногу, примаче се к ватри. То беше високог раста и страшно мршав човек; сне је на њему некако лаицарало, а велике, мутне очи изражавале су бол који га мучи. Његово некривљено лице беше контуђавo и чак при светлости ватре имађаше нескину жуткасто-земљану, мртвачку боју. Он сав дрхташе и изазиваше сажаљење с презрењем. Пружајући к ватри своје дуге, суве руке, он трљаше чворновате прсте, чији су се зглавци полако и мучно гибали. На крају крајева на њега је било одвратно гледати.

— Што си такав, је ли — и пешке идеш? — Ци-ција, а? — упита мрачно војник.

— Посаветоваше ми... не путуј, вели, водом... а иди преко Крима; ваздух, вели... А ја сто не могу да идем... Дошло, браћо, да се умре! Умрећу једаи у стени... тице ће искљуиати и појести нико неће... Жена...

кћери чекање — писао сам ми . . . а моје кости оплакање стеше кише . . . О Боже, Боже!

Он зави жалосно као рањени пук.

— О, Јаволе! — побесне војник скочи на ноге... За што слинши? За што не дам људима мира . . . Издишеш? На издиши, ал' ћути . . . коме си ти потребан? Умукни!

— Мази га по чутури, — предложи „студент".

— Хајде да легнемо — рекох ја . . . А ти ако хоћеш да будеш крај ватре, онда немој кукати . . .

— Је си ли чуо? — оштро рече војник. — Сад знај. Ти мислиш да ћемо те ми жалити и млатити се око тебе за то што си нам хлеб бацао и куршуме слао? Гаде један! Други би . . . пој . . .

Војник ућута и испеже се на земљи.

„Студент" већ лежаше. И ја легох. Уплашени столар згучи се у клупе и примакнувши се к ватри, стаде ћутећи да гледа у њу. Ја лежах десно од њега и чујах како му зуби цокоћу. „Студент" лежаше с леве стране и изгледаше да је одмах заспао, згрчивши се као јеж. Војник, истиру руке под главу, лежао је полеђушке и гледао у небо.

— Погледај какво је ноћ, а? Звезда колико . . . топлина . . .— Окрете се он к мени после неког времена. — Па небо какво је — јорган, није небо. Волим ти ја, пријатељу, овај скитнички живот. Ово, истина, и хладно је и гладно, али и сувише слободно . . . Немам ти ја над собом никог старијег . . . Сам си ти себи газда . . . ако хоћеш и главу себи одгризи — нико ти речи не може рећи... Жестоко!... Нагладовао сам се ја ових дана, наједно . . . а сад ево лежим и гледам у небо . . . Звезде ми намигују као да говоре: не бој се ти ничега! Лакутине, шетај се по земљи и никоме се не подај!... Да, да . . . И некако топло око срца . . . А ти . . . како те зову? Ај столару? Ти се на ме не срди и ничега се не бој . . . Што смо ти хлеб појели, то није ништа — ти си га нама, а ми писмо, и појели смо ти га . . . А ти, дивљаче, куршуме шаљеш . . . па зар ти не разумеш да се куршумом може зло начети? Мало пре се на тебе јако расрдих, и да нисам ја, о, брате, за твоју дрскост пламао бих те као Бог што хоће. А што се тиче хлеба — сутра ћеш бити у Перекопу и тако ћеш купити — ти имаш пара . . . ја знам . . . Да ли те је одавно ухватила грозница?

Дуго је још у мојим ушима брујао бас војников и дрхтави глас болесног столара.

Ноћ — тамна, готово црна спушташе се све ниже на земљу, и у груди струјаше свежи сочни ваздух.

Ватра бацаше уједначену светлост и животворну топлину . . . Очи заслепљиваху и пред њима, кроз дремеж, пролетало је нешто што умирује и очишћује.

— —

— Устај! Брзо! Хајдмо!

Ја упалих отворих очи и брзо скочих на ноге, чему поможе војник, јер ме силно повуче за руку.

— Тај брзо! Полази!

Лице му беше суровије и узнемирено. Ја се обазрех у около. Сунце се рађало, и његов ружичасти зрак већ је лежао на непомичном и модром лицу столареву. Уста му беху отворена; очи избечене гледаху стакленим погледом који је изражавао ужас. Одећа му на грудима беше сва исцепана, и он је лежао у неприродно искривљеној пози. Од „студента" не беше ни трага.

— Ну, шта си се загледао! Хајде велим! — рече војник вукући ме за руку.

— Умро? — упитах дршћући од дугачке свежине.

— Разуме се. И тебе да задаше, и ти би умро, — објасни војник.

— Њега . . . „студент?" узвикнух ја.

— Па ко ће други? Ваљда си ти или ја? Ето ти наученика... Вешто га смлати . . . и својим друговима подвали . . . Да сам ја то знао, убио бих ја још јуче тога „студента", убио бих га једним ударом — плус песницом међу слепе очи . . . и на свету један лупеж мање! Разумеш ли ти шта је он урадио? Сад морамо ићи да нас пиједно човечје око не спази у стени. Јеси ли разумео? Јер — столара ће данас наћи и видеће — задављен и поарао! Почеће трагати за нашим братом... Одавле идеш, где си пресељно? Па ће нас ухебати . . . Ово истина и ако немамо ничег при себи... али је његов револвер код мене под мишком! Видиш!

— Баци га! — посаветова војнику.

— Да га бацим? — рече он изнешћено . . . — Ствар је од вредности . . . А може бити неће нас ни ухватити... Јок, нећу да бацим . . . но зна да је столар нашо оружје? Нећу да бацим . . . Кошта бар три рубље. Куршум је у њему . . . Ех, како бих ја овај куршум пронзрјао кроз

Манастир Љубостиња (по фотогр. Гкогр. Завода В. Шпиоља)

чутуру нашем милом другару! Колико ли је он пута само понаша дигао, а? Анатемнак!

— Ето ти и кћери столарове . . . рекох ја.

— Кћери? Какве? А, његове . . . па поражње, за нас вала неће моћи; о њима не треба ни говорити . . . Хајдемо, бураџару, брже . . . А куда ћемо?

— Ја не знам . . . све једно!

— И ја не знам и знам да је све једно. Хајдемо на ону страну — тамо вала да је море.

Пођосмо десно.

Ја се окретох натраг. Далеко од нас у стени подигао се тамни брежуљак, а над њим сијаше сунце.

— Гледам да није васкрсао? Не бој се, неће устати да нас јури . . . Научењак је, види се, промућурна глава, тако га је склептао . . . И то ми је другар! Добро нам је подвалио! Ех, брате, кваре се људи, из године у годину све се више кваре! — рече жалосно војник.

Степа, пуста и мртва, сва заливена јарким јутарњим сунцем, ширила се око нас, сливајући се на хоризонту с небом тако јасном, тако ласкавом и дарежљивом светлошћу, да свако прво и неправедно дело изгледаше немогућност на великом простору те слободне равнине, покривене азурним небеским сводом.

— А ја бих ждрао, бураџару! — рече мој другар, савијајући цигару на нахорке[1]).

— На шта ћемо данас јести, где и како?

Загонетка!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Тиме приповедач — мој сусед у болници чија је постеља била поред моје — завршн своју причу, рекавши ми:

— То нам је све. Ја сам се био здружио с тим војником и заједно с њиме дошао до Карске области. То беше добра и врло искрена душа, типична сибирица — бојак. Ја сам га поштовао. До саме Мале Азије пили смо заједно и тамо изгубисмо један другог . . .

— Ви се сећате по катнад столара? — упитих ја.

— Као што видите — или као што сте чули . . .

— И Вама није пошта?

Он се засмеја.

— А шта бих као требало да осећам? Нисам ја крив што се с њиме тако догодило, као што ни ви нисте криви што се са мном десило . . . и нико није ничему крив, јер смо сви ми подједнако — животиње.

Петроград **Вој. Ст. Поповић**

[1]) Последња врста дувана.

Листићи

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

Захвалност

— Мерија Комарњицка —

О Господе, Господе, Господе!

Ево на предосветној, тихој кући стојим пред Тобом на земљи застртој цвећем, на земљи из које се дими најдивнији мирис, ил кадионици твојој која је обешена о небо, о зраке зорине.

О, како сам срећна, Господе мој! О, како безгранично опијена срећом!

Дао си ми дивну душу и дивно тело, да бих се радовала тајанственој срећи.

Ти једини знаш моју тајну срећу, Ти који си пребројио моје јаде и моју беду, који си пловно нада мном у виду облака, када сам јурила по трњу, блатиштима и беспућу.

Ти једино знаш непомљиво пријатно дрхтање с којим пролази кроза ме тајанствена чар.

Душа је моја невинашце на материнским рукама анђелâ који је носе;

Невинашце које разрадованим очима поздравља свет немани и тајанствени, од како си испред њега склонио завесу чуда и показао му лице Своје у магли јутарњој.

О, Господе, Господе, милујеш ме, милујеш прах свој и цвет свој.

Отклонио си буру од мога дома и нисн дао чудовиштима да испузе из пећина подземних, да бих се радовала срећи.

Ево ме пред Тобом, праве и високе до неба, ево ме пред Тобом, трске крај бескрајних вода.

Ево ме пред тобом, цвета у тамној ноћи процвалога, гусала захвалности које јече у јутарњем зраку.

Узми ме у руку, цвет свој, гусле своје и звоно своје. Нека се пољем ори глас звона, нека по језерима и шумама јечи песма његова срца.

Дигни у небеса дим свој, облак и птицу своју, нека каже звездама да је нисн напуштио,

Да си ме замиловао ма да сам бедна и сићушна и цветам невидљивим цветом,

Да неће престати срећа моја, срећа завидна, срећа тајанствена —

У летње ноћи, када у ваздуху круже јата свитаца над дрвећем,

У летње ноћи, кад месец сребри воду и беле утвари иду по ноћарима —

У летње ноћи, када ситна, топла киша удара о лишће које звони, када трска шушти поред бескрајних вода и из земље се дими мирис тајанствени.

С пољског **А. Р. Кнежевић**

Прошлост

У грудима је осећао необичан бол, а очи му се непрекидно напољавахуу, ма да никако није знао себи да објасни, откуд он овде крај те дивне али непознате покојнице.

Вопитаница је слабо осветљавала празну собу, док с поља није допирао ни најслабији шум, ни најлакши дах. Тишина. Оморина. Полутама. А изнад свега тешка рука неумољиве смрти с тешким печатом својим.

Нигде украса, нигде веселе боје...

Мало по мало поче се одаја пунити разним лицима, од којих је младић многе добро познавао, док су му други били са свим непознати. Сва та лица прилажаху бутке

те непријатне шаре и да на њихово место ставе лепше слике и веселије боје, али им је сав труд био узалудан, јер је због тога оно пригло још много тужнији утисак производило, но пре овога.

Оморина све јача. Ваздух је суп и загушљив; светлост све слабија...

У том се од гомиле одби дивно једно чедо и приви уз младића у тврдој намери да с њим заједно бди. Мека

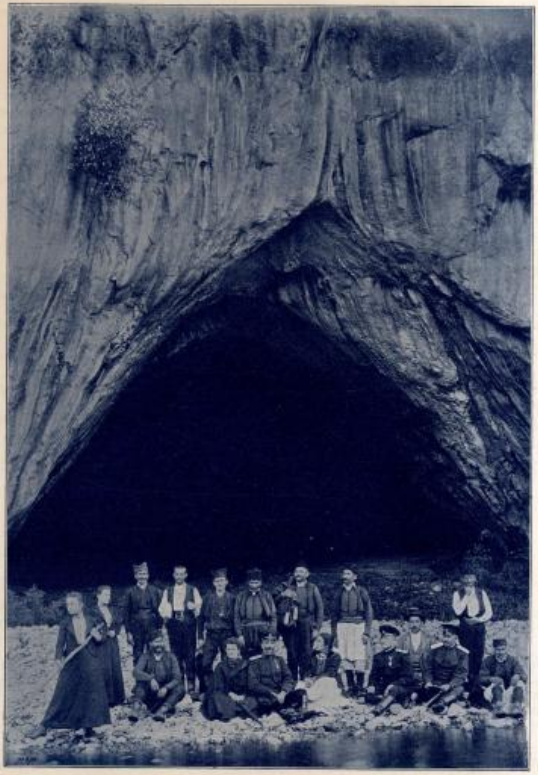

Рибничка клисура

столу и откидаху по један или више цветова из венца крај покојничиних ногу, док не однесоше све. По том почеше шарати по покрову прне шаре, које у брзо површше сав покров, све лице и руке у покојнице, те је страшно нагрдише. По неке личности, а нарочито једна, покушаваху, до душе, на све могуће начине да уклоне

рука њена поче му лагано растеривати лампршену косу са чела; најлепша уста шапташу му на ухо утехе које је он жељно пио, као што тешак болесник у очајању пије једини лек од кога очекује помоћ; а у исто доба почеше се из њених очију, из оних дупких и топлих очију, као у детета, полако крунити сузе које се као бисерна зрнца

откидаху од образа и капаху младићу на руке, где се претвараху у мирисне цветиће који својим мирисом испуњише сву околину. То беше једино цвеће и једини мирис у одаји.

Од једном почеше из свих кутова и из свакe стопе земље избијати неки пламени језичци који у тренутку испунише сву одају и одвојише младића од његове друге. Шиштање тих језика, чије је главно врело било у оној гомилици непознатих људи око врата, чуло се на далеко, док пламен не дохвати покров и покојницу, те се све претвори у један једини пламени млаз који пробу таваницу и изби напоље, где се изгуби у даљини, испуњујући још за дуго ваздух својим шиштањем...

Кад се младић пренуо, око њега већ не беше ничега. У одаји се није могао приметити ни најмањи траг од пожара, нити се у ваздуху осећао ма и најмањи дах који би на то подсећао, — али ни покојнице не беше више. И кад младић, гоњен несавладљивим болом, пружаше руке за оним што изчезе и преклињаше оно Ништа што га окружаваше, да му каже: ко беше та покојница? — зачу он у исти мах одозго, одоздо и готово са свих страна неки тихи напат који је све већма јачао, док, најзад, неки силни глас не грмну баш поред њега: „То беше твоја прошлост!“...

А из даљине се одазва, као одјек, шиштање језика који у сложном хору победоносно прате изумирање једног необичног пламена.

Маја 1902. год.
Београд.

П. В. Мијатовић

Стара врлина

ДРАМСКА КАЖА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

написао

А. АМФИТЕАТРОВ

ЛИЦА:

Силвија **Лавчелото**
Галеото **Уго**
Тереза

ДОГАЂА СЕ ЗА ВРЕМЕ ПРОТАШИХ РАТОВА

Пространа дворишта норманске грађевине: мешавина византијског стила и мавурског: шаренила, преобилне орнаментике и источњачке раскоши. У дубини тераса са портиком витких стубова. У даљини брда и Салернски залив. Из дворишне се улази десно и лево. Дође степенице воде на терасу, испод једних су тајна врата.

ПОЈАВА I.

Тереза и Уго (у оклопу) излазе из тајних врата

Тереза

Хајд', ућите Уго! Ал' у ходу тишем,
Што се може тишем!

Уго

Ко мачак за мишем!
(опотаче се) Их, до сто ђавола!

Тереза

Хвала вам на томе!
И ви сте ми мачак! Прави медвед, боме...

Уго

Обуј бар и мачка оклопичином каком
На чијк нек прошета по поду оваком:
Ни сомотском шапом не би знао стати. —
Сад у повереву: да л' бих смео знати
Шта све ово значи?

Тереза

Грофица не прати
И само ми рече: да што брже пођем
И да с вама тајно у замак јој дођем.
А дозна ли о том створење још које,
Одсећи ће, вели, нос и уши моје.

Уго

Нек ме, вала, није ако ми је мила
Тајанственост ова. Нечастива сила
Поред свake тајне има свог рачуна.

Тереза

Умукните, Уго! Грофица је тука.

ПОЈАВА II.

Пређашњи и Силвија.

Силвија

О витеже, здраво! — Ти се сада склони.
(Тереза оде).

Уго

На услузи увек одличној младени!

Силвија

Намераван да ти врло важно дело
Поверим и предам. Тражим срце смело.
Моја част, твој живот — на коцки ће бити!

Уго

Кад знаш да је нама (то се не да скрити)
Ваша част и скупља и дража од света,
А мени мој живот (јер шта бих без њега?) —
И наша ће коцка поуздано бити!

Силвија

Јеси ли још снажан?

Уго

Не смем, госпо, крити:
Зуб времена гризе! Већ педесет бројим,
Грофице прекрасна; ал' још се не бојим.
Некада сам с грофом (то је било давно),
На шест непријатеља насртао славно,
Четворица ни сад још се не бих дао!
— Ја вам се не хвалим (за тим писам стао).
Ал' од оклопника што се вама броје
Нико не насрће на јунаштво моје.
Све млаколоње неке! Да достигну старце —

Причекат им треба! — За наше ударце
Друкчи ков се тражи!

Силвија

Јеси л' веран мени?

Уго

А ко још'те не би тако ретког жени?

Силвија

Реци, да л' се могу поуздат' у тебе?

Уго

Најамник сам, војник: за то ценим себе!
Без дома сам, рода, без порода свога,
На ни другу немам осим мача мога.
Отаџбина наша само онде буде,
Где нам се весела и радости пуне;
Где нам за рад плате кол'ко се заслужи,
А како се плати, тако се одужи.
Ко тврдичи с нама — нестане нам воље,
Па пођемо оном који плаћа боље.
И неђ можда сутра круг верних другара
Крене се против старог господара.
Плаћајте ме добро, ја сам од заната,
Па ћу бити вéран — догод траје плата.

Силвија

Ено злата, узми! Је ли доста?

Уго

Хвала!..

Дакле: кога?

Силвија

Како?

Уго

(покрет као да убија)

На онако.... шала!

Силвија

Разбојниче, мислиш....

Уго

Опростите, молим!
Из навике рекох, а не што баш волим.
Шта ћу: никуд, госпо, сад из коже ове.
Кадгод какав знатан господар позове,
Ил' таква мадона, у свој замак сјајни
Најамног војника на разговор тајни,
Па му дају злата и поклоне скупе —
Не значи л' да желе: његов мач да купе!

Силвија

Тако је; погађаш.

Уго

Рецте ми: ко је?

Силвија

Крвник ми је!

Уго

(покрет као да ће убити)

Хоћу л'.....?

Силвија

Дâ, учини своје.

Уго

Ваш је новац шапт'о нешто с мачем мојим.
Свршићу с крвником — ја нам добар стојим!
Ал' кад?

Силвија

Још одмах сад!

Уго

Куд ми вала поћи?

Силвија

Никуд! Овде буди.

Уго

Дакле, сам ће доћи!
Али ја га не знам. Рецте ми име.

Силвија

То је — *Галеото!*

Уго

Како?! Зар са њиме?
С мадонином гостом? А нишлисмо, боже,
Нешто сасвим друго о ласпању тоже.
Виђасмо га с вама.... Ал' сад ништа нéма:
Место брачног одра рáка му се спрема.
Жалим га, мадоно! Јуначке је крви;
Где песницом лупи — разбије и сврви.
Није к'о наш отац (ово међу нама),
А расипа злато као да је слама.
И — све ми се чини — лаком је на жене!

Силвија

То сад главом плаћа!

Уго

Умреће од мене!
Платили сте лепо, ја му смрт досуди'. —
А сад питам још'те: ко ј' од ваших људи
Вама одан слепо, уз то срца једног?

Силвија

Зашто?

Уго

Галеото — не бојм се *једног!*

Силвија

Где, а ти се хвалиш: на четир би мог'о;
А сам Галеото сада ти је много!

Уго

И не лажем, госпо: ал' грех, што ћу крити,
На њих пет палеће!

Силвија

Трећи не сме бити!
Зар опаква тајна . . . .

Уго

А ја ћу вам рећи:
Прво троје пек свршн, а за вама тај „трећи".
Стиар је врло проста — може да се сналази.

Силвија

Разбојниче! Хуло? Зар да невин страда?
Ти хришћанин ниси!

Уго

Јесам, хвала Богу . . .!
И срећни сте што нас још услужит' могу,
Јер нећ сутра, госпо, друкчије бих знао:
Ни за три хиљаде не бих руку дао.
Само радног дана мач ми тучу стварa,
А кад празник дође — он ми се одмара.
Тад опроштај молим грехонима разним,
А у подне боце конябим и празним. —
Сутра нам је празник Христова рођења.
Тă пре бих се дао, тако ми поштења,
Обесити њутке, нег' да мач извучем
И да се на Божић с хришћанином тучем.
И баш тă ме вера на уговор гони:
Чим с оближње црквe вечерње звоници
Прекинут биће све услуге моје,
Јер ће мач отићи у корице своје.
А злато, што приниех, добро ће ми доћи,
Јер ћу с ваше даље својим путем поћи.
За то ми, мадоно, помоћница смела
Одредите одмах!

Силвија

(за себе)

Кад бих сама хтела . . .

Уго

(гледа је у очи)

Да ли се бојите?

Силвија

Зашто?

Уго

Чак ни крви?

Силвија

Ни ње!

Уго

Е па онда моћи ће да сврши
Херкулеса моћног и малено дете.
Вала с леђа приђи (ако ви укажете)
Па ударцем једним да му сврт задаш'о!
— Ако би ви хтели . . . .

Силвија

Шта? Говори само.

Уго

Залубљен је у вас. Ако би помогли,
Његову би пажњу одвратити могли
Ласкањем ил' шалом или песмом којом,
Укратко: на каквом ђаволијом спојом.
А ја бих му тада, као то већ бива . . . .

Силвија

(замишљена)

Већ је пет година од кад срам покрива,
Због тог Галеота, мој род стародавни!
Разваратник је, лисац и лицемер јавни,
Шпијарице људе заводљивац клети.

(плаче)

Ах, Асунта, сестро! Час је да се светн! . . .
Да л' још сунце греје мило лице твоје,
Да ли си ми жива, слатко миле моје,
Или ми те, јаох, прва земља крије!

Уго

Шта вам је, мадоно? Ше већ давно није!
Тă ја сам се онда, оног тужног дана,
Довео до века вечитога стана?

Силвија

Зар не може потреб без крвнаца бити?
О, мој верни Уго, ја ти не смем крити:
Је л' жртва ил' жива? — не зна још нико.
Али неуздано знадем тек толико
Да је онај кочнер страшну тајну крио,
Јер је — чуј же, Уго — без Асунте био!

Уго

Ко у каквој бајци! Сиет ми језа пређе.
Али како . . . .?

Силвија

Чућеш! Кад ми отац дође,
Са тужнога лица сузе му се лише.
Промуца ми тужан: „Сестре некад више!
Зарала је кужна њоиас нама узе!"
Молила сам оца, лијући горке сузе,
Да ме и њој одведе, да је видим још'те,
И последњи пољуб сестрињске милоште
Да дадем Асунти. — Ал' он рече само:
„Не, то не сме бити! Зар да куги дамо
И тебе у жртву, једницу моју!?"
Тако ја не видех мртву сестру своју;
Само крст јој видех што ј' над гробом био.

Уго

Њено мртво тело и од нас је крио,
А кочнер је веома, јадник, сам закин'о!

Силвија

Од тада је отац све сетнији бив'о. —
После сестре моје, на годину дана,
Разболе се смртно. Кад од капелана
Свету причест прими, повери ми тада
Узрок туге своје и смртног јада:
„О, Силвија кћери! Ја ћу у гроб лећи,

Ал' ти прво морам страшну тајну рећи.
Осveта ће само наслеђе ти бити.
Знам те: што ја хоћу, учинићеш и ти!
„Сестра ти Асунта сад је под сраmотом.
„Јер побеже у свет с подлим Галеотом! —
„Племе нам је чисто, поштено и славно.
„Да му то сачувам: ја ожалих јавно
„Живу нам Асунту. Избеh' суњу сваку
„Један празан ковчег потребох у раку!
„И свет поверова . . .“ Опрости нам сада,
Боже, грех ужасни учињен од јада!

Уго

Врло лепе ствари! Јес', тако ми Бога!

Силвија

„Нађи“ рече: „сестру и крвника тога,
„Па му се осveти, — ал' *тајно* осveти.
„Учинити ми јавно, мртав ћу те клети!
„За тајно злочинство осveту ћеш крити,
„Ова, ко и злочин, мора тајна бити.
„А треба ли човек да изврши дело,
„Треба ли ти срце јуначко и смело —
„Ти се Уга сети! Повереће моје
„Ужина у свему. Он ће силе своје,
„И срце и руку, драговољно дати
„А треба ли ћутат', — он ће и то знати!“

Уго

О! покојни гроф је добро људе знао.
Свет нам је добар и најбоља дао:
Ја ћутим ко риба, кад затреба само.
Такав нам је занат, па за то и знамо.
Причат' о убиству које ће тек бити,
Опасно је врло, па се мора крити.
Иначе се плаћа и то врло скупо!
А причати после . . . . сувише је глупо,
Јер је закон чудан: чим те ма где стигну,
Укажу ти почаст, па те — у ниске дигну!
Нек вам се господство ничега не боји;
Јер, лепа мадоно, ствар овако стоји:
Ако сестра живи, ока ће се пећи,
А кривац одавде неће жив изаћи!

Силвија

Е па нека буде; њену ваља мрети!
Ја ћу све лукавство у помоћ узети,
С њим лупкост и ласка учиниће своје.
А кад време буде . . . .

Уго

Извршење моје
Готово ће бити. — Рад успеха јача
Однојте га како од његова плача.

Силвија

Нет! Ја говор чујем! . . . Све ј' у руци твојој.
Сакриј се и чекај у одаји мојој!

(Уго се сакрије)

ПОЈАВА III.

Силвија, Тереза; за тим две служавке уводе, с десна, **Ланчелота.**

Тереза

Гроф Галеота пађе на милост чека.
Пађе ли штитоноша . . . Порука је века.
Пред вас би, мадоно, да изиђе сада.

Силвија

Уведи га к мени.

Ланчелото

На колена пада
Пред лепотом вашом и опроштај моли
Мој господин врли, јер га душа боли
Што већ крај вас није. Он од јутра рана
По блатишту грозном, ево целог дана,
Дивљега је вепра гонио и тук'о.
Мало пре га уби. — У кра се обук'о
На пред ваше очи није смео доћи;
Ал' ће пред вас пасти — неће ни час проћи.

Силвија

Хвала! Мој опроштај односите њему,
Штитоноше млади. Јер, судећ по снегу,
Биће да пађе нисте. Да не грешим како?

Ланчелото

Штитоноша, јесте.

Силвија

Зар ви млади тако
На јуришу славном већ другар у бојУ?!

Ланчелото

Другар не, већ слуга што би главу своју
Жртвов'о за њега.

Силвија

Скромност, ништа друго;
Али част вам чини. А јесте ли дуго
У служби код гроФа?

Ланчелото

Пет година само.

Силвија

Ако је толико, треба да се знало.

Ланчелото

Не, добра мадоно! Не бих вала рекао:
Овде сам приликом.

Силвија

Гроф је код вас био
Има пет година.

Ланчелото

Жалим што већ тада
Не служих у грофа к'о што служим сада.

Ал' ваша доброта позната је мени:
Јер гроф ми је прич'о о најбољој жени.
Од њега научих да вас и ја волим,
Да се с њиме Богу за Силвију молим.
Било ми је тешко, било ми је жао,
Што дивну младу ону нисам и ја знао.

Силвија

О, где, где, синьоре! Да, тако ми неба
Грофову захвалност ушисати треба
У списак врлина, што га красе давно,
Рад којих му име постаде већ славно.

Ланчелото

Тако је, младо. Име му пролѣта,
Пуњено и славно, широм белог света.
Храбрије од срца у његовим грудма,
Вернијег кад љуби — још нека међ људма.

Силвија

Заштитника свога ви волите страсно.
То је од вас лепо, похвално и часно.
Али што се тиче љубави му верне —
Веровати могу само лаковерне!

(Ланчелото хоће да јој нешто рече; Силвија, осмехујући се, настављa говор)

Гроф је Галеото — прича се међ људма —
Ветрогоња лепи без срца у грудма.
Неверник љубавни, пун страсног пламa,
У окове грозне казана и срама
Бацио је жене! — Још се прича свуда,
Да је брод му ратни пун најређег чуда:
У њему је, кажу, плен ратничких дана,
Јато робињица са Сарацјских страна.
И Асунта нека помиње се много!

(замишља се)

Опростите што се уздржат' не могу'.
Имала сам сестру... ах, утехо наша!...
Умрла је млада....

Ланчелото

(глас му дрхти)

Света туга ваша
И у моје је срцу одјекнула сетно.
Сви ћемо помрети. Свет је поље цветно,
А смрт не одбира кога ће да коси:
Старо ко и младо она у гроб носи.

(савлађује се)

Ал' да се, младо, огрешите много
О мог господара — сведочит' бих мог'о.
Од кад сам код гроба, мени је пре свега
И дању и ноћу да будем крај њега.
Робињу на какву, јест, милости ваша —
Не види ни чадор ни галија паша.
Ја знам добро гроба, знам и коју воли,
Коју обожава, за коју се моли.
Ја знам оно име — драже му од свега —
Што је и од смрти сачувало њега
У Никомидијском карантину клетом
Кад у мало није променио светом
Због врућице грозне... А то ми беше
Страх за Сарацене који га пронесе
Кроз дивљачке хорде ко страшило грозно.
О, многи је клетник моћ његову позн'о
Кад би се гроф храбри, кличући га смело,
Вињо кроз орде на јуначко дело.
Милина је било погледати тада:
Турбан за турбаном под оштрицом пада,
Зеленило полско крв душманска пијаи —
Час победе наше јаука се и слави!
Победнички гласи оре се и вију
У част и у славу.....

Силвија

Реците ми чију?

Ланчелото

(дубоко се поклони)

Силвије младе! —

Силвија

(за себе)

И сувише ласка!
Али ако, ако... Здераће се маска!

(гласно, веома весело)

Биће да је било... биће друго које...
Можда баш *Асунта*, ал' не име моје. —

Ланчелото

Рекосте *Асунта*. Други пут је оно
Како ми то име (за ме сасвим ново)
Помиње мадона. Врло ми је жао:
Никакву Асунту нисам никад знао.
И ја не разумем... ако можда није?...
Шта мадона хоће?... шта се у том крије?...

Силвија

(за себе)

Збуњио се... дрхти.. у лажи се сплео...
Позелењео је... не зна шта би хтео...
Издајници подли! Све знам добро!

(гласно)

Шала,
Само шўка шала. — За извештај хвала!
Та обичај стари већ знате и сами:
Кад се витез врати изабраној дами,
Она га, због сузе што јој сузе мори,
Због растанка дугог што јој тугу створи,
Пропиткује, куша; хтела би да позна,
Да од њега само ал' другова дозна
За неверу тајну и љубави друге,
Што их море крије и године дуге.
Оно име рекох (је л' што до тог стало?)
Што ми је од других прво на ум пало. —
Гроф је мени веран, у то сумње није.
Поштено му срце само за част бије;
А колико ценим и колико волим
Што сте ви крај њега... ево ја вас молим
Примите за спомен на познанство наше
Овај златни ланац за услуге ваше
Учињене грофу.

Ланчелото

Младо! У страви...

Силвија

Не захвалујте ми!
(Ланчелото клекне; Силвија му метне ланац око врата; за тим Теран:
Ти ми одмах јави
Чим грое ако дође.
(Оде)
(спушта се)

ПОМЕН ГОГОЉУ

о

педесетогодишњици смрти његове.

(прочитао)

Борба Малетића „Грађа за историју српског народног позоришта у Београду“ 1884. налази се **о Гогольеву „Ревизору“ као о драмском делу** не само прибрано рецензије српских критичара о првој појави његовој на београдској позорници 1870., и руских (кратак суд Бјелинскога и опширан извод из Водовозовљеве рецензије), па и самога Гоголя, него и пресудно мишљење Малетићево, не баш новозлано по ову комедију, са гледишта чисто уметничкога. То би се у осталом подударало и са неким руским и пољским критичарима, који су ову комедију пресуђивали са гледишта, са кога је и Малетић, а који су припадали и истој књижевној школи, којој и он: псеудо-класично-романтичној (еклектичној).

а) У „Видов-дану“, бр. 26. и 27. од 1870., изашла је **рецензија о „Ревизору“**, по тврђењу Малетићеву од *М. Бана*. У њој се прво тврди, да је руска драмска књижевност заостала иза напретка осталих грана руске књижевности и да се није ни оволико развила, колико драма у Пољака, Чеха и Јужних Словена. За „Ревизора“ посебице каже, да „остаде само покушај, који нам открива крепки цртача појединих облика из руског друштва, али само цртача, који крепост тера чак до грубости, а *никако драмског вештака*,[*]) који уме заплести и склопити као што ваља један комад. Гоголь није без комичне соли, а има и доста изоштрену сатиричну жилку, али његов нацрт, не имајући никаквих контраста, сувише је једнолик, као — живопис без кјароскура (нејасне светлости, сумрака, сенке), сувише је једнолико отегнут па умори занимљивост, сувише показује све саме људости и покварености да би нас могао интересовати. А чему нас учи? Само томе, да најжалоснији појам добијемо о руском чиновништву и грађанству. Је ли тај нацрт веран? Ако је и био за Гогольева времена, он га је тако извео у његовој грубој нагости, не противстављајући му никаква светлија облика, да и у Русији и изван Русије не може друго побудити у публици до презреље према чиновничком и грађанском реду. Ту је промашена драмска циљ, као год и у нашем „Потурици“ од Кукуљевића . . .“ („Грађа“, стр. 547—548). За тим се писац ове рецензије опет враћа на обраду Гогольева „Ревизора“ у својој рецензији Кателвекијеве „Сеоске школе“, па хваљећи у овој драми састав озбиљнога и комичнога, племенитих или наивних карактера, противстављених порочника или смешница, и сву њихову добро испреплетану радњу, узноси њена писца изнад писца: „који мисле, као на пр. Гоголь, да се једном једницатом сатиричном стихијом поставља и у самој комедији драмски објект“. На онда објашњавајући то једним доста тривијалним примером (служењем исте чорбе у разним тањирима) поставља као опште правило за састављање комедија: „Који год комад жели у себи **јаких** *контраста у карактерима и догађајима*[†]) доследно и сразмерно изведеним, укусно измишљаним, и вешто заплетеним, тај не може ни публику, а камо ли собиље позивајуће оне уметности интересовати“ (стр. 548—549). А то потврђује поредењем успех, који показаше на нашој позорници Гогольев „Ревизор“ и Кателвекијева „Сеоска школа“: „*Прво поред све своје сатиричне али* **монотоне** *струје досадно је најпосле и самим умнијим гледаоцима нашим*,[‡]) други се својом драмском и комичном снагом дошао свој публици без разлике.“ Не можемо овде пређутати, а да не поменемо, да недовољном успеху „Ревизора“ на нашој позорници може бити онај исти узрок, због кога је и сам Гоголь био незадовољан са првом појавом својега комада на петроградској позорници, а то је: глумачко неснаћање улога и вешто изношење њихно.

б.) Други рецензент Гоголева „Ревизора“ био је др. *Милан Јовановић*, познати књижевник и критичар. У 29. бр. „Јединства“ од 13. *фебруара* 1870. изашла је његова **рецензија**, са свим супротна Бановој, јер пресуђује ову комедију са другога гледишта. То гледиште исто је оно, са кога су Гоголев књижевни рад у опште и ову његову комедију на по се, неколико година доцније, пресуђивали М. Ђ. Гликић, Л. Пачу, П. Тодоровић и др., и по коме је књижевност на *праом* месту израз друштвених мисли и потреба, те се по томе цени њена вредност уопште и појединих дела посебице. С тога и овај рецензент и ако осуђује технику, па нема ништа ни против самих карикатура у овој комедији, долази после свега разлагања до овог крајњег резултата: „Против иступника жестока сатира, према законима достојанствена збиља, према друштву чиста човечанска наклоност то су три атрибута Гоголеног „Ревизора“, који ће у свако доба издржати најстрожији суд објективне критике“ („Грађа,“ стр. 551).

в.) Крај свега тога *Ђ. Малетић* тврди, да ова Гоголева комедија: „у нас интелигентију публику у опште није бог зна како задовољила. *Познавање европске драматске литературе дало је нашој критици тако мерило у руке, да се није могла занети уродицом према Русима симпатијом.*[*]) Публика у опште пласкала је и овде као иначе на представама, које цртају обичан, њој *познат* живот, а не [здесе] на вишег идеалног живота пренесене слике, које су јој већином неприступне; али је критика остала на својој висини“ [†]) (Тамо, 547). А наивни главну садржину српских рецензената (Бана и Јовановића), руских критичара и самога Гоголя о „Ревизору“ [‡]), завршује овим речима: „Кад

[*]) Ми истичемо.

[†]) Ово ми нарочито истичемо као јасно обележје идеалистичкога књижевног правца, којему припада и писац ове рецензије Крајња противрећа су то тежишне тачке, што, тек „јаких“ покрпати ради лоду с једне стране сувише карактера, као шећера, а с друге — тешке прозе, као брашна. А ко треба нарочито доказивати, да, колико је то увелико од отворености, живота, шти даље истрајности узрока, са којих је тај правац одвојен реализам, чиј је против представник Гоголь.

[*]) Ми истичемо.

[†]) Ово ми истичемо.

[‡]) Ту без сумње мислила на Банову критику, коју ми овде истичемо поред Јовановићеве.

[‡]) Под називом неки да му је сав руски материјал о „Ревизору“ дао Ж. Јовић, преводилац ове комедије.

све, што је овде приведено, прикупимо у неколико речи, онда у целој комедији нема *ни једног* заиста карактера, шта више ни један од њих нема ма какву лепу црту, а такиога друштва нема нигде у свету. Ја се не опомињем, да сам игде читао, да у комедији не треба наносити и добре стране поред рђавих као што Гоголь мисли, што би се вели онда *исмејале* и његове врлине. — Онда није чудо, што му ни *једно* драмско лице не одговара природи општој" (Тамо, стр. 561).

Гоголь је на оно, што су му замерали сапремени му руски критичари књижевнога правца, којему припадаху и наши Бан и Милетић, одговорио у својој „Књиженој Шетњи". У одељку одмах за овим упућујемо наше читаоце на тај духовит одговор. Али нема сумње, да ће једном, кад у Русији са свим нестане, или што мање буде, погодаба за чиновничку покварености, против које је устао Гоголь у овој својој комедији, припадати и она главном садржином и смером историји исто онако, као што су тим, у многом, прилаче — и његове „Мртве душе", но ослобођењу руских мужика, којему је он много допринео овим својим знаменитим делом. Ну на сваћа ће остати његово верно и ненадмашно цртање с природе појединих карактера и прилика као непобитно сведочанство његова књиженог ћенија.

О педесетогодишњици представе Гоголева „Ревизора" изашло је у „Виделу" за 1886., бр. 99., под рубриком „Из науке, просвете и уметности", чланак **У спомен Гоголевом „Ревизору"**. Споменувши да је у априлу те године равно 50 година, како је „Ревизор" одигран први пут у Александријском позоришту у Петрограду, нели писац, или управо састављач, тога чланка: „То је веома важни догађај у историји руске драме и у историји руске сцене. Гоголев „Ревизор" пресекао је период имитовања у руској комедији и показао јој праве, истинске задатке: да буде верна и уметнички израз савременога живота, заједно са свима његовим врлинама и манама. Гоголев „Ревизор" показао је: да руска комедија не мора бити скутоноша западне јеврописке комедије; да треба да буде самоникла и народна; да је у слободноме стварању јемство за њезин развој и њезино успеване". За тим казује: какве је муке пиао Гоголь и ко се све (Жуковски, кнез Вјаземски и гроф Вијелогорски) заузео у цара, да се „Ревизор" први пут одигра у позоришту; како је и ко је нападао Гогола после прве представе. За тим говори: како је „Друштво пријатеља руске књижевности" 19. априла те (1886.)г одине прославило у дворани Московског Универзитета педесетогодишњицу представљања „Ревизора"; доноси у преводу говор А. Н. Весељовскога; чланак Гоголев: „Утуготе онима, који би желели одиграти „Ревизора" како ваља", што је прочитао Н. И. Стороженко, као и резултат Стороженкова истраживања: „да је Гоголь написао тај чланак под утицајем оне лепе критике, коју је Вјељински написао о „Ревизору" у „Отачественим запискама" 1840. и да га (тај чланак) је Гоголь написао између 1841. и 1846.; беседу Н. С. Тихонравова о том, кад се и како се писао „Ревизор". Не можемо се растати од овог симпатичног чланка „Виделова", а да на овом месту на сва три поменута рада, која су читана на овој седници не наведемо по нешто, што и сад има вредности било као резултат истраживања, било као допуна слици живота и рада Гогола, који српски читаоци могу добити о овом великом писцу према оном, што се о њему налази у српској књижевности.

У **беседи** *А. Н. Веселовскога* истиче се као најлепше доба књижевног рада Гоголева 1833—1837.: „он је тада био пођдан у своју снагу, а поред њега беше Пушкин који је умео ценити уметничке производе. У Гогола беше све што је захтевала позорница као од писца комедије. Његов је отац страсно волео позориште, па је код своје куће у селу приређивао представе. Гоголь се још тако одликовао комичарским даром. Он је помишљао да буде глумац, а не писац. Кад је дошао у Петроград, положио је испит почетника глумачког. Живот у Малој Русији и у Петрограду дао му је изобилна грађе за големе комичке слике. У њему се рано развила једна способност, којој се дивио Пушкин, а то је: да испод спољашње лудости и озбиљности наће у дубини душе смешне особине и црте потпуног пијанства. Уза шалина и разиолики дијалог његових драмских радова, уз фино посматране и дубоко разумеване човечије душе придружује се поступно друштвена мисао, која произлази кроз читаву комедију „Ревизора". Из засебних чињеница ствара се опште горка слика руског живота која је после уплашила и самога писца. Многи су се љутили што у „Ревизору" нема јунака, нема племенитих душа, нема љубави. Гоголь је вешто избегао те замерке у својој „Позоришној шетњи". Он је њима одговорио: *да су у његовој комедији сви јунаци; сажалење је што у његовом делу нису оцазили једну главну особу* — **висок племенит смех.**"[1])

Из **Гогољева** *„Ауутства"* навешћемо оно драгоцено место, које има вредности не само за представљање његова „Ревизора", него и — комедија у опште: „Највише се зала чувати да се не пређе у карикатуру. Глумац треба да је скроман у игри. Оно што је смешно видеће се само по себи у овој збиљи с којом је сваки глумац заузет за своју улогу. Нека се глумац ни мало не труди да буде смешан. Мудар глумац треба да разуме опште људске црте у оне особе које приказује, а о ситницама не треба да се много брине; оне ће се саме показати. Све оне појединости нису ништа друго него боје, које ваља набацати кад слика буде готова".

На поклетву из беседе *И. С. Тихонравова* навешћемо оно место, из којега ће се јасно видети унутрашњи развитак Гогола као писца, као и постанак и обрада његових дела, поименце „Ревизора:" „Успех „Вечери на мајуру близу Диканке" није још пресудио чему ће се Гоголь одати. Не цењећи много своје прве књижевне радове, он намерава да се да на историју. Али већ 1833. године почиње мислити да напише комедију, крупније дело, него што беху пређашње приповетке. И те године написао је „Женидбу". На пакану 1833. године прати се Пушкин из оренбуршке губерније. Он беше отишао тако да прикупља грађу за историју Пугачевљеве буне. Оренбуршка власт добила је писмо да буде на опрезу, јер је историја Пугачевљеве буне само изговор, а Пушкин је у самој ствари *ревизор*,[2]) послан да бајаги прегледа каква је тамо управа. И тако је Пушкин могао у децембру 1833. године дати Гоголу писмо за „Ревизора". Прних месеца 1834. год. Гоголь се морао бринути како ће се опитрати материјално. На поклетву је добио место професорског помоћника у Петроградском Универзитету; постављен је 24. јуна. *Вало је спремати лекције из историје средњега доба, а Гоголь пише „Ревизора"*. Професура није могла утицати у њему тежњу за стварњем уметничких производа. *За све време своје службе професорске Гоголь се занимао више око „Ревизора" него око историје.* Он је у децембру 1834. године писао Погодину: да ћаци дрхћу кад он

[1]) Ми истичемо.

[2]) Ово, као и оно за тим, не истичемо.

чита своје лекције, и да је наумио да остави професорство. Њему је требала друга катедра, друга школа: позориште. *Кад је остављао универзитетску катедру, „Ревизор" је био написан. Гоголь је писао Погодину 4. децембра 1835. године, да је „Ревизор" са свим готов за позорницу.* Гоголь је годину и по био у универзитету, па се на послетку уверио да није за њега професорска учености. Он је тек сад разумео свој истински позив. *Под Пушкиновим утицајем, почео је Гоголь у својим делима расправљати озбиљније задатке.* Он је увидео, то и сам каже, да се у својим списима сувише у залуд, не знајући ни сам чему. *И тако је напустио чртање начелних списа; па почео стварати друштвену комедију. Гоголь се дуго забавио исправљајући „Ревизора". Изостављао је читаве сцене, мењао карактере особа и бришао читаве улоге. Комедија се већ одиграла на позорници, а Гоголь је још исправљао.*"

Као и превођење Гогола, тако и писање о њему и његову књижевном раду почиње у српској књижевности, према њеним приликама, доста рано (1852.) и није малобројно. Оно је у почетку, за прних двадесет година, не само реће, него се држи у главном о преводима и компилацијама, а доцније се појављује самосталније. Прво је, поред помена живота и личних му прилика, истицан књижевни значај његових дела и одавана хвала и слава његову ћенију. Доцније, књижевни претрес његових дела биза све критичнији, и поред књижевне стране истиче им се нарочито друштвени и политички значај са чак и наглашаваним скером; да и међу Србима доприносу остварењу оних друштвених и политичких идеала, којему су, према приликама, доста допринела међу Русима. У то доба, поимење од 1870. на на овамо, књижевни претрес потиче све више прави значај Гоголеве појаве и одређује све тачније апсолутну предност његових дела.

А као резултат свега тога рада о Гоголу у српској књижевности може се сматрати:

1. — Као што у Гоголеву животу видимо у почетку колебање у избору главнога занимања (између гимназијског, чиновничког, наставничког и књижевничког), и да је на послетку погодио оно, књижевничко, које по свем најбоље одговара његову ћенију, — исто тако видимо, да између разних књижевних правада и врста, на којима из почетка огледање своје перо, на послетку се одлучи за хумористичну књижевну врсту реалнога правца.

2. — То и одговарање више аналитичном но синтетичном духу његову, те му и за руком боље испадане дивно и скоро пенадмашно цртање појединости, карактера и епизода, но састављање делова у хармонијску целину. Ово се, у осталом, опажа и на српским следбеницима његовим, а по нашем мишљењу и Гогола и следбенике му на то упућивање и сама књижевна врста, о којој се бавлаху.

3. — Али такав правац и такав успех Гоголев не само што наставише овај самостални, књижевни развитак, на самониклој народној основи, који отпоче Пушкин, него га тако силно кретоше у напред и тако одсудно утицаху на даљи развој руске књижевности, да се у трагању крајњег узрока овом, што и данас у њој задивљава и привлачи к себи цео образовани свет, — наилази на Гогола као на прворазредног ћенијалногa почетника многоме од свега тога.[1])

[1]) „Сви смо ми", рекао је Толстој за себе и себе сличне аналитичне руске, „нашли из Гоголева шињела".

4. — Последице овакога књижевнога рада Гоголева морале су, неминовно, силно утицати на целокупни културни (поимење ужи, друштвени и политички) развитак рускога народа. За то, поред несумњивога књижевнога утицаја, познавство Гогола међу Србима изврши одређени, сличан оному међу Русима, утицај и на остале гране српскога народнога живота.

*

Велики духе руски, ти нам ни слутио, колико ће те један мали словенски народ, по сродан твојим Запорошцима, — ценити и на твоја дела обраћати пажње, у њима уживати и њима се користити у својем сасвим развитку! Као што је крв твојих земљака драговољна мешана и проливана са српском за свету мисао ослобођења и политичке самосталности, тако су и твоја дела допринела на првом месту књижевном, па онда и осталом напретку српскога народа. А није ни чудо, што племенита и бујно развијена појка из велике градине старијега и у многом богатијега брата стрёе плодове своје и у градиницу млађега, сиромашнијега, али честитога брата, да ту не само привремено захрани и наслади његову чељад, гоне да расплођена и онде стално доноси сличне плодове!

Момчило Иванић

Владика Митрофан Шевић. У броју за овим проговорићемо о животу и раду Новосадског владике Г. Митрофана Шевића.

Бошко Југовић (сликао П. Јовановић). — Доносећи до сада неколике радове нашег великог сликара, *Нова Искра* без мало увек је са жаљењем бележила: да ни тај Најив рад није у српским рукама. Овог пута, износећи ову речиту слику пред своје читаоце, са задовољством јављамо да је она по снему српска слика у рукама г. Милана Јовановића, рођеног брата Најина. —

Испосник (сликао Саломон Конинг). — Овај холандски сликар — * 1609 † 1656 — узео је себи за углед великог свог земљака Рембранта. И у портретовању и у радирању држао се његова манира. Радови Конингови растурени су по галеријама у Берлину, Лајпцигу, Шверину и Брауншвајгу. Највећи и најлепши део његова рада сад је у Дрезденској галерији, где је и овај познати и цењени *Испосник*. —

Манастир Каленић (по фотографији Луке Грбића).— На запад од Јагодине, под планинама које деле Лезач од Груже, налази се ова богомоља коју је задао Деспот Стеван Лазаревић. У овом манастиру почивале су мошти светог краља Првовенчаног од 28. децембра 1815. (када су пренете из Срема) до 20. августа 1839. године, када су однете у Тушницу. („Кнеж. Србија")

Димитрије Аврамовић, срп. сликар. Родио се у Св. Ивану, у пајкашком батаљону, 15. марта 1815. г. од оца Михаила и мајке Саре. Као мало дете, доносен је био у Пешту, куда му се отац био одселио, па је, после, прављен у Нови Сад, где је спрашо основну школу и гимназију. Још тада се јавила у њега велика љубав и велика подобност за сликарство. Не имајући новаца да оде у коју школу за ту вештину, Аврамовић је, у некога сликара Мање, и неканога Тали-

јања, сликао мале иконице на стаклу, те је за те своје прве радове добијао по коју пару, коју би штедно да купи коју књигу, те да боље што у сликању научи. Не гледајући на своје оскудно стање, Авромовић, у својој двадесетој години, оде у Беч, да се боље научи у својој уметности. У Бечу је остао само годину дана, па се, због велике своје сиромаштине, мораде вратити кући. Радећи без одмора, Авромовић нешто заради сам, нешто му да отац, а 100 форината поклоњено му је Митрополит Станковић, те, с том сумом, по други пут, оде у Беч, и настави своје учење. Тада се мучио као ниједан његов; радио је од јутра до мрака, а често је гладовао радећи. Али баш то прекомерно напрезање обрати на младога сликара нажељу учитеља, који га препоруче те буде позван у Београд да слика саборну цркву. Слике Авромовићеве ми Београђани гледамо често, и никад не можемо да их се сити нагледамо! У сликању Светаца Срба, Авромовић је гледао да добро погоди народни карактер у лицу и у оделу. И то му је свуда пошло за руком. После је, по жељи Кнеза Карађорђевића, сликао и топлоску цркву. Српска влада, видећи његове одличне способности, посла га, године 1846., да пропутује по Србији, да потражи по старим манастирима и црквама старинске српске слике, и да сними што буде важно или по самом предмету, или по оделу у светаца. Авромовић сврши тај посао врло успешно, и Министарству Просвете поднесе, још те године, свој опис. Задовољна овом радном младог уметника, српска влада пошаље га друге године у Св. Гору, да у онамошњим манастирима потражи оно што би засецало у историју и у уметност. На овом путу, Авромовић је походио Цариград и Солун, разгледао светогорске знаменитости, побележио и прецртао многе драгоцене споменике српске. — Вративши се у Београд, Авромовић је написао и о држаном тромеку штампао: 1. *Описмоје дрсности српских у Светој* (Атонској) *Гори*, с XIII литографских таблица, У Београду 1847 (1849), у великој 8-ни, страна 82; 2. *Света Гора са стране вере, уметности и повести*. Описана *Димитријем Авромовићем*, живописцем, у Београду, 1848, у 8-ни, страна 180. Оба ова дела врло су занимљива како за географа и историка, тако и за уметника. Осем ова два дела, Авромовић је штампао: 2. *Коренија*, превод с немачког, и 4. *Златна Зрна*, две свеске, у Београду 1846. У рукопису је остало: 1. *Златна Зрна*, свеску III; 2. *Шаљиви Календар*, и 3. *Животе српских живописаца*. Ово овога последњега списа понајвише се трудио, збирајући податке са свих страна; али, на жалост, нити га је довршио он, нити га је ко други, после његове смрти, наставио .... У последње време био је отишао у Нови Сад, где је сликао цркву Св. Јована. 20. фебруара 1855. на гласе да је руски цар Никола умро, Авромовић паднe од капље; после три дана, удар се понови, и 1. априла дође и по трећи пут, те му прекиде живот. Авромовић је сахрањен у порти Св. Јованске цркве у Новом Саду. Живећи у Београду, Авромовић је, о свом трошку, издржавао *Јозефина Вујића*, заслужног српског књижевника! Био је велики уметник и велики родољуб.

„Споменик".

Манастир Жича (по фотогр. Геогр. Завода В. Школе). Јутрозападно од Краљева, на десној страни Ибра, под Столовима, бели се и данас ова знаменита задужбина Стевана Првовенчаног. Народно веровање казује да се у њој крунисало седам српских краљева, са шта се она и зове Седмоврата Жича.

(„Кн. Србија").

Српкиња из Сиња у Далмацији (сликао Манес). — Албум српских типова допуњујемо и сликом ове Српкиње из крајине и честите Далмације.

Манастир Љубостиња (по фотогр. Геогр. Завода Вел. Школе). На 10 сати западно од Јагодине, на левој страни Мораве, налази се један од најдивнијих створова старе српске архитектуре, налази се манастир Љубостиња, за постање кога везане су многе врло тешке успомене из живота српског народа. Ово је задужбина царице Милице, несрећне удовице косовског мученика цара Лазара, која је преминула 11. новембра 1405., и по предању, укопана ту, у женској цркви, с леве стране, у каменој гробници која стоји и сада. — Што је најважније, што највише краси наш народни понос, јесте беспорно сведочанство да је Љубостиња дело Србинових руку: њу је градио Србин *Протомајстор Борисав Раде* који је, по свој прилици, био творац и Манасије.

Рибничка пећина. — На размеђи села Пашкрића, Брежља и Струганика у срезу Колубарском окр. Ваљевског, 6—7 километара право на југ од Мионице, а у дубокој и кршној клисури реке Рибнице, баш преко пута Рибничке цркве уздиже се вертикално једна стена, уз саму обалу реке, у висину преко стотину метара, а у ширину скоро толико исто. У тој стени окићеној бршљаном урезана је ова огромна пећина у виду равнокраког троугла са основицом око 35, а висином око 45 метара, из које извире бистра као кристал, а хладна као лед вода. Унутрашњост ове пећине толика је да би у се могла примити читав један батаљон војничка ратног састава. —

У непосредној околини њеној нема и других мањих пећиница и подземних коридора.

Уз цркву је, поред других зградица, и нова школа црквене општине.

Ово природом украшено местанце дуну је дало за излете оних који су навикнути да уживају у природним лепотама своје отаџбине.

Родољубиво срце Милоша Великог, још у првим годинама своје владавине, намерило га је овом дивном местанцету, којом је приликом, као предаље пели, обновио Рибничку цркву, једну од најстаријих богомоља западног дела Србије, која је сада порушена. Друга је отпочета да се зида још од пре 15—18 година на је и сад тај почетак, чудним удесом, у развалине пошао.

ХРОНИКА

Светлост будућности

Ма колико да је усавршено данашње осветљење, ипак модерни човек све више захтева; наш нервозни век хоће да ради и ужива, да откида од вечности што више времена и да га преобрати у вредности; с тога се тражи сваким даном све *боље*, јевтиније и здравије осветљење. На петролејску лампу гледа се већ као на прежицвељ старудиј, и ако је усавршена у облику петролејске сијалице; осветљење светлином гасом, и ако је знатно појачано Ауеровим сијалицама, а још више у т. зв. милениској светлости[1]) — у многом погледу је непогодно и нездраво; ацетилен, поред такмац светлина гаса, још има описане особина; на и саме електричне сијалице и лампе са електричним луком нису без замерака, при свем том што их је у новије време проф. Пернст усавршио.[2]) На што хоће овај век својом неутољивом жељу за светлошћу? Он тражи светлост која не замара око, која не полази ни једног средњита, дражећи видни живац, он хоће светлост приближну дневној, разасуту светлости сунчевој, светлост благу, меку, угодну за живчани систем, светлост без досадних топлотних зракова — он тражи хладну светлост, која *не само да светли*, и не *и да загрева*.

На пољу технике осветљења сва је прилика да ће електрика напред да победи. Учињени су, истина, у новије време покушаји, да се и органска светлост употреби; проф. Дибоа (Dubois) из Јапонског универзитета прочуло је са великим шаром фотографије и добило т. зв. „живу светлост", произведену физиолошким процесима, која је на последњој Парискоj изложби нарочиту пажњу изазивала. У вези са овим питањима проучавање су у последње време, са посим интересом, појаве фосфоресценције, које веома подсећају на меку несечеву светлост. Ну ипак су све то само покушаји у појаји; последњу реч у погледима осветљења познаја је да каже електрика, та владарица наших дана.

Електротехника је знатно напредовала упарред, од како је физичар Херц оглединма доказао да има слободних електричних таласа који се простиру етром; на овом открићу засновали су Маркони и Попов телеграфију без жица; из Херцових огледа развило се у физичара уверење, да се дути електрични таласи могу претворити у кратке светлосне таласе, те је настао обрт и на пољу електричног осветљења. Као два имена, чији поспоси обећавају да обдаре овај век новом светлошћу, истичу се Мак Мор и наш Тесла, који преко Америке расима у свет зраке свога генијалног ума.

Проналазак Моров (Mac Fertan Moore), т. зв. вакуумсветлост, оснива се на светлосним појавама у Гајслеровим цевима. Као што је познато, у онима се називају дивне светлосне појаве услед електричног испражњивања у цевима са разређеним гасовима. И код Морова апарата главни је део светлишне провидна, стаклена цев са разређеним гасом, у којој се назива фосфорисана светлост. Њени крајеви пречувени су металном бојом ради веће са електричном струјом. Овде је потребна електро-моторна снага са кратком таласном дужином, а то се постизава моменталним, веома учестаним прекидањем електричне струје. Мор је ставио прекидач струје („вакуумвибратор"[*]) у једну стаклену, безваздушну цев, према којој лежи електромагнет. Морова *светлост* је веома блага, разликује се од свих других вештачких извора светлости, а највише подсећа на дифузну, дневну светлост. У њу је веома незнатна производња топлоте, тако да се може назвати хладном светлошћу. Кад се има на уму, да данашњи наши извори светлости преобраћају око $95^0/_0$ употребљене енергије у топлоту, а само $5^0/_0$ у светлост — ради чега их је Тесла назвао варварским — онда се може оценити значај проналаска Морова, у чијим се испражњењим цевима већи део електричне енергије претвара у светлост. При огледи да се ова нова светлост у већем размеру практично употреби, учињени су, после дугих, мучних претходних радова, маја 1898. год. у Њујорку, на тадашњој електричној изложби, у једној јрикици нарочито за то заграђеној.[*]) Испражњене цеви поламентане су у сводовима јрикице и спојене са изворои електрике; прекидач је извршивао 52800 прекида струје у минути. Сва јрикица засја од једном веома благом, мајиком светлости, тако да се могло при њој лако читати и фотографисати. Овај начин осветљења кадар је да задовољи и естетични укус, јер се цеви светиљке могу прилагођавати архитектури онога простора који треба да буде осветљен.

Још је смелија замисао нашега Теслe, који је стекао неоспорних заслуга тим, што је успео да претвори електричне таласе непосредно у светлосна треперења. Његови огледи су сјајна потврда Херцова открића, да се електрична и светлост само квантитативно разликују, да се електрична простире у простору и без спроводника, слободно, у дугим таласима. Главна одлика Теслиних огледа су напомене струје високе учестаности[*]). Самишљени постулиума добијају се ове т. зв. Теслине струје, које сијају са огромним бројем нижега напредну јачину напона. Своју светлост дочара Тесла слободно у простору, без видне спроводне везе са изворои снаге. Као идеја осветљења сматра Тесла, да се подесне светиљке ставе на које било место и ту да засијају, а да се не морају рада тога нарочито везивати жицом. Ово је Тесла и остварио. Помоћу нарочитих справа — трансформатора и осцилатора — Тесла изазива динамоелектрична треперења која, ширећи се слободно у простору, производе тако јаке снаге, у чијем домашају јасно заспевле, без спроводника, електричне лампе, сијалице, Гајслерове цеви. Стаклене цеви светиљке могу се наместити где било, и пошто се у њима не врши никаква промена градива, могу трајати веома дуго. Вршећи огледе у Паризу са висина од метра дужине, из којих бене испрљен ваздух, Тесла је постигао сјајне успехе: цеви су дивно засјале целом дужином својом у електростатичноме пољу. Дописник „Lumière électrique-a" упоредио је ону појаву са „светлим мачем у руци Арханђела". Теслина светлост, која је веома блага и једноличка, још је и врло здрава, јер поволно утиче на живчани прибор човечји. С тога прибада Тесли вечита слава, што је откриo основе за будуће осветљење. Душа вала, требаће још мало времена, да се Теслин проналазак усаврши, да потпуно сазри. Кад то буде, у што се не може сумњати, онда ће се власт човечја над природом знатно појачати; наша земља претвориће се, што се тиче осветљења, у неку врсту вилистана.

П. М. Илић

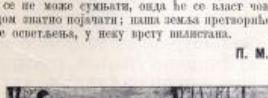

* Поред издања „Нове Искре" издала је и Новосадска књижара Браће М. Поповића Нушићеву шалу у три чина *Обичан човек*. Цена је 60 новчића.

[1]) „Милениска светлост" је обичан гас за осветљење, појачан услед усавршене ок електричне светлости: јаког пламен ове светлости — као и код гаса — износи 5—6 свијећа (Unsehau 1901. бр. 4.).

[2]) У данашњим електричним лампама електрода се двојако употребљава за осветљење: у облику дуги и сијалице светлости. Код ових ако струја у облику светлосног моста између два угљена врха, а у сијалицама ова загрева до бијог усијања угљени кончић. Код Нернстове ок сијалице узиа се пруга од магнезијских оксида. **П. М. И.**

[*]) **Mutor Kreis**, 1899. S 1.

[*]) О Теслиним огледима в. опширније у Ђ. М. Станојловића: Никола Тесла и његова открића, Б. 1894. —

* Г. Ж. М. Перић, проф. Вел. Школе, изабрат је за члана правничкога друштва: „Die internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre“ у Берлину.

* Из „Српског Спона“ оштампано је у засебну књигу: **Што је добро?** *Српским народним пословицама истумачио Др. Данило Трбојевић.* Цена је 2 круне, а може се добити код писца у Земуну. —

* Паја Р. Радосављевић, српски народни учитељ у Мостару, отворио је претплатничку листу на књигу *Отаџбина Песалозијеве*. Књига ће изићи до 5 штампаних табака обичне осмине. Цена је за претплатнике 80 новчића, а иначе 1.20 фор. Претплату треба слати Српској Штампарији Вл. М. Радовића у Мостару.

* У Београдском „Дневнику“ (новчи од 19. јуна о. г.) штампа Стјепан Радић подужу своју радњу *Узроци нојновијега конфликта између Срба и Бугара у Македонији*. Њезин је садржај: Бугарски егзархат и Срби. Борба за словенско богослужење у Скопљу, Борба за митрополију у Скопљу, Српски компромис са Великом Васељенском Црквом у Цариграду, Бугарска штампа и Српство у Македонији, и Скуп факата и мисли неопходно потребних за пресуђење конфликта бугарско-српског. —

* 21. јуна о. г. у Бечком универзитету промовиран је за доктора медицине наш сарадник г. Лазар Димитријевић. Искрено честитамо. —

* Општина Београдска, откупивши од г. С. Стевановића одличну збирку старина, заснивала је свој музеј. Пре неколико дана откупила је од Минкешког антикара Розентала више планова и цртежа Београда од 1521.—1789. године. —

* Г. Јанко Спасојевић штампао је у Петрограду две своје расправе: *О македонском вопросу* (8-ни, стр. 21) и *Босния и Герцеговина* (8-ни, стр. 17).

* Пражки књижар Ј. Отто издао је Његушев *Горски Вијенац* у преводу Јана Худеца. Преводу је натпис Horský věnec. Dějepisna událost z konce XVII století. Básen. Přeložil a objasnil Jan Hudec. (8-ни, стр. 79).

* Објављени други свезак Српске Књижанице (Srbska Knihovna) коју издаје проф. А. Екерт у Прагу изашла је оних дана. У њој је *Seadka* (Шкабица) Лазе К. Лазаревића у преводу Јана Худеца. Уз причу је, поред слике, и прегледан чланчић о нашем приповедачу.

Глас Српске Краљевске Академије LXIII. *Први разред 24.* Преглед: *Структура и подела плутета Балканског Полуострва*, пристутна академијска беседа, од Д-р. Ј. Цвијића; *Прилог теорији бесконачних редова*, од Михаила Петровића, проф. Вел. Школе: *О једној важној особини детермината*, написао Др. Богдан Гавриловић; *О Бернулијевим и Ајлеровим бројевима*, написао Др. Богдан Гавриловић; *О интегрисању сплоша трактрисе круга са сталну дирку*, од Љуб. Клерића; *О представљању функција одређеним интегралима*, од Михаила Петровића, проф. Вел. Школе; *Кристалографије у Европи*, од Др. Ј. Цвијића; *О особинама једне специјалне детерминанте*, написао Др. Богдан Гавриловић; *О изларно-конусним трансформацијама*, написао Др. Богдан Гавриловић. — Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1902. — В. 8°, стр. 268. Цена 2 динара.

Српска Краљевска Академија. **Зборник за историју, језик и књижевност српског језика.** Прво одељење. Књига I. **Стари српски записи и натписи.** Скупио их и средио *Љуб. Стојановић.* Књига I. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. В. 8°, стр. 486. Цена 6 динара.

Књижевни радови изабраног Скопљанског Митрополита Фармилијана. Књига десета. **Поучни део.** Српски Карловци, Српска Манастирска Штампарија 1902. 8°, стр. 328. Цена је књизи 12 гроша, 2.40 динара или круна.

Косово. Епопеја о боју на Косовом Пољу. Написао *Никола Вучић.* I. Књига. Београд, Нова Електрична Штампарија Петра Јошковића, 1902. В. 8°, стр. 229+IV. Цена књижарска 3.50, за претплатнике 3. дин. (или круне).

Беседе Митрополита Митрофана. Цетиње К. Ц. Државна Штампарија, 1902. В. 8°, стр. 450. Цијена 3 круне.

Павле Поповић: **Једно објашњење** *са Г. М. Ресетаром поводом једног места из мога писма о „Горском Вијенцу“.* Препштампано из „Бранкова Кола“ за годину 1902. — Ср. Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°, стр. 32.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Завршујући прво полгође четврте године Нове Искре обраћамо се свима дужницима да нам дужну претплату изволе што пре послати. Наглашујемо и овом приликом, да се Нова Искра одржава једино претплатом.

Нарочите опомене нећемо слати, јер верујемо да је примање сваког новог броја Нове Искре довољно да подсети на дужност коју претплатници имају према нашем листу.

ВЛАСНИШТВО НОВЕ ИСКРЕ

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: за год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 лир. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Ил. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 7. Београд, јула 1902. год. Година IV.

Писма са села

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

X

Пронашао сам — Америку! Неној се смејати, озбиљно ти кажем! Пронашао сам једну такву реткост, да ми готово нећеш поверовати. И ко би рекао да и таквих чуда у нас има! Знаш ли какво је то чудо? То је потпуно срећан и задовољан човек!

Јест, јест, неној се смејати! Ево да ти кажем и ко је. То је мајстор-Тодор. Један висок, сув, елинцаст човек, око својих 45—48 година, плав, помућених очију, великих уста из којих провирују пљоснати, теслави зуби. Сви га знају и сви га воле. Нема дворишта у које он није ушао и у које не улази као у своје. Дочекују га са осмехом и испрате тако исто. Нико му не одриче оно што има: чашу ракије и залогај хлеба; а он опет никад више ништа и не тражи. Ако има каква посла, он свршиће; нема ли, није ништа ни било. Мајстором га зову због заната, а занат му је направити мало млатера на оленити где је отпао, пратити се на кров те новом заменити разбијену цреплику да не прокишује, одељати или отесати какву даску, и — то је све.

Др. Балтазар Богишић

Питала га једанпут власт: какав је занатлија, а он одговара:

— Дућерин.

— Јеси ли предузимач?

— Јок.

— Радиш ли с киме у друштву?

— Јок. Што радим, сам радим. Питај, господине, пола света (а то је оно неколико села из којих не одлази никад) и сви ће ти казати ко је мајстор-Тодор!

И, збиља, он никад није предузимао какав посао „навелико", задовољавао се крпежом и оста је — крпа. Чак се и поносио тим:

— Моја закрпа више преди него нечија новина. Што ја закрпим — закрпљено је.

Новаца никад није имао, а никад му није ни требало. Ако је у селу — даду му, ако у механи — часте га: тек увек је сит и — пијан.

Управо није пијан него, што они наши вели, безлезан, расположен за сваку шалу и разговор. Обично је све почињало једном причом коју је, вели, чуо од калу-

ћера у Високим Дечанима. Ту је причу испричао и жени бар једно тридесет пута. Да је и ја тебе испричам.

Поштo једанпут Господ (Исус) са апостолима па дође у једну варош. На једном њеном стоји један стар просјак, оборио главу, пружио руку па нешто шапуће. Господ га погледа преко ока, њину мимо њега и оде даље. А апостоли иду за њим и чуде се: шта би Господу те тога једног старца не ослови ни једном речцом од милоште, као што је обичај имао?

Иде Господ даље, иде, иде, док тек тек из једне механе изби преда њ човек на посрћуће прије и запита га: „Јеси ти Исус?“ — „Јесам“ — вели Господ. — — „Благослови ме!“ — „Да си благословен и срећан!“ — рече Господ па га благослови и пољуби. Кад нијанац оде, рече св. Петар: „Вала, Господе, и ти не чиниш право!“ — „Како, Петре?“ — „Ето тако, Господе! Ти прође поред оног једног старца па га погледа попреко; а овог нијанца љубиш и благосиљаш!“ — „Зато што овај никаква зла не мисли; њему је сад цео свет ино. Ја то свакад благосиљам. А онај старац што се намрштио и шапуће, он смишља неко зло: или како ће кога опасти или покрасти!“

— Зато ја — вели мајстор-Тодор — слушам Божју заповест и све овако радим!

А на лицу му читам задовољство. —

Еле, тако и јутрос. Ноћашња киша прочистила ваздух, а ја отворио прозоре, стао на гледам како се сунце рађа и уживам овај мелем што нам га Бог бесплатно даје. Док тек чух песму са улице:

Откуд тебе, Јело,
Свилено одело;
Кад ти, Јело, рода нема,
Откуд се одевати?

Познао сам мајстор-Тодоров глас. Иде полако улицом и певуши. Кад би спрам мене, он диже капу, опружи руку и пита:

— Добро јутро!

— Бог помогао, мајстор-Тодоре.

— И здраво ли си, и мирно ли си, и добро ли си? — поче он деклановати.

— Све добро, Богу хвала! А ти?

— Зар војводи може лоше бити? Није ласно бега похарати!

— Од које крајине, мајстор-Тодоре?

— Из пјане механе, гдје 'но пиће до зоре пиће, руље вино и луту ракију....

— А ако Бог да?

— Овако до Божје куће!... А могу кала и сиратити да поразговарамо нало.

На скрену на капију певушећи:

Овце чуда танана робиња
Покрај бијела двора војводина,
Изгубила сјајно огледало,
Нашле су га слуге војводине....

Ја изиђох пред кућу, рекох те нам изнесе столице те седосмо. Донесе му један сатлик ракије. Он се прекрсти, помену Бога и Св. Тројицу, поздрави ми и нама се, па разнесе причати; како је јуче оленио неку плетару кметову, пред вече сишло жекани те се напао с кметом и ту се „као људи мало задрекли.“

— Сладак човек и честит човек, и Бог га поживео, и кметовао сто година! То је једна чиста и честита душа као онај што ми причаше отац Синеун у Високим Дечанима: кад је Господ ходио по земљи....

И опет ми испрча своју причу.

— Колико си провео у Дечанима? — упитах га нешто доврши причу.

— Осам година.

— А откуд ти тамо?

— Откуд? Сироче. Родно сам се ту, у Драгаљевцу код Белине. Замре ми кућа и ја остах сам. Дођоше неки калуђери отуд у прошњу те се крених с њима.

— На шта си радио тамо?

— Ништа, служио.

— Чуде ниси научио књиге па се поклаљерно?

— Та научио сам нешто, али сам видео да нисам за тај посао. Волио сам се посити по ваздан с Арнаутима него метанисати у цркви. И кад се овде зарати, ја остани све на преко планина....

— Дођеш у Србију?

— У први помишљај: тамам се купили самовољци! Затечем читаву војску на Шабачком вашаришту. Јавим се Паји Пуњику, он је био старешина, кажем му се ко сам и откуд сам и он ме сместа прими.

— И тако си војевао?

— Нигам. Био сам свега у једној ватри, на Бељини. Ту ме ранише и заробише.

И онда окрете причати разна чуда која је преживео у тамници: како су га мучили глађу и жеђу бацивши га међу најгоре зликовце; како се тако познао с неким Бељином, зликовцем, који је због крађе и разбојништва био осуђен и осован: како се с њим побратио и како су дали један другом веру да се избављају; како је Бељин имао једног побратима који му је дотурио преко стражара турнцију те су гвожђе престругали и побегли....

Он је то причао лепо, слатко, не запињући, као да песму пева, припијајући узгред ракију. Ја сам га пажљиво слушао: допало ми се како прича и ако нисам баш у све веровао.

— Е, мој јуначе, и господине, крцкући се по честама и једући дреновине доконам се Дрине на подинама те преспавам. Дођем у Салаш и јавим се кмету који ме нарани и напоји па ме опреми капетану у Богатић: капетан ме с једним пандуром посла у Шабац, где сам пробавио неколико дана, па се онда вратим опет у Салаш и тако, ете ту сам. Овде међу ваша мислим и умрети.

У тај мах изиђе комшија Сима.

— Шта радиш ти, горјанче?

— У краљеву здрављу пијем и попијевам!

— И причаш?

— И причам.

И. Валдец

Др. Јован Јовановић—Змај

— Славе ти комшија, како те не прати слушати како лаже?

Мајстор-Тодор се насмеја. Треба знати да су се њих двојица шалили.

— Мој Симеуне, треба умети и лагати — рече му. — Теби је жао што се боји мајстор од тебе нашао!

— Па бар да што личи на истину! — вели Сима. — Него онако луда којешта! И деца виде да је лаж! Био човек у Арнаутлуку!

— Био, Бога ми!

— Ако је Арнаутлук Балатун! (село крај Дрине у Босни са самој граници). Па де, реци: јеси научио арнаутски?

— Јесам, Бога ми!

— Како се каже: овца?

— А шта ми је ваљда будали казивати?

— Зато што не знаш.

— Па јесте, како ти кажеш! Ти си однекуд изучио па ме ухватио у незнању!

— Бога ми, комшија, једанпут смо га ухватили да лаже. Једанпут нели да се овца зове *шефе*, па после, пошто га питамо за друге ствари, запитамо опет како се зове овца, а он вели: *телеф*, — рече Сима па се зацени од смеја.

— Слушаш га шта дроби! Не зна он ни шта ме је питао, а камо ли шта сам му ја одговорио — рече мајстор-Тодор спокојно пагињући сатљиком.

— Па добро, како си онда рекао?

— Рекао онако како јесте, само ти ниси упамтио, као што нећеш упамтити ни ако ти сад кажем! Него, боље ће бити да се прихватиш овога сатлика!

И то је све говорио мирно, спокојно, не срдећи се.

— Ама требао си ми нешто, — рече му Сима — па зато и сватих.

— Шта?

— Да видимо један посао.

— Можемо. Хоћеш сад?

— Ако немаш код комшије....

— Немам. Сатлик сам скоро испио.

— Онда хајд'мо.

И поздравише се са мном на одоше. Ја сам гледао како се онако дугачак клати, раширио руке као орлушина крила, па певуши:

Горјани! Јуначи!
Уз брдо, низ брдо
Горјани! Горјани!

Ни сто дукат ни двеста готових а тако задовољан тако спокојан и срећан! — помислих гледајући, док не зашкопше за Јошак Симине куће.

Има и оваквих, има, верујем

скоме

Јанку

Песник Идеалу

Не могу више. Умор ме сплаћ'о.
Смилуј се једном и остани ме.
Доста сам ишћ'о где си хтео;
Доста је ваше твоје ми име
Једино светли. Њим' сам се клео,
Њиме сам груди свежио сетне...
Под стегом моћним имена твога,
Очаран гледах у дане срећне,
Што ми у планом магластом пелу,
Будућност тамна у пола скрива...
Вера је моја искрена била
А срце моје, знаш, ватра жива.
Али — то прође. К'о дрво снажно
Што ветар ломи и ја сам пао.
Па зато бежи... или од мене,
Сиђе што сам им'о ја сам ти дао:
И младост своју и здравље, снагу,
И злато што ми нудили људи,
Да само спустим погледе ниже,
И да ми срце к небу не жуди....
Сие сам ти дао, а шта ти мени?
И сада боли груди ми ломе
К'о што су некад — пре но сам крен'о,
По путу твоме идеалноме.

Идеал Песнику

Зар и ти чедо, ах, тешко мени!
Зар зато данас руменој зори,
Безбројне дражи да небом сипа
И за те земљу божанством створи'!?
Зар зато давих мислима твојим,
И духу твоме пробуђеноме
Мађијске ноћи да се о тебе,
К'о вал о стену нискости ломе!?
Јесам ли зато бег'о од људи
И препун чежње хитао к теби,
Да те нежнога подижем, снажим,
Како неђ' људ'ска усиш'о не би!?..
Јесам ли зато јачио крила,
И с тобом грео у врачне стране?
Јесам ли зато китио цвећем
Мантање твоје младости ране?
А љубав она? а занос, чежња?
А дражи оне? — Зар сне то паде,
Зар да пред мраком узрне светлост?
Ах чедо моје, мој први јаде.
Умор те сплаћ'о, тужан ми велиш,
А шта ће крила што су ти никла?
То није умор, покушај само:
Крила су твоја отпору свикла.

Босни

Етнографске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

приопштио

проф. Радко Перушић

(наставак)

Чујмо шта нам писац приповеда о *Морлацима*, о којим расправља од странице 110—128.

Ово племе не обитава само у уском земљишту на северној обали Јадрана, дакле у хрватском и далматинском приморју (држава крај мора), него је растурено по читавој горњој Далмацији. Границе приморја су на југу море, на западу Либурнија, на северу високе планине Велебитске, на истоку горња Далмација.

Морлаци су године 640. по Христу, дакле за царовања Ираклија, послани из Велике Хрватске и Велике Србије (које су земље по подацима Порфирогенетовим биле иза Карпатских гора) до цара поклисаре, да испросе у њега допуштење, да се могу населити у источно-римском царству, које је обухватало тада не само приморје него и Далмацију, Хрватску, Славонију, Србију и Босну. Тако се населише Срби и Хрвати у овим земљама. Casses, који је издао године 1798. књигу „Voyage pittoresque de l' Istrie e de la Dalmatie“ каже, да су се Морлаци из Бугарске населили у овим приморским покрајинама. Али тај писац није познавао старе повеснице ових народа. Abbé Fortis у својој књизи: „Viaggio in Dalmazia dell' Abate Alberto Fortis. In Venezia 1774.“ расправља о моравчких обичајима на стр. 43—105. и каже: да се земља, на којој су Морлаци, стере све до Грчке, Немачке и Угарске, а он описује само онај део Морлака што станује у Далмацији. Фортис брани Морлаке од опадања далматинских грађана, који приповедају о насилничким крађама, убиствима, пожарима, па каже: да су сви ови догађаји, ма да нема сумње у њихову истинитост, пали из давнога доба, или ако су из новијега, то су дело неколицине покварених индивидуа а нипошто последица зле нарави читавога народа. — Морлаци се зову у својем језику *Власи* и то значи сиљни или области. Име *Моро-власи* или *Морлаци*, каком их називају грађани далматински, значи, по мишљењу Фортисову, силне отимаче дошле с мора. Презирно се изражава о етимологији ове речи, коју је какво славно повесничар далматински, Јован *Лучић* (Лисео). Овај тврди да *Моровласи* значи *Црни Власи*. Фортис каже, да је ова етимологија извештачена, јер 1) *море* не значи у славенским језицима *мрк*; 2) Морлаци нијају белу пут од Италијанаца. А што се тиче имена *Влах*, то се овим именом називају Румуни, који говоре латинштину, као потомци Латинских Римљана. Лучић дакле мисли, да су и *Власи* били римски насељеници, па су онда подјармљени од Славена добили погрдно име *Власи* којим се у Славена називају и слуге и чељад најнижега сталежа. На ово одговара Фортис, да реч *Влах* значи силнога погланицу а нема никаква посла са Римљанима и латинским језиком, макар да има неколико речи

Л. Балестри — Бивовци

у илирском језику, које су несумњиво дошле из латинског у народни језик влашки. Ради његове етимологије имена *Влах*, напао је Фортиса оштро Сињанин Иван Ловрић, па му уз многе друге замерке очитао и то, што значе Фортису Власи „одличне силнике“. На то се јавио неки Петар Склавер из Трста па навео неколико речи по којима су Власи добили име од речи „власт“, која се налази и у речима *властелин*, *владика* и *владати*. Наравоучи да је добри Петар Склавер, хотећи напасти Ловрића а штитити Фортиса, начинио крупну погрешку, јер је по језичним законима немогуће изводити реч *влах* од *владати* или *власт*. У тој ствари имао је Сињанин свеки право. Најсигурније мисли да је *Морлах* шаљив надимак и да значи Влахе што на приморју обитавају; Јанш Pannonius пак вели, да ово име значи области од далекога мора, пошто Влах није никакво природно име, него се Власи сами називају Срби што јесу и по језику и по пореклу, а што и сама повесница доста јасно прича. Ја примећујем, да *Влах* збиља значи оно што *Латин*, па зато Словенци, Чеси и Пољаци зову Талијане Влазима. Ова је реч бле-

жила прво Келте а доцнија *Романа* долази од имена келтскога *Walch*, што још живи у имену покрајине енглеске „Wales“. — Власи беше су давле с почетка у Далмацији романски становници градова, а доцније су називали оним именом, које се с временом претворило у погрдно, само селаке. Још доцније називали су их грчки господари, било ради боје њихова одела, било из другог којег узрока грчким именом *Моровласи* (*μαῦρος*).

Оно непријатељство, с којим становници поморских градова далматинских зазиру од Влаха, осећају и они према градовима и становницима обале, које зову *Бодуле*. Истина је, да се разликују у језиком и ношњом и обичајима и карактером брђана од поморских становника. То се види такође из Силамерових проничних речи које се читају на 6. страни његова говора против Јоврића. Он вели: „Ја сам ваш земљак; истина је, додуше, да сам имао несрећу родити се и васпитати на једном отоку иварперском, па зато и осећам, да сам нижи од вас, што сте Морлак а зато најважнији племенитији, храбрији и бољи од мене.“ — На страни 50. прног свеска приповеда Фортис, како је један свештеник у Падови јуначно једног морлачког војника на смрти: „Храбро, господине Бодуле“. „Чуј поне“ прекиде му војник реч: „не називаји ме Бодулом, нипче, Бога ми, зло по тебе!“ Становници Котара (Задра) познаваше су племените, мудрих очију, широких образа, плосната носа. Таки су такође и становници Сињскога и Книнскога поља; а Врговачки су косе кестењаве, лица дуга, боје зејтињаве и лепа стаса. Котарски Морлаци су ћутљиви, кротки; Врговачки дивљи, храбри, подузетни. О њима приповеда се ова значајна анегдота: „Дошао један ненаљалац на пазар. Један сиромах бијаше купио котао, па док се разговарао с једним својим познаником, остављо је крај себи с једне стране котао, а с друге своје бреме. Међутим приступи к њима један човек из Врговца па метне котао онога селака себи на главу па мирно чекаше, док се онај по свршеном разговору окрете и пронађи да је нестало котла. Најпосле зашта онога што је био метнуо је нестало котла. Најпосле зашта онога што је био метнуо је нестало котла. Најпосле зашта онога што је био метнуо

Ш. Шапленъ

Златно доба

Ова нељудност отворила је речитост Фортисову, те је потпунаетога пола српскога опсовао до зла бога (II. стр. 60.). Кад дође Морлак с пута у кућу свога господара, полубри најстарија кћи, или ако има у кући невеста, дошљаку руку, чим сиђе с коња. Туђинцима неће лако учинити ону женску нажељ, неће се крију жиље жене и девојке, јер су њихда искусиле увреду гостољубних дужности; могуће је, да су утицали на ове обичаје и строги назори суседних Турака. Немекрени су Морлани бивали према Фортису само над је од њих тражио, да му покаже записе на старим каменима. Морлачки становници пре пису рђаво поступали са записима, кад би их оруђа или копајући наилазили где. Али од како су били силом гоњени да по њих у дубоке обале неколико каменитих стубаца са својим коленима, без ознтеге, од тада се завернше противу свих записа и једва дође камен на видело, а они га мотикама и кукама разбију или још дубље закопају. (I. 35). Да су иначе с Фортисом по пекад и шале збијали, јасно је из оне приче на страни II. 79. где Фортис каже, да га је један човек сасвим озбиљно уверавао, да има код њих у језерима један длакав род риба, али да их је тешко уловити, јер су сне на дну језера, па би се вода сасвим замутила и укварила, ако би ту рибу из ње вадили. Докле год има храше у селу, не мањка им свромашним суседима, па зато ни један Морлан не воли путника за милостињу. Они драге воле сами понуде зажареног путника хладним пићем и својим сељачким јелом. Али правога господарства и економије не разумеју Морлани. Они потроше, кад им се деси прилика, у једној седници, колико би им било доста за више месеци. О слани, код жендбе, кад им дођу у кућу родитељи или пријови, часте се без мере. Зато пак треба да штеде на оделу; кад их задеси киша с новом капом или здравим опанцима, они скину кану и изују опанке, да им их киша не би одвише брзо покварила. Тачност је Морлакова сапутница. Ако му није могуће у одређено време повратити узајмљени новац, он се упути своме повереноцу са малеким поклоном; на ако се то не-пошала више пута, плаћа два пута више, него ли што је *био* дужан.

Пријатељство је врло поштовано у Морлака. Они су учинили од њега некакан верски обред који се врши пред олтаром. Словенски обредник има нарочиту молитву којом се два пријатеља или две пријатељице, уз присуство читавога народа, побратиме или посестриме. Фортис је сам имао прилику следати тај обред, кад су се две девојке посестриме у цркви Перушићкој. Овакна пријатељства не врше се више тако свечано између људи и жена; у старо пак доба биле је то свакако обичајно, како се то види из песме Радослава краља: „Дозивао га вила посестрима, с Велебита високе планине: Зло га сно, краљу Радославе, Ето на те двапаест делија". — Дужности су овакних побратима и посестрима: међусобно помагање у свакој неволи и погибли, и освета неправде кавесене побратиму. Они ово терају чак дотле, да сами траже прилике да положе живот за пријатеља. Ако се појави између побратима неслога, то сне село расправља о томе. То се у новије доба више пута догађа, како мисле стари Морлани, ради дотицаја с Талијанима, од којих су се навикли преко мере пити вино и ракију; а наш рђави пример (т. ј. Талијана) узрок је нередови и трагедијама, као и у нас.

Али ако су пријатељства питкова света и тајна, то су и мржње пакосне неутаске. Оне се бапшне од ода до сина, а најпе не заборављају опоминати несташну дечицу, да освете спога оца, ако је био по злу удесу убијен; за то показују свињчићу прљаву кошуљу или пушку убијеног. Сви кисионари овога света не би били кадри некоренити ову освету. *Освета* и *правда* у њих имају једно значење. „Ко се не освети, тај се не посвети". У овом језику реч „освета" значи „посветити". Старе мржње породица и личне освете пролевају кри после много и много годнна. Ако је убијени Морлан припадао јакоме племену, онда мора убилац да се склони у туђе крајеве бар на неколико година. Ако је био срећан или вешт, па је избегао своје непријатеље и ако му је још пошло за руком да сабере нешто новаца, онда моли да му се опрости и зато добија неколико добрих људи који посредују између оба племена или братстна. У одређени дан дође убилац у скупштину, пузећи по земљи, с пушком или пожем око врата, чиме је био извршно убиство. Онда се пека слава убијеногта и кадикад потпари опет мржња према убилцу, па му кадкада збила ставе и оружје под грло. После многога затезања, пнак се склоне да опросте проливену кра за новчану глобу, а после обреда скупе се на се часте о трошку убилчеву.

Бистроумност и подузетност помажу Морлаке те се избављају из сваке неприлике. Они веома вешто рукују оружјем; за чудо су вешти у трговачким пословима, па чак и одрасли врло лако науче писати и рачунати. Приповеда се, како су у почетку овога столећа (то јест 18.) морлачки пастири крупно учили дебелу књигу хришћанске науке, коју им је написао свештеник Дивковић и штампало више пута у Млецима босанском ћирилицом. Више пута се дешавало, да је пароx, више побожан него ли учен, у цркви причао који прачу из Светога Писма, али друкчије, него ли како се десила у истини. Тада би понекад који између слушалаца: „Није тако!" А да се то не би више понављало, покупили су попови све књиге којих су се могли домогнати. Хитрина овога народа јавља се често у бистроумним доскоцима. После последњега рата Републике Млетачке са Турцима био је присутан један Морлак, кад су се измењивали заробљеници. Млечани дакали су наше турске аскера за једног млетачког официра. Један Турчин приметио је посрдно, како му се чини, да Република Млетачка слабо плаћа. А наш Сињанин одговорио му: „Знаш, чоече, наш краљ ради жена неколико мађарска за једног доброг коња." Али уз ове подобности имају врло несавршене појмове о ратарству и сточарству. Тоже су крше верна оданост старинским обичајима и непознавање новијих корисних начина у земљорадњи и модерних алата. Њихова стада много пате од глади и студени. Они приправљају млеко и сир крло тако. Уметност терапијска ограничена је на непрнмењиви крој из старога доба. Умеју бојадисати. Црну боју приправљају из јасенове коре, жуту из пупољане пуд. Све жене морлачке умеју вести и плести. Ова вештина види се особито у назупкама, а Талијанке у том послу не знају им подражавати. У неким жестима Морлаци се баве и лончарством.

Мање угодно него Фортис, суди Франпуе Casses, који је издао године 1798. књигу „Voyage pittoresque de l' Istrie e de la Dalmatie." Он каже, да су Морлани лажови, којима ће тешко пара наћи. Вели, да се Морлани често опијају. Ове потваре неће је Фортис као такве опанчио, а и Наспuet у своме делу вели, да се опијају Морлани врло ретко, а тоже је потказитто узрок, што је пијанство најкаће раширено у оним лекалма где роди винова лоза; на да су међа брђани морлачки у њекој мери подложни опоме злу, него ли они што обитавају ближе обале.

„Чудноватe назоре“, тако настављa Фортис свој опис: „имају о вери они људи, на биле источнога или западнога закона; а незнање оних који би требало да их поуче, криво је, што су одвајкaди још више нагрђени. Морлаци верују у вештице, уроке, ноћне сабласти и гатања тако тврдоглаво, као да су се бар хиљаду пута осведочили о истинитости њиховој. Они су осведочени, да имају вукодлаци који сишу крв дeци, на зато човеку који умре, на бојазни да се не претвори у вукодлака, прережу гркљан те га изубадају иглама, мислећи да се тако неће моћи више претварати. Најжешћи хајдук бежао би, чим би угледао коју авет, који дух, и загрејана машта сујеверних људи никад не мирује. Женске морлачке наравно да су још много плашљивије од људи на одмах верују, да су вештице, кад им ко то каже. Много урока знаду морлачке вештице а најобичнији је овај, да престану туће праве су, каже Jan. Pannonius — иван у једној тачки слажи једне иноли: и једне и друге настоје преварити глупе људе. Било би непромишљено поћи вештице у присутности бахорица, јер тим би се увредила ова задруга чаробница.

Не мање смешан је и страх од змија, којих се боје Морлаци као нечистивога. Фортис је отимао једном на Биоково у друштву Г. Бајамонта и два наоружана Морлака, као што је обичај у овога народа. Они опазе крај пута једну змију која је мирно пила својим путем. Оба Морлака натекаху се, но ће је убити каменом. Узалуд пригоравању да оставе невину животињу, они не хтедоше послушати говорења, да је у змији зли дух. Обићоше чак и онај део пута, где је змија тобоже прошла. Г. Бајамонти узеде притву животињу пак им показа неоправдани страх, а ова двојица дигоше пушке на њ., те га исековаше до зла бога (II, 113,114). —

Црква у Брашковини

обиловати млеком. Једном младићу истресе су две вештице, док је спавао, ерце из груди. Чим се пробудио, осећао је болове и приметио како је место, где је ерце, шупље. Један фратар, који је у истој одаји спавао, видео је ону анатомску операцију а није могао помоћи, јер су га вештице очарале. Кад су се обојица пробудили, хтели су казнити вештице, али оне су се натрло неком машћу и одлетеле. Фратар оде својим путем на наће ерце, како се пече на ражњу. Он га скиде и преда младићу да га поједе, и чим га младић прогута, оздрави. Као што су вештице спремне чинити зло, тако су веште „бахорице“,*) препречити ово зло.

Исту причу објавио је Charles Nodier у својим чланцима о јадранским Словенима у новинама „Journal des Debats“ на године 1814. — Макар да су вештице и бахорице једне другима противне у својим пословима, то

Како су били Морлаци наивно сујеверни, сведочи и друга прича, што је приповеда Фортис на стр. 140. Не далеко од Дражничкога пристаништа била је мала капелица посвећена Св. Року. У њој је био дуго времена један старински барељеф који је дуцињег био преписан у Млетке. На овом камену био је изрезан неки сатир у пола одевен плаштем од козје коже, са штапом у руци и крај њега псето. Један део његова тела био је лично на староримског чувара вртова, божанство познато „Priapus“. Гвоздене решетке чувале су овај камен од непознатих руку, али ово није сметало ни женама ни девојкама из близине да указују овој слици такву почаст, као да је лик баш *Св. Рока*. По њеки одвели су овај камен, а народ у мало што се није побунио због тобожње крађе свеца, док им није било речено, да камен односи по наредби саме владе. Ни ово није задовољило Насрет овако умовање: Макар да је ипак Морлаци чувати туђих

*) Фортис и Насрет зову „бахорицом“.

варалица, иначе их варају домаћи људи и попови. Они последњи продају им свакојаке записе. Али како је незнање у очи пресих служитела мало мање од њихова стада, пена сумње, да су сами осведочени о истинитости ових чудеса, како су ово ништење наследили од својих предака.

Између следбеника источне и западне цркве непрестане су несугласице, и попови ових цркава не устручавају се потпиривати ову ржњу; обе стране причају безброј саблазни једна о другој. Фортис је видео једног свештеника како је седећи на соколу свога села исповедао жене што су крај њега плечале. У записе пишу попови на чудан начин имена светаца а прешисују их из прастарих матица они напишу пуно којешта сметеног. Морлаци носе ове записе уза се, да их чувају од болести и вежу их воловима на рогове. Вредно је забележити, да чак и Турци из оближњих села иштуу у хришћанских попова такве записе. Иначе служе Морлацима старо бакрене или сребрне мангуре царске и млетачке као колајне Свете Јелене, којима прашисују особиту моћ против епилепсије. Исту моћ имају и угарски петаци.

Од прастаре наивности и природне слободе пастирских пенова очували су се у местима удаљеним од наших установа још многи трагови. Једна девојка моралачка сретне на путу једног човека из својих крајева па га полуби јавно не мислећи ни на какво зло. Ја сам видао жене и девојке, људе и старце из многих села, како се љубе, чим дођу на трг пред црквом о благданима. О бучним временима благдана осим полубаца деси се и по која слободна кретња руке, коју би ми сматрали мало достојном, а они то не сматрају тако озбиљно, већ кажу, да је то шала без даљих последица. Из ових шала често се разније љубави која се сврши отимцем, ако су момак и девојка споразумни. Ретко се догађа, да Морлак отме девојку без њезина допуштења или да је обешчасти. А, дабоме, девојка би се тада и бранила, јер је телесна снага девојака ове покрајине мало мања од људске. Обично девојка сама одреди место и доба отимце, а то учини зато, да се ослободи просилаца који је ма кад рекла љубавну реч или од којих је добила на поклон пртени од меди или ножић или другу какву малену ствар. Док се не удаду, девојке се лепо ките, а чим се удаду, сасвим се запуштају, као да опрашдавају удобичајено презирање људи према њима. Ако је девојка посрнула — тако настаљава Наєquet — нема више права да жетне цвећу кану на главу. Велика је срамота за морлачку девојку која је изгубила своју девојачку чистоћу. — Зато и бежи из крила своје породице и остаља своју отаџбину. Али такви су случајеви врло ретки; ако је девојка била заведена, онда понајвише њеначање поправи неправду. Фортис сам описује, како је један поп девојци, о којој се рашчуо рђав глас, скинуо у цркви с главе девојачки украс па како јој је постригао један рођак косу, јер је својим присуством цркву оскврнила.

(Наставиће се)

Склониште

Застрашио облак сивуља,
Грмљава се већма чује;
Киша пада све то више,
А твој жбуњић прокишује!

Крупне капље пазиљу ти
И на јелек и на крило;
А такав је и мој жбуњић,
И под њим би тако било.

Али ја га оних дана
Наткрих сеном тек за себе;
Хоћи и ти, што да киснеш?
Има места и за тебе.

Соколовић

Primum mobile

(свршетак)

Ућ се њен послије тога јако промјенио. Није се заустављао на сред собе да јој покаже цринуристи лик у свом својем пушком достојанству и сказ, већ се пошалачно по кошковима и око куће. И прије је говорио лијепо и равнодушно као да јој даје промена да га се нагледа и види каква је, а сад одговара повучено, више за себе и избјегавајући је, као да је она у једној, а он у другој згради. Наскоро поче и капљати. Поста уморан и од најмање кретње; лице му пред вече плавило, протезао се, престао јести и доже. Како је једаред легао, није више ни устао, и кад би се она у њег загледала и видјела, како му се лице свијетли, знала је што га чека, тек ју је одгађала смрт у неку далеку будућност. И док је бдила над њим, пало јој у очи, да је свака њихова недјеља почела ситнијом коју је она могла спријечити. Да је увозорила чојека онда кад је видјела газда Симу први пут на збору, какав је утисак на њу произвео, он би га се клонио и не би купио волове. Да се распитала код Јеле о паши, знала би што не смије по да једе и он се не би надуо; да је ону вече зовнула човјека у кућу, он се не би расхладио и оболио . . . и премишљајући тако ној је опет долазила воља да се ухвати у коштац са Судбином. И тако, кад јој умрије човјек, радила је као прав прекоцитава дјета, и у том послу

В. Е. Мурильо

Богородица с Иисусом

заборавила и она на Судбину, и Судбина на њу. Почела је већ и дијете да одбија и била опет задовољна.

Те је године пошла летина као ријетко када, кукуруза права шума. Али над су дозријевали и она набра првих неколико клипова да умјеси потачу од њих за дијете, сусрете је Јела на њиву. Мара јој показа са сламљем клипове, и Јела се изненади на чим их узе у руке, изусти: како су жути као злато, управ свијетле од једрине.

Мара се озбиљи и мозгом јој мину прљава сјећка, а Јела поново: Није друге него баш сијају, види како се свијетле!

Ту је ноћ Мара рђаво провела. Трзала се и бојала од печег, и кад се пробудила, облио је хладан зној. Уста прије зоре и поче брати кукурузе као да их отима од кога. Кад их је носила у сепету с њиве на таван, сустиже је Јелин човјек.

— А куд се ти журиш с брањем кукуруза? запита је он и весело се сјешка на њу. Мара је била стројна тијелом, и за то се он полио напалити с њом. Она је то опазила и избјегавала га је, па за то поћута, паранна сепет на рамену, да што боље заклони главу од њега, и набусено му одговори:

— Што те брига.

— Не побјеже ти од мене! отпоче он, а нагао узастопце за њом и наклони шешир на сјајне очи. Али тад опази своју жену гдје вичи на некоп у дворишту, па се озбиљи и отпоче озбиљан разговор:

— Је ли то и теби поручио Симо да га неплатиш?... Веле зида нову кућу, па отказује главнице дужницима...

Мара га није даље слушала, али му је ријечи памтила добро. Оне је бацише у велику бригу, јер дјетету је већ трећа година, па га мора одбити, а ако пропа кукуруз, неће му имати што да даде за јело. Узмора ли, нећутња, платити и главницу, неће скупити довољно новаца баш да прода и њиву... И да нестане такве мисли из себе, кидала се Мара радом као роб, а све на страха, да не пропусти коју од оних ситница што имаду тако страшне посљедице. Али овог пута није имала никакова благослова у раду, јер није имала никакав изгледа на успјех, нити је у себи осјетила наде која би је осоколила. Инак је напрезала живље као да неког очекива. Дан је бјегао од ње, подухнивала је нека унутарња ватра, слабила је, и што је више слабила, тим је поуздање њеровала, да јој се мора помоћи, само на неки начин необјашњен, необичан и неказиван. Кад је бол толико сладала, да није могла више ни устати, онда је уобразила себи да је та бол њен најјачи заклон; да је у њој не смије нико дирати, нико ништа узети, па баш да дође и газда-Симо, она би му показала своје мршаве мишиће, и рекла би му: Ево, на што су ме довели твоји новци. Због њих сам остала без човјека, узмите ми сад кукурузе, остаћу и без дјетета! — Та јој се мисао особито свиђала, и она ју је често понављала. Па и сад кад је спожену, тако се предано у њу узживала, да јој се учини као да се себи засвијетли, али не онако, као кад се оно трзи пред Јелом од мјесечине, већ некако посебно, као оно кад јој Судбина памтивала преко звијезде. Дође јој да је и опет Она у близини и подијеше је мрави. Почеша се по коси и подже раме да заклони лице — тако је сад увијек чинила кад се уплашила — и причека. Опет се све умири. Мара се стресе од студена и опет се опружи. Зна да није будна и да је опет облио зној и долази јој воља да што прије оде газда-Сими, па да му одлучно рекне: Ево ме, учини са мном што хоћеш. Ја знам ко си ти, једина ја то знадем. Ти ниси онај, за ког те држи цио свијет и ја те провидим, али те се не бојим. Он ће онда и на њу засвијетлити очима и лицем, спустиће јој на раме своју кратку, дебелу руку са савијеним прстима, а она ће онда бити уништена, и све у часу готово. И Мара почиње себи опет да замишља његово црвено лице — само је он сад неприродно велик и тамно-прозиран — кад али: и опет засвијетли. Сад Мара разабра што је: то је муња, и тутањ је тресnуо. Она се подиже. Још је небо свијетло од грома, и она на њем види облак посебна облика. Она зна и што је тај облак: има округлу главу, раширене, дебеле и кратке руке с лако савијеним прстима, и јури управо њој, да положи ту своју здепасту руку на њено раме. Мара цикну и трже се. Дубоко удахну и прије ће из сна у јаву. Још је дрхтала од страха и студени и држала се подбочених рукама као што је и сањала. Огледала се око себе и долазила је свијести.

У изби је било видно, скоро видније него ноћас кад је сјала мјесечина, али је то свијетлила нека чудновата бијела свијетлост. Опет хукну и неки предмет лупну, и Мара схвати у часу, да јој је прозор остао отворен. Подиже се, и док га је затварала, виђе да пада први снијег. Земља се бијелила и блештила, а небо прљало и шумило, и из тог шума, шарајући оловану боју иза себе у ноћи, рањени цртама, иде снијег. Разабира и Јелину кућу: прни се као зид, над којим се диже велик био пласт. Кућа је на страни, а испред Маре пире силне клипове на четвртастом скупу, све гушће према средини - - то је кукурузовина на њеној њиви.

Она се стресе, гурну прозор у окнир, па се спусти на сијено и навуче покривач преко главе.

4.

Снијег је и даље у јутро падао, и кад Јела уђе Мари позвала је одмах по стрешни, што јој обузе груди, да није онако као што би она желела. Мара се и не макну, и Јела се надnесе над њу и запита је:

— Како ти је?

— Ја идем тамо, одврати јој Мара против очекивања, а глас јој при том звучао тако слабо и фино, као да је додирнула прстом најтање стакло, а оно пукло ушљед додира.

— Камо то?

— Идем тамо, газда Сими! и болесница покуша отворити око. Узан поруб клијечне биоваче указа се испод трепавица, а јагода је гледала у земљу, као да је зеница спала на најнижу тачку због своје тежине и недостатка оне снаге која би њом равнала.

— А што ћеш код њега? запита Јела и од празнине Марина гласа је подилази језа. Јак је неки осјећај позвао за собом да што пређе помогне Мари, и погледа на прозор.

— А зашто? запита је Јела оклевајући се, а срце јој пуче што још не види свештеника. Њезин је човјек пообећао отићао по њега, а још их нема!

— Ја идем тамо, понови Мара истим гласом и непромијењено.

— Што је тобя? запита је Јела, а већ не може да прикрије у гласу како је уплашена. Стаде крај прозора да би забашурила свој страх, заклони се за дрво од оближа, а прстом је шарала по стаклу. У ваку, негдје у мору од облака и пахуљица, јечи шум, а снијег засипава. Све је тако јасно

У том се зачуше кораци гдје ударају испред прага, отресање одијела, нејасни гласови, и Јела стаде с дјететом у наручју за врата и отвори их сагнувши се мало, а свештеник уђе отресајући снијег с горњег капута. Кад га Јела пропусти, обраћала је пажњу на све: и на дијете, и на ватру, и на свог човјека што је остао пред вратима и на непријеме напољу, само се према свештенику понашала као да га и не види, али га је крадом непрестано држала у виду.

Био је то постарији човјек прогрушане браде и орловског носа. Кад скиде камилавку, указа се под њом чело без косе, неколико дугачких, меких длака из околе се прилубило за кожу која је јако натукао на главу и подигоше се с њом. Он стресе главом, а оне се послушно поравнаше. Ни он се није ни најмање осврнуо на Јелу, као да је и нема

Породична гробница Никадовића у Бранковини

и бијело, да је заболе очи, кад се дуже загледа у ту чисту бјелину. Тад пријети како се из оног пепела, којим је прекривено небо, одваја нешто црно, дугуљасто. Она напрегну очи и препознаде свог човјека по црвеном торбаку и свештеника иза њега по четвртастој камилавци.

Јела се тргну, што ће дочекати страна гоета, и одмаче се од прозора. Узе на руку дијете, које се расплакало, и пошла га је по соби пјевајући га све док се људи не приближише кући. Хтједе и болесницу обавијестити ко долази, па пошушка оно ње и говорила јој као дјетету ком хоће нешто да каже што би га поправило:

— Ево иде, сестро, поп. Иде поп, Маро.

— Ја идем тамо, одазва се Мара још увијек ситнодрхтавим гласом, и пред његовим погледом доће још ситнија и незнатнија.

— Шта? запита је свештеник и навади на свежња кожадић кошуље свијеће и књигу црних корица, у којој је једно мјесто било забиљежено дрвеним крстом, окованим жутим, излизаним металом. Јела одмах принесе тријеску и запали свијећу, а он јој даде тамјана да њим окади просто-

рију, на разни епитрахиљ. У ваздуху начини неколико замашаја с крстом, што га извади из књиге (јесто му је држало забиљежено малцем), полуби га машинално и предаде болесници. Својима је престима равнао њене да га прихвате, и држао их у близини, да га ухвати ако би јој пошао. Очевидно је заборавио и своје питање и Марин одговор, јер је брао читао молитву и отпочео пршити обред, уздигнувши јако очне капке, при чем му се чело скупило у дебеле боре. Јела је стала иза његових леђа и хтјела да све добро види, али се дијете расплакало, па је морала изаћи, и чуло се како га носа, стишава и обилази око прага, али се дијете није хтјело никако утишати.

Свештеник најприје препрну неколико жуткастих, употребом упрљаних листова, с којих се прила и прочитала крупна слова, па онда прекрсти себе и болесницу непрестано још читајући из књиге. За тим полуби везени крст на епитрахиљу, који је био пребацио преко болеснице, па протури главу кроз његов отвор и наравна браду. Утури онда Мари у другу руку упаљену вошћаницу, и како је било тамно, разабирао се око свијеће широк округ, који је био од масних зрака, као да њима влаге у себи, а крај њу неравно црвен и густ, као комадић облака. Свештеник се опет изгуби у читању и листању.

Кад свијетлост осјечи болесничино лице, она упалило трену очом и пратила је часком љубичасто колутове од тамјана, што се још пушли око ње. Загледа се онда у злато, којим је био оперважен епитрахиљ, и по ком би увијек прешао трептав, испрекидан талас кад би свештеник превртао лист у књизи. Она је разумјела свега двије ријечи од његова читања, које би он мало гласније изговорио, биле су то: Господ Бог, на их је понављала у себи, и дође јој, као да се са сваким листом и у њој нешто заклања и покрива, што треба заклонити. И понављајући оне ријечи, у њој се стаде разилазити сијенке на прошлости, од ње се нешто дијелило. Неколико се пута напрегнула и уздигла у вис очи, и тад би угледала више себе свештеникову главу и бјеличасту косу, али онда изгуби и то из вида. И сад је знала да мора нешто прегорети, али је била спремна да заборави и кућу, и њиву, и кукурузе своје, па да се преда оном заносу који се у њој неодољиво будио. Долазило јој, да је све незнатно што је њено, па и она сама, и да то треба заборавити; једино је то неодољиво било велико, и она му се подавала, тонула у неки посебни, ничим још непарушени мир. Везе, које су је спутавале, дрвјешиле се, и она осјећа у себи неку величајну драгост, од које јој бриди сва унутрњост, па тоне, спушта се, плови као птица с великим крилима некако доле, дубоко доле, гдје ће наћи некаи, желан ослон. Обузе је нешто силно, па дубоко уздахну. Из ока јој се скотрља крупна суза, и она затвори очи, а грло јој дрхтало.

5.

Кад свештеник пође, остави Јела дијете поред матере, јер га никако није могла умирити, па испрати госта у двориште. Почекну тренутак-два док не ишчезну у густом ткиву снијежних пахуљица, па скупи онда нешто осушена грања и врати се Мари.

Болесница је још лежала. Дијете се крај ње завело и у сну још који пут зајеца, загрљало матер ручицом а образи му се зарудили. Јела их часком погледа, и одмах осјети по овој лакоћи и слободи, што је обузе, да је Зеља лакше. Лице јој доби гануталн израз, и она сиједеће погледа у Марино око које је сад било широм отворено.

— Како ти је, сестро? запита је с надом да ће добити повољан одговор. Мара набора чело и принесе руку носу. Обриса га и ћутала је.

— Лијепа моја, настави Јела и понилова је по челу и с још већом поуздањношћу запита: ша је л' ти сад што лакше? А? Је ли?

Мара не одговори, а Јела се надвнсе над њу. Али и Зеља окрену своју главу, и њих се двије загледнуше. Очи им се свијетлиле: Јели од радости, што је учинила добро дјело, које јој је пошло за руком, а Мари од оног живота, који је у њој отпочињао, и у том једном тренутку појмиле су оне много. Проникнута неком тајанственом снагом, загледа се Јела у таваницу, и мисли јој блудиле по непознатом свијету.

Тад зајеча вјетар и Јела се тргне. Погледа у Мару, кад али њене очи пуне суза.

— Што ти је? запита је Јела, још увијек удубљена у саму себе. Мара је плакала из неке побожне и скрушене туге, али се она није знала изразити. Осјећала је и да јој није још све јасно и да се у њој нешто велико збива, па јој се сузе јаче напињаше у очима. И Јела се поведе несвјесно за њом, неки се благ осјећај разлији по њој, и тронута тако, нилонала је Зеља чело и тјешила је:

— А што ћеш, сестро, све ће то добро бити. Нек Бог да само да ти оздравиш, на лако ћеш за остало, само да ти устанеш . . .

— Да, онда ћу оставити и кућу, и њиву, и кукурузе, па ћу отпочети други живот . . .

— А? изненадно је запита Јела. Она није могла схватити смисао ријечи Мариних онако, како их отворе чу и очекивала је нешто друго, али Мара продужи својим слабим гласом и непомично гледа некуд пред себе:

— Је л' де, да човјек може живјети лијепо ако и нема куће, само кад је другчије весео . . .

Ма Јели дође као да Мару опет преваранси шиит. У њој се нешто укочепа, и она се подиже. Баци на матру оне суварке, што их је собом донијела, и пламен весело букну. Незадовољна је поностојала код њега, није јој се дало Зеља патрат, на ноће својој кући, а у очима јој слика како лежи мати с дјететом, загрљена и у крпама, али умирени и спокојни.

А кад изађе у просторију натопљену снијегом, незадовољство је у њој расло, ни сама није знала због чега. Ослушкивала је: неће ли је ко зовнути, али у кућници је владао дубок мир. Она уздахну и сакри руке под прегачу, јер су јој забрњдјеле од зиме. Није јој се дало да уђе у кућу и ода се донаћим бригама, јер је хтјела да буде часак на само. Стаде на даску и загледа се у поток. Његов се ток крио и ино и јако упадао у очи на овој бјелини. С многим својим окупама је наличио на неко огромно слоно, које она не

умије прочитати као ни она што се привила у поповој кући. Збиља, како је чудно осјећање обузимало, док му је предано слушала ријечи? Она је очекивала неке помоћи из те књиге, али кад се предала овом осјећају, што се тад кретало у њеној души, није тражила ништа, сама је себи

вољна да поклони Мари ту књиг, ако њену продају за дуг, и све браћи с њом подијели, али сад се сјети да су на њу напељали најваће ђубрета, по што им је била најближе кући, и да она најбоље роди. Стресе се за то и дахну од зиме, па брзо прије преко двије која се за то савијала.

Ј. Чермак Црногорка

била довољна за све и спина је хтјела нешто добро учинити, али за себе није тражила ништа. И у часу тог одрицања и заборављања на себе струјила је кроз њу нека сладострасност, коју је она и сада хтјела осјетити, али није могла, већ је само блењула у дрво што је израсло на међи њене и Маринне њиве. На чистом зраку, с ове даље, видила му је свако листић, тако је било близо, а сада, кроз ову магглу, чинило се далеко, тако далеко, да су му гране дошле танке као прећа што је паук плете, и све заједно будиле су предстаљу у некој великој, густој паучини, разапетој на оловној прегради између неба и земље. У оном трепутку је Јела била

Још часак, па шкрипну мандала, и Јеле нестаде иза брзо затворених врата. Опет заплада пустош коју тек прекидају двије кућице што се шћућурише бојажљиво једна уз другу. Синџер спна у сплини, осим тршина, који изгледају као да се и испрекидају, да су нити које спајају небо и земљу, и које падају, журно падају и у паду свом спуштају и јадну земљу у ужасну бездан, у наглошта, бескрајни хаос.

Др. Ђуро Ј. Димовић

Ноћ

од

† Др Рад Лазаревића

Сунце је клонуло западу; са заруделог неба просијају се последњи светли зраци на ситне облачиће; са истока се брзо приближује тамна сенка сутона. Још мало па је и Вечерњача на југо-западном небу заблистала дивним сјајем и обасула земљу својим благим зрацима. Шумни живот дана клони се крају своме, и како сутон падне на поље и шуму чује се још измирујући глас какког пернатог певача у шумарку, који песмом успављује своју женицу или јој коме оглашава време легања. И чисто би човек рекао, да се са заласком сунца, са сутоном угасио сав живот, да је све легло да отпочине и сачека новог сјајног новог дан. Ми смо навикли од раног доба да слушамо о изумрлом животу у ноћи; то су нам и песници у заносу тихе ноћи певали и причали о заспалом животу, али трезвени поглед природњака све то види другојачије. Истина, постало је време белога дана, борба живота није тако видна, али она се продужава и у ноћи са истом жестином, под истим условима и са истим успесима. Нигде нема мира у животу, јер је то сам живот!

Са сумраком почео је и ноћи живот. Из шума и дупља и пећина почињу да се јављају бића којима није угодна светлост дана. Тек што је сунце село и још се његови последњи зраци тек губе на хоризонту, а већ *мољци* почињу да претаре по ваздуху, јурећи хитрије или тромије по благом вечернем ваздуху. Њихова појава буди у нама извесну одвратност а у исто доба и чуђење; они нам изгледају као да нису бића на данашњет доба, јер сам њихов изглед само пристаје уз облике ма које друге класе животиња, а ово нам баш и даје повода да се ближе познамо са њима.

По нашем естетичном укусу љиљци не само да нису лепе животиње него су чак и одвратне, али су неке њихове феле врло корисне.

Живот ових животиња, као што је напоменуто, ноћне су у сутон, и чим сунце седне и почне се хватати мрак, одмах оживе ови пола сисари а пола тице, и што се више ноћ спушта то све више и више њих остављају своја дневна склоништа и излећу на плен.

Сем оних који се баве науком, мало ће их знати, да љиљци спадају у ред сисара као што спадају и све друге животиње које доје своје младе, али они одступају од осталих сисара тиме што имају крила помоћу се служе као и тице, а према томе изгледало би да су нека веза између сисара и тица и ако они нису упућено ни једно ни друго потпуно.

Код нас има неколико разних фела љиљака, али што се више приближујемо екватору, има их све више и све већих. Природњаци, који су се бавили у топлим земљама, а нарочито у Индији, причају, да кад се спусти ноћ у тим пределима, онда на један пут покрши са свију страна, из свију шупотина, домова и општих зграда не стотинама него хиљадама љиљака, и за мало времена ваздух је, докле око допире, испуњен њиховим ројевима.

Љиљи су својим телом слични мишу а по крилима у неколико су слични тици, а са погледом на особину што ноћу лето добили су у нас име *слепи мишеви* — и ако они нису ни мишеви нити су слепи. Љиљи целе ноћи јуре за својим ловом, а далеко пре изласка сунца траже своја склоништа у којима проводе дан, јер светлост дана не годи њиховом виду и другим чулима која су удешена као и вид само за ноћни живот. Дан обично проводе по таванишама старих зграда, по зидинама и другим местима која смо раније споменули.

Љиљи су само у неколико друкчије животиње, а има их које се већином хране инсектима и ноћу, а неке феле сисају крв већих животиња. Јевропски се љиљи хране искључиво инсектима а поглавито ноћним лептировима и бубама. Апетит је у њих тако изванредан да већи љиљи не могу да се засите ни доста великим бројем буба и ако ни читавом шаком мува, и зато су они веома корисне животиње, што се не може казати и за оне који пију животињску крв, али којих у нас и нема.

Љиљи не подносе велику хладноћу, па зато их и нема у хладноме појасу, па чак кад је ветар или непогода они не остављају својих склоништа, или само понеки изађе пред вече и брзо се врати назад. Кад наступи хладније доба године онда неке феле љиљака силазе у доље, ако су дотле становале на висовима, или иду на југ, или о овом њиховом путовању још се зна нешто поуздано, а они који не путују никуд него остају где су, падају у зимско доба у слабије или јаче *зимско спавање*. Ради овога потражке ма какво сигурно склоништа од ветра, хладноће и непогоде у опште, а ти су склоништа обично пећине, подруми, тавани, а нарочито близу димњака итд., и ту се обесе о задње ноге, почешље у пећни гушкама. У ово време падне топлота њихове крви на четири или чак и на један степен Реомиров, ма да је иначе топла преко 24° Р. Докле год траје хладноћа они више мирно, али на топлијим зимским данима почињу да се мичу и по неки од њих изађе на јужном дану и у сред зиме.

Чула су у оних животиња веома добро развијена, али за њих нису подједнако важна, као што н. пр. чуло вида, и ако је добро развијено, није толико важно као чуло мириса, слуха и осећања. Ово последње чуло на спу пријатељ лежи у крилној опни. Љиљи умеју да се њиу и пробуку кроз све препоне, а што сведочи да имају изванредно осећање или такнуће. И развијеност чула слуха веома је важна за љиљке који ваља да чују и најтишп лет инсеката по тамној ноћи.

Јевропски су љиљи безазлене животиње, али неки њихови азиски и афрички другови падају на веће животиње и сисају им крв, што у осталом животиња никпта не шкоди док сиса само појединп љиљак, или кад сише више њих у један мах на једној животињи, онда она може и да угине због губитка крви, те кожда је баш ово дало повода лако покретљивој народној машти, да од љиљака крвопија створи чудовишта, која у виду вукодлака и вампира насрћу на безазлене људе у сну и сисају им крв. Ако се ово веровање донекле односи на везу између љиљака крвопија и вампира, оно је онда поуздано дошело до нас са далеког истока и земаља у којима има љиљака крвопија.

У Гвинеји, истина, има један велики љиљак под именом *Вампир* и он сиса животињску крв, али он то чини само у оскудици хране, па чак понекад напада и човека

на спавању и носиса му мало крви, али то је тако мало да се на то нико и не осврће.

Сви лилька јављају се у сутону, али још мало доцније, неке познате нам животиње, међу којима прво место заузимају све феле сова, око којих је такође народна машта оплела тајанствену бајку и окитила их неверозатношћама и празноверицом.

Сове су праве ноћне животиње и према томе удешена је њихова спољашност и њихова чула, која су спремна поглавито за живот у ноћи. Оне се појављују тек по тами или у сутону, у које се доба једино и могу видети, а иначе се ноћу чује само њихов храпави глас или кукање кроз ноћну тишину.

Сове долазе у ред грабљивих тица. Њихова спољашност пада јако у очи, особито оно сасвим подесно шаренило њихова перја, њихова бујогласност и пернати венац око очију. Облик главе у вези са особином гласа дају можда повода разним празноверицама које се везују са појавом какве сове на дому или околини његовој.

фини слух и меко перје. Оне лете обично мало над површином земље и то готово без икаквог шума; чују најслабији шушањ и у мраку опазе најситнији сисара — свој омиљени лов. Колико су сове прилагођене мраку толико су осетљиве на светлости, и кад случајно досте до њих светлост дана оне зажмире, али опет оне виде доста добро и усред белога дана.

Лет је у совуљага тих и лаган, оне се крећу по ваздуху без шума, али су по земљи неспретне а на грању веома окретне. Глас им је јасан али непријатан, бесно шкљоцање кљуном и промукло фрктање изразили су њиховог душевног расположења. Прави њихов глас чује се само ноћу; неке од сова креште несносно, неке опет изгледају чудне тонове који су дали повода празноверним људима да их тумаче на разне начине. Колико су совуљаге љуте и бесне, толико су глупе и немају у себи ничега племенитога. Са својим сродницима живе у извесном пријатељству, али је и оно и сполико пријатељство врло лабаво, јер деси ли се што коме бедноме сроднику, бива са најмањи

Бр. Ђ. Нушић. Мост на реци Киру пред Скадром

Споменуто је већ мало пре да су чулни органи у ових тица знатно развијени. Рожњача на оку њиховом потпуно је полукугласта а зеница се при дисању шири и сужавају. Ухо је тако склопљено да сова може чути и најмањи шушањ, и обе оне околности за њу су од веома великог значаја.

Сове су распростре по целој земљи и има их како на великим висовима тако и у дубоким долинама; оне су у стању да увек себи нађу склоништа и хране. Шуме су им најмилија места за пребивалиа, али их има и по пустарама и на голом кршу, по насељеним градовима и селима.

Познато је, уосште, да сове лове ноћу, и оне су за ноћни лов и живот нарочито спремне, јер им за успех јамче: њихов врло оштар вид, напредно душевним спокојством прождран од свога најближега пријатеља; па чак и младе сове у једноме гнезду нерђу једна на другу и која подлегне — судба јој је као и сваког другог лова.

Сне се совуљаге хране у слободи само живим лопом — а никад мрцином. Обично се хране ситним сисарима, поглавито мишевима и тицама. Мањи љиљци најпре страдају од њих. Готово без најмањег шума лебди сова поврх земље и посматра својим оштрим оком, и у тренутку кад опази плен, он је већ и у њени као игла оштрим канџама, које су се тако сигурно заболе у тело једне жртве да не може бити ни помена о бегству или одбрани.

Својом ненаситом грамзивошћу стекла је сова небројене непријатеље. Овоме је дошао она силна граја кад је

остале тице успављају на дану, и они срчани нападају на беду грешницу, која мора сад под ударцима крила и кљунова да испаштава своје грехе које је починила својим сналним непријатељима у гнезду и животу.

Од осталих сова, *кукумавки* и *бук* живе неке особите гласове: у кукумавке је више сличан хукању или мукању а бук јасно и меланхолично отегне своје *бу — у — к*, у кратким паузама. Овај глас по ноћи и непој шуми доноси утиче на слушаоца меланхолично, чему на ову приличку доприноси колико особина гласа толико и ноћна тишина.

Овом ноћном друштву придружује се још сем других тица и *козодој* или *поприкушма*. Ова ноћна тица одликује се својим јако разјапљеним ждрелом, откуда је можда дошло мишљење и веровање да она сиса козе. Лаким али нечујним летом полаче козодој с гране на грану грабећи изванредном проздрљивошћу разне ноћне инсекте, тамањећи их немилице.

Могли бисмо набројити још коју од ноћних тица, али оне су нама познате него досад споменуте, а довољно је и овим показано како оне живе ноћу.

Сем досад набројаних животиња, које се крећу по ваздуху, имамо још неке које се крећу по земљи и траже ноћном доба по тамној ноћи. Од њих ћемо споменути нашу отровну змију *марку*. И она змија, као готово већина отровних змија, живи ноћу, и ако се по некад вија и даљу где трому лежи на згодноме месту — али чим настуни ноћ одмах и она окива и невероватном хитрином гони мишеве и друге свој лов. Ова змија није у нас тако многобројна као у северњијим крајевима Европе.

Од нижих животиња има доста буба и лептирова који лете у сутон или лете само по ноћи.

Кад у почетку пролећних првих дана ноћено каквом рудином, опазићемо како нас облеђу бубе жућкасте или отворено жарке боје, које испред наших ногу излећу из округлих рупица по леђини. Оне се зову *жутке* а не *мајске бубе* као што их већином погрешно називају. Жутке се појављују обично при крају марта, лете дуго по сумраку и оне су прве међу пролећним бубама, али ех и прве жртве ноћних животиња које се у што преме дижу из свога зимског сна. Мало доцније од жутака појављују се многе друге ноћне бубе, од којих најпише падају у очи носорог и јеленак. И ове бубе лете нахом у сутону и лете брзо али не дуго, него обично ударају о какав предмет и падају на земљу. При лету зује и тако се лако пазаку нападају својих непријатеља, али нахова тврда крила и бодљикасти израстаји чувају их бар од великог броја оних животиња које се хране инсектима а пису у стању да скрхају чврсту кору тих већих буба.

Кад већ ноћ надне и звезде заблистају на небу или је оно покривено облацима, онда се појављују једна за другом многе феле ноћних лептирова. Они облеђу цвеће које својом бојом и у сред ноћи пада у очи, и то је поглавито бело цвеће или какве друге јасне, приметне боје. Они се лептирови доста успешно прикривају од својих непријатеља ноћном својом тамном бојом а и таме што реде налеђу по месечини, него само кад је тамно и облачно, па опет нису потпуно обезбеђени од оштрих чула лилана, козодоја и других животиња; а могуће је да опстанак оних ноћних инсеката спасава баш њихов ноћни живот, јер на сну прилику нахова можда слабија плодност била би узрок да их што пре нестане, кад би живеле дању и тим биле изложене већој опасности.

Имамо да споменемо још једну животињицу, која утиче на нас врло пријатно и радо је пратимо погледом кад по ноћној тами као светли сићушни драги каменови заблистају по топлој летњој ноћи. То су оне светле бубице које по блатој, тихој и топлој ноћи просијавају трепутно као мајушни метеори или блистање звезде у бескрајној васиони. Светлост је нахова као и светлост метеора или сјајних звезда. Оне се зову по разним крајевима нашим разно: у Србији се зову *свитњак*, у Словенији *свитљака*, у Дубровнику *свијетњак*, у Хрватској *крсешњак*. Стари Римљани звали су их *летеће звезде* (Stellae volantes). Они се дижу ноћу из влажне росом орошене траве и крстаре по ваздуху заблистављући и гасећи се на нахове или светлећи као драго камење по трави. Ми их посматрамо са задовољством, али се у исто доба питамо: на што ће овај сјај тим сићушним бубицама? На што ће им блесак кад све остале ноћне животиње, које нису у превласти, гледају да се што више приближу од непријатеља — и својом мрком одећом и својим летом и ходом, који је у многих сасвим нечујан а ове мале бубе, противно свему овоме, својом светлошћу јасно показују где су. На сваки начин ово светлуцање нахово неће бити без циља, него ће бити смер светлеху или да се њиу половни или да се непријатељ изненадном светлошћу заплаши. Али на како да је, једно је истина, да је светлуцање тих буба једна дивна појава у топлој, тихој и прачној ноћи, и ово је нашло израза у многим старијим и новијим песничким производима.

У тропској Америци има много већих и сјајнијих свитања него што су наши, и тамо их зову Туку-Туку. Они тако светле да залуталом путнику у шуми служе за светило.

Ово је слаба слика наших ноћи, у којима је живот тих и нечујан по изгледу, али је у ствари борба за опстанак онако исто силна као у сред белог дана, само што јој ноћ даје више тајанствености; она је доиста у целоне и непидљива и нечујна, сем у кратке доба кад огладнела вука гони глад или љубав на дивљи лавеж који задаје страха ситнијој животиња а и човеку није ни мало мио. Али све ово ничезнуће пред ноћним животом у тропским прашумама, који А. Хумболт описује овако:

Ниже висеће Санта Клара провели смо ноћ, као обично, под ведрим небом, на једној пештаној леђини, крај обале Апуре, коју је граничила блиска непроходна шума. Имали смо доста муке док смо нашли суших дрва за ватре којима се по опамошћем обичају окољавамо сваки бивак противу нападаја јагуара. Ноћ је била блага, влажна и непрекидном обасјана. Неколико крокодила приближило се обали, као ми се чини намамљени ватром као раци и новеће друге водене животиње. На побијеним веслима у леђину биле су окачене наше мреже за спаване. Около је владала дубока тишина и само се чуло хркање речних дељина.

— — — —

и читавог јата папагаја, папаказаса и других фазану сличних тица.

Поткад се чуо глас тигра са високог каквог дрвета и онда су га узвик пратили тужни топоти мајмуна који су гледали да узмаку необичном гоњењу."

Ово је очигледна борба, коју је отпочео пријолочни тигар или јагуар гоњењ свој плен, који је тражећи спаса у бегству убудуће све друге животиње и испуњио их страхом од силна и непомирљива непријатеља. Простодушни Индијанци мисле, да се животиње радују несрећи и да светкују месец, али у ствари је глад и крвожедност узрок овој целој бурној сцени у непроходним тропским прашумама по благој тропској ноћи, под дивним тропским небом са кога блистају сјајне звезде и гледају вечну борбу јачег и слабијег.

Таква је ноћ и по нашим шумама, и свуда на другом месту, где год је питање о опстанку.

Легенда

(Максим Горки)

У шуми крај реке живела је вила;
И у вале често на купање сађе;
Ал' једном је тако несрећна била:
У рибарске мреже паде — не изађе.

Рибари од страха попикоше њеком!
Ал' с њима је, срећом, био млади Марко:
Он ухвати вилу — писну јадна крилом —
Загрли је чврсто и пољуби жарко.

Ко гранчица пита она му се не да,
Из руку му снажних отети се рада;
Ал' Маркове очи занемирено гледа,
И нечему тихо смејала се тада.

Целога је дана с Марком нежна била;
Ал' ноћ кад је мрачна на Дунаво пала,
Изви се и оде лепотица вила —
А Маркова душа јадовати стала.

Даву Марко ходи; а ноћ када краља
Рашири на спусти и Дунаво хвати,
Пишти, плаче тужан: „Где је моја вила?"
А вали се смеју: „А ко ће то знати?"

Љутит Марко вичe: „Лажете, ви знате!
Играте се с њоме, у вашем је крилу!"
На молећи тужни: „Мени да је дате!"
У Дунаво скочи — тражи своју вилу!..

... А вила и даље живи живот стари.
На купање слази без јада у грудма:
Марка више нема... Али пита то мари —
О Марку је песма постала међ људма.

* * *

Тхе, а ви на земљи живећете сити
К'о што слепи први животаре худи;
Јер о вама бајке неће никад бити,
Нити ће вас песмом прослављати људи.

Ђ. Ј. Одавић

Младеж

ОКИЦА КАРЛА ВАЈНОЛДА

У своме удобноме будоару стоји госпођа Хелм пред огледалом и испитивачки се посматра. Бела изрезана одећа спуштала се у лепим борама низ њен витки стас; густа смеђа коса, опљаш подигнута и прихваћена само с пеколико великих укосница, красила јој дивну главу.

Да данас особито лепо изгледа, признала је г-ђа Хелм, и задовољан осмех прелета јој преко лица. Тако — само ову кошуљицу да покуче дубље на чело, и да прикачи овде чипку.

Тихо куцање на вратима прекиде г-ђу Хелу у њеном посматрању.

„Смем ли ући, мамице?" питаше танак гласић сиоља.

На њен одговор „Ходи амо, дико моја", врата се одшкринуше, и једна мала девојчица смотрено уђе.

На сред собе застаде; њене очице пуне дивљења следаху ону необичну појаву; први пут је данас смела да поседи у вече мало дуже четвороrодишња госпођица Фрида, те да своју маму види у балској одећи.

„Ох, мамице, ала си лепа! Како ти је дивна та бела одећа!"

Полако је приласила, као очарана, а очице није с мајке скидала. „Али, мамице!" викну у једанпут смејући се: „така не можеш на игранку ићи, с голим вратом и рукама! Ти још ниси струк обукла."

„Е, Фридо моја, све госпође онако иду на игранку", одговори јој мајка смешећи се. „А сад ходи ано, кажи ми, срце моје, „лаку ноћ", па иди да спаваш."

Госпођа Хелм спусти се у једну наслоњачу и нежно привуче своју ћеркицу. Фрида је сасвим личила на мајку: иста густа, златно кестењаста коса, исто нежно, готово прозрачно бледо лице, исте црне, крупне очи.

„Да ли ћеш се, мама, доцкан кући вратити?" запита Фрида бојажљиво.

„Ма над да се вратим, чедо моје, доћи ћу као и увек да те обиђем!" умиривала је мајка. „Но, сад иди, па спавај! Лаку ноћ, пишићу мој!"

„Лаку ноћ, мамице!“ рече девојчица, па нежно обгрли мајку и пољуби. Тада се мало измаче, па је опет погледа.

У једанпут се загледа у десну мишицу госпође Хеле. „Шта ти је то ту, мамице?“ Упита радознало и претпљем додирну једно место на њеној мишици.

„То се зове *младеж*“, одговори јој весело мајка. Фрида је озбиљно посматрала младеж, па дохвати својим ручицама пажљиво руку најчиниу и притисну своје снежне, румене усне на то место. „Лаку ноћ, мамице; поздрави тату!“

Госпођа Хела седела је још неколико тренутака, па нагло устаде и погледа на сат. Већ девет и по! А њена мужа још нема: никад не може да учини изузетак! Зар баш мора увек тако дуго седети у канцеларији?

Госпођа Хела замишљена пређе неколико пута преко собе, затим пређе прозору и погледа на улицу.

Напољу је већао крупан снег, а ветар је терао на све стране снежне пахуљице, које су напред падале и покриле улицу неком белом проспирком. Мало је света пролазило, и то мало, увијено у топло рухо, хитало је.

Све то пиди госпођа Хела и не гледајући; њене су мисли већ на играоци; нада се да ће се тако лепо провести. Ко ли ће је столу водити. Можда опет онај пријатни Рус, господин Воронцев, који уме тако красно да забавља.

Она је ове зиме више пута била с њиме у друштву, и опазила је како се увек стара да буде у њеној близини. Провела је с њиме неколико тренутака весело и задовољно, па би се баш радовала, ако би га и вечерас нашла.

А њен муж! Хе, он се поносито што налазе да му је жена лепа и што јој се удварају. Никад није помислио, да би њој на и један тренутак могло пасти на памет да озбиљно узме ласкање својих обожавалаца.

Госпођа Хелм притисну зловолно своје прело чело на хладно окно. Равнодушност њена мужа почела је јединти. Мили Боже, малчице љубоморан могао би бити . . .

„Добро вече, Хела!“ зачу се с врата.

Госпођа Хелм брзо се окрете и виде свога мужа већ обученог за забаву.

Судски одветник Хелм леп је човек, разуме се старији од своје дипне, витке женице; његово још свеже лице, окружено пуном плавом брадом, било је пријатно. Плаве очи иза златних наочара гледале су оштро и добронудно.

„Но, дете, је ли се начекала?“ упита је он, а својом десницом лако је обгрли. „Опет нисам могао пођу краја доглелати. Али сам се сада за пет минута спремио, да не будеш већ нестрпљива.“

„Ти знаш, да ми није мило, што ни увек последњи дођеш“, одговори Хела: „Али пошто имаш тако много посла, то се не може променити. На ти ми и не кажи, како изгледам.“

Хелм се измаче и посматраше бајаги с великом пажњом своју жену.

„Но, величанствено изгледаш“, рече он. Али треба одмах да пођемо, кола чекају. Ја ћу још само Фриду да обиђем.“

Госпођа Хела пође ћутећи за својим мужем у детињу одају коју је кандионе слабо осветљавало. Полако пређе Хелм постељици и нагне се над заспалим дететом.

Хела је остала на прагу и гледала нестрпљиво и дирнуто ову нему сцену. —

*

У пространим, јако осветљеним двораима тајног саветника Волина већ се беху све званице искупиле, кад Хелмови дођоше.

Забаве су у кући Волинових сваком биле пријатне. Саветник и његова жена врло су гостољубиви, а њихове обе кћери, високе, лепе плавуше, биле су колико паметне толико и умиљате девојке.

Данас је нарочито врло весело, јер је ово прва забава од како се породица кући вратила са дугог пута по Италији, и свак се радовао што је ова гостољубива кућа поново отворена.

Прво се певало и свирало; девојке су певале неке талијанске песне пратећи се мандолинама. Затим у веселом смеху и кретању бирали су гости места за малим столовима који су по свима одајама наместени били.

У једној, крај прозора, седела је госпођа Хела са господином Воронцевим, коме је и овога пута пошло за руком да је столу приведе, са старијом кћери домаћиновом и доктором Милером, младим, а већ чувеним лекаром.

Марта Волин и госпођа Хелм пријатељице су. Хела је неколико година старија, али њена живост чинила је младом, изгледала је као девојка. За тим малим столом било је врло весело. Марта је умела да представља људе и причала им је смешне доживљаје са свога пута. Духовитој шали и веселом задиркивању није било краја, те свима би жао кад домаћица пређе и рече наздравље.

Док се весело друштво подигло и ускомешало, господин Воронцев понуди руку госпођи Хелм и запита је куда да је води?

„Овде је свуда несносна врућина, желела бих мало свежег ваздуха“, одговори Хела, хладећи се својом лепезом.

Полако су се проваћали кроз свет, застајкујући и разговарајући се овде онде с познатима, те једва десетине у домаћинин будоар.

Овде је донета било свеже и пријатно. Воронцев брзим погледом прегледи одају, па одведе госпођу Хелм малом дивану у углу, који је готово свесним заклонила једна велика палма.

Хела беше за тренут мало збуњена због овог скривеног кутића у који је доведе Воронцев, али јој је после било пријатно да се мало одмори и склони од веселе галаме, која је довде само пригушено допирала. Угодно се наслони на меке јастуке, а Воронцев седе спрам ње на ниску столицу. Прекрсти руке, поклони јој се дубоко и запита је са позорном збиљом: „Шта сада заповеда моја најмилости-

вија госпођа? Њен поникли слуга очекује наредбе своје госпође".

„Дакле, онда најпаче заповедам", одговори му она исто тако шаљиви се: „да ме сада поштедите ласкања и лепих речи, па да се озбиљно са мном забављате, да ми се живци умире."

Воронцев је замишљено нахао главом: „Да вас забављам? — Но, то бих још могао. Али живце да умирим? Не, милостива, то доиста не можете тражити од мене, коме сваки живац од узбуђења дрхти, чим вас угледа! Ви сте морали већ одавно опазити, да ја у свакоме другоме очи само за вас имам, да вас ја . . ." —

Хела је покушала покретом руке да му говор прекине, али он страсно настави, не пазећи на њене попашене очи: „Ах, пустите ме да изговорим, јер сам луд од чежње за вама; морате ме саслушати!"

То је све изговорио брзо својим непотпуним немачким, а очи су му пламтеле; и у томе тренутку пређе и седе крај госпође Хеле, дохвати јој руку и притисну врео полубац на њену мишицу.

Као бичем ошинута, скочи госпођа Хела нагло тако да је Воронцев посрнуо.

Ту — ту, на исто место, где су је пре кратког времена полубила свежа, чиста уста њена детета, ту су је сад додирнула његова, страсна, ватрена! Осећала се као обесвећена, хтела би да га истуче.

„Како сте се смели усудити?" изговори уздрхталим гласом. „Зар се жена не сме пријатељски понашати спрам човека, а да је он одмах не сматра за рђаву и лакомислену? Ух, како је то ружно!" Била је потресена, а својим чипканим рупцем брисала је оно место где је он полубио. И не погледавши га више, окрете се па изађе из собе.

Где ли јој може муж бити? Желела је одмах кући да иде — јер јој је сво весеље тражећи га, лутао јој поглед преко свог веселог друштва, сваког су је тренутка задржавали, па се морала усиљавати да весела изгледа и да им одговара. А чинило јој се да јој под срцем гори. Само да иде, само одмах да кући иде!

Најзад, у соби за пушење, нађе свога мужа. Нагло га повуче у страну: „Молим те, Фрање, одведи ме кући".

„Али, Хела, шта је тебе?" Запита Холм погледав је забринуто у лице. Ти си сасвим бледа, и очи ти горе као у грозници!"

„Код куће биће ми лакше", журно рече Хела. „Хајде само! Ти знаш, да није за мене сплан свет и врућина."

Кутећи кола је у кола. Холм је није ништа запиткивао, држећи да јој је мир потребан, те је тако могла неузнемирено промислити о свему што се десило. Лутила се на Воронцева, па помисли: а да није и до ње кривица што је он тако дрзак био? —

Разуме се, она је хтела само да се забавља, а изгледа да је тај уображени човек држао, да она спрам њега нешто више осећа. Како се стиди — сама себе!

Непрестано је гледа оно место рупцем, као да би хтела полубац збрисати. Па помисли, да ли би била овако ван себе да он није полубио баш исто место које су пре кратког времена додирнуле чисте усне милог детета — и, поврх све лутине — морала се насмешити. Како је захвална томе случају! . . . .

Манастир Св. Арханђела код Скопља

„Тако — ево смо стигли!" прекиде Холмов глас њене мисли. „Да ли ти је мало боље?"

Она лако климну главом.

Брижљиво јој поможе да с кола сађе; али кад јој хтеде помоћи уз степенице, она га брзо пређе и журно пође, као да није могла сачекати час да у кућу уђе. Чим је ушла у спаваћу собу, одмах отрча умиваонику, покваси свој рубац и трљаше живо своје мишице.

„Шта то радиш?" запита је зачуђено Холм.

„О, морала сам се гдегод наслонити, па ми је рука прљава. Но сада је опет чиста, и осећам се сасвим добро. Ваш ти хвала што си ме одмах кући довео. Сад — молим те, полуби ме овде" и пружи му своју обла бела руку.

Он је зачуђено погледа пређе главом. Али, кад угледа како га њене очи преклињу, тада замишљено притисну своје усне на њену мишицу.

Госпођа Хела чисто је дахнула душом и задовољно се сместила. Тако — сад је све ружно поправљено, а нали младеж остаће као нека опомена, ако би јој опет кадгод пало на памет да с младим људима суviше пријатељски беретa.

Обуче брзо своју домаћу одећу, па оде полако у детињу одају. Фрида се у спаваћу заруменела, а руку је под главу метнула.

Пажљиво се Хела наже над постељом и нежно полуби дете у чело.

С немачког превела
Оливера

Стара врлина

ДРАМСКА КАЖАЈУЈЕДНОМ ЧИНУ

написао

А. Амфитеатров

(наставак)

ПОЈАВА IV.

Ланчелото (замишљен и сетан) и **Уго**

Уго

Хој, пријашко!

Ланчелото

Молим!

На услугу спремам ....

Уго

Е, то, видиш, волим!
И ако сам војник ја услужност ценим,
И крај ње онтриву благошћу заменим.
Ти, је л', гроба служиш?

Ланчелото

Да, синьоре, њега.

Уго

Шта рече: синьоре! — О, тако ни снега,
Врло красан дечко. А још док одјача ...
Од куд ти та рана?

Ланчелото

Под Акром ... од мача ...

Уго

Охо! Браво! Браво! Рана тако јака,
Па још те на лицу — каже ми јунака.
Јер, знаш, мој пријашко, мени све изгледа
Ко девојка да си — не буди ти вређа.

Ланчелото

Нисам такав јунак као што велите.
А за комплименте — ако већ желите —
Хвала, добри Уго!

Уго

Их до врага: зва ме?

Ланчелото *(прибира се)*

Издадох се грозно ... Опазиће ... Стра' ме!

(слободно)

Сва гробова спита, сваки другар другу
С поштовањем прича о храброме Угу,
Што сам челик ломи к'о да челик није,
По шест неверника што гони и бије!
А да сте ви главом баш Уго витешки
Кажу заиа плећа и тај мач вам тешки:
Јер играчка таква није сваком дата.

Уго

К Велзевула ми, та ти преди злата!
Дакле баш ме хвале и у звезде пују
Гробови војници?

Ланчелото

И веома штују!

Уго

А шта гроб о томе?

Ланчелото

Ево чуј, па суди:
„Да ми је к'о Уго само десет људи
„Страшног Салладина тукло бих славно —
„У Јерусалиму био бих већ давно!"

Уго

Сто му Луцифера! Срце ми се краши ...
Зар гроб тако?

Ланчелото

Тако!

Уго

То је витез права!
Ево моје руке, а то није шала,
Реци храбром гробу: од срца му хвала!
Ти ме већ разумеш: ја сам војник само,
А, знаш, ми војници своју дужност знамо:
Не идемо никоп док позива нема,
Па за то се Уго ни пему не спрема.
А кад ово сарпиш, можеш јоште рећи:
Доће л' гробу беда, Уго ће притећи ....

(тргне се)

Их до врага!

Ланчелото

Шта је?

Уго

Нисам ништа рек'о.

(у дољашњи чује се рог)

Ја ништа, баш ништа! — То долази неко.

Ланчелото

Да, с потрпе куле поздрављају госта.
Биће да гроб стиже! — Таскали сво доста.

(оде на галерију)

ПОЈАВА V.

Уго сам

Уго

К проклета ласка, шта од људи чини!
Малиша ме хвали, а ја у милини
У нпа' не обесих (их, лудог ли старца!)
Да ћу бранит' гробе и од — свог ударца!!
Ха, ха, ха, ха! Красно!... На опит, крај свега,
Мене сапсет мучи, јер ја жалим њега.
Али шта да радим?... Руку сам већ дао
Силвији младој... Злата ми је жао:

Слушај како звекће, гледај како сија —
И ону и уху води ми и прија.
Пипам га и гледам ову дивну боју . . . .
А да л' могу Савест опипати своју?
Зна л' се њена боја, да ли је ко гледа?
Савест је без боје, опипат' се не да,
Па нема ни звука да ти жудњу крене:
Зеленаш је, боже, у залогу неће.
А мој крчмар не би за ту Савест дао
Ни прокислог вина, — било би му жао!
— „Уресла, голубу образе му старе!“
„Ах, пијани хуло, а где су ти паре?“
— „Он новца нема, ал' га Савест краси!“
„Па нек њоме иде да жеђ своју гаси,
„Нек се с њоме љуби и нека је лижо! . . .“
Не, не, од Савести злато ми је драже:
Оно је за сваког; оно бедног сажи;
Оно је талисман који сваки тражи;
Њима богаташи сиротима плаће
Да им бедни живот пакленo не скрате.
Бауцима плаше ситну децу само,
И Савест је баук — ми то добро знамо.
За то је појмимо оружје и дајмо,
Да нам и вино и љубав и злато!

(оде у Силвијину собу)

ПСЈАВА VI.

Силвија и **Галеото** силазе са терасе

Галеото

О Силвија! — Дакле? . . . Смем ли да се надам,
Или још да трпим, да патим и страдам?
Одлучите једном . . . Тă чекам већ давно.
Рекнете ли „хоћу“ — оружје ми славно
Поштује рђа и заборав трајни.
Грб нам заједнички, као символ сјајни
Жељеног мира и живота новог
Заблистаће часно више замка овог:
Рекнете ли „нећу“ — галија ме чека,
Мора, чежња, суза и земља далека. —
Ко преступник чекам осуђење своје.
Ако будем кажњен — ево главе моје.
Дочекаћу ли милост — ја ћу главу дићи
И с поносом царским пред олтар ћу стаћи.

Силвија

А како би било кад би нешто сада
Ви Силвија били нули мога јада,
А ја Галеото?

Галеото

Са поносом холим,
Питао бих себе: да л' ја грофа волим?

Силвија

Не буде ли „волим“ . . . Што блудите тако?
То је само пример . . .

Галеото

Ја бих тад овако:
„Не волим га? — Добро! Ал' ми није мрзак,
„И ако се прича да је суров, дрзак!
„Ја га суровога не познадох још ње;
„Према мени је увек пун слатке милоште.
„Он ме воли, воли . . . како нико није;
„Поштено му срце само за ме бије!
„Ког другог да чекам? Владa принца каквог!?“

Силвија

А кад би, питеже, било баш и таквог?

Галеото

Његово бих ране од вас чути хтео . . .
Тă убићу сваког ко би само смео
Међу нама стати! —

Силвија

(смеје се)

Што сте гневни тако?
Ја слободу имам — бират' ми је лако.

Галеото

Силвија, да л' срца имате у грудма?
Ваша је до шале и с несрећним људма!
По тигровим ћудма, и дрски и смели,
Ви би са прерањеви поиграти хтели.
На добро — нек буде! Гази, мучи, куди,
Не воли ме никад; ал' ми жена буди!

Силвија

Ха, ха, ха, ха, грофе! Скријте гнев, па тише
Говорите о том. — Млада писам више:
Већ је пет година, ви то добро знате,
Од када сте хтели да ми срце дате.

Галеото

Ал' тада одбијен, шта сам знао друго:
Већ осудих себе на изгнанство дуго.

Силвија

А за што сте тако урадили тада?

Галеото

Јер сам . . .

Силвија

То вам није јасно још ни сада!
Требало је онда причекати мало.
Све би добро било и све би се знало.
Јер сам хтела само да вас познам боље,
Да окушам сталност тадашње вам воље,
И да дознам тако, а то није лако,
Какав сте ко човек. — Док минулах овако,
Ви суровi, дући, увређени трајно,
Пут источних страна отиловисте тајно.
И већ пет година од тог доба прође,
А ни глас ни писмо од вас ми не дође.
Те минулах о спеку: да је само шала
И ако вам за то писам узрок дала . . .

Галеото

Светога ви пâше! Све што сам вам рек'о . . .

Силвија

Некој те се клети! Пâпа је далеко.
А да л' ће помоћи, тешко баш да знамо,
Јер ми сад, на срећу, две папе имамо!

Галеото

(веома узбуђен)

О, Силвија, доста! Кад већ треба рећи,
Нека и ви знате: *моралом утеки*!
Опрости ми, Боже, ал' ја писам хтео,
Што са туђе тајне мораш скуби вео.
Пет година пуних ја сам тајну крио!
Ни мој Ланчелото, друг ми драг и жио,
Не зна о њој ништа. А сад, може бити,
Погрешићу много, али — не ћу крити.
... Имали сте сестру ...

Силвија

Ах, Асунта мила!

Галеото

Кад ваш је у срцу мржња гнездо свила,
Те одбисте руку коју пружих тада,
У замак отидох и од тешког јада
Ја се сâм, одбачен, затворих у њему
И у пићу тражих заборава свему.
Ал' једнога дана (камо да ме проће!)
Од ваше Асунте мени писмо дође. —
За садржај његов ваш опроштај молим.
У њему прочитах: „Грофе, ја вас волим!"

Силвија

(за себе)

Једва уздржавам гнев и жржњу своју!

Галеото

„Ви волите силно, ја знам, сестру моју.
„На бедну Асунту и на муке њене
„Ваш се поглед само равнодушно скрене.
„Ал' и то је, знајте, доста срцу моме
„Да захвално буде господару своме!
„Силвија вас одби — најбољег међ људма,
„Јер је место срца њој камен у грудма?
„Да нене ко пита: шта желим за себе,
„Да л' пакао с тобом или рај без тебе?
„Ја не бих у сумњу ни за часак дошла:
„У пакао вечни с осмехом бих пошла!
„Узми ме за жену ил' за бедног роба —
„Мени је све једно! Твоја сам до гроба!"

(Кутање)

Силвија

Ваш ... одговор ... на то?

Галеото

Под презреном клетви
Испрва сам хтео да вам се осветим!
Јер скромној Асунти хтедох руку дати.
Ал' помислих тада: што да са њиом пати?
Зар да целог века само муке знамо?
На се брзо реших. Одговорих само:

„На плавоме небу једно сунце зрачи
„А с вама се на земљи Силвија једначи!"

Силвија

(јетка и зла)

Слушам ... Настављате! ... Прича врло лепа ...

Галеото

Нисам крив, мадоно! — Њена љубав слепа
Наивна, детињска настави се даље,
Јер ми поче писма све чешће да шаље.
Љутих се на пажа и грдих га много
Што јој писма прима. Али шта сам мог'о?
И тад се побојах од још горих јада,
Да ми како ђаво душу не савлада!
Да јој без љубави, без срца у грудма
Будем муж ил' ... можда ... најгори међ људма!

Силвија

(скочи)

Зар смете ...?

Галеото

Мадоно, још мало стрпљења!
Ја знам као витез дужности поштења.
Сâм је император у знак пажње своје
Дотакнуо мачем ово плеће моје.
Нечистог сам духа победити знао:
Погодионе ветру галију сам дао,
На без осветника, са раном у грудма,
Ја сам побегао — светао међ људма. —
То је све, мадоно, што вам могу рећи,
Зашто сам одавде морао утећи!

(Дуго ћутање)

Силвија

По одласку своме чусте л' икад ништа
О јадној Асунти?

Галеото

Не чух никад ништа! —
Засићен бојиштем у завичај пођох
И пре два месеца у Таренат дођох.
Ту ми херцег рече (ја се писам пâл'о)
Да је дом ваш славни немило пострад'о.
И тада учиних што најбоље знадох:
С галијом се својом опет ћћру дадох.
И ево ме сада у последњем боју;
Он ће ми донети: смрт ил' срећу моју!

Силвија

Да л', витеже, знате: каква болка беше
Од које Асунту у гробље однесе?

Галеото

Ах, чуо сам: куга!

Силвија

Лаж се у том скрива!
Та се куга у нас *љубављу* назива;

И она је од вас; ви сте само крйви
Што јадна Асунта и данас не живи!

(пође у столицу и плаче)

Галеото

О, допустите ми да заједно с вама
Оплачем Асунту!

Силвија

Авај, тешко нама!
То би подсмех био свему што је свето.

Галеото

Шта рекосте сада?

Силвија

Ништа . . . Глупост . . . сте.

(с усиљеном веселошћу)

Махнимо се тога . . . Смех и шалу дајмо.

Галеото

Тако и ја мислим.

Силвија

Е, па похитајмо.
Где суседа нема — језици не стоје;
А гдегод је тако — сплетка чини своје.
Ова ваша прича позната је давно,
О којзи се сауда говора већ јавно.

(пажљиво га гледа у лице; он јој одговара шпекавајући или простодушним погледом)

Тој се причи ваној и наставак даде. —
Сирота Асунта, поверивши јаде
Пажевина нашим, није могла знати
Да ће за то њу да страда и пати;
И да ће се сауда говорити јавно
Како такве бруке не беше одавно!

Галеото

На ту нема смешног! Људи тако злима
Показати треба . . .

Силвија

Има смешног, има. —
За сплетком се сплетка рефала и вйла,
И свака је на ње њуву мржњу лила,
А вас је ласкањем заспивала слепо.
Ал' то беше мало, већ смислише лепо,
Ха, ха, ха, ха, грофе! па причају гласно:
Да Асунта *жени*, да вас воли страсно,
Да је само због вас пошла у свет бели
И да још и сада с вама судбу дели!
Смешно, зар не, грофе? —

Галеото

Гнусне, подле ствари!
Ко л' их смисли само?

Силвија

Да би морал стари
Сачували како — тако прича пели —
Поверити тајну нисмо ником смели.
А да би и сувпу уништили сваку,
Ми смо празан ковчег спустили у раку!
Мало пре сте хтели са мном сузе лити,
Па немојте сада ни смејање крити!

Галеото

(удара ногом)

Срамна, грозна подлост!

Силвија

(иронично га дубоким погледом)

Што одвратност бўди! —
Нечувено подли повскад су људи!
Али доста о том. — Сад о чему другом.
Шта ли је све било на путу вам дугом?
Да л' вас љубав прође у тўђинском крају?
Или успомене још и сада тјају?

Галеото

Од кад љубав познах, љубим непамерно,
На дрхтим пред њом и чувам је верно.
Она ми је вера, она ми је нада,
Јер од када љубав у мени овлада —
Ја знам за што живим . . . Ма где да сам био
И мачем и песмом ја сам славу вио
Силвији божанској!

Силвија

Слушала сам о том
И од вашег џака. Грозом Галеотом
Понози се много. — Хвала, грофе, хвала,
Таква ми се важда никад није дала! . . .
Ал' откуд вам, збиља, онај пажић предни?

Галеото

Мој је Ланчелото — сиромашак бедан.
Код Напула негде, а у ванку своме,
Поочим је његов. Ланчелоту моме
Додијало беше шта тај одајд ради;
Јер од тўче много, од жеђи, од глади
У ноћ' не полуде! За то је из дома
И гладан и жедан побег'о сирома'!
А кад на мом броду једро прала диже
Ланчелото мали на палубу стиже.
Са очима сузним на колена паде:
„Узмите ме, грофе!“ молити не стаде.
„Служићу вас верно!“ — Беше ми га жао.
На моме га броду није нико знао.
Ал' она особитост и његова туга
Добише ме одмах: постаде ми слуга.

Силвија

Одан је и храбар.

Галеото

А рекли би *жене!*
Јер дрхти ко листак, плаши се и прије
Кад стреле зазвиже, кад мачеви сијну,
Кад бубањ загрме, кад се коњма нијну.
Али кад под Акром онај покољ беше,

Кад султанске чете међу нас продреше;
Кад се свака од нас с неторицом био,
Кад већ и ја клонух . . . . он се није крио!
У тужну коју ме сколи са свих страна
Кроз копља и оштрих јатагана
Улете са коњем и преда ме стаде!
Један од душмана удараш му даде
Одређен за мене. Ланчелото паде! . . .
Али Бог хришћански спасење нам даде:
Краљ Ричард енглески своје луде диже
И кроз рој душмански у помоћ нам стиже!
Отад Ланчелота, због досадног дуга,
Отпустих ко слугу а узех за друга.
И за дивно чудо, ја не знам због чега,
Верујем да више не могу без њега.
Ма да су му црне и очи и власи,
Макар да му рујан образе не краси —
Ја налазим, ипак, у лицу, у свему
Да сте, ви мадоне, врло слични њему.
За то Ланчелота никад ником не дам:
Јер Силвију дивну и у њему следам!

Силвија

(смеје се)

О хвала вам, грофе! Ласкања је доста.
Чак нам Ланчелото — огледало поста,
А да л', збиља, грофе, и он знаде о том?
Да л' је љубоморан? Да л' се с Галеотом
Не свађа због тога? . . .

Галеото

Тă и он вас воли,
И увек се са мном за вас Богу моли!
Он вама у славу и канцоне пише;
А молитву никад завршио није
Без овог спрошетка: „Милостиви Боже,
Свакн јад и туга крхати ме може,
Само дај да видим, патник ти се моли,
Да Силвија дивна Галеота воли!"

Силвија

О, како сте срећни. Сви нас воле! За што? —
Умири се срце немирно и ташто . . . .

(Стоји, руком наслоњена на столицу; лице је окренула од Галеота... Нема сунца... На небу је већ вечерњи румен који продире у дворите)

Молитва је она већ давно и моја.
Сад је услишана. Ево, ја сам — твоја!

Галеото

(Полети к њој)

Силвија, ти — моја!?

Силвија

Не знам ништа друго
Ван љубави своје. — Где си тако дуго?

(Падне му у загрљај)

Ах! Ах!

Галеото

Шта је?

Силвија

Твој мач! Ударих о њега.

Галеото

(скине мач и баци га на под)

До ђавола с мачем! . . . О, тако ми света,
Овај свети тренут утеху ми даде
За сва досадашња лутања и јаде,
За сва очајања због хладноће твоје,
За сне црне мисли и све сумње моје!

(Падне пред њезине ноге и сакрије главу у њезино крило)

Силвија, о мила! Знај: од моје среће
Нити има боље нити има веће!

(Чу се појављује кроз врата и покретом главе као да пита: је ли већ време? Онет се повуче)

Силвија

(Милује Галеотове власи)

Зар још не осети, зар је тебе тајна:
Да је људска срећа увек малотрајна?
Да њезина звезда — права звезда није,
Јер за тренут блесне па је тама скрије.

Галеото

Значи да је ниа, јер покаже јâва!
А тренут је среће што и вечност права.
Јер где ево срећан под осмехом твојим
Ја уживам вечност и вековe бројим.

Силвија

А да ли си икад помишљао само
Да на срећу треба права да имамо.
И да Бог за право, што би нам га дао,
Мирну савест тражи.

Галеото

То сам добро знао.
Савест ми је мирна, на души ми лако.

Силвија

Нека је и тако!
Ал' зар никад нисн помишљ'о у себи
О јадној Асунти?

Галеото

Ни, само о тебн!

Силвија

А ако би можда усред среће твоје,
Када си већ наш'о цвет љубави своје,
Када ти је рука на узбрање пошла —
Покојна Асунта из свог гроба дошла?!
Па грнула громко: „Неверниче клети,
Сад је дошло време да ти се осветн!"

Галеото

Покојница труну у рукама својим!
А и кад би дошла: за што да се бојим?
Од јадне Асунте ја се не бих крио
Јер сам пред њом увек поштен витез био.

Силвија

(одгурне Галеота тако снажно да падне)

Лажеш!

Галеото

Шта рече!?

Силвија

Час освете стиже!
Мач праведне казне на тебе се диже!

(Потрчи Галеотову мачу и стане на њега)

Уго, Уго!

(Уго се с извађеним мачем појави на врагима)

Убиј!

(Галеото стоји као окамењен)

(завеса пада)

Др. Валтазар Богишић

не године навршило се 40 година књижевног рада нашег знаменитог научара г. Др. Валтазара Богишића. Уважени Др. Валтазар[1]) Богишић родом је из Цавтата, мале приморске варошице, која се диже на рушевинама стародревнога Епидавра. Богишић припада једној од првих породица цавтатских; она је пореклом с Мрцина у Конавлима, на граници Херцеговине и старе дубровачке државе.

Пошто сврши гимназијске науке на лицеју Св. Катарине (данас лицеј Марко Фоскарини) у Млецима, те ту положи испит зрелости, он слушаше више науке на главним јеврописким универзитетима (у Бечу, Берлину и т. д.) Ушикан је био сперва у правни факултат, али се уз то бавио и наукама филолошким, затим филозофским и историјским. Године 1862. постаде у Гиесену доктором филозофије, а год. 1864. у Бечу доктором права; године 1869. почасним доктором државно-правних наука Одеског универзитета. Године 1863. би именован сарадником (колаборатор) Јавне Придворне Библиотеке у Бечу. Године 1864. понуде му професорску столицу на универзитету Варшавском, али га прилике спречише да је прими.

Две године позније, не желећи мењати научну карјеру за политичну, отклони предложену му кандидатуру на место заступника у далматински сабор, а с изгледом добити отуда посланичко место у Бечком парламенту.

Године 1868. аустријско министарство рата, које је намеравало претрести школско устројство у војничкој крајини, именова Богишића земаљским надзорником и школским саветником банатске и српске војничке границе са седиштем при Темишварској генерал-команди а касније у Вировитину. Пошто прошутова и прочули крајеве, који сачињаваху његово подручје, те даде свој извештај, Богишића позваше у Беч, где би главном комисије за преуређивање школа свију војничких крајина: Баната, Хрватске и Славоније.

Кад ова комисија године 1869. сврши свој посао, буде му постављено у изгледе место шефа одсека „за науку и богоштовље“ целе крајине[2]), који су хтели створити у војном министарству. Али као што не хтеде жртвовати, коју годину пред тим, политици своје научно занимање, не могаше га жртвовати ни управној служби, ма колико ова висока и пробитачна била.

Још те исте године, универзитета у Кијеву и Одеси беђаху му понудили катедру Упоредне историје права словенских народа. Он изабра Одесу. Две године затим универзитет Загребачки понуди му сличне место, које он не могне више примити (ту исту понуду поновише 1871. са истим негативним успехом). Године 1872. Варшавски универзитет поново му своје понуде од 1864. године.

При крају 1872. године, на предлог кнеза Николе I., Богишић добије царским указом налог да оде у Црну Гору због израде једног грађанског законика за ту земљу. Од тога доба, у колико његова присутност није била потребна у Црној Гори, он борављаше у Паризу, баневши се радњама кодификације.

Год. 1877. за време руско-турског рата прекиде свој посао кодификатора, јер је био позван у Бугарску да буде члан канцеларије грађанских послова, којом је управљао кнез Черкаски и која је била при главном заповедништву руске активне војске, ради уређења разних грана управе у земљама које би се одузеле Турцима. Под опседнутом Плевном слеташе нам споменику о начелима, по којима би се имала уредити судска струка будуће кнежевине; но у брзо, најпре због некакве грозниче, остаи војску.

Тада опет преузме свој рад око кодификације. Већ 1880. год. дође до правога читања пројекта законика пред делегацијом државног црногорског савета на Цетињу. Том приликом Богишић прими наслов и степен правога државног саветника руског. Након другог читања тог пројекта пред изасланицима кнежевим и трећег пред самим кнезом, грађански законик црногорски би проглашен 25. марта год. 1888. а стаде на снагу 1. јула исте године.

Богишић се тада поврати у Русију, где му Министарство јавне просвете понуди катедру Римског права у Москви под веома за њ повољним погодбама. Но различни узроци, најпре здравље, наведоше га да се захвали на тој понуди, и да затражи мировину. Почетком 1890. г. он је и доби уз потпуно задржање стечених чинова и наслова.

Након тога он се поврати поново у Париз, где је настањен био већ од 1874. год.

Са свом том каријером, тако сјајно испуњеном и премда већ далеко прешлно половину свога века, Богишић је још у јеку мушке снаге. Он се почетком 1893. г. примио портфеља министра правде у кнежевини Црној Гори, где је остао шест година.

Ово је у најкраћим потезима преглед живота и рада знаменитог научара. Ко би желео да опширније позна рад његов, нека прочита исцрпну биографију у календару *Dubrovnik* од његове пре године излажења. — Овде ћемо само побројити књижевна дела Г. Др. В. Богишића по научним групама. На прво место истичемо онај његов рад од кога је до данас протекло четрдесет година. То је

[1]) По дубровачком „Балде“ скраћено од итал. Балдасаре.

[2]) Ка Крајини је тада спадала и Карловачка Патријаршија.

Богишићева докторска дисертација: *Über die Ursachen der Niederlagen des deutschen Heeres im russischen Kriege*, Giesen 1862.

Остали су му радови: *1. Zbornik sadašnjih pravnih običaja kod Slovena* („Književnik“, Zagreb 1866.); *2. Naputak za opisivanje pravnih običaja koji žive u narodu* (Književnik“, Zagreb 1866.); *3. Collectio consuetudinum iuris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium. — Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*, Zagreb 1872. I. *Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskog juga*; *4. Aperçu des travaux sur le droit coutimier en Russie* (1879.); *5. Pisani zakoni na slovenskom jugu* (Zagreb, 1872.); *6. Statut de Raguse. Codification inédite du XIII. siècle* (Paris, 1894.); *7. Glavnije crte obiteljskog prava u starom Dubrovniku* (Zagreb, 1869.); *8. Stanak* (historijska studija o skupštinama, osobito sudbenim, koje su se držale srednjega vieka na granicama različnih država), itt. у Гл. Ср. Уч. Друштва; *9. О научной разработкѣ исторіи славянскаго законодательства* (Петрогр., 1870.); *10. De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et Croates* (1884.); *11. О положају породице и наслеђству у правној системи* (Београд, 1893.); *12.* У Чубиневој Годишњици (XLI, 1898.) штампао је Г. М. Ђ. Милићевић, заједно с одговорима, Богишићева *Питања о одношајима породичном и наслеђства*; *13.* Најзначајнији је Богишићев рад *Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору*, 1888. г. (од српских реферата и. реферат А. Ђорђевића (Бранич 1888.) и Др. М. Весника (Годишњица Чубинева XII и на по се). — Из историјско-филолошке радње Др. В. Богишића помињемо: *14. Sull' epistolario di Stefano Gradi, Vienna* 1867.; *15. Prepiska lažnoga Cara Stjepana Maloga s Dubrovačkom republikom 1771—1773.* Zagreb, 1868. (Rad Jugosl. Akademije); *16. Разбор сочиненія И. А. Новова.* „Россія и Сербія“, Петроград 1872. г.; *17. Acta conjurationem Petri a Zrinio et Francisci de Francopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia (1663. —1671.) a tabularüis gallicis desumpta, redigit Dr. V. Bogišić. Zagrabiae 1888.*; *18. Народне пјесме из старијих најновије поморских записа*, Београд, 1878.; *19. Die slavisirten Zigeuner in Montenegro* („Ausland“, 1874.); *20. Рјечи и фразе српске које се налазе у једној преписци талијанској из XVII века* (Споменик Срп. Крал. Академије, 1900). — Поред ових радова штампао је Др. В. Богишић још веома велики број разних чланака и реферата којих немамо ни на окупу ни у каквом прегледу.

Овакав и ополики рад учењога Дубровчанина привукао је на се пажњу и многих академија и научинских глава који су своју похвалу и пажњу обилато указивали и указују овом заслужном научару. Народ српски има пуно разлога да му од срца буде захвалан и да пожели још увек предном Доктору Валтазару Богишићу дуг живот и најлепше здравље, јер је у том и најтачнија оцена његова досадашњег рада и најлепша жеља за све оно што ће нам у будућности давати златно перо великога Дубровчанина.

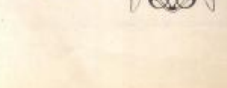

Др. Валтазар Богишић. Види у овом броју чланак под тим натписом. —

Др. Јован Јовановић —Змај (звао Н. Валдец). У Змајевој своме, у Каменици код Новог Сада, настанио се од кратког времена наш стари и увенчани Змај. И ако по свему изгледа да се сасвим повукао од свеta, ипак, и тужни и ожалошћен, не може да се растави од пера свог, јер му то и није у власти. Песма му је била најзрелији пратилац у животу, она му је то остала и у заранцима његовим. А тек *Невен* његов. Колико га воли сада Змај, колико се предао њему нека посведоче и оне песничке обраве малим читаоцима, из којих дознајемо: да *Невен* неће престати ни у најгорем и најнежељенијем часу, јер Чика-Јова увек има готове грађе бар за неколике године *Невеном* излажења.

Износећи пред своје читаоце овај, по нашем уверењу, најлепши и најзрелији Змајев лик, знамо да смо угодили Србима свима и свуда, јер је и само име Змајево довољно да изазове искрено поштовање и ничим непомућену захвалност.

Бетовен (сликао Л. Балестра). — Сликар је покушао да овим радом представи утицај дубоке Бетовенове музике. Зашто генијалних композиција његових најбоље ће осетити сву верност представљања на овој слици, а ми је доносимо још и због тога што је на неколицким изложбама била и награђена и привлачила велику пажњу гледалачку.

Златно доба (сликао Ш. Шаплен). Галерија Парискот Лувра поноси се многим ремек-делима сликарским. Нема у њој ни једне слике која би по својој предности била боле сумљива. Учети слику у просторије Лувра, значи добити несумљиво одличну сведобу о њезиној вредности. Колико је живих сликара који у Лувр упиру очи као у највећу награду своју, као у највиши суд за одређивање несумљиве вредности сликарских производа. Шаплен је француски сликар који је за живота доживео и ту радост. Неколики његови радови красе, у правом смислу те речи, просторије Лувра, а између њих је и *Златно доба* чију репродукцију, по једном дворезу, износимо пред своје читаоце. —

Црква у Бранковини. Два часа северно од Ваљева а на путу Ваљево—Шабац, налази се мало али лепо и чувено село Бранковина. Са пута се види, на левој страни његовој, а у лепој и романтичној долини једне мале речице, ова бела црквица. Није далеко од пута — 2—300 метара, — те кога нанесе пут овуда, нека сврати до ње. Видеће у дивној порти лепу црквицу и до ње гробове кнеза Алексе, проте Матије, Чика Јубе и др. Видеће и једну плочу са које ће прочитати:

„Во славу свјатија једносушчнаја тројци Оца и Сина и свјатаго духа. Сеј свјатиј храм собор сиј бесплотних Михаила и Гаврила. От незнавских времен существовао је и много крат от Турак пљењен и горјел и у рату Јосиов цесара 1789. года. Но паки обор кнез Алекса Стефанов Неиадовић с прочи парохијани 1792. г. согради од древа обаче нарадно; но востанији Сербов против Турак 1804. г. паки сгорјел, и паки богољубиви парохијани од древа сограднше, док при владајенији сербскаго Кнеза Г. Милоша Обреновића и ађенскаго округа кнез прота Матеј Алексијевић Неиадовић возбудил и приласил сију парохију, то

јест: село Бранковину, Кутешицу, Јошеву, Влазове, Бабину Луку, Забрдицу, Козичић, Јасеницу, Грабовацу 1829. г. ноће се томељ од камена, 1830. г. с помоћићу све ове кнежине православна Христијана совршисе све со сводом како нзритеја. = И биша нароси Симеун Пашић, Софроније Хаџић, Матеј и Миња Ђурђевићи, а капетан Паја Симеуновић = и писа Никола Симоновић родом из Левча приправени учитељ у Бранковини. Биша нешмари Алекса и Ђура Гојевци*.

У иркви ћето видети леп иконостас новијег доба; јеванђеље, сребром окивано, које је прота Матија донео из Русије, као поклон руског цара; нарукавце Јакова Ненадовића; и записе и цртеже по књигама, које је записивао и цртао Хаџи Рувим.

О Петров-дану је онде велики сабор, на који долази свет из близа и далека: младеж да игра а старији да се договарају . . . .

Гробница породице Ненадовића. — Код северних врата Бранковинске цркве налазе се гробови: Киза Алексе, проте Матије, Симе и Чика Љубе Ненадовића. Ту им је и породична гробница у којој леже и прота Матија и Чика Љуба. Над гробницом је лепа, висока 4 метра, пирамида са позлаћеним крстом на врху. На њој стоји урезано:

„Ненадовића фамилија досели се из Мораче у Србију ваљевско окружије у Бранковину од које су кнезови били над овим окружијем из које је кнезовало Алекса син Стеванов храбри заштититељ рода сербскаго за којега је и цесар бечки знао но и . . . .*

Даље нема ништа. Не зна се због чега је овај натпис остао недовршен.

Источно од пирамиде, налази се од црвеног мрамора, висок до 2 метра, белег са натписом:

„Здје почивајет раб божји Симеун от Ненадович најмладши син кнеза Алексе родисја здје в Бранковиње 1793. г. по находје Г. Георг Петров из Србије и цесарију и он проиђе по дјеле Росиј, Вјену, и у цесаров. војеној службје против Француз6 биј. У почетку Г. Милошеје против Сулејман наше доиеа у отечество и паки ваљевске војске и нахиje воjевода биет и при сраженију и јуришу на турски шанац у шабачкој нахији селу Дубљу 1815. г. Јулија 14. крабро јуни живот свој отечеству положи. И постанише памјатник сеј старшаја браћа јего: Матеј протојереј, Никола и Петар. Резал слова сија от ујца брат јего Илија Јакова Ђелмашевића из Гвоздеповића. Биет нарох пов Симеун Пашић.*

Западно од пирамиде, а готово уз њу саму, белег је кнеза Алексе са натписом:

18 ✝ 04.

Обр лајтант и обр кнез Ненадовић леже онде кога сва Србија и сам цесар Јосно знаде и Турци га почитаху за отмену духа бодрост но опет га поједноше за своју мнину корист и његову Србији ревност, али у томе се преварише јер протиино случи им се зашто Серби за Алексу дигоше се на осветy и од часа Србији слава расти нача = У Ваљеву поједнесије месеца јануара 23. дне 1804. лета и здје од својих погребесја в Бранковиње*.

За дужину гробне плоче, западно од Алексиног белега, стоји мраморни крст са натписом:

„Овде почивају кости проте Матије Алекс. Ненадовића рођен 1777. год. а преселио се у вечност 29. нов. 1854. г.*

На гробним плочама, зуб времена је слова уништио, те се натпис не може прочитати.

А шта мислите, које је споменик Чика Љубин — песника и академика?

— *Ова мрка дрвена крстача, приклоњена уз простор белег, која му већ седам година гроб обележава . . . .*

Но још овога лета заблистаће се и на његову гробу леп споменик, као знак љубави српске деце према Чика Љуби . . . .

Н. Ѳ. С.

Богородица с Исусом (сликао Б. Е. Мурило). Бартоломео Естебан Мурило, великн шпањолски сликар и представник Севиљске школе, рођен је 1. јануара (н. н.) 1618. г. у Севиљи. Прва цртачка знања добио је од свог рођака Хуана де Кастиља, за којим је отишао и у Кадикс, где је почео радити слике за продају по трговима и радњама. Бојећи се да не остане целог века, како би се то данас рекло, сликарски фабричар, осети жељу да дубље проучава производе великих мајстора. За његова повчана средства, Италија је била и сувише далеко; за то удвојеном снагом поче производити радове сувишне вредности, те после неког времена стече таман толико да је могао 1643. г. доћи из Кадикса у Мадрид. Среља га је упутила његову великом земљаку Дијегу Веласкезу, који га уведе у Краљевску Галерију и Ескоријал, где је почео копирати најславније радове великих мајстора. У том послу провео је необично марљиво две године, студијући нарочито Риберу и Веласкеза. После овога отиде у Севиљу, где се брзо прослави са својих слика у манастиру Св. Франциска. Свој дотадашњи натуралистички и спакпни стил замени слободнијим и блажим, увиђајући у њ сав полет узвишеног надахнућа. Из тога доба најчувеније су му слике: Св. Леандер и Свети Исидор, Свети Антон Падовски (у Краљевском Берлинском Музеју) и четири средишне слике у цркви Св. Марије ла Бланке. — Јек уметничког рада и славе Муриловe долази у год. 1670.—1680. Године 1674. завршио је осам великих слика које представљају разне моменте милосрђа, а које се нарочито истичу изврсним колоритом, цртежем, до детаља верним изразом лица, композицијом и перспективном која изненађује и заноси својом природношћу. Из овога су доба и: Св. Петар, Богородица Милосрдна, Олтар и Хор у Капуцинерском Севиљском Манастиру.

Спремајући слику великих размера (Св. Катарина) за олтар катедрале у Кадиксу, омакне се и падне, са сликарских скела. 3. априла 1682. г. умро је у Севиљи. Недовршена овај рад доготовио је његов ученик Озорис.

Производи кичице Муриловe стављају се у највиши ред натуралистичких производа. Одражавају средину намеђу скоро грубих потеза Рибере и сувише префињеног, тако рећи слатког манира сликарског, Мурило је изнојевао свом имену оно ретко поштовање које и данас свугде траје. Необично умегничко сливање светлости и сенке у изразну хармонију даје његовим радовима неку чаробну драж која нпак не излази из круга природног представљања. Први погледи на његове радове пису у стању да пронађу оно што је у њима најкарактеристичније; тек дужим гледањем, скоро нарочитом студијом, опажа се оно што Мурила одликује од осталих сликара. Живост погледа и покрета његових фигура изненађује и обичног гледаоца. Богородице, које је Мурило сликао, мпле су и лепе, али у њима нема и земаљска бића.

За Париски Лувр отпупио је год. 1852. Наполеон, онда председник француске републике, једну од Муриловпх слика (Примање) за 615.300 динара. У Петрограду је његова слика: *Анђео ослобађа Св. Петра*; у Мадриду: *Исус*

као дете (најлепша од свих других овог имена што их створи Мурилова кичица); у Бибербургу: *Св. Франциску*; у Минхенској Пинакотеци: *Два просјачета* (са гроздом и јубеницом); *Уличко дерлад* (у концању); *Св. Франциску лечи немоћног пред чудесним братима*; у Минхенској Лајхтенбершкој збирци: *Богородица с Исусом, Архиђеф Рафаил, Добри пастир* и *Исус као дете*; у Бечу: *Св. Јован у пустињи* (с јагњетом). Остали радови Мурилови сада су парочито у Енглеској, па тим у Италији а највише у Мадриду (46). Збирка француског генерала Сула, у којој се парочито истиче неколико радова Мурилових, сада је у Лувру. У Петрограду су два од најлепших његових радова: *Благовест* и *Вазнесење Богородичино*. — Слика, коју износимо пред своје читаоце у овом броју, у власништву је Дрезденске Галерије Слика.

Црногорка (еликао Ј. Чермак). Велики број слика овог покојног чешког сликара пренео је из живота нашег народа. Неке су од њих објављене, а велики број чека још назад свог издавача. У Пражкој галерији *Рудолфинуму* налази се највећи део Чермакова рада; у њему се парочито истичу слике из српског живота. Сазнали смо да се велика чешка издавачка књижара Ј. Отп подухватила да приреди целокупни албум Чермакова рада. У добри час. Слика коју данас износимо пред читаоце није (како смо извештени) још нигде објављена.

Мост на реци Киру пред Скадром (отогр. снимио Бр. Ђ. Пушић). У албум слика из српских крајева уносимо и овај снимак стародревног моста (по свој прилици римског) пред градом Скадром.

Манастир Св. Арханђела код Скопља. У низу српских манастира, и по архитектури и по својој судбини, стоји на пеома угледноме месту и манастир Св. Арханђела. По народном предању он је задан по наредби Душана Силног. Бугарска петрљивост покушавала је више пута да уништи све трагове који у овом манастиру опомињу на српску прошлост. Како су се прилике промениле у Скопљској Епархији, утврђењем Њ. Пр. Господина Фирмилијана, новољно промењене у духу жеља српског народа, дубоко смо уверени да ће и ова српска задужбина доченати лепше дане. Према начелу *не дати своје а не тражити туђе* одређена је и будућност овога храма.

ХРОНИКА

УМЕТНОСТ.

Тчачи, *драма у пет чинови од Г. Хауптмана*. — Драма сиротиње, бедних и јадних, драма која се својим потезима односи на прошлост и онтро на будућност гледа, доживела је после тешког труда, да и у Дрездп пређе преко даска. Једна једином дакле успело се да се грандиозни комад, који се већ учествпо у многом и многом репертоару, приказе и у лепој Флоренцији на Арби.

„Ткачи“ су се појавили у 1892. год. и то у два издања: прво у шлеском, дијалектичном, а затим у издану немачког књижевног језика али са шлеским дијалектичним заласком. Прва приказ самога комада изведен је у год. 1893. у Берлину на Слободној Позорници, али не пред широм публиком већ само пред члановима тога удружења; сваки даљи приказ у ширем кругу председништво Берлинске полиције бепе забрањило. Након неколико година заинтересовани у самој ствари успеју да се драма приказе у Берлинском немачком позоришту, док је за Бечу и Аустрију забрана њихове полиције остала и даље у пуповажној сили. Шта више, Бечка полиција пошла је и корак даље у својој ревности, забрањујући оних дана чак и то да се драма по подељеним улогама ни у ужем кругу не може и прочитати.

Што је и Сасна могла доћи до слободног приказивања моменуте драме, има се само захвалити њеном највишем суду који је својим решењем од 6. новембра 1901. године отклонио сваку преиреку и самом комаду отворио врата на позорницама у Саксонској. Тиме је учињено да се „Ткачи“ и овде одомаће и стекну оно признање које им по величини, по грандиозној обради, по јачини дејства и радње, неоспорно и по праву припада.

„У уставној држави сваки грађанин има право да своје мишљење исказе.“ То је била полазна тачка да највише уд изда своје допуштење. Али осим тога било је још нешто што је при решавању саме ствари имало пресудног утицаја: строго се држећи слободњачког духа, не пређајући при том сувише политично осећање, највиша судска инстанција доноси, да „Ткачи“ са уметничког гледишта ни најмање нису какав тенденциозни комад, већ проста једна историјска драма нечувене снаге у причању људи, пуна природне верности и здравих назора. При изложеној њеној, дакле, нема се бојати никаквих тумачења оцена у самој позорници зграда или ван ње, нити би се пак тиме расплаштела или расвалила притајена мржња класа и изазвало још јаче огорчење и на једној и на другој страни.

Још од саме појаве своје „Ткачи“ су постали као предводпиком целе немачког натурализма, његов једини комад великог стила, његова тврда грађевина која, и ако сама по себи није дело вечите вредности, ипак се има сматрати као уметничка драма првога реда у нашем времену, која ће свагда са правом заузимати место великог дела у историји литературе. И збиља, трагичнију грађу једва да би и могао песник на позорницу изнети. Јер ствар се овде најмање тиче појединих индивидуа и њихове жалосне судбине, пе, она се простире на читаву једну класу људи, изнесене гомиле ткача, сиромашних, бедних, без хлеба и икаквог права. Једна сиротиња узалуд се пропиње противу грдпога капиталпзма што хоће у својој моћној сили да га уништи под напцма свога притиска и да га учини својим верним, везаним и спутаним робом. „Сиромашни треба да постанемо ми, стока „Драјсигерова“, јауче бедно ткачко робље, не имајући при том моћи расвојавља да више управо Драјсигер тај што их угњетава, што им сву сиће, већ да је то природна последица самог развића ствари, да узрок вала дакле тражити у самом, гледаном времену. Оно је собом донело проналазак нових машина које свом својом тежином прелазе преко изгладнелих лешина бедних ткача, дају их и мрцваре и чине потпуно нелишпима.

Суморна се радња развија пред нашим очима, настаје сцена тежа пза теже и све немилосније дејствује својом нападачком снагом на наша осећања; нама је као да удишемо дим од свеће са мртвачког одра: крв застаје у нашим жилама, а коса се подиже пред грдним ужасом, што их живот и строга истина излаже из својих најдубљих ду-

ћина и банџу пред наше очи као да се јетко хоће насмејати нашој беди, нашој слабости и бескрајном нинтаилу.

Онтро уженци, чинова су тако подељени, да не изгледају у блиској органској вези (што можда изгледа због увођења нове техинке о којој ће такође бити речи), али уженци све потпуно, они дају необичио целу и снажну слику живота извесних људи којих данас, истина, више нема, али који су тако исто живели и делали, уклопивши се затим да време и преко њих поставн свој хладан покров убичајеног заборава.

Први чин се догађа у канцеларији фабриканта Драјсигера, у којој се купи мрачна гомила непољних тканя, гунђајући и мрмљајући због незадовољства, срџбе и мржње против тако нинтаиле зараде, да за све то као одговор чују, како ће им се посао одузети и да ће се свега десет сребрних гроша плаћати за трубу платна. У другом чину гледамо их где једу посне мело, гунђајући више неку тканчку песницу коју им донесе неки отпуштени резервиста. Трећи чин дешава се у сеоској крчми, где им жандарм забрањује певање тканке песме и они у бесилиу своме попласе се према кући Драјсигеровој, доспевају до вестових намештених одаја и у изванредном стаљу своје дутиње пљачкају и отимају (чин четврти). Назад видимо, у завршном чину, како стари побожни ткач Хилзе нада од кирпуша, док остале ткаче растерује компанија војника. —

То је, дакле, садржина у кратколе, која ће изак бити довољна да у њој видимо просту, голу и ничим не уљепшану истину, до крајњих ситница верно представљени догађај историјски, а све таком собољношћу и праведљношћу песничком што до дна душе потресе. И ако би се најзад и догодило, што се комаду у почетку пребацивало, да нас драма у толикој мери надрази и одсудно стаои на страну ткача, то не би било услед тога што песник непесничкн хоће да полнтизира, већ просто с тога што нас јачина верно представљене ствари и наге истине тако дубоко потресе. Осећајне се не може брана поставити и нао последњи узнак у нама се порађа дубоко сажаљење према бедним и невољним ткачима. Према томе сам драму означити као тенденциозно дело у правом реду, значило би у исто доба посумњати у опште у чистиву и збиљу уметничких тежња, значило би даиле, ни мање ни више, но проклашовати само строгиу политичку шшионажу, ако се један песник позабави третирањем социолошких и политичких прилика. И полазећи с те тачке, тако бисмо исто морали осудити и Лесингову: Емилију Галоти, и Ибсенове: Стубове друштва, и Бјернстоново: Напад наше моћи и т. д. и т. д.

Реког мало час да је техника потпуно нова. Бар у драми не можемо видети оне старе уобичајене композиције нити досадашњих постављених правила позоришне техинке. Сваки чин има своје особе, међутим улога главног јунака губи се, њега управо и нема. У том смислу видимо нов покушај који је у овом случају потпуно пошао за руком. Радња се развија слободно, без устезања и прекида, гомила лица ступа брже или лакше у развој и акцију, и психологија гомиле ископана је у необичном изобиљу и потпуној јасности. Од многобројних лица ту је фабрикант Драјсигер, који остаја толику мају да гладује, ту сиажни ковач Витиг и привени некар са дрекоњу правог револуционара, ту стари ткач Хилзе из чијих очнју потпуна немоћ кири, ту скукљан крпа и дронјава Херинг и најзад стари Баумерт који се кроз све чинове провлачи. Сваки на своме месту и са потпуном карактерном индивидуалношћу: видимо даље и масу и индивидуе. А то је оно што је у „Ткачима“ ново и даје им превагу над свим бескрајним сенкама многог данашњег немачког драматичара. Драма је у исто доба и историјски верна и сиажне величине. Њеном се приказу само ваља радовати, а већ у историји литературе она је себи и без тога стекла достојно место.

13. VI. 1902. у Дрездн. **М. П. Ћирковић.**

* Од дела *Знаменити Срби XIX века*, што га издаје Српска Штампарија у Загребу, изашао је и 1. свезак II. дела (13. свезак од почетка), у којем су све слике и биографије: *Чолак Анто, Осветава Утјешеновић Остојићева, Јокшм Новић Оточанин, Љубомир П. Ненадовић, Коста Рувараи* и *Александар Бачански*.

* Г. Јован Адамовић, главни сарадник „Србобрана“, штампао је веома занимљиву књигу: *Пријатељске српскога народа у Угарској и род Благовештенскога Сабора 1861* — Књига је у п. 8-ни, и има 262 страие. Од каквог је значаја по српски народ у Угарској био рад Благовештенскога Сабора, многима је тек по чувењу било познато. Али ова књига, написана лако а пуна аргументација, добро ће доћи сваком оном Србину који одушевљеном раду својих предака поклана оволику пажњу, из које неминовно потиче воља за таква исти рад, за наставак и остварење сних корисних идеја које су заснивали и остваривали наши старији. И ако је ова књига написана као коментар слици истога имена, што баш оних дана изађе у издању вредне издавачке радње П. Николића у Загребу, изак је она, и по разради и по материјалу, несумњив добитак у нашој маленој књижевности. —

* 5. и 6. августа о. год. биће у Београду (у згради гимназије Краља Александра I.) скупштина Просветорског Друштва на којој ће, поред осталих тачака дневног реда, Г. проф. Сава Максић читати своју расправу *О садашњем новом правопису немачког језика*.

* О познатом Свето-Јеронимском питању штампана је у Риму опширна расправа маркиза П. Мак Свинија Le Monténégro et le Saint-Siège. *La Question de Saint-Jérome* (Rome 1902. 8-na, стр. 92).

* За Летопис Матице Српске примљени су ови радови: *Бомбн људи*, приче Борисава Станковића, и *Бројно опкладање Срба и Хрвата у Хрватској и Славонији*, од Петра Марковића. На оцени су: *Божја воља*, од непознатог писца, и *За кругом*, роман Ива Ћипика.

* Учени Петроградски професор, сарадник *И. Искре*, Г. Василије Николајевић Кораблов читао је 20. пр. м. у Грађанској Касини, на молбу Словенског Клуба, своје предавање *О Словенофилству у прошлости и његовим садашњим и будућим задацима*. Г. Кораблов је одличан познавалац словенских народа и прилика, а нарочито нас Срба, те је сасим објашњено ово многобројно учешће Београдске интелигенције и ретко задовољство после свршеног предавања. Предавање ће бити штампано у *Српском Књижевном Гласнику* те ће сада обраћамо на ње пажњу својих читалаца. —

* Управа Краљ. Срп. Нар. Позоришта расписала је стечај за нову драму из српског живота. Рок пријаве биће до 1. јуна 1903. године, а награда је одређена у 1000 дин.

* Од 1. септембра о. г. почеће поново излазити „Омладина“, лист за младеж. Власник и уредник биће Г. Ђорђе Јосимовић, који до 1895. године и уређивао тај лист.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњовића. Свеска 99: **Виноградарство.** За народ написао *Јован Жујовић*. I. део. *Подизање и нега виограда*. У Новом Саду, Штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8-на, стр. 88. (Претплата на 5 комада „Књига за народ“ и „Календар Матице Српске“ 1 кр., у књиж. 2 круне.

Из мојих успомена. Приповетке *Дим. Б. Богдановића*. — Са сликама. — Штампарија Милана Ј. Ивића, Смедерево, 1902. 8-ва, стр. 185. Цена 1.50 дин.

Српска Књижевна Задруга (67): **Причања Вука Дојчевића.** Скупио и сложио *Стјепан Митров Љубиша*. Прва Књига. — Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 160.

Други мирис босиљков. Написао *Ј. Милићевић*. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 118. Цена 0.70 динара; у лепим корицама 1 динар.

Историја српске трговинске политике. I свеска. *Аустроугарска трговинска политика на Балкану до 1880.* Проширено предавање које је држао 21. маја 1901. год. у „Sozialwissenschaftlicher Verein" у Минхену *В. Н. Вајкић*. Прештампано из „Привредног Гласника". — Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1902. — В. 8°, стр. 84. Цена?

Алгбове Доле: **Тартарен на Алпима.** Нови подвизи Тарасконеског јунака. Превео с француске *Душан Л. Вокић*. Београд, Нова Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°, стр. 250. Цена 2 динара.

Трговачка школа Београдске Трговачке Омладине: **Извештај за XIV школску годину 1901—1902.** Београд, Електрична Нова Трговачка Штампарија, 1902. В. 8°, стр. 34.

Привилегије српскога народа у Угарској и рад Благовештенскога Сабора 1861. Написао *Јован Адамовић*. — Штампано трошком Петра Николића. Загреб, штампа Српске Штампарије 1902. — В. 8-ка, стр. 262. (Са сликом Благовештенског Сабора). Цена?

Финансијска Библиотека. Књига V. **Буџет.** Од *Д-ра М. фон Хекела* Превео *Др. Лаза Пачу*. Београд, Милош Велики — штампарија Бојовића и Мићића, 1902. В. 8-ка, стр. 438. Цена 3 динара.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Улазећи овим бројем у друго полгође четврте године Нове Искре, стављамо до знања свима нашим дужницима: да је власништво листа принуђено (пошто се лепим није могло скоро ништа корнетити) да наплату отпочне другим путем. Тога ради, да би преглед дужника и њихова дуговања био што тачнији, отпочећемо доносити јавне позиве преко листа сваком дужнику. Ко нам ни после тога, у року од 15 дана, не буде послао претплату, дуг ћемо тражити судским путем, јер су наше претплатничке књиге тако вођене да им исправност за судске доказе не може нико оспорити.

Жалећи што ће до овога доћи, наводимо за своје оправдање несумњив доказ: ми смо покушали све што је у нашој власти било да дужнике пријатељски упутимо на тачно вршење обавеза. Пошто је резултат скоро никакав, нагоњени смо и на овај начин потраживања.

На крају додајемо још ово.

Да не би ко помишљао да овај корак предузимамо из користољубља, изнећемо и тачан извод досадашњег примања и дуговања Нове Искре, те ће се јасно видети, због чега смо управо нагоњени да и судове у помоћ позивамо.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

„НОВА ИСКРА" излази сваког месеца. — Цена: за год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре". Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 8. Београд, августа 1902. год. Година IV.

Писма са села

XI

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

Разговарао сам јуче дуго са учитељем из К.... То ти је један од поређих егземплара међу нашим учитељима. Пре свега важно је као богат човек, па онда као вољан школски родитељ, и ако је од старијих људи, од оних што ни једнога часа нису слушали Педагогику.

Слушао сам о њему доста и лепих и рђавих ствари, али га нисам познавао. Признајем да ми је јуче импоновао. Замисли човека висока, снажна; проседа, оретке и лепо очешљане косе; великих, плавих, бистрих очију, које те гледе слободно и отворено; чиста, уљудно, на час, ако хоћеш, и елегантно одевена. Весела ме је пријатно дарнуо његов сонорни глас при представљању:

— Никола Николајевић учитељ из К.....

Речи је изговарао јасно, нарочито пазећи да мукле гласове јасно изкаже.

Хана Квапилова, чланица чешког Нар. Позоришта у Прагу

— Суседи смо а нисмо се познавали — рекох. — То је штета.

— Ја ретко куда идем — одговори он — а и ви.

— Како сте задовољни с местом?

— Хвала Богу.

— Имате ли доста ђака?

— Педесет и четири. —

— Како сте прошли с оценом?

— Мислим да сам добро; у осталом, оцене ће нам се доцније саопштити.

— Колико имате година службе?

— Тридесет две.

— Охо, то ви сад имате и највећу плату?

— Тако је.

— Ви сте готово и пека школска историја, јер сте прошли скоро кроз све фазе кроз које је наша школа прошла.

— Готово — рече он смејући се.

— Добро се држите.

— Хвала Богу?

— Јесте ли много премештани?

— Двадесет и два пута.

— У које крајеве?

— Пропутовао сам сву Србију.

Разуме се да ме је то све заинтересовало. Позовем га кући, што он радо прихвати.

— Право да вам кажем — рече — и дошао сам највише с тога да се с вама познам.

Није много прошло, а ми већ бесмо пријатељи. Он је мене називао колегом и почео ми говорити о школским стварима, о настави, о невољама и незгодама с којима се борио; једном речи о свему. Говорио је тачно, без заношења, изговарајући јасно сваку реч и сваки глас, и у целом том разговору беше нечег топлог, проповедачког. Причу је прекидао пуштајући густе димове из своје велике ћилибарске пушткице.

— Било ми је равно двадесет година кад сам постао учитељ у једном селу у Ваљевском округу. Млад, весео и окретан. Људи су ме волели што сам лепо певао у цркви, а попови се многе клели. Бака сам имао преко осамдесет, ту су пеки и становали. Плаће сам имао три дуката и осам цванцика, и писам имао по пола године да је приме. А што ће ми? Имао сам свега, свет је доносио и шаком и капом. Волели су ме што сам био добар дечи, и што сам их збиља учио. Шта сам знао другог и радити, него седнем па им причам све што знам. Деца одрасла, бистра, схватала су све. Ја сам са старијима читао песмарице и друге књиге, а они су ове млађе учили читати и писати. Кад је о Петрову-дне дошао директор, он ме је похвалио пред свима и ја сам одмах у почетку школске године био постављен за „дјејствителног“ учитеља X класе.

Провео сам ту четири године. Ту сам се и оженио једном масарошком која ми је донела једно имање од 1000 дуката и која умре у другој години нашег брачног живота остављајући све мени тестаментом.

После четири године преместе ме с класом у Крагујевачки округ. Ја продам имање; и које то, које моја уштеђевина, имао сам равно 1305 дуката.

Дође за министра просвете пок. г. Матић. Он узе уносити неке реформе. Састави и програм шта све треба учити у основној школи. Ја, богат човек, а већ сам важно као неки бољи учитељ, наставим свом снагом да се изучим, јер у новом програму било је ствари које нисам разумевао. Почнем ти куповати и књига; одем до вароши те се ту посаветујем с професорима и према томе станем и учити своје ђаке.

Видео сам тек тада колику важност има богат човек. Сад, од мога богатства ако ко има користи, то сам ја; али ми се указује поштовање и од бољих и од горих, које, по моме нахођењу, ни по чему ја не бејах заслужио. Признајем отворено да сам се тим много користио, јер ми је моје богатство створило могућности да се познам с највишим круговима. Ту сам, слушајући, много научио, а оно што бејах научио читајући, у тим сам друштвима притврдио.

За неколико година ја одмакох од својих другова, стекох имена и гласа, важно сам као одличан учитељ, као још бољи домаћин код кога се могло ваљано почастити. Многи су ми ине знали и ако ме лично познавали нису; ревизори су се редовно код мене задржавали на вечери и ноћењу, и нени је то све лепо плаћано наградом и признањем.

Е, али сад дођоше неки људи који нас старије почеше потискивати. То су они што почеше излазити из Учитељске Школе. Научен да будем међу првима, ја потражих њихово друштво. Ту сам се запрепастио видећи да ништа не знам. Али не хтедох за живу главу то ни самоме себи признати. Једам од тих младића беше у моме суседству. Ја му одох, разговарах с њим, разгледах његова предавања, поносах да ми по једно-два из сваког предмета да на проучавање, па заседох и сам да радим.

Радио сам и дан и ноћ. Прво сам морао сам научити, онда сам натерао децу да науче, па поштo су од речи до речи свако предавање научила, нагнао сам их да ми то све — тако исто од речи до речи — као бајаги својим речима кажу. Који од ђака не би научио, ја бих га задржао да преноћи, па бих с њиме до пола ноћи седео док све не би свладао.

Да бих и пред учитељима важио као суперген човек, ја сам непрестано у разговору помињао Песталоција, Коменешког, Дистервега, Дитеса итд. итд. имена педагога и цитирао поneке ставове из њих које сам прочитао у Миљковићевој „Школи“ или Вукићевићеву „Школском листу“.

Тако сам био удесио све. Имао сам израђене све предмете чисто својом руком преписане. Та сам предавања допуњавао и прерађивао после сваке ревизије, јер је сваки ревизор по нешто ново доносио. Неки је нпр. био природњак. Он је тражио да ђаци што више знају из природних наука. Ја сам видео шта хоће, па сам то у идућој години разрадио. Други је богослов. Ту је опет тражио све из Хришћанске науке. Трећи филолог. Ту су се морале знати све врсте речи, промене итд. итд. Имало се пуно посла. —

Али ја се нисам дао потиснути. Стид би ме било да ми неко каже како сам попрсено пред ревизором, и право да вам кажем: убио бих се! Признајем да којим ђацима није било лако и да су на нос падали од силних напора. Знао сам да није лепо толико мучити децу — та то сам толико пута прочитао — али зар је лепо да ја црвеним што она не знају. Ја сам морао добити *шестицу* или умрети!

— Кад сте тако имали успеха, чудо висте тражили карош? — упитах га.

— То баш нисам никако хтео. Прво, у селу имам више прихода; друго, у варошн би одмах видели у чему је та моја вештина. А то ми никако није ишло у рачун.

— Онда се чудим толиким важним премештајима.

Вацлав Брожик

Путников обед

— Чудите се?

— Да.

— Немате права. Јесте ли ви преноштали.

— Ја? То је друга ствар. Ја сам хтео мало и да политизирам.

— Па зар мислите да и ја то нисам радио?

— Не знам. Овде не чујем о вама никаквих гласова.

— Сад. Тако је. Сад се то више и не тражи. Некад је уз доброг учитеља ишла и политика. Ја нисам хтео заостати за својим друговима и изгубити ниже добра и вољена учитеља. Загазио сам у политику и заглибио се у њу до гуше.

— Па шта сте били.

— Шта друго него — радикалац. То се цењило. И ја сам био велики радикалац.

Ја се насмејах.

— Смијете се? А знате ли ви да од мене нијеје било већег агитатора у своје време. Знате како сам радио. Само један пример. Пођем, на пример, у окружну варош. Обучем се, појашем добра коња као какав велики господин. Рецимо пост је. У мојим бисагама мора бити погача, плоска с ракијом и застругг посне пануле. Радни дан. Људи на њивама. Ја тек заустављам коња, привежем га за како дрво па управо међу људе. — „Повоз Бог, браћо.“ — „Бог ти помогао, господине“ — „Здраво, мирно?“ — „Хвала Богу!“ Питам како је: је ли рано за рад итд. Разговарам тако мало с њима, па тек рекнем којем младићу те ми донесе из бисага плоску и онај замотуљак. Ту се лепо с њима нашијем ракије, повудим их погачом и панулом. Они виде да постим, да с њима лепо разговарам, па се тек откраве. А ја започнем о великој пореси, о угушеним слободама, о свему .... После пола сахата смо најбољи пријатељи. И то је била моја војска.

— Сад више нисте радикалац.

— Јесам; али као и сви други. Нико се више не бори ни за ја. А немамо, вала, ни с ким. Сад смо поново сви једнаки — рече насмејавши се, па се диже и узе тражити шешир.

Ја га задржавах да остане на ручку, он захвали.

— Видећемо се још који пут док сте овде. Дођите и ви у К.....

Ја обећах.

Он се поздрави и оде, и ја гледах за њим. Све, све, и поглед, и покрет, све казиваше да је потпуно задовољан.

Нека му буде.

А ти буди здрав и весео

свима

Јанку

Акорди

Г-ђици К.

Im wunderschönen Monat Mai....

XIII.

Мирише се слатки мирис, дрхти лишће на липама.
Око мене благом диње мирисала, сочна трава; —
У шипражју славуј жежња, — њега моћда чежња сама
За плавојком љубичицом, што под жбуном тихо спава. —

Ја усамљен будан сањам. Сањам тебе, чедо мило,
Твоје косе, око влажно и румене усне танке,
Као љиљан грло бело, што је данас песму пило
Кад си руком кадифастом брала рујне мирисанке.

И док петрић појем блуди, небом месец шета тво,
По алабањим звездицама ја поздрављам своје благо, —
И кроз сутон летње ноћи, што од мене сад те скрио,
У полупцу душу своју ја ти шаљем, чедо драго.

XIV.

О, дивна си била, љупка као Психа,
Када те тријех, љубећ око сјајно. —
Ми смо били сами, тек што вечер тиха
Слушала је наше шапутање тајно.

Милујућ' ти плаши шапуто сам тада
Песму коју нигда написат не могу, —
Песму срца срећна — без бола, без јада,
Што се као химна пења горе Богу.

Шумио је багрен око нас у тами,
Жуборкали вали мале, бистре реке, —
А далеко негде, под брегом у страни,
Јецали су сетно гласи фруле меке.

И заједно са мном природа је цела
Понављала речи те песме умилне,
Славила лепоту твога лишца бела,
Твоје око тавно, твоје косе синлне.

И сад често пута у тихине ноћи —
Кад месец заброди кроз путеве млечне,
Чујем песму ону како у самоћи
Звони као акорд симфоније вечне.

Зајечар, 1902.

Милутин Јовановић.

Етнографеске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

написао

проф. Радко Перушек

(наставак)

Ношња Морлакиња различна је у разним пределима, али нашла туђа оку талијанскому. Девојке носе свакојаки накит на глави, па се тиме разликују и од жена, којима није допуштено носити на глави друго што осим беле или бојадисане мараме. Девојке носе црвену капу, преко које виси све до рамена копрена, која је знак њихова девојаштва. Ђердани су од сребрних новаца, каткада врло старих и скупоцених попазује добар укус. Кошуље, што их носе о празницима, везене су црвеном свилом или златним нитима. Овај рад врше саме кад чувају стада на планинама. Ове кошуље скончане су на грау са две копче које зову „мајце“, а отворене су на прсима као и кошуље у људи. И жене и деца носе око врата ђердане од стаклених разноврсно бојадисаних куглица. На прстима пуно прстења од сребра, лима или меди. Носе наруквице од коже, покривене радовима од лима или, ако су врло богате, од сребра. Широки пас од бојадисане вуне, искићен шљокама или линеним радовима на кожи, метнут је преко кошуље и крила, а због модре боје, која превладује, зове се „модрина“, која је на рубовима искићена шљокама. Преко крила носе „садак“ који им сеже све до преко колена. И садак накићен је о рубовима црвеним сукном. Лети носе само садак без рукава или беле кошуље. — Чараше су у девојака ваздa црвене, а носе опанке као и људи. Опанци су од сирове коже говеђе и на прху свезани опутама од

Доротка (Страхоњици гајдаш)

Маргита (Смрт и љубав)

Госпођа Хана Квапилова, чланица Народног Позоришта у Прагу

на се тиме одликују богате од оних које уместо новаца вешају радове од сребра, ланчиће, полумесеце и друго. Поврх тога имају различно бојадисане стаклене у сребро оковане куглице. А сиромашне се задовољавају са шкољкама и куглама од простога стакла. Оне гледају да имаде очи тим разним бојама и звецкавим накитом на капи. Зато наменитају на капе ланчиће, ердањца, полумесеце сребрне и линене, даље наките, шкољке и друге драгуљије. У другим пределима међу на капе стручке бојадисаног перја, које личе на волујске рогове, па опетките од стаклених штетина, или вештачко цвеће што га набављају на сајму. Треба признати, да сав тај варварски накит често јагњеће коже. Кад се девојке удаду, онда могу заменити опанке турским папучама. Прамени косе сакривени су испод капе; невесте их носе на грудима а каткад их вежу испод браде; ваздa нас силетају у косу пробушене новце. Пасquet, који описује ниње оне Морлаке што су у хрватском приморју, наставља о женском оделу морлачких жена овако: „Жене међу на главу белу параму или печу (џерх), а страга виси на крајевима модре пруге. Око врата носе тобоже само девојке „огрлице“ од стаклених бисера или само трак са крстом или са неколико мангура. Рубача сеже све до глежања и рукави извезени су разнобојном пупом, а преко њега је сукња без рукава.

Преко оних носе пратеш или хаљу која сеже до колена те је жодрим гајтаном опточена. На ногама имају ципунице и опанке.“ —

Жене морају носити тешка бремена, док човек пред кима пуши свој чибук. На леђима носе дете, на глави друго које бреме а уз то вазда још преду. „Је ли чудо“ вели Hacquet: „што жене проклињу женски пород зајући, каква зла судбина чека њихове кћери!“ А Cassas сасим право каже: „Жене су врло пријазне (а тоже је више узрок спроказитво него ли обичај, а и њихов подјармљени положај); презирање од својих људи морају као санар носити све неготове и крпити све могуће радове.“

Врло је обично у Морлака, да се девојка уда за младића који станује много миља далеко. Такве се женидбе углављују од родитеља, ма да се понекад будући младенци никад ни видели нису. А то се не догађа ради тога, што у домаћем селу нема девојака, већ из жеље да се ороде са породицама угледнога братства и ради гласовитих јунака из ње. Отац, или који старији човек, упути се просити девојку за младића. Изведу му све девојке у кући а он изабере коју му драгу, али иначе обично ишуље право старије девојке. Ретко је да се проси одбију, а не гледа се много ни из какве је куће онај који девојку проси, и често бива да богат Морлак уда своју кћер и за свога пијамника. А девојке имају у овим приликама право које би требало да имају и наше девојке. Чим је просац испросао девојку, оде по жениха пак се врати с њим, како би се будући младенци видели очи у очи. Ако заволе једно друго, верида је готова. У некојим жестима невеста полази кућу и породицу предложеног јој жениха пре него што се обећа и може уговор разрешити ако јој људи или кућа нису по вољи. Ако је она задовољна, допрати је до њезине куће верених, чланови и пријатељи породице. Угошри се дан свадбе, на који жених сазвни најодличније лица свога братства, па се сви сватови дижу на коњима према кући девојчиној. Једни је од најзначенитијих знакова сватовских пауново перје на капи. Поворка је добро наоружана, да може одбити сваки нападај, сваку заседу која би хтела кутити мирни развој свечаности. Приповеда се, у народним песмама, како су разни просци хтели заслужити првенство храбрим чиновима, са доказима спретности и хитрином ума. Фортис наводи неког места из народне песме о војводи Сибињанину Јанку који је просио Јаљу Темишварку. А браћа њезина, која не волеше Јанка, захтеваху од њега, да мора извршити разне игре и, на послетку, да позна своју верениду међу девојкама покривеним копреном. Последњи задатак извршио је његов нећак. Бацио је шуру прегршт пестева пред девојке на заповедно, да их покупи вереница Јанкова; али ако би која друга хтела сагнути руку за њима, он ће јој одсећи. Све друге девојке узмакоше а права Јанкова невеста, без страха, покупи пестеве те њима окити белу руку. — Невеста појаше са копреном и са крунов на глави у цркву и чим је свети обред свршен, прате је сватови кући, ако је ова недалеко. А на целом путу до куће пуцају из пиштола, цикоју од радости и певају гласно. Сваки од сватова има на путу до цркве и на повратку из ње свој одређени посао. Пренаш води сватове певајући пред њима. Барјактар развио је силени барјак, а на врху барјака пахентена је јабука. Барјактара су два; а кад су сватови из одличних кућа, четири. Стари сват најугледнија је личност у сватовима, и обично ону част прими најугледнији члан породице. Његов побочник је, како га Фортис назива, „stacheo“ а Hacquet „stachez“. Ову реч бише Фортис рђаво разумео и Hacquet од њега погрешно преписао. (А коју је реч тако искварио, нисам кадар утврдити. Биће то можда „сватски војвода“?). Оба девера, која су обично браћа женихова, ако их има, служе невесту. Кум је венчани важно лице. Комерција чува сеџеваку (Фортис пише: „комерција или сенгана“). Чауш (cinus) носи шиту цвећа и пази на ред. Он пева и вичe на сав глас „Бре, дивори, добра срећа, јаране, пиј'га!“ (Фортис пише: „Вреберя, Давори, Добра — срића, Јара, Пико“, што су имена старих милостивих божанстава?) Буклија је онај који служи пићем на путу и код стола. Све оне службе могу се распоредити и међу више лица како има више или мање гостију.

Први дан слави се гозба у кући младожењиној, у коју се упуте сватови после венчања. Три или четири момка трче напред, а који први дође, добије награду као награду. Домаћин се упути пред сваху, пре него што она сиђе с коња, и даје јој у наручје дете да нази. Кад је невеста сишла с коња, поклоне и пољуби прат. Пуница, или која друга старија жена из братства, понуди је ситом, пуним разна жита и каквих јела, бадема, јеланика: оне треба да буду шакама преко рамена на сватове. Онога дана невеста не руча са родитељима код стола, него код нарочите трпезе са девериима и старцем (појводом?). Младожења седи код стола са сватовима а он не сме истога дана ниједну ствар одрешити ни разрезати. Кум у истога реже леб и месо. Домаћин позивље госте да пију. Први му одговори стари сват. Букара почиње се редати са здравицом светоју покровитељу породице, светој вери итд. У таквим гозбама влада највећа расположеност, макар да сваки од сватова донеси нешто на поклон. Ручак почиње воћем и сиром, а чорба закључује ручак. Изнеђу оних жеђу се на сто све врсте домаће живине, јагњеће месо и говеђина, кашкаљ и дивљачи, а врло ретко телетина. Жене не једу код истога стола са људима. После подне забављају се певањем, играњем кола, бацањем камена и другим народним забавама. У вече, после вечере и обредне три здравице, испрати кум младожењу у клет или у хлеб, пак отера девере и војводу.

Други дан седи млада без девојачке капе и без копрене (пашоља) код сватовскога стола и пора да служи најсуровије досетке пијаних сватова, који кисле да су у овим приликама слободни од граница пристојности, којој су иначе у извесним тачкама тако наклони. Оне свадбене свечаности трају по два, три, шест, осам и више дана, према имућности и људи оне породице која их изводи.

Зову се „здравице“. Млада из оних дана весеља вади много добити и заспива из оних свој пластични пиетак, јер као кирај она не носи у нову кућу ништа, сем своје хаљине и по коју праву; често се догоди, да женини родитељи узимају и новац од зета. Млада носи сваки дан воду сватовима да перу руке а сваки гост баци по који новац у посуђе. Обичај допушта младожењи да се пошали са сватовима те им сакрије опанке, капе или кожеве, које морају откупити за новац одређен од другова. Осим тога обичај захтева, да последњи дан здравица сваки сват дарује младу за уздарје неким новцем за поклоне, што их раздеље сватовима кад се они опросте. Куи и младожења си такође, ја ћу ти ћуд умирити“. Уз ове речи замахне према њој руком, чуше је за косу или удари или чак и гурне ногом, да не би обред био пука формалност. У опште не доноси Морлакињима на ни женама с отока, ако изузмеш грађанке, никакву срамоту, ако их бију њихови људи. У околини Дрниша невеста мора, кроз једну годину, да пољуби сваког рођака који дође у њихову кућу, и после тога не треба их више вршити ову дужност, као да је тобоже неснесна њихова пријатност томе крива и презирни начин којим с њима поступају људи. Они их не спомињу никад, кад говоре с отменом личности, а да не кажу: „С вашим допуштењем“. И најизображенији Морлак,

Марта Идеалка (жена)

Офелија (Хамлет)

Госпођа Хана Квапилова, чланица Народног Позоришта у Прагу

које их на сваљака доналћину, који их по реду поклони сватовима, а то су обично кошуље, мараме, пиће, рупци и друге ствари мање вредности. Ови свадбени обичаји исти су код свих Морлака и мало су различни од обичаја у сеоцима на отоцима, у Истарском приморју и у Далмацији. На Зларину, отоку у близини Шибеника, сиње стари сват сваљом ненаџ с главе невестине, чим се спрема да оде са својим човеком. На отоку Пагу обичај је мање опасан, али не мање суров. Кад се спрема младожења да однеде своју младу, почну му набрајати отац и мајка невесте, претерујући, сва зла својства своје кћери. Тада се окрене младожења својој невести и каже: „Кад кад му треба споменути жену, каже: „да простите, моја жена“. Hacquet, и за њим Janus Pannonius, примећују, да се, ако има у кући више кћери, никад не удаје млађа, сем ако је старија саката. Смешно је што Фортис наводи талијанску реч „stravizzo“ (гозба) од српске „здравица“, мислећи да су здравице исто што и гозба. Исто тако и навод из Св. Јеронима, који пише Јовинијану: „У нашој покрајини сматрају злочинством хранити се телетином“, нема никакве посла са обичајима Морлака, јер су се они барем сто година после смрти Св. Јеронима у Далмацији населили и њима никако није забрањено хранити се телетином. Што се ово ретко догађа, томе су узрок економске

прилике, због којих нико не може младо живинче, него га храни, док покрасте, да га продаје са већим добитком.

Ношење и пород ових жена било би велико чудо у нас, где наше госпође трпе толике невоље и слабости пре него што се реше своја бремена и требају толиких обзира после порода. Морлакиња се истом храном храни и послове обавља и кад носи. И много се пута догоди, да породи на њиву или на путу, без помоћи, те повиће дете, опере га у оближњој води и однесе њеки; а други дан прати се на рад или на пашу к својему стаду. И ако се роди дете у кући, опере се у хладној води; те и Морлаци могу о себи казати оно, што стари Римљани: „Durum a stirpe genus natos ad flumina primum deferimus salvoque gelu duramus et undis“. „Чврсто племе од поколења посвиме најпре нашу децу у реке те их чврстимо ужасним ледом и таласима“. Hacquet каже да жена, кад осети болове, умакне у које удаљено место, а срећна је, ако јој у том тешком часу помоћне која суседка. — Ову децу онако прањену и окупану завију у једне дроњке, у којим остану бар три до четири месеца, а онда им је слободно четвороношке кретати се по кући и полима, где науче ходати и где стеку ону јачину и ово здравље, ради којег им треба завидити и које их спреми да голи према подносе снег и мразну студен. Деца сишу кајчино млеко све док ново пошење не прекине овај начин храњења; те ако изостане ово пошење за четири или шест година, она се хране за све то време на прсима материним. На жар је чудо, ако није бајка, што се приповеда о дојкама Морлакиња које могу надојити дете пуделя му дојку преко рамена или испод пазуха. — И ову примедбу је Фортису врло замерио Сивилин Ловрић. — Врло децицам наклоне деци одело, особито на граници босанској, поводећи се тако за примером босанских селака хришћана, који плаћају харач тек онда кад рухо понесу, јер се дотле сматрају као деца неподобна за рад и службу. Због тога се виђају деца од 13 и 14 година у самој кошуљи која им досеже до колена. Кад се дете роди, особито прво, шаљу сви рођаци поклоне родилји, а од послатог јестива приреде се „бабинье“. Родиље не долазе у цркву до после 40 дана, када им се свећењичким благословом то допусти.

Прво доба проводе деца у шуми и код стада. Свакојаки радови излазе на њихових руку а сви су израђени једноставним ножићем. Праве дрвене зделе и фруле грешне чудноватим резбаријама, које одају подобност овога народа за увишеније ствари.

Најобичнија је храна у Морлака млеко које на разне начине готове. Додају млеку оцта, те постане једна врста њима врло укусног; и суротка је њиме њима врло угодно. Сир пржен у маслу најбоље је јестиво које знаду припрамити неиадаиому госту. Хлеб, печен на наш начин, слабо познају, а спремају сваки дан погаче (из италијанске речи „focaccia“) од проса, јечма, кукуруза, а ако су имућни, и од пшенице. Кисели купус, мрква и разна зеље, што расте у шуми и на њиву, добар су им и јестин смок. А после печеног меса они највише воле чешњак и лук; сваки Морлак на далеко заудара овим окићеним јелом. Зелен, а од ње не најмање лук, узрок су што су Морлаци тако чврстог здравља, ма да често пасе своју жеђ блатњавом водом из кланка. У овим странама има врло много крепких и живољавих стараца. Чудноватo што лук добивају понајвише из Италије, нарочито из Лиципа и Римина. Један од најбољих генерала*) увео је у Далмацију гајење конопље, те сада Морлаци много мање троше на туђу робу. На једном излету почастио је Фортиса и његове људе Морлак Вуковић. Ручак је био спремљен на гробишту поред развалина једне цркве у Буковом Блату. Један стећак служио им је као сто. На погачама од пресног теста донесили су им печене јагњетине и многа друга јела. Застирач је обично нумен црт; а ручници ретко се употребљују. С оним дугачким ножем, што га носе иза паса, секу месо; виљушке не употребљавају много, а дрвених жлица могу разделити колико је драго. Пехара не треба, јер повелика „букара“ пружи од уста до уста, док се не испразни. Све посуђе састављено је из неколико дрвених здела и сви једнако ваде из једне зделе сваки својом жлицом. Јагњад неку врло једноставно. Они га натакну на спремљен ражањ, па га тако полагано вртећи испеку. У њихови јестивима важда је главни начин лук. У првом свеску на страни 31. приповеда Фортис, како се Морлацима гади од жабâ. За време највеће глади, која у Далмацији није ретка, било ради слабога ратарства било ради лоших усталока, волео би сваки прави Морлак погинути, него ли окусити жабу. Свештеник Врањски упитан: зашто не једе радије жабе, него ли ужасни сир? одговорио је зле воље: „Има један Морлак који жабе продаје у Задру, ма да још није досао да их окуси, нпак је тај човек срамота за читаво село“. —

Што се тиче привреде, Hacquet допуњује податке Фортисове овим навођима: У брдима сав је живот Морлака пуки пастирски; ратарство је незнатно и ради оштрог поднебља сеју понајвише само овас и раж. Зато је знатајније сточарство, те њиху ретка иногобројна крда онаји и козй. Њихово је месо укусније, јер пречна земља раја више мирисаве него ли сочне зелени, те је зато и месо укусније и хранивије. Где још има шума, израђују се бачве и даске и све што треба за спремање лаћа. Крај морских обала још се привређује кукуруз и друго жито, али се највише становници баве виноградарством и рибањем. Најзнатнији је лов на тоњину (trγn, gabus thynnus), коју хватају великим мрежама, као и Истрански „Либурни“. У близо се расиру мреже у мору, а да наиаме рибу у мреже, зато су на обали намештени до шест и више хватн високи степени, тако да се пагиљу преко морске пучине. На таквим степенима остаје човек по читав дан са вређом камена. Чим се укаже у близини риба, он баца камење тако, да риба бежи право у мрежу коју људи на копно извуку. — Од знаменитости је лов на птице, које се у пролећу праћају на тоњинех крајева, те се уморене

*) Разуме се „мletачких“.

радо одмарају на бреговима Далматинским. Тако се продају силне множине убијених шева у градовима.

Што су Морлаци толико заостали у патријству и народном домаћинству, Фортис окривљује себичност оних млетачких господара, који често употребљаваху радинке Морлаке не у корист млетачке владе, него њој на ушрб, јер их не употребљаваху за корисне послове, на пр. регулацију реке Цетине, што би Морлаци драге воље прихватили, те би овај рад користио њима самим а уз то и умањио приходе државне (II. 83).

Повазе, доношене из турске земље, служе и болни Морлацима као лежиште; врло су ретки међу њима богатији који би имали одар као њих (т. ј. талијански); па нема много ни оних који имају одар од дрвених дасака. Већина их спава на пољу, простревши на нешто сламе своје повазе и замотавши се у њих као гужвара. Лети спавају под небом на дворишту. Покућство је њихово једноставно, колико да задовољи пастире и тежаке. Ако има морлачка кућа таван, он је и гардероба, а женске спавају и у оваким кућама на тлу. Ја сам (Фортис) имао прилику гледати их, како до глухо доба ноћи везу и певају ужасне песме своје а у истој је соби спавало до десетак особа после слатко испружених по тлу. У крајевима удаљеним од мора и градова, куће Морлака само су колибе покривене сламом или даскама, које зову „зимле“ (schindel). Марва је у истој колиби, а одељена је од господара тором начињеним од дирека и замазаним глибом или глином. Зидови су у кући или од исте грађе или су од великих комада камења, сложених један над другим. — У средини колибе је огњиште, с кога се њиме дим кроз врата, ако нема кућа друге руне на крову. Зато су куће све од чађи поцрнеле и све пиршту на чађ, па чак и само млеко којим се хране пастири и којим радо нуде путнике. И одећа и људи заударају димом. Сва породица ручава око огњишта у оно доба кад је топлина с огњишта угодна, и свако се испружи на оном месту где је ручао мало пре;

Констанца рођ. Морозини, супруга краља Владислава Угрина

таши који би имали одар као њих (т. ј. талијански); па нема много ни оних који имају одар од дрвених дасака. Већина их спава на пољу, простревши на нешто сламе своје повазе и замотавши се у њих као гужвара. Лети спавају под небом на дворишту. Покућство је њихово једноставно, колико да задовољи пастире и тежаке. Ако има морлачка кућа таван, он је и гардероба, а женске спавају и у оваким кућама на тлу. Ја сам (Фортис) имао прилику гледати их, како до глухо доба ноћи везу и певају ужасне песме своје а у истој је соби спавало до десетак особа после слатко испружених по тлу. У крајевима удаљеним од мора и градова, куће Морлака само су колибе покривене сламом или даскама, које зову „зимле“ (schindel). Марва је у истој колиби, а одељена је од господара тором начињеним од дирека и замазаним глибом или глином. Зидови су у кући или од исте грађе или су од великих комада камења, сложених један над другим. — У средини колибе је огњиште, с кога се њиме дим кроз врата, ако нема кућа друге руне на крову. Зато су куће све од чађи поцрнеле и све пиршту на чађ, па чак и само млеко којим се хране пастири и којим радо нуде путнике. И одећа и људи заударају димом. Сва породица ручава око огњишта у оно доба кад је топлина с огњишта угодна, и свако се испружи на оном месту где је ручао мало пре; на ту и заспи. У неким кућама има и дрвених клупа У светиљкама пале маслo уместо зејтина, а понајвише употребљавају луч да осветле по ноћи своја станишта. По који богатији Морлак има куће по турском укусу начињене, а сандуке и покућство наше врсте. Уопкос сиромаштву; нечистоћу не трпе у својим становима. Нема ни мушког ни женског болесника у овим крајевима, који би се хтео ослободити у својој колиби одвишног телесногa бремена; чак и људе на самрти носе тога ради изван куће. Ко би ни из незнања или из пркоса упрљао кућу, могао би доћасти тешких удараца.

— Hacquet je још ово придодао о кућама морлачким.

На морској су обали ове куће од камена, у брдима пак понајвише од дрвета. Где се гаје виногради, ту имају и винице у живој стени. Цркве су и у источњака и у западњака једнако сиромашне и праве, осим оних у којим оратри воде бригу за бољи ред и чистоћу. Попови су и овде врло поштовани а највише они који су на гласу да умеју нечастивог изгонити. Ове варке искључна су својина капуцинских калуђера, а где оних нема тај посао врше Фрањевци који су се разгранали по Далмацији, Хрватској и Босни.

Обично одело Морлака врло је једноставно и јевтино. Опанци су обућа и мушкараца и женскиња. Они их мећу на ноге преко назувица, које наличе плетеним ципелама, па сёжу преко глежања све до хлаћа које покривају сву ногу. Хлаће су начињене из беле ражевине, а причвршћене су око кукова вуненим гајтаном. Кошуља не сеже далеко у хлаће, јер није дужа од малог трбуха преко појаса хлаће сежу. Преко кошуље носе кратку јечерму а зими баце на рамена још и плашт од црвене чохе, који зову „кабаница“ или „јапунце“. На глави носе црвен-капу а изнад ове „калпак“, који наличи балканском турбану. Косу стрижу и остављају само перчин. Пазу се широким вуненим црвеним прегезом који може бити и од свилених врпца, а иза паса памештају оружје, то јест једну или две мале пушке и велики нож „ханџар“ са корицама и ножићем од меди украшеним лажним каменем; ханџар виси често о верижици која је начињена од истог кова и виси изнад паса. У истом пасу обично памештена је рожина, у којој држе наст, да у кишовито време чувају оружје од риђе а и себе да намажу над ходајући окуље кожу. Од паса више и корице, у којима је кресиво и новац; па и дуван поперен је пасу. Лулу носе на леђима, турајући њихи између кошуље и коже, а чибук је промољен. Пушка је вазда о рамену, кад иђе Морлак на поље. Народни поглавари богато су одевени и имају пуно доброг укуса у свом одевању.

Hacquet каже, да је одело овога народа различно, као што се може разабрати из описа и слика у Фортиса и Француза Cassas-a. — Он каже да назиљу кошуљу „рубача“ а одело је од бела сукна окићено жодрки или другобојним гајтанима на рубу, а спреда кончама. Преко трбуха има пâс од коже, „појруг“. Ретко кад носи Морлак огрлицу. Хаљина је, као и хлаће, од бела сукна и сеже све до колена са дугачким рукавима. Као обућу носе опанке или ципеле које Hacquet назива „kependek“. Очевидно се писац овде помео, јер кепењек значи војничку кабаницу а вишпото „halbstiefel“, како он ову реч тумачи. Они Морлаци, који не носе пушака, опремљени су „чекином“, то је малим секирама на дугачком дршку. Назубице су разнобојном пуном шпаране. — Жене носе „чепан“, белу мараму, а на леђима више оба краја са подраме гајтанима. У Сењу и Багу носе отмене жене беле мараме танке пређе, а зову се оне мараме „наполат“ те су изубадане златним или сребрним иглама. Преко сукње, коју зову „шампар“ (? за ове речи нисам разумео а ни у речницима нашао) носе „хаљу“ или „прагеч“. У осталом подудара се Hacquet са Фортисом; пак је јасно, да Hacquet у свом поглављу о Морлацима описује више уске из Хрватскога Приморја, него ли Далматинске Морлаке које описује на страни 180. своје књиге.

На поселима скупљају се особито у кућама, где има много девојака, па ту сложну славу предњи. Вазда има по који певач који уз гусле казује старе песме. Гусле имају само једну жицу. Јуначке песме певају се монотоно и туробно; такође певају у неколико крош нос, што се врло добро подудара са њиховим инструментом. Стихови старих песама су десетерци без срока. Ове песме имају крешке изразе, али у њима се каже мало наште. Иначе дирају слушаоце до суза и ућудиља. Што се Фортиса тиче тако коснуле, тумачи тиме, што речи треба добро разумевати и што простим људима не треба тако јаких утисака као образованим западњацима. Једноставност и перед главни су значај морлачких јуначких песама. Има и врло лепо поређених, али вазда треба слушаоцу или читатељу да надопуни различне детаље. Старијих песама Фортис није нашао даље од 14. столећа. Морлак, што путује, пева, особито обноћ, дела старих јунака и краљева својих или који жалостан догађај на повесници. Ако се сусретну на врху два путника, тада поново други оне стихове што их је певао први, и оно прихваћање песме траје све довле један другога чује. Једно „ох“ варварски изнијено разлеже се пред сваким стихом. Реч, које образују стих, изреку се брзо и без икакве модулације, која је сачувана за последњи слог, на се прелази у дугачко изнијање као дрхтаво гласе, која се опет подиже, чим певач на ново удахне паздуха. Наравски да имају још и сада певача, који не казују само старе песме, него који и нове слажу, нта више, ако им се свиди, они своје песме и забележе. Таквих песника било је много у Дубровнику, па и у осталим далматинским градовима. Штета што је талијанштина много покварила стару једноставност првобитнога језика. А познавачи језика кажу, да је и наречје морлачко пуно туђих речи: „како год било“, вели Фортис „мојим ушима свакако боље прија босански језик, који говоре они Морлаци што обитавају копно, него ли илирштина приморска.“ — Фортис је напштампао у својој књизи познату песму „Асан-Агиница“ и препратио је преводом и доста добрим тумачем, а на свршетку коментара прибележио је прва четири стиха ове песме глаголицом хрватском, ћирилицом и ћирилским курзивним писменима; а позната му је била и босанска глаголица и српска калуђерска ћирилица.

(настављаће се)

Р. Отенфелд

Київське видавництво

Из једне старије збирке*)

I

Ватчаство мило моје, земљо мојих прадедова,
Ти колевко Обилића, дичнo гнездо соколова!
У тебби сам родно се, у тебби сам дете био,
За то ми је сваки комад твоје земље омилио.
Љубав к тебби сисао сам са најчиних још
груди,
Дично се, поносно ради твојих славних људи.
Душан, Марко и Обилић, — оне звезде твоје сјајне —
И јунака многих других слике дичне, слике бајне,
Жарале су тајанственом ватром младе груди моје,
Сањао сам о времену некадање славе твоје;
А од оних дивних снова жеља ми се распалила
Да те опет силну видим, као што си негда била.

II

Спеколиком Србству дичном рад витешки још пред-
стоји,
Какав ће му успех бити, то највише до нас стоји.
Сваки пала да је спреман у одсудном оном часу
На бојиште да полети, следујући своме гласу;
Мишце треба да избави из окова Србство цело.
Духа треба да од њега створи једно снажно дело;

*) Ни једном друштву у прошлости ништа не обележена тако јасно физиономију, ништа сигурнијим потезима не оцртава карактер његов као осећаји и мисли појединих савременика. Оно што се зове њихов приватан живот, њихова кућа, они разноликн мотори што су њих крстали у друштву, њихови откуцаји срца, они разноликн импулси, жеље, чежње и амбиције што су њих руководили у ситним, обичним, свакодневним пословима, то, то је најнернија фотографија сваког доба. А кад кажемо то, ми не мислимо ове савременике који су друштву предњачили и чија је имена и историја забележила, но једино мислимо на оне многе појединце, који за историју људског друштва имају толико исто значаја колико и зрно песка у пучини морској. Али, буде ли пак то какав ниђенији савременик, човек који је и као јаван радник у своме друштву високо стајао, у толико ће још од њег значаја и веће предности за познавање доба бити његова интимна природа, његове мисли и његови осећаји.

Полазећи са тога гледишта, редакција Нове Искре, износи ево пред читаоце своје неколике песме, младалачке излише осећаја и мисли једног нашег ниђеног јавног радника, данас већ старог човека, које је он писао има томе четредесет и више година. Буду ли те песме у стању, да пред мислене очи читаоца, ма и у најблеђој слици, изнесу неке одлике доба у којем су никле, оне ће и саме тим доста учинити. А буде ли тако, и њихов некадањи млади творац а и многи други упериће се још једном више, да и најмања искра која полети са душе задахнуте племенитим осећајима не заспева узалуд, но да је, и ако утрнула, ипак оставила трага за собом исто онако као и најмањи делић светлости, топлоте или каквог механичког дејства.

Ударајући нарочито гласом на ту околност, редакција Нове Искре моли своје читаоце да не буду строги при оцени оних песама.

Ако се на њих буде гледало очима данашње критике оне ће, нема сумње, много изгубити. На њих понајпре треба гледати као на старе, избледеле фотографије људи који су некад били па их више нема. А осим тога, читаоци их не треба сметати с ума ни то, да оне годинама својим попре ономиљу на сетни, старински мирис увела босиљка, но на дак, свеж и заноћљив мирис пармске љубичице и туберозе.

Сваки пала да помогне, чиме који може само.
Јер тек на тај начин само моћи ћемо да цветамо.
Ја те морам оставити, да прикупим више моћи.
Растанак ми тешко пада, — али разум тако вели,
И ја му се покоравам, те полазим у свет бели.

Зогом остај земљо мила, земљо мојих прадедова,
Ти ми свагда срећна била, о колевко Србинова!

* * *

У свет бурни пређу стопу међеи —
Дошло доба, да се у свет крећем.

III

Мајко, мајко! — Слатко име твоје
Дуго неће уста ми тепати;
Ја упрашљам већ кораке своје,
У свет далек, у свет непознати.

Дуго, дуго нећеш видет сина,
Ни његова нећеш чути гласа;
Молићеш се Богу са висина,
Да га чува по средн таласа.

Сред таласа, по мору живота,
Да му буде заштитник у беди,
Да га чува од свију страхота
Милостивим да га оком гледи.

Док сам раст'о на твојему крилу,
С твојих груди док ми с' рана дила,
Не познавах никакову силу,
Која би ме отуд одвојила.

Али време прло брзо прође, —
Детињство ми пролетело бујно,
Син твој мора ето већ да пође,
На живота људског море бурно.

Ко зна шта га на том мору чека?
Какви таио носе се таласи?
Да ли ће га мрзост срести прека,
Ил' искрени пријатељства гласи?

Но не бој се, моја мила мати,
Немој горке сузе да пролеваш:
Док се син твој и опет не врати,
Вала само о добру да спеваш.

Док сам још'те на крилу ти с' крио,
Свагда си ме доброме учила
Те поштења пут ми омилио,
Искреност се у душу утпла.

Па ма шта ме у животу срело,
Ја ћу знати у свем да се наћем,
Напред само корачаћу смело.
К савршенству, — по путу најкраћем.

Немој само једнако плакати,
Не уздини, мила мајко моја,
Бог ће дати, — син ће да се врати.
Опет, мајко, у наручја твоја.

О како ми дрхће срце тужно
Што се морам с тобом да растанем!
Како ми је у грудима стужно,
Што те, мајко, морам да оставим!

Загрли ме на нежне ти груди,
Дај благослов милом сину своме, —
Твој благослов од злих ће га људи
Чувати', мајко, у свету страноме.

Остај с Богом, моја мајко мила,
Време лети, — и ја морам поћи, —
Судбина је тако наредила,
Ја ћу опет к теби, мајко, доћи.

Боли ме зуб!

Милош П. Ђурковић

ни су становали по готову на крају самога града, у Другој Улици, у великој двоспратној кући што је својим предњим делом гледала у мирисну пространу башту и отварала изглед до падине самога брега на коме се зеленео пријатан шумарак разноврсног дрвећа. Муж, гимназијски професор природних наука, Гаврило Поповић, беше човек середња раста, са голим научењачким теменом и ситним пријатним лицем које је окружавала дуга седа брада; очи му беху мале, живе и светлуцаве, а нос кратак, пркаст. Нарочито су га одликовала велика добрћудна уста што се при осмеху сва широко разлачила, те му лице добијало благо и насмејано као у детета.

Гаврило Поповић беше дошао још као супленат у Н-ску гимназију, одакле се — захваљујући своме потпуно мирном и повученом животу — никуда даље није ни кретао. Његов живот беше пошао трагом најобичнијег середњег чиновничког живота: живот обезбеђен и са надом на добро напредовање и редовну повишицу у будућности. Сматрајући ово последње као Рубикон преко кога се даље не сме, он се беше још одмах у почетку потпуно у себе повукао, живећи само за своју кућу и наставничке позиве; све мање најобичнијим током у њега, живот без икаквих даљих претензија, без икакве експанзивности и еволуције. Шта више Гаврилу Поповићу се ни најмање није свидео тај живот са непрестаном дрхтавицом, то је за њега било исто као кад би неко стао против себе сама војевати. Отуда се није ни могао довољно начудити слушајући кога од својих колега где иде тако далеко и од живота захтева тако нешто .... но .... тако рећи славо или напрено, иначе ће у животу видети устајалу бару!

Како се и женидба увек сматра као једна од најглавнијих тачака у програму живота уредног човека, то је и Гаврило Поповић нашао да би било најбоље, ако не буде дуго чекао на њено остварење. Разуме се, да се у томе случају њему и пријатељи и рођаци, који са пуно вештине умеју обе стране да представе не само као оне које су једно за друго подесне него и као добре и потпуне партије. Гаврило Поповић се ни најмање није заносио песницима свога времена; „Све је то само празно млаћење!“ рекао би често и поново би се одао Линеову систему или којој хемијској формули; према томе њему је управо недостајало времена да уздише под мирисом руже и јасмина са обожаваним створом. С тога није ни могао наћи никакве мане својој Сајки, којој такође беше милији супленат и његов прилично виђен положај но сама личност Гаврила Поповића. Бојећи се свега онога што у човеку називамо хаос како у мислима тако и у осећањима, а не имајући ни мало воље трчати за кулама у ваздуху, Гаврило Поповић је био потпуно задовољан са својом филистријом, јер ако је и филистерски, а опет је бар практично, што такође нешто значи.

И живот Гаврила Поповића и његове Сајке текао је обичним мирним током без пламе и осеке; недеље, месеци, године рефали су се једно за другим тако слични између себе као што су две капље воде. Само што је с временом Гаврило Поповић добио и видно обележје професора — маркантну белу на глави, а Сајка, и ако се старала да вештачки прикрије, незгладиве боре око слепоочница и познату јаку цпту око усана. Иначе је све било као у почетку. Они су живели скромно, мало те не повучено. Гаврило Поповић се тек онда осећао весео и расположен, кад би био у кругу својих, да на тенане и на дугачко и на широко отпочне своју причу о бактеорологији или о важности природног система у класификацији биљака, остављајући жени и њеним кадшто много патрењима погледима широко поље слободе. Уз то — како сваки смртни мора имати по неку малу слабост — и Гаврило Поповић се волео показивати као заштитник млађих колега sui generis. Стога је његова кућа и била тако рађо пред њима отварана, а он, и ако сам није волео никоме ићи, отворено се радовао и задовољно трљао руке, кад би се ко од његових вратно. Ео ipso радовала се и сама госпођа Сајка, јер поред свега тога, нека тај професор буде не знам како великн научник — у његову друштву мора бити ипак ужасно досадно!

Али се у последње време у тој истој кући осећала нека необична живост, као кад се човек спрема на далеки пут, те се све у кући узбуни. То је натерало и самог Гаврила Поповића да стуни из свог кутка и да се, у прнос толиком нероду, добродушно насмеши и задовољно погледа у лепо лице своје жене. Он, истина, није бог зна како марио за сав тај инш-маш (како га је тајом називао), нити је ики увиђао толико довољних разлога за његову потребу (јер и у других људи има кћери што су довршиле институт), али навикнувши се још одавно

да је женина воља и његова, он је и сада мирно приклоно своју паметну професорску главу и — уважио женине разлоге. Пристао је и на дугачке, безбројне походе; радовао се и сам познанству млађих људи, па је чак и своју драгоцену збирку пренесено у са сваки другу крило, јер онде није био распоред како ваља. Али никако се није могао сложити с тим, да је његов одлазак потребан ма на коју страну, те је с детињским упорством и даље остао при своме. Јер треба знати, и ако се Гаврилу Поповићу није вратио изгубљени сан, а оно је њему дошла кћи што је баш тога лета институт довршила, а то се не догађа сваке године.

Било је красно летње јутро, свеже и благо, богато росом и мирисом. Сунце тек одскочило и његови топли зраци пали по кружном липику, те жељно сину обилату росу поћуну; из баште је вејао пријатан мирис руже и ирбене; у суседном дворишту неко гласно кабу живину, а из града долазио је жагор нејасан и таман, само кад га ветрић нанесе.

У пријатном дому Гаврила Поповића све оживело: опет нов дан и нове жеље, нови прохтеви; срце се подаје снажном осећању, а око и нехотице тоне у лепоту. Гаврило Поповић по своме обичају устао рано, сишао у башту, шета између леха и загледа у мирисне и мокре крунице; овде отресе коју инсекта, тамо исправи полегли биљчицу и онда потпуно задовољан окрене се своју кћери и почне објашњавати ма о чему из биљног царства, гладећи своју пену, лепо очешљану седу браду.

— Тако красно јутро, пуно светлости и мириса! узвикну Гаврило Поповић и нежно погледа своју кћер која тихо корачаше поред њега. — Само је Бог лепши од њега! Па онда ово обиље у зраку, боји, мирису! Осећаш ли га, Надице? Ти га зацело нисн имала тако, у Београду! О, знам ја то врло добро! А ето видиш, у нас је тако сваки дан. Чим из јутра отворим прозор па себе, мирис се расе по њој и траје тако целога дана. Хиљаде нежних главица, хиљаде шарених круница издигле своје танке пратиће и жељно упијају топли зрак сунчев, као да и оне светлости желе, као да би хтеле живота и дана! А онде онде тек прозују предна челица, и не зна где ће пре да се заустави у овом царству шаренила, боја и мириса!

Гаврило Поповић нежно погледа у своју ћерку и видећи радост што се сијала у њеним очима, ухвати је благо за меку и нежну руку, лагано је стеже и задржавши је тако у својој великој широкој руци упути се башченском излазу.

А тамо под крупним гранатим орахом седела је за било постављени столом висока и снажна прилика госпође Сајке у лакој белој јутарњој одећи. С веселим и пуним срцем, чекајући мужа и ћерку да се доручку придруже, загледала се она у плави стар, изазвуји као у сну оне лепе слике што ће их нови дан донети. Све од ње било је јачином, добро очуваном снагом и при покретима око стола могла се приметити њена потпуно мачја гипкост. И својим кретањем и целим осталим бићем она се потпуно разликовала од Гаврила Поповића. Отац гибак и величанствен, пун неке отмености и еластичног држања, лице правилно са великим граорастим очима, дугим праћалним носем и нешто мало дебљим, несталним уснама; образи јој беху овални и за чудо свагда бледи, те својом бледоћом са свим одударахуу од њене светле прне кудраве косе, чије неуредне витице миловаху као снег бели врат. Лепота њена беше на заранку, али се траг бејаше још одржао и ако није имао своје негдашње свежине. Али ју је у великој мери надокнађивао класичан добро очуван облик њезина тела, неизмерна гипкост и величанственост у покретима. И ако се не може рећи да је била лепа, још се смело тврдити о њеној допадљивости и њена појава није остала без утицаја онако исто као што се дивимо сунцу на заходу, његовој величини и величанствености, са којом нам последње зраке шаље.

— Како си само лепа, мамице! узвикну девојче не могући се и сама уздржати при снажном и дивном погледу своје матере, коју јутарња свежина и задовољство са самом собом бејаху довели у нарочито расположење, дајући јој лицу својствен и величанствен израз: — Ах, збиља ја данас нећу сметн поћи с тобом! И она се нежно и са пуно невине милоште обеси матери око врата и загледа се у њене дубоке, велике, граорасте очи. Гаврило Поповић и сам погледа у своју жену и видећи њено лепо, бело и чисто лице и, као човек који зна да је то све и његово, задовољно се насмеши. Али ни једно ни друго не приметн, колико истине беше у последњим речима бледнога девојчета, које са својим крвавим бледим лицем, са слабачким неразвијеним грудима, са широким рукама очених уснама и поред своје младости једна и да могаше стати поред снажне, здраве и величанствене слике своје матере.

Данас, ах, данас! И нешто топло, слатко, пуно чежње и неизвесности проструји снажном струјом крез цело тело младог девојчета а испуни њено невино срце до врхунца свога. Можда ће и судбина целог живота.... она не сме дозвнати смелу претпоставку. Па нпак, данас данас ће опет бити с њим, можда за тренутак и сами, она ће удисати његов дах, чуће његов мушки звонки и пријатни глас, гледаће његове сетне прне очи које у сваку дубину тако чудно продиру, рију, пале и учине те кри брже заструју по целом телу. Она осећаше како се пламен унутрашње топлоте простираше силном струјом крез њене младе удове, осећаше жар на својим образима, ватру у својим очима; она не могаше више мирно седети, не беше јој ништа равнодушно; хватајући се и најмање ситнице на сваком предмету око ње, она механички прикупе у тај мах, не могући стварно разликовати чега се ствар тицали. При том по двадесет пута лађала се истих старих покрета, метала руке на груди као да заустави оно што се тако припремало и једна налазила снаге да гласно не узвикне од неке слатке непознате, неизмерне и миле жудње прожета. На онда од једном потрча весело као какво дете и једним скоком створи се опет у башти; трчала је између

леха, загледала у лисnате крушке; у два маха покушa на какву песму, али је глас изда̂де и она се руком ухвати око прелих слепоочница. Беруħи дозрело цвеће она је живо осећала то за чим јој је срце тако жудило а душа клицала; нисала га у лену, шарену мирисну кигу и тајом сањала о слатким топлим речима пепине љубави, о дугим нилим погледима рад којих би човек и пропасти могао.

А пепир све више расте и као снажан талас простире се преко непрекидних мисли младог девојчета, и пепин цветак младе љубави отвора своје крушице и жељно сише сладак сок што их набујала осећања пружају и држе њихов све га јаче испуњава бескрајном непојмљивом слашћу самоодрицања, предања и заборављености. И она тоне у мору својих снова, у бесну игру чудних визија и гледа себе са вешцем од мирта на његовој снажној, поносној мушкој страни .... И онда сами, потпуно сами са својом бескрајном љубави, са слатким речима милоште и гугутања, са предањошћу до опијености .... И мир се постепено губи и слатка опојна песма љубави испуњава њихова чула и као потпуно заборављена она тоне у његове руке и предаје се опојном чару његових полубаца и слуша слатку заношљиву музику његових топлих речи и.... и.... све тако.... нечито, до смрти, usque ad mortem. ..

Она се непадно трже. Руменила јој се пежних црних образа и мртвачко бледило осу се преко уплашеног лица, а у глави се зажди једна једина мисао: како је само могла помислити тако што преступнички. Она се лагано окрете око себе са чудном зебњом у срцу и страхом који се пео до потпуне заборављености саме себе, да је још когод није видео, да се није такође упукао у пртлог њених мисли, у чудно клуче непојмљивих осећања.... Шта ли би мајица само рекла?! И они, стиђећи се потпуно сама себе, побеже на башту и сакри се иза дугих запеса у својој малој собици за спаваље.

Око три часа после подне дође и Гаврилов млађи колега, професорски приправник у истој гимназији, Мића Петровић. У своме лаком летњем оделу са белим сланим шеширом нагнутим над густе обрве он се спусти и сам лагано у башту, надајући се да ће тако затећи Гаврила Поповића и његове, познајући је при том тако лако и слободно као да је у своме дому. Наду као да обузе лака дрхтавица у целом телу и танак знои нео изглансте магле пред јој преко очију. Ослободивши мало свој поглед, она угледа његово лепо, ведро лице са великим тешким очима и густом кратком сјајном брадицом. Он се осмехну и пријатељски махну главом скидајући свој лаки шешир, а она стајаше пред њим сва румена од пепиног задовољства, пуна страха и зебње и неке непознате тајне радости и збуњено се поклони пред њим као каква девојчица, што тек сад прави пут учи како се поклони чине.

— Добар дан! узвикну он гласно и весело, пружајући јој своју руку коју она прихвати и не погледавши га: — Добар дан! поновн он још једном и као да јаче стеже њену узану, мршаву руку, заустављајући своје леле очи на њој; она осећаше сјај њихов, њихову топлину; учини јој се као да је оне миловаху тако благо, нежно, топло .... Она пођи да каже нешто, али је у грлу стеже нешто и глас умуче .... уздахну тешко и осети како јој слепоочиице јаче ударају и пзвесна светлост не само да је онкољавше но као да се потпуно у њу упијала ....

— Тако дивне руке! настави Мића истим свежим гласом и руком пређе преко своје кратке брадице: — Тако снажни прсти! — Са свим механички Нада одвоји млад свежи пупољак канина-руке. Мића се благо осмехну, поклони се и заденувши га у рупицу од капута, поново запита: — Госпођа мајка сигурно је готова? — Она климну главом у знак одобравања: — Па и само време као да нам иде на руку (тог дана нпако је бити онако излет у околини града на „Миинну воду.") Омара је престала; ни најмање није тако жарко и ја се свим надам да ће и госпођици колега бити толико добар да заједно пође с нама. Овако красан дан провести дома било би одиста штета!

— Да, и тата ће поћи! одговори Нада на Мићино посредно питање и не подигавши очију да га погледа. — Ах, зашто се мајица само тако дуго задржала? И она без икаквог оправдавања скочи и потрча уз велике степенице не знајући шта ће друго у својој узбуђености ....

*

Готово одмах иза самога града пружала се дуга, пространа пољана која је својим предњим делом допирала до падине високог брега, а с леве стране пружала се покрај главног друма и постепено се губила и ишчезавала у великом, широком и родном пољу градском. На врху њеном, а непосредно испод самог буковог шумарка, налазио се жили извор ушдан у високу кречну стену, отичући лагано у бистар свежи поточић, који се одмах испод главнога пута губио у оближој мирној реци, што је десном својом страном и сам град додиривала. Извор тај био је познат под именом „Мишине поде" и како у околини градској није било ничега занимљивијег, то су се добри грађани његови и тиме задовољавали. Недељом и свецем налазили би овде у шетњу, где је кадшто и градска капела, састављена од најбољих крних уметника изводила своје пијесе на најпеће задовољстве градске публике. Уз то се гаада Лаза, касапија код „Златног коња", пиваче познат као предузимљив човек што јако тежи напретку, постарао да поред естетичне стране задовољи и материјалну страну својих гостију, служећи их свима могућим ђаконијама што им сама средина пружа. Тако су обе стране биле задовољене: гости јер су се бар једног дана у недељи могли добро и рахат одморити, газда Лаза пак такође, јер поред пезнатне добити могао је с мирном савешћу рећи како је одужио део свога дуга према својим сугрђанима.

Нада се налазила у топлом, веселом расположењу. У једном истом трепутку она је хтела и да се смеје, трчи, виче, да запева из свег гла. У својој лакој белој летњој хаљини, са широким Флорентинским шеширом на најужној главици, она је изгледала мала, лака, весела као лепти-

рак, што све скупа учини да њено лице добије данас нарочите милине и свежине, да се смело чак и помислити, како је лепа у овом трепутку. Осећајући у себи снажни млади младићске снаге и расположења, она се наже над извор, захвати обема рукама воде и снажно пожуре неколико пута, окваснивши при том своје пуначке усне и зарумењене образе, а затим поклоњину, скочи брзо као какво дете и у трку се спусти до саме реке, где је поточић у њу утицао.

— Надо, госпођице Надо! чу иза себе где је неко викну и по гласу познаде свога старог познаника, још из најранције младости: Јашу, сина гимназијског професора Томића, који и сам беше овог лета положио испит зрелости и сад се спремао за Велику Школу. — Али она се не хте зауставити, но и даље настави свој пут. Јаша је чак не хтеде мирно оставити, но и сам потрча за њом и после неколико скокова, стигнувши је стаде пред њу.

Јаша беше виђена младић, плавокоса, са лепом кудравом косом и живим плавим очима. Окусивши овога лета од онога плода што се зове слобода младог академског грађанина, он се у друштву понашао потпуно смело, говорио је гласно и као са неким подцењивањем према свему чему би се у друштву реч повела; онтро је осуђивао целокупни друштвени поредак и са поносом говорио о његову преврођају и ни најмање се није стидео да запали и цигару у друштву својих бивших професора. Са Надом се познао још из детињства и срећувши се с њоме већ неколико пута после њеног доласка из Београда, он јој је смело почео правити комплименте и као прави заљубљени стао деклавовати разне рђаве стихове, што га је пред њеним очима правило веома смешним. Она се никако није могла сложити са тим заносом лепушкастог младића, смејала се његову каваљерству и нажеља којом би је на сваком кораку предухретао, док је он по двадесети пут преко дана сазво о томе, како ће пасти пред њом на колена и прво њене руке, а затим и лице, обасути ватреним полупцима у заносу своје љубави.

— Господе, како сте Ви то?.... Једва могу да Вас још познам!....

— Нећете да ме чујете, а ја бих тако радо с Вама!... рече Јаша по готову некако збуњено гледајући у њен искрени, детињи поглед и окрећући свој лаки штапић између својих прстију.

— Ах, ала је то занимљиво! узвикну Нада, весело смејући се: — А ко Вам то брани? И Нада се загледа у његове живе очи; — Хајдемо доле на реку. Татица се негде изгубио; за цело је опет међу својим биљкама! И њих двоје упутише се весело даље на реку; Нада у свом истом лакоме расположењу, смејући се и потекавујући, а Јаша не могаше а да кроз своје зубе не процеди: „Хм, Београђанка!"

*

Али се и Надино добро расположење све више губило. Дан је лагано и постепено ишчезавао, а с њим заједно нестајало је и Надине веселости, њене лаке несташности и оне непознате топлине, коју је данас око сриа тако јасно осећала. Зла воља, тромбност и сумор све су се више увлачили у њено ново расположење, а туга и потпуна ослабљеност све су се више уњишле у душу бедног девојчета. Њој дође тако тешко услед овог новог осећања, у носу је заголица нешто тако дирљиво и бобо и она хтеде гласно да заједа.

Како се у том трепутку осећала тако страшно усамљеном! Онај свачални свим што ју је тако опколавао и држао у слатког атмосфери невиних снова беше се од једном и тако изненадно распао; она се налазила сама пред собом у суштој голој истини потпуне осамљености. Онај коме се њена млада невина душа тако раскошно отварала као што нежни цветак отвара своју богату круну при додиру љубавног лептира, понашао се потпуно тако да је изгледало као да младо девојче за њега никако и не постоји. Ни најмањег делића да је пружио од снега онога што је другоме тако раскошно пружао; ни најмањег одсева; да је бар привидно онај занос у њеним очима, њено весело расположење, њену велику срећу, рад чега је она била тако лака данас, тако блажена, радосна, ах, тако неисказано радосна! У целом дану она је само сањала, како ће цело после подне проћаскати с њим, слушајући његов звонки смех, његов пријатни памећни разговор (ах, он је за њу био тако памећан!), крећући се у његовој топлој близини, осећајући његове леле очи где се на њој одмарају.... И сто, сне то одлетело је тако лако, од једном, силно; магла се разишла пред њеним очима и она је била тако сама, ужасно сама.... И њу заболи нешто тако силно при овој мисли и осећање јеткости просу се на маму, на оца, на све оне који јој га беху отели, који га беху за се задржали.... Не, ах не! зашто разбијати главу тиме? Ако он, господин Миња Петровић, гимназијски приправник, ни најмање не слути да она постоји, те ни она ни најмање неће даље водити рачуна о његовој личности и онда је тиме све свршено. Он јој је тако потпуно равнодушан (она позорна како га чак по мало мрзи, њега истог, господина Миљу); како је могла само и да њиме какве занимљивости на његову са сним обичном лицу?!.... Она не хте ни о чему даље да мисли; беху јој досадна нека Јашина разлагања о утицају друштва обојих полова и она са сним окрете главу, а после неколико трепутака ограбивши згодну прилику, украде се и пестаде је у зеленом шумарку.

Међу тим је и сунце лагано и величанствено залазило иза високог брда, претварајући западно небо у бесконачно сним пурпур са нијансирањем до куминативне тачке савршености. Ту негде у близини, на зеленој граници отпоче скривени славуј свој познати трилер. Нада не чу његово прво почетно клицање са високих снажним звоном као кад би бисер о металну подлогу ударао; она не чу силно пељање тона што се снажно дизао у своду висину и још звонкије одјекивао тоном самоуверености, самопоуздања и безграничну слободу изливајо свога посрамље-

ног партнера; њен се слух и нехотице заустави на трећем делу започете мелодије; њој се указаше у ухо бескрајно нежни, тихи тон, прожет нечувеном елегијом и сав испуњен молскалом, као да уздише, као да јецше под притиском свога бола, као да се хоћаше потпуно излити у изгубљено; не могаше видети ни мање, нити Миће; за цело су отишли даље. Тако шетајући и без икаква смисла она пође у напред.

Од једном она зачу као неки лаки шушањ, као шумор тешке женске хаљине; она застаде, као да јој пре-

Рош

С. Роксандић

безграничну тугу, у последњи јад потпуне осамљености, безнадежног очекивања, прошле, утопше жеље и тихо, једва чујне уздисаје као последњи писак у тужној песми презреног роба.... Нада корачаше све даље; она хтеде потражити Гаврила Поповића, али се он још одавна беше стаде њен својим обичним опрезом, а слепоочнице јаче одскочише.... У близини шапутао је неко тако заносне, слатке, љубавне речи; оне су звониле некако нарочито својствено, љубавнички. Она и нехотице погледа на ту страну. Мајко божја! Нада узвикну гласно и окрете лице

са свим на супротну страну. Тамо, ах, тамо стајала је мама и слушала топле Мињине дубаначке речи за којима је она тако жудела, сањала .... И онда, онда се сагао и полубио мажи бели врат, а мама је стајала тако мирно, допустила му, смешећи се и претећи му прстом.

Као из небуха створи се испред ње Гаврило Поповић сав пркав и кадав у лицу; потамнио беше дубоко надвиго а кашуљ је носио још трагове блатне на својим лактовима, док је у руци држао велику струку зелених биљака.

— Надиде, Надиде, погледај само Scleranthus, узвикну он весело и живо као Цезар показујући на своје биљке. — Ах, ах! Шта ће рећи само господин Миња? — Али Надиде, ти плачеш?! Исусе, Светитељу, шта је; но реци шта је? Тебе боли штогод? Тешко ти је, је ли? питаше Гаврило Поповић машући и тамо и амо рукама.

— Ах, ништа татице, ништа.. . жаленкост! Ах, шта? ништа .... проћи ће већ .... рече Нада, не знајући ни сама у овај мах што говори.

— Али како ништа? Реци, ти си „болесна? упита Гаврило Поповић уплашено.

— Не, не, татице.... Ах Боже, ах.... не да.... Боли ме зуб!

— Зуб! узвикну Гаврило Поповић. — Но само кад није што друго! Томе ће се наћи већ лека; није тако опасно. —

— Scleranthus, Scleranthus annus, колега, зар не видите. Кажем ја Вама и по спима теренским особинама, и по положају земљишта и по женим особинама, ње је морало овде бити. И писам се преварио! узвикну Гаврило Поповић са таком озбиљношћу и тријумфом на лицу као Наполеон кад је Египат освојио.

Миња који ишаше поред господе Сајке и сам се прихвати пружених биљака и са важним и строгим лицима отпоче превртати по стабљу и лишћу потпуно као човек од заната.

— Са свим на месту, господин - колега.

— Је л' да? узвикну Гаврило Поповић тако радосно и погледа прво Мињу, а за тим жену и ћерку као да и њима хтеде пружити дела од те радости.

— Оди Надиде, оди! узвикну он ћери и ухвати је за руку. Наду боли мало зуб, рече он својој жени. — Али мало, са свим мало! и они се лагано упутише изнову.

7.—III—1902.
Дрезда.

На мору

Таласи шуме. Море се нија,
Далеко, с барке допиру гласи,
И песма тија
Дрхће над водом... Сунце се гаси,
У море тоне;
Погребну песму певају вали,
Над морем, као свећу над тробом,
Кула светиља буктињу пали,
И цркве мале „Ангелус" звоне.

*

И Вечер плава по водрој стази,
С крином у зуби, с расутом косом,
По мору гази,
Корал јој светли под ногом босом,
Руже на глави;
Иде нечујно тужи и плаче,
Дрхтава трзаји, сунашце сјајно,
Парниче, јеци, сне јаче, јаче:
Издахну с туге сред вала плави'.

Дојен на Ла Маншу
јула 1902.

Д. Ј. Димитријевић.

Јадница

— BRADA —

Мила је то и жалосна успомена из мога детињства. Тада сам први пут изблиза видео бол и смрт, но никад писам могла себи представити, да се то десило њој, тој милој девојци. Јер је одмах замислим онаку као што је изгледала једног светлог јунског дана, када смо отишле да јој дан честитамо.

Треба да вам кажем: ко је она била. Боже мој, само управитељка наша у школи, и ништа више; а међу тим се појављивала из средине своје немаштине, из своје скромне сиротиње, у нашим дечјим срцима, као неко овапоћење драге и величине. Ми смо је све волеле, шта више и обожавале, јер смо све, и велике и мале, знале тајну из њезина живота и шта је покреће да живи, а душе су наше биле довољно племените да у томе увиде лепоту.

Као женско била је од оних најбољих типова што се могу наћи у свету. Малог узраста, врло отмена и витка, имала је диван врат, који је најчешће био слободан, и на

њому главу сапшеног облика. Имала је врло нос и крупне црне очи које би по својој природи требале бити веселе; црне и сјајне косе, као гавраново крило, глатко над челом и зачешљане и нешто уздигнуте на потиљку. Не верујем да сам икад видела лице које би било толико слично најчистијем оличењу Богородице Деве; била је чиста и тиха као сан, нешто и стажено и ваздушасто; чист дијамант, који је блистао својим сопственим сјајем; увек је била тако марљиво углађена, да је лепо изгледала чак и у црној, вуненој хаљини. Често је уносила јелу у разред, са својих позбаних и изузиваних рукавица; али се нама чак и то допадало. За време проданака наших наставница, гледале смо је како веже, врло нежном лаком руком, јаке од муселина, што је носила преко лета. Јадна Паулина Фрежотова! Ма да је била девојка, ми смо је ипак звале госпођом, јер јој је то била почаела титула; међутим, кад год смо о њој говориле, увек смо је звале госпођицом Фрежотовом, не знајући ни саме зашто. То је било несвесно поштовање непадивање чистоте њене. Детињство је своје провела у угледном животу; то се могло одмах приметити по њеним навикама, по појединостима њеног удешавања, по ситницама што су нам падале у очи. Она се је по свему том разликовала од наших јадних разредних наставница, у којих су руке биле

Енглески краљ Едуард VII

Краљица Александра

Ђорђе, престолонаследник енглески

црвене и росе неуглађене; које су, прошав кроз мучну школу рађор шаљева, отргнуле на топлоту и хладноћу, што је код њих постало навиком; лишене су биле прве нежне осетљивости. У осталом, она је имала врло значајан старешински тон, што је било и право њеног управитељског звања; но сем тога имала је и своје личне пречињености, што ју је све чинило личношћу другчијом од осталих. А какав јој је био живот! Ја сам га знала кроз десет година, а она га је проживела двадесет година, и тада је умрла, зар зрела за вечиту жетву!

Цео јој је живот био жртвовање њеној детинској љубави, а безмерна нежност, што је гајила према своме оцу, давала јој је, слабој, нежној и отменој, надљовечанску снагу. Капетан Фремо био је стари војник из доба царства. Бог га је доцнан благословио овим чедом. Никада нисам могла доћнати како су пропали, јер је то она само кадшто обазриво наговештавала, тек он, удовац, пропао, богаљ и готово сав узет, спаде једино на њихову пенсију и потпору своје ћери. А она показа узвишену одважност; код ње се није могло приметити напрезање, нити умор. Међутим имала је само двадесет година!

Ми смо знале да се она могла врло срећно удати, само да је хтела да жртвује своја оца и да га остави његовој самоћи и беди. Но она храбра душа није на то могла пристати, те чврстом руком завлоши књигу свога властитог живота, и, сваколико не имајући ни једног слободног дана, отпоче живети роњеним животом. Њој је нам изгледало да то тако мора бити. Становала је са својим оцем у сасвим малом стану. Као да га сад гледам, био је у једном од оних квартова на висини Божанској, који су тада били још пусти и готово у пољу. Пред кућом се простирала дуга а уска градина, подељена у више делова, који су давали хлада својим зеленилом, и ту, на то неколико стопа земље, ту је она ходже нашла ово што би се могло назвати задовољством.

Увек је долазила у девет часова, разуме се пешке, и ако је имала подоста да иде. Зими је улазила, увијена у велики мек огртач, као у какву мантију, са шубаром на глави. Али ма како да је киша падала, или ма колики снег био, никада се она не потужи. Већ је тада његовала свога оца, и била је због тога задовољна. У подне је одлазила кући. Ишла је ситним, журним корацима, брзо пролазећи великим ходником, који је озго био покривен, а отворен према градини, што је лежала дуж њихов разреда. Ако би је нека од нас заустављала у пролазу да јој што рекне, она би јој, смешећи се, казала: „Нека, нека, *мала*, журим се". *Мала* било јој нежно тепање, и ми смо се све радовале, кад нас је тако назвала. У два часа опет је долазила, без и једне пријатне на као млеко белом лицу, очију јако отворених и сваки пут нешто веселија но у јутру; јер је провела један час с оцем, ма да у раду, али ипак покрај њега. Ми смо пак знале да је овај обожавани отац најдосаднији, најраздражљивије, највеће цангризало, што се може наћи у свету, да се непрестало јада овом вићељу, те се она сиротица врло често користила и овим кратким трепутима, док је на улици, да се сета исплаче.

У пеће, у седам часова, враћала је се кући по врлом мраку и по влажној улици, и тамо је могла остати до сутрадан. Била је у стању, само зато јој се учини да треба, простојати сву боговетну ноћ крај свог милог болесника. Тако је она и радила, врло срећна што јој је само жив. То су били њени часови одмора. Све остало време преседела је у великој соби, названој школском салом. У дну сале биле су поређане узвишене клупе, једном целом страном рећали су се прозори, који су гледали на градину, као су очи и нехотице летеле; пред клупама беше њен сто, застр зеленом чохом и *њена столица*. Њена столица није била слама, као што су оне по разредима, но нека врста мале наслоњаче, са наслоном у облику лире и са седиштем покривеном везеним застором. Ми смо сматрале да је са свим природно да госпођица Фремонтова не седи на сламној столици; нас би то чак и вређало, јер збиља нигде, ни у једном друштву, не нађох личности којој би раскош више приличила; она је изгледала страна нашем разреду. Ми смо ужинале да је љубимо, јер је имала нежну кожу, пријатно напирасану.

С пролећа је често имала у чаши љубичица, и за све време док нам је говорила, мирисала их је са задовољством. Зими, кад је спопадне кашаљ, пажа се чињало како да и кашље друкче но остали свет; био је то непрекидан и благ кашаљ, који ју је примораво да често прибаша устима свој бели рубац. Њени мали руџи нису никад били угушкани као у наших припрашица. Оне су имале огрожње, дебеле рушце, ширале су их као заставе, пажљиво гледајући где је порублена страна, и кад су се усекњивале, трубиле су гласно у њих, што нас је привораво да обратимо пажњу. Кад она случајно, преко лета, обуче одело отворене боје, ми смо све биле усхићене; јер је она тада тако лепо изгледала, а после, то је значило да је код њене куће све добро, кад се она и на то могла решити.

Но највећа срећа за нас, једина прилика кад смо могле да је уверимо како је волимо, била је о њеном дану. За тај дан смо све подједнако давале своје злато, а сваки је разред изабрао по две или три ученице, којима је била дужност, да се постају за цвеће. Ми јој ништа друго писмо ни поклањале; али смо јој га надавале толико, да је преко целог лета њена градиница била пуна цвећа, сва мирисна и убава. Неколико старијих имале су да га купе, а остале су ни наручивале да нарочито уму лепих ружа, које је она волела више но остало цвеће. Ми смо је изненађивале сваке године; она се чинила као да се и не сећа 29. јуна, и није пропуштала да у очи тога дана спомене часове за сутрадан, на да смо ни добро знале да неће бити предавања.

29. је била општа радост. — Све смо трчале у велику школску салу, и ту се на два велика стола распоређивало цвеће, те је личило на прави цветњак. Наше су добре приправанице, за које се нико жив не би ни сетио да ни

дан честита, ниште ирло радо на ова честитања; изгледале су као да се осећају срећним, што ће прожвести неколико трентутака у мирисној и веселој средини. Све је било укусно уређено, само тако може бити, а цвеће је добијало нарочити изглед у овој великој сали са белим завесама и са пуно обојеним клупама. Кроз велике, широм отворене прозоре струјао је ваздух и расипала се светлост, а градином, у свежу зеленилу, владала је тишина; збила дирљив призор невиности и среће! У девет часова, све ученице, и велике и мале, биле су на својим местима по клупама. Све смо хтеле тога дана да свечано изгледамо, па како су нам допуштали траке око врата, то су се оне, ружичасте, плаве и црвене лепршале, широко повезане, низ нашу једноличну одећу. Тако смо се ми свечано спремале, и збила су имале право што нам то нису бранили. У девет и по часова чуле смо кораке ходника, мала се стаклена врата отворише, и она уђе. У том трентутку не беше срца које није силно закуцало; чу се узрујаност од стотину деце, која су у исти мах устала, и за тих часа тајац. Цвеће стоји између нас и нас, а она, мала душа, готово неће са сузама у очима, заустави се занежена и задивљена. Тада приђе и узе да разгледа све оно са великом радошћу, а за тим подижући очи ка нама, рече нам узбуђеним гласом:

— То је и сувише од вас драга дечо!

Наше су помоћнице прве с њом иђљубиле, честитајући јој дан, а она се пшеничала гледајући у нас и смејући се: данас је данас мој дан? После смо и ми силазиле с наших места једна за другом, и ниште смо да се полубимо с њом. Тако се све скупимо око ње, а она додирује сваки цвет, понављајући: „овај је ирло леп!“ После нам објави да немамо предавања и заједно изађемо у градину. Ми смо се све тискале око ње, пружајући јој руку; једно десетак њих ухватиле су се за руке и ниште су натрашке пред њом, па смо се тако дуго и дуго шетале по нашој пространој градини. Она је изгледала тако срећна, тако безбрижна и задовољна, а ми смо биле још срећније, јер смо сматрале да смо ми узрок среће њеној.

Ово је био, може бити, једини дан у години кад смо се смеле усудити да јој нешто слободније говоримо, јер она, ма да је била увек нежна према нама, никад није била присна. Сећам се, то је било последње године, сећала сам *ѕ* велике, како ме је била заволела, ја сам јој држала десну руку за све време шетње. Тада је имала збиља красног цвећа, и она нам је говорила да ће се њен отац и Мадлена радовати. Мадлена је била њена стара слушкиња, но она је о свему умела да води рачуна.

Зима нам дође рано, а била је ирло јака. Тада нам се по кадшто жалила наша драга госпођица Фремотова, кад је било рђаво време, како јој је оцу тешко. Но не вертећи да је она држала да та може и изгубити. Ми смо, међутим, знале, да с њим не стоји добро. Кад, једнога дана, крајем септембра, она не дође! — Она не дође! — То је било нешто нечувено. Јер се нико не опомиње, да је она ма кад изостала. Жртва своје дужности, она је долазила увек, на час и кад је било рђаво. Ми смо одмах знале да је стари капетан при крају. И у нашим младим срцима, пуним још недирнуте дечије љубави, искрену тако страшан удар, који се спремао нашој пријатељици, тако страшан као што је у стварн и био. — Целом кућом завлади мртва тишина; одмор прође без игре, а у вече, кад смо се молиле Богу, препоручише нам да се помолимо и за Г. Фремота. Кад је она, што је на глас читала, дошла на оне речи потпуног милосрђа: „за сироте, болесне, ућиљене и оне што се с душом боре“, од једном застаде. Неко време владаше тишина, све су главе биле погнуте, и из свих дечијих срдаца узнесе се ватрена молитва за онога чији се живот гасио . . .

Умро је два дана после тога. Тада је настао распуст за Нову Годину, и ми смо тек после њега виделе госпођицу Фремотову. Тај призор нећу никада заборавити. Ми смо све утврђивале једна другу, да будемо потпуне примере, те смо улазиле у салу у беспрекорном реду. Она нам је била окренута леђима, па смо морале поред ње прећи да дођемо до клупа, и наше се очи одмах упреше у њену црнину. Велика сала није била сасвим осветљена; у углу једном бубњала је јако усијана пећ, а њен огромни закрућљен ђумак изгледао је као да се очајно клати. Цело ми је вече изгледало тужно. Ни једна се не усуди да пра пеће; ни послетку смо гурајући потискивале једна другу. Чуо је се потмули шум наших корака, како се једна по једна, по обичају, клањала према столу. Овог вечера нак свака је се старала да при том поздраву унесе и своје осећање саучешћа и да покаже како јој је тешко. Она је гледала у нас; њено је блодило изгледало у себи нешто невероватно, а тако исто и њена стиснута уста. Међутим се сакупљивала с времена на време, те је отпоздрављала главом.

Кад поседасмо све, настаде мртва тишина. Само се чуло како букће ватра у пећи. Наједаред заиште пламен на свећњаци, и ми све подигосмо главу. Она нас погледа, усиљавајући се, да за тим гласно рече: „Дечо!“ По том брзо и јако стиште очи руком и отпоче одмах предавање. Месецима је трајало ово неко мучење њено; нико се и не усуди да јој што спомене, тако јој је био страшан бол, од кога ће бити срећна и да умре!

Друге зиме, ја више нисам ни била у школи, она доби запаљење плућа, те се у брзо побојање од сушице. Сви терети, који су се годинама гомилали, свалише се на њу да је униште. А она, не имајући воље да живи, ниште више ни снаге за то имала. Како су се искрено о њој бринули, одведоше је на југ. Ја сам јој тамо и писала, и дан дањи чувам њен одговор, са читким и отменим рукописом, исписаним удрхталом руком. Писала ми је како јој је боље, и како јој је пријатан одмор. Било је прва пут после двадесет година, да и у томе још ужина; међутим је свом брзином журила ка вечноме покоју. И он дође по њу, те се она угаси, испунивши дужност своју, без роптања, без јадања . . . Послала сам јој била цвећа,

но оно је стигло кад је већ била мртва, те јој њиме окитише мртвачки ковчег. Ја је од тог доба увек замишљам у вечноме блаженству, како држи крин у руци!

с арапског превео

Бог. П.

Листићи

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

Прича о ружину пупољку

(по туђој мисли)

Неки младић имађаше се у свој завичај. Дуго је био у туђини па се сада од срца радоваше огњишту свом. Пролажаше тако поред неког врта, угледа жбун расцветалих ружа, који му се веома допаде. Нарочито се загледа у један пупољак. Хтеде га узабрати па њим окитити свој путнички штап, али му паде на памет да је грех откинути ружу од њезина стабла. Цвет беше пажљиво макламама одевен, јер се иначе лако упрошћати и цвет и стабло, па, што је најгоре, може се и казна плаћати. Како није имао мамаза, а напикират да никад не чини оно за што би га могли кудити, одмаче неколико корака те из далека посматраше ружину ружицу.

И то му се веома допаде, па реши да је не откине већ да је само помилује и пољуби: та то руменој ружици неће ни мало худити, а он ће уживати, те како уживати!

Приђе жбуну и обасу пољупцима ружин пупољак, своје љубимче. А за тим, прибрав своју снагу, оде даље поносит што је показао такву моћ одрицања. Сваки други, мислио је у себи, не би могао одолети, већ би је откинуо а после би је, када би увенула, бацио у прах.

Тако поносит настави свој пут.

А ружин пупољак?

Младић га је био тако снажно пољубио да је са њега стресао росне капљице а нежну дршку и нехотице сломио, што није ни приметио у страсности. Тако је један пупољак нагло о сломљеној дршци, неисказано тужан, клонуо и свео, и очекивао смрт која му се полако примицала, и ако га младић не беше за се откинуо.

А он, младић тај, који више никад не виде сироту, остављену ружицу, хвалио се целог века својим племенитим поступком.

Л. С.

Патуљак

(по немачком)

Тамо у шуми, где се тета-лија са зецом састаје, живе патуљци. Место капа носе привене пешурке, а браде су им сиве, од паучине. Мудра су то створења и велики чаробњаци, само мало заљубљени, што ће рећи: кад их девојке моле за што, не умеју одбити.

Дабоме, они испуњују само једну жељу. Можеш ти њима колико хоћеш жела — само ће ти једну испунити.

Кад их девојка каква потражи, они излазе из пећине као попац кад изиђе на пригревицу.

„Помози Бог! Добар дан! Лепо је то од тебе што си и до нас дошла. Лепо, врло лепо! Па чиме можемо послужити? Да ли би хтела да будеш *паметна?* Или би, можда, хтела да будеш *лепа?* —

Штета, доиста, штета, што је ово само бајка; иначе, ко зна колико би *лепих* девојака било у свету?!

Ж.

Анин дневник

(по немачком)

3. маја

И при самој помисли да више нећу говорити с њим, да његову перну, честиту руку нећу више прихватити пуца ми срце од очајног бола, те мислим да ћу умрети. А како бих радо хтела да живим, макар само за њега, само за њега! Јер без њега не могу, не смем ни помислити на живот, и ако ми је тек двадесетиста година. Цела истина: жени је тек двадесетиста година, па нека пакост и злоба говоре што хоће! Изгледа ми да је сразмера сасвим тачна: Жена од двадесет и пет а муж од тридесет година . . . . Ах, Ћуту, јадно срце моје! Још мало па бих се издала; а то не смеју ни ока бледи листићи дознати.

* * *

4. маја

Могла би читав дан заносити се и уживати у цветноме и мирисном мају; могла бих тако радо, с руком у крилу, слушати птичје слатко циркутање, очарана и занесена пролећем! Али права жена зна своје дужности!

Боже, кад би он само знао да сам ја пришла она два раскламатана дугмета на његовом горњем капуту, док је он са татом разговарао.

Кад бих знала о чему ли су тада говорили? Верујем стално и јако, јако као стена, да је савладао Мамона и да није ни једне речи потрошио о проклетим парама. Па нисам ни ја имао што ћу му одмети тридесет хиљада. Даће надам Бог, да му то злато — које за ме није срећа — предам једном у руке! Он ће га, уверена сам, најпоштеније употребити.

* * *

10. маја

Он је најбољи, најпаметнији, најгалантији човек од свију које знам; па и од његових другова, правника, нико му није раван.

Човек се цени по оном што једе! И по овој изреци он је победилац. Најпаче воли питу од јабука а мама каже, да је ја умем тако умесити како не зна нико други. Па и у телећем печењу, и у паприкашу, и у салати од рака, каза опет каже, просто сам — генијална! Али ова је похвала претерана, па за то и нећу да се китим њом.

* * *

15. маја

Истина је да је жена украс куће, али би било право варварство забранити мужу да једно дванут недељно поседи и у кафани са својим друштвом. Ја му то не бих никад забрањивала, а реч *никад* мрска ми је, мрска....

*

„Тако," рече Ана и прекиде писање: „сад ћу овај дневник оставити у предсобљу; па кад господин писар дође, нека га прочита. Ако ни то не помогне, онда ништа више и не може помоћи!" —

К.

?

ихо пада вече, цри се спушта вео
И по крају шидак у крви се купа.
Уморан крај друма, у траву сам сео
А нечујним ходом ноћ полако ступа.

У околу целом нигде живе душе. —
Не жубори поток, не циркућу птице;
Ни лишће не шушти, ништа ветрић
пуше,
Само брујн трепет телеграфске жице.

Ко зна какву новост овај трепет прати?
Можда сузом плови, или радост носи?
Јавља, можда, неком: „Умире ти мати!"
Или: „Брже хитај! Јер је други проси!"

У Рајхенхолу, јула 1902.

Ст. К. Павловић

Стара врлина

ДРАМСКА КАЗА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО

А. Амфитеатров

(српски)

ПОЈАВА VII.

Пређашњи. Уго

Силвија

И жене си хтео
Преварити подло! Худо, зар си смео!?
Ал' твоме лукавству ја истаних своје,
И сад ево стиже час победе моје!

Галеото

Да л' сам луд ил' санам!?

Уго

На молитву сада!
Молите се, грофе, док још има када.
Нећу да вас пошљем, јер се Бога плашим,
И без покајања пропаћима вашим.

Галеото

Издајништво подло!... Ништоне, одмакни!

Уго

Молите се, грофе!

Галеото

Само не се тајни!...
У поноћ! Одмах!

Уго

Никога не зови!
Помоћи ти нема!

Галеото

Убијце! Ништови!

Уго

Молите се, грофе!

Галеото

Гађе, и умрећу,
Бранећи се сада, ал' се молит' нећу.

(Покушава да узме свој мач. Уго стане између њега и Силвије)

Силвија

Ништа не помаже! Не чује те нико!

Галеото

Несрећнице, шта ћеш? Шта згреших толико?

Силвија

Зар се још претвараш? *Где је сестра моја?*

Галеото

Спасена ли, не знам!

Силвија

Судбина је твоја
Да убијеш умреш! Не лажи бар сада!

Галеото

Но лажем те, верујˆ! Спаси ме од јада,
Јер сам невин, невин! — Правде се не бојим,
Дај ми мач да с њиме на бранику стојим
Поштења и части. *(Угу)* Као часни људи
Ступимо у двобој, а Бог нека суди!

Силвија

(хладно)

Знано да оружјем гроф најсјајније влада
И да противник му мора да пострада!

(Угу)

Убиј га, шта чекаш? Како поуздања?

Уго

Свршиће те, грофе, и без покајања!

Нападнe на Галеота, који се брани и удараце одбија големим табуретом. Силвија, скрстивши руке, хладнокрвно посматра ову неједнакчину борбу... Ланчелот се појави на тераси и шапну гробу у помоћ.

ПОЈАВА VIII.

Ланчелото, Силвија, Уго и Галеото

Ланчелото

Разбојниче, стани!

(Обеси се Угу о руку)

Уго

Ко је тебе звао?

Одмакни се, мали!

(Баце га по глави дршком од мача)

Ланчелото

Грофе, гинеш, јао!

(Падне. Уго млатну према Галеоту; долети га до зида и спреман је да му да последњи ударац)

Ланчелото

(очајничким врискомˆ)

Силвија!... Не убиј!... Милост, сејо моја!
Невин је! А ја сам... ја... Аспута твоја!

(Галеото и Уго, изненађени, прекидају борбу... Силвија, страшно изненађена, ослушкује Ланчелоту и разгрне оговараче његове оделе)

Силвија

О Боже — Аспута!

Ланчелото

Јесте, сејо мила.
Пет година пуних како сам се крила,
Како гроф о мени није ништа знао....
Верујˆ, сејо, грофу: он ме није звао.
Ја сам пошла сама у свет и у јаде:
Патничка ми љубав то у дво даде!

Галеото

(ухвати се за главу)

О, ја слепац!

Уго

Грофе, имате ли воље
Прекинути борбу. Сад стварˆ стоји боље.

Ланчелото

Тешко ми је, грофе. Ал' се за вас бојим...
Колутă се, врачи, пред очима мојим...
Поштеди га, Уго! Ево ја нападам;
Па и ако умрем — радо ти опраштам.

(Онесвесне)

Силвија

Уснице јој блéдё... Дах у грудма стао!...
Срце једва бије!... Умире ми... јао!
Зар тек што је видех, па гроб да је скрије?
А он још да жива? — Кад анђела није,
Ни сотоне не ћу! — Уго, смрт питкову!

(Клоне на Ланчелота којега је глава на женским грудма. Чује се вечерња звона... Уго, који беше подигао руку, спусти мач и, после кратког колебања, уђе га у корице).

Уго

Доцкан је, мадоно! Звона с цркве зову
На службу вечерњу, јављајући људма
Христово рођење. — И у мојим грудма
Вера је хришћанска. Погодба је наша:
До вечерњих звона!... Нека милост ваша
Опрости за данас. А чим Божић прође
Уго спреман стоји да у пајам дође.

(Ланчелото тихо уздише)

Силвија

Још је жива, још те...

Галеото

Бог ће добро дати!
Већ отвара очи... Ах, да могах знати,
Да посумњах само... Ал' љубав бескрајна
Узрок је што до сад одржа се тајна.

Ланчелото

Штедите ми сестру... грофе... ја вас молим...

Галеото

Аспута, ви знате колико је воли!
Па зар бих ја мог'о да јој ја чим претим?
Или за незнање да јој се освегим?
Ако ваша сестра мисли још и сада
Да сам кривац грешни: ја већ спреман стојим
Да јој гнев утишам и животом својим.
Уго, ево, убиј!

Уго

Баш и кад бих хтео,
Верујте ми, грофе, данас не бих смео.

Ланчелото

О Силвија, сестро! Пред стрýју те молим:
Учини ми ово што најлепше волим.
Он је невин, невин, није ништа знао . . .
Ублажи свој поглед! Зар ти није жао!!
Дај ми своју руку . . . и ти . . . грофе драги.

(Састави им руке на својим грудима)

Тако, тако, мили. А сад, Боже благи,
Дај ми да угледам што сам до сад сњила:
Вереничке среће.

(Уго пријме и нажалосно гледа рањену Асунету)

Силвија

(отрже своју руку)

О Асунто мила,
Ни помишли о том! Освета је моја
Опроштена грофу . . . Али крв је твоја
Изишла нас потекла . . .

Ланчелото

Грофе и за то пати!
Опрости му, сејо! — Кад би могла знати
Колико те воли, о, колико воли! . . .
На самрти својој Асунта те моли:
Удај се за грофа! — Ја те не ћу клéти;
Али обећаш ли — лакше ћу умрети!

(Силвија ћути; Галеото покушаје лиме рукама. Уго пријме напред)

Уго

О младо, грофе, и ви дечко сада
А девојко преље, — узрок вашег јада
Незнатан је врло. У тугу сте пали;
А каква је рана, видим, нисте знали.
Од удараца оног, кад је дубља само,
Нигде лека нема, ни ратници знамо;
Али кад је плићи, на пример овако,
И по сто година проживи се лако.

(Загледа Ланчелотову рану на глави)

Знате л' шта је оно? — Ха, ха, чуда Боже!
Греботина . . . оток . . . рана поврх коже.
Већ сутра за ручак здрави ћете бити
Ко кардинал пашки! Само треба мити
Белузијским вином ову рану лаку,
Јер то вино лечи болестиће сваку.

Ланчелото

Ох, живећу још'те! Ох, живећу још'те!

(са срећним осмехом)

Ужинаћу дâре жељене милоште
Од сестре и . . . . зета! Сејо, а реч твоја? —

Силвија

Грофе, нека буде! Ако сестра моја
Не умре од ране, ако је излечи:
Ја ћу за вас ићи!

Уго

Ено моје речи:
До вашег венчања и траг ће јој проћи.

Силвија

А не буде л' тако?

Галеото

Поново ће доћи,
Да освету сврши, Уго с јачем својим!

Уго

Пошто Божић проће!

(Силвија и Галеото пратиђу Ланчелота, који се ослања о грофа)

Ланчелото

Сејо, једва стојим!
Слаба сам . . . сва дрхтим . . . и — опет ми лако!
Смешно, сасвим смешно! Ако, грофе, ако:
Не дугујте ником! Паж је чудан био,
Он је женску немоћ чувао и прио
Кадгод сте са пира ил' из лутог боја
Тражили свој одар. Слаба плећа своја
Подпет'о је радо господару своме . . .
Али све се мења! Сад је гробу моме
Досуђено, сто, да свог пижа води! . . .

(У вратима)

— Да л' ја оно сањам? О, како ми годи:
Живот! Јест, ја живим!

Уго

Само вином прати!
А остатак . . . опој . . . верном Угу дати:
Попићу га радо (а то му је дика)
За срећу и здравље драгог болесника,
Болеснице то јест!

(Галеото се прати осећа расположен)

Грофе, реч-две само!
Ми ко најамници своју дужност знамо
И вршимо тачно. Ал' и срце наше
Осећати уме . . . Са добрите ваше
Ја сам пао гануг, и опроштај молим!
Проклет нам је занат — и ако га волим.
Не будите љути!

Галеото

Срећа, пуче стари,
Што бејах без јача!

Уго

Ун се барабари
Са храброшћу људском! Да сте онда како
Били с јачем својим, пришћо бих овако
(пријлази гробу и дубоко клањајући се пружа му руку)
Primo: у знак мира завађених страна
Само да не дође до страшног мегдана.
Од себе бих тако уклонио беду,
И све би, ја мислим, било у свом реду!
Secondo: за здравље Асунтице наше

Што се здрава врати крај милости ваше!
И, знам, ни би, грофе, добром, старом пуку,
У знак помирења дали своју руку!
Тетго — и пијаче моје поуздане
У неволи смртној: за ваше венчање
Са Силвијом дивном! Тим бих сваку беду
Склонио од себе!

Галеото

Да је све у реду
Као што си хтео, ево доказ прави.
(даје му кесу с новцима)
Иди па крај вина терет с душе скини!
Баш да те носи!

Уго

А вас срећа само!
Ах' Божићу треба хвалу да одамо.
Да не беше њега зло би, боме, прошли;
На венчање, грофе, сувише да би дошли!
Ах' за то младона, што све здраво оста,
Нек строго издржи три недеље поста,
Биће мислим доста!

(Галеото оде)

Уго

(Иследа чесу с новчима што их је добио од Силвије, па у њу чарчући злато од Галеота. Публици)

Све је како треба,
Благослон је ово управо са неба:
Злата је баш доста старом Угу дошло,
А што је још боље: без крви је прошло!

КРАЈ.

превео
Р. Ј. Опавић.

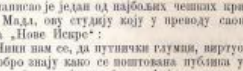

Праг, августа 1902. г.

Хана Квапилова

Господине уредниче.

Поводом гостовања госпође Хане Квапилове у Београду написао је један од најбољих чешких критичара, Карел Б. Мадл, ову студију коју у преводу саопштавам читаоцима „Нове Искре“:

„Чини нам се, да путнички глумци, виртуози или „звезде“, добро знају како се поштована публика увалуд труди да по први, другој или бар трећој представи створи себи праву суд о госту дотада непознатом.

Обично, пре него што се могу лично показати, представљају се публици са неколико приказа из новина, а многи воле да се послуже рекламским ракетама. Тиме ће постићи две ствари: Публици ће олакшати суд, а себи прокрчити пут на љубави њеној. А то је сасим добра претпоставка.

Оценити туђег глумца после две три улоге, створити себи тачну и праву слику његове уметничке личности, то је заиста тежак и немогућан задатак. Па то је тешко и онда, када се глумац служи самим представљањем које му у напред обезбеђује доцнадње; а колико ли је то немогућније глумцу који, с напором целе своје богато организоване личности, интерпретира дела песника у њиховој најдубљој основи, износећи их у најсавршеној изласи говора, тона и гестикулације, што се исто тако брзо мора изводити као што је и замишљено.

Немогућност је још већа, кад слушалац не познаје језик којим се глумац служи, а још мање дух језика и његове форме, као што их знаде песник и његов тумач. Какво се уживаше ту губи и како се лако можемо преварити! Врло се често у туђег госта до усхићења долази незнатно спољашње средство, нека конвенције, празни мајори, — док се и најсјајнији цртеж душе често губи, и нехвала тек половина добија заслужени успех, ако у опште суђењима, горе споменутих новинарских бележака и рекламних ракета, није доста истрајна.

Никако не могу омаловажавати угодност оваких изласланика сваког гостовања, а не нимем због тога, да их и ја овом приликом у напред шаљем.

Узимам само себи слободу дати неколику карактеристику о госпођи Квапиловој, карактеристику коју сам сам себи створио вишегодишњим посматрањем и уживаљем у њеној лепој уметности. Зато и нашем ово са најтоплијом жељом, да и она, који ће је брзо видети, ужива и да моју уметничку занос са мном дели.

Врло се добро сећам на пријатно изненађење велике трагеткиње Хелене Модрејевске, која ги ни мало скривала није, виђевши на позорници народног позоришта госпођицу Кубешову, данашњу Квапилову. „Elle est saignonne et elle a des entrailles!“ викнула је пуна усхићења виђевши у њој нежну девојачку љубазност и срдачан унутрашњи топ млађане глумице. Ма да у то доба Хани Квапиловој, која је тек пре кратког времена била стигла са маловарошке позорнице, али већ почела развијати основе своје интелигентне уметности — није још била спремљена позиција ни њен напредни дар још довољно познат. Већ је изгледало, да позоришна управа не уме ни схватити њену дубоку унутрашњу уметност која се сама појављује, без наметања, али зато врло топлим начином глумовања.

Није прошла још ни једна деценија од тога доба, а госпођа Хана Квапилова стоји већ у пуном развоју свога — смело то смем рећи — мајсторства. Она је данас без поређења најлепа чешка глумица. Наравно, њена уметност није за масу нити за људе који траже у уметности глумовање које се само намеће, већ је за оне који с усхићењем схватају од уметности оно што је делицатно, што из дубине душе извире и што је у свези са оригиналном творачком снагом. Она сама и не уме себи победу одакнати, па за то се она никад сама у себе и не поуздава. То заиста знаду о њој они који су често гледали како оштро саму себе осуђује, како незадовољна сама собом напушта позориште и по најсјајнији предстаи, пребацујући себи, што ону појаву, коју је играла, није још доста дубоко схватила. Кад се тиче правог песничког дела, она га доноси на сцену са највећим поштовањем. Она не стаља себе у прочеље, већ се труди да донесе најсавршенију слику и потпуну представу песникову. Зато и јесте велика равноликост њених улога, које указано немају ничег заједничког осим типичне појаве и боје гласа оне уметнице. Зато разумемо, зашто наши драмски писци при своме стварању само мисле на госпођу Квапилову, јер добро знају да весела и психолошки накомпликовања жена натиница интерпретацијом њеном постаје уметничка истинита.

Глумице лепотице имају врло велику олакшицу; њихова бајна појава игра у место њих. Не треба им велике уметности да до успеха дођу. Госпођа Квапилова нема таке лепоте која јој тријумф обезбеђује.

Раст јој је леп и гибак, али није сувише велика, њено лице би пре било за субрету, него за филозофску појаву друштва, али њено око уме не само тихо сијати већ исто тако и срдито усплamтети. Њена су уста фина и пуна драза, јер се умеју тако весело смејати и у мах постати горко озбиљна. Лице њено је до крајности изразно, ако хоћете мало и нервозно, јер уме да изрази у својим цртама најчеђу радост као и најдубљи душевни бол. Све оно и чини да уметница постаје дивно лепа у етичном смислу речи. Глас је њен чудан инструмент. Није велики пити ефектан, али је таког звука и такве модулације, да и нехотице завоси слушаоце и објављује најинтимније утиске душине.

Често сам се чудио, како госпођа Квапилова оклада сценом. Ова реч канда није сасим умесна, јер појам „оклађати“ т. ј. нешто себи подчинити — то је њеној нарави сасим туђе. Само значајем своје уметности, савршеном суштином своје игре буди интерес одмах, како се на сцени појави, макар да се потпуно подређује намери ауторовој, и потпуно представљати с чудним тактом осећања, да после

с одлогом и њеним тумачењем све више расте. Кад је човек види у игри, и нехотице помисли, да има глумца који не потискују своју околину на сцени само ради своје појаве, већ да у њој поштују своје сараднике и глумце — колеге, баш као што то и аутор и живот иште.

Да, живот. Ја наглашам, да значај госпође Квапилове за чешку глумачку уметност лежи у том, што при своме стварању не излази од собичајених позоришних назора и традиција, већ из властитог садржаја живота. Живот, у свом неисцрпном богатству, у својој покретној разноликости, извор је из кога црпе њена машта. На и онде, где је од њега драмска поезија прво далеко, у стиху и слици, које уметница са виђеном лепотом говора, оставља она утиске увишене природности. Овим речима мислим да је уметност г-ђе Квапилове најбоље обележена: овим речима је могућно у потпуно објаснити, зашто је њена уметност потпуно здрава, и за што најнеразумнија жена, најпревареније госпође и њеној игри постаје природне и истините. Унутарња, осећајни живот госпође Квапилове неисцрпно је богат; њена творачка снага велика је и широка. Без сваког раздвајања постиже своје женске и девојачке улоге. Из дубине душе показује њихове унутарње особине без и најмањег трага пажљања и себичности: њихову психологију, често веома компликовану, демонстрира уметничким са чудном јасности. Ко види ма коју улогу њених Ибсенових појава, тај ће се са њом сложити. Нордијска горка тута остварена је у њеној игри деликатно тихо, а ипак тако дубоко и за људско саучешће дирљиво, да је човек тешко осећајан, као да се пред његовим последом скида део пукој природи и голој истини. Тон њена говора је савршено миран, али испод ове маске трепти боја жљиво убубљена душа. — Мина у Хилбертову „Греху“, која почиње безбрижним, свечаним расположењем, а завршује самоубијством, дирљива је слика душе, представљена оцирастим а уједно и наделикатнијим средством.

Хана Квапилова припада оној врсти глумица, код којих и најмања нијанса у тону или гесту не сме бити неоправдана или пропуштена. Колико сам пута био сам ускинем каквом њеном покрету, у којој је без покрета по трепутак истрајала, завршујући њом баш оно што је на сцени говорено, или којом је тајно био изражен нижњилим интерес за догађаје. Како само у срце дира њено ридање и нарицање. Двоструко се осећају, јер не миришу кулисама, а заборављате при њима, да сте у позоришту. Њен плач је митничких истинит и природан. Своје тононе веселости може уметница са својим плачем сравњивати.

Госпођа Хана Квапилова путује први пут у туђину, иде да покаже шеће своје уметности већ потпуно развијено и мирисано. Не бојим се, да ће ми на ко пребацити, да су моје речи неистините или претеране. Али ипак се једнос бојим. Да се она дубоко осетлива уметничка личност не учини неком мало сјајна, да неко не нађе, да нема оне привлачне драги, која на први мах задобија, а било би то и праведно, јер у суштини њене уметности и нема ничег бурног или учљиво сјајног. Уметност њена је унутарња, у удрхталим дубоким душевним жицама.

Телесне ефекте замењује физичним предавањем душевних емоција.

На шеслетну још ово. Њена уметност има привлачно умерен сјај! Хана Квапилова игра као сакривена за фином, мирисавом копреном, за којом се најоштрије противности спајају у топлу хармонију. Наравно, туђини гледаоци, који ову појаву први пут виде, може наћи да је то мана, али ова мана је врлина, то је својство које је, но моје суд, госпођа Хана Квапилова наследила од народа из којега је поникла.“

Из речи госп. Мадла јаварне страх, да госпођу Квапилову неће Београдска публика разумети, и да ће њена уметност проћи неопажена. При моме бављењу у Београду била сам срећна видети на психолошкој основи сграђен комад, и са великом радошћу сам приметила, да је публика са највећом пажњом и разумевањем пратила интелигентну игру глумца, и није оклевала да даде похвалом израза своме одушевљењу. Зато и не сумњам, да ће уметност највеће чешке драмске вештакиње наићи на потпуно разумевање у Београдске публике.

Зорка Ховоркова.

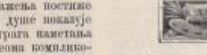

Хана Квапилова, чланица чешког Народног Позоришта, у разним улогама. — Она прваклиња чешког Народног Позоришта у Прагу, састављена у нашем Народном Позоришту, задобила је већ прво вечера најискреније симпатије наше публике. Симпатична појава и одлична игра њена ставиште је, у њиху досадашњих гостовања у нашем позоришту најлепо од најзнатнијих места. Испражњавши је у њезину отаџбину, братску Чешку, довикујемо јој: Срдачно хвала и — до виђења! —

Путников обед (сликао Вацлав Брожик). — Овај генијални чешки сликар, ког од скора оплакују Чеси, подигао је, већ и дотле пењено, чешко сликарство, на такву висину коју себи рало желе и већи и слободни народи. *Путников обед* слика је из чешких крајева, а како верно представља тај најобичнији и сликовнији моменат, и колико је у њему природности и осећаја — најбоље каже сама слика.

Констанца Морозини, супруга Српског краља Владислава Уроша. — О овој слици донећемо доцније и нарочити чланак.

Кажњено издајство (сликао Р. Отенфелд). Овај красни рад врсног чешког уметника у власништву је нашег Народног Музеја. —

Роб (вајао С. Роксандић). Овај одличан рад, који је по овој слици већ познат широм круговима, изношено и пред читаоце *Нове Искре*. Данас је *Роб* у власништву нашег Народног Музеја. —

Енглески краљ Едуард VII, његова супруга краљица Александра и њихов син Ђорђе, престолонаследник енглески. — Поводом крунисања енглеског краљевског пара, о чему је у нашој штампи било довољно и исцрпно писано (мислимо нарочито на писма Г. Ч. Мијатовића) доносимо ове слике. —

ХРОНИКА

Овај тако хладно, тако објективно написани чланак о Србима и Хрватима, што је изашао овога месеца у *Српском Књижевном Гласнику*, дао је, као што Хрвати неће, повода да они на њега, сличан највећим фотографским отиску, представе свету слику и својих интелектуалних и својих психичких и својих моралних особина. Слично дивљим и бесним хордама Арнаута и Боксера и они, достојни наследници својих духовних отаца, у гомилама, као што личи ђуваџима, нападали су на поједине Србе и Српкиње, убијали их, злостављали, крали им новац и разоравали имовину. А зашто?

Шта је био узрок том њихову дивљаштву? Само и једино то, што су ти Срби били Срби; што су, свесни своје народне прошлости, поносили се њоме, и што су радећи и молећи се Богу надали се лепшој будућности Срба свих и свуда. Ти дакле племенити осећаји у Срба, осећаји пуни дивљих народа стварали народе културне и најкултурније, тек су у око Хрватима. Ван опрадани народни попис и дубав њана према Српству њих просто раздражила. И ту нема ничега чудног. Како су они ехватили дубав према

прошлости својој и колико се они поносе њоме доказ су нам и ранији Француски, за којима Хрвати без икаква срама каскају као недорелена деца.

Кроз какве наочари они гледају свој народни понос доказ нам је католичанство у које су једино они под небом, и проклети Шпањолци, због све своје *националне* идеале. Како су они еухатили њојам о отаџбини доказ су нам и поносна српска Босна и поносна српска Херцеговина које они бестидно, а свесни своје рођене лажи, убацне у сферу земаља где се од памтивека славила хрватска слава, ма да нема томе ни тридестак година, како је, што је познато читаоме свету, у тим земљама, а за српску слободу, пријатељ само српска пушка, и попут Галилеота петла, будила у тај мах заспалу Европу.

Колико они мисле њојам о њима заките круну свију, доказ смо ми сами ми, које они ачеља се називају православним Хрватима. Доказ су ми и наши Марко и наши стари барди.

Само док смо се ми обично смејали и смејемо се тим њиховим детињаријама, њих једина наша реч, да ће се они, хтели не хтели, претопити у српско море, правн бесомучнима.

Јест, накост и злоба једнин су мотори који њих крећу у борби према нама. Наша прошлост не да им мира, а наши и најмањи успеси у садашњости право их дивљењима.

Нека им је дакле на част последњи вандалзам извршен над Србима у Загребу. Он је у исто време и верна слика њихове снаге. Само, нека Хрвати не забораве, да ће се гнев овај, који је у нама произведо то дело њихово, убрзати у крв нашу и ујити се у срж костију наших, а већ искуство их је њалда толико научило, да је праведан гнев оруже с којим се ниже шалити, и да он и слабима улива њиховске снаге.

II.

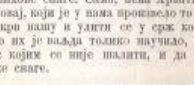

Кишне прилике Београда наведене по Ј. Хану према подацима Опсерваторије Велике Школе. Службено издала београдске општине са 82 таблице и 2 дијаграма. Стр. 186, на великој осмини. Београд, 1901. Цена 2 дин.

На молбу београдске општине да јој се пошљу подаци о кишним приликама Београда за последњих 10 година (ради проучавања питања о канализацији Београда) Опсерваторија Велике Школе сакупила је све своје податке по проматрањима поменуте врсте и то за пуних 14 год. т. ј. од 1. децембра 1887. па до 30. новембра 1901. године (по новом календару). Ти подаци добивени су на основу посведневне посматрања и мерења сваког часа на кишомеру десетосеручару од А. Bandin-a. Добивене податке изложио је у прегледу и средио у таблице асистент Опсерваторије проф. Ј. Михаиловић.

Преглед има два дела: I Количина кише и II Честоћа кишних дана. За тим долази објашњење таблица на табеларан преглед.

I *Средња годишња количина падежа износи у Београду 625,9 м.м.* или 6.529.000 л. или преко 6.500 м³. воде на 1 хектар. У поменутом периоду од 14 година Београд је имао три врло кишовите (1889., 1897. и 1900.) и две врло суше (1894. и 1898.) године. Варијанција у годишњим количинама кише прилично је велика, јер износи 381,15 мм. т. ј. + 206,35 и — 174,80 од средње годишње вредности. *Највећа годишња сума падежа измерена је* (1900 т.) *859,25 м. м., а најмања* (1898. год.) *578,10 м. м.* Према добивеним подацима могло би се изнети, да би Београд у периоду од 100 година имао 46 сувих и 54 кишовите године, што значи, да би кишовите преобладивале с неколико процената. Одступање количине кише од праве средње месечне вредности највеће је у позитивном смислу месеца јула (+ 31,1), а у негативном смислу месеца јануара (— 24,9). Количина кише повећана се пролетњих месеца до летњих, а опада јесењих до зимских. То је одлика умерено — континенталне климе, каква влада у средње-европским земљама.

— До истих резултата долази се и расматрањем највећих месечних сума падежа.

Што се тиче расподеда падежа по годинама види се, да је у Београду лето најкишовитије годишње доба (213,95 или 32 %), за тим пролеће, па јесен, а зима је најсиромашнија у падежима (106,70 или 17 %). —

Од априла до краја јула — дакле за 4 месеца — пада у Београду скоро половина од целокупне годишње количине падежа. Највише пада у јулу, па у јуну, мају и априлу. У току осталих 8 месеци количина је падежа скоро подједнако распоређена, али се ипак опаза особита минимум у јануару, када просечно пада тек трећина оне количине која пада у јулу. Месечне количине кише падају су врло обилне. Особито се истиче месец мај 1900. године када је нападало 193,10 мм. или 22,5 %. Дешава се, да у појединим месецима количина падежа износи тек нешто више од пуле, као што је био случај децембра 1888. год., када је пало 0,6м. м. или 1 % од годишње суме. *Међутим нема ни једног месеца без и једне кишне кише.* —

Најобилатија киша у Београду, за оних 14 година, била је 5. јула 1891. год., када је за 15 минута нападала 331.000 л. воде на 1 хектар или 331 м³., или 22.067 л. за 1 минут, што чини око 6 % годишње количине падежа. 14. јула 1890. год. нападало је за 24 часа непрекидног падања 924 м. м. или 924.000 л. на 1 хектар, а то је преко 13 % од целокупне годишње количине падежа. —

Кишни количник (који се добива, кад се месечна сума падежа помножи са 1000, па се тај производ подели годишњом сумом падежа) показује, колико кога месеца просечно пада воде од предности годишње количине падежа. Он је био највећи (276,8) јула 1890. год., а најмањи (1,3) августа исте године. По годишњим временима највећи (135,1) у пролеће 1898. год., а најмањи (29,1) у зиму 1890. године. Просечна му вредност има нахпимањи у јулу (131,9), а најмањи у јануару (45,9); у лето 108,8, а зима 54,4. —

Кишни коефицијенат т. ј. количник између оне количине кише, која је у стварн пала (н. пр. у току једног месеца) према оној количини кише, која би пришала једном месецу, када би падежи према целе године били потпуно равномерно распоређени, био је највећи (3,29) јула 1890., а најмањи (0,01 децембра 1888. год. По годишњим временима највећи (1,09) у лето 1890., а најмањи (1,2) у зиму 1897. год. Просечна му вредност за Београд износи нахпимањи у јулу (1,57), а најмањи у јануару (0,54); у лето 1,35, а зими 0,71. —

II У кишне дане разуме се сваки онај дан, када падне ма који хидрометеор и то ма у најмањој количини. У падежне дане рачунају се они у које напада бар 0,1 мм. т. ј. бар 1000 л. на 1 хектар. *Средња вредност кишних дана износи 150 у години или око 41 %.* Нема ни једне године, у којој је број кишних дана био испод 119 (1888.) нити изнад 197 (1890.) т. ј. најмањи број кишних дана износи 33 %, а највећи око 55 %, а вредности броја сних дана у години — Највећи број кишних дана пада у пролеће (44 или 29 %), а најмањи у лето (34 или 22 %). Нарочито се истиче пролеће 1901. год., када је било 66 кишних дана или 72 %.

У Београду просечно највеће кише падају у мају и дају око 15 кишних дана, а најређе у августу који има само 9 кишних дана. Најкишовитији је био мај 1897. год. (26 кишних дана или 84 %), а најсушнији август 1890. г. (3 кишна дана или 10 %). Најсталније кише јављају се у јануару, а најгушће у јуну, јулу и августу. —

Кишних периода од 11 и више (највише 14) дана било је, за ово 14 година, свега 4. Сувних периода од 11 и више (највише 53) дана било је 49. Дуготрајније кишне периоде највећи су у новембру, фебруару и децембру, а најређе у јуну до августа. Дуготрајне сушне периоде најређе су у јулу и мају, а највећи у октобру, септембру и августу. Најдужа суша била је 53 дана године 1888. и то од 8. новембра до 31. децембра. Најдужа кишовитост од 14 дана била је од 5. до 19. октобра 1887. године. Средње трајање сушне периоде износи 3,7 а кише 2,4 дана. —

То је главна садржина, управо речима из таблица и прегледа оне књиге, која спада у реткости у нашој литератури. Мене је јако обрадовала и необично пријатно изненадила њена појава. Желети је, да се у што скоријем року публикују постигнути резултати свију метеоролошких

проматрања извршена у Београду и по осталим местима у Србији, како би се на тај начин могли правити сигурији закључци о клими и њеним разноврсним појавама у нашој отаџбини.

Особиту захвалност заслужује г. Јел. Михаиловић који је све податке лепо средио у прегледне таблице и на основу њих извео главни преглед, из кога сам ја извадио ово моје саопштење. —

Т. Радивојевић

Из биографије Максима Горког. — У једном угледном руском провинцијалном листу („Самарске новине") саопштава један дописник о својој служби на Грађевинарицинској пруги у одељењу за робу, у ком је написао себи зараде неколико интелигентних пролетараца. У њиховом броју није се и *А. М. Пјешков* (право име Максима Горког, писца Томе Гордијева). Ево шта прича дописник поменутога листа:

Дошао нам је (Максим Горки), не сећам се како је било, са' још трећином или четвртином, већ при концу јесени. Био је — што 'но веле — го ко пушка. Како је, у оно јесење доба, скоро у летњим хаљинама, и та то већ не сасвим млад, дошао до нас, то ће сам Бог знати. На његову несрећу, баш у тај се мах не нађе ни једно празно „мерачко" место (да мера путничке пртљаге), а у канцеларију се — није могао примити. Тада, тад предсједництвом старешине пртљажног одељења, састављено је савет. У савету узе удела и г. Горки, но само с правом саветујућег гласа. Но саветовање нам ништа не поможе: празног мерачког места нема, а ње можеш ти ни створити, ни измислити.

— Мораћемо мало причекати, — говорило ми новом пријатељу.

— Ама, би л' он пристао да буде стражар? предложи неко, не сећам се ко, у савету. На пруги мора на где бити празно место стражара при стовариштву.

Ми се погледамо.

— Макар само на неко време. До првог празног мерачког места, — договоримо се ми, колебајући се.

Нико од нас ни на памет не падаше, да би се г. Пјешков (Горки) могао на то наћи увређен. Сваки би од нас, у случају потребе, пристао био да буде стражар, нити би у том видео икакве увреде за себе. Само се могло питати: да ли је неко, по својим физичким силама, кадар да врши овај или онај посао.

— Хоћу, хоћу . . . врло радо, весело и одлучно одговори г. Пјешков — ако ћете одмах сутра . . .

Ја погледах у његов костим и наемехих се.

— Но то је мала ствар, хаљине ће могу и купити, — одговори он на наш упитни поглед.

Ми пристадосмо.

Одмах дадоше г. Пјешкову нешто мало „аконто", да набави руха. Истога дана, пред вечер, јавља нам се у канцеларији г. Пјешков у кратком кожуху и „ољацким" ципелама. —

— Купио сам, вели, и шубару и рукавице. Сад још само батину да нађем.

Сити му се насмејасмо, „дадосмо му у потпуној форми написану „сведобу" о његовом постављењу за стражара стоварништа на тој и тој железничкој станици и отправисмо га на место опредељења.

Код мене се случајно сачувала његова писмца на командиђама „ове артије, с кратким описима његова живота и „делатности" на железничкој станици у „својству" стражара.

Но биће је његових производа онога времена једно писамце овога садржаја:

„Живим као и ја добро, с друговима по служби (стражарима) слажем се, дужности сам своје научио (постигао) савршено и вршим их тачно. Начелник станице је са мном задовољан, и, за знак свог расположења и поверења према мени, наложи ме да му свако јутро износим поноје из кујне. Молим одговорите ми, улази ли у круг мојих директних дужности изношење помија из кујне начелника станице?"

После неког времена г. Пјешков авансова — поверење му дужност руководаца железничким меглама и дебелим катранисаним мушемама. Тада смо живели у Борисоглебску".

— Кс. —

Платонски брак

— Жил Ламотр —

У јавном почетку пагонеситам вам да трсба, у памети, да сматрате као да нису пашли чланци који су се појавили досад о *Платонском браку*, чак ни они који не нису ствпше грдили, и чак, ако хоћете, ни онај од мога одличнога колеге Анрна Фукиеа, који је напао могућности да одбрани комад не може бити боље, једино начином на који га је испрчао.

Ја знам добро да се, у ствари, све то рачуна, и да је штета која отуд долази за мене веронатно врло велика. Али, заиста, по праву се тако не би могло рачунати. Јер сви ови чланци о премијери написани су били после главне пробе и под утиском који је та проба остављала. Другим речима, о делу се судило јавно онда кад оно није припадало јавности и, што је још важније, кад није имало свој дефинитиван облик.

Критичари су напали на комад од четкрнка: међутим, комад од петка био је у истину други комад, сасвим различан од онога који су они чули, и играи на сасвим други начин. Било је дакле забуне, кшпрокноса, потпуно подељених карата.

Неки су се најпре одали. У четвртак био је један прозор отворен у *Платонском браку*. У петак ни сво га затворили. Али расејани критичари, које вам ја нећу именовати, остављали су га отворена.

Ја то констатујем не окрнвљујући никог, верујте ми. Моје колеге биле су призвољне да учине овде оно што сам можда ја сам учинио више пута. Ја благо одбијам њихове критике, то је све; завољујем на критичаре од поведеника и на публику; и, кад се публика и критичари од поведеника изјасне, будите мирни, нећу ангелозати више ни на ког, чак ни на потомство.

Остаје да је *Платонски брак*, у свом претпоследњем облику, завођно и сказлостно много честитих људи, и других тако исто.

А знам, нема је нагледало и, покрај свега, изгледа ми још да је идеја комада тако проста, тако природна, тако лако разумљива и, додајем, тако потпуно морална!

Граф Жак од Тивера је доколичар коме је време дуго, бонвиван коме је досадно живот, помало радознао, помало дилетант, доста памстан, нимало покварен, пре добар. Он се пађе у Мантону с једном малом грудоболном девојком, веома пријатном, веома умиљатом, Симоном Обер. И он дозна да то дете много пати што мисли да ће отићи с овога света не проживевши као остале жене. Једнога дана он је чује где говори: „. . . Већина мојих пријатељица су удате. Друге имају људе који их воле, који им се удварају. Мени се никад нико није удварао. Ја нећу дознати шта то значи бити вољена, бити жена, бити мајка . . ." На то Жак стане да мисли: „Мени је време дуго, тражим какав разлог да живим. Но, ево један . . . Зашто да не учиним тој јадној малој радост коју се више не нада? Зашто да јој не дам плаиују живота жене, плаиују љубави?" И он тражи од Госпође Обер руку Симонину. Он даје мајки дирљиве разлоге, умиљује је: „. . . Ја не заборављам да ћете ми ви повернти болесницу, и то дете које ће изаћи из вашег наручја остаће дете у моме . . . Обузела ме је велика жеља да будем крај ње, да бдим над њом сваког часа. Једино ће ми брак моћи

то допустити . . . Ја вас молим, једном речи, за право да живим с њом као да сам јој стварни брат. Ништа није чистије од такве љубави."

И он говори истину, и мајка то осећа. И због тога, после једног тренутка узбуђености и опирања, видевши да Симона воли Жака, да јој тај „платонски брак" збиља може донети најлепшу и веру да ће живети и да ће је неприкосновен без сумње убио, прима руку тога милостивога блаженога човека.

Све би било добро, и драма би била врло моралпа, да нала Симона није имала једну сестру, сестру од другога оца, врло здраву, доста заинтересну од њене мајке: жалосну и здрављем напредну Марту.

Жак, сит жена, и мислећи усталом једино на лепо милосрдно дело у коме је налазио задовољства, није ни обратио пажњу на ту лену девојку. Али је Марта могла веровати, мећутим, да он ради ње долази у кућу. Тако је и сама Симона мислила: „Због кога би иначе долазио? Он те воли, ја сам у то уверена. Усталом сад ће му говорити с њим, и видећу." И Марта је отишла у своју собу сва дрхтећи од јада; и кад се пратила, Симона је била заручница Жакова! И онда једна Марта, мислећи да ју је њена сестра издала, није могла да задржи свој гнев и очајање; али се заустављала, обузета изненадним сажаљењем, чим је Симона пала у несвест. Јер у самој стварн она није рђава. Бар није то још. Нико, кажем вам, није рђав у овом комаду.

Еле, Жак од Тиевра узима своју болесницу. Симона је срећна. Жак, као што је обећао, поступа с њоме као с дететом; она мисли да је то брак; све јој је боле, и изгледа да се њиново раја и оживљује. Марта, све већма залубљена у Жака, вене с тугом на срцу гледајући ту срећу за коју мисли да јој је украдена. И збиља треба признати да нала Симона није била сасвим лојална и да је мало радила, у свему овоме, с оном страшном и усталом тако опростивом себичношћу болесника.,, Тако да најзад, једнога дана, кад Симона говори врло неопрезно о својој срећи, Марта, весна од љубоморе и очајања, на ужасан начин нападнје на јадну малу и весно је прекори због њене изда је . . . Симона, преплашена, умало се не угуши: Жак је носи на њену постељу и, док је мајка надгледа, враћа се Марти да је казни . . .

Он почиње врло добро: „Знате ли како је грозно оно што сте урадили?" Али авај! Жак није свестан. Он види ову лену девојку која се препада од страсти, која га проклиње и која га обожава у исто време, и која дрхти од гнушања, и која га преклиње да јој опрости, и која му обећава да ће отићи: „али не док га бар не види још једанпут"! Жак би требао да отиде, и, шак, остаје ту, узбуђен, заинтересован и против своје воље тим љубавним лудилом. Он говори отприлике оно што и треба да говори; али греши што диже један шал да га пребаци преко рамена Мартиних, и што још гледа у очи, и што прима — ох! на сажаљења и без рђаве намере, — последњи састанак који му она заказује за довече. Мало од онога што је био, мало од некадањег сладострасног човека буди се и креће у њему . . . Он, наколебан, одговара, — као да хоће да се отарасн те луде, и не мислећи сувише на оно што ће све изићи из тога: — „Онда, до довече!" Али Симона, која се дигла из постеље, уплашена што јој муж није крај ње, чула је његове последње речи, видела је како меће шал, видела је Марту како страсно љуби руке Жакове . . . И она је пала на земљу полако, мртва, као какав нежан покошен цвет.

И морал је прнче да је једном сладострасном и радозналом човеку веома мучно да буде сасвим добар, да делима буде добар; да Жака упропашћује то што предузима једно милосрдно дело чисто јеванђелско с душом која није никала јеванђелска; да ће какав некадашњи дон Жуан, или просто дилетант, имати у себи врло слабе клице светога Винчента де Пола; да човек може причинити много зла кад у његовој доброти има сувише духа, извештачености, тајног задовољства, јако се уопште то све још може звати добротом; да се истинско милосрђе, сасвим просто и које повлачи заборав самога себе, мало може сложити с филозофском одвојеношћу од ствари једнога човека за кога је свет, пре свега, представа; да . . . не знам ни сам шта даље, и више волим да узмем од доброга доктора Долинеа неполико његових речи: „У вашем милосрдном делу има нечега сувише извештачености, неке себичне радозналости... и то се не може добро спрнштти . . . Ви не можете учинити ово што кажете и да не лажете од јутра до вечери и од вечери до јутра . . . Играти с тим дететом тако савршено невинни комедију о којој сањате, то ми изгледа увреда природе и љубави, и ја се бојим да се љубав и природа не освете . . ." Само, добри доктор чини ми се овде мало строг. Мени не изгледа тако немогућно да дилетантизам и права доброта не могу заједно постојати . . . Имајте у виду, усталом, да се, у току драме, осећање радозналости умањује код Жака, да његова наклоност спрам Симоне постаје све искреннја и дубља, и да он убија то дете, пошто му је био утешитељ и спаситељ, једним несрећним случајем који збиља није могао предвидети. Његова слабост у једном рђавом тренутку има, ван сваке сумње, страшних последица, али се, на крају крајева, довољно оправдава сама собом. Да Жак није имао сваствиу, он би учинио најлепше дело на свету, зар не? И онда не би било никаквог „морала приче", и *Платонски брак* био би само једна нежна драма која побуђује да се мисли овде онде о милосрђу и дилетантизму. Ништа више.

Ово је што сам вам сад испричао главна садржина драме у њеном последњем облику, који је највише уклањен; али, још једанпут, то није облик који су процењивали критичари.

Могуће је међутим да сам се ја преварио, и то на два начина.

Моја прва грешка била је што сам мислио да у идеји Жака од Тиевра нема готово ничега необичног, да се његово понашање и његова осећања дају врло лако схватити, да су врло јасна, врло проста и да се према томе могу одмах применти. Како не бих мислио тако? Ја се сећам врло добро да сам сам снивао сан Жаков, и то сасвим нехотице, пре двапаест или петнаест година, поводом једне девојчице с којом сам се сусретао у „породичном пансиону" где сам се хранио... И, без сумње, то је био само сан, ствар лена да се жетне у стихове (ја сам их писао тада, и ако, каквим чудноватим случајем, знате моју прву свеску, нађи ћете само један сонет с насловом: *Philosseo*); али збиља није ми изгледало да је тај сан тако бесмислен и тако неостварљив. Нарочито, није ми изгледало да је немогућан. Ја сам, истина, стално у то уображено милосрдно дело мало кокетерије и тајног задовољства као и Жак у своје: али, ако ми се чинило да је то „лепо да човек учини", чинило ми се тако једино, и пре свега, под погодбом да остане сасвим чисто. И изгледало ми је доцније да би човек од четрдесет до четрдесет и пет година, који је много проживео, и који је мало уморен, али не покварен (такав је мој јунак), био личност најзгоднија да се не удаља од те намере потпуне чистоте.

Можете замислити како сам се зачудио кад сам видео где окрнвљују Жака због садизма. Садизам Жаков чини ми се да је проналазак загрејаног мозга и мало недантне немоћалности неколнко гледалаца.

Друга моја грешка била је што сам мислио да идеја смрти није тако тужна да се то не може поднети. Јер, одавно и по савету филозофа и светаца, та се идеја неша, код мене, готово у све друге. Ја сам безазлено замишљао да ће гледаоц једне младе болеснице, која је у стварн срећна за време више од половине комада и који тек на крају задешава грозна, али брза смрт, побуђивати меланхолију врло благу, врло дискретну, никако толнку да човека мучи. Изгледа да није тако; и, док ме је један критичар оптужио због замирнзма, други ме је, исто тако снажно, окривио због „спиритизма".

Укратко, ја сам мислио да напишем једну драму јасну: пашли су да је неразумљива; мислио сам да напишем једну драму нежну: пашли су да је грозна.

Само, за то појављање, ово што се напало да је грозно и неразумљиво није облик који је изнет пред публнку на првој представи: то је облик ранији.

Јер је било три узастопне верзије *Платонскога брака*, и то без прераде текста. Има једино мало мање текста у другој него у првој, и много мање у трећој него у другој. То је све.

Г. Жил Клартн забављао се покаткад, за време проба, да тражи наслове за мој комад. Он их је налазио много

досетљивих и смешних. Као их три: *Са смрћу се не тера шала*, или *Три плавуше* (због плаве косе Госпођица „Рајхенберг, Пиерсон и Марси), или *Добри љубовничењак*. Овим наслови наглеђају ми сасвим згодна да њима обележим три све један од другог мања рукописа *Платонско брака*.

1. *Са смрћу се не тера шала.* — То је текст који је читан пред одбором. У томе тексту, Жак је био дилетант помало резонер и који је нагледао задовољан својим дилетантизмом. Марта је била просто злочинница. Она је хотимице отварала прозор за лељима своје сестре да би је убила. И Жак, најпре сасвим искрено разљућен, најзад, на крају једне дуге сцене, љубио је је у уста (десет минута после полуноћа Симонина), и сам још заказивао састанак за вече, на крају врта. Ох! све то врло припремљено, врло објашњено, мање одвратно но што нам нагледа: читав низ страсних радња, или чулних наступа, или малаксалости воље. Укратко, трагедија, још веома бледа разуме се, јер је бедна Марта на сваки начин још врло далеко, и чак у својим рђавим делима, од једне Херионде, једне Роксане, једне Федре; али тек трагедија!

2. *Три плавуше.* — То је текст са главне пробе, онај који се толико није допао некима. И ипак, ми смо већ били провели читав месец ублажујући, ослабљујући, скраћујући, обузети непрестано мишљу: „Како ће публика ово сматрати? Шта она може поднети?" И, смешна ствар, у овом раду за време проба, човек себи представљала публику у симболичним облицима једног огромног старог господина, врло чиститог, врло строгог, доста мало паметног, врло осетљивог, и у исто време врло веселог и који сауда тражи „безобразлуке": тако да се брише из текста реченица по реченица, из страха да се не остани каква реч с двојаким смислом... У том другом тексту Марта није више отварала прозор хотимице: отварала га је и не мислећи, и што се гушила. Жак, у последњој сцени, није је више љубио у уста; он само пристајао, да би прекинуо једну мучну сцену, на састанак који му је заказивала та луда. Сав његов злочин био је у томе, што ју је слушао врло дуго и што је нагледао, један тренутак, као да заборавља да му жена лежи на самртним мукама. И већ видите ублажења. Само идеја смрти још је непрестано лебдела над целим комадом. Затим Жак, врло добар у другом чину, много више несрећан но крив у трећем, говорио је још, у прилог, као дилетант мало хотимичан, мало хладан. Није се разумело да је Жак од оних који пређе више њихове речи, — и мање него нека њихова дела, — и који, због тога, не могу да приведу она добра дела до краја. Дакле, пало је још ублажити, умекшати Жака де Тиерна.

3. *Добар љубовничењак.* — То је текст с премијере. Провели смо били дело после подне да начинимо Жака бољим, да разведемо Симону, да оправдамо Марту, да изостанимо медицинске детаље, и да избришемо реч „смрт" и „самртница" у свима реченицама где су могле да се избришу. — Чујем онде некога где ми каже: „Једном речи, све подлоге? Али, Господине, ви не полажете онда на своје идеје?..." На то ћу одговорити други пут. — У том трећем тексту, рок Симонине смрти није утврђен; може се очекивати у трећем чину да ће она живети; Жак не говори више ствари што би задавале бригу; Марта не отвара прозор; Жак, у последњој сцени, за све време поступа с њом рђаво, не говори јој више тоном радозналца човека, и сва се његова грешка своди на то што се осећа узбуђен, једног кратког тренутка, суседством оне лепе побеснеле девојке... И онде, опет, његов дилетантизам квари његово милосрдно дело и убија Симону, — али много мање директно. Драма и даље одржана сасвим, али мање чист. У накнаду за то, може изгледати тако дирљивија...

о позоришном питању
Свет. А. Петровић.

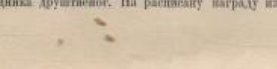

* Књижевни одбор Матице Српске имао је 25. јула о. г. своју редовну седницу под председништвом А. Хаџића, председника друштвеног. На расписану награду из фонда Ј. Паке стигла су још она позоришна дела од непознатих писаца: „Сваком своје", „Лажљивица", „Узданица", „Катинци" и „Сестре", која су издана одређеним оцењивачима. — Нису примљени они рукописи: „Подмаршал Арон Станисављевић", „Инсекти, корисни и штетни", „Две нове француске драме". — Условно се прима „Распуст преображ. сабора 1877. — Издају се на преглед и оцену: „Ратар", „Одгајивање и тантење кудеље", „Три песме непознатог писца", „Книнт Хоранције Флак". — Прима се за „Летопис „Наша савремена дела књижевност II", од М. Недељковића. —

* Професор Андрија М. Матић штампао је ценни речник српског и немачког језика. За сада је готов први део: немачко-српски. Књига је од 25 штампаних табака 380, страна, а уз то и повезана. Цена је три динара. Све поруџбине прима књижара Браће М. Поповића у Н. Саду.

* Из *Дела* засебно је оштампана *Пучина*, драма у четири чина, од Бранислава Ђ. Нушића. Књига има десет и по штампаних табака. Хартија је изврсна а издање доиста елегантно.

* Група Београдских великошколаца социјалиста штампала је другу књигу својих повремених надања. У тој је књизи: *Колективизам*, од Жила Геда, и *Патриотизам и интернационализам*, од Жана Жореса. Оба дела приредио је Ср. Поповић. Књига има 45 страна, а цена је 0.30 дин.

* 21. августа о. г. посвећен је у Београдској Саборној Цркви спомен-пок. митрополита Михаила, што га подиже Спешћеничко Удружење у Краљевини Србији.

* Уредништво „Србобрана" јавља својим претплатницима да је наредбом Државног Одветничтва обустављено излажење листа до неодређеног времена. Ово је последица последњих кандалисања у Загребу, у којима су се Хрвати тако недостојно показали. —

* 25. ов. мес. одржан је у Београду велики митинг који је осудио дрзање Хрвата у Загребачким изгредима, а оплакивани Србима послао израже својих симпатија и саучешћа. Резолуцију овога збора примио је и Збор Српкиња у Београду, који је одржан 31. августа. —

* Г. Стојан Новаковић, српски пуномоћни посланик у Петрограду, академик и уважени књижевник српски послао је ову дописну председнику Југосл. Академије у Загребу: „Дубоко потресен неопходним изгредима и насилним нападима, извршеним прошле недеље у Загребу против свега што је српско, не могу дуже остати чланом Југословенске Академије. — Молим председништво да ово узме на знање и да ме изволи исписати из свију својих списковa". —

* Г. Франьишек Хлавачек, секретар Прашке Трговачке Коморе, дошао у скоро у Београд, да у Београдском Словенском Клубу одржи неколико предавања о економском развитку и садашњим приликама чешког народа. —

* Г. Др. Иван Шајновић, секретар Београдског Словенског Клуба, с успехом је одржао по већим чешким градовима, а поред тог и у Бечу, предавање *О садашњем културном стању Срба у Старој Србији и учењском манастиру Дечанима*. — Добровољни прилози на овим предавањима устушиле се управи манастира Дечана за откуп од обесних Арнаута. — Искрено смо захвални Г. Др. Шајковићу који овако одлично схвата дужности интелигентног и родољубивог Србина. —

* У намери да бисмо што боље познали своје немирне суседе, штампао је Љубомир Поп Д. Кујунџић *Српско-арнаутски речник*. Продајна је цена 3 динара. — И ако овај речник не може издржати оштрије критике ипак не може корисно послужити нарочито овим Србима који долазе у додир с Арнаутима, а незнају њихова језика.

* У захвалном сећању свога ослобођења, прегли су Врањанци да споменицом обележе успешне напоре српске војске у бојевима за независност и ослобођење. Сада су већ завршене и погодбе с академиским вајаром г. Симом Роксандићем о изради таквог споменика којега је вредност утврђена на 20.000 динара. —

* Као што јавља „Браник" у Амстердаму је излашло холандски превод „Балканске Царице" краља Николе у великој 4ни. Дело је посвећено црногорском краљу пескињу.

Издање је управо дивотно по изради са сваког погледа и доноси лепо погођену слику књегињу, и штампано је само 50 егземплара. Ово је превод с немачког превода.

* Француска је влада одликовала књегињина и научника Валтазара Богишића, признавши четрдесетогодишње његова књижевног рада, ретким даром, који се поклања само, владарима, великим државницима и научницима светског гласа. Министар иностраних дела, Делкасе, упутио је Богишићу писмо које гласи:

„У часу, кад пријатељи и поштоваоци Ваши намеравају да осветкују четрдесетогодишњицу вашег књижевног рада, републиканској влади весма је стало до тога, да Вам покаже са своје стране, колико она цени високу вредност и велику важност Вашега рада.

Стога ја одлучна да вам повуди суд, народни производ из Севера, и особито ми је мило послати Вам га с овим писмом.

„У исто доба мило ми је јавити Вам, да Вам француска влада жели, да још дуго година посветите ученој и знаности".

* Изашао је овогодишњи 5. свезак Летописа Матице Српске с овим садржајем: 1. *Јован Суботић*, критичко-биографска студија од Марка Цара; 2. *Божја људи*, приче Борисава Станковића; 3. *Н. В. Гоголь*, историско-литерарна слика од В. Н. Кораблова; 4. *Огледи, прилози, белешке*; 5. *Нове књиге*. —

* Професор Др. М. Шевић опремио је збирку песме под натписом *Молитва у уметничкој песми српској*. Збирку је издала Матица Српска као 101. свезак Књига за народ (из задужбине Петра Коњовића). —

* Накладом *Косте Мандровића* у Бечу, III/3, Раџеритштрасе № 41, изашле су већ три свеске по 50 хелера: *„Илустроване историје српског народа"* са овим сликама: Сеоба Срба из Бојке; Први Словени између Дунава и Балкана; Световид и Црнобог; Словени служе боговима; Карпатске горе; Град Сребица; Војислав први великн жупан; Срби примају Христову веру; Великн жупан Часлав бачен у Сану; Славна победа краља Владислава над Грцима; Краљ Владимир; Косара и Владимир; Владимиру секу главу; Разваљине на острву пресечавског језера; Град Драч; Краљ Војислав; Град Требиње; Краљ Бодин; Састанак Немањин са браћом Рајобродим; Стеван Немања; Студеница; Хиландар; Стеван Првовенчани краљ; Пуце на жељу св. Саве; Жича; Краљица Јелена у Дворцу Брњацима; Грчки посланици у двору краља Уроша.

* Г. Миленко Вукићевић, професор, израдио је описмено на 24 штампана табака *Историју српског народа* за средње школе од половине XV столећа до берлинског конгреса. Цена је књизи 2.50 динара или круна, а може се добити за готов новац и на доплату у уредништву „Дела" и код самога писца.

* Конгрес српских новинара одржаће се у Београду 13. октобра ове године.

Листак из психологије рата. **Васпитни услови победе са психолошког гледишта.** Написао *Стеван Т. Рађевић-Бдин.* — Београд, штампарска радионица Војнога Министарства, 1901. — В. 8°, стр. 132. Цена 1 динар.

Хаке Грулих. **Учитељ у очима других људи.** С немачког од *Крсте Јовића*, учитеља. Крагујевац, штампарија Радивоја Јовановића, 1902. — 8°, стр. 29. Цена?

О интервенцији и privatnom pravu (Мешање и spor). Napisao Živojin Perić, red. prof. prava na Velikoj Školi u Beogradu (Srbija). Preštampano iz „Mjesečnika" U Zagrebu, Tiskom Dioničke Tiskare. 1902. — B. 8°, str. 31. Цена?

Правилна и погрешна метода решавања тактичких задатака на карти и у пољу. По руском Ђенералу Г. А. Леју написао *Душан А. Стаменковић*, капетан I класе, хон. професор Војне Академије. Београд, Достићеје Обрадовић.— Штампарија Аце М. Стајићевића, 1902. — 8°, стр. 40. Цена 0.60 н. д.

Покрет. Свеска 2. Садржина: *Обухват. — Има ли Нови Сад услова да остане средиште новостраног Срштва? — Досадашња страница у вези са нашим слабим мноштвом.* — Нови Сад, штампарија Ђорђа Николића, 1902. — 8°, стр. 36. Цена 60. потура.

Речник српског и немачког језика (речник за цеп). Приредио *Андрија М. Магић*, гимн. професор. I. Немачко-Српски део. У Новом Саду, штампа и издање Браће М. Поповића, 1902. — 16°, стр. 380.

Српско-арнаутски речник. Израдио *Љуб. Поша Д. Кујунџић Халкеан.* Београд, Штампарија Гаврила Давидовића, 1902. — 8°, стр. 138. Цена 3 динара или круна.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Улазећи овим бројем у друго полгође четврте године Нове Искре, стављамо до знања свима нашим дужницима: да је власништво листа принуђено (пошто се лепим није могло скоро ништа користити) да наплату отпочне другим путем. Тога ради, да би преглед дужника и њихова дуговања био што тачнији, отпочећемо доносити јавне позиве преко листа сваком дужнику. Ко нам ни после тога, у року од 15 дана, не буде послао претплату, дуг ћемо тражити судским путем, јер су наше претплатничке књиге тако вођене да им исправност за судске доказе не може нико оспорити.

Жалећи што ће до овога доћи, наводимо за своје оправдање несумњив доказ: ми смо покушали све што је у нашој власти било да дужнике пријатељски упутимо на тачно вршење обавеза. Пошто је резултат скоро никакав, нагоњени смо и на овај начин потраживања.

На крају додајемо још ово.

Да не би ко помишљао да овај корак предузимамо из користољубља, изнећемо и тачан извод досадашњег примања и дуговања Нове Искре, те ће се јасно видети, због чега смо управо нагоњени да и судове у помоћ позивамо.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

„НОВА ИСКРА" излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; зам Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шиље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре", Капетан Мишина 8.

Власник и уредник Р. Ј. *Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 9. Београд, септембра 1902. год. Година IV.

Жалосница

Била је удовица и жинела је сама. Кад је била у педесетим годинама умрло јој је и последње унуче, које јој је од кћери било остало. Тај догађај у мал што јој не дође главе, јер жалост њена није била обична. Првих дана по смрти детињој била је као луда. Од онога часа кад се вратила с гробља, није била свесна онога што се дешавало с њом. И то је стање трајало неколико дана. После тога, мало по мало па јој се страшна престава о смрти детињој, о смрти свиј њених поче да исполава у све јаснијим и одређенијим контурама, и сва њена памет, сва душа њена уредсреди се на једном појму као на једној тачци: — она је на свету сама. У тим страшним моментима пошла је обично мишљу прво у своје лепо детињство, што се разнијало у овој њиховој кући у Шапцу, па онда у доба свога девојаштва, своје удаје за младића који је био благо од човека, и који је њу тако нежно волео. Затим мислила је на своје прво дете, па на друго, па онда на смрт, једну, па другу, па трећу па и последњу .... То су били страшни дани. Изгледало јој је као да се све нарочито окомило на њу; као да су је и Бог, коме се међутим она увек тако искрено молила, и људи заборавили. И тада као да јој се испред очију дизала копрена нека, која јој је дотле ограничавала видокруг, и њој пукла пред очима бескрајна пустош, бескрајно гробље, које се губило тамо на хоризонту, а све увијено у некакву страшну светлост, као што је она пред буром.

Тада је тек јасно видела шта је живот и — омрзнула га је. У њеном дотле благом, нежном, некалом женском срцу усадила се од тада нека хладноћа, нека мрзост према свему. Чак и мала дечица коју свако воли, била су јој мрска и одвратна. Гледајући их ко који пут с мржњом и презирањем у очима питала би се: шта су као она, сва та туђа деца кад се ето смеју, радују, играју а њена трују. У чему су она бола од њене деце па их смрт ето није хтела, а њој погради све. А каква су била њена дечица! .... О, требало их је само видети. Сав се свет за њима лепши и здравији обртао, да их што дуже гледа. „Ах Љупче моје, ах драго чедо мамино, шапутала би у тим часовима, „сине мој слатки, где си, где си твојој жалосној мајци! Маро моја, једнице, голубице мамина. Душко, Милане, Драги где сте, где сте. .... Шта ви згрешисте Богу, да вас младе прикове, цветове моје, покоси без икаквог милосрђа, а другима остаља сну децу чак и тамо где их је пуна кућа. Да није то било због каквих мојих грехова?! .... О, на зашто онда не казни само неке, а њих да си останио да живе, њих невине јагањце и голубе моје .... И то ни је Божја правда! То је та милост његова неизмерна! ...

Пријатељи су је непрна походили и трудили се колико су могли да јој олакшају, али кад видоше да њој ништа не помаже почеху је напуштатати. „Њена жалосна судбина“ рекли би правдајући своје све ређе посете.

Кад она први пут поче да хули на Бога, они је нољаху да буде пажетна, да не греши душу, и не записиваху јој то у велики грех, мислећи, да она у великој својој тузи и болу не зна ни шта говори. Али, кад она учеста с такзви речима, они је, бојећи се за спасење своје душе, почеше напуштатати.

Једна само познаница из суседства долазила јој је скоро сваког дана. То је била старица једна јако болећива срца, која је такође доста својих посахрањивала. Била је проста жена, побожна, али је једина она разумела своју познаницу. „Бог је и сувише милостив, мислила је, да би јој могао узети за грех ово што говори њен неизмерни бол и туга“, и није се бојала њеног друштва. Истина није јој била много од утехе, јер је и сама врло мало говорила, ал тек била је поред ње, колико да није непрестано сама тужна и несрећна кошпиница. Обично јој је долазила пред вече. Знала је, осећала је, да и сам онај полумрак осветљен слабим жишком кандилцета

у њеној соби, може тако много тужних слика да изазове. Несрећну комшиницу налазила је обично како згурена седи на ниском миндерлуку што је стајао у углу крај прозора. Често пута само што јој изазове Бога, па се и сама полагано намести на истом миндерлуку крај ње и остане тако ћутећи.

— Немој, немој више тако туговати ако Бога знаш, рекла би јој који пут, кад би је овај укочен и страшан поглед комшиничин почео већ и да плаши. О томе, како јој толико туговање може напоследку и нахудити, није јој никад споменула, толико је бика била пажљива и нежна. Знала је да би таквом примедбом могла само још већу буру изазвати. На те њене речи онај дотле укочени поглед тужне жене, који се задржавао тако дуго у углу према њима, кренуо би се и задржао на баки, ал не више онако страшан но пређашњи: као превучен неком благошћу и помирљивошћу.

— Да, више не тугујем овако, рекла би јој мирним гласом, ја те пређе не разумем. Ја знам да ме ти жалиш више но сви други, и да си рада да ми олакшаш тугу и несрећу, али могу ли ја то? Да сам хладна стена пређе на би ме озволики ударци истровили. А зашто, зашто да Бог баци на мене највеће несреће што може смртнога човека да снађе. Шта сам му ја толико скривила, а шта су му тек скривила моја сирота дечица. На видиш пређе и поред свег тога била сам мирна и молила му се дотод нмађах још ово последње унуче. Њиме сам се тешила; имала сам због кога живети. Али и то је било одвише за мене, и то ми је требало узети. И тај Бог, судбина, несрећа моја и то ми одузеше, тај последњи залогај, ту последњу кап воде. И сад треба да му се и даље молим, ја, коју је он пређе као и остало да дале живи!

На те речи поглед јој се поново промени: доби онај обичан, укочен и страшан израз.

— Видиш ли, пастаи, он више ништа мени не каже, тај Бог; у мени, а ја само *својом* памећу и *својим* очима гледам на овај свет, — све је разривено, све је тужбе обрнуто. И онда, је ли чудо што сам постала ван света?!... Овај коме се ви молите, и који вам је чист и светао мени је пређа и одвратан, јер не је још за живота ставио у пакао.... Ваше радости мени су јад и чемер; ви се смејете ја то не умем; ви се надате ја не знам више шта то значи. Мени је у души сталан мрак кроз који ништа не видим чак ни онда кад се ви у светлости купате.... Ето шта је са мном и сад треба да се молим Богу да ми дâ — шта да ми дâ? Шта мени треба, и шта сад може мени помоћи?!... Та и сунце да стане из свучешка према мени; и земља тумбе да се обрне, и звезде да попадају и да дуну силни ветри па да поруше све што је на земљи, и да потоп настане мени за љубав, на шта би све то мени помогло?!... И зато видиш ја ево сад чикам тога Бога коме сам се до јуче и сама клањала да видим шта ми може. Ја сам сада јача од њега, јер је бол мој неизмеран, безграничан па је прогутао све, па и њега. Сав свет је сада мањи од мене, ја га не видим баш и као да га нема....

Говорећи то лице јој се нарочито грчило у разне гримасе. Као ни једном дотле комшиница је после тих речи пекако чудноватo погледа. „Она је померила памећу“ шапутала је баба. У томе уверењу поче се још више утврђивати, кад њена несрећна комшиница продужи да говори.

— Да будем мирна, да будем паметна, поче после кратка ћутања; да будем јагње које само уме да вечи и кад га кољу? Је л то?... Не мој, не мој ми више ништа говорити пређе. Ја више нисам обичан божји створ, ја сам нешто ван света, и не умем више ни да мислим као ви остали. У мени је, видиш, одавде, и ту показа главу, све пшчушано, и у празној глави хући пустош нека. А видиш ово овде, и показа руком срце, ово је остало и цвили, стално цвили, ал му ништа не помаже. Ту понута мало, па онда продужи. — А знаш ли ти пређе, шта је то ништа? Осећаш ли ти колико је то страшно, кад се каже: *никада* ти више нема помоћи; *ништа* ти више не може помоћи. Рекао то, ударајући гласом на речи никада и ништа, разрогачи очи, и очи јој, рекао би, крену се из орбита.

Од тога погледа, од тих очију, комшиница се препаде. Пропрда се мало, па се онда диже. — Мисли на Бога, пређе, мисли на Бога, рече јој дрхћућим гласом, па ће све добро бити.

На како јој на ту утеху, пређа одговори само једним, скоро лудачким осмејком, она се онда поздрави с њом и рече: ја ћу ти пређе сутра опет доћи. Али над би сутра дан, она не оде комшиници да је теши.

П. Ј. Одјанч.

Акорди

Г-ђици К.

Im wunderschönen Monat Mai....

XV.

Цвао је ђурђевак под жбуном у хладу,
Дрхтала под ветром звонцад му малена,
Кад први пут жељно загрлих те младу
И пољубих страсно усташца румена.

Први пут тад душа затрепта ми јаче, —
И ја ти се заклех да ћу веран бити,
Ал' кад ми се уснa чела твога тамне
Око ти је тајно стало сузе лити.

Дал' то беше радост што ј' у сузи сјала,
Или срећа била што је љубав далеч? —

Или ти је душа још'те тада знала
Нашу судбу клету и љубавне јаде?

XVI.

Кад утрне светлост жарког, летњег дана,
И анђео мира тихим летом слази
Да ублажи сенком боле људских рана
Ја тад сама блудим по познатој стази.

Крај мене у мраку шуми бреза тио
Дрхћу мале звезде по реци, у виру; —
А из зрелог жита — где се цврчак скрио, —
Разлеже се песма по ноћноме миру.

И тад као напај из мојих се груди
Отме песма тужна. Она прича верно

Етнографске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

написао
проф. Радко Перушек

(Наставак)

Јиле и фруле, свирала и гајде са пешчиком и морлачким сељачким музичарима добро су познати. Народне песме врло много доприносе, да се старински обичаји чувају. Зато су и њихове свирке и њихове игре из давних времена. Све су игре доказ јакости и вештине као

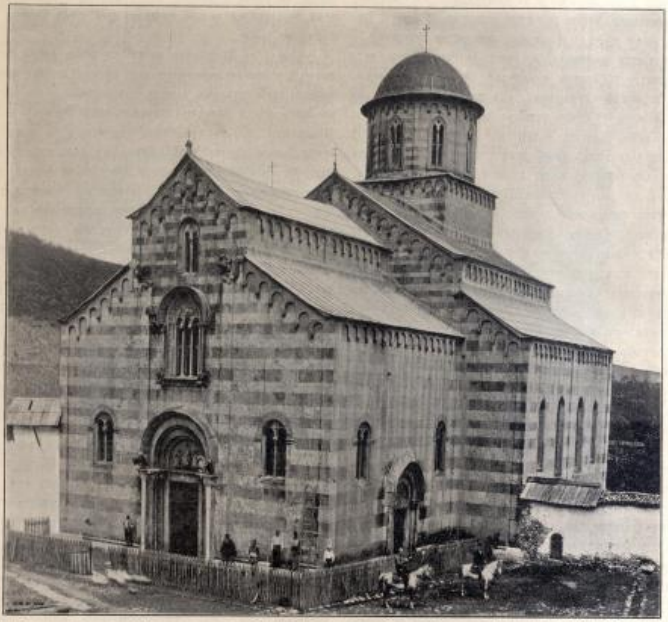

Високи Дечани

Моћ бескрајне, силне и нејасне жуди, —
Она прича да те љубим неизмерно.

И с ветрићем песма тада теби лети
На груди ти пада и о мени збори; —
Ох, ти никад, чедо, нећеш разумети
Ту безмерну чежњу што ми душу мори.

Зајечар, 1902. **Милутин Јовановић.**

пр. она, ко зна више да скочи, ко да брже потече, ко даље да баци тежак камен, што га је мучно са земље дићи. Уз певање песама и уз гласове гајди, које су врло сличне онима што их употребљавају цигани са њедом, хватају се Морлаци у коло, најдражу им игру: које се спрштје у „Скочи-горе". Сви играчи, мушкарци и женскиње, ухвате се за руке па почну полагано кружити као

таласајући се уз свирку непгакову. Коло се мења и претвара у елипсу или троугао, како бива игра живахнија, а најсолетнију претвори се у неприморне скокове, па и женскиње скаче, те се и одело и опредак помету. Невероватна је страст, којом Морлаци играју коло, макар да су често уморни од рада или дугог пута и слабо нахрањени. Ипак са малим одморима они потроше много сати у тако силну игжбу. Насquet зове дуде или гадле *kosło* (kossło). Мени није познато, да би се дуде игде тако називале, Већ ја мислим, да му је неко казао, да су начињене гадле од мешине козје, а он је разумео, да се инструменат сам зове „козлом“. И Насquet наводи неколико песама, али како је он знао српски, то пека сведоче оне врсте како их је он изштампао. „Oi Sarajevo, sicto sini nevesselo, Jelimi teje kuga pomorisa. Ali mityi Turesin porobio“ т.ј. „Ој Сарајево, што си ми невесело, Је л' ми те је куга поморила, Ал ми те је Турчин поробио“.

Често су последица морлачких игара — запаљења. У овим и другим случајевима, они не зову лечника, већ сами себи лече. Обилато узимање ракије обично је прво лековито пиће. Ако се болест не узнаља, они пасту у ракију онеју количину бибера или пушчаног праха. Лети се опруже на сунчаној жеги, а зими добро покрију попаљена, да болест знојем изгоне. Против грозница употребљавају више систематско лечење. Први и други дан узму по чашу вина, у којем је неколико зрна бибера квашено више сати; трећи и четврти дан удвоје се количина. Затвор лече стављањем тешкога камења на трбух. Реуматизам лече јаким трењем тако, да се кожа или одело или леђа од краја до краја помодре. Каткад употребе против те болести и жаварен цреп омотан влажном крпом. Да им се поврати јешност, пију много оцта. А последње је средство, којим се служе у најтежим случајевима *ocker*, који ставе у уста самртнику, тако да се са мање грнисти пресели из овога света у онај други. Против костобоље ставе често и пијавице на болесне или отекле удове. Где има земље румењице (Ocker), они је полажу на ране, кад се засеку или здеру кожу. Морлаци знају врло вешто ишчашене кости наместити а сломљене излечити.

Мртвацја оплакује сва породица а кад га понесу из куће, и кад стигне поп да благослови мртво тело, као и у нас. Али оно што се код нас не чини, то је што шаљу мртвацу у ући те му дају поруке за онај свет. Кад је свршен овај обред, онда га покрију белом повлаком и однесу у цркву, где се поново плач и нарицаљке оплакују покојника. Чим је тело сахрањено, врати се читаво друштво с попом у кућу, на које је изнесен мртвац, па се настави јадање и тешење, наравски својено са ређањем пехара и здравица. Мушкарци у знак жалости неколико времена не бришу браду. Знак жалости је и модра или наранџаста капа. Жене међу прве или модре махраме на главу и прним крпама скривају све штогод има на њихову оделу црвену боју. Кроз годину дана Морлакиње долазе бар о сваком празнику на гроб плакати и доносити цвеће. Ако су каткада спречене доћи на гроб, оне се путем опраштају и говоре с покојником, као да је жив, те му тачно разложе узроке, зашто нису могле доћи. Питају га такође: како је на оном свету? Све се ове врши нарочући тужбалице. Девојке прате ове жене на гроб, да се од њих науче нарицању. Насquet приповеда, како се једном досао у једној кући, где се нарицало више него ли обично. На питање: зашто тако плачу? одговорила му је једна жена: „Ви ваљда још нисте били под нас, над нам је непознато, да треба, чим више звони, јаче и нарицати, јер је и плата тим већа“. Исти писац каже, да мртве људе полажу на разастрту кабаницу, а жене на поњаче. Онда долазе „сузне“ нарицаље. Уз ноге положе мртвацу оружје и чибук. На гробове намештају камена са урезаним крстом; често заседе на гробу и дрвеће, као у муслимана. Кад пријатељи покојникови долазе на гроб, носе собом кавеље које слажу по гробу.

Суседи су Морлацима на истоку и на северу Далматинци и хрватски *граничари* који су по Насquetu једнога порекла са Морлацима. Оделе приказивено разна изјешења по Насquetu и његовим подражавачима Бретању и Јану Папонику. „Да су граничари сиромашни, о томе нема сумње,“ вели Насquet. „Кад букне рат, тада имале једнако, како би се дочепали богата плена, да се богати врате својој породици. Као слабо изображеном човеку, граничару годи све ново, па зато и жели присвојити оно, што му годи. Чим му се пружи добра прилика, он то и учини, па како га нита његов друг, одакле му нове ствари, он одговори: „Поклоно ми је сада, а уз то пролио неколико суза“. Али макар да су хрватски граничари сиромашнији од Морлака, они су ипак врло гостољубиви и, што је велико чудо, у њих нисам нашао инкаинах просјака. Родитељи врло љубе своју децу а ипак нису деца тако размажена, да би се огрешила о дужну почест према родитељима. Често се догоди, да је стари отац пошао у место сина у рат онако увијући: „Ја сам већ стар и мени је ратовање познато. Ако погинем ја, мања је штета, него ли ако погине мој син. Али ако ме послуга срећа јуначка, ја ћу се вратити са богатим пленом!“ Насquet вели, да деца, макар да одрасту без нарочита васпитавања, ипак штују своје житеље. Врло лако и на девојачки образ, а Насquet уверавао је један харамбаша хајдучки, да ниједан од његове чете не сме дирнути у девојачки стид. Поште су хајдуци уверени, да је њихов посао честит, нећемо се ни чудити, ако чујемо, да хајдуци клањају поновима, да им читају крупне молитве, како би срећно извршили свој посао. Граничари нису много ревносни, што и не би доликовало њима, који су сви без изузетка војници. Образованости далеко нешто више, а ту се обистинила пословица: „inter arma silent musae“ „у оружју ћуте муве“. — Међу православнима је обичај, да на Божић баце сваком у ћупнину, који дође у њихову кућу, но прегрнут шшеница у знак обиља и родовности за сву годину.

У граничарској кући влада велика слога. Многи би се Јенропљанин могао у њих којечему научити. У наро-

чито слози. Никакво чудо није, ако пет до шест породица станују у једној кући, а све живе у пријатељству и све се хране из једнога чанка. Најстарији мушкарац је господар и он одређује, што се има радити. „Госпођина“ (господарица) или „стара мајка“ пази на децу и слободно јој је свако непослушно дете казнити, а да мајка детета и не питне. Младе жене морају сав тежки рад вршити у кући, као младе људи на њиву. У такој задруги никад не једу младе снахе или невесте код стола. Где има у образованим земљама таква слога, да три или више жена кухају мирно на једном огњишту?

Будући да је послушност деце велика, ретко се догађа, да који момак проси девојку на своју руку, већ се просидба врши по приједи, онако као и код Морлака. Осам дана пре свадбе шаље жених, ако су родитељи девојчини успојали понуду, два сазивача који сакупе сватове. Међу овима су заставник, кумови, старешина, девери и другарице. У очи свадбе долазе најзнаменији сватови у кућу невестину, да са другарицама оплету венце. При са маражама. На свршетку ручка баца сваки гост по који новац у тањир, а да не спрне свечаност без кола, то се разуме. О поноћи воде кумови невесту у ложницу и жених јој сабљом скине венац. — У јутру устане прва невеста и донесе са бунара воде да се сватови перу, покрије сто и очисти све собе. Таково свечаност траје често по осам дана.

Одело хрватских граничара је кратка кошуља; а ако је дужа, виси му преко гаћа. Хлаче су од беле домаће чохе. Ногавицй немају, него свијају ноге у крпе (обојке) од платна а преко њих носе или опанке или чизме. Преко кошуље носе ћеверму, коју Насquet зове *хлебац*. Како добри Насquet није био вешт на немачкоме језику, то је мислио, да је немачка реч *laib* (хлебац) исто што и *leib* (тело). На како се зове ћеверма (од немачке речи *leibchen*) *лајбик*, тако је Насquet мислио, да се право српски зове *хлебац*. Овај *лајбик* опшивен је гајтанима и пуцадма, а преко њега носи још и *јанку*, од плавога сукна, са копчама. Мушкарци носе косу кратко опшишану,

Г-ђа А. Магдалењићка

Турски низами у Пчињској клисури према Србији

доласку и одласку њихову, као и за време вечере, пале пушке. Сутра дан окупе се сви сватн пред кућом жениховом на коњима, на цела поворка креће према кући невестиној. Кад су у близини невестине куће, један од сватa преда невести белу свилену мараму, коју поврати нети изасланик друштву. Пред кућом изиђу другарице и пожесту јабуку са венцем на стег заставников. Онда клекну жених и невеста, а родитељи их благослове. Потом крену у цркву а другарице јашу иза сватова. Крај цркве сиђаше сви са коњâ осим два момка, који чувају коње. На повратку баца невеста орахе и друго сухо воће на пред женихове куће. Онда пољуби свекра и поздрави све остале рођаке. Док се спрема ручак, одвесу родитељи у спроводу робу невестину у кућу женихову, а мајка невестина дарује родитеље, браћу и сестре, а сватове и кумове а војници сплетову у прамене. Жене носе косу сплетену, а преко ње прегачу мараму са белим пругама (пераш). Кошуља много пута на прсима није скопчана. Сукња је од суре чохе а преко ње прегач или одсна. „Препрш“ је од платна, а на погама имају жуте чизме.

Песме су им сличне дивљачкому урлању растегнутим *О-о!* Нпр. „О, пије вино Краљевићу Марко! — О, пијмо, браћо, вино, да весело живот проводимо“ итд. Ако чује други ово растегнуто о, одмах му се одзове истим гласом.

Свирају дипле (двојнице), гадиле (Насquet каже „после“), вруке и гусле, коло им је игра.

Кад су под ведрим небом, најволе пагру. Могу отрпети велики мраз, само кад су им ноге топле. На зато и леже по катнад по десет људи око ватре, сви наоколо, а ноге им у врућем пепелу; па кад пека пада снег, како му драго.

Janus Pannonius вели да им је језик илирски и да се најчистије говори у Личанској, Словачкој и Отшлинској регименти. Људи су лепа кова, загаситих образа, лута ока и храпава гласа; вазда су здрави и подносе све непогоде времена. Жене су само у грдима лепе особито на путу од Карловца до Реке. Иначе су троме и прљаве ради тешког пољског рада.

Hacquet приповеда, да је једном пловио Савом за Београд. Био је одевен модним ирнарским капутом по обичају оидашњих помораца. Граничари, мислећи да је поп, дођоше са свих страна и клекоше пред тобожњим попом. Бретон, његов наследник, примећује да су били тако одевени руски попови, који су пратили руске пуковнике у француском рату. — Бретон и Јанус Панонијус искварила су још више имена одела и друга имена, па пишу: „људа“ место „љуба“ (љубовца), „косалка“ у м. „кошуља“; Бретон чак назива „Маркљом“ — Краљевића Марка!

У једанаестој глави, или у првом делу четвртога свеска, расправља Hacquet о *Ускоцима*. Они себи називају „Срби,“ а неки их суседи зову *Власи*. Што о њихову пореклу говори, сасвим је без смисла; јер каже, да су сви Славени, који су се поклирили, судећи по њихову понашању: Боркези са Кавказа; они су тобоже једнако срчани и крути, задовољни најпростијим јелом и пићем, неверни и потмули као и Черкези, воде исти пастирски живот, снажни и истога су стаса и једнаке боје као и Черкези. „Ускоци сада су“ наставља Hacquet: настањени сиуда у Далмацији, Босни, Србији, Хрватској па чак и у Краљској. Називају се Србима, јер су се преселили из Србије. Ово несрећно племе нема другога посла, сем да обавља војничку службу. Они гаје понајвише овце и козе, а мало говеда. Трајни рад није им по вољи. Западни Ускоци, који обитавају у Жумберку, између Хрватске и Краљске, много се разликују од далматинских, јер живе у војничкој стези и војничком закону. Они су велики сиромаси и ту ми се десило први пут међу овим народом, да ме је г. 1787. у пролеће, после неродице, замолило једно девојче од 16 година за комад круха, јер тобоже већ три дана није окусило ништа. У торбици носила је силеџену дрвену кору, од које су, помешане са посијама, пекли тада хлеб. Стан ускочки још је сиромашнији од онога хрватских суседа. Често је кућа од два дела, од којих је један намењен за стоку, а други за људе. Занатлије су ретке међу њима, јер свака породица прави одело од беле вуне а жене спремају пртењину од конопље. Никад нећеш наћи беспослених женскиња. Вазда имају уза се кудељу, па преду и на путу и код куће. Особитих свечаника ово племе нема; само Божић и Ускрс славе се и прекомерним ирсом и заливањем вина и ракије. О празничној равноденици напеку из шуме велике гомиле дрва и дрваце на је вечером запале невајући и играјући коло уз дуду или фрулу. Момци скачу преко таквог огња. О Новој години Ускоци се грле и рукују међусобно, и не желе један другом много година као други људи, јер су желе праше; него се весеље, што су прошлу годину проживели без великог зла. Ускоци су православне вере, а своје попове не штују нзван цркве. Народ је десета суеверан а у болести употребљава нста средства, који је Фортис навео у опису морлачких лекова. Кад неки болеснику више помоћи, окупају га, да би отишао чист пред Свету Тројицу.

У ранија времена била је код њих отмица врло честа. Сада се ретко догађа, јер су казне врло тешке за ово злочинство. Али ако се осмеле рођаци девојке, могло би се догодити, да момак побегне, а девојка остане уседелица, јер су Ускоци у овим стварима врло деликатни. Код њих још много цене девојачку крепост, а удовице се ретко по други пут удају. Свечаности свадбене исте су као и у Морлака. Кад остави невеста кућу својих родитеља, покрије јој жених лице копреном, бајаги да не и више нашла пута натраг у род. И обичаји код погреба исти су као и у Личана. Само вала споменути, да мајка још јој је умрло дете, проклиња смрт и баци колевку начињену од христових дасака, па је положи скачући по њој.

Ускоци имају ношњу врло сличну ношњу Далматинана. Људи носе црвене капе; косу имају сплетену у прамене; врат и прси су голи. Рубача има широке рукаве, опшивене на крајевима, на јаци и отвору, црвеном или плавом вуном. Преко рубаче носе прслук (Hacquet каже „хлебац“) са два реда путаца, црвеним гајтанима и шетљама. За појас су хаљаре и иале пушке. Хлаче су од беле чохе, на ноге навлаче чараче и опанке. Зими облаче и хаљу а преко оне још и црвену кабаницу. Црвени чибук метнут је иза кошуље, а на рамену почива чекан. — Девојке су покривене црвен-капом која је опточена на рубу множином жалених путаца од меди, па и сребрним новцима. Косу плете у три ките, од којих једна виси преко леђа, а друге две по грудима. Ако коса није доста јака, онда уплиће у њу и предива. На крају ових прамена намештен је напрстак од меди и на њему сваковрсни урес од новаца или шкољака, тако да тај накит често тежи по 10 фунте. Да буде прамен косе способнији носити свој терет, уплиће у косу такође црне кајише. Око врата носе низнаких огрлица, а на рукама носе наруквице од коже са медним пуцама. Кошуља је као и у људи, а скоро све до кике са двоструким везењем око рукава и рамена; преко ње препрт од различно бојадисане вуне. Они препрти урешени су на крајевима ресама, а широк црвен пас, украшен сваковрсним шкољкама и медењим накитима и обвијен око тела, причвршћава ове препрте, што служе попут крила. Оне имају и шалваре, које сежу до колена; на ногама врло лепо и шарено искићене назувице и опанке. Кад настаје оштро време, оне мећу на себе и сукњу без рукава, која је начињена од загасито-сиње рашевине и на обе стране препаране. Осим тога имају, ако нису друкчије запослене, вазда преслицу уза себе и ножић. Удате жене нање су искићене и место пр-

пен-паше покривају главу белом шећом, богато извезеном разнобојном вуном; на уловима носе мале киге.

Janus Pannonius још примећује, да су Ускоци врло крепка стаса и брзотеци. Вере су православне, па крсте одмалу децу и исповедају се, кад им је 30 година. По њему: Ускоци су дошли најпре у Клис, у Далмацији, г. 1420. Касније умакоше Ускоци у Сењ, где им је године 1537. Фердинанд I. одредио пасообину. Још доцније борили су се Сењани са Турцима и Млечанима и поглавити посао њихов био је гусарство. Зато их је преместила аустријска влада г. 1616. у Горјанце у крањској, која се брда по њима отада зваху планчки „Uskokengebirge“. Од сировина своје стоке приправљају храњиву чоху, чине кожу и приправљају добар сир. Најмилији им је војнички живот, који им прија ради несталности.

По Hacquet-у разликују се *Личани*, који су одељени морем и високим брдима и од Хрвата и од Далматинаца и својим карактером, те би их могли назвати *Црногорци аустријске монархије*, Личани су много времена живели сасвим независно а прећашња влада придала их је Карловачком генералату. Пре оне реформе имали су Личани све значајне црте слободнога народа. Поштени су, гостољубиви, драге су воље потпомагали друг другога, али су били и убојице, незналице, сујеверни, неумерени у ужинању, осветљиви, нерадљиви, па зато спремни на отимању. Личани живе у пријатељству са својим богаћеним и далматинским суседима и често склапају с њима побратимства и шишана пуштена. Хришћанин уреже мухаденанац полумесец у кожу испод косе, а мухаденанац Хришћанину крст. Овај завет јаче се чува, него ли све клетве образованијих народа. Као народ, тако су и попови полуобразовани људи, који мисле, да имају сва својства, за свештеника, ако знаду како тако писати и читати. Они су верно одани свом предрасудама и укорењеним назорима простог света, па зато њихове проповеди нису моралне, већ пуке и говори често без свакога смисла, јер су и сами спремни учествовати у свакој неправди. Али Личани су најхрабрији људи аустријске државе; мушк од 12 година не боји се двадесетогодишњега из друге које стране. Зато и зову себе „јунацима“. Највећа је њихова врлина, особито женскога пола, да је морал девојачки у највећој части. Никад неће чути, да је која девојка посрнула, а ако би се то икоме десило, увек би се оженио њом и тако поврвано своје злочинство.

Народ је врло сиромашан и често гладује, а кад има чега у изобиљу, онда не зна мере нити се сећа будућности. Хлеб од зоби (овса), млеко и сир најобичнија су храна, али многи једу само пројуу или поленту (Hacquet ју зове „похута“). Месо једу само козје и јагњеће. Уз овај слободни и сиромашни начин живота здрави су као риба у води, те преживљују и највеће болове.

Њихове су куће сграђене из четири стене од дрвета, или од камена, залепљене иловачом, и покривене сламом или дрвеним даштицама. Сред куће је огњиште, око њега леже сви у шеше. У једном крају куће одељене је за марву, ако нека кућа посебне дограде. У неким кућама одељен је „стан“ са одрама, покривеним сламом и кожама или постељама. У њима је „древница схрана“,*) где се чува сав иметак куће. Поље обрађују понајвише женске и често плуговима без точака. О занатлијама нема ни спомена. Непозната су била кола, јер ни правих друмова није било. Деца се поджу као и у суседних Хрвата. Највећа је забава Личанима отимање и лов. Песме су сличне песмама морлачким. Радо играју коло уз свирку дипли и гајди а само на свадбама. Отимце још није нестало и то зависи о строгости команданта округног. Ко хоће, да отме девојку, мора се чувати од укућана, јер ако не пође срећно за руком, могу погинути и он и његова помоћница. Ако је девојка решила, да се уда, прошоди је испросе и после жетве врши се пир. Сазивачи зову сватове и сваћа су примљени и чашћени вином, ракијом, сиром и наслом. Друг води невесту у цркву, а с њиме иду и дружице и кумови с осталим сватовима. Пре се у таквим приликама много и пуцало, а сад је то забранила војничка управа. Заставник није обичајан у Личана, него његов посао врши

Арнаутин и Арнаутка из Малисора

*) Вала „скрива“.

старешина. Пре венчања благослове родитељи младенце. У свечаној јавне невести сама на парипу, а остала женскадија седи иза људи на коњима. Ручак је једноставан, јер су сви људи сиромашни. Послужење се часте јагњетином, печењем и вином. Невести дарује сватове оралица за дечу и старешину махарном. После ручка однесу невестину опрему у кућу женихову и кумови је прате у ложницу, где јој жених сабљом скине венац. После венчања не сме невеста више мењати црвенкапе на главу, и беле чараше замени црвеними. Иначе врше се сви свадбени обреди као у Морлака. Код порода и пријатеља деце све се онако врши, као и у других племена југословенских (илирских). Чим умре Личанин, звоне сва звона у цркви, да помогну души доспети онамо, како јој је суђено доћи. Мртваца одмах оперу, положе на дасну те му туре у руке крст, а његов род га целива и опраштају. Онда га оплоше домаћини а за њим славе његови пријатељи јуначка дела, што их је за свога живота извршио. Питају га, зашто је оставио жену, дечу, пријатеље и другове! То се чини све до вечера, и једни ступају на место других те опевају и славе мртваца, док не дође попа. После опела положе покојника у сандук те га изнесу непокривена у цркву а у свечеру су на првом месту жене на онда људи. Наричаче, које непрестано измењују се наричу, моле мртваца да однесе онима, који су пре њега умрли, поруке од рођака. После литургије и опела у цркви, опросте се присутни с покојником. Сандук се затвори и сахрани, а у кући покојниковој приреди се ручак, где се пићем и ракијом утуче жалост и туга тако крепко, да се често сви накићени кући враћају. Ове гозбе трају читаву недељу дана, јер сви гости доносе на спојех кућа јела и пића у кућу покојникову. Ова гозба зове се „седмина“ ради седам дана. Отсчани и Личани зову ову седмину и „карвику“. Оно јестиво, што доносе пријатељи покојникови у његову кућу, зове се „жалост“.

Личани носе исван војничке службе црвен-капу; коса им је сплетена у прамене, брада обријана, врат и прса непокривени. Кошуља једнака је оној у Ускока. Хлаче или „достегнице“ начињене су палик турским; преко чараја или поганица навуку постоле од нечињене коже. Чараше су од беле вуне и разнобојно извезене. Преко кошуље ћечерма (Hacquet вели: „hiebs“) са гајтанима и жалим пуцима. Иза врвена паса имају разне кесе и торбице за машу, дуван, итд. поред две до три кубуре и ханџара. Све је оружје, као и пушка, сковано од меди. Кад када носи Личанин и буздован. Преко ћечерме носе и кратак гуњ и црвену кабаницу са јаком. Жене носе у некојим пределима преко каше копрену од беле танке преље а много носе место каше само велику белу махрану, извезену црвеном и подпрт вуном и исквечену маленим китама. Ону покривачу зову „повезача“. Девојке носе црвен-капу, косу уплетену као и Морлакиње, и једнако украшену; око врата узак трак са жутим пуцима. Кошуља је извезена на сиви рубовима, шавима различном вуном, на грудима отворена или копчана затворена. Спреда и острага носе многобројни пуцни препрт (прегачу) са ресама. Ова је прегача причвршћена шасом, који наличи оном у Морлакиња и Ускокиња; иза паса имају или нож или по једну кубуру. Жене се не красе нарукавицама, али зато оките прсте многим прстењима. Кад је рђаво време, обуку још дугачку смеђу сукњу без рукава, која се зове „рухо или халина.“ Ноге су окотане доколеницама или чарапама. Чараше су у девојака беле, у жена пређене, или бар црвено обрубљене, а у удовица су модре, оне носе, као и мужеви им, опанке. Момци у војничкој служби имају зелене прслуке и хлаче; иначе је њихово одело народно; они се зову „сережани“. Жене на Навињала имају на глави широку повезачу са ресама, и косу на посебан начин искићену. Жене у Оточцу имају на глави повезачу, око врата бео „крес“, преко дугачку халу а зими кратку јакну или кожух.

Занимљиво је, како се овде млати жито. Насред гумна наместе се дирек, а око њега привезано је уже, које се споји поводцима од четири коња. Човек, који тера оне коње, пожиже се тако, да круг, којим теку коња, постаје све ужи; јер се уже онда око дирека. Чим је све уже омотано око дирека, натерају се коњи на противну страну на тако бива круг, којим теку коња, опет све шири, на тако и измлати испод коњских копита све жито на гумну.

Још нала напоменути, како су биле пре државине управе цара Јосифа II. у овој земљи непознате сраможне казне, које су биле уведене на место пређашњих ужасних казна. Hacquet нађе је у Карловцу хајдука привезана уза срамотни стубац са написом око врата, који је јавно злочинство хајдуково.

Hacquet се шетао са једним пратиоцем по тргу, на којем је био злочинац јавному руглу изложен. А онај не могавши појмити, да је срамота сазчана са оваквом педепсом, сама по себи доста лута казна, позвао је Hacquetова пратиоца по имену — био је напше од пре познат с њиме — на му смешећи се рече:

„Гледај брате, како су Немци кукавни!“ Ова му се казна чинила смешна, па се ругао Немцима официрима, који су га осудили на такву казну.

Бретон у напоменутој књизи а и његов преводилац Janus Pannonius расправљају нешто опширније о граничарској управи, те хоћемо на његове расправе да повадимо најинтересније белешке. Непрекидни страх од турских нападаја, а још јачи страх од куге, натерао је народ, да буде хвала на опрезу; зато им је требало више добрих војничких вођа, него ли саветника. Зато је влада увела у покрајине, суседне турској царевини, војничку управу и тако је ступила војничка стега на место грађанских и правничких закона, и граничар пошао је своје кућне послове као и војничке по заповедима својих официра. Зато је наличила граница каквој великој касарни где нежни становници нису знали других послова, сем оних, које им је налагало пуковалше војничких управника. Тиме се удаљио граничарима печат јуначтва и они би се осећали увређене, да их назовеш „шворима“. Грађана, који не би

били дужни вршити војничку службу, има у њих врло мало а те су све само туђини насељеници. Сваки сеоски граничар или задруга граничарска добијала је посебно земљиште да га обрађује, да се њим храни; али и поједине регименте имају пространа земљишта и шуме. Земљишта се не смеју продати, ма га и не било довољно за обраду. Све породице једне задруге ручају за једним столом и одевају се истом робом, коју справљају жене. Свака породица има свој стан, али на ручак скупљају се све.

Старешина управља свима њима и њега слушају сви. Војничка област заједно је и управна и судска. Изабраном заједничког регимента управљају пароћити официри и одређују појединим кућама огрев и дају земљишта под кирију. Они беру и порезу, која износи за једно јутро 15 пара динарских и за једно јутро шуме или ливаде 20 пара. Официри и подофицири скупљају плату из доходака регименте; ова је плата често тако мална, да се њом не могу подмиривати трошкови. Простаци не добијају никакве плате, него уживање земљишта доста је, да очува живу главу. *У мирно доба чувају граничари међу а у ратно доба половица људи иде у рат све од 16. године до оног доба, у којем су људи неподобни за тај посао.* Кад је француска отимачина г. 1809. заузео Хрватску, он је оно уређење очувао, шта више хтео је да га рашири у свим илирским земљама. Зато је изабрао г. 1813. до шест стотина младића, које је дао спремити у војничким школама у „St. Cyr-у“ и „La flèche-у“. Војничка стега тако је тесногрудa, да ограничава чак и развитак природне даровитости. Таква управа примерна је за необразовану светину, али она загушује и сан прогрес државни и материјални; спутава силе духовне и спречава образованост.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Арнаутка из Мириднта

Наћве*)

GABRIELE D' ANNUNZIO

Чим чу лупу штака, Лука разрогачи очи и управи их, затрене и мутне, на вратима очекујући да се брат појави на прагу. Цело лице, измршавило од бола, упалкасто од грознице, покривено црвеним бубуљицама, задоби на један мах израз лутине и готово гнева. Он конвулзивно дохвати мајчине руке, вичући промуклим и ослабелим гласом:

— Истерај га! Истерај га! Нећу да га видим. Разумеш ли? Нећу да га видим; никада више. Разумеш ли? Рећи га загушиће. Он чврсто стискаше материне руке, кашљући са великим болом, а копуља на грудима трешћаше му се и по мало се отварале при сваком напору. Уста му беху надувена, а пеушене бубуљице грађаху му по бради као какву красту која пуцаше и крвљаше после сваког напора.

Мати се трудаше да га умири.

— Да, да, сине мој. Нећеш га више видети. Урадићу као што ти желиш. Истераћу га. Ово је твоја кућа, сине, само твоја. Чујеш ли ме?

Лука јој кашљаше у лице.

— Сад, сад, одмах — говораше он, са неком свирепом упорношћу, подижући се из кревета, гурајући мајку ка вратима.

— Да, сине мој. Сад, одмах.

Чиро се појави на прагу, одупирући се штакама. Он беше сухоњав, велике, танке главе. Коса му беше тако плава, да готово изгледаше бела. Очи му беху благе, као у какног јагњета, плаве, међу другим, светлим трепавицама.

Улазећи, не рече ништа, јер беше нем, због кашља. Али виде болесникове очи, које га посматраху, непомичне и сварене; заустави се на сред собе, опирући се о

*) *La Madia*, из збирке *Le Novelle della Pescara*, Milano, Treves, 1902.

штаке, неодлучан, не усуђујући се да пође напред. Десна нога, савијена и скраћена, по мало се тресијаше.

Лука рече мајци:

— Шта тражи овај клаканко? Истерај га. Хоћу да га истераш напоље. Разумеш ли? Одмах.

Чира разумеде, и погледа мајку, која се већ беше спремила да устане. Погледа је очима тако полеђушним, да она немадне срца да употреби силу. За тим, држећи под пазухом једну штаку, слободном руком учини један очајан покрет. И баци један прождрљив поглед на ствари које беху у једном углу. Хтео је рећи:

— Гладан сам.

— Не, не, немој му ништа дати — поче викати Лука, покрећући се сав у постељи, натурђујући жени своје онаки каприс. — Ништа: Истерај га напоље.

Чиро беше оборио на груди своју голему главу, дрхћући, очију пуних суза. Кад му мајка стави једну руку на раме и гурну га према вратима, зајеца; али пусти да га изведе. Затим чу како се врата затворише; заустави се у ходнику и јецаше. Јецаше јако и непрекидно.

Лука, уз један гневан покрет, рече мајци:

— Чујеш ли га? Нарочито се стара да ме наједи.

Јецање се настављаше, прекинуто по који пут чудноватом циком, тужном као рошај клуседа које умире.

— Али чујеш ли га? Иди. Баци га низа степенице.

Жена нагло скочи; притвра вратима и подиже на мутавца немилосрдне руке, навикнуте да бију и да буду сваџарске.

Лука, подигавши се лактовима, слушаше ударце, говорећи:

— Још! Још!

Под ударцима, Чиро уђута. Задржавајући плач, сиђе на улицу. Он бејаше гладан; готово два дана није јео. Једва имађаше снаге да вуче штаке.

Једна гомила дечака пређе у трку, јурећи за једним аквилоном који ветар подизаше. Неколицина га гурнуше, вичући му:

— Хој, клако!

Други му се подсмехнуше, узвикнувши:

— Ходи, барберо [1]), да трчимо!

Неки, правећи алузију на његову голему главу, упиташе га подругљиво:

— Пошто фунта мозга, клако?

Један између њих, најнечовечнији, обори му штаку и наже бежати. Неми се заалуја, затим је с муком дохвати и крете се. Већа и смеј дечака губљаше се према реци. Аквилон се уздизаше, као птица из страних крајева, на небу са свим црвеном и нежном. Чете војника певаху у хору, дуж купатила. Било је лепо, пред сумрачне празнине.

Чиро, осећајући да му крв пређа од глади, помисли:

— Да тражим милостињу.

Из хлебарнице допираше, са пролетњим ветром, мирис свежег хлеба. Наиђе један човек, у бело обучен, носећи на глави дугачку даску на којој беху поређани многи хлебови, жути као злато, који се још пушаху. За њим иђаху два пса, са њушкама упрљаним у њих, машући репом.

Чиро готово осети да малаксава, од изгладнелости. Размишљаше:

— Да потражим милостињу; иначе, умрех.

Дан лагано падаше. Прозрачно небо беше све покривено аквилонима који се, таласајући се, враћаху на земљи. Звона распростираху кроз звучни ваздух стапан и дубок шум.

Чиро помисли:

— Сад ћу сести пред црквена врата.

— И одвуче се до њих.

Црква, заиста, беше отворена. У дну се виђаше олтар осветљен дрхтавим пламеновима, као каква констелација. Напоље излажаше мирис тамјана и белаџина *) који загорева. С часа на час допираху звуци звона.

Чиро, од једном, осети да му се очи покрише новим сузама. Он се походи у своме срцу пуном вере:

— О Господе, Боже мој, помози ми ти!

Ортуле заћрнеше тако да се стубови заталасаше, као инструменти; за тим се чуше весели топоти. Одјекнуше гласови певача. А људи и жене улажаху, по двоје по троје, на једна једина врата. Чиро се још не усуђиваше да пружи руку. Један пролазник, недалеко од њега тужно заиоли:

— Уделите, тако вам љубави Божје!

Тад се неми застиде. Виде мајку где улази у цркву, сва згрчена, под црним покривалом. Помисли:

— Кад бих отишао кући, док је мајка напољу? Жудња за једом потакну га тако јако да он више не оклеваше, леђаше, на штакама, у ваздуху хлеб. Једна жена у пролазу, смејући се, довикну му:

— Трчиш ли трку, клако?

Он, у трепут ока, стиже кући, задуван и дрхћући. Уђе, са неизмерном опрезношћу, уз степенице, без шума. Пипајући, потражи кључ у једној шупљини у зиду, где га мати обично, излазећи, остављаше. Наће га; и пре но што би отворио, погледа кроз рупу на брави. Лука, у постељи, изгледаше да је задремао.

Чиро помисли:

— Када бих могао узети хлеб, а да га не пробудим!

И окрену кључ, веома лагано, задржавајући дисање, бојећи се да не пробуди брата откуцајима срца. Изгледаше да ови откуцаји испуњаше целу кућу, као неком највећом лупом.

— А ако се пробуди? — помисли Чиро осетивши да му задрхта срж у костима, кад виде да врата беху отворена.

Али га глад осмели. Уђе, спуштајући нажљиво штаке, не скидајући никако очију са брата.

— А ако се пробуди?

*) Берберски ков.

*) Белаџин (бељакиво) нека мирисна источњачка смола.

Брат, лежећи наузнак, тешко дисаше у овом иртвилу. С часа на час излазаше му на уста као неко лако пиштање. Једна једина свећа горијаше на столу, бацајући на зид широке промењиве сенке.

Чиро, како беше крај њихова, заустави се да савлада страх; погледа на брата, затим, држећи обе штапе под пазухама, поче дизати поклопац. Њихе јако ширишаху.

Наједном Лука, пробудивши се, скочи. Виде брата који скидаше поклопац, и поче викати на њ, тресући рукама, као манит.

— Ах, лопове! Ах, лопове! Помоћ!

Али га бесиило загушивање. Док брат оделељен главу, пагнут над њихова, тражаше дрхтљивим рукама комадић хлеба, он ђипи с кревета и скочи на њ, да му не да узети хлеб.

— Лопове! Лопове! — викаше, изван себе.

Као махнит, баци тешки поклопац на врат Чиру, који се отимаше као жртва у гвожђима. Лука се одупираше Чировим напорима, притискујући целим својим телом, као да је хтео обезглавити брата. Поклопац шкрипаше, продирући у живо месо на врату, гњечећи у душнику, у грлу, секући тиме и нерве. Од њихова се одвоји једно непомично тело, које више не показиваше никаквог знака живота. —

Арнаутска пошта

Тада, гледајући пред собом убијеного њаку, лудачки страх обуже душу брата.

Два-три пут, посрћући, пређе преко себе, у коју трептаве свеће стварахи привиђења; подиже руке под покриваче, привуче их к себи, уви се сав у њих, покривајући и главу, затим се шћућури под постељом. И, у тишини, његови зуби шкрипаху као турија на гвожђу.

(С ТАЛИЈАНСКОГ)

Миодраг Ристић.

Три љубавне песмице

(ОТО ЉУКСНЕР)

У мом срцу осамљену,
Кад наступи зимска ноћ,
Пролеће се ново буди
И чаробну шири ноћ.

Ту, дубоко, у кутићу,
Цвета многи цветак драг;
Светли, сјаји, блешти, пламти
И простире мирис благ.

Ја се буним сред тог миља
Што ми целу плаши груд,
Док на пољу месец светли
И сноп влаза зимска студ.

*

Шта је мени? Ја од скора
Не познајем себи сам!
Куд погледам, свуд привиђам
Твога сјајног ока плам.

По плавоме своду трепте
Звезде сјајне, а испод њих
Крај усана једних твојих
Лебди осмех благ и тих.

Ах, тај осмех обећања
И на твоју мами груд;
Срце хоће да угуши
Силна чежња, слатка жуд.

*

И јако те, у даљини,
Двоји цели бели свет,
Опет моје хитре мисли
Управљају теби лет.

Својим зраком њих уноси
Кроз твој прозор месец блед;
Ту ти љубе очи лепе
И с усана сипу мед.

Ту се песме љубовање
Успављини шири тон,
Док одједном не зазвучи
Твоме уху сребри звон.

Тад ти лицем румен сијне
И јави се осмех благ:
„Сад, у овом слатком часу,
Мисли на ме драган драг!"

Чачак.

С. Д. Михаиловић.

Писма са села

XII

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ.

Ти знаш да је моје село на самој граници између Босне и Србије. Кад је тишина ни чујеко звона са бродачке цркве као и они са наше. Па, вала, готово и нема разлике између нашега селака из Мачве и онога из Семберије. До 1876. године и могло је бити неке разлике; али како се те године многе породице, што због рата морадоше напустити своја огњишта, настанише по мачванским селима те поприма-

указивао разне обичаје један од других, тако нестаде и те разлике. Сем тога и ородичко се. Многа је младa Босанка остала овамо, кад се те породице после окупације, вратиле на своја огњишта.

Од то доба често се походимо и састајемо. Ја имам тамо многе своје познанике, којих се врло радо сећам, јер су то збиља честити и поштени људи.

Данас ми дође Јевто из Цриљева. То је мој давнашњи познаник. Већ је обедио сав, али ја га памтим кад још беше црних класа и кад га донеше рањена у нашу школу где је била болница. Као да сад гледам тако ми је пред очима његово велико црно око, које те чисто пресеца, и које као да стојаше у опреци са оним осмејком на лицу. Одговарао је тихо доктору на питања и седео савим мирно док су му вадили разрезане кошуље из ноге. Кад су га хтели наркотисати, он је одбио и рекао:

— Дајте ми само моју лулу.

И гледао је шта ради не јаукнувши само што је над и над намрштио чело.

Није био леп, али у последњу и осмејку, у свему бијаше његову беше нешто што је привлачило сваког, те си му пријазно с неким поверењем.

Што је мене зближило с њим то је његова лепа прича. Што тај човек уме да прича, то нити сам кадгод чуо нити ћу чути. Замислим да, кад би стенографе ухватио његову причу, не би било никакве потребе догонити је, можеш с њом одмах у штампарију!

Можеш мислити како сам се обрадовао кад сам га видео. И ако је ободео, није се ништа промењо, онако исто прав стас, још држеш и у свали, са истим оним осмејком. Нисмо се видели толике године, али чим уђе у собу, познао сам га.

— Јеси ти, Јевто?

— Ја сам.

— Шта радиш, човече?

— Хвали Богу.

— Ниси се променио ништа.

— Богме ти јеси. Да смо се где срели, ја те не бих познао.

— Јесу ти здраво код куће?

— Богу хвала, добро смо.

— Како је код вас, у Босни.

Он одмаху руком.

— Како? А како може бити? Пре смо се поздрављали са „помоз' Бог!" а сад са „добар дан!" Дошао Швабо на дотерао све по своме калуну.

— Седи.

Он седе. Ја га понудих дуваном и кавом, јер сам знао да он то обадвоје воли; сем тога наредих те донесе мало и ракије, колико да се почне разговор.

Он је по своме старом обичају правио цигарету и пуштао пуштајући лагано димове који се дизаху у плавичастим колутима изнад главе његове.

— Шта ти радиш?

— Ето седим.

— Грехота је седети у соби на овако лепом времену.

— Био сам ја и у пољу.

— Кажу да си много био болестан.

— Био сам, али сад је, хвала Богу, све добро.

— Чујем код механе, да си ту, па рекох: идем вала да га видим. Ко зна кад ћу се опет наћи. Нешто сам се уленио па ми се не иде од куће. Остарило се ваљда, шта-ли! Сад, да видим, и не могу нешто ни да радим. Гледам, пао ми пролтак, а мене жао да га дигнем и поплетем; а некад бих у затру скочио само да ми ништа у штету не оде! Шта ћеш?...

— Јеси ли у задруги?

— Па и немам ти много задругара. Брат ми је умро одмах по повратку. Оне две девојчице његове раздао сам, а од моје деце само су ми Сима и Перо код куће, а Јеврем је у Шапцу ћурчија. На сам се кремуо да га видим. Он кући не сме.

— Што?

— Због војске. Није хтео да служи војску. „Нећу — вели — да служим Швабу!" Сад онамо не сме, а ја морам њему ако хоћу да га видим. Пре ми је било лакше: могао сам га видети сваке године о Ускрсу, Тројицама и на Павлов-дан. Пређем на Рачу те се састанемо, али Швабо и то украти. Не да пасоша.

— Славе ти, Јевто, право ми кажи како сад живите?

— Зар ту може бити речи о животу? Не смеш се казати да си Србин. Неће те баш зато нико ударити, али ако србујеш, онда за те нека правде. Ама где може ући пуће те, не може те то на лицу прећи! Па после, брате, и познајање нас. Што је год онако отреситијих и паћенијих људи, власт их некако привуче себи. Ти знаш дост Србина. Учини му једанпут добро, па ти му везао руке. Власт то некако увидела, па све што је ваљеније позове ти на неку част, и неком учини овде, неком онде — тек законе, које је учинила, после завуши уста. Ми, други, којима не чине него нас витлају свом онтрином својих закона, ми почесмо да се узбуне од оних којима су милостивији. На данас реч, сутра реч, прекосутра се спречкамо а васкоро и завадимо. Сад смо ти занаћени и подељени. И тори смо душмани једни другима од заклетих душмана.

— Бога ми то не ваља! Па зар ви не увиђате то.

— Увидели смо кад се већ познајасмо. Али тада је већ било доцкан. Толико смо зла једни другима починили да се више немо могли ни мирити.

— А где су вам свештеници?

— Какви свештеници! С њима се још горе поступа него с нама ако реће у страну. Ено ти веселог попа Рајка. Сарањише жива човека. Отеше му и парохију, и занесе га, и прогонише га. Сад нема човек хлеба да једе. Па занесмо. Ако га што и запитам, а он ти шапуће: „Утопли језик! Бог ти је створио зубе да за њих језик заклопиш! Убоден се у ногу, па то покрићеш чарапом; али

кад се на јелич убодеш, онда ти нико не може!“ И онда одмах бежи те се склони да само не би с киме говорио.

— Па, то, како ви причаш, све убијено?

— Тако изгледа; али није. То је перова жинка под шухором. Ако се Шваба лати да је уже, грдно ће се опрљати!

— Како то?

— Како? Ти знаш, народ много трпи, али има Бога па му бар очува памет те је не изгуби. Да ти причам само шта се десило пре неколико месеци у једном селу близу Сарајева!

Запали цигару, попуче неколико димова, напи се мало ракије па поче причу.

Неки сељак, име му Јован, крене се једног петка кад је варошки трг и потера једног вола на пијац у Сарајево да прода, јер му је требало пара да плати порезу. Марвиначе животиње, готово гојно, али га он не може продати, није што се није могао погодити, него што нико и не запита за цену, Јован се врати кући. Другог петка крене се опет на трг. Исто тако. Трећег петка дигне се опет. Џоњало је пазарн на пијацу, има нико не приђе ни да се нашали! Криво би Јовану на реч: „Вала, да ми ко само приђе, и запита, не бих се цењкао с њим: дао би му поштo он хоће!“ Али како нико не приђе, он се крену и гладан и зловољан кући закључи се да више на пијац неће излазити.

У тај час рупи изненада један човек преда њ. „Куд водиш тога вола?“ — упита га: „Кући“ — рече Јован зловољно. — „Је л' ти на продају?“ Јован га погледа да види да му се не подсмева. „Јесте“ — рече. — „Пошто?“ — „Педесет форинта.“ — „Добро, поведи овамо.“

Јован пође за њим, сиђе с друма на ноћиште неком стазом, најпре кроз један шуварак, па онда уђоше у шуму. Овај иде и премишља: „Куда ли он то мене води?“ Стадоше пред једну пећину. Овај човек гурну камен један и отвори се пролаз. Он пође напред а Јован за њим подеби пола. Пећина изнајпре беше узо и свака пећина, док ти се наједаиput развиђа, зидови засијаше са свију страна те Јовану засенише очи толико да их мораде руком заклонити. Кад скиде руке с очију, а око неса први свет као на каквом сабору. Он погледа око себе и познаде двојицу што му њихху у сусрет: једно беше поп Павле из четова села, а друго неки Србин. Поп Павле му приђе и прошапута: „Од куд ти овамо?“ — „Продао сам вола оном. Него од куд ти и Србин овде над сте ви покрли?“ — „Пази добро и немој да примиш од овога паре у банкама, подвалиће ти!“ — рече поп. — „А ко је он?“ — упита Јован. — „Ђаво! Иди наплати се, али тражи све у сребру, па се брзо врати, ми ћемо те чекати.“

Арнаутка из Вранје

Јован опет пође док се онај окрете и пружи му недесетину. — „Нећу — рече Јован — дај ми у сребру“. Овај га погледа испод ока, али не рече ништа него му исплати.

Кад се Јован врати он нађе попа и Србина где стоје и чекају га. — Јеси наплатио у сребру? — пита поп. — „Јесам“ вели Јован. — „Сад ћеш — рече поп — и *кажи свима где си нас видео и реци: да ће сваки овамо доћи који је владин намештај као што смо били ми и Србин.*“ — „Неће ми веровати кад ми то кажем!“ — рече Јован. — „Дај једну твоју форинту“ — рече поп. И на њој написа својом руком: „*Не будите владини намештаји јер ћете по смрти пасти ђаволу шака. Поп Павле*“.

Јован поса ту форинту свуда и показује сваком жидовом. И пласт га је прозивала те је гледала испис на новцу. И да видиш, свет се прилично тргао.

Још је жало поседео Јекто, али мене много заинтересовао. „Ето како постају народне приче! — рекох сам себи. Јекта се поздравим и одем решавши да ће се направити. Ако ми буде што интересантно испричао ја ћу испричати тебе и твојим читаоцима.

А дотле, буди здрав и весео

свима

Јанку

*

* *

Јајни месец плавом ноћи броди.
Сну ноћ гора очарана била —
Иде соко, соколицу води,
Благо мајци златна су јој крила.

Ноћи! Ноћи! Шта то тужно јеца
У час глуви кроз тишину твоју? —
Ветар шуми преко јела мрачних,
Врат' се, стара, у колебу своју.

Ноћи! Ноћи! Тамо плаче неко!
Ја га чујем, издишући моли: —
Иди, стара, отпочини с миром;
Поток јеца из клањаца голи'.

Ох, ах' мека месечина греје, годи!
Сну ноћ коло чаробница вилâ. —
Иде соко, соколицу води,
Благо мајци, златна су јој крила.

† Стеван М. Луковић.

Вергл

НАПИСАО

БОЉЕСЛАВ ЈОВУС

ПРЕВЕЛА

Руža Др. J. Виновер

Ја Меденој улици у Варшави, сваког дана око подне, могао си видети пеканског господина у зрелијим годинама, који њаше од трга Краснених у улицу Сенатора. Лети посно би неозна фини прскануо угашито плаве боје и граористе панталоме од правог кројача у Варшави, цинеле што се сијаху као огледало и жало нализан цилиндер. Чича имађаше румено лице, проседе бакенбарде и сиве, благе очи. Ходао би увек мало погурен, држећи руке у џеповима. О ведром дану посаше под мишком елегантан штап; а о мутном — свилен енглески кишобран.

Беше увек веома замишљен и креташе се полагано.

Код цркве Капуцина дотакао би се шешира са извесном побожношћу, па онда прелазно на другу страну да види код оптичара: што казује барометар и термометар? По том би се опет вратио на десни тротоар и застао пред фотографским излогом да разгледа нове слике чувене глумице Морејевске, па би пошао даље.

На путу устушкао сваком, а кад би га когод гурнуо добронудно се осмехиваше.

Ако би кад наишао на лепу женску, намештао би цимпер, да је боље разгледа. Али пошто би то радио одвише елегантично, то га увек готово чекаше обмана.

Тај чича беше Господин Тома.

Тридесет година ходао је Господин Тома Меденом улицом и више пута размишљао како се много променила. Медена улица могаде то исто судити о њему.

Док још беше млад правозаступник, трчао је тако брзо, да му вала не би ушкила ни једна шкала што се пружаше дошкан кући на „магазина“.

Веселе нарави, разговорљив, држао се право, никад одвеј густу косу и дивио у кис увијене брконе.

Још у оно доба нештина је била на цета од неопходног утиска; нпак јој није поклањао много времена, јер је лудовао за женскињем. У ствари, имађаше баш среће код лепог пола — свет му је непрестано провођдицирао.

Али шта је то све вредело! Госп. Тома немаде никада времена да испроси, јер увек беше заузет, ако не праксом, а оно — састанцима.

Од Маре пиао је у суд, из суда трчао Соњи, коју напушташе пред вече да иде на вечеру Јелисавети или Филки. —

Кад постаде старији адвокат („меценас“) нарасте му чело чак до темена, због умног напрезања, а у бркоима појавише се овде онде сребрне власи. — У то доба Госп. Тома не беше више тако младалачки занесен и катрен, стечо имање и глас извреног познаваоца лепих нештина, А пошто је још навек волео женскиње, поче дакле да размишља о браку. Уже под кирју пространи стан са 6 соба, о свом трошку намести нове паркете и дивне тапете, купи намештај, те науми да тражи Жену. Али за зрелога човека избор је веома тежак. Она беше сувише млада, ону је волео већ сувише дуго. Трећа беше чаробна и у годинама према његовим, али опет неугодне нарави, а четврта имађаше лепоту, године и згодну нарав, али не могаши тако дуго чекати на адвокатову изјаву, удаде се за лекара....

Госп. Тома није много марио, јер — девојака има доста на свету.

Намештај је набављао полагано, пазећи брижљиво да и свака ситница у кући има своју аритметичку вредност. Непрестано је нешто намештај, премештао огледала, купозао слике.

Најзад, његово мењање и прилагађање постаде чувено. И не знајући сам када, он створи код себе читаву галерију производа лепих нештина, коју је све чешће посећивао радознали свет. А пошто је Господин Тома био веома гостољубив и љубазан, дочекиваше сјајно и увек одржаваше везу са музичарима, те неосетно припређиваху се код њега музикалне вечери које су чак и даме удостојавале својим присуством; Госп. Тома био је самма веома наклоњен, али кад год би видео у огледалу да му

се чело преко темена, па стиже патрљ чак до беле као снег огрлице, сећао би се све четће, да се свакојако треба већ решити и — оженити. Тим пре што је још увек осећао према женскиња велику наклоност.

Једног вечера, кад се скупило наше друштво по никада, једна од млађих госпођа, разгледан дивотне салоне, узвикну:

„Да красних слика!... Елегантних, глатких паркета! Ала ће срећна бити жена господина адвоката..."

— Ако јој само буду довољни глатки паркети, па да буде срећна — приметн полугласно један од адвокатових присних пријатеља.

У сали наста жагор и општа веселост.

Господин Тома осмехну се тапоће, али од оно доба, ако би му когод споменуо за женидбу, махао би незнано руком, говорећи:

— И, и, и!...

После овог времена обрија бркове и пусти велике бакенбарде. О женама наређивао се увек са великим поштовањем, а за њихове мане гајио је назад дубоку спиздљивост. —

Не надајући се ниште ничему од света, јер је и праксу био већ напустио, цео свој кирни живот посвети адвокат лепим вештинама. Лепа слика, добар концерт, нов комад у позоришту беху као неки дилометрални стубови на путу његова живота.

Није лудовао, није се заносио, али је — уживао. На концертима бирао је себи увек место далеко од позорнице, да слуша музику, а да не чује преву и да не гледа артисте. Ако је ишао у позориште, познао би пре тога нов комад, да би могао пратити игру глумаца без одузимљене страсне радозналости.

Сликс је гледао онда, кад је било на изложби најмање свет, а у галеријама читаве часове. Ако му се нта допадало, рекао би:

„Знате ли, господо, да ово није баш тако рђаво!"

Био је из реда оне неколицине, који прво уследају нов таленат.

Али никад не осуђиваше слабе творевине.

— Чекајте, можда ће се разнијати, док се усавршн, говораше када су други кудили уметника.

И тако Господин Тома беше увек снисходљив према људској несавршености; о преступима никад није волео да говори.

На несрећу, нешто нико од смртних није без мане, ни Госп. Тома није био без њих.

На пример, — мрзео је пре свега верглове и верглање. Чим би зачуо на улици глас вергла, убрзавао би кораке и за неколико часова губио своје добро расположење. Он, човек мирни, жестио би се; онако тих, као што беше, викао би; онако нежан — тресао би се од гнева, чим зачује верглозске тонове. Ово му беше слаба страна и чак се није усиљавао да то крије.

— Музика је, говораше врло узбуђен: најсуптилнија сушгина духа; у верглу пак оној дух постаје функција машине, управо оруђе за убиство. За то верглаши и нису ништа друго већ зликовци! Најзад — додавао је — верга ме раздражује, а ја имам само један живот који нећу да изгубим на слушање овако гадне музике.

Неки злобник, знајући за адвокатову одвратност према верглу, намисли несрећну досетку — и.... посла му под прозоре два верглаша. Господин Тома се разболе од силног гнева и зубуњева, а потом наће кућица и позва га на дуобој. Због овако маленкости морао је имати посла и суд части да би се спречило проливање крви. Кућа, где становаше адвокат, беше препродавана неколико пута. Разуме се, да је сваки нови газда сматрао за своју дужност, да свима повици кирију, а пре свију Госп. Томи. „Меценас" са потпуном резигнацијом плаћаше повишицу, али под погодбом, која беше чак забележена и у уговору: да верглови не смеју никад свирати у овој кући.

Независно од ових контрактуалних одрада, Господин Тома звао је к себи сваког новог ираара и почаше с њим од прилике овакав разговор:

— Чуј ме, брајко! Како ти је име?...

— Казимир, господине!

— Дакле, чуј ме, Казимире! Кад год се будем дошкао кући ираго, ти ћеш ми отворити капију и добићеш од мене стопарац. Разумеш?...

— Разумем, милостиви господине!

— Сем тога, добијаћеш од мене сваког месеца по 6 динара, а знаш ли зашто?

— Не могу знати, светли господине, — одговори силно тронути ираар.

— За то, драги мој, да никад не пушташ верглаше у наше дворште.

— Разумем, милостиви, светли господине!

„Меценасов" стан имао је два одељења. Четири веће собе беху с уличним прозорима, а две мање са дворишним. Лепши део стана беше уђешен за госте. Ту биваху концерти, долажаху клијенти и становаху адвокатови познаници или рођаци са села.

Сам пак Господин Тома појављивао се тамо доста ретко и то само да се увери, да ли су добро углачани паркети, избрисана прашина и да ли није поврђен намештај.

Своје пак цело време, сваког дана, ако није био случајно ван куће, проводио је у собици са дворишта. Тамо би читао књиге, писао писма, разгледао документе разних познаника, који га молаху за савет. Кад није био расположен да мори очи, седао би на софелу спрам прозора и, пушећи цигару, удубљивао се у размишљања. Знао је добро да је размишљање велика животна функција коју не треба да оналомашава човек који мари за здравље.

С друге стране дворишта према Господин-Томиним прозорима, био је стан који се издавао сиротиња. Дуго време становао је онде пекарав нижи судски чиновник, али стањен у пензију пресели се у предграђе Прагу. После њега уселе неки кројач у најам те мале собице;

али пошто је волео покатити да се опије и да вичe, стаја му отказаше. По том усели се некаква пензионарка што се вечито свађаше са својом служавком.

На Митров дан, старицу већ са свим изнемогли, али доста имућну, и поред све њене свадљиве нарави, узе к себи у село родбина, а у стан усели се две госпође са осмогодишњом, крхком девојчицом.

Жене се издржаваху женским радом. Једна је шила, а друга плела чараше и реклице на машини. Ону, што беше млађа и лепша, звало је девојче „мамом“, и старију, „госпођом“. И код адвоката и код нових кирајџија прозори беху по цео дан отворени. Дакле, кад год би Господин Тома седео у својој наслоњачи, могао би свесним тачно видети, шта се ради код његових суседа.

Из оно мало њихова намештаја вирила је велика сиротиња. На столицама и на столу, на орману и на канапету лежаше тканво, намењено за шивење и клубад памука за чараше.

Јутром су госпође саме чистиле собу, а око подне најамница доношаше им нешто мало, не баш обилатог ручка.

Свакојако, свака од њих готово се није мицала од своје машине која непрестано звраше. Девојчица обично седаше крај прозора. Оно дете са затвореном косицом и лепушкастим лицем беше некако веома бледо и немоћно. Повекад је девојчица дижа иглима плела малене подвезице од шареног памука. Више пута играла се са лутком, облачећи је и свлачећи веома полако, као са неким усиљавањем. Понајчешће није радила ништа, но је прислушкивала седећи крај прозора.

Господин Тома не опази никад да оно дете пева или трчи по соби, не примети никад осмејка на блеђаним уснама и немоћном лицу.

— Чудно дете! помишљаше чешће адвокат и поче да је пажљивије посматра.

Једаред свану — беше баш недеља, — како јој мати даде малену китицу цвећа. Девојчица оживе мало. Наместаше и разместаше цвеће и љубљаше га. Најзад удесн опет китицу, метну је у чашу воде, седе на своје старо место крај прозора, па ће тек рећи:

— Је л те, мамице, овде је веома тужно!...

Адвокат се забезекну.

Како то! зар може неком бити „веома тужно“ кад он беше увек добро расположен кроз толики низ година....

Једног дана, тако око 4 часа по подне адвокат беше у својој соби за рад. У то доба сунце је увек бивало према страни његових суседа, а светлине веома јако. Приђе беше ужасна. Господин Тома погледа на другу страну дворишта, и нерокатно опази на шта необично, јер са највећом журбом намести цвикер на нос.

А ево шта је било:

Крхкава девојчица, са главицом мало наслоњеном на ручицу, лежаше готово наузнак на своме прозору и разротачевим очима гледаше право у сунце. На њеном ситном, кадда непомичном лицу пресијаваху се сада као неки осећаји: да ли туге, да ли жалости?...

— Она не види! шапну адвокат спуштајући цвикер.

У тај мах, на саму помисао да неко може гледати право у сунце што је пламтело живом ватром, осети у очима некакво опако боцкање.

Заиста, девојчица беше слепа већ готово две године.

У шестој години живота разболе се од неке опасне грознице; неколико недеља беше нан себе, а после тога, снага је остави те лежаше као мртва; нити жицаше нити говораше што.

Храниште је јаким вином и чорбом, те постепено дође к себи.

Али већ првог дана, чим су је на јастук посадили, упита матер:

— Мајчице, је ли сад ноћ?

Не, дете моје. А зашто говориш тако којешта.

Али девојчица не одговори ништа; беше веома дремовита.

Само сутра дан, кад у подне дође лекар да је обиђе, упита поново:

— Зар још траје ноћ?

Онда им беше јасно, да дете не види.

Лекар прегледа њене једне очице, па рече: треба чекати.

Али што год се више болесница опорављала, све је више бринула због свог слепила.

— Мама, зашто не могу да те видим?...

— Јер су ти очице замашене. Али то ће већ проћи....

— Кад ће проћи?...

— Скоро.

— Хоће ли сутра, слатка мамице?

— Кроз неколико дана, чедо моје!

— Чим буде прошло, кажи ми, златна мајчице! Јер ми је тако тешко, тако тешко!...

У непрестаном очекивању пролажаху дани и недеље. Девојчица поче мало да устаје из постељице. Навикну да хода по соби напипајући, да се сама свлачи и облачи, полако и опрезно.

Али вид се не враћаше.

Једном поче:

— Је ли, мамице, ја имам нову плаву хаљиницу.

— Не, рано моја, гроврасту.

— Мамице, и ти је видиш?

— Видим, златко моје!

— Као на дану?

— Па да.

— И ја ћу видети кроз неколико дана?... Или можда тек кроз месец дана?...

Али пошто мајка не одговараше ништа, девојчица настави даље:

— Је ли, мајчице, на њу је непрестано дан? А у врту има дрвећа, као оно преће?... Да ли још долази оно бело маче са црним шапама?... Је ли, мама, могу ли да се видим у огледалу?... Али немам огледала...

Мати јој даде огледалце.

— Треба да се гледа овде, је ли? Овде где је глатко — говораше одушевљено девојчица, на прављби огледалце и лицу.

— Ништа не видим! — узвикну жалосно девојче. Мајице, да ли ме видиш у овом огледалцу?

— Видим те, душице моја!

— Па како ме то видиш, за Бога?... расплака се дете. — На кад не могу сама себе да видим, не треба ништа ни да се види у огледалцу.... Мајице да ли ме види она друга из огледала? Да ли ме види, да ли ме не види?... Али се мати расплака и истрча из собе.

Једно слепо девојче најрадије је волело да дотиче рукама разне ситне предмете, па да их распознаје. Једног дана мати јој донесе за неколико динара дивно обучену порцуланску лутку. Девојчица је не спушташе из руку, непрестано је мазила, пипала, додиривала њен носић, уставицу, косицу.

Овог вечера леже касно у постељицу, мислећи непрестано на своју красну луткицу, коју беше каместила у кутијицу са памуком.

Ноћу пробуди мајку некакав шапат и шушањ. Диже се на постеље, упали свећу, па спази у кутићу своју малу ћерчицу, већ обучену, где се игра и забавља са лутком.

— Шта то радиш, моје моје? узвикну. Зашто не спаваш?

— Дан је већ, молим те мајице — одговори јадничке.

За њу — дан и ноћ беху спојени једно и трајаху непрестано. Сећање на оно што је некад гледала поче постепено да се затире код девојчета. Прљена вишња постаде за њу оно, што је меко, глатко, округло; новац распознаваше по звеку и изрезаним знацима. Девојче знађаше да је соба већа од ње, да је кућа већа од собе, а улица од куће.

Али све то скрати се некако у њеној уобразиљи. Њена цела пажња сведе се на чуло пипања, мириса и слуха.

Њен лик и руке постигоше такву осетљивост, да, приближив се дувару за неколико корачаја, осећаше већ лаку хладовину.

Српска Основна Школа у Загребу

Удаљене појаве утицаху на њу само по слуху. Зато једно дете прислушкиваше по пазди. Лако би распознавала крупни ход вратара који говораше танким гласом и чишћаше двориште. Знала је кад пролазе сељачка кола, а кад фијакер, а кад кола за износ ђубрета. Најмања шум, мирис, промена температуре, обраћаху на се њену пажњу.

Са непојмљивом бистрином хваташе оне ситне појаве и из њих извођаше своје закључке.

Једном мајка позове служавку.

— Није овде Јанова — рече јадниче седећи као увек у својем кутићу. Отишла је на воду.

— А откуд ти то знаш?... упита мати зачуђено.

— Откуд? Па ја знам да је узимала каше из кухиње, и отишла у друго двориште; чула сам, како је (пумпала) захватала воду. А сад се ено разговара са вратаром.

Збиља, — иза плота долажаше шум разговора двају лица, али тако неразговетан да се једва могао чути и то кад би се слушало са највећим напрезањем.

Али чак и овако раширена сфера њихових чула не могаше надокнадити девојчету вид. Једно дете осећаше оскудицу утисака и поче да чезне.

Би јој допуштено да ходи по целој кући и то је помало умириваше.

Изгазила би сваки камичак на дворишту, дотицала би сваког олука и бурета. Али највећу пријатност осећаше од путовања у два сасма различита света: у подруми и на тавани.

У подруму беше ваздух хладан, дуварови влажни. Од горе допираше потмуло тандркање сокака, сви други гласови ту се губљаху. Овде беше ноћ за малу слепицу.

На тавану, пак, нарочито код прозорчета, догађало се нешто сасвим друго. Тамо се чуло много више гласове и граје но у себи. Девојче ослушкиваше звркање кола са неколиких улица; овде се спушташе вика из целе куће. Лице јој обузимаше топли поветарац. Овде чу цвркутање птица, лавеж паса и шушањ дрвета у оближњем врту. Овде беше за — њу дан....

Није само то. На тавану сунце сијаше млого јаче но у себи, а кад год би девојче упирало у њ своје једне угашене очи, чинило би јој се да нешто види. У убразиљи појављиваху се као неке сенке, али тако неодређене и пролазне да се није могла ничега сетити...

Баш у то доба мати даде своју некадашњу приватељицу и настани се у кући, где је седео Господин Тома. Обе жене беху врло задовољне новим станом, али за слепицу промена места беше права несрећа.

Дете мораде седити у себи. На тавану и у подруму није јој било слободно одлазити. Не чу више ни тица, ни дрвета, а у дворишту владаше ужасна тишина. Овде никада не свраћаху ни телали, ни дротари, па ни ћубретарке. Овде не пуштаху ни бабе што певају побожне песме, ни деду што свира у кларинету, нити вереглаше. Једино задовољство за јадничке беше гледање у сунце које није нпак увек једнако сијало, а крило се врло брзо иза куће.

Девојче поче опет да тужи и да чезне.

Опрнави и промени се пакон неколико дана, а њено пуканно лице доби израз мртвила и нерасположења, чему се тако јако чуђаше Господин Тома.

Сирото дете не могаш и гледати, хтеде бар да слуша разне гласове. А у кући владаше мртва тишина....

— Јадничке! шапуташе по кадшто Господин Тома, посматрајући тужну девојчицу.

— Да ли би могао ма шта учинити за њу?... мишљаше, видећи да се дете све више губи и чезне.

Баш у то време догоди се, да један од адвокатових пријатеља имађаше парницу, и као увек предаде му акта с молбом за савет.

У ствари, Господин Тома није више никога заступао у судовима, али као искусан практичар умео је да укаже најзгоднији правац и адвокату, којега је увек сам бирао, дакако необично корисна објашњења. Ова парница беше веома заплетена. Што се више Господин Тома удубљивао у акта, то се све више узбуђивао. У њему се пробуди адвокат-стручњак. Не излажаше више из куће, не уверавао се да ли је обрисана прашина у сали, но, затворен у својој соби за рад, читаше документа и бележаше.

У вече дошао би адвокатов стари слуга, са дневним рапортом. Известио би, да је г-ђа докторка отпутовала са децом у село, да је ce покварио водовод, да се вратар Казимир завадио са пожарником — и да је отишао у затвор на недељу дана. Уништо би најзад своја господара: да ли је волан да иди ново погођење пратара?... Али адвокат, нагнут над својим хартијама, пушташе цигару, пушташе колутове дима, па чак и не последавши свог верног слугу. — Другог дана Господин Тома сећаше још над актима, око два по подне руча, па настави рад. Његово румено лице и проседи „бакенбарди“, у овој соби са плаветним тапетама, подсећаху на „студије из природе“. Мајка мале слепице и ортакиња, што је плела чарапе на машини, дивљаху се адвокату и говораху да личи на крепког удовца, који има обичај, да од раног зоре до у вече дрема над писаћим столом.

Међутим, адвокат, ма да је жмурио, није баш дремао ни мало, но је размишљао о парници. Грађанин X. остављо је 1872. године своме сестрићу полако имање, а 1872. г. кућу своме сиповцу. Елеп. сиповац тврђаше, да је грађанин X. био луд 1872. год., а сестрић пак доказиваше, да је полудео тек у 1875. год. Муж пак рођене сестре покојникове пружаше несумњиве доказе, да је X. и 1872. и 1875. године поступао као луђак, а цело своје имање беше пренео на своју сестру још 1869. год. т. ј. у епоси потпуне свести.

Господин Тома би умољен да испеди: које године X. беше заиста луд? — па онда: да изнари завађене стране, од којих ни једна не хте ни да чује о попустању.

Док се адвокат тако бављаше о замршеним комбинацијама, деси се јединствен, чудноват, непојмљив догађај. На дворишту под самим прозором Господина Томе, одјана се — верга!

Да је случајно покојни X. нешто устао из гроба, осветио се и дошао у кабинет да помогне адвокату, у разматривању тешког питања, Господин Тома не би јаче осетио такав утисак, као сад, кад је зачуо звуке верге!...

И да је то бар био талијански верга, са пријатним тоноима, дотро сатрађен, да је бар свирао леке комаде!

Боже сачувај! Као за инат, верга беше нескарен, свираше погрешно простачке валцере и полке, а гракаше тако јако, да су се тресла окна у целој кући.

На шта је још горе, труба, што се по каткад одазиваше у верглу, викала је као бесно звериње. Утисак беше одвећ неугодан. Адвокат се забезекну. Не знаде ни шта да мисли ни шта да ради. На махове жао што не помишљаше да се, преплитајући посмртна пређења душевно оболелог Х., њему самом понешало у глави и да је подлегао халуцинацијама.

Али не, то не беху халуцинације.

То беше истински верглаш; са искварених шиштаљкама и необично гласном трубом. У адвокатову срцу, у срцу овог благог, попустљивог, кротког човека разбуди се од једном дивља нагоња. Ражљути се на природу, зашто да он није, на пример, дахомејски краљ, који сме да убија грешни звуци Верглаш! Како иначе беше за њу онај трубни рик због којега адвокат мишљаше да ће га ударити капља!...

Тек како му драго, верглаш, видећи одушевљење у девојчице, поче да дува својом големом цеви о калдрму и да ћуди као оно локомотива, пре него што се сретну кланоња...

Боже! како тај зна дивно да звижди!...

У адвокатов кабинет ушаде верни слуга вукући за собом пратара, па узвикну:

— Ја сам говорио овој хули, милостиви господине, да с места отера верглаша! Говорио сам да ће од светог господина — добијати месечну плату, да имаш уговор...

Српска Банка и Јовичићева радња у Загребу

своје подизање кад хоће, и помисли с каквим би ужитком умртвио сад оног алосређног верглаша!

А пошто се код људи оваког темперамента као што је у Господина Томе, врло лако у сневном заносу прелази од дрских пројеката на најстрашнија дела, то зато и он скочи ка прозору као тигар и — реши се да изгрди верглаша најгорим изразима. Већ се наже и отвори уста, да викне: „Хој... лешинино једна!... — кад одједаред зачу детиња гласић. Погледа тамо преко пута. Мала слепа девојчица играше по собици, пипајући рукама. Бледо јој лице зажари се, уста се насмешише, а са угашених очију текоше суве као грађ.

У овој жирној кући, није још та мала грешница никад доживела оволико разних утисака. Како је запосите по-

Али овај гајчина!... Пре недељу дана дошао је из села и не познаје наше обичаје. Но, али сад слушај — дераше се лакај, вукући за раме збуњеног пратара: слушај шта ће да ти каже сам светли господин.

Верглаш свираше већ трећи комад, тако исто погрешно као и она два прва.

Слепо девојче беше усхићено.

Адвокат се окрете пратару и рече са обичном озбиљношћу, ма да је био жалко побледео.

— Чуј ме, драгоњиу... Како ти је име?...

— Павле, милостиви господине!

— Дакле чуј ме, Павле, ја ћу ти плаћати 6 динара на месец, али знаш зашто?

— За то, да не пушташ перглара у наше двориште! уплете се ужурбано лакај.

— Не — рече Господин Тома. — Већ да за неко време пушташ сваки дан перглара у наше двориште.

— Шта то говорите, господине? Буди Бог с нама! дрекну слуга, који се на них разјари због ове непојмљиве заповести.

— Да, док се с њиме ја не разговорим нек пуштa перглаше сваки дан у дворште — понови адвокат, мстнув руке у џепове.

— Не разумем Вас, господине! Јесте ли при себи! — уплете се опет слуга са знацима ужебеног чуђења.

— Ти си будала, мој драги! рече добронудно Господин Тома.

— Но, идите сваки на свој посао — додаде за тим.

Лакај и вратар изађоше, а адвокат на мах примети, како верни слуга нешто повољно шапће вратару на уво и при том се удара прстом по челу . . .

Господин Тома се осмехну и да би поткрепио страховите претпоставке лакајеве, баци новац перглашу.

Потом узе календар, изнађе листу лекара и записа на цедуљицу адресе неколиких окулиста.

А пошто се сад перглаш већ био окренуо од његова прозора и за његов двајеслук почео да лупка и заиждуше још јасније, што је већ ужасно раздраживало адвоката, то, Господин Тома узе цедуљицу с адресама доктора, па изађе, мумљајући:

— Јадно детенце! Одавна је већ требало да се за њ заузмем . . . .

Кап отрова

од

† Дра Рад. Лазаревића

Из историје неумитне и непрекидне борбе за опстанак вадимо један листак на коме су исписане горње речи, у којима је исказана једна тамна страна из живота у природи; оне нам, сем тога, казују како мало вреди живот јединке у природи и најзад нам износе сву своју опакост, јер се често просипају не да одрже телу, него једино у циљу, можда бесвесном, али на сваки начин безузрочног и непотребног убијања, и да случајно нема других препрека овоме безцилном таманењу, нестало би давно са лица земље највећих жела на и сам би човек далеко већи данак плаћао ненадној смрти него што бива.

У низу борба за опстанак има их отворених, где два рања непријатеља стоје један према другоме; има их где се мора да употреби лукавство да се до циља дође, али изненадни, подмукли напад којим се већином служе животиње са тако ужасним оружјем, као што је често смртоносна кап отрова — не може да нам увиде нимало синкавије за њих.

Главни представници смртоноснога или бар опасног оружја, као што је кап отрова, јесу *гује отровнице и неке инсекте*. Гује су куд и камо опасније а оне су баш распрострањене готово по целој нашој земљи сем високога севера, али на срећу нису свуда тако многобројне као на прилику у Аустралији, где их има највише, па затим у Индији и у осталим земљама тропским. У Европи има мало жела отровница а у Србији само су досад две познате.

Свој опасни отров сипају отровнице кроз два кукаста зуба у горњој вилици, али они нису једини, него их има више у приправности и кад би један или оба била оштећена или изгубљена заменили би их други. Ови зуби нису као остали зуби него или су олучасти са стране или су бушни на ду и шупљи изнутра, али су опет при врху отворени и олучасти. Кад отровница после свршеног уједа затвори своје чељусти онда и отровни зуби падну у један рорласт олучић и полегну тако да се мало распознају и опет се издигну кад хоће да пецне. Они су стакласти, крти, али су тако оштри да веома лако пробију кроз све мекше предмете а лако се ломе о тврђе.

Отров се справља у такозваним отровним жлездама, које се налазе у горњој вилици испод очију; оне су у вези са отровним зубима. Кад змија отровница забоде зубе у своју жртву онда је извршен притисак и на отровне жлезде и из њих поџури смртоносна кап и кроз олуке на зубу досиева у начињену рану убодом зуба. Змијски је отров бистра, жућкаста или зеленкаста течност и лучи се веома мало тако, да најмање отровнице, као на пр. *змијарка* једва да истера 4—6 капи отрова, али је и најмања кап отрова неких змија у стању да убије и највећег сисара. Кад змија нема подуже прилике да сасне свој отров онда су жлезде у вилици пуне, набубреле отровом и онда њен уједдејствује јаче него кад је обратно. Уједом просуте капи отрова надокнаде се брзо.

Змије су свесне свога ужасног оружја, јер пошто пецну своју жртву појом се хране оне мирно чекају да сконча па онда тек почињу свој страховити и одвратни посао гутања, које је и одвратно и веома дуго траје ако је плен већи. Топлокрвне животиње подлегну много брже гутајући отрова него животиње хладне крви, као на пр. рибе, жабе итд. Две отровнице једне исте жеље не могу својим отровом да нашкоде једна другој, али могу гује друге жеље па ма и она била отровница. Неке топлокрвне животиње као да нису много осетљиве према змијском отрову, као што су нпр. јеж и твор, а има повећи број и птица и других животиња које су крвни непријатељи гују отровница и они одржавају равнотежу и недају да

се сувише намножи ових опасних и некорисних непријатеља свега живога.

Змијски је отров или смртоносан у времену од мало минута па до више часова, или чак и дана, или оставља последице које се после носе целога живота. Под утицајем њихова отрова умире и човек и животиња у тешким и ужасним мукама, — Крв се човеку леди кад гледа оне страховите муке које је начинила једна као отрова ужасне отровнице. Неки су покушавали да припитоме коју отровницу и хранили су их лепо, али је њихова највећа благодарност била што су ни првом приликом заболи свој отровни зуб у тело и просули своју опасну као отрова.

Као што смо напред споменули у нас се досад зна само за две феле отровница, за *шарка* или *шарку* и за *каменварку*. Шарка је много опаснија али је у нас ређа од каменварке, има је нашом у Подунављу а спада у ред ових отровница којима као да је једини циљ убијање, јер и оне забадају своје отровне зубе у све што им на дохват дође, па чак се, у својој грдној пакости, бацају и на своју сопствену сенку отварајући чељусти за уједе. Оне се тако много и не крију и често се кад хоће да уједу одају својим одвратним шиштањем.

Српска православна црква у Загребу

Шарка није дугачка а ни по обиму јака. Главно јој је обележје белега на глави у виду крста, од кога се низ леђа пружа испрекидана црна бразда. По боји не може да се лако распозна, јер се она мења од отворено сиве до мрке па чак и сасвим црне — и тако готово ни једна шарка није потпуно бојом слична другој.

Каменварка је друга наша отровница и врло је честа у нас, а има је готово на сваком крају. Она нема крста на глави као шарка али има пругу низ леђа која је испрекидана коцкастим мрким белегама а сем тога има на врху горње вилице један израштај у виду трна. И отров ове змије није безопасан.

Неке су отровнице стекле историско име као на пр. Египатска Рожна випера, коју су стари звали *Цераштес*, а на египћанским споменицима означена је са *Фил*; отровом ове змије Клеопатра је себи драговољну смрт задала.

Она живи у пешчаној пустињи и свој страховити изглед добија рожићима од којих има над оба ока по један.

Од уједа отровница многи људи плате главом. У Јевропи нису тако чести смртни случајеви услед уједа змијскога, али топли — тропски — предели, нарочито Источна Индија изгуби за годину по 18—20.000 људи само од уједа отровница. Ово је право убијање, јер ни једна од тих жртава није послужити отровници за храну а ни каквом другом циљу, сем ако се уме да то оне чине у одбрану своју, али оне нападају из потаје и имају увек могућности да се уклоне, што оне ретко кад учине. Ово мало користи што нам дају отровнице таманећи пољских мишева није у стању ни из далека да оправда штету што је почине својим отровом, и зато их ваља немилосрдно гонити и таманити, али треба знати разликовати отровнице од неотровних и врло корисних змија које никоме штете не могу нанети а корисне су требљењем пољских мишева, буба и црви који шкоде усевима.

У други ред отровних животиња долазе извесни *инсекти*. Њихов отров није у толикој мери опасан као змијски али понекад има рђавих последица.

Неке паукове спомињу још стари писци као Плинније и други и веле, да у Грчкој има један паук од кога уједен човек одмах се укочи, дрхти, повраћа и осећа ужасне болове у ушима и на табанима. И у јужној Русији живи једна феле паукова — Вальак — паук — за које се вели да су отровни. Свакоме је познато колико отече место где је и најобичнији паук уједе, а то је отицање знатније и скончано је са већим болом од уједа паукова већих и отровнијих.

Али међу зглавкарима није ниједан толико спомињат и описиван колико *скорпија*.

Природњаци најстаријих времена бавили су се њом и давали јој четиње мистеријозне значаје, приписујући јој велике моћи. — Сам пак изглед скорпијин, у коме је, готово рећи, оличена подмуклост и пакост, дао је повода не само маси старих народа него чак и њиховим философима, да скорпију завиђу у тајанствености и да чак и њен постанак начине ужасним доводећи га од трулих крокодила и тоне подобног. Пакост скорпија потврђују тиме што она не трпи мученье него се сама убија забадајући отровни врх свога репа себи у тело. Смрт наступа брзо. На врху свога кукастога репа имају скорпије једну

отровну течност, коју при убоју усисају у рану као и змије својим отровним зубима. Тим својим отровом убијају скорпије све ниже животиње па чак су и човеку у неким приликама штетне.

У Јевропи има више врста скорпија, а у Србији, колико је данас познато само једна.

Скорпије као и стоноге, живе под каменьем, у трулом стаблу, у пукотинама на зидовима, по подрумима и другим мрачним местима. Где их има радо се куће око патре у ноћу. Оне сваком приликом забадају своју отровну бодљу и убод је врло осетљив; место убода поцрвени, а наскоро за тим наступи несвестица, грозница, мучење итд. али жестина ових појава зависи од величине скорпије, од количине унесеног отрова у крв и од температуре, на зато се у топлим пределима горе пролази од убода скорпијиног него у умереним. Најжешће је опасна европска скорпија, а највише азиске и америчке.

Ситније животиње којима се скорпије хране, не могу да избегну смрт, јер их скорпија неминовно убија једном једином капи свога отрова.

Као од скорпије тако исто и пауци нису могли да придобију наклоност људску; њихова подмуклост, изненадни напади на жртву ухваћену у њихову мрежу и њихова сама спољашност нису могли да покрену у човеку ни естетичног ужуса као што бива чак и код неких инија отровница нпр. коралне змије.

И пауци су својим отровом опасни ситнијим животињама а човеку су веома непријатни својим уједом. У нас нема ни опасних паукова као што је нпр. паук-дављач из топлих предела, који са опружених малавши ногама мери 18 см. дужине, и за кога се вели, да диви жале тице као што је колибри и њему подобни.

И наше пчеле и осе имају својих отровних бодља, — жаока — оштријих од сваке игле и стоје у вези са жлездама које луче отров. Њихов је убод познат својим болом и запаљењем на месту убода. Више таквих убода могу да буду узрок смрти — што није тако ретко.

Кукуњански парох

— АЛФОНС ДОДЕ —

Сваке године, о Сретењу, издају провенсалски песници у Авињону веселу књижицу, пуну пунцату лепих стихова и лепих прича. Сад сам баш добио овогодишњу, и у њој сам нашао једну дивну гатку коју ћу покушати да вам преведем, скративши је мало... Парижани, пружите своје котарице. Најфинији провансалско брашно даће вам се онога пута.

Опат Мартин беше парох... Кукуњански.

Добар као добар дан, честит као злато, он је очински волео своје Кукуњане; за њега би Кукуњан био земаљски рај, само да су та Кукуњанци мало више задовољавали. Али, вај! пауци су плодни своје вреже у његовој недељници, а о лепом Ускрснем празнику причешће је остајало у дну његова путира. Доброга свештеника оно је веома болело, и он је непрестано просио у Бога милост да не умре док не поврати у тор своје растурено стадо.

И сад ћете видети да га је Бог услушао.

Једне недеље, после Ђевањђеља, Г. Мартин се попе на проповедницу.

— Браћо, рече он, да ноће вам је хоћете ли ми веровати: прошле ноћи, ја убоги грешник, нашао сам се пред рајским вратима.

„Закуцам и Свети Петар отвори ми!

„— Гле! ви сте то, добри мој господине Мартине, рече ми он; који ветар вас донесе...? и чиме вас могу услужити?

„— Господине Свети Петре, ви у кога је велика књига и кључ, да ли бисте ми могли рећи, ако писам одвећ радознао, колико имате Кукуњанаца у рају?

„— Вама не могу никакву молбу одбити, господине Мартине; седите, па ћемо заједно прегледати.

„И Свети Петар узе своју дебелу књигу, отвори је, и нагне наочари:

— Да видимо: Кукуњан рекосмо. Ку... Ку... Кукуњан. Ту смо. Кукуњан... Мој честити господине Мартине, страна је славни празна. Ни једне душе... Нема Кукуњанаца ни колико рибљих костију у једном куранду.

„— Како! Никога из Кукуњана овде! Никога? То није могућно! Видите боље...

„— Никога, свети човече. Видите ви сами, ако мислите да ја збијам шалу.

„Ја, тешко мени! стадох лупати ногама и, склопљених руку, запомагати. На то ће Свети Петар:

„За Бога, господине Мартине, немојте се толико нпдати, може вас капља ударити. У осталом, ви томе нисте криви. Знате шта? Ваши су Кукуњанци зацело привремено у чистилишту.

„— Ах! смилујте се, велики Свети Петре! допустите бар да се видим с њима и да их утешим.

„— Драге воље, пријатељу... Ево, навуците брзо ове сандале, јер путоки тамо нису поплочани... Тако... А сад идите право преда се. Видите ли тамо, у дну, на углу? Тамо ћете наћи једна сребрна врата, сва ишарана црним крстовима... десно... Куцните, па ће вам отворити... Адесијас! Останите здраво и весело.

„И ја сам пшао... пшао! Какав пут! кожа ми се јежи над само помислим на њега. Једна уска путања, обрасла трњем, посута пламеном који се светлио, и пуна змија које су шиштале, доведе ме до сребрних врата.

„— Куц! куц!

„— Ко то лупа! зачу се неки промукао и тужан глас.

„— Парох из Кукуњана.

„— Из . . . ?

„— Из Кукуњана.

„— А! . . . Улазите.

„Ујох. Велики диван анђео, с прилична црним као ноћ, у хаљини која је сијала као дан, с дијамантским кључем о појасу, писао је, кврц-кврц, у једној великој књизи, дебелој по она светога Петра . . .

„— Укратко, шта хоћете и шта тражите? рече анђео.

„— Господине анђеле Божји, хоћу да знам, — ја сам можда прло радознао, — имате ли овде Кукуњанаца.

„— Кога? . . .

„— Кукуњанаца, кога из Кукуњана; знате, ја сам њихов свештеник.

„— А! опат Мартин, је ли?

„— На служби, господине анђеле.

„— Рекосте дакле Кукуњан . . .

„И анђео отвори и стаде прелиставати своју велику књигу, влажећи прст пљувачком да би се листови лакше превртали . . .

„— Кукуван, рече он и дубоко уздахну . . . Господине Мартине, у чистилишту немамо никога из Кукуњана.

„— Исусе! Марија! Јосифе! никога из Кукуњана у чистилишту! О велики Боже! па где су онда?

„— Где? у рају, свети човече. Где могу бити?

„— Али сад иђеш из раја . . .

„— Из раја!! . . . Па?

„— Тамо нису! . . . Ах анђели небесни! . . .

„— Шта ћете, господине попо? ако нису ни у рају ни у чистилишту, средине нема, онда су . . .

„— Благи Боже! Исусе, сине Давидов! Ај! ај! ај! је ли могућно? . . . Да не није велики свети Петар слагао? . . Али није; није нетао кукурекнуо! . . . Ај! јадни смо ти! како ћу ја у рај, кад у њему нису моји Кукуњанци?

„— Слушајте, јадни мој господине Мартине, кад баш хоћете по што по то да сте начисто и да се својим очима уверите шта је у ствари, пођите овом путањом и трчите, ако умете трчати . . . Наћи ћете, лево, једну велику капију. Ту ћете се известити о свему. Бог нека вам буде у помоћи!

„И анђео затвори врата.

То вам беше дугачка путања, сва посута живом жеравицом. Ја сам се поводио као пијан; на сваком кораку спотицао сам се; био сам гола ноја, на сваној длаци на моме телу беше по трашка зноја, а жеђ ме је страшно морила . . . Али, са сандалама које ми добри свети Петар беше поклонио, ноге нисам изгорео.

Обилазак и пропаћивање Ђукова радња у Загребу

„Кад сам се доста пута био спотакао тетуљајући, уследах с леве стране једна врата . . . не, него капију, једну огромну капију, широм отворену, као врата од какве велике цркве. Ох! децо моја, какав призор! Ту ме не упиташе ни ише! ту се није ни одмах списак. Гомилама се улазило, браћо, унутра, као што ви недељом улазите у крчму.

„По мени беху избиле крупне трашке зноја, на нпак ми беше зима, обузимаше ме језа. Коса ми се кострешила. Осећао сам загоретину, печено месо, нешто као мирис који се осећа у нашеи Кукуњану кад потковач Елоа пече коњу какво старог магарца да би га потковао. У овом сагушљивом и зажареном ваздуху једва сам дисао; чух ужасну грају, јечање, урлик и проклињање.

„— Но! хоћеш ли ти улазити или не? — рече ми један рогати демон и муну ме својом виљушком.

„— Ја? Нећу да уђем. Ја сам пријатељ Божји.

„— Ти си пријатељ Божји . . . Но, па шта ћеш онда овде, губо једна? . . .

„— Дошао сам . . . Ах! Господе . . . ја се једва држим на ногама . . . Дошао сам . . . дошао сам из далека . . . да вас понизно упитам . . . да . . . да, случајно . . . немате овде . . . кога . . . кога из Кукуњана . . .

„Ах! огња ми паклени! ти се чиниш луд, као да не знаш да је сав Кукуњан овде. Но, ружни гавране, погледај, па ћеш видети како ми овде частимо те твоје славне Кукуњанце . . .

„И ја видех, посред једног страховитог пламеног вихора:

„Дугачког Кок-Галина, — ни сте га сви познавали, браћо, — Кок-Галина, који се тако често опијаше и тако често девсташе своју жену Клерону.

„Видех Катарину... ону малу невољницу... с подигнутим носем... која је сама спавала у шупи... Ви се већ сећате, драги моји!... Али да идемо даље, рекао сам и сунише.

„Видех Паскала Доа-де-Пов, који је једно своје зејтин из маслина Г. Жилијанових.

„Видех жетелицу Бабету која је, набирчећи класје, да би брже увезала сноп, шакама дизала жито за гомиле.

„Видех чича Гранџан, који је тако лепо подмазивао зејтином точак својих колица.

„На Дофину, која је тако скупо продавала воду из свога бунара.

„На Тортијора који је, кад би ме срео с причешћем у руци, пролазио мимо мене с капом на глави и с лулом у зубима... поносит као Артабан... као да је цео срео.

„На Кулоа са његовом Зетом, на Жака, на Пјера, на Тонија...

Узбуђени, бледи од страха, присутни зајечаше, видећи, у пакли широм отвореном, ко свога оца ко своју мајку, ко своју бабу ко своју сестру...

— Ви вазда осећате, браћо, пастани добри опат Мартин, ви вазда осећате, да ово не може овако и даље остати. Ја одговарам за ваше душе, и ја хоћу, хоћу да нас спасем из провале у коју срлате главачке. Сутра ћу припонути на посао, још сутра. А посла ће бити доста, Ене како ћемо урадити. Да би се све свршило лепо, треба све радити по извесном реду. Иће ћемо ред по ред, као у Жонкијеру над игра коло.

„Сутра, у понедељак, исповедаћу старце и бабе. То није ништа.

„У уторак, децу. С њима ћу бити брзо готов.

„У среду, момке и девојке. То може дуго трајати.

„У четвртак, луде. Прекратићемо.

„У петак, жене. Рећи ћу: Само без причања!

„У суботу, воденичара!... За њега самог један дан неће бити много.

„И, ако у недељу будемо готови, биће још срећни.

„Видите, децо, кад је жито зрело, треба га жети; кад је вино ђаконено, треба га пити. Доста је пријатног рубља, треба га опрати, и то добро опрати. То је што ви желим. *Амен!*

Што је речено би учињено. Рубље је преливено цеђом.

Од ове знамените недеље мирис Кукуљанских врлина осећа се на десет миља у около.

И добри пастир Г. Мартин, срећан и пун радости, уснио је друге ноћи, како се са целим својим стадом, у сјајном спроводу посред запаљених свећа, у облаку од тамјана који је мирисао, а окружен децом која су у хору појала *Хвалите*, пење осветљеним путем царства Божјег.

Ето то вам је прича о Кукуљанском пароху, онаква како ми је заповедио да вам је испричам онај велики враг Рукавац, који је опет чуо ту причу од другог једног обешењака.

(Превео с француског **Д. Л. Ђ.**)

Утисци
с канала ла Манша

I
Полазак у рибολов

Обичај је да се лети бежи из вароши било у какво купатило, било на море, село или на куда, тек само да се промени место становања премењи начин живљења. Ма да је Август месец оне године прс хладан но топао, бар у Паризу, ипак, све што је могло да се мало више изван градских зидова, па ма то било и до првог предграђа, разишло се куд које. Па и ја сам кренуо у једно село на Атланском Океану.

У *Инор* стигао сам око 5 ¼, ч. Станица је удаљена од села за 3 км. Пут води кроз саму шуму, силазећи између три брда. Шума је пуна зечева. Од станице до села видео сам их неколико где претрчавају преко друма.

Ушао сам већ у село, а иора још нисам видео. Оно је с друге стране села.

Кад велим *село*, треба да разумете лепо грађену насеобину од две хиљаде становника. Све су куће двоспратне, а има их и од више спратова; улице су нивелисане, бар главније, а ирле добро калдрмисане. Кад вам речем да је село канализано и да има свој водовод, онда ћете знати разлику између овога села и наших варошн у Србији.

Ово не рекох да покудим нашу неуређеност, но да истакнем уређеност иностру.

Инор је на северозападном крају Француске, у *Нормандији*. Само неколико десетина километара канала Ла Манша раздваја га од Енглеске.

Једва сам нашао стан. Све је било издато.

Становао сам код породице у којој беше човек, жена и двоје деце: мушкарац и девојчица.

Све је становништво сам рибар. Па и мој газда такође. Тек што је био стигао из рибολова. Имао је дан и по да проведе на суву, у својој породици, јер му је требало остатак времена тунарати ради опреме за ново путовање.

Да се поиснем у своју собу, требало ми је проћи кроз њихову кухињу.

Затекао сам их при вечери.

Он, око 30 година, обријане браде и бркова, омален, суновљав; очи му зелене као море, — прави поморац. Она, витка, крупна, разговорна, као све жене. А деца? Лепа као сва деца, кад их чисто дуже и кад не плачу.

Постела ми још није била спремљена, морао сам мало застати код њих.

— Седите, господине, сад ћу вам спремити собу. Ево само да нахраним децу. Знате, трче по цео дан на кад у вече, а они као курјаци — све би појели. Ну, збиља, хоћете ли и ви једну њсу супе. Није рђава, господине, узмите! Да видите каква је и наша супа, на селу! Узмите, знате, онако, без церемоније, — као да сте код своје куће! Нудим вам од свег срца, узмите!

Све је ово било изговорено тако сасердно, да јој нисам могао одбити. Седох за сто, њса товле супе већ се пушили пред мном.

Деца се прибила једно уз друго, престала да једу и нешто шапућу. Млађи, њушкарац, занукао на жицрет у леву ноздрву а палац у полу отворена уста, па ме посматра. Домаћин, обрисавши уста убрусом па, пошто ме мало загледа, осложи ме:

— А ви њсло остависли Париз, па дошли да се одморите и да видите како и ми живимо, ми, сироти поморци?

— Зашто сироти? Упитах га ја.

— Тежак је то живот, господине! Ето, тек што сам приспео, још ми одела пуна мора, а већ ми њсла опет на воду. По три четири недеље не видимо земљу, а кад се крећемо у њелики риболов, тамо до *Исланда* или *Нове Земље*, прође, Бога ми, по неки пут, и по осам месеци а од земље нигде ни помена. Има их, знаш! који се никад и не врате дома. На још кад земљу не видимо, и којекако, али, понекад, њсмо од не дале од три четири миље, па домаћу нам је; по цео дан у њу гледамо, а не ноже се на обалу. Е! то је најгоре!

— Нек је само здравља, господине (у Француској се свакоме вели: „господо“ или „господине“), све је лако онда, додадох ја, незнајући шта друго да му рећем. Био сам и сувише уморан. Једва сам чекао да легнем.

По други пут провађена и похарана Њукова родбина у Загребу

— Ово, јест, тако је! А здрав сам, хвала Богу! Ама њиак је тешко. Па онда и она војска! Ето, ја сам служио тридесет месеца, а мој брат четрдесет. Мога су суседи држали само двадесет и пет.

— Како вам одређују те рокове?

Ово га упитах, ма да сам знао закон о регрутовању, упитах га колико да видим шта мисли.

— Ја, Бога ми, право да вам кажем, не умем вам то рећи. Тек само знам ово: узму нас на какву ратну лађу и никад нам не кажу колико ћемо на њој остати. По неко проведе све време на француским обалама — у Тулону, Бресту, Шербуру . . . а ја сам чак и Кину видео. Ово, сад ми је мило, ама не би желео да је још једном видим. Тако, држе нас, држе, па нас тек једног дана отпусте. Кад су ми рекли да идем кући, било је равно тридесет месеци од кано су ме били узели на лађу. Не, али што је истина, истина је — нису „лојални“ при одређивању рока! Бога ми, да ми каквог другог рада има дома, не бих више ишао на море. Ето, кад бих само могао да зарадим три франка дневно, ишао бих тамо, видели сте, кад сте ушли у село, у ону ужарицу крај пута, лево, сто њиао бих да плетем конопце, али не плаћају више од два франка дневно, и то о радниковој храни. Мало је! А то је једино што би на дому могао радити. Али да ми није жене и деце радио бих пре овде, у селу, и за толико, но што бих се враћао на море.

Ово рече па уста да ми покаже једну кинеску *сабљу* коју је донеоо Кине.

— А колико зарађујете овако, лоњећи рибу?

— Па, према лову. Отприлике, тако, око 1200 франка годишње. И то имамо два месеца, зими, слободна, те остајемо дома. Сад, ко хоће и за то време да ради, а ја радим кадгод има рада, Бога ми, може да заради овде, у пору, још једно 100 франака.

У том се зачу преко степенища лупа *„сабоа“* (дрвених папуча) и указа се газдарица са свећом у руци.

— Е! Изволите, господине, знам да сте уморни! Ако је по вољи, постела је прострта.

— У које ћете доба, сутра? запитах домаћина.

— Тако око четири по подне. Кревељење се из Фе-

кама; тамо су све веће лађе усидрене, јер онде, у Ипору, немају кеја на је приступ обали немогућ. Има повише лађа спремних за пут, ако хоћете, дођите да видите кад се крећемо.

— А колико има до Фекампа?

— Око 7 км., друмом, али преко Фализа, за један час тамо сте.

— Ако је по вољи, ушаде газдарица, хајдете са мном, ја ћу се кренути по ручку, а он мора још изутра.

— Е баш вам хвала, одавно сам желео да видим полазак у риболов! Лаку ноћ, газдарице; лаку ноћ газда.

— Лаку ноћ, господине, лаку ноћ! Пријатно спавање!

* * *

Још кад сам читао Лотија „*Исландске Рибаре*“, остала ми је жеља да видим њихов полазак у риболов. Стога сам једна чекао да сване, а да до неко доба ноћи нисам могао заспати то се већ само по сећи разуме: као сви они који од сутрашњег дана очекују неку велику радост, а ја сам се, заиста, много радовао помишљајући на сутрашњи дан.

Скинуо сам се и легао. Немогући заспати, станем разгледати собу. Два велика прозора гледала су на море. Нисам га могао видети, јер је било врло облачно, али сам му слушао ломљаву таласа о камениту обалу.

Према мени, на зиду, у средини, висио је на дрвеном крсту разапет Исус Христос, саливен од туча. Између врата и леве руке, била му је задевута шишпирова грањица. Десно од крста једна мала икона Исусова, а до ње, једна велика икона на којој стоји забележено: дан рођења и крштења газдаричина и свештеников потпис. Лево, мала икона Мајке Божје, а до ње, слична овој првој, представљајући крштење, са даном крштења и рођења газдина. Више Распећа скулптованог, висило је, у великом позлаћеном раму, гравирано Распеће, а са обе стране овога, у црним рамовима, две велике иконе: лево Исус Христос, десно Богородица. Око скулптованог Распећа и оних малих икона, биле су разапете по зиду једне велике бројанице, у облику срца. Сутрадан видео сам да су бројанице биле из Лаура, тог француског одшелника. Сниже бројаница, биле су поређане једна за другим тринајест сличица у боји, представљајући Христов пут на Голготу, а испод оних сличица био је камин. На њему, у средини, опет крст и на крсту Христос; лево једна Христова статуа од гипса; десно још једна статуа, црна, неког свеца са малим Христом у руци. На крајевима камина две статуе од позлаћеног гипса, Јованке од Арка, једна с крупом на глави и заставом у руци; друга у оклопу и с мачем исукланим Између њих биле су још две вазне с пеканким осушеним цвећем.

До камина је нормандијски орман, а на њему, такође, две вазне с цвећем од хартије и, под великим стакленим поклопом, на позлаћеном престолу, један петодинарац и венчани венац. Више њих, на зиду, неколико фотографија (газда у војничком морарском оделу, газдарица као девојка и још неке друге) и три велике иконе у боји.

Између прозора био је умиваоник с огледалом, до њега један мали сто и две плетене столице. С друге стране собе, кревет са разапетим пеном од неке прене вунене материје, а крај кревета ноћни сто и више овога, обавезно, још један скулптован венац.

Као што видите, нимало би се од чега окитити читава оваква црква.

Ко жели да види шта је Богобојажљивост, треба да дође у ово приморје.

* * *

Киша и жагор пробудише ме. Било је шест часова. Кад сам ушао у кухињу, већ је цела породица била на окупу. Баш сам стигао кад се домаћин спремао да пође. Изађе мало пред кућу, погледа у натупљено небо, па се врати и седе на једну извртњу котарицу.

— Баш немате данас среће! Ево где ће киша да вас испрати на пут.

— То нам је баш свеједно, господине; вода је вода, па било она из мора или ова са неба! Ми смо научили да смо увек мокри.

— А зар се не бојите рђава времена?

— А која је ваљда бојати се! Не убојамо се! Уосталом, киша не значи ништа. Ми нам више волимо велики пљусак но мали северац.

— Збиља, а кад сте на океану, тамо, далеко од обала, па кад се усталаса, кад море постане *огромно*, како ви велите, да ли вас је страх онда!

— Бах! Немамо кад на страх ни мислити. Навика је то, господине, на смо хладнокрвнији но ви „*Парижани*“ који море са обала гледате. Уосталом, кад наступи велика бура, да више писмо у стању лађом управљати, ми се онда препоручимо Господу и Светој Деви, и то нам је до сад увек помагало.

Ово рече, па се саже и пољуби ћерчицу. Она га погледа својим азурним, детињским очима, па му обаве своје ручице око врата; протре мало своје нежне образе о храпаву кожу рибарову и пусти га. Затим приђе сиочићу. Ну, овај се беше нешто збунио око једног куханог рака, па ни да погледа у оца. Он га узе у своје развијене руке, протресе га мало, као да му хтеде одагнати мисли од оног рака који сад лежаше полеђушке на поду, и љубећи га рече му: „Сиче! иде тата!“ па га пустивши под, а дете потрча раку. Пружи ми руку, ја му пожелех срећан пут, и он изађе из куће, а жену и не погледа!

— Е! Зар господин не рекосте збогом?

— Видећемо се ми још једном, у Фекану.

И оде.

А жена? Бар да погледа за њим! Скупи децу у један крај, па поче да распрема по кухињи.

Дуго сам је гледао како весело ради. Дивио сам се храбрости ових добрих људи.

— Зар вам није жао?

— Чега ушта не она зачуђено.

— На муж ваи полази на море; можда се нећете видети више недеља!

— А! Није то ништа! Само кад не иде више у велики лов, тамо око Исланда или Нове Земље.

Сироти људи! За њих је исландски лов тако велика несрећа, те, крај ње, не опажају остале.

* * *

Око два часа по подне стадоше пред кућу једне велике двоколице, пуне жена. У празничном руху, с шеширима на глави, изгледале су као кад се спреме да иду у цркву. Ја сам их посматрао с прозора, док не уђе газдарица у моју собу. Обукла се и она лепо, метнула чак и мидер, једва сам је познао.

— Због кише која је падала целе ноћи, решили смо се да узмемо кола, јер су друмови покривени блатом, па ако хоћете, можете и ви с нама? Оно, истина, нису баш најлепша кола, сељачка су, што товаримо храну, али шта ћете, у селу смо!

Разуме се, ова ми је понуда била добродошла, јер сам баш бринуо како ћу по блату, а хтео сам пошто било да идем у Фекан.

Сем кочијаша, било нас је у колима осморо одраслих: седам жена и ја. А између нас беше се утиснуо још и четворо деце. Уступ, сустигосмо једног младића, пешака је да испрати оца. Жене позваше и њега, и он се прикачи за задњи део кола. Наслоњени на лотре, студ у леђима, пријатно смо се трцкали. И поред једнистевно добрих друмова у Француској, једва сам чекао да стигнемо. Готово сам се чак и кајао што не бејах пошао пешке.

Чудноватo је, све околашње жене, скоро посведневно, иду из Ипора у Фекан пешице, и то са пуним уприма рибе, а како сам из њихова разговора доцније садгод иду на испрађај оне узимају кола! Ма да ми газдарица рече да су их овога пута узеле због блата!

Говориле су много, о свему, изузевши о путу оних које ће испратити; а деца, седећи између њих по поду од кола, јела су неке колаче, ма да тек беху устала од ручка. Занимало ме је да слушам како говоре, јер у овом крају Француске, као и у осталим провинцијама, нагласак је сасвим друкчији но у Паризу, а поneке речи чак и изговарају друкчије. Тако у место *droit* изговарају *dreuet; semaine* место *semaine; itou* за *aussi; chat* зону *ca*, а *comme ça* изговарају *comme cha*. Велике сам муке имао да их разумем, јер су све говориле и много и у исто време.

Тако сам ушао у највећој граји у Фекан. То је град који најбоље познају у Француској Срби ћаци. Обично су ту долазили кад им нестане пара, *да проведу лето*, ма да их је било који су и до пола зиме остајали. Редак је Србин, који је у Паризу учио, а да у Фекану није бар неколико месеца провео. Чисто ми је чудноватo да сам и сам у њему свега једном био и само по дану проб авио. Нежање, а лако трошење, то је болест од које ван пати држава, а коју болујемо и ми сви, појединце.

Сишули смо се на кеју, баш уза саму лађу која се љељала на малим талласима, без којих није никад на Ла Маншу. Људи су довршавали припрему за полазак. Жене им додадоше котарице, које су собом биле донеле, пуне разних потреба за пут: јаја, масла, црна лука, пребубка . . ., па се разиђоше по чарнији да покупују, кад су већ у граду, што им треба да понесу у село, а ја уђох у лађу.

„Gambetta". F. 1494, то је име и број лађе. Зелено обојена, средње величине рибарских лађа, са две катарке и два једрила, стајала је без имало спремања за полазак. Људи, њих 26, товарили су остатак мреже и буради што је још лежало на обали. Како ми један од рибара рече, имало је на лађи мреже у дужини једне морске миље, и 600 буради од по 120 кгр.

Желео сам да им видим кабине за спаваше. Стога замолих, по свршеном товарењу, да ми их покажу. На предњем делу лађе спавају *„млађи"*, на задњем, *„старији"*. То је сва разлика, иначе су кабине у свему подједнаке.

Кроз један отвор, дост уски, низ потпуно вертикалне степенице, спустио сам се у предњи део. Бејах ушао у једна мрачан простор испуњен загушљивим ваздухом; кад сам се хтео исправити, ударио сам главом о таваницу. Запалише једну лампу која је висила о једној зарђалој жици, стало све чађаво, ситнић се пушио. Видех се у једној собици. На средини, пећ за кухање са великим масним мрљама, а око ње разни отпадци јела; рибљи костури, љуске од јаја, чешњеви бела лука, репушине од разне зелени . . . У дну висило је неколико пари великих рибарских чизама умашаних лојем и неколико усмолених широких кошуља и гаћа које рибари носе да се сачувају од воде; по поду лежале су боце с вином, а у једном углу чучало је једно повеће буре *„сидра"* (јабуковаче), неколико котарица с јелом, што су ни жене биле малочас донеле, један огромаи лонац, неколико шерпења и једно десетак крњавих земљаних тањира. Више њих висило је једило и једна велика цезва за кафу, а свуд унаоколо обавила се једна нисна и дугачка клупа, сва масна: види се да ни служи у место стола.

— Не замерите, господине, прљаво је. Тако је увек док смо у пору, али, чим се пренемо на пут, ми то све очистимо и држимо у реду.

— А где су вам кабине за спаваше?

— Па, ево, овде, са стране.

И показа ми на бокове од олаје. Одмах изнад клупе угледах четири руне лево, а четири десно, и то у два спрата по две. Навирих у прву до себе; мрак и задах задрхташе ме.

— Дајте ми једну свећу, не видим ништа!

— А немате шта ни видити, господине, рече мој газда и пружи ми упаљену лојаницу.

Провукох главу кроз отвор, кроз који се добља човек но би могао лако провући, и видех један простор од два метара дужине и једног ширине, и таман толико висок да може човек да седне, али да се претходно добро погрби. Угледах једно небе, душек и јастук. Све су оне постељне ствари биле неке неодређене боје, какву никада дотле нисам био видео. У оваквој „*кабини*“ (ћошак, боље би било рећи) спавају по њих двоје.

Изгледало ми је као да сам био спушо у какву породичну гробницу.

Нигде прозора. Кроз онај једини отвор, одозго, продире се и људи и светлост и ваздух.

Изнад сваке постељне рупе, виси, у трубу умотано, парче мушеме. У случају ружна времена, њу спуштају те их штити од воде, јер, заборавих рећи, кроз онај отвор још и киша улази. Како ли је тек онда у овим забранама кад се још и ове мушеме спусте?

Два су у „*куси*“ распрекала једну од оних горњих кабина.

— Волите ли што Ђете на пут?

— Волимо! одговорише оба у глас.

— Деца су још, господине, још не познају свој занат, рече један од морнара.

Једва сам се видесао чистог ваздуха кад изађох на светлост.

Већ је било време за полазак. Поскакаше сви на обалу, поздравише се с познаницима и изљубише децу. Са женама се чудновато полубише: приклонише образе једно уз друго, и то само поједном. То би све. Никада нисам видео хладнијег пољупца; рекао би човек иконе су целивали. И вратише се у лађу.

Реморкер, што је требао да их пристаништа извезе, већ је био привезан у бокове.

Наједнои закрипаше чекрци, дизали су велико једро. Да би што више придобили снаге и осоколили се на рад, сви су у глас викали:

— „Хајде, хајде, хајде!... Сад, сад, сад!... Тако, тако, тако!... Још мало, још мал, још мало!... А! а! а!... Ту је, ту је, ту је!...

Кад је једро било на своме месту, људи поскидаше каше, окупише се око велике катарке, испод чина Богородичина, прекрстише се, загледаше се мало у Богородицу па се поново прекрстише и помегаше каше. — Молитва је била свршена. На обали, жене су се такође крстиле.

Реморкер рикну, око точка изби неколико великих белих мехурова, заљуљаше се пода и *Гамбета* се крену.

Све се ово изврши за неколико секунада, једва сам имао времена да скинем шешир и да им довикнем:

— „*Срећан вам пут!*“

Тек сам тада појмио њихову хладнокрвност. У оној кратној молитви било је толико наивности, толико искрености, толико поуздања, толико наде, вере... Она их је подржавала.

У том се зачу звоно, знак да отпочиње продаја рибе, лицитацијом.

Толико сам пута равнодушно слушао ова звоњења, али ми се у томе трентутку учиниште величанственим, тужним...

Жене продужише прекинуте разговоре, зачу се жагор, захори се смех. Само сам ја био невесео!

Лађа је излазила из пристаништа. Ја се пожурих до на крај кеја, који се дубоко пружаше у море, да је још једном видим.

Низ љубичасто небо, као какав зажарен диск, спуштало се сунце у свом тријумфу, полако, достојанствено. Вода се блистала и рујена једрила горела су у вечерњем пламену. Гамбета је, као какав џин-галеб, јурио по хоризонту.

* * *

Сустигао сам жене; већ беху поседале у кола.

Тек што смо изашли из града, а кроз густо грање крај друма помоли се млад месец, светао, блед, као ноћник који но целу ноћ бди.

Кола су јурила но другу, а коњски топот мешао се са веселим ћеретањем жена. Гледајући их, већ њима је било матера чија су деца на море отишла, помишљао сам на своју мајку која ме је увек са страхом, дрхтећи, чекала да се са обичнога купања вратим.

У Нпору, 13. августа 1902. год.
На Камилу Ли Мастру.

Ст. К. Павловић.

Идеја Словена

У ПОЉСКОЈ

Дело са којим се већ дуже време занима један између даровитијих чешких писаца носи наслов „Dějiny české literatury.“ И ако уважени писац на том делу већ од подужег времена ради (скоро десет година) ипак га још свршио није, а то се писцу може само у похвалу приписати! Писац свој посо озбиљно схвата, па зато и жели да му он што потпуније за руком изиђе. Ми имамо већ тринаест свезака Вачекова дела пред собом из којих се лако увиђати да, како је писац са необичајеном маром и примерном објективношћу на папир слагао све, што је у његово дело смештити се имало. И чешка критика изрекла је писцу своје признање. Општи суд чешке критике гласи: Да Вачек нема такмаца међу онима, који су до сад радили на тој литерарној врсти.

Са тринаестом свеском Вачек је ступио у почетке минулог (XIX) столећа. У тој свесци једна глава носи горе истакнути назив: Идеја словенска у пољацима. Намера ми није да пробирам цео материјал обухваћени у тој глави. Како су велики песници разних словенских племена, схваћали и тумачили „идеју словенску“ ја мним неће образованијем Србима бити непознато. Прича се за словенске народе да су још млади, да још нису — да се сликовно изразимо — стали на мушку снагу; нели се: Словенима припада будућност, што значи: да смо ми Словени позвани да тек у будућности много стварамо и знаменита дела да извршујемо. Мисли се да је наш позив у будућности, да остали, несловенски, народима дамо нову снагу, подмлађење и ду-

шевну смертницу. И многи од бољих мислилаца словенских вертиј у тај замашни задатак словенских племена. Вертујемо и ми у њега! Вертујмо и свакој својој разноврсној задатак и остварићемо!... Ако хоћемо да пређемо и најсветлије листови људске историје у будућности нама припадају, морамо то заслужити предузимљивошћу нашега духа.

За „словенску идеју“ већ се не може казати да је млада. Она се развија више од једнога века и већ је достигла високи стадијум развића. Где? када? и како је *словенска идеја* никла? то не могу овде износити. Да то изнађем и расправим ја нећих смео на се ни примити. Ја сам рад на овом месту изнети само једно ипе код нас мало познато; рад сам проговорити о једном песнику, који је још пре Колара словенску узајамност у појезији обрађивао. Тај песник, а рецимо и предходник Коларов, дове се Антоније Марек. Градио о животу и раду његову узимамо у главном из Влчекових Dějin české literatury.

Антоније Марек родио се десет година раније од Колара, дакле 1785 године, у Турнову, варошици која се налази у северној Чешкој.

У 16 година живота дошо је на филозофске студије у Праг. У то време (1801 г.) јозефински либерализам уступање већ пред наступајућом католичке реакције. Но иак бејаше на правној универзи, неколико професора, који живљаху још у традицијама либералистичким из времена владавине Јосифа II. Да наведемо само неколико важнијих имена, чијем је утицају подлегао и млади Марек. То бејаху Сајбт, Мајзнер и Корнова. Нарочито је био њихов утицај знатан на религиозне мисли Марекове. Захваљујући том утицају Марек кроз цео живот остаје деист-рационалиста. Један од именованих професора, Мајзнер, писаше своја дела са богатим и углађеним стилом, виландовским, чему се и Марек од њега поучио.

Оставивши 1804 г. Праг и пређавши у Литомјержице на богословске науке, упознаде се Марек с' Јунгманом с којим се за увек спријатељи. Одавност његова к Јунгману бејаше велика. Жела му је била „с његовим (Јунгмановим) осећајем осећати, у његовим наукама живити, његовим очима у ширину и дубину словенских народности гледати.“ С Јунгманом заједнички се учио,* заједнички с њим излазаше на шетњу и прављаше излете. Остао је с Јунгманом у трајној преписци литерарној од 1807 г. (кад је оставио Литомјержице), па кроз пуних 40 година, све до Јунгманове смрти.

Марек није много песама написао; све његове песме уиште би у једап омаљи свезак*). На иак што је написо од великог је значаја, јер у својој појезији обрађује оној мисаони свет у који ће неколико година позније ступити и Јан Колар. У њему Влчек види непосредног предходника Коларова.

Мислим да би за Србе било од мале вредности описивање форвалне стране Марекове појезије, зато ја ту страну и напуштам и приступам одмах кратком излагању *идеје*, којом дину песнички радови Марекови.

Највећи песнички производ Мареков је „песничко писмо“ упућено Јунгману.

При читању тог *песничког писма*, познајемо Марека као привременика јозефинског либерализма. Ту се оштро осуђује и насилничка реформација (чешки табори у двојестим годинама XV века) и насилничка противу реформација (Белогорска битка 1620 год). Марек се управо хвали како је у непокрет отишло таборско пустошење; нева, како је белогорско земљиште некад заливено и обојено чешком крвљу овет поприпло и добило старо обличје: нада се да је и Јозлолика (Језуитизам) пошлава за увек одстрањена. То је и сувишна хвала за век који смо управо предали историјском суду! Из тог што наведосмо можемо судити, да је Марек био песник — хуманиста, и то најчистијег зрна.

Доба у којем је Марек своје песничко писмо писо, бејаше неутешно за Словене: Балкански народи чамаху под турским господарством, Пољска, раздељена, Чеси се компаху под превлашћу немачком а и остали Словена аустријских бејаше бедан положај, једино Русија бејаше снажна и слободна, па се није чудити што у њу песник све своје наде полаже. Марек је био топли руссофил а то руссофилство му је у душу усадио Јунгман. Он слави Русију као једину заштитницу потлаченог Словенства. Он на истоку види прави дух *славије*, види само пространу руску државу; види Словене где живе својим животом, обрађујући мирно своја поља и просецајући валове Црног и Северног мора својим лађама. По убеђењу песниковом, Руси живе а остали Словени пропадају. Нас Чехе (узвишује песник) јрски Тевтон убија и гњави, на једној страни, а на другој, браћа наша, једно живе међу Отоманп; раскомадана је држава краља Светополука а ратоборним Србима у борби с Турцима већ малаксава јуначка рука. Песник готово неверује у силе осталих Словена, па стога и види у Русији спасителњу свију њих. Све нам је отето, само нам још:

„Жезло Пуриково није истргнуто,
Оно је продужао и васкле татарско круто,
Још и данас стоји Москва престоле старословено,
И градови Петра Великог одолевају непријатељева сплетке...“

Песник са заносом нам прича, како Русија царује и влада над грдним просторијама Европе и Азије. Марек се нада да ће једина самостална држава словенска, Русија, са самим својим егзистенцијом и моралном силом одучати све остале словенске народе и у њиховој слабости и несамосталности дати им потпоре. Руска и осталих Словена просвета и језици, изјављене себи поштовање, као што прориче немац Шлецер. Словенство ће себи онако поштовање у Европе изнудити, као што су га већ изнудили Добровск, Копитар и други. Марек је имо пред очима велики идеал „тједињење Славље,“ неваше, да остварење тог идеала само, може утаспти његову тугу.... Ако се Чех није био у стању одржати као Чех, — он ће се бар под културном и језичном заштитом руском одржати као Словен. Тако је далеко Марек запливао у простране руссофилске воде!

Тако силну наклоност к руссофилству одневоао је код Марека Јунгман. Јунгман је неуступљиво проповедо да ће руски језик прогутати све остале словенске језике. То веровање словенске довело је Јунгмана тако далеко да је чак и у утицају пољска установа г. 1831 видио корак у напред да руски језик постане свеословенским језиком!

С тим што је довде речено није нам намера била порицати да у Марековим песмама нема и локалног чисто чешког, патриотизма, Има га. Тај патриотизам чешки исказан је најснажније у другом Марековом овећем песничком раду: „Послапици к Јунгману,“ написаној 1817 г. у фебруару, а печатној тек 1820 г., пошто је цензура нешто из ње прецртала. Та песма је потекла из реминисценција песникових на Литомјержице, где се с Јунгманом здружио и поверљиво општио. Песник се сећа красних дана, које је са својим пријатељем проводио, сећа се шетњи, разговора и других милих успомена које му је у души — веома разнолика — околина литамјержицка оставила. Али у песми песник заклази и у прошлост чешку, и опева давна славна времена: досељење чешке у данашње земље; њихов онадашњи живот, државно уређење. Ту се описују обичаји из старих времена, културно развиће чешко, културни зенит, који су Чеси достигли у средњем веку и т. д. У песми није пропуштено ништа што Чехе у прошлости уздиже и што их ставља на заједничку ногу са осталим великим цивилизованим народима. Из свега што наказано у „Послапици к Јунгману“ изилази: да је ту песму написо, прави патриота, одушевљени Чех, надахнути Словен и прави, некорумпирани љубитељ народа свога. Песник боца поглед на целу, многим бојама изилазану историју чешку, воћен од литературнике, патријархалне владе земаљске, на све до времена кад су чеси изгубили своју самосталност, коју су нековима јуначки бранили од страшних и непомирљивих противника, не само њихових, већ у опште словенских — од Немаца. Упоређујући прошасту славу и живот са оно времена (кад је песник живио и певао) пропадањем, мртвилом, песник неутешно туги благосиљајући прошлост славом искићену а прокпињући садашњост малу и слабобпу испрлану. Марек се немогаше ослободити од сентименталног романтизма, коме подлегаху у његово време готово сви књижевници словенских народа.

Крај спева: *Послапица к Јунгману* веома је интересантан а и поучан за сваког ко хоће да се словенски мисли и осећа. Песник се буни и оштро осуђује оне Словене и

*) По мишљењу познатијех родова у неколико се изражавајуће с нашим првим лингвистима, Јурком Миловановим и Јованом Јовановићем.

песловење, који предикују о патриотизму*), и вели да је патриотизам само дете сујдних глава — у песника стоји мозгова — и да је прежирљени плод старе културе. Не! — доказује нам песник, патриотизам је стара и вечито трајна сократовска врлина, која има своју вредност од Темпе па до преко Гангеса. Зато, Словени, поштеђе нас Марек, у уским Термопилима ваших уских домовина, појуште до последњега даха за „Вашу Славију милу.“

Бајрон је свога *Childe Herolda* спевао 1812 год. Паралелисмус Марековог спева Посланица к Јунгману, са геницијалним производом великог Енглеза биће у очи, али ту се не губи, већ га налазимо после и у предлеву Коларове „Словенске кћери.“ Код Марека поток из срца се лије; то је русоовски узвик, излиже из пера, на разваљинама старога избледеог света, и тура за стварањем света новога и лепшега.

Словенство Мареково, обојено русоовштвом време није могло ослабити. И 1850 г. видимо га где се договара са Шафариком о стварању *словенскога* књижевног језика, да се то достигне он је готов исто као и пре 30 година да принесе на жртву свој материњски језик.

Антоније Марек гледђ је песимистични на чешку будућност; Мислио је да мали, порођени чешки народ*)* није у стању сам, са властитим силама својим, извојевати себи спасење. Дрхо је, да Чеси немогу опстати, да морају подлећи и изгубити се у великом немачком мору, не прегаре *ли словенскоју идеју* и не жртвују ли њој своју народност. На већ кад Чеси морају изгубити своје народно име, боље је — мишљаше Марек — да се жртвује *словенској идеји*, јер тако ће бар остати Словенима, а не учине ли ту жртву Чеси би са својом пронашћу повећали број опаких словенских противника, — Немаца. Мржња, смртна мржња противу Немаца од Марека је учинила *словенца*, а Марек словенски заслужује наше дивљење и опште поштовање!....

Разноликне потребе народне Марека су одвратиле од песничитва, те је као прозни писац стушио у коло чешких великана у којем су били: Јунгман, Шафарик, Палацки и други, и с њима заједно радјаше на пробуђењу чешког народа све до своје смрти.

С тим што је до сад речено изнесли је у најкрупнијим потезима проблем *словенске идеје* с којим се бави Марек у својој поезији. О Марековој прози и о његовим песничким преводима неће ни да говорим јер то и не спада у оквир мога предузећа.

На завршетку рекао бих још ово: Као год што су код нас имена Владике Рада и Јаше Игњатовића тесно везана са именом Симе Сарајлије Милутиновића, тако је исто уско спојено и име Антонија Марека с именом Јунгмановим. Јунгман је Марека литерарно образовао, вољу за песништво му пробудио, утврдио га у русоовштву и кроз цео живот куражио га је и потстицао на рад. Укратко: Јунгман је из Марека песника — књижевника створио, а то свакојако није мала заслуга!....

Могла би се од стране које читаоца појавити замерка: Откуд код Марека смртна мржња на Немце и како ту мржњу довести у измирење са хуманитарношћу његовом? И мени је то необјашњиво, а с тим нису ни чисто ни други**)* који су о Мареку писали, па ни сам Вачек. У осталом ту Марек није усамљен јер је било код Чеха још и других знаменитих људи, који су хуманистичка начела исповедали, па и код њих налазимо мржњу противу Немаца. Биће да се њихов хуманизам, као и Мареков, распростире једино на Словене.

Праг.

Коста Малић.

ХРОНИКА

У недељу 29. септембра о. г. у подножју споменика великога Кнеза Мученика удружени, омладина и представници скоро свију редова грађанства — одржали су збор свој на којем су осудили диваљачке инстинкте Арнаута који су се, како изгледа завршили, да истребе све што је Срба у Старој Србији и Македонији. И ако се таквим манифестацијама ни најмање стварно не помаже жалосним жртвама, нашој несрећној браћи по тим крајевима, тој срж српских земаља — ипак. као појава у нашем друштву, тај збор остављо је дубоких трагова у срцима Београђана, за које би се, можда, без претеривања могло рећи, да су често пута хладна остајала према патњама наше браће под туђином. Она једнодушност, они истоветни осећаји којима се таласала она импозантна маса Срба, исто као таласи великога мора, многе су до дубине душе потресли и видели смо неке старе Старосрбијанке како и сузе утиру. Јест, као год и сиди и увек што је било, и у нас је још чиста и родољубива омладина на првом месту познана, да гласом душе своје, као гласом Јерихонске трубе позове све нас на одбрану најеничке браће наше. А да је крајње време томе, један нам је од њих рекао. „Нека још само три године устраје ово стање у Старој Србији и Македонији“ рекао нам је он „и више у тим крајевима неће Србина бити.“ Да страшних речи, да ужасних перспектива! Ако овај грозни покољ, који су нам спремили непријатељи народа нашег још само мало устраје, у земљама у којима је најзвиње трагова оставила српска слава и величина српска, више неће Србина бити. Има ли Србина, који на оне гласове неће задрхтати?!... Има ли и после тога још на каквих разлога који ће и даље одржавати и досадашњи непир наш, и нас, слободне грађане у Краљевини Србији, држати поцепане и раздвојене?!... Ал и осим тога, сместо ли ми икад заборавити оне неоцењене услуге, које су нама Шумадинцима, приликом стварање наше слободне државе, учинили синови баш тих и осталих земаља српских које су на жалост још непрестано под туђином?!... Ми смо дубоко уверени да племенита омладина неће то никада заборавити. А на њој, на омладини је будућност наша. Буде ли она свесна, а ето показала се да јесте, оне силе која јој се крије у младим, одушевљењем трудима и тешколе срцу — наша праведна народна ствар, и питање нашега опстанка и наше лепше будућности, биће у сигурним рукама. Као јавно гласило дакле ми се, и ако разњена срца због онога што је било повод збору од 29. овог месеца, с радошћу и надом осврћемо на збор тај, скупљен на поклич омладине наше, као на предњак бар у будућности лепших дана. Ми немамо никаквих тачних података о томе: да ли су и у колико омладинци у нашим старији, историјским друштвима утицали на буђење родољубља и ударања народнога срца: али подаци на новије стране историје казују нам, шта је била у стању да учини уједињена омладина. И с пером и с мачем у руци борили су се омладинци за сјету народну ствар све, док с једне стране нису створили уједињену Немачку а с друге уједињену Италију. И те победе своје извојевали су они у доба, кад идеја националности још није тако високо стајала као што данас стоји. Данас и у том погледу биће лакше нашој омладини да се

*) Данашњи енглески империјализам и немачки шовинализам подиже се на искључиво словенском патриотизму, а то нам показује да патриотизам још није предмет каквима историјским. Скоропско да ли генијални Толстој није у праву кад патриотизам сасвим одбацује. Многи проблеми словенског живота још су тренутни; при њиховој решавању и патриотизам ће играти важну улогу. То је бар моје убеђење.

*) То миниљу и многи други чешки претходници а код Словака о том јасно исказе и писмо Јан Холи савременик Марков а Коларов.

**)* Колико ја знам о Мареку су писали од Чеха Јан Јакубец В. Зелени и Томаш Масарик, ни ни код њих та хуманистичка недоследност Маркова није расветљена.

бори. А коме још није познато, да одушевљење и одушевљена реч има најјаче вредо своје у свакима грудима младићским. А одушевљена реч исто као и оркан у стиљу је да понесе собом све што пред њом стоји.

Нека дакле оне топле речи наших омладинаца, што су пале на збору 29. овог месеца полете на све стране где Србин живи, не би ли се оне варошке родољубља што тињају у грудима свакога Србина распалиле у силан пламен, од којег ће задрхтати непријатељи наши.

II.

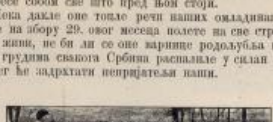

* Књижара Браће М. Поповића у Новом Саду штампала је оне српске композиције: Три српска народна кола (Сремско, Банатско и Бачко) за гласовир у две руке (цена 1 круна); Пет српских народних игара (Сељачица, Шумадинка, Зајлет, Зајечарка Неготинка) за ирало лаку гласовирску пратњу (цена 1 круна и 20 потура); Пет српских народних игара (Сарајевка, Ајд' на лево, Ајде мало дере, Неда гривну изгубила, Коло(ш)ешће) за гласовир (цена 1 круна) и Десет српских песама (Весела је Србадија, Лепа Пава, Карапиље, Миљево, Девојчина руку брала, Младо пастирче увало, Девојка соколу дуду учинила, Смиљ-Смиљана, Тихо поћи, Вино пије Дојчин Петар) за виолину уз лаку гласовирску пратњу (цена 1 круна 60 филера).

* У броју 6. Књига Матице Српске штампано је *Косово*, опис земље и народа. Издаље са сликама. Написао Бранислав Ђ. Нушић. 1. свеска. Књига је велике 8°, има страна 180, а цена је 1 круна и 50 потура. —

* У издању дворске књижаре Мите Стајића штампана је и продаје се *Историјска Педагогика*, за учитеље и учитељице српских народних школа написао Петар Десницић, управитељ Учитељске Школе у Алексинцу. Књига је величине обичне осмине, а има страна XIII + 471. Цена је 6 динара.

* У четвртом свеску руског *Литературног Бјесника* има чланак проф. В. Корабљова *Гоголь у Сербовъ*. како пише Летопис Матице Српске поводом овог чланка, Корабљов вели: да су српски часописи тек у новије време почели наше пажње обраћати знаменитијим појавама руске књижевности. Преводили се и новији писци, али избор не беше свагда срећне руке. Између руских писаца највише се преводио Гоголь и Тургењев. Истакнувши у главним цртама утицај Гогоља на неке српске приповедаче, набраја Корабљов, највише по члапу проф. М. Иванића (Н. Искра, бр. 3) српске преводе Гогољевих дела. За већину превода нема да нису тачни, те препоручује, да би требало да знаоци руског језика код нас ако не да ново преводе, а оно бар да прегледе и исправе преводе Гогољевих дела.

* Збор Срба Београђана 29. сент. 1902. год. донео је ову одлуку:

1.) Ужасни злочини. који се без престанка чине Српском народу у Старој Србији и Маћедонији морају изазвати осуду и огорчење у свих просвећених људи. Српски Народ, чија браћа највише страдају у тим крајевима, у првом је реду позван, да изрече своје гнушање и осуду над разбојничким насиљем Арнаута и Турака.

2.) Збор овај изјављује, да је за пределе и насиља у Старој Србији и Маћедонији највише криза и одговорна Турска Влада, јер она, у најмању руку, подржава елементе, који систематски раде на уништењу српскога живља у Старој Србији и Маћедонији.

3.) Збор овај тражи од Краљ. Срп. Владе, да она наће пута и начина, да се обезбеди живот и имовина Српског Народа у Турској, јер је ставе у Старој Србији и Маћедонији тако, да се даље апсолутно не може издржати, а интереси хуманости и интереси европског мира захтевају, да се што пре коначно учини крај овакоме стању ствари. У противном случају Србија и Српски Народ скидају са себе сву одговорност за догађаје, који тамо морају наступити и који ће морати увући у акцију и Србију, јер Српски Народ неће моћи допустити, да се сатре и уништи цело његово племе у Старој Србији и Маћедонији.

4.) Збор овај уверава своју браћу у Старој Србији и Маћедонији да је Српски Народ свагда готов, да своју браћи помогне и да их заштити ма по коју цену то било. Без њихова живота — нема живота ни за нас, њихова смрт и наша је. Стога ће Српски Народ, ако се ускоро не помогне народу у Старој Србији и Маћедонији, наћи начина, да сам спасе своју браћу, пре него што буду последњи остатци живота њихова у крви угушени.

* Сазивачи великог народног митинга 29. пр. мес. за против дулума у турској царевини, повераили су проф. М. Павловићу и Љ. Васиљевићу да израде књигу о садашњем стању у Старој Србији и Маћедонији. Појава овакве књиге не само да је оправдана него је и неодложна потреба. Што браћу њеиу појаву радосно ће дочекати сви забринути срдили родољуби.

* Славјанское Вспомагательное Общество у Москви решило је 7. септембра да се изрази гнушање и бол због хрватских напада на Србе у Загребу. Резолуција је саопштена Хрватској Матици, Југословенској Академији, Словеначком Друштву у Софији и словеначким клубовима у Београду, Кракови и Прагу. — Ово руско друштво послало је и 3000 динара Словеначком Клубу у Београду као део откупнине или за одржаване Манастира Дечана.

* У свеску 2. књиге 7. иногодишњих Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имер. академи наук реферују: П. Ровински о С. Новаковића „Српска књига, њени продавци и читаоци у XIX. веку", а П. А. Лавров о Љ. Стојановића „Каталог рукописа и старих штампаних књига" и М. Вукићевића „Из старих Србуља.

* Српска Штампарија (деоничарско друштво) у Загребу разаслала је овај циркулар: Пошто је изгредима, који су учињени били четири дана и четири ноћи против Срба — зло прошла и Српска Штампарија, којој и ако нису изгредници уништили све, они су другим начинон оштетили тај просветни дом, с тога молимо, да се сви заузму живље него икада при распрадавању Календара Сриобраза за год. 1903. како би бар донекле надокнадила штету, коју је претрпела и да по могућстау још обратном поштом јави сваки на колико примерака с позадинопшу рачуна да може продати, како би избегла на тај начин излишне трошкове при враћању непродатих календара.

* У Дубровачкој Српској Штампарији штампао је Србин мухаиедапац Осман Ђикић *Muslimanskoj mladeži. Nekoliko rjesama.*

* Српска штампарија у Загребу послала је на све претплатнике „Знаменитих Срба XIX века" у Србији следећи циркулар:

И до сада смо били остављени сами себи, а сада је наступило доба по нас Србе у Загребу, да нам ваља удвостручити рад и снагу, да надокпадимо оно — што смо изгубили и да одржимо оно што смо засповали. Услед изгреда у Загребу, који су четири дана и четири ноћи управљени били против Срба, зло је прошла и Српска Штампарија, којој и ако нису изгредници полупали прозоре и уништили све што је под кровом, они су помоћу других средстава оштетили тај наш просветни дом. Не тражимо да се за нас купе прилози, ми не апелујемо на појединце грађане, да се тиме лично користимо, већ молимо свакога Србина, који је до данас с нама у вези стајао, а који своју дужпости у погледу плаћања није уговорио, да се овога пута одазове и да нам помогне платити свој дуг. За нас је Ваш и сих наших дужника одзив животно питање, на подржавамо пиду, да нас нећете овога пута оставити, јер је помоћ Ваша, а и осталих, сада нужнија него икада, ради опстанка наше Штампарије.

* У Новом Саду покренута је писао о оснивању Српске Школске Матице по узгеду на Чешку Школску Матицу. Желети је, да се ова лепа и корисна техпка у дело приведе, јер је већ и предни Срби Босапци и Херцеговци (колико се према приликама могло) остварише Просветпом тим својим најпоновији друштвом.

* Друштво за сузбијање алкохолних пића одржало је 29. ов. м. и своје место предавање: „О суделовању жене у борби против алкохола“.

* Д-р Нешић, окружни физикус у Горњем Милановцу, штампао је популарну расправу „Шарлах“ коју је приказао учитељима и свештеницима. Књиги је цена 0·40 дин.

* Београдски Словенски Клуб јавља својим члановима да ће од половине октобра отворити вечерњу школу за учење чешког језика.

* Радња Јенте М. Павловића и Компаније откупило је од г. П. Раносојевића, акад. сликара, његову најновију слику „Зека Буљубаша и његови голаћи.“ Слика ће бити електрички умножена, а ми ћемо гледати да овај занимљиви рад г. Раносојевића изнесемо у свом листу.

* За издања Матице Српске примљени су ови радови: „Чешка књижевност у последње доба“ од Д-ра Јосипа Касраска; „Опис и слике застава хусарске регименте митрополита Вићентија Јовановића“ од Тодора Стефановића Виналовског; „Одломци из Шилеровог Валенштајна“ у преводу Јована Живојиновића; „Распуст Преображенског Сабора 1872. од Д-ра Стевана Павловића; „Шекеспиров Отело“ у преводу Д-ра Светислава Стефановића; „Византија и Срби“ од Д-ра Станоја Станојевића. — На оцени су ови рукописи: „Из живота и рада владике Никанора Грујића“ од Ђ. Магарашевића; „Односаји између Угарске и Србије г. 1331—1355.“ од Н. Марковића; „Одјеци нога срца“ песме Јована Шарића; „Бјели Павле“ спев М. Ђуровића.

Некролог

Стеван Луковић (1877—1902).

31. августа ове године изгубио се један редак човек младе генерације наше: Стеван Луковић, један од најдарованијих и најчеститијих младих јавних радника умро је у пуном полету свога рада, у својој двадесет петој години.

Са свом својом филозофском скромношћу и са тако мало живота што му је било досуђено да проживи, Стеван Луковић искочио је одједном и необично својим пером у књизи и новинарству нашем. Као књижевни и политички радник није био знан од многих, и ако иначе није живео животом скривеним и повученим У своје пријатељске и другарске везе уносио је сву отвореност своје вреле и експанзивне природе, чувао се врло стидљиво и опрезно да не представља „младог човека што пише и обећава“. Он је имао ове драгоцене, одмах деликатне скрупуле личног поноса и дубоке савести, бојао се да не буде изникао незаслужењем или прераним другарским похвалама, да не буде цењен лако и онлаш по радовима којима његов таленат и високо књижевно мерило нису још била потпуно задовољени, и са том необичном, стидљивом савести није објављивао ни радове који су могли издржати и саму ту његову строгу самокритику.

Ако се живот не рачуна временом и простором у којима је он тако ништаван, ако је све што остане иза човека она светла искрица духа честитости којом је засветлио једном у тој својој метеорској минути, Стеван Луковић не би могао жалити да је живео ни сувише ни мало. Жалити мора само његова неутешна породица, и сви ми који смо знали колико је он био користан и потребан српској књизи и јавном животу за које су овакви губитци „данас одмах осетљиви.

Стеван Луковић штампао је нешто својих чланака и песама у „Делу“, „Звезди“, и „Новој Искри“. Другови му спремају издање песама, преко којих ће га ближе познати и шира публика која га је до данас познавала најшире бесмрено, по његовим непотписаним чланцима, пуним широког политичког погледа, искреног уверења, мушке отворености и лепога тачног писања.

— Српска Краљевска Академија. Српски Етнографски Зборник. Књига III. Српски Народне песме и игре, с мелодијама из Левча. Прикупио Тодор М. Бушетић. Музички прилози Стеван Ст. Мокрањац. У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. В. 8-на. XXI + 110. — Цена 2 динара.

— Српска Краљевска Академија. Српски Етнографски Зборник. Књига четврта. Насеља српских земаља. Расправе и грађа. Уредио Др. Ј. Цвијић. Књига I. — У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљ. Србије, 1902. — В. 8-на, стр. CCXXXVI + 497. — Цена 5 динара.

— Српска Краљевска Академија. Српски Етнографски Зборник. Књига четврта. Насеља српских земаља. Књига I. Атлас. Уредио Д. Ј. Цвијић. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 4°, XXIII. Цена 1.50 дин.

— Календар Матице Српске за годину 1903. која је преста, има 365 дана. Година II. Нови Сад, издање Матице Српске 1902. Стр. VIII + 200.

— Историја српскога народа за средње школе, од Миленка Вукићевића. Друга књига. Од половине XV столећа до Берлинског Конгреса. У Београду, Нова Електрична штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°, стр. IX + 372. — Цена 2·50 динара или круне.

— Дете у породици и школи. Читанка за моралне поуке. За I. разред грађанских и девојачких школа, по програму израдили Ж. О. Дачић и Вл. Т. Симсејевић. Београд, Нова Електрична Штампарија П. Јоцковића. — 8°, стр. V + 86. Цена 1 динар.

— II. издање Београдске Трговачке Омладине. Читанка за ученике трговачких школа. Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1902. 8°, стр. XIV + 182. Цена 1·50 д.

— О раду на подизању Јестаственичког Музеја у Србији. Од П. С. Павловића, професора. (Прештампано из „Наставника“). Београд, штампано у Државној Штампарији Краљ. Србије, 1902. В. 8°, стр. 26.

— Насладин-хоџа, његова шала, досетке и лакрдије у причама или шала и забава за народ, и из народа од Мехмеда Тевфика. Преводи и допуне. — У Новом Саду, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 192. Цена 75 новчића или дин. 1.50.

— Сретен Ј. Ристић, новинар. Развитак владалачке власти у српском народу. Београд, Штампарија Тодора К. Наумовића, 1902. — 8°, стр. 110. Цена је 2 динара.

— Свети Сава. Књига за младеж. Ц. Саставио Одбор Српских учитеља. Приход од ове књиге намењен је потпомоћу Српских учитеља у српске приморске крајеве. Београд, Штампарија С. Хоровица, 1902. 8°, стр. 157. Цена 1 динар.

— Комад, весела игра у два чина. Написао Лукијан Тривунов Бранковић. Прештампано из „Вранкова Кола“ за годину 1902. (Права за представљање дате само писцу). Ср. Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°, стр. 45. Цена је књиги 50 пот. или 50 н. д.

— † Ђуро Радичевић, медицинар на Московском универзитету. Написао К. Лучић, учитељ. Београд, Електрична Штампарија Тодора К. Наумовића, 1902. — 8°, стр. 8.

— Правила друштве Јака Српске Мушке Учитељске Школе „Карађорђе“ у Панкраду. Загреб Српска Штампарија 1902. — 8°, стр. 16.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: за год. 16, за пол. 8, четврт год. 4 дин.; за Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 10. Београд, октобра 1902. год. Година IV.

Шумар

Н—ског манастира

(Из мојих успомена)

— Милошић. Тирковић —

Врући и већ од целога јутра по последњим огранцима оломите планине и по готову већ посустао од умора, спустим се око подне преко брзе планинске речице у шуму Н-ског манастира. Још од извесног времена била је тужба у нашој управи, како се шума Н-ског манастира немилице сече, услед чега је ваљало учинити увиђај и обуставити сваку даљу сечу.

Испевши се потпуно горе на плато, упутим се уланим колеским путем што је водио самоме манастиру. Зима је то био страшан пут, испресецан јаругама и раскалан од многе мокрине, те се њиме једва пробијало манастирском дворишту, али је у толико био лепши и живописнији у лето. Шарено планинско цвеће расло је и с једне и с друге стране његове; тамо се високо уздигла густа трава и овде опет разгранила своју лепу круну уморилава јагорчика или се бујно извио жбун дивље руже; негде се пак свели над њим врхови високих растова и букава, те се и плаво небо једва назире. И заигралеће сне дубље у ово безграничко зелено царство, осећао сам како ми се у срце уплачи неко нелагодно осећање од ове мртве тишине, нешто што ми помиње на њену тајанственост, и мир, те сам се клонио и најмања шушња, да је из дубока сна не пробудим. Па и на ноге моја, који је дотле весело потрчкивано за тичицама, као да је такође утицала ова тајанственост. Он је ишао мирно, тик самога мене, стрижући ушима и пажљиво посматраше мртво дрво зеленило.

То беше у оно доба, када и ово зелено море спава. Лишће не шуми својим таласима, гранчице стоје мирне и непрекрнуте, а високе круне повиле се и сањиво дремљу. Птице се повукле у најгушће шипраге и док се женка одмара у гнезду покрај својих малих, мужјак лепо заронио главу испод крила и наслоњивши се на какву гранчицу поред њих, предао се и сам одмору. Само се инсекти осетили живли. Видећи да је природе настало и осетивши царство своје преплашти, разлетели се на чистом зраку, или беже по чистој и кадпоастој маховини. Само се негде у даљи протеже сласно куцање непостојаног темпа; то детлић неуморно прави своје претенове на кори, а мало затим одговори му снажан и оштар клик соколов, што се повисно и смело уздиже у плаву висину изнад тихога мора од лишћа. За овим опет наста мртва тишина.

Пут је налазио на чистину; високи тремови од густих стабала губили су се све више, дрва се проређивала и на месту густих и грананих круна указа ми се дугачка линада, са које је свеже допирао јак мирис скоро покошеног сена. Овде је и стала скретала. Држећи се бујне планинске речице што је манастиру толике штете наносила у данима своје нагле поплаве, пут је кривудао заједно са њоме и провлачно се као канап кроз високо и влажно стење, да се — пребацивши поново реку — спојн са дивним проплавком што се ненадно показивао испред самога манастира. А тамо у дну његовом дизао се и сам манастир, са два кубета без икаквих спољних украса, но који је ипак непоречивено изгледао са своје потпуно беле боје, са својег високог позлаћеног крста и оно неколико грапатих мирисних лица што су стајале пред њим. Остали део простора захватали су лево станови братије манастира и путнички, а на десној страни била је конушница и одељење за осталу стоку. Преко целог дворишта пружао се ред младих воћака и растављао манастир од осталих зграда.

Умор не беше већ савладао а ниједња и оно несносно осећање што се зове жеђ, скинем пушку и шешир и спустим се на испреплетане корене неке простране букве, испод које се налазио кали неопходни извор а даље од њега отицао поточић. Манастир ми одавде не беше далеко и у четврт часа могао сам већ тако бити.

Ни сам не знам колико сам се тако дуго одмарао, тек одједном као да чух лак шум у суседном шумарку. Пас беше такође поскочио; он наћули уши и ослушкиваше спремни да залаје. Ја ослушнух боље. У почетку беше све мирно као и равније (већ мишљах да сам се преварио), а тада се поново разлеже звук у близини, тихо и мирно, налик на притајен смех — а затим још један и опет један. Кроз миран ваздух могле су се чути испрекидане, нејасне речи,

„Нема сумње, горокрадице!“ помислим; дам пу знак да ћути, да нас лајањем не би издао, дохватим пушку и шешир и лагано пузећи на коленима, станем се прикрадати страни од које је звук долазио. После двестак корака поново застанем, нисам могао даље ни корака а да не будем неопажен.

А тако у густом шипрагу стајала је обична проста сељанка из оближњег Прњавора, у простој сељачкој сукњици, повезана чистом белом повезачом и закићена лепо расцветалим разичком. Лицем се окренула према њеви, те сам могао видети и лепу малу главу и бујне младе груди, што се под тешком тежњавом кошуљом тако бурно надимаху и висок витки стас, што се у неколико у напред повио, као да је пошао за ким, па се у томе положају и заустави. Како беше стасита та проста сељачки прилика! Колико ли беше људскости у оном милом, лепом лику, у њеном простом гипком држању, у њеној целој појави, да се и нехотице наметало питање, од куда све то? Црној као гавран коси, што се на темену делила у јасно обележени раздељак; сјајним дубоким очима што испод дугих трепавица гледаху тако страсно, — примамљиво одговарала је чудновато бела боја самога лица, које је сунце мало нагорело, те му дало парочити бронзани изглед; ни жале, нешто месnате усне, и као бисер бели зуби; ни природно руменило, ни лепи овални образи; ни нешто али фино заокругљено чело, не изостајаху иза очију и лепе бујне косе. А све, све опомињаше на челично здравље, на бујну једрину, на снагу, што их само брдски крај одневати може и посматрач, опијен оним добро познатим дахом, што се некако прело око њега распростире, осетио би у себи жудње, да тај витки стас што пре притрли, да полуби те дивне, румене усне.

Свакако, она није била сама, али се друго лице није могло видети иза густог шипрага. Пас је непрестано стајао уза ме и својим паметним очима као да ме је питао шта ће да ради. Од једном се сељанка нагну корак два напред и на њеном се месту указа млад, стасит калуђер, један од најмлађих између братије манастирске. Отац Антоније (тако се звао) био је млад човек око својих 30 година у старој излизаној мантији и са дугом камилавком. Његова спољашност пре је се могла назвати ружном са својом дугом русом косом, што му је у неуређеним витицама падала на сама рамена; са својим буљавим великим очима што као с неким непомереним у сваког гледају и не могући издржати ни једног оштријег погледа; са својим широким плоснатим лицем, на коме се усадио дуг при дну повијен нос и густи рађи бркови. А све му кретање беше некако нешто, несигурно, по готову улишљено; у друштву си га ретко могао видети, затварао се увек у своју ћелију или би по цео дан јурио по шуми манастирској. Истина се јако бојао, стрепео је и дрхтао пред њим, па се та његова бојазан чак у већем друштву могла приметити; с друговима је мање општио и по могућству увек их је избегавао. Иначе личност потпуно свакидашња без и најмањих особених знакова и човек га је губио из вида, чим се од њега растане. Зато ми и беше чудновато оно његово ћутљиво ћутљиво у средини шуме, на најзабаченијем месту.

Он се нађе за младом сељанком и ухвативши је за руку, покуша да је око паса обухвати, но она му се изви из руку и поново стукну корак натраг, смејући се гласно својим звонким смехом.

— Не смеј се толико! чух где он рече.

— А зар се тако бојим? уплаши она и смешећи се поново, зашла му се у очи и гледаше га дугим, страсним погледом, од чега сваки нервић задрхти, да се он поново пригну њеној руци и угрize је за прст. Она цикну притајено, али руке не извуче.

— А где је он? упита Антоније даље, гледајући је топлим, љубавничким погледом.

— Кад бих ја знала! одговори сељанка. — Још синоћ отишао је од куће и данас га целог дана нема. Вели да „Соколов камен“ секу сељаци, па је зацело тако остао и преко ноћи.

— А не знаш кад ће се вратити?

— Зар он мени што каже! Не памтим кад ми је лепу рекао. Дође из шуме, дању или ноћу, а он свео обрве, стиснако зубе као Арнаутин, гледа ме крвнички ка' највећа душманина, па ни Бога да ми рекне. Ћути и дува тако, ни хлеба да потражи.

— Зацело зна, рече калуђер даље.

— Може бити, одговори равнодушно сељанка. — Никако чудо: у селу већ сиуда говоре; не могу се мирно макнути, а да за мном претом не укажу. — „То је, вели, она из манастира!“ А ја ћутим, што ћу? не могу се ни њих обрецнути, кад је истина.

Али се отац Антоније не задовољи тим одговором; осећајући се слободан у потпуно мирној шумској тишини и користећи се правом љубавничким, наже јој се до самих образа, па стаде с пуно љубавне жудње да јој шапуће нејасне речи љубавне милости и да се диви њеној чудној лепоти, која му све више излажаше пред очи.

— А докле ћемо тако? упита она.

— И ја не знам, одговори Антоније. — Тешко ми на то и да мислим, а камо ваљда, кад измислити не могу. Најбоље је онако, па после што буде.

— Јест, теби је лако, али што ћу ја? Или мислиш ли ти да ће он довека остати таки, да ми ни речи не рекне? Отераће ме као последње псето са прага свога, па куд ћу после пропаст? Ону не могу, не би ме примио, а њега да молим, не бих могла, па да ме пеку.

П. Јовановић

Бој петлова

Антоније појми да нешто одговори, али у тај мах проломи се нибље у чести на противној страни, као да је најмања бушна из корена ишчупана. Све се зби некако у трепутку; нас поскочи, хтеде и сам потрчати на ту страну; с тешком мухом заустави га и ухватим за пушку. Гледајући поново тамо, где су нало пре двоје драгих стајали, не видех ога Антонија. Он протрча у највећој брзини тик самога мене, захватајући својом жилавом снагом и жбуње и спусти се у дубоки клисан, којим се преко нила у манастирско двориште.

Сељанка је стајала још на истом месту и дрхтала, гледајући са страхом у страшно напрегнуто лице шумског чувара Гиле. Борба која се у њој водила морала је бити ужасна; лице јој је било потпуно напрегнуто, а очи кипиле се и нехотице спустиле као да собом хтеделе покрити сјај неверних нападничких очију. И ма да познаваше опасност пред којом се налазила, долазећи све више себи она преста да дрхће, док све лице не показа неко чудновато упорство којим ће сачекати даљи исход ствари. А Гиле и сам не знађаше како ће да отпочне. Он покупа да што рекне, али не нађе гласа за то; хтеде је стегнути за њене обле нале руке, али не би му довољно снаге; најзад лагано јој подиже оборену главу и дуго се загледа у њене дубоке очи, као да у њима хтеде наћи решење целе загонетке, али га уплаши њен дивљи, упорни поглед и он јој спусти главу поново.

— О мајчице пресвета, Исусе сине небесни! чух где он рече неким потмулим, промуклим гласом што као да је долазило из најдубље дубине његових широких груди.

Наста ужасан тајац, за чије време се не усуди ни једно од њих проговорити. Гиле подиже руке према небу, као да хтеде Бога призвати, а затим их опет спусти и подлежући своме болу, наслони се на глатко стабло дебеле букве и гледаше дуго, дуго у њену лепу главу својим непомичним погледом. Његове час прагне, час жилосне очи стајаху у потпуној сагласности са његовим бело развученим устима, док се на лицу једно за другим одледаше и дубок очајнички бол и страсна безграничка љубав и страшан неизмерни гнев, да би и најхладније срце себи привукли.

— Зар тако, Гиле? прекиде он поново истим гласом мртву и песносну тишину. Она стајаше и даље сва мирна и непомична и не покупа ништа чим би се оправдала.

— Мало ти би нашег живота, мало наше младости? Пазисмо те сви као мајка дете, нико ни по тамо да ти рече; жинела си не друкше него као пина један, а ти тако учини? Тиме ли врати моју доброту?! А што ће свет рећи?

— Може говорити, ако нека друга посла! одговори она суво.

— А образ, несрећнице, образ где ти је?

— Чувај ти свога, а мене нека оставе.

— Како рече?! узвикну Гиле чисто не верујући својим ушима. — Ни образа не жалиш, је ли! А ради чега; шта ти право учиних?

— Не могу више с тобом! одговори она кратко и не покуша да га погледа.

— Не можеш?! једна простена Гиле и ухвати је левом руком за раме. Она не покуша да се отме, већ га испод стиснутих обрва само крвничк погледа. — А с ким можеш? с њим, је ли одроде?

И не говорећи даље, он скиде пушку с рамена и упраша је на њу.

— А знаш ли, да је сад последње? Тамошњи кућу не осрамоти женска страна. Боље сврши! рече суво, једва мичући устима.

— Убиј!

Не могах више; прихваћајући пушку потрчах и сам тамо и у два скока стадох између њих. Гиле се томе најмање надао. Стајао је некако блесаво покрај мене, са стиснутим уснама и неодређеним погледом својих малих очију и не покуша да пушку пусти украј себе. Гина не погледа чудноватим погледом, у коме се није могло видети ни срдња ни захвалност и не мењајући израз свога упорног јогунастог лица, постоји и сама трепут два и затим као да се чеку присети, одвоји се од нас брзим кораком и за мало па је нестаде у густом шибљу.

— Доцкан! промрмља Гиле, па се кутећи ушути за мном манастирском дворишту.

Тихо се клони вечер. Сунце лагано тоне и небо се претвара у читаво црвено море; наздух свеж и прохладан и лак петрић осети се тек на прунама високог дрвећа; у густим врховима чује се песма птичија; тамо из доле замириса снеже на хладу ковиљу. С падине високог брега одвоји се млада чобанпица и мало затим одјекну чист звонки глас:

„Девојка се сунцу противила:“
„Јарко сунце, лепша сам од тебе“
„И од тебе и од брата твога.“
„Брата твога, сјајнога месеца.“

Шума ни већ давно за лећима; још се назире нека непрегледна густа прпина; идући брзим кораком мало узапом стазом што се дала преко зелене ливаде, ја и нехотице замислих себи лепу слику Гинину и налу драму што се тако ненадно одигра између мужа и жене.

Путник

Сестар, кућа, помрчина,
А ја путник изљалеки!
Ех, да ми је топла соба,
И постеља сува, мека!
Негде ту је кућа једна,
Прозор мали са капцима,
У прозору лутка једна —
Знак да мом овде има . . .*)
И, сео је где се светли,
То је она изба мала,
Што ме до сад тол'ко пути
На ноћишту задржала!
Па сад опет. Али шта је!
Исти прозор, иста крила,

Али нема оне лутке
У прозору што је била!
Празне, сада шипке стоје —
Хајмо даље, срце моје!

Соколанин

*) У Малом кад стоје лутке у прозору, то значи да у тој кући има женског на удају. С. . . .

Песимизам
У XIX веку

Највећи песимиста Леопарди. Његова теорија о infelicità.†)

Смотримо само из ближе модерну филозофију песимизма, и потрудимо се да му схватимо прве симптоме у XIX в. Зато су нам добру прилику дале публиковане недавних студија што су последњих година неки млади писци посветили Леопардију, и које, понављајући у неколико оно што је већ писано о њему, дају нам могућности да боље разумемо интимни карактер његовога дела.

Батол.
Прилеп

Г. Буше-Леклер радошима својим показао се као одличан и онима тумач душе и појезије Леопардијеве. Само зашто се бојао да нам недрживије говори о његовим филозофским идејама? Изгледа као да га је то питање и привлачило и одбијало. Зато нека је хвала г. Олару који је обележио и филозофске теорије Леопардијеве и управо њих сматрао као средиште својих студија, теорије, које су врло често бледеле пред суморношћу песничковом и његовим патриотским лиризмом. Ја бих шта више желио још више смелости у извођењу те идеје. Шта то чини што је Леопарди био мање догматичан од немачких филозофа, што није имао система и што је његов песимизам

†) Један члан из дела Песимизам у XIX веку од E. Caro бив. члана француске Академије.

произлазило из опште, универзалне потпуније у место да буде метафизичка дедукција? Зар и одсутност сваког система није само по себи једна врста система, који је у осталом имао својих кићених представника, пошто је то систем скептичара? Кажу да је Шопенхауер хтео да има своју школу и он има своју школу, док Леопарди, и ако је чешће говорио о „својој филозофији“ није писао да шири своју доктрину. А да ли је тако? Зар неко, песник или филозоф, пише за што другог а не да шири своје идеје, и зар писати с оволико сјаја и силе не значи ширити своје идеје? То су врло слаби разлози. Жао ми је што Одар и ако је написао на тако интересну тему, није ту тему решио. Али, оним разним документима што нам је ставио на расположење, он нам је дао могућности да ту тему решимо. Онај наслов: *Леопарди и Шопенхауер* на који је, без сумње, унутно иладога писца овај дијалог из *Есеја* г. Санктиса, штампаних под истим насловом, — био је врло срећно изабран. Зашто је то била само једна епизодна, једна од најслабијих глава у књизи кад је требала да буде најјача? Из тих, и сувише кратких страничица избија један интересантан факт, а то је: да су се и код италијанског песника и код немачког филозофа једновремено развијале исте идеје, а међутим не види се, да су ма на који начин утицали један на другога. Оне исте 1818. године које се на усамљеном и жучном Леопардију у Реканати десила она велика промена, која га је без икакве постепености, из Хришћанства бацила у филозофију очајања, — преиуо се Шопенхауер за Италију пошто је предао издавачу манускрипт свога *Die Welt als Wille und Vorstellung*.

Један повучен у мањој варошици која је била прави затвор његове натреле маште, други нестрпљив да постане славан, њих се двојица јамачно нису срели, а више је но вероватно, да Леопарди није ни читао то дело Шопенхауерово, које се чак и у Немачкој тек много доцније распространило. Али исто тако несумњиво је, и то да је г. Одар морао знати, да је Шопенхауер знао за песме Леопардијеве, и да је, ако не више а оно једном, говорио о њима не дајући им ни приближно ону вредност које су оне имале у историји система.

Односно питања: да ли се Леопарди може рачунати у филозофе, да би се одговорило на њ довољно је да се његова теорија о infelicità стави поред онога што су називали „светски бол“, т. ј. болест једнога Вертера, Јакопо Ортис-а, Лара, Рене и Рола. О песимизму Бајроновом и Шатобријановом не може се ни говорити, јер оно што су у њих неки називали песимизмом, није ништа друго до једна врста романтизма, нека болешљива анализа онога *ја* песниковог, због које се у песнику створи нека врста болешљиве екстазе и заноса у којем благодари Богу „што га је створио силног и усамљеног“, стављајући на супрот својим патњама и усамљености задовољства писце гомиле.

Стари, који су о томе мислили као и Паскал правили су то *ја* и проговили га. Обичаји, у складу с укусом свију тешко су подносили те изливе појединих личности, које су на тај начин придавали и сувише важности и својим радостима и својим жалостима. Богови, јунаци, отаџбина, бојеви, трагичне игре судбине, ма и љубав или у њеним општим потезима, а не у анализи каквих биографских доживаја, — ето, то је била основа све античке поезије. Лична поезија у старих је врло ретка.

Али и то врело надахнућа које је тако дуго било задржавано избило је, а зна се каквом силином. Из онога, често пута екстравагантног обожавања онога *ја*, никако је сапрегнути пирзати са својим и великим страшама а и својом сићушношћу, својим великим инспирацијама а и својом запењеношћу. Одатле, са тога врела никли су ови они књижевни болови који су дубоко потресали читав један нараштај, а које ови нови нараштаји, са својим научним и позитивним васпитањем, с тешком муком озбиљно узимају. Те високе и елегантне туге ни више ни мање но су филозофске. Оне не проистичу из какве конзеквенције о свету или животу. Крените са онога *ја* оне се поново ту враћају, затварају, и поносе се што су ту, бојећи се као какве профанације да ичега заједничког имају са гомилом. То не иати даље човечанство но песник. Да би се такође патње могле спасти у теорију томе не стоје на пут ни јачина ни искреност осећања већ оне опште одлике у којима се тај осећај инспирише.

Песништва на против не следа у болу какву привилегију него закон, и не ствара никакву аристократију очајника. Једину надмоћност коју он за генија тражи то је: да јасно види оно што гомила људи нејасно осећа. За њега је живети несрећа, и питање простире са човека на природу, са природе на њен принцип ако тога принципа има.

Субјективно зло не мора да буде никакав значајан догађај у свету; али зло објективно, безличне, апсолутно које свуда влада, такво зло треба видети. Само у таквом схватању има филозофије, а свако друго схватање може само бити књижевност, биографија, или роман.

А таква је теорија Леопардијева о *infelicità*.

Несумњиво је да је он много патио. Патио је и због својих физичких недостатка, који су тако тешко падали његовој младости, и због свога слабог здравља, које је вукао кроз живот као вечито страшило смрти, и због очајне чамотиње која га је подгризала у малој једној варошици, и због велике сиротиње. А највише је патио због своје нервозне осетљивости, која му је и од најмањих непријатлика стварала највеће горчине. На онда ту су биле несхватљиве амбиције и нарочито горке обмане срца што је волело.

Јест, много је он патио. И у прилог свега тога, његова теорија није само израз његових патња, нити је он икад пристао да се на његову теорију тако гледа, а ако је та његова теорија баш ницала из искуства, ницала је из искуства које је он генерализао и које се трансформисало у један скуп резонираних конзенција о животу људском.

Треба само видети како се Леопарди брани од филозофа којег је још из ранције осетио да се буди у њему и

онога узвика интимнога бола; са каквим неповерењем износи на јавност срце своје и с каквим повлаком одбија оне милостиве симпатије које није ни тражио и због којих румен стида ударала му је у образе. „Само, писао је једном свом пријатељу, — услед подлости људи који траже да их неко уверава о вредности живота, гледало се на моје филозофске идеје као на резултат мојих личних патња и мојих *материјалних неприлика* а не као на моје поимање о свету. Пре но што умрем хоћу да осудим те вулгарне и малодушне шкиљотине, и да молим оне који буду читали моје радове да се једино потруде да побију моја опажања и моја умовања а не и да нападају моје болести". [1])

сличних погледи, и ако је хтео да буде филозоф он је и заслужио да то буде, он и јесте филозоф. Судимо дакле о њему онако како је он хтео да буде суђен и потрудимо се да видимо у колико је његова теорија о *infelicità* слична теоријама некаких модерне филозофије.

Свега има три могућа начина да људи буду срећни, три пута да се срећа замисли и оствари. Ма колико се тражило да се пронађе какво ново средство да човек срећан буде биће узалуд, јер и тај нов начин улазиће већ у напред обележени оквир, а већ и само то јасан је доказ о сиромаштву наших средстава за осећање и јаловости нашега живота. Или се може бити срећан у овом свету овакав какав је, у земаљском, индивидуалном животу,

Скопље

Да има везе између несрећних прилика у животу и суморне филозофије, којој је, као последњем склоништу прибегао песник, то је изван сваке сумње. Немогуће је издвојити болесну личност Леопардијеву од оне монотоније слика и доктрина његових. Али нама признати да се он сним силама слободне интелигенције трудио, да умањи што је више могао трагове својих личних успомена приликом решавања животног проблема. То решавање узнео је он на овај високи степен где почиње филозофија. И његов песимизам одиста је један систем а не апотеоза његових болова. Том његовом цртом, коју смо ради да истакнемо, он се битно разликује од школе лиричара и очајних, с којима су га неки изједначивали. Он је у удаљеном сродству са Рола-ма који су га називали братом својим. Он је све њих надмашио песмом својих ко-

било употребом својих чула, богатством и шаренилом сензација, усавршавањем душевних способности, вештине, науке, вештине и оних племенитих емоција које проистичу из њих, било активношћу, страшћу за влашћу и славом. Или се може бити срећан у неком другом свету, после смрти, и то је оно надање које држи гомиле болних, сиротих, презрених онога света. Такво појмање среће уточиште је које су створиле вере, а нарочито Хришћанство, беди, којој се не може помоћи и патњама којима нема утехе. Или се на послетку може бити срећан замишљајући један земаљски други, бољи свет но што је садашњи, и који свака генерација својим радом и својим искушењима спе више и више припрема. У таквом појмању личног се срећа жртвује да би се тај нови идеал остварио. Човек заборавља самога себе, и диже се до извесне колективне воље и савести. У напред се ужива у срећи другог коју ми дајемо припремајући и оним жртвама

[1]) Писмо г. Синеру од 28. маја 1832. године (писано на француском).

које приносимо ради среће нашега потомства. Тај узвишени сан среће читавога људства којем се иде разним научним проналасцима, индустријом, политичким и социјалним реформама — то је филозофија напретка, која у најсјајним еуфоријазираним душама постаје вера.

Ето, то су те три теорије о могућној срећи, у којима се исцрпљивала машта људска. „Три стадије заблуде људске“ као Хартман вели, које су једна за другом а без икакве користи прелазиле генерације што су редом ступале на светску позорницу, мењајући веру или не и разочарења.

Хартман греши кад вели да те три стадије илузије долазе једна за другом. Оне су једновремене, и никад није било доба у којем свака од њих није имала својих представника. То су више три вечите расе духа но три разна историјска доба.

Нема ли зар и данас кад ово пишем у шареном савременом друштву људи, који оптимистички гледају на земаљски живот онакав какав је, људи који оптимистички гледају на живот с оне стране гроба, и људи, који оптимистички гледају на златно доба што се на земљи спрема будућим људима. Шта више многи су од нас прелазили све те три стадије у своме животу. Па и ред, којим, по Хартману, те стадије наилазе није ни најмање осветан: њих свакн на свој начин прелази. Нису ретке оне душе које, пошто су се увериле о илузијама земаљске среће, и среће златнога доба што ће икати да није, — траже уточишта у невидимоме и божанственом. А та еволуција може се исто тако и обрнутим редом пречи: почети са најузвишенијим верским аспирацијама и завршити епикурејством.

Леопарди је прешао све те три стадије, али се ни у једној није задржао: све је три описао и казао нам зашто се ни у једној од њих није задржао, и после свег тога има људи који мисле, да је он у њима тражио склоништа. До осамнаесте године, његова сањалачка младост само кратким мехадима прелазила је границе верског неразања. Шта више с оне снога, већ приличната знања, покушао је да пише нешто налик на апологију хришћанске вере, *Нешто о популарним заблудама старих* (1815.) И у оној номенклатури сујеверја старога доба: боговима и богињама, оракулима, привиђењима, мађијама и ускличима управљених „лукној вери“ који се записи и која га тешн у његовим правим боговима — осећа се будући скептицизам. У то исто доба падају и његови *Пројекти хришћанских химни* које су покренули прерани осећаји светскога бола. Само се песимиста могао овим речима обраћати Спаситељу: „Тебн је у вечности све знано, ал дозволи нам, дозволи нашој да у тебн гледамо доказ нашег ништавила. И ти си окусио нашега живота и знаш колико вреди, и ти си осетио слутње наше и проклетство нашега бића“. Или опет овом молитвом Спаситељу „И сада идући од куће куће, по свакдан блудим заборављајући на *тебе* непрестано обмањиван .... И доћиће дан кад ћу, напуштен од свега, све своје уздање положити у смрт, и тада, тада ћу тебн пробећи.“

Међутим тај дан последњег прибежишта није дошао. Баш онда, кад је грозничавом руком, по хартији овлаженој сузама својим, исписивао те фрагменте химни и молитава, увидео је, да су се око њега порушиле све наде његове. И у сред тих развалина, на дожаку празнога света и под мрачним небом, видео је да је сам, да је остављен самоме себи.

(наставиће се)

И јесен ту је

тигосте и ви предзнаци први,
Јесени мирне, сетне и тужне.
Селице птице одлетеле су
Ближе на сунцу у краје јужне;
Плаво нам небо стало је блеђе,
Облаци сиви чешће га крију;
До скоро мирним странама нашим
Хладни се ветри носе и бију.
Свија се граље под силом њихном
А пало лишће ношено плаче;
Кроз димњаке се очајни песма,
И тужна чује, све јаче, јаче.
Ил' хладна, ситна, киша се спусти,
Да мислиш мочар обузео је
И сриц, душу, мисли ти скупи,
И прним свно падање твоје.

* * *

На њак зато ја нас желкујем,
Јесени бледе, суморни дани,
Ваша ме сета слабог' и палог'
Од света ниског чува и брани.
У сетном вашем у загрљају
Срце ми јача, мисли се кале,
А на олтару божанства мојих
Само се света кандила пале.

Босни

Ђурђевкова тајна

написао
Л. РУЖЕ
с француског превео
Б. С. Стојадиновић

I.

Шта! зар већ има Ђурђевка?

— Да, госпођице, желите ли га?

— Ах, врло радо, господине, јер то цвеће највише волим!

Младић се лако поклони и извуче неколико струкова Ђурђевка из рупице свога капута те их даде Клари Белнеровој реклами јој у исто време:

II.

Тога дана господин и госпођа Белнери, родитељи Кларини, даваху доручак у своме летњиковцу, који се звао „Весеље Пребивалиште", с тога што је сазидан у једном дивном пределу близу Ремирмона на обали реке Мозела. На доручак су позвали неколико трговаца и индустријалаца из вароши, околне суседе и више младића.

Господин и госпођа Белнери држаху да је већ време да удаду своју кћер, јер је имала скоро двадесет и две године. Просиоци су очекивали њезину руку, јер знађаху да она носи свом будућем мужу, поред своје лепоте, врло леп мираз. Родитељи наваљиваху на њу да се реши, али им се она увек противила.

Осетљива, замишљена и меланхоличне нарави, Клара се страшила и од помисли, да узме за мужа човека кога не би волела или који њу не би љубио, јер је предпостављала да већина њених просилаца више жели њен мираз

На Сави више Београда

— Жао ми је што је процветао . . . Нисам ни мислио да га већ има . . . Те је пупољке нашло јутрос дете мога вртара.

Између зелених листића још није било звонаца него само ситних и белих праporчића, који трепераху и изгледаху као да су од снега. Росица их је попрскала као прашина бисер, а мирис их је био изврсан.

Лаким покретом принесе Клара своме лицу цвеће и удисаше пријатан мирис. Њене плаве и благе, мало спуштене, очи изгледаху као опијене. После тога она не чу ништа више, што се око ње говорило.

него њу саму. Клара је желела и тражила срца, које ће куцати као и њено; нарав, која ће се сложити с њеном; љубав, која ће одговарати њеној искрености и нежности.

Али се таква просилац, који би њу могао потпуно задовољити, није још нашао. Она је без сумње знала да су младићи, који беху у салону, позвали њени родитељи. Међу њима видела је само једног, скромног и повученог, кога није могла никад заборавити.

То је био Јован Вардије — син некога шумара — који је њој и њеним родитељима пре неколико месеца живот спасао.

Једне летње вечери задржао је Вардије, с опасношћу свога живота, коње, који су помамно јурили с колима, у којима беху господин и госпођа Белмери са својом кћери. Пут, стрм и искривудан ударисао се над једном провалијом, а подивљалим коњима није могао нико начињати да управља. Смрт би путницима била извесна, да се није, божјом промисли, појавио младић, који је храбро успео да заустави застрашене животиње.

Трговац, његова жена и кћи топло се захваљиваше своме избавиоцу, и из захвалности сматрали су за дужност, да га позову на поменути доручак.

Вардије је живео код свога оца у скромној сеоској кућици. Слабо здравље, наметало га је да се, свршивши школе, врати своме оцу и да у селу проводи своје младе дане.

Шумар је јако волео сина и бринуо се о њему као што би то мајка чинила, надајући се непрестано, да ће га свеж ваздух и одмор опоравити од велике изнурености.

Клара је приметила Вардијево бледило; а сазнала је и то како се по каткад дубоко у њу загледа, али, чим би га посматала, он би одмах окренуо главу у страну.

Њему је било веома жао, што не може довољно да се нагледа оне лепе девојке, која је непрестано о њему мислила, још од оног дана, кад га је прва пут видела. Вардије је љубио Клару свим жаром своје младачке душе.

III.

За време доручка говорило је врло мало. Замишљен и тужан мислио је само на оне речи, које је Клара рекла приликом Ђурђевак:

„То цвеће најлепше волим".

С времена на време тајно би погледао, трудећи се да одмах прикрије патру, која се распаљивала у његовим очима. Он се осећаше страи у средини оних богатих и надутих људи, те се још за рана растаде с њима.

Мало доцније, кад се сви гости разишоше, Клара отиде у врт, па одатле у јелову шуму, која је била у близини.

Њена мати пође лагано за њом и стиже је код хладовитог, с обе стране дрветима засађеног пута. Задржавши је код једне клупе и нудећи је да седне, запита је тихо:

Дакле, драга моја кћери, није ли овом приликом себи младожењу?

Клара уздану и промрља:

Молим те, мајко, остани ме!... Хоћу да останеш код тебе... још... дуго!...

Госпођа Белмери хиде, како се сузама овлажише Кларине трепавице, с тога пагињући јој се рече:

— Опрости дете моје, опрости!...

IV.

— Госпођице, Кларо, ево једна кита Ђурђевка за Вас.

— Ко је донео ту киту, Гертруде?

— Један дечак.

— Шта сте дали за њу?

— Ништа, госпођице, он је рекао да је киту донео по нечијој поруци

— По чијој?

— Не знам госпођице!...

Клара се забављала китом. Ђурђевак је био исто тако у пупољку, као што га је јуче добила. Али су се неки од оних пупољака отворили миришући врло пријатно.

Гертруда се врати.

Млада девојка, замишљена питаше се, ко јој је могао послати ово цвеће. Без сумње неки од младића, који је био на јучерашњем доручку. Али, ко је од њих? Умешност и разборитост онога дечка, који је донео киту, очараше је. То је учинило, те јој срце поче јаче куцати. Помисли, да јој је ту киту послао млади Пернетије, син великог фабриканта из Ремирмона, онај исти, од кога је јуче добила киту Ђурђевка.

Али, њене мисли поново застадоше пред питањем:

— Ко је то?

V.

Сутра дан се опет у јутру појави дечак у бантенској кућици са китом у руци. Кита, коју донесе, беше начињена од расцветаног цвећа. Клара је довела сама да прими киту. Дечак, који је киту донео могао је имати својих десетак година; био је босоног и подеран.

Кажи ми, мали, ко ми то шаље? рече Клара.

— Једна особа...

— Једна особа?... то је са свим неодређено!... Како се зове та особа?

— Не знам...

— Где станује?

— Не знам.

Без сумње је дете лагало, јер му је заједно забрањено да говори истину. Још неколико питања и дете побеже. То се понављало сваког дана, али ни Гертруда ни Клара не могоше од њега ништа дознати.

Једнога јутра, наљућена млада девојка забрани слугањи да узме киту, али јој онда сам дечко остави киту у кућици.

Шта значи ова тајна? Сама је разборитост дечакова врло чудноватa. Млада девојка као да је осећала, да је њено срце наклоњено овом непознатом. Он је морао имати добру душу, племенито срце и искрене осећаје. Без сумње је морао бити добар и имати својства, која се њој допадаху. Можда ће једнога дана подићи вео, који га покрива, и тада ће му очарана и побеђена Клара рећи:

Ваша сам.

С месецом најеи нестаде Ђурђевка. Његова тако лепа звонца пожутеше и сасушише. Али је још дете још неке време доносило свеже киге, које су заједно брале по дубоким теснацима и на дивљим добро заклоњеним местима, где топли сунчани зраци не могаху да допру.

Али једнога јутра дечко се више не појави. Ах! свршено. Завета је свршено време Ђурђевкова живота. Од једнога постаде сво тужно. Клари се чинило да је око не

нешто празно; изгледало јој је, да јој тога дана нешто недостаје. Њена мајка, видећи је тако сетну и забринуту, усиљаваше се да је развесели, говорећи јој о удадби, јер је знала да је то разведрава; али Клара махнући главом рече:

— Не још, мајко, још не!

Прође и година. Лето је било врло лепо, а јесен привуче путнике, да се диве величанственој лепоти Вогеза. Напослетку зима покри планину својим великим, белим покривачем. Ну при свем том посете никако не престајаху у „Веселом Пребивалишту", у које се скупљаху просвоци Кларини, које је она непрестано одбијала, мислећи само о оном непознатом, кога је незнано љубила. Повекад се са њених усана отрзало име Јована Вардија. Није ли беху увела по високим шумама. Зашто је била лишена своје свакидашње игре у оно време, кад је још могло бити у планини овог племенитог цвећа?!

Клари је било веома тешко! Надала се и очекивала, али то беше узалуд.

Једне вечери, у салону, рече нагло неки гост господину и госпођи Белмери:

— Збиља, знате ли да је умро Јован Вардија?

— Умро?!... Тако млад!... Сиромах дечко! узвикну запрепашћено господин Белмери.

— Он је био врло слабог здравља, а осим тога изгледа као да га је од пре годину дана почела мало по мало упропашћивати љубавна мука. То ми рече један од

Улазак у манастир Трескавац

тај тајни пошиљалац баш он, чије црне очи беху тако благе и тако лепе; он, који ју је тако дуго посматрао.

VI.

Клара се трудила, да то сазна. Али како? Јован није више долазио у њихову кућу, у коју су га само једном позвали, из просте учтивости.

Једне јој се вечери, у маленој јеловој шуми, у којој се она често бавила, учини као да га је опазила, како је посматра, али је он одмах побегао, чим га је спазила.

Кад дође пролеће, почело је опет дете да доноси са китом ђурђевка у руци, али као и пре тако и сад није никако говорило од кога је.

Узимајући тада киту, Клара се по каткад не могаше уздржати од суза.

Једнога дана она узалуд очекиваше киту. Дете се више не појави. Међу тим бела ђурђевкова звонца још не закупаца мога добра, чија је кућа у планини близу Вардијеве.

Клара не чу ове последње речи. Уши јој од једном зазујаше, а пред очи јој дође мрак. Сад јој је било јасно зашто је од једанаест престала добијати ђурђевак. Она паде онесвешћена.

VII.

У најусамљенијем крају ремирмонског гробља налази се један врло скроман гроб, на чијем је споменику урезан овај кратак натпис:

„Јован Вардија".

У мају и јуну расте на том гробу ђурђевак. При најмањем ветрићу његова звонца затрепере распростирући по ваздуху свој изврсан мирис. Сваке вечери ту долази једна млада женска обучена у црно, као каква удовица дубоко замишљена.

Сви се чуде, зашто госпођица Клара Белнери, богата наследница, долази на тај гроб. Њој је сада више од двадесет и пет година, а не ће никако да се уда. Остала је да живи као девојка код својих родитеља . . . .

То је заиста тајна, коју знају само цветићи спутени на камен, у којем је уресано име Вардијево, то је љубавна тајна, коју само Ђурђевак зна.

Autumni flores

VII.

Опустеле цветне равни,
Село више магла крије; —
А из древних гора тавни
Дах јесени мртве бије.

Загрли ме, чедо страсно,
Ближе к мени љупку главу,
Да полубим око јасно
И милујем косу плаву.

У сне су ти хладне јако,
Где, око ти сузу скрива!
С чега, мила, стрепиш тако
Те ти чело мрачно бива?

Дал' те плаши пустош ова, —
Што ти чисту душу верну
Из слављених трга снова,
Ствара тугу неизмерну?

Ил' ти јесен хладном руком
Дотакла се срца врела?
Ох! Што тајиш, чедо, муком
Што би мени рећи хтела!

По суморним пртовима
Развејане руже стоје; —
Дал' свенута ту неђ њима
Лежи љубав, — клетве твоје?

Опустеле цветне равни,
Село више магла крије; —
А из древних гора тавни
Дах јесени мртве бије.

Зајечар, 1902. Милутин Јовановић.

Арнолд Беклин

— Влад. Р. Петковић —

I

Немачке савладине у XIX веку: Периода Класицизма — Романтизам и Месточизам — Сликарство у служби Историје — Реалистички покрет натурализам са Импресионизмом — Моји Идеалисти: Пилотски, Сикоњовски, социјалистички — Беклинско место у Историји немачког сликарства.

Уметност Немачке XIX века, у поступном развоју своме, иде упоредо са еволуцијом свеколиког духовног живота њеног. Под превлашћу извесних идеја стварали су се нети преображаји и на једној и на другој страни. У Историји ових преображаја, у сукцесивну ред њихову, огледа се слика саме Немачке, а до неке и слика XIX века. Борба два принципа: Традиције и Слободе исписана је на листовима оне Историје. Уз то последњи листови њени показују, у животу уметности, више, сличне оним на првим листовима њеним: идеални покрет правих деценија, ну само са сасвим другим тенденцијама.

Прво, идеална Немачка, опијена сном о класичној старини, прожета страсном чежњом за минулим узорима античнога света. У књижевности и у уметности све дише духом класицизма. То је доба бледих фреска са безизразним мотивима класичним. Свуда се показује мраморна лепота трнких статуа, хладна и без живота. У великим оџинама куна се историја и митологија у читавим слојевима од асфалта. У снему се огледа осуство стварности, живота, светлости. Тек овде онде мали ландшафт, на који се комадић плавог неба плашљиво осмехује својом недрои и зрачном површином. Дивни цвет, напојен строгошћу античке душе, пресађен је на земљиште, над којим веје меланхолија савременог духа. Стари класични Олимп обојен је бојом новог немоћнијег и суморнијег доба.

За тим Немачка, која је своју хегемонију постанила у царству фантазије: још непрестано сањалачка, са звучним речима и громким усклицима, а још једнако неодлучна и колебљива у практици. На крвавим пољима Наполеонових ратова она је сањала о великој уједињеној домовини. То остаде само сан, који је стварност шутила мрачним и очајним изгледима у будућност. У оваком очају садашњости изгледаше „старо добро време" тако идеално и тако примамљиво. Сликари, у својим идеалним сновима, нису се обзирали на садашност, већ су се повлачили у прошлост. Она беше поуздано прибежиште, о које не ударају таласа свакидашњице. Романтика показа, да осим хероја и богова античкога света има и других јунака у историји, религији и песији. И док присталице класицизма са омаловажењем гледаху на Средњи Век и на Реноесанс, дотле романтичари ово двоје уздигоше на штит. Дух новог времена, дух историског истраживања

и критичког разумевања прошлости наше своје одјека и у уметности.

Антика беше весма једнобојна, отуда се опет пораја жудња за шареним; она беше хладна и без израза, који су срцу, говорили с тога се почеше чезнути за нечим интимним и поверљивим. Она беше тако грчка, тако строга и незнабожачка, отуда се јавља страсна чежња за нечим хришћанским, и за нашим детињским верованем. За време ратова за ослобођење појави се и у овом правцу јака струја, која је снажно приповогла прошасти класицизма. Невоља беше научила молити се Богу. У овим годинама повишења заборави младеж сасвим на античке узоре. У место грчких статуа сликарство обожава старе италијанске слике. Мадоне и мотиви из Новога Завета освојише себи место у сликама ове епохе.

Прилике су се поступно измениле. Она Немачка, „која лежи у стручку лотосова цвета“ и подаје се непремостивим конци историске драме свих народа у свету; да покажу, дакле, културни развитак човечанства. На овим сликама нашла је публика да студира историју и етнографију, да упозна земље и костиме.

Од апстрактног света идеја сликари у брзо прелазе на све верније и тачније престављање историских догађаја. Они се одважише, да праве радинке, праве каменаре, коваче и сељаке посаве онде, где су негда свеле стајати само сјајно обучене историске величине. Сликарство уђе у народ, да тамо нађе грађе за своје предмете. На место бића, која се познаваху само из музеја, ступају фигуре из живота. Самопосматрање снажно потискује имитирање. И и ако сликари још једнако имају нарочите наклоности према извештаченом и театралном, ипак се уметност све више и више ослобођава прошлости и конвенције. Она тражи безобзирну истину, истину без икаквог компромиса.

Л. Грубе. Сеоска кућа у Јадеу

чито сакривајима, постала је брзо предмет подсмеха и пропаје. Романтизам пада под снажним ударцима реализма. У своме путу кроз прошлост сликарство се, у здравом инстинкту свом, све више и више приближивало садањости и стварности. То је доба колоризанијих ореска и слика огромних размера, у којима се изражава филозофија историје. Историско је сликање у прво време следало свој циљ у томе, да, као помоћник историје, илуструје историске догађаје. Сликарима беше сврха, да свеколики развитак културни свих народа и свих времена преставе у главним историјским фазама његовим; да нађу моменте, који у историском развитку целога света чине оне значајне тачке, у којима се сустичу изукрштани и

Постепено се почеше салони осветљавати, почеше ишчезавати Грци и Римљани од махагона заједно са нимфама од порцелана. На позорницу ступају предмети из свакидашњега живота, човек у свакодневним односима својим, догађаји који се сваког дана одигравају. Ландшафт осваја себи прво место и моћно доприноси, да се збаце окови традиције, да се стресу ланци ропства уметности. Хибнерова Германија, из 1850. год., насликана за албум краља Лудвига као краљевска жена, која у једном пустом пејзажу са патмурним небом лежи са лицем у прашини, са круном која јој је спала са главе, а поред ње лежи лобања, уздигла је сада поносно своју главу. Њени се последи више не губе у далекој прошлости нити у ма-

главитој будућности. Отклако је на бојним пољима чешким и у Версајском дворцу постало немачко царство није више Немачка имала повода, да се теми делима ранијих времена, као негда у политичкој школи својој; Германија, коју Каулбах престави удубљену над лектиром неке старе књиге, а круна јој испадоше свада с главе, опет је снажном руком доведена скентар. После сентименталне генерације од 1830. год., која се губила у ламентацијама и празним сањаријама, дошао је наратиај од „гвожђа и крви“, покољење рада и дела, прекаљено у политичким катастрофама, самопоуздано и одлучно. Реалистички покрет настаје од 1870. год. Критика постаје слободнија и моћнија. Она је заменила романтично описивање историских догађаја. Историско сликање изгубило је сваку важност.

Наука узима сва снажнија и све поузданија полета. Позитивизам на сваком пољима разни повеснице него икад своју заставу. Све метафизичко одбачено је као непаучно. Од религије и митологије остаде само скепса и пародија. Наука је имала да замени морал, а љубав према ближњима религију. Објективност у науци иде упоредо са објективношћу у сликарству. Као што наука према природи стоји без страсти, хладно и беспристрасно, у намери да проникне њену суштину и њен живот, тако и уметност на природу гледа хладно и објективно.

После осамнаеста царства реализма богатства и задовољства следује реалиски борбе за живот. Он одјекује у снажном покрету сиромашних, којима је обавезна настава отворила очи, а социјализам их опио сном о обећаном благу. На другој страни се богатство све више и више гомила, а технички проналасци и трговачка експанзија показују сву жестину и енергију савременог живота. Са Ничеом и Ибзеном постаје философија брутална као и живот. И нова уметност слика ново друштво: брутално у натуралиниу, нервозно и сложено у импресионизму.

Уметност је постала природа гледана кроз један темперамент. Сликар репродукује природу онако, како она њему сама изгледа. Он заборавља све што је студирао у музејима и што је научио на академији, па покушава да изнесе свој сопствени „утисак“. Одбацује се свака традиција, која се постављала између уметника и природе. Прозори атеље, вештачки помрачени завесама, отварају се благотворној струји ваздуха и светлости. Импресионизам почиње узвицима: Fiat lux! Дајте сунца и слободна зрака! Пустите светлост унутра! Реализам, истинит и слободан у третирању форме, не беше истинит и слободан у посматрању боје. Импресионисте откриће сунце и онима слуд атмосфере, треперење ваздуха над површином усијаном од сунца. Они безусловно траже, да се свака ствар стави у хармонију са местом, добом дана и осветљењем; да се свака сцена у слободној природи престави у стварном осветљењу дутра, подне, вечери или ноћи. Они не сликају више тела и боје, већ снагу светлости, која се беспрекидно креће и под којом свака ствар сваког тренутка мења облик и боју. Преносећи тако непосредне утиске на платно, они су у могућности да преставе моменталне или још свеже нијансе сваког израза и сваког покрета. Боја је постала најмоћније средство изражавања једноме сликару. Импресионисте, јакобинци велике револуције у уметности, изнојевали су слободу уметности и обогатили је обиљем нових лепота.

На основи једног тако од сваке конвенције независног, сасвим индивидуалног посматрања природе, могао се развити Нови Идеализам. Реализам је сликао само један део модерног живота, његову сухопарност и непоетичност, његову борбу за опстанак, његову превласт гомиле са грубим плебејским духом и грубим покретима. Уметност постаде сама себи баналиа и досадна са својим сукорним сељачким избама, са мирисом будоарима балетиина и опреченим задоника болница. Позитивна философија расплиште жељ за сазнањем, али је не засити. Све је то још интензивније распалило жудњу за нечим идеалним. Чежња за нечим необичним и новим почиње све више и више проживати модерне, жудне утисака. Док реалисте наслиање модеран живот, ново-идеалисте, допуњујући их, сликају модерно осећање.

Из плодноста натурализма изниче плани цвет нове романтике. Пантеизам наће снажна израза у новим сликарским радовима. Загушљива атмосфера великих паролиа,, сва проза савремене културе и њених проналазака нада као олово на расплабљено перје савременог поколења. Што даље од дима, прашине и вечита жагора, у крило природе, на слободан зрак! Ту човек осећа, како је сличан са сним што је у природи; ту постаје од садруг најмањег природног створа. Он погледа у груди природе као у срце свога пријатеља и у најобичнијем комадићу земље открива божанску слику. Ту се осећа, како природи, са целим светом у њој, живи као један велики организам. Облаци, воде, шуме, ливаде живе и делају под једним истим импулсом. Истим животом, који оживљава целу природу, дишу ваздух, светлост, звук и груди човечије. Болешљивог разнежености и претераног осетљивости чулној модерног човека обана пруга посиље нада као мелем.

Други опет чезну за поезијом бајака и гатки или за мистицизмом јеванђеља. Натчуване сањарије, чаробни свет средњега века, загонетне халуцинације беспрекидно заносе сликаре. Приче из витешкога доба, из увек занимљива света, који засењава очи и предобија срца, јер се у њему сједињавају љубав, рат, авантура, благородност духа и несрећа, дају нито тако подстицаја уметничкој фантазији.

С друге стране тежња за оригиналношћу ствара нове манире путем револуције. Она обара све што припада прошлости, да би било слободна места за ново. Нова уметност хоће потпуно да се „издвоји“ од традиција и плаши катренон мржњом према сваној „ретроспективној“ уметности. Догма о „појединцу“ налази снажна израза и у уметности, као што је то у философији (Ничеа) и у лепој књижевности (Ибзен, Хауптман). На место одбачених прецепата традиционалних ступа индивидуално, на место

извештаних закона тежња за сопственим стилом, за формалним. Култ велике индивидуалности све више расте. Најразвијеније виније душе, мистицизам боје и мистицизам идеја стоје данас у центру интереса. Идеализам у почетку века беше учени идеализам, који је према наученим правилима комплиловао успешне идеалне фигуре. Ови нови стварају из себе самих нов свет форми, но што су прио постали господари природе. На место једноликости дошла је разноврсност, на место „школе" индивидуалност, на место шаблонског идеализма најсмелији субјективизам. Па и ако уметничка оригиналност бива често разузадана и неограничена, и ако уметници више пута падају у безукусност и блуткавост, узвишујући преисторијску уметност као образац и стварајући полу-варварски стил из старо-египатских, феничанских и микенских форми или из разноликих облика примитивних народа, ипак се данашњој уметности, у садашњем кризу њеном, отварају најлепши изгледи у будућности. Овај нови идеализам показује нам, шта су осећали, чему су се надали и чему су тежили људи на крају несталног XIX века. Ново-идеалисте имаћаху оштро уво да ухвате откуцаје срца своја доба. —

Беклин својом плодном делатношћу припада скоро свима овим периодима. Његова сликарски радови, у хронолошком раду поређани, представљају донекле еволуцију немачког сликарства у XIX веку. Његов дух беше тако дубок и опсежан, да обухвата цело једно столеће, па још улази у нови век. Он беше савременик Шведен; он је наш савременик; он ће остати савременик и наших потомака. Он стоји на челу и најновијег покрета у уметности. У културној је историји ретка појава, да најмлађе сликарско покољење уздиже на свој штит седамдесетогодишњега мајстора и предаје му заставу у руке. Сецесионизам, најбујније дело у сликарству последњих деценија, признаје у њему свога стеговођу. Он је претеча новога правца, јер је он за читаве деценије раније дао одлучну форму ономе, чему су други нејасно и са колебљем тежили. Он је, на тај начин, отворио сликарству нове хоризонте и увео га у нови век обновљено и укрепљено.

Па и поред свега тога не може бити говора о каквој Беклиновој школи. Велики духови имају снажна утицаја на савременике и на потомство, али они стоје сами, као поносни врхови високих планина, који победоносно гледају пут неба, а остају увек неприступачни и усамљени. Уметничка индивидуалност Беклинова тако је пуна снаге, да му је створила усамљено место у бури и вртлогу са-

Султаново тело на Косову

временог сликарства. Његово самостално, сасвим независно и слободно посматрање природе носе на себе печат генија, који се отима сваком подражавању. Поруч Шекспира и Гетеа стоји и Беклин велики и усамљен.

II

Пејзаж у немачком сликарству XIX века: Херојски пејзаж — Романтички пејзаж — Реалистички пејзаж — Импресионистички пејзаж — Синтетички пејзаж — Беклин као пејзажист — Идеални пејзажи Беклинови: Бујне пролећа, Идилични пејзажи, Тајанствене шуме, Свадбено путовање, Погледај сказку, каква се сниши! Летња дан, Веселе мисли — Беклинови пејзажи са романтичним мотивима: Вила на мору, Мртвачко острво, Свете гај, Рушева на мору, Замак на мору, Сирт, Фурије гоне убицу, Авантуриста, Пастрмак, Рибарс ослобођена Андромеда — Беклинови пејзажи са класичним мотивима: Светковина Хекатомбе, Пролеће, Одисеј и Калипсо, Полифем, Бог Дионис, Венера оплакује Адона, Дафнис и Амарилис, Стара римска крчма, Шкотланђе. — Немачки религиозни представљачи живих бића: Проповед са чудесатима, Ругање у храму, Домаћа тишина о грешне мисли.

Беклин је изврсни пејзажиста, највећи пејзажиста XIX века. Иегда заиемарен и слабо цењен пејзаж је данас основно себи преплет и на сликарском се полу победоносно лепрша његова застава. Он је поступно прошао кроз све преображаје, које је преживело сликарство у XIX веку. Његов развој иде упоредо са еволуцијом сли-

карства у општи. И овом развоју огледа се јасно борба два принципа: Традиције и Слободе. Незнајност је изнојавана поступно и лагано.

Прво *херојски пејзаж*. Измишљени предео постаје украс једне сцене из легенде или из историје. Он има да илуструје какву сцену из класичне старине, из библије или из каке славне поеме. Пастири поред свога стада морају седети на развалинама Вестина храма, а праве пасу између порушених стубова римског форума. Са њим иду упоредо идеализиране слике славних места. Престављајући поларницу историских догађаја, оне сваґда дају утисак узвишеног и величанственог. Док су у првом случају класички храмови, рушине, палате унети у слику само за то, да илуструју карактер пејзажа, овде сам изглед једног славног места треба да пробуди импресију догађаја, који је за то место нераздвојно скопчан. Ротман (Kottmann) све своје слике осветлава бенгалском ватром. На пр. његов *Маратон:* Над Грчком плаво небо, над морем бура, киша, мрак. Дрвеће нагнувано леже на земљи, а из тешких облака избија свом жестином и рефлектује се о мали залив. Један оседлан коњ, али без господара, бежи као помаман од буре која се приближује. Тиринт је код њега престављен под буром. Аулида при заласку сунца. Ескадилар са плавим морем и језером, које пече чини да личи на басен изливен бакра.

За тим *романтичан пејзаж*. Ту је природа лепа само у неукрашеној дивљини, која буди страх (Ширлер Макарт). Ту се престављају старе куле, које извирују из фантастичне светлости или из мрачних сенки; месечина, која даје предметима натприродне силуете; талази, које шиба бура, те се преливају преко чамца; црна језера; мрачне и суморне обале; фантастичне палате; поносне цитаделе и тајанствене катедрале; бура и облаци које нарају мање; водена површина која се пени у целом пространству свом; борба човека са природним елементима у њиховој помами и бесилу.

За тим *реалистични пејзаж*, који репродукује природу реално и онако како она истиче из уметникове фантазије. Сликари доказују да једном пејзажу могу дати особени карактер и други предмети, а не само витешки замкови, стене и храстови који шуморе.

Пејзаж осећања (Paysage intime. Stimmungslandschaft) који хоће да изнесе извесно расположење душевно. Он не преставља више оно што је уметник видео, већ што је пред виђења осетио. Природа се слика онако како се она у нашем духу огледа. Мутно или сунчано време, јутарњи или вечерњи сутон, потпуна светлост подневне, ноћ и месец дају исто тако боју нашем душевном расположењу као и једном пејзажу. Природа постаје тумач душе човечије, човечији повереник и садруг. Она се смеје са веселима, тужи са плачима, расима зраке око онога што се радује, а облачи се у непогоду и олују око ражалћеног. Треба ли да се престани златно доба, поларницу чини пежни летњи пејзаж у коме све дише мирком, блаженством и чедношћу. Природа што око човека кружи објашњава симсао онгура у једном пејзажу престављених. У сваком пејзажу дише душа човечија са њеним немиром, њеним сновима и њеним сумњама. Кад преди зраци сунца, које залази, клике преко поља и златном светлошћу посипају жетеоце, који су на крају свога посла или тајанствена месечина обасјава пастира и његово стадо, у нашој души неје постеки дах милосрдног осећања — ми заборављамо при оваким узвишеним призорима природним јад и беду људи; они радници нису за нас више „животиње које раде", ми како да изгледају обични, већ наши ближњи, који имају срца и осећања.

Са оним иде упоредо *импресионистички пејзаж*. Сликар слонитана непосредне утиске једнога момента и задржана једној слици свежину првог утиска. Пејзаж постаје слика једног предела под извесним утицајима светлости. Основни тон једног пејзажа, којим он говори човечијој души, ниже произлази из линија, колико из светлости и сенке, у којима се он купа.

Најзад у последње време пејзаж пролази кроз нову трансформацију; постаје *симболичан*. Пиви д' Шаван (Puvis de Chavannes) је један од прних, који је успешно овај начин. Просте линије. Нема више оних планина са импозантним формама, каке тражаху класичари и романтичари. Равница са само назначеним таласастим линијама, стогови, жбуновн, шибље и мирна река, на којој се рефлектује сенке. Усамљено поље постаје огледало, које хвата атмосферу и трепутне светлосне осекте. То је Моне (Monet) који је своје *Стогове* преставио у многобројним варијацијама, каке даје осветљење у разним моментима једнога дана. На једном једином комаду природе онена се поезија универзума.

У ранијим сликама Беклиновим показује се изобиле натуралистичних детаља са онтрином опсервације и фином концепције. Међу његовим листовима тога доба налазе се праве природњачке студије. Ну већ је и овде јако уочљива нарочита наклоност према облицима који остављају утисак поезије. Све се јаче испољује намера, да се призорима из природе заталаса дух и фантазија. Беклин је песник, у колико хоће да пробуди извесно расположење поетско, али је у толико више сликар у колико један природни призор, у слици престављен, непотредно показина ово расположење. Ни један други сликар није са сличном снагом фантазије позајмио свету појава тако поетску способност изражаја. Отворени његове фантазије попиљи су из свакног осећања природе и прожети су осећањем живота. Сви су они у складу са оним основним тоном, који његове слике говоре нашој души: обоје се узајамно допуњује тако, да огромна снага Беклинова лежи баш у овој унутрашњој хармонији, у јединству, у доследности са којом је ова хармонија изведена.

Беклин је о својим пејзажима пенсирао као и сама природа. Алегорије природе, морске и копнене идиле, предмети са мислима о смрти често се појављају у његовим делима. Он је све писликао: чаробно и херојско: усамљено и пусто; свечано и узвишено; суморно и трагично;

страсно и дехопско; бесприкидно кретање таласа и вечни мир непомичних стена; дивљу револуцију неба и тишину питомих ливада цветних. Све је то код њега створено снагом интуитивне концепције. По читаве дане лутао је он по планинама, посматрајући и прерађујући у главн виђење. По читаве сате студирао је он организам једне биљке и разноврсне облике њене у свима њиховим осветљењима. На основу тако прибраних утисака, који су се у његову духу прерадили, Беклин је стварао своја дела. То нису слике по природи, већ скице из живота маште и из сећања. Највећи број слика спипио је он из богате ризнице свога памћења. Ово је нарочито важно, кад се зна, да се највећи моменти, често врло значајни или чешка карактеристични, не могу непосредно из природе ухватити.

Да би пуним изразио своје снове Беклин замишља пејзаже љупке као и његове виђене из Италије. Италија му даје ведро и прозрачно небо, плаво море и рујне, без којих се Беклин не би могао ни замислити. Од Швајцарске узима он питома брда, покривена зеленилом и жалосне потоке са њиховим ритлозима. Он нарочито воли пролеће Тоскане: небо нежна плаветнила; ливаде са свежим зеленилом и најразнобојнијим цвећем; високе кипарисе, који изгледају црни; суре мислине; тополе светла стабла; потоке који скачу преко стена у кланцима, а за тим мирно теку у плодну равницу; брежуљке крунисане кућама са крововима од цигле, са терасама скривеним у зеленилу.

Л. Зрнић — Црква у Јагодини

Буђење пролећа. Између дрвећа, које пупи, једна полунага жена у пуној лепоти својој удара у харфу, утонула сва сама у себе и у своје снове. Око ње пупи једно дете, а пред њом на цветној ливади отпочињају друга два детета. Ту седи и један малишан са претњом у устима. Њега подухвата нека милина. Он гледа у свет очима најраније младости, очима, које још не схватају свој циљ. Он има још неписану срећу, да му је сваки утисак нов и да му ствари у свету тек први пут ступају пред душу. У њему, као и у природи, почиње да се буди нов живот.

Идеалне пролетње пејзаже, увод у све оне слике у којима су сликари мешали боје смех младости и мирис ливада, шупор липа и чар бајака, звон струна и љубавно усхићење. На једној ливади љубавни парови у љубавној раздрагапости. Шарене свилене халине блистају се. Позади се играју наге аморете. Сасвим позади једна римска вила. Кроз беле облаке, спупљене на гомилу, пропирује овде онде плаво небо; сребрнасто лишће млитаво виси у ваздуху.

Пролеће љубави. Врело, на коме чека једна нимфа. Дрвеће раскошно и зеленешно обучено у цветне пупољке, међу којима један младић преба младу девојку. На врх стене покривене махоњином и окружене китњастим гранем играју, а на другој страни свирају аморете.

Свадбено путовање. Италијански пролетњи пејзаж. У средини један тесњац у степама. Лево на врх стена, из којих избијају храпава стабла, млади пар загрљен, у блаженству прних медених дана. Пред њима пространи видокруг отвара изглед на далеке пределе.

Последњ ливаду, како се сменш! Поточић дели слику у две половине и води поглед у дубину. Он јако истиче контраст на једној и на другој страни. Лево мрачна вертикална стабла, тамна силуета дрвећа и вида. Десно се блиста светла површина ливаде, које се пружају у пространу и светлу даљину, испуњену прозрачним ваздухом. Десно витке и усправне фигуре женске корачају свечано преко ливаде, лево кратке и опругле линије двеју погнутих девојчица, које беру цвеће. Једна од њих, која клечи, пружа руком цвеће пут оних фигура што корачају и тако на један дивап начин бива узајамно сликање оба дела слике.

Летњи дан. — Питок на цик-дан просеца ливаду посејану цвећем. Са обе стране група јабланова сребрнастих стабала, која се огледају у прозрачној води. Све

је недро и светло. Тишина једнога жарког летњег дана. Наги дечаци несташно се играју поред потока, који их мами својом свежином. Изгледа као да је све поливено сребром које блешти.

Јесење мисли. Поток дели слику у два дела. Његовом обалом корача једна античка обучена жена. Пред њом стоје стабла, са којих јесен скида трес њихов. Удубљена у мисли она гледа умело лишће, које поток носи. Меланхолија јесењих дана пеје у целој овој слици.

Гете је рекао: „Више волим видети Микел-Анђела него природу, јер је Микел-Анђело природа гледана узвишенијим очима.“ Ове би речи могле бити посвећене и Беклину. Природа, коју он у својим сликама репродукује, отвара нов свет мисли онима, који се умеју слушају у природним призорима. У његовим сликама, не показује се само човек, који све види, већ из њих говоре интимне речи, што тако снажно привезују за себе оне, који иза сваког дела хоће да виду отворену и искрену душу једног човека. Његове слике нису као хладна грација једне жене која не изазива никакву пожуду; оне нису Бог који се само обожава али никад не прилази. Својим снажним изражајима оне су увек у стању да заталасају душу. То је нарочито онде где Беклин замишља романтична места. Душа се удубљује слатким сањаријама, удубљује се у тајанствене дубине романтичних снова.

Вила на мору (у више варијација). Тешка атмосфера пада као олово на палату и китњасти врт. Широко слави своју владу. Кипариси се нијају и повијају се час горе час доле. Последњи зраци вечерњега сунца падају на вилу и блистају у прозорима њеним. У црни вео умотана жена корача морској обали.

Друга је Вила насликана за Шакову галерију у Минхену 1864. год., за три недеље дана. У свечаној величини сама мраморна палата наткривена кипарисима. На подножју њеном жуборе морски вали. Са тугом и чежњом стоји једна усамљена жена наслоњена на зидове. То је елегија пичеале нелепшости античке. У валима, који у свечаном такту ударају о обалу, жубори љубудова песма далеке прошлости. Она жена, што тужи, постаје Ифигенија, која „душом тражи грчку земљу.“

Доцније слике истога смисла разликују се од оних. Док се у првима врхови дрвета, њихани ветром, повијају у лакој и пријатној кривини на лево, овде се кипариси уздижу у сталној вертикали. Ваздух притискује цео пејзаж оловном тежином својом. Море више не лежи мирно, нити се само лако покреће, већ челични таласи, крунисани пеном, ударају о зидове и прскају високо по каменју. Грубе вертикалне линије зграде, која је изнурењима и истрошењима, дејствују овде снажније: оне појачавају утисак непријатне усамљености. То нас много тешње везује за ону пустињу од камена и воде, много нас интимније приближује женској фигури на слици. Она не корача више морској обали, нити се нежно и са пуно резигнације наслања на зид: као статуа укопана она као да ниче из стене. Контрасти између оловнога ваздуха и црвенкастих зидова онде су много јачи.

Доцнија слика показује друге колоритичке детаље. Сиво небо са руменастим вечерњим облацима шири се над предгорјем, високим кипарисима, бокорима рододендрона, над једним ходником са стубовима. Последњи зраци сунчани црвено су обојили овај ходник. Прозори блистају у вечерњем руменилу, предњи таласи загасито плавог мора одсјајују. На обали малог залива, у подножју једних степеница, стоји жена увијена у мрачно покривало. Таласи, порубљени пеном, умиру пред њеним ногама.

Мртвачко острво. Стена у облику полумесеца, у којој су издубљени гробови, чини цело острвце. Над њим ведро небо ноћи, испуњено светлошћу месеца, који је сакривен, те се не да видети. Око њега море. Између врхова овога полумесеца и сасвим у дну острвца алеје високих кипариса под бледом светлошћу месечевом образују улазак у загробни живот. Овамо се лагано приближује један чамац. Позади једна сенка, неубразима као и Судбина, весла у правилним покретима. Напред стоји укочено крај белог мртвачког ковчега једна утвара у бело умотана.

Док је у *Вили на мору* оцртана меланхолија усамљеног живота, онде се износи хладни мир смрти. Тамо још гледа женска у даљину и нечему се нада. За мртваца, кога мирни и неумитни веслач поди мрачном ноћном бораниу преко водене површине, која нема ђуги, нема више наде. Усправно у мртвачкој кошули стоји он пред ковчегом са венцима. Још само неколико удара веслима и циљ је: стрмено сепоште острво са мрачним кипарисима, достигнут. Гробиште се јасно по мало помаљају из мрака каменог зидова. Химна смрти шуми пред суморним путником. У њу, можда, одјекују успомене из минулога живота и доносе утеху срцу онога, који мора да броди усамљен.

Ово је најгласовитија слика Беклинова. Сиже је неколико пута понављан. Ове варијације показују, како је Беклин све снажније и снажније појачавао суморно дејство. Овде се више уздижу вертикални камени зидови, све се стрмије и више уздижу степе. Простор између каменог зида и оквира слике постаје све ужи, острво приступа све ближе. Изгледа као да се чују удари весала, који мртвачки чамац приводе гробљу. Изгледа да се над морем, над небом и дрвећем шири прави вео смрти. У свечаном бесконачном миру огледа се неумитност Судбине.

Свети гај. Дугачко подводно место са зеленом травом и белим цвећем. Оно је ограничено дрвећем: лево су тополе са светлим белим стаблима и сребрнастим лишћем, десно борови црних стабала и врачина лишћа. У подножју тополâ олтар, на коме гори ватра. Поплочане стазе, које секу ово место, воде овоме олтару. Из тајанствених дубина шуме приближује се процесија свештеника у бело обучених. Они у правим редовима већ су пали на колена пред олтаром. Они бели свештеници, који се помаљају из таме дубова, који у свечаном такту корачају и повијају се пред олтаром, који се нуми, изгледају као фигуре античкога

хора. Дивно је уметник поделио у ступњеве разне нијансе белог, зеленог и црног. Једини је шарени тон у овој хармонији дим са олтара, који се у плавичастој боји диже у ваздух.

Рушења на мору. Сиже је попаљен у више слика, које показују, како се код Беклина поступно развијао један мотив из другога. Прва слика, у хронолошком реду, претставља остатке једнога града на мору. Њега надвисују кипариси, а око њега облећу гавранн. Последње схватање овога мотива је „Рушина града". Видимо још жбуње и шибље. Очувани зидови, обрасли маховином, још подсећају да су ту некад људи становали. Над њима лете јата тица. У доцнијим сликама се истиче рушина све јаче и јаче. Природне силе нису ипак уништиле и последње дело руку човечијих: о ничеловој велелепности још говори капија са стубовима, на којој време и непогода нису још

На другој је слици, са истим мотивом, престављено, како је замак рано јутру нападнут од пирата и запаљен. Посада је поубијана, а жене и драгоцености вуку са собом разбојници.

Смрт. На црном врancу дуге гриве помамно јездн смрт кроз јесења пејзаж. Тешки облаци, који носе буру, пратили загасито-плаво небо; шарено јесење лишће разноси олуја на све стране. Хитра мува креснула је и показала беле зидине у фантастичним облицима, изломљена и расцепљена стабла. С обе стране пута групе мрачна дрвећа. У слободној средини мрачна силуета коњаника, постури огрнута у огртач. Дугачки низ дрвећа, шибаног буром, на страни смрти, потпуно следује покрету коња, који се препиње.

Фурије гоне убицу. И у овој слици, као и у пре-

Л. Грвић — Унутрашњост скоске куће у Јадру

избрисали трагове недавашњих слика. У последњој је слики све гомила рушевина. Нигде дрвета, нигде жбуна. Још само спомени силе природних елемената, који све разоравају град, остављен дубоко у кут од слике. Таласи и олуја славе овде своју свадбу и прете да у дивљој игри својој разнесу последње остатке града. Јата тица су давно одавде нпчечела, само још два орла шестаре, као краљевска погребна пратња, око некад поносних кула. Изгледа, да је Беклин у поступном измењивању истога мотива хтео престанти историју рушине у њеном пропадању из века у век.

Замак на мору. Море. Једна одсечна стена, коју три свода од коста везују за обалу. На половини једна тераса; куће; на врху четвороугаона кула. Небо покривено буром. Пожар. Таласи беже. У привезаним чамцима гусари готови да се искрцају.

њиној стоји Беклин сасвим на земљишту романтике. Вечерња светлост даје фантастичан изглед једном баровитом пределу. Убица се нагао над жртвом, која је скоро сакривена рогозом. Положај његова тела показује готовост да сваког трентутка нагне у бегство. Ну за њега има само један излаз: узана брвна преко воде. Тамо где ова почиње стоје уз једну истрошену и полуопалу зидину три жене. Њихова појава и израз њихова лица показују ужас и грозу. Оне ће стално следовати његовим стопама, ужасни пород ноћи. Шарени дрвци више око полу-нагих, млитавих и алкавих удова њихових и чине живописни контраст према раскошном одолу убице. На слици су јасно прегледна два дела: Садашњост: Убиство: позади таласасто кретање рогоза, Будућност: Осветнице, укопане и прикопчане за одсечну зидину.

Авантуристе. Позади на далеком жору лађа, која је донела витеза. На пусту морску обалу бацила га је судбина. Он једи на коњу, окренувши леђа мору, дубоко у непознату земљу. Сунце пече са недрог плавог неба и он је скинуо шлем са главе. Коњ хрче и гребе ногама земљу. Шта он то њуши? Лобање и бледе људске кости извирују из песка, предсказујући несрећу.

Повратак. Један човек седи на ивици неког басена воде, окренут леђима гледаоцу. Пред њим лежи домовина: узане колебице на једном окомку, а у њима светлуцају светиљке. Иза њега је далеки туђина. Басен се перспективно сужава на граници домовине, а пропирује се према тужној прошлости. Човек, остарео у борби живота, ћелав, у дубоким рефлексијама као да посматра један пртљег у руци. Јесење вече спушта се на једно Шпаџарско селашце, које лежи пред њим на окомку брега.

Слика по садржини изгледа као продужење *Авантуристе* и као илустрација стихова:

> In den Ocean schifft mit tausend Masten der Jüngling.
> Still auf dem gerettetem Boot treibt in den Hafen der Greis.

Беклин је осећао велики симпатија према Арнесту. Нарочито је јако цењио „Весног Роланда“. Мотиви појединих слика посећају јако на поједине сцене из ове велике песме. То нарочито јасно показује слика

Руђеро ослобођава Анђелику. Са пријатним хумором уводи нас уметник у тренутак пре овог што се десило. Тростука рана на чудовишту показује, како је невешти витез често промашио. На два дела расечено чудовиште баца погледе пуне беса и љубоморе на ослободиоца, који, по свима правилима доброг тона, огрће нагу даму у један огртач. Запрепашћена девојка, до ушију поцрвенела, којој је витез исто толико опасан колико и чудовиште, уводи нас предсказивачки, као и љубоморни израз лица, у будућност историје. Слика је насликана у градацији само две боје: плаве и црвене. Загасито плави летњи ваздух са беличастим облацима, црвенасто-плаво чудовиште, челичне боје опрема ратна у витеза. Огртач, у који хоће витез да огрне стидну девојку, тамне је загасито-црвене боје; кра што цури из убијена чудовишта, сасим је црвена; перјаница витезова је готово као цинобер црвена.

У своме идеалном пејзажу Беклин не стоји само на земљишту романтике. Он је сањао и о идеалном класичном свету. Он се није могао отети утицају једнога доба, које је оставило најлепшега што се до сада могло створити и најидеалнијег што се могло замислити. Ово је доба било увек у стању да подстакне фантазију једнога уметника, који је тражио мотиве прожете дахом чисте поезије.

Светлиште Хераклово. Хераклу посвећен гај, окружен огромним зидинама, без икаких украса, равним и глатким. Мрачна група дрвећа горостасно извирује из ових зидина. Позади црвена фигура ратника римског, статуа Хераклу посвећена. Напред, пред уласком у светилиште, пали су ничице римски ратници. Они су истакнути пластично. Ту је и охоли чувар у импозантној позитури са огромном перјаницом на шлему. Изглед на далеко море. Црвенкасто лишће, које ветар мете на све стране; бели таласи; одело чувара, које се преплиће у бојама, дају свему тон свечан и горостасан.

Прометеј. Високе, вертикалне стене, о које удара море и пени се. На стенама маслине раширих стабала и сребрнасто-зелена лишћа, повијене буром. Још више горе налагане су стене на стене. Горостасни брег, пара врхом својим облаке, који носе буру. Све је суморно и мрачно, још умориије контрастом хладне, беле светлости сунца, које се једва пробија кроз облаке. На огољеном врху стене оковао човек. Он је огромних размера, што је нарочито јасно кад се његови удови упореде са околином. Стеновити понори изгледају сиђушни испод његова раста. То је Бог „који је њиво да пати, да плаче, да ужива и да се весели и да не поштује Зевса“. Све је хармонија у плавој боји. Облаци, који јуре; стрмена стена; узбуркано море: све су то појаве једнога тона. Као једини знак земне мизерије одступају сиђушне слике у зеленом тону, на шпак тако дивно сливене са главним тоном. Очајно се оне приљубљују уз стену: бура прети да их ишчупа из корена.

У другој је слици иста писао потенцирана. Стене су одсечиније и обимније. Један једини шар ретко олиставлих дрвета повија олуја горе, сасим на врху. Доле бијене ударају таласи о стене и још више бацају пену. То је бура на планини. Цела природа бије битку титана, чије се оголаво дивовско тело, у овој ужасној пустиња, у овој револуцији природе помаља на сенке тешких облака. Постављен у узане оквире он изгледа двогубо горостаснији или и двогубо спутан. Сиђушно дрвеће доле даје мерило за огромне размере његова тела.

Одисеј и Калипсо. Црне стене и плавичасто море. Само две фигуре у овој пустиња од камена. Одисеј стоји укочено и без покрета на обали морској, увијен у свој огртач; његови погледи лутају далеко преко мора пут драге домовине. Напред седи пред пећином полунага нимфа и окреће се Одисеју. Потмула подневна оморина, као љубавна чежња испуњава предео.

Полифем. На слици се јасно издвајају два дела: море са другоранма Одисејевим, који у највећој журби бегају у лађици и огромне стене са дивљим и суровим другом, који једну велику стену завитлава на бегунце. Кажлом дају упутак два, људи у лађици личе на шатуљке. Умотник се довио, да не пренесе, колико је очију имао Полифем. Црно лице дива, сте обрасло у длаку, тако је осенчено, да је фантазији остављено, да појединости допуни.

Лов Дијанин. Пејзаж јако подсећа на Рубенса. У њему је представљена природа италијанскога Југа, оживљена облицима дивних жена. Један римски предео у коме раскошно расту мирте и олеандри. Праћена другарицама хитра богиња трчи напред, испред једне стене. Пси кевћу и јуре јелена.

Венера отвраћа Амора. Летње вече. Оморина. Опојни мириси дижу се из цвећа и муте чула у људи. Тако вече

бира богиња љубави и шаље свога весника на земљу. Испод китнастих олеандера лежи божанска жена. Лаки јој нео једна скрива дивно тело. Њена десна рука показује на предео, где се у плаво-зеленој светлости гасе последњи зраци вечери — тамо хита скретница нежни бог са тобоцем на леђима, са луком на рамену и стрелом у руци.

Дафнис и Амарилис (идила Теокритова) Напред, на стену наслоњен, стоји млади пастир и излива своје љубавне јаде. Он је по земљи просуо плодове да би унилостивио свирену девојку. Звуке његових љубавних јада ослушкује Амарилис позади у полутами једне пећине. Њен израз лица и њено дражне тела издају њену радост. Тело пастирево је необично дражесно третирано: у њему је спојена строга античка лепота са модерним осећањем. Зрачна ведрина у бојама изливена је изнад ове идиле. Пејзаж дише миром и сјајем. То је дражесно пролеће сна и природе.

Стара римска крчма. Високо положеној крчми пењина свесним утчиво напире на једној плочи каменој. Једна гомила пијанаца давно је следовала овом позиву. Једна задихани црни роб вуче онима нове боце. Доле на канији врта удара у хареу један просјак ког једна млада девојчина хоће да освежи гутљајем вина. Нежни пирови уносељавају се на ливади слушањем музике или се окрећу у живахном колу. Милина и задовољство живота говоре из сваког угла слике. На њој је изобиље пријатних детаља: овде пар голубова пије на бунару, тамо девојчица на вратима токарења руљама.

Баханалије. Док се у *Римској крчми* слика умерена раздрагапост у почетку весеља, онде се износи дивљи, последњи акт њеног. Тамо је све само „раздрагано“, овде је све „пијано“. Чује се хрканье појника, које је сапладао сок од грожђа. Старо и младо, људи и животиње, све се клати тешко пијано.

Своје утиске из природе Беклин реализира престављањем живих бића. Ови жини створови, производи узбуђене фантазије, дивно хармонирају са оним основним тоном пејзажа, којим се он обраћа нашој души. Једном пређе Беклин преко св. Готхарда. Вече се спустн. Гете магле продираху све дубље доле. Он беташе журно стазом, коју магла пређаше дохватити и сасвим покрачити. Страх, који је уметника обузео приближавањем непробојне магле, снажно је заталасао чула. Узбуђена фантазија његова уследала је у тами планинских понора чудовиште, које се лагано привлачи, посеби пропаст. Он је угледао, како се оно полако извлачи из магле, која се пуши, како из стеновитих пукотина пружа потубне чељусти своје. Из аналогије стварне појаве и чулних утисак, што их је произвела природа, која је претила пропашћу, породио се монструм, који се лагано извлачи. То је:

Провала са чудовиштем. Усред узане провале у стенама пружа се трошни мост над страховитим понором. У тами ових провала пожала се на своје пећине звиј и плаши путнике. На далекоме мосту бега у највећем страху од овога конструна једна поворка људи. Слика је насликана у хармонији две боје: стене су црвенкасте, магла и водена прашина су плавичасте. Одело путника јако одскаче својом интензивном црвеном и плавом бојом. Овим је с једне стране уочљивим учињен однос величине између сићушних путника и огромнога чудовишта, а с друге стране путници, и поред све своје сићушности, могу да произведу ефекат.

Аналого овоме постала је и слика:

Тугање у шуми. Густа шума; само доњи део нагих јелових стабала. Једнако између два стабла продире светлост дана: тамо је тајанствено место снова. Кроз ову прагну шуму иде чудновата животиња: једнорог ружне главе, пламених очију, са телом коњским, са длаком као у лаке и са бојом жирафе. Она збуњено гледа пут оног светлог места, што продире између стабала. На њеним леђима седи равнодушно риђа богиња, крупносања разиличком, у отворено плавој хаљини са сребрним шљокицама. Она је нема, замишљена, са крупним очима без погледа и са рукама равнодушно скрштеним на колену. Уплашена неверица бежи уз једно стабло. То је реализирани утисак тајанствене тишине у немим дубинама једне простране шуме.

Ломљава морских таласа. Огромне стене спуштају се сасвим одсечно у море. Таласи се ломе о њих. Женска фигура, огрнута велом, једном се руком наслања на стену, другом удара у хареу. Изгледа да са струна одјекује дивља песма морских таласа.

(наставиће се)

*

* *

JOS. V. SLÁDEK

иси из мора плава,
Нит си отпла за горама,
Само бусен, зелен трава,
Расте, расте међу нама.

Иза горе сунце гледа,
Морем блудећ ветриħ пирне,
Ал тај бусен траве нема
Рука руку да додирне . . .

М.

Леон

М. ЈАНИЧЕКОВА

„Сувише смешно, сувише смешно!“

Он потврди то главом.

Она се смејала. „За што одобравате?“

„За то што се слажем с вама.“

„Али ви и не знате за што се смејем.“

„Уверен сам да имате разлога.“

„У овом случају сумњам да имам разлога. Знате шта ми је смешно? Ви сте ми смешни.“

„Знам и јесам смешан; обична смешна појава на каквом крунисању у роману, клоун, који увеселава публику.“

„Али Леоне!“

Млада девојка ирнаше одричући главом. Обоје стајаху у зеленилу. На неколико корака иза њих, била је кућица у којој је она становала са својом мајком. Он је становао у вароши. Но кад год би имао времена, долазио је њој у предграђе. Она се звала Јелена Орсајева и била је врло сирота. Живела је несрећна о воћу и кави. Пореклом су биле од неке старе емигрантске породице. Обе су везле бело рубље за неку велику радњу. Мучиле се, љубиле једна другу и биле срећне. Јелени је било седамнаест година; са расплетеном, коврчастом косом потсећала је на подигнуто ждребе а из разудзаног кретања опажала се дивна грација.

Мајка јој је личила на оне византијске и сувише витке мадоне са тужним очима. Разуме се, да њихова соба није замењивала златно поље у којем би се тек њен лик дивно издвајао. Био је то један простор са похабаним намештајем, који је опоминао на давно минуле срећне дане. Само је изглед са оба прозора на њиве и ливаде био пријатан. У соби се још осећао и диван мирис љубичице. Можда то беху душе старога намештаја, који разговарајући се о лепој прошлости, распростираху овај дивни мирис.

Јелена је стајала пред кућом под расцветаним багремом и вртила главом.

„Леоне, не треба сами да се понижавате. Ви сте особењак, а нити личите на гротеску при крунисању, нити на клоуна. Хоћете ли да судим по изгледу?“

„Молим,“ одговори он поклонивши се.

„Дакле, пред-а-мном је човек — величине средње, — косе седе и веома накострешене (то је ваша сопствена кривица — има толико појава на свету!) браде црвенкасте, очију малих али врло милих. Устима само зуби недостају па да буду лепа.“

„Извртан делиј!“

„Пст, још нисам готова. Смешна су на вама та три или четири слоја капута, од којих се никад не раздвајате. То сам вам већ више пута приметила, но ви остајете при своме.“

„Драга госпођице — “

„Пст. Даље, смешно ми је што се сако Леон зовете. Причали сте ми, да нисте познавали ни оца ни матере. Али, госпођа, која вас је к себи узела, дала вам је своје име. За што се не презивате по њему,“ но дозвољавате, да вас просто Леон зову.

Он погледа меланхолично у врхове од својих чизама.

„За то, што је то име било у завежљају, у коме су ме оставили милости људској. Можда .... га је написала рука моје несрећне мајке .... за друго име неће да знам. — —

Јелена га погледа одобравајући.

„Видите, то је смешно. Иначе сте врло добар човек, кога ја и мајка врло волимо.“

Она му, једна пријатним устезањем пружи своју руку, коју он топло стисне.

„Што се капута тиче, драга госпођице Јелена, којим сам, како велите одвећ претрпан, морам вам још једном рећи, да не само што немам ормана, него немам — ни — своје собе. Знате ли где станујем? У улици Капуцинској број седам, под каменитим степеницама налази се место, где пратар оставља метле и четке. Међу метлама, кантама од гаса и лестницама налази се гнездећи прекет, у коме спава човек, који има част назвати се вашим пријатељем. Искрено ми реците, где бих ту могао оставити своје одело, када га не би на себи носио. На мени ће се бар свако дневно проветрити, и неће се умољчати.“

Јелена се слатко насмеје.

„За што не погодите једну собицу?“

„Од куда да плаћам кирају?“

„За што не радите, па да — “

„Зар не радим?“

Он јој поднесе своје од рода окореле руке.

„Да богме, кад човек има седморо деце!“

Јелена слеже раменима, погледа га поносито и рече лако климнувши главом.

„Морам да идем. С Богом. Јако сте ме обрадовали с Хендерлином. Само се немојте покајати, што сте ми га поклонили.“

„Не, Боже сачувај!“

Он скиде шешир и оде. Јелена уђе у кућу и наслони коврџаву главу мајци на груди.

„Да не знадара тако на шталу, могли бисмо га и унутра понудити, али опстати с њим у затвореном простору није могућно“.

Мајка је одобравала својим боним осмехом.

„У опште, он није друштво за тебе“.

„Али он ми доноси тако лепе књиге. Помисли мајчице, поклонио ми Хендерлина. Да сам знала, не бих га на памет научила“.

„То ти неће шкодити, али ти може шкодити, ако се чешће, будеш виђала с њиме“.

„Зар је он такав?“

„Леон је загонетна егзистенција дете“.

„О, а он је тако осетљив. Његов је живот прави роман. Остао је без оца и мајке. Страна та је жена из сажаљења узела и одгајила. Имала је Јеричину његових година. Он је посно и чувао дете, док је она по туђим кућама прала. Девојчица је расла а растао је и Леон. С временом заљуби се у своју посестрину. Ма да јој је био и слуга, и Maître de plaisir, и заштитник. Ишао је у народну школу. Кад је из школе кући долазио, није ни могао мислити на учење. Морао је све по кући спремити, јер мајка је била за коритом а г-ђа Алиса није имала времена, пошла је у нашу девојачку школу и учила француски и играње. Једнога дана заљуби се Алиса у некот налицканог, малог, трошарињског чиновника. Тада је за Леона, како ми он сам причао, настало најужасније доба у његову животу. Сиромах, гледао је како други љуби његову Алису. Алиса се вечна с налицканим чиновником. Ускоро се разболи и осиромаши. Мајка је слабо могла потпомагати, а мужевљева плата била је врло мала, и она је могла држати само онаву служавку, која није у кући ништа разумевала. И ко је тада помагао у кући? Ко рибао, чистио, трчао по чаршији? Леон. Он је трчао по лекара за болесног сапунића; правио му играчке посно га на леђима, а малина би га зачикавао и ударао спојим малим ручицима. На скоро наће се и сестрица, за тим братић, па опет сестрица, па братић и т. д. нарећаће се њих седам. Леон је од јутра до ноћи бивао код њих у кући. Чистио ципеле за господу и седам пари дечијих чизама (очеву обућу чистила је служавка.) Цепао је дрва, чистио лампе, рибао степенице и ходник, истресао хаљине и постеље. И све то радио је он за нешто мало јела и за по неки благодарни поглед, којим би га кад и кад г-ђа Алиса погледала. Потребан им је био као со и вода. Они знају за ту његову готово несвесну почињеност, апелују на њу и остављају га зими у његовом углу да се смрзава. У њиховим двема собама одиста није било места још за једанаестога. Дакле, видиш мајчице, Леон је красан човек.“

Говорећи то Јелена се од узбуђења заруменила.

„Ја га поштујем, ма да га цео свет презире и исмева.“

„Драго моје дете“, осмехну се госпођа Орзајева и пољуби своју Јеричицу. — — —

* * *

Леон је седео у кујни и заклопивши рукон ухо, питао је малога Патриса, који му је на колену јахао:

„Но шта је?“

„Звони ти ухо чико.“

„А шта то значи?“

„Да неко на тебе мисли чико.“

„Да дете моје — кожда — срећа.“

„Шта је то?“ упита дете.

„Златан лептир, који лети.“

„А јесилм га ти видео чико?“

„Видео сам га, но само из далека, сасвим из далека малцно мој.“

Тада уђе госпођа Алиса Шубертова, носећи тањир чорбе. —

„Ено ти Леоне“, рече пружајући му тањир „једи после мораш ићи за кромпир. Јанила сам да ћеш доћи по њак у 3 сахата. Хоћеш ли га само моји понети? Има у њему осамдесет кила.“ — И очи лепе плаве госпође гледаху у њега бојажљиво.

„За тим мораш ићи по Пјерове чизме и код праље. Треба бар нешто рубља ове недеље да донесе.“

„Све ћу то свршити,“ рече Леон једући. „Не брини се.“

Четврт сахата доцније био је на путу. Ишао је по својој навици полако, застајкујући код сваког дућана, а највише пред излозима књижара. Јако га интересовале књиге. Његов необичан, чудноват живот, развио је у њему љубав ка романтици. Часове, у којима није био потребан породици Шубертовој, проводио је у усамљеним шеткама иван варошн, где би задубивши се у мисли гласно говорио; или би у каквом шпирагу лежао и читао забораљајући на Бога и на људе. А од куда му књиге? Од Гајслера, код кога је куповао луч и вакс за ципеле; од трговца, који му је шећер и каву замотавао у старе новине; од пекара и од свих људи са којима је општио. Сви су они знали, да ће га обрадовати ако му поклоне на какву купусару, па био то какав роман седамнаестог века или поцепани молитвеник какве старе баке. Читао је врло много и временом разнио се у њему врло леп укус. Са госпођом Шубертовом није могао о књигама разговарати, јер она је о њима разумевала толико, колико и посорог у вашцеру у шест корака. Код неког старог телалина, коме је чешће одлазио на разговор, упознао је Јелену „лепо дете“ сроћне Орзајеве, као што сви називаху Јелениу мајку. Телалинова Јерка, била је врло побожна и ишла је у исту цркву у коју су ишле и Орзајеве. Младе девојке исповедао је један свештеник. Још као шпирање више пута су се заједно смејале кад би ко кинуо у цркви, или кад би ко погрешно молитву запевао. Јелена се није гордила и овда, онда, походила је телалинов мрачни подрум у коме је увек срдачно дочекивала телалинова малокрвна Јерка. Леон се опходио према Јелени као према каквој чаробној принцези из какве сказке; доцније постала му је повереник у књижевним стварима.

И Јелена је радо читала.

Он јој је позајмљивао књиге. И госпођа Орзајева даје да „тај човек, који се не зна у собу пустити за то што заудара на шталу“ има укус врло образована човека.

„Како то?“ размишљавала би она у залуд.

Од куде у неке сељанке толико природне грације, у по некога просјака тако отмено кретање, којим прима пружени дар? Од куда мађарске цигаиину онај заносни мио, пуни звук на егедама, од куда му наврно држање за неседеланоме коњу? То су тајанствени дарови, које им добри ђеније спушта крадом у колевку, не скејући их даривати златном срећом — богатством.

Леон је с Хендерлајном оплакао Дкотину, па онда га дао Јелени. Ни једној весници нису још тако лепе ми-

сли пролетале кроз главу, као Јелени, када би незући сериозјете за чај непрестано понављала стихове: „ни лутате горе на писмин.“ Млада је девојка веома лепо изговарала стихове, које је волела. Јелин јој је чисто миловао звуке, који су сачињавали реч, а стихове је изговарала полугласно као какво љубавно признање. У оваквим трентуцима испадао је мајци рад из провидних руку и она је слушала Јерку не трепћући.

У последње време, када им је Леон доносио књиге, обично би душпо на прозор и ту их остављао између саксија с цвећем. Тада би се између цвећа појавило румено лице Јеленино и осмехивало би се на њега, и он би тада помишљао „како си лепа млада девојко!“

Како је био милостива срца, јако га је коснула судба ових двеју отмених жена. Знајући цену којим се бели вез плаћа, осећао је да оне често гладују. И када би му јутром, округла, пуначка рука госпође Шубертове пружала за доручак парче хлеба намазана свињском машћу, или кад би му за ручак пружила тањир пуне чорбе, осећао се увек Јелене и њене мајке и изгледао сам себи расипника. Узалуд је лупао главу, како да им помогне! И сам је био тако сиромах, да није ни оно парче хлеба била његова својина, већ га је примао од госпође Алисе и једник био је потпуно срећан, јер тако се осећао у неку руку потчињен жени, коју љуби.

Једном у телалиновом подруму рече Јелени: „за што не идете у глумице? Ви сте тако лепи моћи ћете играти анђела у сваком чаробном комаду.“

На ово се насмејане румене усне госпођице Орлајеве а очи јој се засветлиле.

„Не говорите којешта Леоне. Пре би еленак могао постати елникар, но што би се и један члан Орлајеве породице појавио на позорници.“

Он се застиде због своје глупости и не рече ништа, али у себи је непрестано стварао планове за њу.

Једном, кад је опет стајао под њеним прозором, а она пред њим својим белим, дечим рукама пролиставала неку стару књигу рече јој:

„Госпођице Јелена, Јесте ли покушавали да пишете песме?“

На то му она са свим озбиљно одговори:

„Писах. А и на што?“

„Можда бисте се обогатили, кад бисте могли певати,“ одврати он. „Слушао сам да има песника, који имају годишње прихода по две хиљаде франака. Покушајте. —“

Црне очи младе девојке гледале су запањачки и размишљајући најзад рече тихо:

„Покушаћу.“

Једнога дана донесе јој он неку стару књигу с насловом: „Вештина певања од Августа Китена 1848. године.“

„Прочитајте ово,“ рече јој, „у њој ћете наћи рецепте за прављење стихова.“

Она је пролиставала стару књигу, у којој је било много корисноса и лепога. Мајка је гледала седећи на похабаној столици и вртећи главом.

Дани бивају све краћи. Обе женске вешке су скрштене рукама. Јелена је у последње време постала ћутљива.

Често би се јако замишљала и шапутала нешто, што мајка није могла разумети. Ноћу би уздисала, а јутром чешљајући своју дивну косу, застајала би од једном гледајући замишљено преда се. Једном рече Леону:

„Књигу сам прочитала, али не разумем како да певам? О чему?“

Он се насмеја и пожња руком на поља обасјана јесењим сунцем.

„Имате хиљаду предмета госпођице Јелена. Певајте о расцветаном цвећу, коме ледени северац гроби и који га својим полупцем уништава; о усамљеним птицама, о бубицама и лептирима, који тугују за својом последњом љубави утопљеној у последњој јесењој киши! — — —“

Јелена га је гледала и слушала са полуотвореним устима: „Леоне чини ми се да сте ви песник. За што ви не певате?

„Ја? Да певам! О томе нисам никада мислио. Никада.“

Како је могао о томе мислити! Он није имао на свету ни парче сопственога простора, на којем би могао спремити хартију за писање.

„Боље певајте ви,“ продужи он, „ваше је срце још тако младо, а моје је већ укорело.“

„Не верујем,“ одврати она, погледавши га благо. „Назад, покушаћу да пролепе, јер нисам ја код нас тако хладно, а сећам се да ћете песме да пишу.“

* * *

Настало је прво суморно време. Небо се наоблачило и киша је непрестано падала. У ваздуху се осећала загушљивост а свуда неко мртвило. И једнога дана оскину хладна немилосрдна зима. Све се следи и задрхта.

Јелена је по каткад вечером одлазила у телалинов подрум, да се мало загреје. У углу, који је био малом лампом осветљен, била је гвоздена пећ. Поред ње је седело младо девојче и грејало руке.

„Да не живимо Христа ради, би ли знала рећи на што ми живимо,“ питало је девојче другарицу, џвокућући зубима и поред наложене пећи.

У цркву су одлазиле редовно и певале су побожне песме. Госпођа Орлајеза молила је Бога, да јој дарује за Јелену нову, лепшу хаљину, јер у овој старој са закрпама није се могла никоме допасти. А да се људи залубљују и у принцесе са похабаним рухом, у то није веровала, то је за њу било само сказка. Вешика људи држи, да није вредно ни погледа удостојити такву девојку.

Јелена је у својој краткој хаљини изгледала одиста мало одважата, но опет се видео њен витки стас као у јеле. И ма да су јој прсти били згрчени и плаветни од

хладноће, иначе су то били прави Ботичелијеви пути. Госпођа Орајева није могла замислити да је Јелени већ седамнаест година и да је још ни један кнез није запросио. Још је госпођа Орајева молила Бога, да јој дарује огњев, и најзад, молила га је, да јој даде блаженог сирот.

Јелена, као да се за све ово није бринула. Њене прве очи светлиле се необичним жаром. Као да бејаше сва прожета неком унутрашњом победом.

„Кад бих само могла Леона видети," говорила је. „Шта ли је са њиме? Што ли га нема?" Једном је у тепалиповом подруму замолила је своју другарицу: „Реци Леону да дође, нам с њиме да разговарам."

И он дође. На њему су били сви његови капути, па и поред тога изгледао је сав прозебао. Ушавши у подруи, скиде он један за другим све капуте и најзад, остаде у зеленкастом летњем жакету.

„Ох" изусти он, тарући руке, „ала је овде пријатно."

Јелена је гледала забринуто у његово бледо измршавело лице.

„Где сте? За што вас нема?"

„Имао сам много посла. Најстарије дете г-ђе Алисе лежало је шарлах. За тим се разболи најмлађе. Вдили смо над болесницима. У себи је било топло и загушљиво, а кади сам на који час одлазио кући, мрзнуо сам се жестоко, рече он и покуша да се насмеје. Ове је зиме код мене ужасно хладно.

„Пропаћете" помисли Јелена. „Кад бих му могла помоћи!

„Да, да, пуста зима." продужи он стресавши се.

„А ја" шапутала је Јелена, док је другарица излазила из собе да донесе дрва, „ја сам — замислите," продужи поцрвенивши, „пронашла оних дана, који су свима тако први, да и нема зими, да је само за то хладно, да би нас пролећна топлота већма обрадовала, а врачино за то, да би нам светлост јунскога сунца пријатнија била. Одкинула сам са једног гола дрвета гранчицу, и очистивши свег с ње, опазила сам на њој пуно младих пупољака. Свег их у своме беломе загрљају чува све донде, докле им зиме не устреба и док не стану на снагу. У ваздуху као да чујем тичије певање. Звезде се тако светле, и тако ми се близу чине, као да ми њихова светлост чело дотиче. Мислим, настало је време. да почнем певати." — —

Он је радосно погледа својим бокним светлим очима.

„Покушајте Јелена, покушајте." Другарица уђе и отпоче се други разговор.

При поласку упита Јелена Леона:

„Шта се ради пошто се испева песма?"

„Штампа се," рече он и паби шешир јаче на чело, због велике хладноће.

„Али како?

„Знате," он се мало замисли. „кад будете што спремили, јавите ми по другарици, па ћу ја однети редакцији."

„Ва?" И она одмери једну прилику.

Он разумеде тај поглед.

„Неће рећи да је моје — уједиће ме."

Он је поздрави и ишезе у мраку.

Јелена се налазила на врхунцу невоље, када се такви надприродним случајем човек појави или са сна пропадне.

Док је у хладној соби са грозничавим осмехом непрестано везла, брујала јој крв заморени мозак, као нека музика. Били су то особити звуци, пуни бове утехе и скривене наде, пуни тихога покоја. Као да их мајка пева своме чеду успаваљући га. Или као да човечија душа пева тамо на пољу у далекој, белој, хладној, свежној самоћи, а тајанствена мелодија допире у њихову малу хладну собу.

Јелена је прикупљала тононе и звуке, као што би спремашна девојка прибирала златна зрна са њиве. И из тога се створи звучно, велико песничко дело магичнога чара. Она то није знала. Она није ништа радила, само је ухватила оно што је чула, и што је описала. Једнога јануарскога вечера, даде своје дело Леону. При слабој светлости лампе опази он, да је побледила и осламбила. Као да је нешто страшне преживела изгледала је озбиљна и поносита, прељавне свежине са лица нестало је. Леон се до данас не усуди да је назове просто „Јелена", непрестано је додавао госпођице. Док је прметао прве стране рукописа, јако се променуо.

„Како, ово нису песме, ово је проза; та она се боље плаћа но песма. О чему сте писали?"

„О нечем сасвим обичном", рече она тихо: Писала сам о мајци и Керци, које се храну незући."

„А је ли вама боље?" За што га не прочитате?"

„Хвала, хвала, госпођице Јелена, нећу читати, однећу га одмах у редакцију, да би што пре одговор добили."

И одиста ћете га однети?" И она га је гледала дивећи му се.

„Имам једнога познаника, служитеља у редакцији „дневног листа," он ће ме, надам се пустити на господи, дакле одговор ћете скоро добити. — — —

Он остава прилично велики рукопис у џеп свога најдољега капута.

„Кад си то написала?" Питала је млада телалинова Керка, посматрајући зачуђено своју пријатељицу.

„То ти не могу тачно рећи. Отпочела сам једнога вечера, кад је мајка већ заспала била; за тим сам продужавала сваке вечери. За колико сам са часова написала не знам. Писам дуже од месец дана на њему радила."

„А је ли бар што весело?"

„Ни весело, нити жалосно. Описала сам мој живот. За зимским данком, долази пролетње јутро — за тим опет зима. Но с тога не треба да се жалостимо, то је тајна живота. Само треба храбро корачати, како с пролећи, тако и зими. И зима и пролеће су пролазни.

Јелена је са рукописом предала и један део своја мањаног адриља. Пипући, преобразила се и одала се са своје душевљењу. Сада је наступила реакција.

Једнога дана, тако јој се тело укочи, да није могла ни једним прстом мрднути.

„Само кад сво обе живе," рекла је једнога дана, тешећи ожалошћену мајку. Све остало проћиће.

Пролазио је дан за даном. Хладноћа је била све јача. Госпођа Орајева вела је само и плачући, бола је поред вела. Тада, једнога вечера, лупну неко на врата.

„Леон" повиче Јелена и исправи се у постељи.

Писмоноша уђе и преда им једну карту адресовану на госпођицу Орајеву.

Карта је била од уредништва једних познатих новина. На њој беше само неколико речи: „примили смо ваш роман. Honorar који сте желели. С поштовањем, редакција.

Млада девојка није могла ни речи рећи. Тутећи пружи мајци карту и клону у постељу. То вече издадоше последњу пару за дрва. Сада су могли себи дозволити тај луксуз. Обе су дуго плакале од радости. Другога се јутра Јелена од радости придигла и отишла до одвачење редакције. Шеф редакције прими је љубазно, и понуди да седне и упусти се у разговор с њоме. После тога дошла су још нека господа и сви су је с дивљењем посматрали. Она доби упутницу на суму већу, од оне, коју је она целе године зарађивала ручним радом. Још, шта више поручили су нову приповетку од ње.

„Мој је брат издавач," рече јој шеф редакције, „обратићу му пажњу на вас."

Да је могла, Јелена би најрадије пољубила у руку овога човека. Отрчала је кући и пала мајци око врата. За тим погледа смешећи се по соби. „Драга собице, сад ћу те лепо наместити, опитаћу те као невесту." И отпоче да гради разне планове. На један пут застаде, муња негодовања пређе јој преко лица.

„А онај, који је саветовао и упутио, зар да остане не награђен? Не! Само кад би га могла наговорити да узме пристојну собу. Је ли мајко, тебе неће бити противно да му помогнемо. Сад можемо — и"

„Да, дете моје, весма се радујем твојој доброти," рече гануто мајка.

Јелена похита у телалинов подрум.

„Је ли долазио Леон? Имаш нешто лепо да му кажеш."

„Није долазио већ од неколико недеља." Госпођица Орајева у неколико речи исприча пријатељици успех своја књижевног рада, прими честитања и замоли ако би њен пријатељ дошао, да га к њој упуте.

После недељу дана рече Јелена: „нора да му се што десило! Тако дуго, није још никад изостао!

Пријатељица је покладњивала главом.

„И жени се тако чини. Како ћемо дознати шта је с њиме?"

„Идем госпођи Шубертовој," рече госпођица Орајева. „То ће најбоље бити."

Мајка се у почетку тоже противила а за тим је одобрила.

Јелена је од Леона више пута чула улицу и број куће госпође Шубертове. Ушла је у кућу и ужбућено лупнула на врата, на којима беше порцуланска таблица са именом Шубертових. Из собе се чула дечија вика. Висока, плава, пуна госпођа отвори врата и понуди младу девојку унутра. То је извесно она, помисли Јелена, на погледу њу и малишане, који се мајци за сукњу ухватили. За тим рече скромно:

„Извините, што вас узнемирујем, хтела сам само замолити да г. Леона пошљете нашој кући."

Госпођа Шубертова погледа лепо младо девојче.

„Ви сте извесно госпођица Орајева. Леон је врло често и врло много о вама говорио." Госпођа брзо извади ценну мараму и притисну је на очи. Јелена је ухвати за руку.

„Благи Боже, ви плачете, валда није —"

Госпођа Шубертова, спусти мараму. „Умро је."

Јелена покри лице рукама и оста неко време нема и мирна. За тим прошапута једва чујно.

„А како, од чега је умро?"

„Боже!.... Од чега? Како једнога јутра није наишао из своје собе, потражисмо га у њој и нађосмо га испруженог на постељи. Није на њему било знака живота. Мислим — да се спрануо...."

„Господе Боже," зајеца младо девојче, како на то нисам помишљала?"

„Видите, да ли сам га могла овде примити?" рече госпа отварајући врата и показујући на две мале собице. Имам седморо деце, ја, муж и служавка, свега десеторо; за једнанаестога није било места. Више пута, молила сам Леона да нађе ма какво друго место. Није хтео. Хтео је само нас да служи, да се за нас жртвује. Од како га нема, увиђам шта ми је вредно...."

Јелена, се полако удали. Пред његовим станом застаде, прекрсти се и прошапута кроз сузе:

„Добри верни покојниче, сада ми нису више смешни они слојеви од капута што си их на себи носио!!!...."

Превела:

Даринка У. Гавриловићева

У сновима

Пролаза зима без снега. На њиву ветар дува и повија широке млавене кипше. Мочварно је и влажно. По свему што видиш, човеку се чини, да ни најсетнија каква музика или песма не би биле у стању да му са душе крену ону неопредељену нејасну тугу и сету, коју, на тајанствен некакав начин крећу ови зимски, учмали дани, кад човек и буди сања и губи се у чудне каштарије.

На реци, хоће ли то ујрок бити што и ти ето сањаш, је ли девојко? Реци ми шта је ујрок те ти заокупљен поглед блуди; шта је ујрок те ти се из дубине груди отимају чести уздаси и скривена ти чежња нека потреса срце. Сама си. Никога нема чије би те присуство узнемиравало. Видиш, ја то знам. Ја знам и то како с недоумљем посматраш промене у души и мислима твојим, које су те упутиле дотле непознатим стазама. Ја знам и све оне леле слике којима шараш будућност своју. Од оног детета чије је срце мирно било, и чији су хоризонти чисти и ведри били; од оне девојчице, која се још до скоро детињасто пришијала уз скуте матере своје — постала је млада девојка. Као чудом правим скривене неким магластим велом спустиле су се око тебе многеваздушасте слике. Ти их гледаш, посматраш их, али не можеш никако јасно да видиш. Па онда ослушнеш. Учини ти се као да шапућу некакве неразумљиве речи, и ућутиши се, пратиши се не би ли их боље чула, ал узалуд. Не далеко од тебе откуцава часовник своју монотону песму, па чак и они једнопремени удари металице његове, баш као удари маћијског штапића, све више и више отварају пред мисленим погледима твојим врата што воде у свет снова, и све су многобројније ваздуше око тебе. Изгледа ти, као да те нека невидима, нематеријална рука полако некуда носи, и тој сили, која те нећутим нежно и опрезно придржава, ти се драговољно предајеш. Осећаш како те некаква пријатност обујмљује, и младе ти, нежне груди мислиш истоките се у некој слаткој чежњи. И занесеш се. Око тебе нестаје света. Отварни овај материјални свет ништа, као да никада није ни постојао .... Али, чуј! Шта је то? — Трза си се. Кроз димњак мало јаче звизну ветар; о окна на прозорима мало јаче запрште киша. Чу се тужан лавеж једног изгладнелог мршавог пса, који је стајао доле на сред улице. И те нове слике за тренут ока разбише ти кратке снове девојачке.

Суморно је. Киша не престаје да пада. У свом новом стану, у гнезду, које си себи свила, седиш млада скоро доведена. Сама си. Супруг ти је у послу ван куће. На сточићу према теби у кавезу црквуље птичица, коју си још девојком у кући свога оца неговала, и права ти друштво. Мало је времена прошло од онога дана кад си је добила, — а колико се промене десило за то време. Ону кућу у којој си и детињство и девојаштво своје провела, напустила си. Напустила си и оца и мајку и брата и малу сестрицу и отишла си за њим и то тако, да докле год будеш жива, да дапле читав живот свој проводим крај њега. А ко је он? Од куда у њега те силе да те одвоји од свега што ти је најмилије, и да ти драговољно, после врло кратка плача и јецања у загрљају матере своје, пођеш за њим? ... Зар си ти ту промену тако лако схватила? Зар баш ни мало ниси мислила о великим, о тежким тога догађаја? Али, на што сва та питања? Ти си само мислила о њему. Све тадашње биће твоје било се свило у једну мисао, у једну жељу: да будеш с њим, да будеш тамо где је и он, па ма то било и на крај света, с толико вере и поуздања гледала си ти у њега, свога избраника. И ето, та ти се жеља испунила; ти си с њим. Они доскорашњи снови твоји почели су да се остварују. У прилс суморног дана твој ти стан изгледа као свежа оаза у жаркој, несносној пустињи. Сама си, ал ти и та самоћа прија, јер је проводиш мислећи на њега, који ће скоро доћи. У дубини душе своје осећаш да ће од њега зависити читав живот твој; да ће он бити онај, који ће моделирати, који ће стварати сваки дан, сваки час твој, и све ну се више и више предајеш.

И видиш, а ако мислиш да те нико и не види и не чује, ја те видим и чујем како ти усне шапућу тиху молитву:

„Боже, дао си ми све што сам желела и сад ти се само молим да ми и у будуће дарујеш овај мир и ову срећу. —

Још су ти деца мала. Седиш и радиш а они се играју око тебе. Гледајући их материнско ти са срце тоши од милоште. Већ си прилично зашла у живот и он надаља твоја још ни најмање изненерно није. Деца ти се развијају ко цветови под благим зрацима сунца. Оне некадање чежње младих година твојих нестало је, и ти осећаш како је та чежња само била нејасан предњак тога што је данас. И више не чезнеш ни за чим, јер ти је срце пуно. Само, како је на пољу недрав, тмасо јесенји дан, и ти са склона сновима и мантању. За мало спустиш рад у крило и сањаш. И снови твоји колико те носе у прошлост и буде прожнвела успомене, још те више носе у будућност, која пренућена непробојним застором, ко вечита загонетка стоји испред мисленим погледа твојих. Али тада већ скоро ни мало не мислиш о себи. Због деце твоје погледи ти се труде да предру у будућност. Замишљаш сина младића а кћер већ велику девојком. Слушала си, да душу и памет у деце стварa и развија мајка. И питаш се: да ли си икад у на каквој приланци учинила нешто што ниси требала, и што би могло бити од рђавих последица по децу твоју. Сећаш се, и колико знаш ниси. Велика твоја материна љубав водила те је једино оним путевима, које ти је она сама свога још у напред определила.

И срце ти дрше од радости. Видиш своја сина поносита младића за кога се никаква нискост прихватила није. Чујеш како многи расхитују за њега. „Чија је тај симпатичан младић“ пита неко „који појавом и животом својим подсећа на младиће из златнога доба класичне Грчке. Која је та срећна мајка која га је родила“ .... Зйаш да је вредан, енергичан и интелигентан; Знаш да је патрси Србин. На онда видиш кћер своју, девојче коју си чувала и пазила као нежан цветак и спремила је да само добро унесе у кућу онога за кога буде пошла.

И мирне савести и осећаја будни се из тог кратког сна, и услед изненадне милоште узимаш и синчића и кћер и љубиш их. “Јел те, питаш их „ви ћете бити добра мамина деца; ви ћете слушати нашу.“ А они гледајући те светлим својим очима одговарају ти: хоћемо мама.

На крилу ти је унуче. Играло се па је заспало. Упрла си своју поглед у мало лице његово и посматраш га. Поглед ти је сетан и замишљен. Зашто? Је ли и на тебе стару суморност кишовитог дана меланхолично утицала? Реци нам зашто се и твоје старо срце разнежило и то, као што изгледа, без икаква повода? ... Давно је то било, пренишљаш ти. Ниси имала ни пуних 18 година кад си оставила мајку и отишла у своју кућу. Сад ти је преко 60 а међутим сав тај размак времена прошао ти је тако, тако брзо. С невероницом мисленим погледима дубиш прошлост своју и сетно се питаш: Да ли је Боже то могуће! Зар зек човечији тако брзо проће? ! ...

На ту мисао сета те још јаче сними. По неки тежак уздах отме ти се из груди, и од једном, осетила си, како ти се две топле суве скотрљане низ образе. Убрисала си их, и одмах се затим насмешила. „Шта ми би“ питаш

га; баш сам право дете, добро што не нико није видео. После тога, а баш као да ништа није ни било почела са да њихаш унуче, и да му певушиш једну стару успаванку нежну, нежну као милованье најчине руке.

Его, као год и ти суморни јесења дани, исто као тако, сваку на свој начин потресају и пролећна свежина, и зимски снегови, и облаци, и топло јунско сунце и леше ноћи обасјане месецом. У најрање случајева ви и не знате, шта је био узрок да вам се ти најинтимнији и најсуштаственији осећаји са душе крену и усталасају. Изгледа вам, како сте мислили о томе, као да су се без икаквог стварног повода пробудиле и чежња каша и сета и шарени снови. Ти утисци наши не трају дуго. Често пута у једном једином минуту проживите читаве године.

Ни пиак, сви ти трептући утисци не прођу а да не остане трага. Сви ти и њима слични осећаји дубоко се урезују у срца ваша. Где јаче где слабије одјекују они кроза све поступке ваше, и све што је око вас стоји под утисцима њиховим. У тим моментима душа се ваша диже и испољава се јасније но икад. Тада ово што је најсавршеније у вама рекламира превасходно за себе. Никада се божанска интелигенција која је створила све ца и вас, јаче не осети но тада, и то баш у оној нејасности, у оној неопредељености која вас је свила, у којој је најваније истине, која је једина стварност. Где даклс (у таквим и њима сличним моментима) срце говори нешто све остало ћути. Све што је најсавршеније на чак и најсвете идеје, које су кретале друштво људи, зачињале су се у срцу и ако су се у мозгу развијале. То је већ тако стара истина. И док се све остало мењало и пропадало, дотле је ово једино остало непромењено и непсрпно.

Дизале су се и падале читаве цивилизације; дизале су се и падале школе филозофске; научни принципи који су вековима стојали и вредили рушени су праћени подсмехом; што је вековима сматрано за истинито, обарано је као лажно. Оне религије које су милијоне поклоника водиле за собом, остајале су без и једног да се чуде новим нараштајима; ни једног система државног нити је било нити ће бити, који ће задовољити све.

Докле се давле и једне стране дешавало то с творевинама памети људске, дотле срце у људи никада људе изневеравало није. Шта више, немамо ли зар у срцу, у савести и најбољег и најситријег воју за све радоне своје; ни је ли зар оно једини и најнеумитнији судија за све наше и добре и рђаве поступке?!... И ако је, као што се то вели, код људи главни орган мозак, код жена је срце, зато и јесу оне и веће и савршеније од људи, или бар имају услова да буду и веће и савршеније.

Али, да не идемо далеко: ово да узмемо наше друштво и да бацимо само један летимичан поглед на њега. Док су наши стари вођени само срцем, љубављу, поштовањем, усталасаним осећајима, тако, пре скоро једнога века, таквим пргнућем својим; дигли српско име до културације његове величине, и у народ наш унели одлике којима се сав свет клањо, — шта су радили они доцнији и доцнији нараштаји, који су ум свој просвећивали, више но њихови претци, који су завршавали школе и шли и шли на изворима науке?

Према нашим и културним и националним приликама, неоспорно је, да школа у нашем крушту заслужује ипак највише пажње, али баш зато о њој треба много лупати главу о томе: којим путевима треба да иде, на да се од ње само добру надимо. Јер, над се у нервозном и болесном расправљању свакодневних питања и којекаких бесмислених ситница заборави на вечне законе и на оно што мора да буде; над дође доба на нас и оно страшно Vanitas vanitatum оставља хладне, — онда ће видимо колико је и школа успела да нам отвори очи и даде нам онај душевни мир коме сви тако жељно тежимо, и на којем је, на крају крајева, уњубен сав људски рад.

У колико је и. пр. наша школа успела да покаже младеши шта је лажно и рђаво у нашем друштву а шта је добро и истинито; шта треба да ради на да стварa поштени отадбини, и чега треба да се чува?!... У колико је школа успела да нам створи карактере т. ј. у колико је успела да у дело приведе своју науку.

Та за ime Бога, и само просто сазнање тога; да је све осемерно на овом свету; да се главна разлика између човека и осталих животиња не састоји у његовој интелектуалној но у његовој моралној особини наше вреди с једне стране, но све оне силне ситнице појединих грана науке, што данас у Србији требају човеку зашто? — да отварања известан посао у државној служби. Јест, наше је дубоко уверење основано на свакидашем посматрању, да су наше школе до данас ишле искључиво на то: да створе чиновнике и државне службенике а не људе. А то и јесте једини и главни узрок овој страшној апатији која влада нашим друштвом, у којој је сва интелигенција наших школованих људи сведена на — отварање канцеларијских послова.

Ми се можда и варамо, али нам се чини, да је и. пр. у београдском друштву због тога што је овакво какво је, т. ј. што је у његових јавних радника срце запарложено — скоро сасим нестало критеријума за оцену тога: шта је племенито а шта ниско; шта је часно а шта је нечасно; шта је за хвалење а за истицање а шта за осуду, шта је вера а шта је безверје, шта је народни понос а шта некакав жалостан космополитизам, који ни мало не смета белосветским космополитима да нам отимлита наша пале и разоравају.

Нека се само, а са хладнокрвом, која је потребна објективном посматрању, мало дубље завири у наше друштвене прилике, па ће се, ми не сумњамо, свако уверити, да су наша посматрања и она жалосни резултати до којих смо дошли верна слика нашег друштва и да само ми, са ово још мало заостале младости и чврсте руке, ту слику, хоћеда, мало деблим и грубљим потезима исцртавамо.

Који су и. пр. то идеали за које се сви редови нашега друштва данас боре? Новац, новац, то, и апсолутно ништа друго. И шта видимо од таквог пргнућа нашег друштва? Видимо на свим пољима жалосну утакмицу најниже врсте у којој је наше друштво умело све своје и душевне и интелектуалне моћи и способности. Новац, новац то, само то и ништа друго.

А ове особине које су од свега што постоји једино човеку дате: љубав ка истини и добру; преимућалне о вртлина и овом дубоком *свјаческуја сујета*; посматрање савршенства, тога тајанственог животорида у свој њеној величини, сили, слави и лепоти; она стална необјашњива чежња наша за нечим, за бољим и савршенијим, — све те особине утрнуле су у нашем друштву, и од тих, у већини најузвишенијих одлика човекових, наше данашње друштво нема ни једне, или бар нечим не показује да је има.

На бар да је такав рад и такво разумевање живота дало мира, дало среће и задовољства нашем друштву. Али није. И поред тога што је кренуло путем који је само изабрало, нарочито сматрајући га за најзгодиији — наше

је друштво несрећно и незадовољно. Нигде у оволиком друштву као што је наше не може бити оволико ђурђа, нервозе, болесне гранизности, нити жиже милосрђа и искреног саучешћа према злу и несрећи ближњега. Срца, племенитих осећаја у његовим грудма нема више, или, и ако их има, у тако су малој мери да се и не виде. А где тога нема не може бити ни поноса ни карактера. На бар да се то може рећи само за прежнвеле нараштаје још би се то могло и прежалити. Вера у лепшу будућност, учинила би, да се бар тамо негде на далеким тачкама хоризонта нашега друштва види светлост лепших дана. Али на жалост, као и многа друга добра и то нас је добро оставило. И скоро сва омладина наша јоште спава, а да ли ће се пробудити и кад се пробуди шта ће нам дати, велико питање, за које бојимо се, ни већ имамо спреман одговор. У најбољем случају и најсрећнијим околностима даће нам оно што су нам дали и они нараштаји што су пре нас ступили на позорште, и који су у младости својој тако много обећавали. А шта су нам они дали жива су нам доказ и наше београдско друштво и без сумње, и сне друштвене прилике у читавој унутрашњости Србије.

У нас је све разривено. И као год што смо сви од реда постали безверници употребом неке површне и лажне културе, продукта намети људске, која нам је одузела све што је било добро у нама, а у замену за то дала нам само зло, — исто смо тако сви од реда постали и глуви и неки према прошлости напој. А већ кад и тако зло сваће какав народ онда се у напред може знати шта ће бити с таквим народом.

Како се нама чини, један једини пут да се избавимо тога зла, то је пут, који нам сриче и осећају наши указују. Свака нискост, свака подлост, свака по Божијим законима недозвољена радња одвратна је нашем срцу. А чежња за добрим, истинитим, племенитим органске су одлике његове.

До скора и успомена на народну прошлост, тај најјачи покретач за сваки пожртван и племенит рад, и љубав ка свему што је народно није неговала школом, јер школа није ни било, већ топлим срцем у матера и сестара наших.

Нека дакле школа, нека интелигенција наша и даље ради, али нека се само обрне за собом и погледа шта је досад градила и несумњиво је, да ће потражити друге основе, друге путеве и начине да користи нашем народу. А историјска је истина да ни један народ није дизале његове интелектуалне но његове моралне особине.

О матере и сестре наше, оставте дакле сионима и неубојљивој оној сети, која се, што вам срце више задрхти, све више развија, — оставте њима нека вам ујљукују душе и осећаје. У тим и таквим сионима вашим извор је и љубави и вере и нада. После таквих моментата вашех наша ће се народна душа богатити, и све ће чистији и светлији бити хоризонти око наше опште куће. На тај начин пробудиће се у нашем друштву успавана понимања вечне истине и лепоте, и друштво ће се наше прекаљавати у једино моћној матри: сазнању, да је у другоме људи сне лажно и свемирно све, сем чисте, несебичне љубави у свим облицима њеним, а којој је најтоплије гнездо у срцу наших девојака, жена, матера и стара мајки.

П. Ј. Одавић.

Етнографске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

приповеда

проф. Рајко Перушић

(наставак)

Hacquet наставља у 13. поглављу опис Далматинаца, које зове и Дувне. Становници су горње Далмације, по Hacquet-у, познати Ускоцима, па су зато мање мирни, него ли Приморци. Отимачина и плен њихов је најмилији посао. Док су били под владом млетачком, мање су били кажњавани, него ли Личани, премда су као и они, сурчано отимали. Али ипак мрзе Личане, јер не могу заборавити све непраде, што су им Личани наносили. Иначе још нешто о краљу Владиславу, да доће покорити личке усташе. Далматинци су ведре и веселе ћуди, воле слободу и драге воље се покоре своме господару, ако им не намеће одвишних данака; иначе воле остаити и постојбину своју и селити се код другога господара. Њиховој речи слободно можеш веровати, много јаче него ли Приморцима. Далматинци су снажна стаса, врли војници, али још врлији мрнари. Hacquet никад није видео у овој земљи човека, од природе осакаћена, грбава или крњава, ни тројбин. Образовани нису особито, али зато су искрени, прави људи од природе. Деца стоје, кад им је једна година, чврсто на ногама, а кад им је десет година, пливају, као друга деца од 15 година. Девојачку неокрвљеност цене као и Личани; исто тако су гостољубиви и спремни потпомагати своју браћу и пријатеље. Кад оболе, понајвише се лече постом. Много цута тлачила је њихову земљу куга придошла из Турске. У таквим приликама обраћа се селак спасима те их моли за помоћ. Далматинци су врло сујеверни; верују вештице и вукодлаке, јер су им и попови слабо образовани. Особито приписују велику важност пушкама и кубурама, из којих је био убијен човек.

Кућа далматинска веома наличи на личанску. Сем кипоградарства, силарства и маслинарства слабо обрађују земљу; од стоке имају понајвише козе и овце; Далматинци се хране понајвредније овсом и ражју. Сва је индустрија у прављењу различних дрвених радња. Занатлија нема у сним покрајинама, јер сваки породица спрема одело и друге потребне ствари за себе. Врни приправљају из липове лике (љубља). Забава су: лов, рибање, бацање камена, играње кола и пијење кресова. Обичаји код удаје сличии су онима у Морлака и Ускопа. Отмица је нешада била честа, али сада већ по столеће није био ниједан случај. (Ово је писао Hacquet год. 1801.). Заставник ступа са младенцима у цркву пред олтар. За време ручка главно је јело јагњеће печење. Ако како се пече. Чим је јагње заклано, одрто, и утроба извађена, напуни се

трбушина мирисним зељем; онда се затвори дрвеним клинцима и метне на дугачки дрвени ражањ. На сваком је крају клука или ручица, чим врте два човека печење. У земљу убоду се две дрвене рогуље, на којима се окреће ражањ. Испод печина ложи се ватра крај које се лагано врти печење; онда се ватра све више приближује јагњету, а због тога се све брже врти. Кад пробије маст кожу, тада осоле печење и врте, док се не испече. — Невести дају сватови различне дарове, а то чини и невеста куму, старешини и сватовима. Коло се игра уза свирку, као и код Личана. Много се пева и многе се нове песме стварају, јер су Илири рођени песници. Наравно је да су песме тако слободнога и досељенога народа каткада и одвише масне. Пре него што се уклоне младенци, опрости се невеста од родитеља и много плаче. Сви други обичаји подударају се сасвим са обичајима Морлака и Ускока. И овде жене рађају без икакве помоћи. Не разликују се ни обичаји крштења деце ни код сахрањивања мртваца. И овде питају заостали мртваца: зашто их је оставио? Славе његова јуначка дела и нарицаљке врше свој посао. Кад изнесу мртваца из куће, баце за њим што од земљиног посуђа, чим хоће да кажу, како је све на овом свету нестално. У цркви шапћу му у уво, дају му поруке за онај свет, те му желе срећан пут. На гроб метну велики камен, а на њега оружје, ако је покојник био војник, и т. д. Многи Далматинци носе и житo, вино и зејтин на гроб, али овим се не служи покојник, већ обично поп. Они знају народу којешта приповедати, како се врањају мртваци, ако се скоро не сахране и ако заостали не плаћају масне суме за цркву и њезине слуге. И овде бацају сви, који мимо гроб иду, камење и гране на гробове. У општe се Далматинци врло радо и често сећају својих покојника.

Овде се људи ретко покривају црвен-капом, него црним клобуком; коса је обично спуштена слободно преко рамена, а ретко уплетена. Врат је слободан па ни кошуља око њега није закопчана; лети не носе ћемерце него тамносмеђу одећу с рукавима, око трбуха пас од разнобојне робе, дуге суре хлаче, које су о рубовима вуном извезене. На ноге навлаче црвено извезене назувице и опанке од неучињене коже. Преко рамена носе торбак. Оружје им је: кубура и ханџар, а каткад и пушка.

Жене имају на глави белу шкрапу сложену у тринут плоско извезену црвеном вуном; на угловима носе мале ките. У неким пределима зону обу мараму чепац. Девојке не носе, као у Личана и Ускока, ките — него широке овијаче (парте) окићене шкољкама и новцима. Каткада је ова парта од коже и до две фунте тешка. Жене не носе око врата никакав ђердан, а девојке имају огрлицу са новцима или разним уресима. Кошуља је на свим рубовима, шавовима и угловима окићена спаленим или вуненим тракама. Прсник је често накићен новцима. Прешрт је као у Ускока. Халина без рукава је од свиле чохе и на рубовима извезена. Преко белих чарапа носе назувице, разнобојно извезене, и опанке. Кад је рђаво време, или зима, обују још и халину са рукавима. И жене носе уза се нож за пасом. Певају исто као и Личани Ускоци. Наслиеt наводи једну здравицу са пајдама; али мени се чини, да не може бити далматинска здравица, кад свршетак гласи овако. "Нут попил сем ја кунцу и напил сем ја здравицу, мојему драгому ближњему пајдашу." Више речи одаје, да је то кајкавска песма, која није могла никако никнути у Далмацији.

Јанус Панонијус примећује ово о Далматинцима у опште: Далматинци су високога стаса и српани, а између њих се најпаче одликују Паштровићи. Они су били млетачкој влади подложни одавно, те су без сумње врло стар народ, јер чувају још дандашње неке хомерске обичаје. Осим тога Далматинци су врло стални и добронудни; изврсни су војници али и гусари, пијанице, дивљи и непослушни. Притискула их је и млетачка влада и спроводство. Њихове су жене леше нуди, јаче и радиве, али одвише мушке. Становници горње Далмације помешани су са Ускоцима, те зато нису тако мирнога значаја, као они који обитавају на обалама: отимање и пљачкање њихова је сласт. У срдачности мало заостају за Личанима, а с овим се не друже радо нити склапају пријатељства, јер су им се дубоко утиснле у памет све неправде које су претрпели од Личана, па још и сада посвијају у својим песмама краља Радослава, да се освети Личанима и Крбавцима. — Далматинци су веселе ћуди, воле слободу те су и самољубиви. Њиховој беседи смем се поверити.

О Босанима наши писци нису много знали; они не наводе никаквих обичаја ни ношње; само спомињу, да ношња није много различна од оне у осталих Илира; само што се покривају клобучина са округлим ободима, и носе широке чакшире попут турских суседа.

О женскињу с отока Пељешца вели Janus Pannonius, да су од свих жена јужнословенских племена најлепше, са угодним цртама на лицу и здравом бојом, да су ретке чистоте, и да су укусно одевене. Њихова је сукња опшивена широким разнобојним трацима, а види о напрамицима. Ћечерма је обично од различне робе и различне боје, а рукави веома уски и до краја затворени. У ушима носе велике минђуше. Преко копрене накинтају и славне шешире, окићене цвећем.

Дубровчани се строго одгајају. Младићи од племства удржени су у једну „дружину". Дубровчани су радини и спретни, и врло даровити. О новој години певају се особите песме, — „коледе". Језик њихов врло је искварен талијанским речима.

Најоданији су суседи Дубровчана: Црногорци. Они су одевени у војничке одоре илирских племена па су увек наоружани; само у градовима морају да скину оружје. Жене су њихове врло укусно одевене. На ногама су им опанци, које причвршћују разнобојним гајтанима, свиленим око глежања. Ћечерма и пас лепо су извезени; преко свега међу још и сукњу без рукава. Све је одело у Црногоркиња бело.

У 14. глави наставља Наслиеt опис јужних Славена аустријских и расправала о Словенима. Описујући земљу,

вели: да је богата вином и житом, хлебом и месом, и питомим костењем. Воде дају добре рибе које Славонци тим више цене, што има у православној вери врло много посних дана. Поред вина гаје и шљиву. Ради честих поплава, влада у земљи грозница па зато људи без штете једу незреле шљиве, јер ова болест тражи више киселине него ли слатког шећера. Чудновато је, да ради оне болести отпадају људима нокти на прстима руку и ногу. Прости Славонац задовољава се лошим кровом и не спава у кревету; у јелу је врло умерен, а зато му не треба напорно радити. Сва племена славонска, која још и данас (за доба цара Јосифа II.) из Босне и Србије долазе, један су народ, који говори истим језиком, исте је ћуди и живи понајвише истим обичајима. Између оних Сремци су још најмирнији; сви су бистроумни, и не као сељаци у многим другим земљама. У земљи су стални, често и сујеверни. Неправде не подносе. Верни су својим пријатељима, гостољубиви, храбри; али се и брзо расрде, радо отимају и убијају, воле многожењство и радо варају у трговини. Осим тога врло су сујеверни. Мисле, да их ноже прст још нерођеног детета учинити невидљиви. На дан богојављења отиђе крчмара рогове и напуне руке благословеним травама. Они су уверени, да ће стока остати здрава, ако у извесно доба дрмају дрвеће, покосе траву па је запале. Младеж поштује старије и учитеље. Они су врло даровити сликари и брзо се науче туђим језицима.

(свршиће се)

Бој петлова (сликао Паја Јовановић). —"Арбанаска средина најдражи је извор из којег Јовановић пуне садржаје својим сликама. Оригиналност и типова и момената, представљени одличном Пајином кичицом, имају и у туђини толики број поштовача и купаца да је већ ретка Пајина слика која је у српским рукама. Оригинал *Боја петлова* данас је у Америци, где је, у осталом, и највећи део Пајина рада. —

Прилеп. — Нема вальда Србина који не зна да је онај град био престоница Марка Краљевића. Како је данас у њему, како је Србима која су му становници, тешко је говорити, јер је зло велико, огромно. Да ли је чаша страдања већ до дна испијена или је Србима још суђено да трпе и пате?

У позадини наше слике, на врху брда, баш иза џамијина минарета разналине су Маркова града. Предаље вели да ће се Марко поново појавити, са својим шарцем, уз оно брдо, да ће на врху градњ исукати сабљу своју и јасним гласом позвати народ српски у последњи и жељени бој: у бој за ослобођење. —

Скопље (нст. део). — Српском срцу и сама слика овог града прича о најзначенитијим догађајима из прошлости народне. А и данас је Скопље познато и чувено, а напочито од оног дана када се један део српских жеља испуни, када на митрополитски Скопљански престо седе Србин. Господин Фирмилијан. —

На Сави више Београда (фотографски снимио Др. Марко Николић). Да би одговорили жељама многих читалаца, од сада ћемо чешће доносити поједине моменте из Београда и његове околине. Досадашњима додајемо и овај снимак.

Улазак у манастир Трескавац. *У Новој Искри* за 1899. г. донели смо целокупан изглед овог знаменитог српског манастира, а данас износимо и један његов детаљ: улазак у Храм. —

Сеоска кућа у Јадру и њена унутрашњост. (фотографски снимио Д. Грбић). Неколиним досадањим снимцима сеоских кућа у Србији додајемо и овај фотографски снимак куће у селу Клупцима.

Султаново тулбе на Косову. (фотографски снимио Др. В. Суботић). — Највећи је догађај у прошлости српској — бој на Косову. Приче о догађајима на њему, рекли бисмо, сишу Србчад још на најчиним грудма. Слика наша представља тулбе у којему је сахрањен Мурат пошто погибе од смртне ране коју му Милош зададе. —

Нова црква у Јагодини Пре неколиких година довршена је ова црква преглашитном и пожртвованошћу Јагодинских грађана. По угледу њезину граде се у најновије доба готово све наше цркве у Краљевини Србији.

* Управа Српске Књижевне Задруге, судећи по досадањем леном одзиву на који су Задругина издања навлазила у српских читалаца, с правом очекује да ће тај одзив бити сад боља и боља, и у тој нади отвара уше и на *једанаесто* редовно коло Задругиних књига, у коме ће бити ови списи: 1. Скупљени драмати Ј. С. Поповића, свеска I; 2. Јованка Орлића „Путешествије по Србији", свеска II, с картом ондашње Србије и са сликама: 3. „Причање Вука Дојчинића" скупио и сложио Ст. М. Љубиша, свеска II; 4. „Приповетке Ђ. Јакшића," свеска I; 5. „Усков," роман С. Матавуља; 6. „Тарас Бульба," приповетка Н. В. Гоголя, у преводу Милована Ђ. Глишића; и 7. „Порекло и постанак народа," од В. Вешхота, у преводу Др. Драг. Мијушковића.

Моле се скупљачи претплате и повереници Задругини да што пре отворену прикупљати претплату и чланске улоге за ово коло, и покупљени новац шаљу Задругиној благајници, како би се напочито убрзала спремања Задругиних издања.

* Братство, књига IX и X уједно, изашла је са овом садржином: 1. Свети Сава — легенда — од Војислава П. Вошњаковића. 2. Војвода Иван — најстарији историјски спомен о слави у Маћедонији — од проф. Божидара А. Пропића. 3. На Св. Саве дан — сам једне ноћи — од Ж. М. Романовића. 4. Најстарији књижевни словенски споменик после Кирила и Методија од академика П. С. Срећковића. 5. Пред иконом — песма — од Војислава П. Вошњаковића. 6. Царево одиче — пртиња — од Ђорђа Милојковића. 7. Грушке биљешке скупио и обрадовано Вицко Адамовић. 8. Звезде — песма — од Војислава П. Вошњаковића. 9. Српске народне пајданице од М. В. Веселиновића. 10. Два узорита примера родољубља и јуначтва — војвода Никола Скобаљић и Владко Стојановић — од Јована Ђорђевића професора. 11. Бука 1874. г. и устанак у Херцеговини 1875. г. — одељак I. од Вукаловића устанка до побуне у

Невесињу — написао Риста Т. Пророковић — Невесињан. 12. Шумадиначким ђацима — песма — од Милоје В. Мишковића. 13. „Други Обилић“ — из ратних успомена са Јавора 1876. — од Ј. Миодраговића. 14. Све за веру — христијанска, драма у три чина — написао Љубиша. 15. Николајем Вуковић архимандрит, написао Дионисије Мирковић игуман. 16. Ратско — из главе VIII. и IX. — написао Данило Јоваповић, ђеливошколац. 17. Хајдучке од Радована П. Јовановића професора. 18. Срби и Српкиње у Призрену добротвори свога народа — Димши (Димитрије) Младеновић — Миштотић, Сима Андрејевић — Игумапов, Спаса Х. Лазић — Чемеришић, Х. Коља (Никола) Х. Сташић, Ваика (Јованка) Гутић, Младен Ј. Угаровић, Арса Живковић — Алуш — написао В. Т-ћ. 19. Кисмет непричао у стиховима — Рад. Косијац. 20. Мегдан — из црногорског живота — од Ј. П. Ивића. 21. Српске народне умотворине, обичаји и веровања из Дебра и околине од Михаила Вељића учитеља. 22. Реферат о збирци народних умотворина С. Н. Томића од М. В. Веселиновића. 23. Статистички подаци о Светосавској Вечерњој Школи у Београду од Управе те школе. 24. На гробу Михаила Богићевића — песма — од Ц. Х. П. Фртунића.

* Изашла је врло књига Задужбине Архимандрита Ниџифора Дучића: „Из црквене Историје Срба у Турској у XVIII. и XIX. веку“. Написао Иван Иванић. — Награђено са 1000 динара из Књижевног фонда пок. архимандрита Ниџифора Дучића. Ова књига изашла је сад у издању друштва „Рада“ у Новом Саду. Садржина јој је: I. Шта је претходило црквеном покрету у Маћедонији? (Рад Грка и Бугара против Срба и српске цркве у прошлим вековима). — II. Почетак црквеног покрета: Унија и Протестантство у Маћедонији у XIX. веку. — III. Црквена борба, стварање бугарског Егзархата (1858—1872 г.). — IV. После стварања Егзархата (1872—1884 г.). — V. Школски и црквени покрет Срба у Турској (1884—1901. г.). — VI. Додатак (статистички подаци о броју домова по верској подели, цркава, свештеника и т. д. у Косовском вилајету, епархијама и окрузима Драмском, Сересном, Струмском, Воденском. Подаци о старим и новим српским школама у Турској). Цена 2 динара или 2 круне. Књижарна 25% за веће и мање поруџбине обратити се у Нови Сад, повереику друштва „Рада“ г. Кости Лери. — У Београду продаје се у дворској књижари Мите Стајића.

* Јован П. Росандић превео је на руски језик и штампао у Казану „Економско политичке погледе Дубровчанина Николе Вида Гучетића, из друге половине XVI века“. Књиги је, поред пиичене слике, додат и преводиочев увод у којем је карактеристика и значај Вујићева књижевно-политичког рада. — Од истог преводиоца могу се добити (преко књижаре Бр. Бошњаковић у Казану) и ови његови оригинални и преведени радови на руском језику: „Кријанић и његова филозофија национализма“; „Црногорски геотектоктатак 1496—1851.“; „Маћедонско питање на основи његове историје, етнографије и политике“; „Књига као најбољи пријатељ и друг човеков“, и „Босанско-хумско питање у свези са националпо-државним стањем српског народа у очи XX. века“.

* У недељу 20. октобра држао је г. Вожидар Никадар Никшићевић у дворишта Коларчеве задужбине своје јавно предавање: „О трговинским односима Краљевине Србије с Аустро-Угарском монархијом.

БИБЛИОГРАФИЈА.

— Српска Краљевска Академија: „Из црквене Историје Срба у Турској у XVIII веку“. Написао Иван Иванић. Награђено са 1000 динара из књижевног фонда пок. архимандрита Ниџифора Дучића. Београд и Нови Сад. Издање друштва „Рада“ 1902. г. Б. 8°, стр. 159. Цена 2 круне.

— „Архимандрит Јован Рајић“ (1726—1801.), од Димитрија Руварца. Сремски Карловци. Српска Манастирска Штампарија 1902. — 8°, стр. 239. Цена је књизи 1 круна.

— Јапа Томић: „Мајски Сабор 1902. године. (Прештампано из „Заставе“). Цена 40 пагура. У Новоме Саду, Српска Штампарија Д-ра. Светозара Милетића, 1902. — 8°, стр. 163.

— „Два дика“. Спев у V делова, од Војислава П. Бошњаковића. Редакција и издање Паште П. Сиишћа, учитеља. (Половина чистог прихода од ове књиге наменења је Орлушком фонду). Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1902. В. 8°, стр. 165. Цена 1.50 динара.

— Борисав Станковић: „Божји људи“. (Прештампано из „Летописа Матице Српске). Нови Сад, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића. 1902. — 8°, стр. 70. Цена?

— „Једна угашена звезда“. Илустровани роман. Написао Л. Козарчић. Београд, штампарија Д. Димитријевића. 1902. — 8°, стр. 227. Цена 3. динара.

— „Два срца“, од Ивана Вујића — Светозарева. (Својина Персиде Вујић — Светозарева). — Београд, штампа Ч. Стевановића, 1902. — 16°, стр. 54. Цена 50 п. д.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Уласећи овим бројем у последње четврт четврте године Нове Искре, стављамо до знања свима нашим дужницима: да је власништво листа принуђено (пошто се лепим није могло скоро ништа користити) да наплату отпочне другим путем. Тога ради, да би преглед дужника и њихова дуговања био што тачнији, отпочећемо доносити јавне позиве преко листа сваком дужнику. Ко нам ни после тога, у року од 15 дана, не буде послао претплату, дуг ћемо тражити судским путем, јер су наше претплатничке књиге тако вођене да им неправност за судске доказе не може нико оспорити.

Жалећи што ће до овога доћи, наводимо за своје оправдање несумњив доказ: ми смо покушали све што је у нашој власти било да дужнике пријатељски упутимо на тачно вршење обавеза. Пошто је резултат скоро никакав, нагоњени смо и на овај начин потраживања.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: за год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; за Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шиље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 11. Београд, новембра 1902. год. Година IV.

Утисци

С КАНАЛА ЛА МАНША

II

За време купања

ишта није бедније од парижана, у морским купатилима, за време кишних дана. Поврнуте јаке од кашља, отромбољена изгледа, с лицем тужнијим од кишног дана и натуштенијих веђа од натуштеног неба, шетају полако, тромо, лепо,... дуж влажне обале.

По неколико пута дневно пролазе и застају крај барометра, који се налази на крају главне улице, пре но што се на обалу дође. Загледају га са свију страна и увек им се чини као да се казаљка примакла, мало, месту изнад кога пише *Лепо време*. А киша једнако сипи, хладно; сва околина у влази: са високих фалеза цури жута вода; море се пенуша, кључа и пенесели парижани, застајући још једном пред барометром, ударају га да виде на коју ће страну мрднути казаљка, па се онуђени враћају у своје станове.

Собе мале, ниске; са тавана се осећа задај сушене рибе а из подрума допире киселина *сидра* и тежак мирис усољене моруне. А они, парижани, дошли у село, на море, да се надишу чистога ваздуха!

Али, опет, кад је леп дан, њихова радост не познаје граница: безобзирни су према свему и свакоме, — видећете их у мору, крај обале, на фалезама, у шуми, по околини, реци, свуда. Све им припада, све им је пријатно, весели их све, ужикују у свему.

* * *

После вишедневне кише, која нам већ и душу овлажи, данас је прави леп дан отишао сам дошао у *Инор*.

Ишетао сам до обале. Између кршевитих стена, под азурним небом, заиао је зелено море у шљунковито корито. Обала покривена сунцем. Жагор, зарка, дрека,... Море надошло, пуно: немирни се таласи пребацују један преко другог и запљускују у обалу повлачећи за собом небројено, сиво, јајасто камење: од напора их пена спопала, рекао би човек жедни су, — шесталук им не да да се воде напију. Чудновата је музика коју производе вали котрљајући шљунак, тарући га један о други, који је покривена сва обала у овом делу Ла Манша, — изгледа као да џиновн преручују какве крупне орахе.

Да би надвисили хуку мора, сви нечу, сви би хтели да се чују и стога се не чује нико сем једне опште ларме узнемирена мора и нервозног света.

Обала је подељена, затегнутим конопцима, на три дела: средњи је део за *страпце*, крајеви за шетање. Првих дана, чудновато ми је звонила ова реч *страпци* којом мештани називају госте који су, готово сви, Французи, од којих је већина парижана. Али, кад сам мало боље уочио и једне и друге, видео сам да их толика разлика у свему делн, да Нормандијина парижани изгледају више но страпци.

Доле, по шљунку, једва неколико стопа од воде, боље се разапети сунцобрани, а испод њих леже нежне париске даме, безбрижно и немарно као да су на свиленим заступцима топлих будоара. Све су готово у белим хаљинама. Рекао би човек, кад их из даљине, озго, са фалеза посматра, да се лабудови сунчају. Око њих су људи с кратким, бициклетским, белим чакширама. Као да би могло без људи бити тамо где је оволико лепих жена! Између њих, играју се деца, босонога, са засуканим погазницама до више колена. Научена да мирно посматрају како им тихо плове лађице по басенима луксембуршке и тилеријске баште, у Паризу, сад трче узнемирена, сваки ни живац дрхће, и радозналим усплахирени очицама гледају како им се жестоку лађице на ситним таласима надошла мора.

Пет је часова по подне. Сунце, још доста високо, својим руменим зраком милује цео овај призор а површина се мора блиста као да је позлаћена. Време је купању.

У белим огртачима, жури се свет из кабина за свлачење, рекао би човек, бели се утеће ће му океан. Ужи-

ване је гледати како се њиу ова гипка тела осећајући под ногама непријатно камење које им смета слободном корачању и покрај плетених сандала.

Ко никад није на морској обали видео кад са лепог женског тела спадне огртач, пре но што ће та поре загрлити, томе је тешко разумети оно што у том тренутку гледалац осећа посматрајући неодважне прве кораке и хармоничне покрете руку, које изазина свежина воде.

Већина је у главном оделу за купање, које се тако лепо слаже са морским зеленилом.

Слободније, а које знају пливати, иду мало даље, те им се испод гиздаве капе види само лице, а по који пут тек, при јачем покрету, промоли каква бела ручица или обла нога.

Још су занимљивије ове, које лишене задовољства пливања, остају уз обалу, на велико задовољство гледалаца којих је увек много. А најмилије су оне које уче пливати. Изгорела лица, јаких мускула, као статуа пијског ринског гладијатора, стоји учитељ пливања до пола у води. На развијеној му незгрпавој руци, пуној набрекних жила, леži тихано тело, обло, витко, нежно, пуно драже.... У овом тренутку већина посматралаца завиди пору које их све грли једним загрљајем, које их љуби бескрајним пољупцем. Или, бар да су учитељи пливања!

Већ појединци излазе из воде. Даље излазе прве, јер људи чекају да их прва излазку виде.

Мало помодрелих усница и побледеле коже, излазе полако, замореше али пуни кокетне. Указивање капе наеролике је мало у страну и провирују косе, прве, кестењаве, смеђе, плаве, златне,... Халине се прилично уз тело: сваки се облик лепо види. Шта је уметност Фидијасова, шта су кипови Грчких богиња, крај ових живих статуа! Парички је мрамор таман према белини њихове коже; круте су линије Милошке Венере, крај ових гипких живих линија.

* * *

С ону страну конопца, седе жешталке, чекају долазак рибарских лађица. У црним халинама и другим шареницама, боје старога гвожђа, изгледају као земни искони из каменог доба. Спржурана лица опаљена сунцем, изувчена изгледа радом, и неким вечним немиром у коме живе поморци, покрај све своје спокојне хладнокрвности, њихови су погледи упрти тамо, у недогледну даљину где се поре у небо продужује, одакле се, као кроз магглу, нејасно виде разапета једрила.

У колико изгледају безбрижне при испраћају својих на море, у толико су забринутија изгледа кад пристане доба враћања. Мало, мало, па тек један на обалу с великим старинским, једноцрвним дурбинима којима ишпане пучину. Оне које немају ових справа, прилазе им и запиткују их види ли се што на хоризонту.

— Је ли, Жермен, да ли се, Бога ти, види наша лађа?

— Не, не видим је.

— Ама погледај добро, молим те; знаш је, лане смо је претили, баш кад си своја Жана опремала за војску. —

— Како је не бих знала, дали сте јој онако лепо име „*Сос Исусу и Марији*“, али је не видим. Ну чини ми се да ће оно бити Фејолова лађа, „*Сестра Марија*“, познајем је по оној сирени на кљуну... Мало у лево, виде се још неке, али су још далеко, не распознаје се ништа. —

— Велики, види се Фејолова? Дај Боже! и прекрсти се. Наши су се кренули у исти дан кад и они. Мора да је и наша међу оним лађама што се још добро не виде... Па, дабоме да је наша! Заједно је отпутовала с Фејоловом, није чудо да се заједно и врате... Биће штета, скоро ће ноћ, не можемо се уверити јесу ли они... У осталом, они су, сигурно, заједно су се кренули.

Мало подаље од воде, за једно 50 метара, стоје у фронту, поређане, старе, нелужене барке. Искривљене, као нежољни инвалиди, леже и меланхолично посматрају поселе таласе. Над сваком је ударена стреја: изгледају ко нике сеоске стаје и служе за оставу разнога поморског прибора.

Одно, са кошева, нека невидљива ручица кида беле лиске маргаритина цвета и баца их доле, у воду, шапућући, можда, после сваке бачене лиске: воли ме, мало,. много,.. страсно,... до лудила,.... нимало,..... То и мору слеђу неколико галебова. Већ им је тело у води, али им крила још стоје подигнута. Сад, полако, савијају их и пажљиво скупљају да их када не укваси, као што би пажљива грађиоина дама савијала око себе своју балску хаљину, чувајући да је не изгужва.

Већ је пристала уз обалу прва барка, а и остале се приближују. Чекрци крче, сиучтају се једра, савијају платна. Људи, с чизмама преко колена, газе воду и у котарицама носе рибу. Пуна обала купаца. Међу мештанима умешало се и неколико *странаца*, а две, лепо обучене даме хватају на хартији скице искрљених рибарских жена.

Горе, у врх обале, између старих лађица, стоје, усправно, ко у каквим великим дупшима, дебели трупци. Кроз две укаркане руне које су пробушене у горњем делу сваког трупца, укрштена су по два дугачка балвана. Један крај дугачког конопца привезане за кљун од лађице, а други окотане око трупца, ко око каквог великог камена. Жене које су дотле седеле, дигоше се и праћоше овим морским чекрцима. И док безбрижне пријатељице у смеју и ларми остављају обалу, оне, с лудима заједно, наслађујући се својим широким грудима на укрштене балване, иду у округ, обрћу трупац и, помоћу конопца који се око истог обмотава, извлаче барку на суво.

Са обале, сиуд увлекле, чују се танки звона. То пансиони позивају госте на вечеру.

У Нишу, 17. августа 1902. год.

Ст. К. Павловић

Антон Брут

На пасишту

У ноћи

Ах, како глухи покој пуни
Тамнину ноћи мирне,
Жалосно мучи старо дрв'ље,
Ни ветрић да га дирне.

Грана му свод се мрачан снио
Тамничке држи стене —
У густи мрак се празно губе
Од суза мутне зене.

На небу једва две три звезде
Слабачко, благо враче,
Облаци тавни док се муком
По црном своду влаче.

Благе и бледе, две их видим
Једине у тој тами
Анђели мира, тихо траже
Далеко, мирно, сами.

Гледам их... душа к њима тоне,
Слободна, лака, жудна...
Гледам: два ока сјајна, блага,
Анђела дална, будна...

17. априла 1902. год.

† Стеван Ж. Луковић.

Песимизам

У XIX ВЕКУ

(НАСТАВАК)

Он је одлучно, без икаквог премишљања, из топлих перских осећаја прешао у веку врсту деспиритивног и непомирљивог скептицизма, који није хтео да зна ни за какве неизвесности нити за какву борбу нити за какве аспирације с оне стране гроба, у које се с неким дрхтењем задовољством увија лиризам великих песника, наших савременика.

Ничега сличног тим потресима душевним, том жаљењу, том дирљивом кајању нема код Леопардија. Остао је усамљен. И тек ако је по који пут с презирањем учинио какву алузију „од бојазни онога што је с друге стране гроба.“ Више Бога није ни помињао, а кад му је, као песнику, требала каква личност која би играла улогу Бога, он би је називао Јупитером. Само природа, тајанствени принцип бића, блиска рођака онога Несвесног Хартмановог, стављала се према човеку у вечитим медитацијама песниковим о незнаном свету. Само њој човек управља питања о тајни света што постоји, а што је тајна и за њу као и за њега.

„Ми смо у рукама судбине, вели му она, па ми какав да је узрок томе, узрок, који ни ти ни ја неби могли разумети.“ Дакле Природа и Судбина, т. ј. оне слепе и неумитне Силе, чији се само рад осећа, али чије порекло почива у дубокој ноћи. Кад говори о љубопитству човекову поводом високих проблема, песник на један сасвим особени и чудноват начин доноси закључак. Ружи-ке се мумије дигну за ивло из својих гробова и причају нам како су умрле. „А шта је после смрти?“ пита Ружа, али четврт сата је прошло и мумије ћуте.

На другом једном месту, у чудном једном дијалогу један Исландезац, који, поштo је бегао и од друштва и од природе наплази на Природу у дну Сахаре и ставља јој питања од којих је свако задање. „Што ме је и слала на свет пре но што ме је питала: хоћу ли ја на свет? Зашто се, кад је, вели, мене створила господарем, није бранила о мени? Шта хоће она? Какав јој је циљ? Да ли је рђава или несрећна?“ Природа одговара да она има само једну бригу и једну дужност: да обрће точак света у којем смрт издржава живот а живот смрт. „На кад је тако, вели јој онда Исландезац, кад све оно што се уништава пати; кад оно што уништава нема никакво задовољства и кад је и само, кад дође на њега ред, уништено, реци ми онда, а то ни још ни један филозоф није знао рећи, ко те онда хоће тако: коме је потребан тај несрећни живот света који се одржава смрћу и нестајањем света онога што га сачињава?“ На то његово питање Природа није имала потребе да одговара, јер су га у томе два гладна лава напала и појела, чекајући да се и сами изнурени простру где на песку пустињском.

Ћутање је једини одговор толиком његовом љубопитству које се стално луца о непролазне бране и губи у простору. Ето, то је прва стадија илузије Леопардијеве, или још боље читавог човечанства које он у себи носи. А тиме је показано колико су суздуде све наде које човек полаже у незидимо.

Па да ли бар човек треба да ужива у овоме свету, пошто нема будућности; да се труди да своје биће разнише великим мислима и великим страстима; да жртвујући себе, биће своје споји било са отаџбином и труди се да она постане јуначна, снажна и слободна, било с неким другим створом коме треба предати самога себе и чију срећу увеличати својом личном срећом. Патриотизам, љубав, слава, нису ли зар све то разлози да човек жили и у прилог томе што је небо празно; нису ли зар све то сретства да човек срећан буде? И кад се већ треба одрећи којекаквих химера у будућности, нису ли зар сви ти остали разлози довољни, нису ли зар баш они стварност права и то у свом најлепшем и најплеменитијем облику, и није ли зар и та стварност достојна да се због ње

живи? Истина је права да нико није више од Леопарди-ја осећао у себи душу отаџбине своје.

Кад уме човек да чита његову *Оду Италији* чини му се, да слуша час каквога брата Петрарковог, час каквог сународника Алфиери-јевог. И несумњиво је, да је онај који је написао те стихове, који су урезани у срцима свих Италијана, које сви они попољују и који су, без икакве сумње, победиоцу Новаре и Сан Мартина вредили колико и неколико батаљона добровољаца — не сумњиво је, да је тај био велики патриота, само патриота у очајању. Он је волео своју отаџбину али само ону из прошлости и није

развија а све оно што од будућности пишем такво је, да ми се наде претварају у снове и *лудорију* [1]). „ За кога су радили велики Италијани: Данте, Тасо, Алфиери? Чему је користио њихов толики труд? Једни већ више не верују у Отаџбину, а други су малаксали у борби. Па шта је и сам Данте урадио? Претпоставио је пакао земљи, толико му је земља мрска била. „Пакао! А који је то крај који не преди више од наше земље? . . . . Па још лакше је и свештљивије ало није се трпи него чамотиња која гуши. О, срећан ли си ти, коме је плач живот био.“

Па и он сам при крају свога живота, бурлеском а

Др. Марко Николић — Пред Рејом

веровао у њено васкрснуће. Пошто је патрепши стиховима славно прошлу славу своје отаџбине, пошто је подигао усхићене успомене о недићним ратовима и довршио несрећну химну Симонади — падао је разочаран пред заробљеном Италијом. И колико горчине у песмама његовим из тога доба! „О, славом увенчани претци наши, да ли још ма какве наде полажете у нас? Нисмо ли зар ми већ спасни пропали? Можда вас, који сте у стању и у будућност да гледате, будућност ни мало не одушевљава? Што се мене тиче ја сам свесан шта, и ничим писам у стању да се браним против зла. Тамна се будућност преда мном

у исто време и трагичном поезом својом, најдужом што је написао (у осам песама и скоро три хиљаде стихова) *Паралипомена Батрахомиомахије* сашло је у пакао. Њоме је и немилосрдно а и тужно исмевао патриотску илузију, која му је за мало срце брже кренула. И овде као и на другим тачкама може се пребацити песимизму то, што је рушио неколебиву наду једнога народа, и тиме тако рећи пришао злочин и према животу и према Отаџбини и спречано велике идеје и чишку оперцију и човека и читавог једног народа. Италијанац би у њему

[1]) Ода посвећена *Анђелу Маи*.

био боље задахнут но што је песник био само да се није продавао превременом разочарању, и да се до краја борио противу медаља људских. На једно тројестак година после тога патриотизам би у њему савладао очајање.

Али у Леопардију не треба гледати само Италијанца, у њему треба гледати тумача читавога људства. Оне исте античке велике сени, које је он осветао својим лепим песмама, он је у исто време еноцирао да прокламују самима себи дудовиру своја јунаштва и ништавило свога дела. Млади Брут у једној оди од 1824. год. проклиње она покретковања која су била вера старога доба, и одриче се свога јаловог патриотизма.

„Умирући ја не признавам ни вас краљеви Олимпа и Косите, ни тебе неблагодарна земљо, ни ноћ, ни тебе последњи зраку пре смрти, о успомено потомства! Кад је хладни гроб био оплакан плачем и украшен венцима и поклонима пуване гомиле? С временом се само на горе иде и права је бесмислица поверавати трудом потомству нашем част великих људи и тражити у њима осветљ за толике преживеле несреће. Нека и даље око мене лупа прилика црна птица, нека ме угуши, нека нихори страшни однесу моје незнане смртне остатке, и нека у зраку нестане и нога имена и успомене о мени."

Да ли вреди да човек због књижевне славе, за којом је и Леопарди по признању тргнуо, жртвује самога себе? *Париви* нам сасвим јасно указује у чему се састоји тај фантом. И читајући *Пармна-ја* рекао би човек да чита Хартмана толико су слични аргументи оба песимиста. Нико неће спорити, вели Хартман, да за једно књижевно дело треба много труда. Генијални људи не падају с неба одмах свршени, и тежак је онај рад који је потребан да се генијални људи развију до потпуне зрелости своје. И ако су се после дугога спремања такови људи остили јаки и спремни да створе што, једини им срећни моменти били су моменти зачећа тих стварања, јер обично после тих момената настаје борба идеје са материјалним остварењем сваке вештине. И кад свакога неби гонила нека да оствари своју замисао; над амбиција и љубав за славом не би потстрекавале ауторе; над та много каквих обзира не би терало да што пре сврши своје дело, и кад се напослетку фантом чаротворне не би појављивао иза лепотилука, — шта за стварањем не би била довољна на да човек заборави све оне муке које прате вештачка стварања. Па тек она завидљива и индиферентна критика, и она тако скучена и тако мало компетентна публика! Нека се само човек запита колико је људи који су у стању да озбиљно ужинају у науци и вештинама.[1])

Те Хартманове речи могле би послужити као коментар аргумената у *Il Parini*. А сврштак је нарочито тежак: „Шта је велики човек? Име, које скоро не представља ништа. Идеја о лепоте с временом се нека, а што се тиче научних дела она се брзо заборављају и затрпавају бољим и савршенијим. Данас и најобичнији математичар зна више но што су знали и Галилеј и Њутн. Слава је дакле само сенка а генијалност којој је слава једина награда, проклетство је за онога коме је дарована."

После тога остала је још само љубав, као једина могућа утеха у животу, или још боље као последња и најчврстија илузија, и тек над и ње нестане могуће је човеку уверити се о томе, да је живот овај рђав, и да и најсрећнији живот ништа не вреди. И љубав је заблуда као што су и остале заблуде, само она дуже траје од осталих, јер људи, разочарани у све остало, верују да у њој једној има бар сенке среће. *Error beato* вели песник. Јест, заблуда, ал шта то чини, код нас она може срећника да учини? Али она нас не може срећнима да учини и ако нас вара и непрестано привлачи к себи. Она је варка што непрестано траје, која, у колико је више свила срца наша, у толико нас у све веће очајање доводи. А са колико је речитости описана у *Ricordenze*, у *Risorgimento* и нарочито у *Aspasie* та борба човека с тим фантомом његове маште који се ни разочарањем, ни презирањем ни заборавом не да умолити! Позната је историја несрећне љубави песникове, коме је и љубав само била једна прилика више да пати и да очајава. У два маха нарочито срце му је заволело, и оба пута било је сломљено. И у почетку и при крају његова кратка живота фантом љубави прошао је мимо њега, и кратки зрак радости обасјао га је. А кад је нестало фантома за којег је песник држао да га више никад останити неће — песник је остао и усамљенији и тужнији но дотле. Шта кете? тај несретни и роми песник само је био генијалан. Да је нешто тада питао песник Шопенхауера о оном свом случају, — он би му објасно ствар с неколико речи: „Глупост, рекао би тај страшни хумориста, није никада код жена била људима на уштрб. Њима се попре генијалност не допада. И није никаква реткост видети како код жена много боље пролази какав обичан и ограничен човек но човек пун духа и достојан љубави."

У осталом шта се може и очекивати од жена? вели даље, сећајући се оног грчког епиграма који вели: да жене имају дугу косу а кратку памет.

С таквом бруталношћу Леопарди се није светио Аспазији; он је и у освета својој остао песник, само, и његова проница, и ако је финија, није ни мало блажија. У тој својој елегији и он увиђа да је у заблуди у којој су и многи други били, или бар они у којих је нашта била развијена: он није волео жену но лепоту, од које, као што је веровао, један је зрак на њој задржао. Та жена била је слика наште његове, била је *идеја* слична жени коју је очарани љубавник у екстази веровао да воли. То није била та жена но једна *друга*, коју, и ако је био у њеном загрљају, он и даље тражи и обожава. И на послетку, увиђајући заблуду своју и видевши да се у објекту преварио, огорчен, без права напада жену. Ретко је дух женски узносно се до такве концепције, и на оно, што великим љубавницима инспирише њена лепота, жена и не мисли нити то може разумети. „У тако уским челима и

[1]) *Философија несвесног* III део. XIII глава.

нема места за једну тако високу идеју.“ Лажне су оне наде што их кује преварени човек под живом патром њихових погледа, и залуд тражи он дубоке, незнане и ниште по људске осећаје од ње, тога слабог створа. Не, ја тебе нисам ни волео, вели песник, већ ону богињу, која је и живела и умрла у срцу моме. Леопарди је и у своме *Pensiero dominante* опевао лепоту, ону *angelica beltade*, на чијој се пријазној слици оснива сва драж жене. Па шта је то, та лепота коју он тако слави? Шта је то, та ствар која је само идеја, само *dolce pensiero*? То нам он сам вели: то је шимара, сенка једнога ништа

ника и у оним страсно писаним страшама Госпође Сталл, а у савременој књижевности постиле су оне најомиљенија тема наших песника. Али нико се није више трудио да нас увери о томе чудноватом факту но Леопарди.

„Љубав и Смрт брат су и сестра, њих је судбина једновремено зачела. Тако великих и тако лепих ствари нема ниште на овоме свету, нити их игде међ звездама има. Једна ствара највећа задовољства којих може бити у мору створова, друга пак умирује и највеће болове... „Кад се на дну срца почне да рађа страст љубави, у исто време с ном, у срцу се почне да развија и жеља за

Славолук у Београд. доњој тврђави

али, која се и као такова грчевито упија у нас и до гроба нас прати.

Ако је тако, т. ј. ако је лепота само шимера, ако љубав, која трчи за том шимером и сама није ништа друго до шимера, до сенка сенке, ми смо онда у стању да разумемо један од најчудније феномена психологије љубави, а то је она неизбежна асоцијација те идеје и идеје смрти. „Љубав је јака као смрт“ — „жена је горка као смрт“ те се меланхоличне речи често понављају у *Песми песама*, у *Еклезијасту* и у *Пословима*.

Те асоцијације тако честе у инспирацијама Соломоновим, исто се тако често јављају и код лиричара. Њих

смрћу, пуна чежње, пуна болећивости. Зашто? Не знам. Али то је први осећај праве и јаке љубави. Чак и плашљива девојчица, којој се обично на само спомињање смрти коса на глави диже, дрско јој у лице гледа чим почне да воли, и у души, која још тако мало зна, осети сласти умирања осети неку gentilezza del morir.“

Потрудимо се сад да анализирамо тај чудноват феномен. Кад човек воли онда врло лако пустом овога света плаши погледе његове; онда за њ на земаљи нема више жива створа без њега, тога једног, јединог бескрајног блаженства, које он у њима своју гледа. Осим тога заљубљен човек можда предосећа оне слутње које ће у срцу

његову љубав да створи и неку борбу удружених људи, пада и друштва противу себе. На послетку пожда је то она тајна слутња због осећајности свега људског, болно непомирење и према себи и према другима, страх од помисли да ће доћи дан када више неће моћи нити бити вољен, а што је, за оне који воле, теже и горе и од пострадања за вечита времена. Факт је, да велике страсти инстинктивно осећају да на земљи нема довољно места за њих, и да ће под њима пропући слабо срце које их је зачело. И с тога с чежњом се бацају у вечито нејасну смрт. Ето, то нам сугерира песник, чија мисао, и у напору великих напора остаје нејасна, и у песми коју је посветио самоме себи А se stesso, у којој налазимо његов лични коментар о његовој разочараности у љубави и добрима овога света. „А сада, сада ћеш се за увек смирити уморено срце моје. Нестало је оне велике заблуде за коју сам веровао да ће за мене вечно трајати. Јест, ње је нестало. Осећам да се у мени угасила не само нада, него чак и она тежња за слатким заблудама. Одмарај се дакле за увек. Доста си ударало. Ништа више није достојно твојих удара, нити је земља достојна твојих уздаха. Горчине ето то је живот и ништа друго, а свет овај само је блато. Одмарајући се дакле и вечно очајавај. Нашој раси судбина је само смрт доделила. Од сада презири и себе и природу и ону скривену, бруталну силу, која без одмора ради на универзалном злу — презири бескрајну сујету света."

Сиромах песник! Који је још то човек који није писао епитафе на гробу у који, држао је, да је сахрањен све срце своје, и који је још то човек који те епитафе није више пута демантовао!

(свршиће се)

Стара песма

— ханиц —

Ма да тебе давно хладна земља скрива,
За те као и пре љубим непрестано.
Измучено срце тебе само сећа
Лепо моје чедо — чедо закопано!

Једне летње ноћи, кад су бледа луна
И звездице ситне к'о алеми сјали,
Твоје лепо тело закоп'о сам туна,
Где су негда руже и љиљани цвали.

У шуми славуј, пратећ' нас полако,
Уздрхталим гласом песмице је пио,
Лишће са дрвећа трептало је лако
И молитву нежну шапутало тијо.

Мрак к'о први воо спуда — на све стране
Борове и јеле густо је покрив'о,
А Лахор је, лулко цветиће и гране,
И место измирне мирно иглив'о.

На језерцу плаву, што леже крај пута,
Нихале се лако језеркиње виле,
Ал је и њих моја обузела туга,
Јер су као стене оне хладне биле.

И месец је сиш'о, да с опростн с тобом;
Славуј, небо, звезде плакале су боно,
Ал кад сам се и ја опростио с гробом,
С прквице је тромне зајецало звоно!

Петроград.

Драгослав

Има да бира

ОД Г. ПУЈЕ-А

Кад сам спрнно и са студирањем болесника по париским болницама и отишао да се настаним у Понтуу на Сени, моја стара служавка, коју сам од свог претходника узео у најам заједно са кућом, дволицијама и једним колићем, рече ми:

— Господин ће у Господи властелинки имати доброг клијента . . . Госпођа властелинка је добра, честита душа, само скоро увек је тужна и жалосна лица . . . Претрпела је велику несрећу: скоро јој је муж умро. Али има двоје лепе дечице, два мала мушкарца, које обожава. Господин ће јако волети госпођу властелинку, кажем вам она је тако, тако љубазна!

Таква једна околност била је врло пријатна Парижанину, кога је оскудица у новцу натерала да живи у једном забаченом крају.

Одмах пођох да најавим своје познавање Госпођи...

Бејах заборавио да питам за њено име . . . Стари замак у стилу ренесанса, укусно реставриран беше скривен у сред огромног парка великим, лепим столетним дрветима. Беше почетак јуна. Приближујући се тој шуми у сред села, осећао сам се прожет неком чистом, одмах пријатном свежином. Кад пођох на гвоздена врата од парка, не знам зашто, мишљах, као да улазим — у неки виши идеалан свет, у неко прибежиште сањалаца, у којем све што живи мора да је боље, лепше, савршеније од осталога света.

— Ако господин хоће, рече чувар парка, да се потруди да пође лево, кроз алеју од липа, не далеко у грабовој шуми, наћи ће Госпођу Вилер и њену децу... Или господин можда жели да га пријавим?...

— Не не... хвала!...

И најзад пођох кроз хладовиту тишину великих дрвета, мучећи свој мозак именом: Госпођа Вилер.

Госпођа Вилер! То ми је име познато. Госпођа Вилер?... Сећам се једне Госпође Вилер, коју сам пре две године, срегао у салонима мог учитеља, доктора Франшарда, великог специјалисте за нервне болести. Али њена слика коју сам хтео да представим себи остајала ми је нејасна.

изненити, у толико пре, што знате да то говори мајка!... Ви ћете бити наш пријатељ, је л' те?...

Ја сам је нежљиво посматрао.

— Сигурно налазите да сам се јако променила од како ми је муж умро...

— Да, чуо сам за вашу несрећу!...

— Кад би све знали!... Али зашто? Своме доктору може се све казати, је л' те?... Дубоку рану у срцу носим г. докторе. Ја сам јако волела мога мужа, а видела сам га како умире, исцрпљен, изеден париским животом, грозницом, претераним и разузданим седењем ноћу, задовољствима, напрезањем у раду. Видела сам га како је умро готово луд, парализичан. Имам двоје деце,

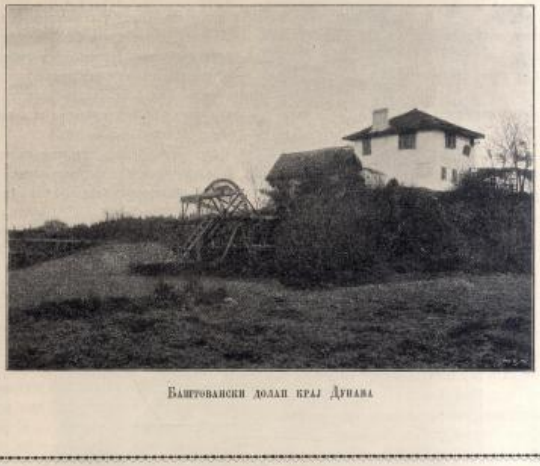

Банитовански долап крај Дунава

И тако мучећи се да изазовем њену слику, и не примећујући бејах ушао у алеју од липа; и глас који чух: „Ђорђе, немој да се умориш, дете моје!" учини, те се на једанпут сетих једне драгоцене лица.

Заиста, то је била она иста Госпођа Вилер, коју сам познавао. Жена од тридесет година, невероватно милог и доброг погледа, са завојима већ седе косе преко слепих очију. —

Чим ме спази, позна ме и пре пружи ми руку:

– Доктор Канзал!... ах! баш се радујем што сте дошли да се овде настаните!... Истина самоћа је од мене кад то кажем, пошто вас је доктор Франшар, који вас много воли, спремао за Париз. Али мени је тако потребан доктор и пријатељ за моју децу, да ћете ме

и једнако уображавам да и они имају клицу очеве болести. Зар то није ужасно?... Ах, непрестано ми је та мисао у глави, зар то није страшно мученитство!

У то нам се приближише два малишана.

— Ето моја блага докторе!... Јован има шест година, а Ђорђе четири... Је л' те да су бледи?... Бојим се да им по неки пут нисам досадна својим бригама и препорукама.

Госпођа Вилер узе их обоје и љубљаше их.

— Ах! узвикну, они никад неће отићи у Париз, никад у ту проваљију, која ми је најхитрог оца прогутала... Ми смо овде већ осамнаест месеци, од како је Г. Вилер умро!... Растиће пред мојим очима, поред мене, на чистом ваздуху, ту у пољу, а после... после ће путовати,

путоваћемо сви троје заједно... Али никад ме у Париз, никад ме у Париз!...

И тако се и даље разговарасмо о то двоје деце.

Та жена тако нежна и дражесна у туђи за својим супругом, страхујући за своју децу, за своја два анђелка, — мало бледа, с очима врло светлим и врло дубоким, — заиста ме је дирнуло.

Два пут недељно, имао сам у замак да обиђем и лекарски да негујем дечије здравље а морално лечим мајку, и кад год сам се враћао изгледало ми је да писам дангубно, да сам на и најмање улно паде, у срце и душу Госпође Вилер.

II.

Неколико месеца доцније, једном, око пола ноћи, дотрча к мени чувар из замка и пробуди ме:

— Г. Ђорђе је јако болестан!

Нисам баш веровао да је шта опасно, мислећи да је и та болест више маштно уображење, али ипак одмах сам отишао у замак.

Госпођу Вилер нађох сву у сузама као луду. Чим ме виде узвикну:

— Ах, докторе, круп има!... Мој ће Ђорђе умрети!... Ходите, ходите, брзо!... Спасите ми га, спасите ми моје дете!

— Умирите се, молим вас, госпођо, то можда није ништа... Не губите присебност, јер тако нећемо ништа добро учинити... Хајдете да видимо нашег драгог, малог болесника.

На жалост! страшна дифтерија осваја страховитом брзином гушу, грло и душник малог болесника. Сиве налаке мембране гушиле су га. Био је у јакој грозници, и цео га већ надувен врат болео. Имао је и велике крајнике. Дисао је тешко, врло тешко.

У мојој малој ручној апотеци нисам имао серума.

Требало је отићи у најближу варошицу на десет километара даљине. И још је било питање: да ли ће га и тамо бити. Јер за тај антидифтерични серум доктора Руа, није се још тако много знало, тек се био прочуо.

Одмах наредим чувару замка да оде на коњу и потражи серум.

Наредим му још да донесе сав серум што га буде тамо нашао.

Очекујући његов повратак, пипчетим детету рану. Видио сам што сам боље могао несрећне мембране, које сам могао да дохватим у гуши малог, али послушног болесника; затим спремим све што треба, за операцију, у случају ако би му претило угушивање.

Говорио сам с аутоматизмом, наглашујући сваки слог, избегавајући сваку непотребну реч, кад год сам затражио што би ми требало. Госпођа Вилер знајући за сву опасност која је претила њеном сину; видећи мене тако суморног, и знајући да чиним све што ми је год могуће да јој спасем дете, пратила је, сваки мој корак, сваки мој покрет, не говорећи ништа, слепо се повинујући мојим наредбама.

Најпосле успемо, то помоћу неких лекова мали болесник поче дисати мало лакше и заспа. Баш хтедох и Госпођа Вилер да наредим да се мало одмори и покуша да заспи, док се не врати чувар са серумом, кад, а из суседне собе у којој је био мали Јова, такође чух промукао кашаљ.

Потрчасмо к њему и над тамо, и и он се већ почео да гуши. Погледим му у гушу: и он већ беше заражен страшном болешћу. Већ су се видели и знаци дифтерије.

Тело му је горело. Видех да ће га дифтерија у брзо освојити и да ће сутра ујутру и он бити у истом стању у којем је био и старији му брат.

Ах! докторе! јаукну Госпођа Вилер, и паде на једну наслоњачу, не могавши више ни речи да проговори. Била је у неком ужасном стању из којег, бојао сам се нећу је моћи повратити. После тога саплада је сан.

Ја онда пренесох оба мала болесника у једну собу, да би их обоје имао једнако пред очима.

Изгледало ми је да се шеталица на сату необично споро креће. Како? Зар је само два сата прошло од како је чувар отишао!? Још пуна три сата имао сам да чекам, — читава вечност!...

Слушао сам убрзани дах двоје малишана... Гледао сам Јованово црвено и надувено лице. Грозница га је све јача и јача тресла: болест је све више узимала маха. А сирома слабачки Ђорђе, био је жут као восак, и бледо, врло бледо?... И секунди су ми пролазили споро као и сати!... Серума још нисам имао... Страшно је било чекати!

III.

Госпођа Вилер, сломљена од умора, спавала је извесно време и пробудила се баш у трентутку, кад се чувар вратио.

— Дајте!... дајте брзо!... рекох му.

Инструмент је био готов. Већ се свакинало, и дневна, ружичаста светлост улажаше у собе кроз спуштене завесе... Та светлост, повратила ми надуу... И једном и другом болеснику упрскаћу по два пут серум, и пошто је зора тако весела, тако свежа, и драги ће малишани бити спасени!...

Чувар је одведе у један ћошак собе и тихо ми рече:

— Господине, био сам у обе апотеке, и само сам ово добио...

И показа ми само један флакон серума.

— Шта само један! узвикнух ја... Па то тек ако буде довољно само за једнога од њих!... У то, почеше да ударају звона на јутрење... Као да мртве оглашују!... Дошло ми беше да их зауставим, та звона, која су ме плашила и због којих задрхтах. Али она једнако удараху...

Шта да радим, питао сам се, шта да радим, кад у том флакону има живота само за једног од њих сиротих малишана?!...

Нисам више ни видео јасно... Шта ће радити сирота мајка, кад чује, а треба јој све казати!...

— Госпођо, рекох јој!... само сво један флакон серума добили!... У њему је само толико, да се један живот може спасти!...

— А они су обоје у опасности, је л' те?... Реците ми, не крите ништа!

— Ја дакле треба да изаберем, ја мајка... да изаберем: које дете да живи, а које да умре!... Ах! Боже мој!... Ви то питате жене, који да живи од оно двоје мојих малишана?... А да ли је то могуће!?... Знате ли, да ако једно од њих умре, да и ја нећу моћи више живети.

Била је као луда.

Остаци Трајанова моста на Дунаву

— Да, госпођо, обоје су у опасности... а као што видите, имамо само један флакон серума.

Она ме погледа право у очи.

— Дакле, хоћете да вам кажем које дете да ми спасете?... То ви тражите од мене?... Зар не можете на двоје да поделите тај серум!...

— Било би у залуд!

— Не, не! настави, ја нећу да бирам!... Зар једна мајка може да бира између своје двоје деце!... Не, не, нека обоје умру, и ја ћу умрети с њима.

— Или не, ја ћу их сама спасти... Љубићу им уста, успаваћу у себе болест њихну, и даваћу им да дишу ваздух из мојих груди!... Да, да, они ће живети!... Или ћемо све троје умрети!

Ја покушавах да је мало умирим.

— Јесте, Госпођо, стање је ужасно и верујте ми, и ја трпим и осећам као и ви... Али зар треба имати осећања па да човек види у каквом се положају налазите. Положај је страшан, али, Госпођо, време пролази!...

— Али то су моја деца, моји синови! јаукну она... Ја их обоје подједнако волим... обоје подједнако!... Ја не могу да бирам!... Радите што хоћете!... Ђорђа! Јована!... Ах! чекајте, оставите ме, не мучите ме више!...

— Ђорђа или Јована, Госпођо?

— Али ја ћу полудети, кажем вам?... Ђорђа!... Јована!... Не, Ђорђа... Ђорђа!... Ах? ја сам полудела!

IV.

Петнаест дана после овога што се десило, Г-ђа Вилер била је једнако у неком бунилу, обузета неким страшним привиђењима. Пратио сам сваки њен поглед и тражио да видим да ли је свесна, да ли зна шта се дешавало око ње.

Међутим њено мајчино, толико изнурено срце могло је да се весели и радује, јер обадва малишана беху оздравила, или боље рећи спасена и на путу оздрављења.

Ја сам био ушприцао серум само Ђорђу; али Бог се сажалио, и да не би мајчино срце пренуло од туге и бола, Бог избави обоје деце од страшне смрти.

Шеснаестог дана, изјутра Госпођа Вилер била је мало мирнија, и после неколико тренутака освестила се и ја јој рекох:

— И Ђорђе и Јован... спасени су!

Она се исправи и неизмерно нежно погледавши ме, рече:

— Обоје спасени?!... Зато поново плачу.

— Не... Ви ме варате!... умрли су моји мали анђелчићи, умрли су!...

Да би је разуверили донесосмо јој оба малишана. Њихово милованје и љубљење брже је излечи него сви лекови и сва уверавања.

— Видите, докторе, Бог је добар! рече ми после неког времена... Ја бих умрла, да је Јован умро... Мене би савест гризла што сам изабрала, што сам показала више љубави спрам једног, него спрам другог!... Ја бих умрла!... То је страшно било, кад сам казала да Ђорђе живи а Јован да...

— А зашто сте баш Ђорђа били изабрали, запитах је?

— Али за Бога била сам као луда.

— Па ипак реците ми зашто?

— Зној ли ја шта се у мени догађало!... Боже мој! Ја сам их подједнако волела!... Али чинило ми се као да сам чула некакав глас, који ми је шапутао: Ђорђе је млађи!... Јован је старији!... Јован је био више њежен и вољен него Ђорђе; Јован је дуже времена био љубљен!... Ђорђе је млађи, Ђорђе је слабији, Ђорђу је потребно много, много љубави!... Била сам као луда, кажем вам. Молим вас не говоримо више о томе!...

Бог је био добар, и ето, дозволио је да их обоје спасете... да нас све троје спасете!...

Сирота, сирота мати! какво страшно, какве је ужасно било то неко искушење!

С франц. превела **М.**

Две песме

I.

И се мени јави у дане очаја,
Кад је вера пала и престало наде,
У животној борби да ми сниге дадеш
И године моје да озариш младе.
Ја не могу теби приступити драга.
Да ти кажем хвала, да за поглед молим,
Ти из мојих уста никад чути нећеш
Ни колико патим ни колико волим...

II.

Оно што си мени била
Казати ти нисам смео,
Нит сам знао да л' си знала
Кол'ко сам те заволео.
И што више мину дана
Све сам мање био оран,
И једног ти рекох дана
Колико сам — љубоморан...

Влад. Стаменковић

Етнографске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

приопћио

поп. Рајко Перушек

(свршетак)

Поље обрађују женске а производ њихових вештачких рукў њихово је одело, а и одело људи који су доста лепо. Врло вешто умеју женске ткати, вести, шити и бојадисати. Као код других народа илирских, и овде су жене од мужева презрене, а кад рађају, остављене су доброј срећи без помоћи. Словенци су у опште чистији од других средних племена, јер се радо купају. У сваке врсте болести најобичнији лекови су: вино, ракије, пуштање крви и врачања. Иначе лече своје рогобиље и разним травама. Исто тако лече и пару.

Свадбени су обичаји као и у њихових суседа. Момак, који је заволео девојку, шаље сваћаче, који питају: смеје ли посетити кћер у кући њезиног оца? Ако му се то допусти може слободно кроз 14 дана поћи у кућу а последњи дан треба, да изјави, дали ће се венчати са девојком и колико ће за њу платити; иначе не сме више преступити праг њезине куће. Ако се заверио с девојком, пошље посланика, који зашите потврду обећања у оца девојчина. Ако је и ово постигао, онда се изаберу старији људи као кумови и дечери, па се врши веридба о ком благодану, а никад се није чуло, да је ико прекршио своју реч. Кад је све ради мираза уговорено, позову се гости на свадбу и одреди се дан венчања. Невеста изађе из куће, као у осталих племена, и уз пут много се пуца из пушака и пева; цвећем секите сви сватови. Кад стуца невеста у цркву, стави јој се круна на главу и доведе се пред олтар где се врши венчање. У неким пределима треба да се невеста врати са конопом у кућу очеву, па јој онда мајка или отац пред ручком скину конопац. У другим пределима носи невеста конопац осам дана пред веридбом. На гозби је много здравица и спроваха. Невеста полуби осам дана пре свадбе сваћога жушкарца којега сретне. После ручка играју кола по два и два. Пред вечер отиђу по мираз који прате цигани свирачи. Цигани и кувају; само колаче и пециво спремају саме жене. — О божићу посту сваћога, когод преступа праг куће, шећерцом у знак плодности. О крштењу врше се исти обреди, као и код осталих Срба.

Обреди и обичаји код сахрањивања мртваца исти су као и код Личана и Хрвата. Жене наричу и певају своје мртвачке попевке. Мртвацима дају понучицу, а после укопа госте се хвостали. И Славонци ниђу на гробове каменје са написима, крстовима и другим сликама, или сађе дрвеће по њима. Мушки су понајвише војнички одевени, а иначе се јако разликује ношња у различним крајевима.

Најобичније је одело ово: у место калпака носе црвенкапу као Личани. Рубач или кошуља сеже до колена. Преко кошуље носе „подкапљу“ од беле чохе и око тела појас од коже или од вуне. Сукња (хаљина) је бела или модра, и преко свега тога међу пастири зими лети још и кожух или „бунда“. Зими је храпава страна изнутра, лети спољa. Глатка страна бојадисана је смеђе, а вуна најчешће модро. На место опратника међу на кабаницу читаву кожу црна или сива јагњета, на коже остају и глава, рогови и папци. Кад је време лоше, пануку ову кожу преко главе. Неге су обувене у опанке.

Девојке ходају гологлаве, а удате жене плету косу у витице те је покривају печом. Остраг је печа скопчана или свезана, а спреда су намештене игле, којих су главице начињене од разнобојних стаклених корала. Око врата намештају дрвене кораље, по негде и гајтане са медним крстовима и златним или сребрним новцима. Кошуље су на око врата и на шавима укусно извезене. Лети носе само ћеверму од беле вуне или преник, и гуњ од тамно-смеђе чохе, који је обрубљен траковима од бојадисане пуне. Место пеза имају много пута напшивене разнобојне крпице, које су намештене са много укуса. Бела сукња пета је као и у осталих јужних Словена. Преко ње носе још и „шампер“ који долази до пете. Јоне су од модре боје, а „преџанници“ од катуна са цвећем. Жене су обучене у више црне или жуте чизме, много сиромашније носе и опанке или дрвеће од ајка. Жене имају на путу назад преслицу.

У 15. главу своје књиге описује Hacquet арнаутско племе „Клементе“, који се доселише у Славонију после г. 1737. заједно са многим породицама српским, босанским и бугарским под патријархом Арсенијем Јовановићем. До 20.000 сабрало се исељеника код Бољева, над Турци из заседе навалише и посекоше све осим једно 1000. душа. Међу тима било је и око 300. Клемента, који се под подстрем попа Симе населише по Срему у селима „Хртковцима“ и „Никинцима“. Они су Арнаути католичке вере, а било је у три друга села и православних Арнаута. У оба ова католичка села било је за Hacquet-a 9 породица, (Фиса). Њихов је стас витак, образи правилни, жене су у младо доба веома красне и драгесне. Клементи су поштени, верни, храбри и побожни, али и осетљиви, љубоморни и охоли. Њихов је језик некакве збрка речи из најразличнијих језика. Ретко или никако се не догађа да која девојка посрне. Људи су истрајни и послушни војници. Клементи се баве о пољској привреди и сточарству, а особито овчарству. Довели су собом из Албаније и своје свилоруне овце. У неким пределима српским чувају жито у подземним рупама, које су ископане у облику звона и изнежене ватром, тако да су тле и стене испечене и граде као неку тврду кору у рупи. Осем талига праве сне, итогод спада у покућство; жене преду, тку и бојадишу. Њихови су станови чистији и удобнији од суседских. У свакој кући има задружно по више породица. — Жене перују у пештиње и поље и да се може повратити изгубљена невиност ако дотична није воду из неког бунара названога „Карата“.

Обичаји код венчања исти су, као у осталих јужнословенских суседа. Мираз невестин свесим је незнатан. Кад воде младу у цркву и после у одају, скрива се зиза пећи, из које је ухвате. О свадби много се игра. Момци и девојке наиђете се у два реда. Сваки девојка метне леву руку на раме пушкарца до себе на сви певају. Онда приступе два момка са голим ханџарима, скачу, а из врсте приступи женска са свиленом мараном у свакој руци па се, остајући назад на истом месту, окрене сад овому сад оному играчу. А све се то у пређашње доба вршило уз певање без свирке. — Код рађања — крштења и укопа нема посебних обреда, само кад се роди дете пуцају из кубуре. —

О свечаним приликама носе људи црвен-капу на кратко опшивеној глави. Око врата носе црну огрлицу. Преко рубаче међу дугачку сукњу без рупица, која сеже до колена, а на прсима је отворена, да је преко главе метну на себе. Она кошуља слична сукња од црвене је

материје начињена. Преко ње носе бео гуњ са разнобојним опратником и жалим пуцима и гајтанима. Око тела котају више пута разнобојан појас. Чакшире су широке и од колена на ниже омотају разнобојне пруге, које су натегнуте попут чарапа. На ноге обувају опанке без чарапа. Оружани су пушком, сабљом, ханџаром и кубурама, а неки још и бодованом. —

Женско одело врло је шарено. На глави носе жене и девојке руб' (мараму), свиђен или прућен, са китама. На темену уплетен је у косу сребрн накит или цвеће. Око врата наниже су бисерне куглице (пош). Кошуља је дугачка, али тако тесна, да жене не могу правити велики корака. Вечерња на прсима сва је посута сребрним новцима. Хала је од врвен чохе, сеже до лаката и опшивена је ресама. Рукави сежу само до лакта, а они су опотани као и ноге од колена на више, разнобојним крпама. Око реса нашивене су шиљке (сурџаса monета), а од пазухе до лакта прапорци. Каткад накићена је хала још и стакленим комадићима, свиђеним китама и сребрним премом (шприт). Око трбуха носе двојни пас од врвене чохе (постат) и над њим ужи пас од коже (бренц) окићен многим гвозденим или жедним прутићима и жељезним лањцем. Спреда носе вунену многобојну прењаћу (Покојна) са ресама обрубу, а страга свиђену мараму (Хунтлиг). На ногама обувају опанке као и мушкарци.

Последња глава у „Nacqueta“ и „Јана Пановика“ говори о *Разним или Србљима*. Они се одликују крепким стасом, лепим образима и чврстим здрављем. Они живе слично као и Грци од разних врста лука, од свеже и сушене рибе, а једу мало меса. Радо пију вину. Они су спретни и вешти трговци и пољодељци. — Године 1597. позвала је штајарска земаљска област 40 српских породица из Босне и Србије на их населила у близини Вараждина. — (Збиља су још и сада у овим покрајинама, где иначе сада народ словеначки говори, људи српскога типа; а и имена његова подсећају, да су се населили са стране). Срби живе у великој слози, јер су подчињени туђим господарима; врло су побожни и штују попове. Уз то врло су поносни, и ради жена, које су врло љубазне правн. Међу њима има врло имућних људи и они понажу своје сиромашне земљаке. Куће су им чисте, а пред њима имају пећи за пух и купатила. Они троше врло много на украсе својих богомоља. Доста су мирне ћуди. Врло оштро пазе црквене законе о посту. Њихове су забаве бацање камења и гађање у циљак. Отмењи воле сварку. Врло много држе до тога, да су гробови драгих покојника лепо поткићени. Где немају звона (наиме у Турској), позивају вернике у цркву ударима о дрвену даску (клепала). Њихове су свадбе више или ниже скупе. Понајвише у Србији не добијају девојке мираза, већ треба да их младожења откупи од родитеља. Кумови и девери и старешина обављају своје послове и у њих. У цркву иђаја иду сватови на коњима. На челу јаше војвода затим барјактар са заставом. За њим невеста, а на десној страни старешина, на левој „спатник“. За њима велики број пријатеља познаника и рођака. Вазда се пуца из пушака. После венчања обиђу кладенци три пута олтар, па онда их пуде вином.

Ручак је од печене јагњетине, рибе, слаткога, итд. а напокон игра се коло. О неспокојености не траже доказа, јер су о њој дубоке осведочења, док је девојка невудата. Кад се дете роди, метну га одмах три пута у воду. После смрти положе крај одевеног мртваца дуванкесу, нож, ваљушце и различну справу, што је употребљавао у животу. Онда долази удовица и нариче. „Зашто си ме оставио? Било ти је свега доста“ и т. д. Онда метну мртваца у сандук, одвесу на гробље, где га последњи пут пољубе и опраштају. Отмени Срби балзамују своје мртваце, сиромашнији облију их вином и уљем. Онда, кад је мртвац сахрањен, часте се седам дана, а сви рођаци су присутни. Ако је био покојник богат, закољу и вола и захране њим сиромахе. Слични обреди се врше, ако умре жена, али много једноставније.

Ношња српских сељака слична је ношњи у Ускопа. На глави црвен-капа (фес); коса је или сплетена или кратко опшишана, и брца на уснама. Врат им је го, на телу кратка кошуља, преко ње сиви, модар или бео халињан, ретко накићен разнобојним гајтанима. Пошто немају џепова, вешају преко рамена вунену или кожну торбу. Хлаће су тесне, од беличасте вуне; на ногама су назувице. Пашу се обичним пасом; а иза њега вири нож или мала[1]секира. Трговци се носе понајвише „à la franca“.

Због тврде земље ору на стрим обронцима често са шест до осам волова, и зато треба да уз један плуг бар три човека иду.

Одело у жена различито је по сталежу. Жене носе на глави белу мараму девојке црвену капицу, а невесте изнад капице још и белу мараму. Марама је обрубљена разнобојном вуном а два краја висе преко груди окићена малим китама. Коса је сплетена у две снажне пунице у које су често уплетене шиљке, прстење и новци. Да неби биле неугодни под прегибима тела, ове су пунице привршене за одећу. Врат им је го, или окићен огрлицом од стаклених куглица. Кошуља је закопчана спреда иглом, или мајтом, а ретко извезена црвеном вуном. Преко кошуље носе садак, на рубу извезен разнобојном вуном или опшивен траковима. Око паса утегнуте су обичним појасом или прегачом. Жене носе прне чараше; девојке разнобојне; опанци без назувака обично су обување.

Најзад наводи Nacquet још једну песму Рација или Србља коју зове народном. Али та песма нити је сложена у народној мери, нити је језик њен српски народни, него славеносербски. Песма почиње овако:

„Зора оутренна изашла,
Ка мећ миленька пришла,
Съ него оутћхи прилетћли.
Птички громче већ запћли,
День веселія настаљ.“

Тим је српски опис југословенских или илирских племена и код Nacqueta и Pannonica. —

Зора

У сијању плавом
Звезде тону све...
Кроз румену маглу
Први зрачак зре.

И расеја таму
Сиве ноћи траг;
И таласа шуму
Лахор свеж и благ.

Петли звучно поју,
Већ се диже све...
У последњем даху
Бледа ноћца мре.

А с њеног гроба
Шири сјајни лет,
Васкрснула зора
Кроз пробуђен свет.

Војислав П. Вошњаковић

П. Рапос

Зека Буљубаша

Зазубрина

— М. ГОРКИЈ —

Округли прозор моје ћелије гледао је у таминчко двориште. Био је врло високо од пода, али, прикучив сто уз зид и попевши се на њ, могао сам видети шта се доле ради. Изнад прозора, под стрејом, голубови су свили своје гнездо и гукали над мојом главом, кадгод бих гледао у двориште.

Имао сам доволно времена да са своје узвишене тачке познам таминчине становнике, и дознао сам, да се најневиљи човек у овој суморној и мрачној пасторбини зове Зазубрина.

То беше плећат, дебео човечуљак, црвена лица и висока чела, испод кога су вазда живо сијале крупне, светле очи. Шубара му на потиљку, а уши некако смешно штрчаху поред обријана лица. Крајеве врлне мараме никад не завезиваше, нити куртче закучаваше. Сваки покрет његових мишића испољаваше душу неподобну за чаму и нерасположење.

Вазда насмејан, живахан и разговоран — био је кумир таминчки. Њега је увек окруживала група суморних другова, те их је он весело и разгалаљиво чудним, неочекиваним сценама, улепшавајући својим искрени весељем овај тужни и досадни живот...

Једном кинде из своје комора са три пацова, запрегнута врпцом. Зазубрина трчаше за њима по дворишту, вичући да путује на тројци. Пацови, збуњени његовом виком, бацакаху се на све стране, а гледаоци, посматрајући тога дебелка са његовом тројком, кикотаху се као деца.

Он је заиста мислио да је на свету једино ради увеселавања луди, те се не би грешио ничега само да то постигне. Његово би проналазаштво по некад било ужасно. Један пут приљепи нечим за зид косу неког дечка, притворепника, који је дремао седећи на земљи уза зид, на кад се дечак засупа, он га нагло пробуди. Дечко брзо скочи на ноге и, ухвативши се таманим, иршавим рукама за главу, паде на земљу плачући. Апсеници се кикотаху, и Зазубрина беше задовољан. После тога примири дечка који беше останио на зиду приљичан прамен своје косе... Осим Зазубрине, у таминди је био још један луби-

мац — риђе, угојено маченце; размажено и живо створење иначе готово за игру. Излазећи у двориште, притвореници су га сваки пут тражили и подуже се њиме забављали, предајући га један другоме у руке, трчећи за њим по дворишту и допуштајући да им гребе руке и лице. —

Кад би се појавило мачe, оно би одвратило пажњу од Зазубрине и овај није био тиме задовољан. Зазубрина је по души био уметник и као такав он је био самољубив, што је нераздвојно од талента. Кад се његова публика занела мачетом, он је остајао сам. Сео би у дворишту сдесног у углу и онде посматрао другове, који су га у тим тренуцима заборављали. Чинило ми се као неизбежно, да ће Зазубрина, у првој згоднoj прилици, убити мачe. Жалио сам тога веселог притвореника, који је толико жудео да увек буде средиште људске пажње. Од свију човекових тежњи ова је најгора, јер ништа не убија душу тако брзо као жеља допасти се људима.

Кад си у тамници, интересује те чак и живот пчурака на њеним зидовима. Разумљиво је, прежа томе, зашто сам тако пажљиво гледао доле у дворишту ту жалу драму, реквизите човека прежа мачету; нормално је и нестрпљење с којим сам очекивао расплет. Расплет је настао и одиграо се. Ево како је то било.

Једног топлог дана, кад притвореници изиђоше из својих станишта у двориште, Зазубрина иђе у једном углу недро са зеленом бојом, које беху оставили молери, што бојадисаху кров на тамници. Он прије недру, понесли, понесли, на замочишти прет обоји своје брковe. Зелени бркови на његову црвеном лицу, изазваше општи кикот. Неки се дугова хтеде користити Зазубринином идејом, те стаде бојити своју горку усну, ну Зазубрина, бркнув у једро, хитро му заназа све лице. Дугова фркаше и махаше главом, Зазубрина понављаше око њега, а гледаоци се смејаху их снега гласа, храбрећи снога забављача одобравањима.

У тај мах појави се у дворишту мачe. Оно иђаше лагано, грациозно одижући шапице и машући заковрченим репом. Ни мало се, заиста, не бојаше да га не пречаја она рула, што бешњаше око Зазубрине и оварбаиот дугова, који се трућаше да отре с лица лепљиво мрсно зеленило.

— Браћо! — кликну неко. — Мишка је дошао.

— А! Мишка, несташко један!

— Мацо, мацо!

Ухватише мачe и оно иђаше из руку у руке, свуда радо примљено.

— Их, како се најео! Колики му је трбух!

— Али како брзо расте!

— Гребе, ђаволак!

— Пусти га! Нека сам скаче . . .

— Добро, ја ћу подметнути леђа... Скачи Мишка!...

Око Зазубрине не беше никога. Стојаше сам, отирући боју са брковa, и последњући мачe, које скакаше с једних леђа на друга. Кад би неко осетио да мачe хоће да застане на његовим плећима, он би се онда стресао, те би оно морало скочити на суседна леђа. То је било врло забавно за све, те се смех проламао непрекидно.

— Браћо дајте да обојимо мачe! — чу се Зазубрин глас. Тај је глас тако звучао, баш као да је Зазубрина, предлажући ту забаву, уједно молио да пристану.

У гомили ниста жагор.

— Али оно ће се од тога угушити! — напомену неко.

— Од боје! Баш погоди!

— Мажи, Зазубрина! Само живо!

Плећати малиша, светло-риђе браде кликну одушевљено:

— О, сатана, ита је измислио!

Зазубрина већ држаше мачe у рукама и иђаше и недру певајући:

Нуто, браћо, нуто сад,
Риђег мачка нови јад.
У зелену хоће боју
Да промени длаку своју.

Грунu експлозија смеха. Држећи се за бокове, притвореници се распршташе, те сам могао видети како Зазубрина спусти мачe у недро, придржавајући га за реп. Он поигравајући продужаваше:

Зар ти није кума жао?
Не научи мјао — мијао!

Кикот је растао. Људи су цикали и стењали; гушећи се смехом, задували су се. Овај јак, безбрижан смех проламао је ваздух, сагибао и потресао тела ових људи, и појачавајући се сваког трена готово скоро до хистерије. Са прозора женског одељења гледали су насмејана лица. Надзорник, прислонив се леђима уза зид, нетрпно своj дебели трбух, и, придржавајући га, смејао се громовитим басом гушећи се.

Од смеха људи су се разилили на све стране око недра. Правећи ногама смешне покрете, Зазубрина певаше:

Хајд поскочи живље, јаче!
Сива мачка има мање;
Било риђе, сад не оста,
Јер зелено мачe поста!

— Доста, ђаво те растргао! — кликну опет са светло-риђом брадом.

Али Зазубрина се беше занео. Око њега је грмео разуздан смех. Зазубрина је знао да је баш он тај, који натерује сне њих на толики смех. То се сазнање јасно огледало у сваком његову покрету, у сваком гримаси његова немирног лица, те му је сво тело трепериво од слатког трзајења. Он већ држаше мачe за главу, скидајући му са дланке сиђену боју, и у екстази, као уметник, који зна за своју победу над публиком, играше и импровизоваше:

Брже, браћо, похитајте,
Календаре амо хајте:
Треба цици ове дати —
Од сад ће се друкче звати!

Све беше насмејано око ове руље притвореника, обујмљене разуздином веселошћу: осмехиваше се сунце на окнима тамничких прозора са гвозденим решеткама, осмехиваше се плаво небо над двориштем, па чак као да се и стари, празни тамнички зидови осмехиваху осмехом оних бића, која морају гушити у себи сваку веселост, па ма колико им она у срце продирала. Кроз решетке на прозорима женског одељка гледале су жене; и оне се осмехиваху, те им се зуби блистаху према сунцу. Све се около некако препороди, збаци са себе досадан суморан тон, што напајући тугу и чамотињу, и оживе под утицајем смеха, који, као и сунце, чини да чак и блато изгледа лепше.

Спустивши зелено маче на траву, која, пробијајући између камења, шараше двориште, Зазубрина, узбуђен, задувао и знојав, терање и даље своју дивљачку игру.

— О, поето, како он то вешто! — рече риђи младић. Људи посматраху смота забављача пресађеним погледом.

— Мау, мау! — учини онај дугоња, мажући главом пут мачета, и погледа другове. Они, посматрајући мачке, ћутаху.

— Зар ће оно целог живота остати зелено? — упита дугоња.

— А колико ће још живети! — додаде један сед, висок притвореник, чучнувши поред Мишке. — Ето исушиће се на сунцу, длака ће му се ујежити и онда ће липсати.

А маче мауканьем праше срце, показивајући реакцију пријатьем расположењу.

Кула Тодора од Сталаћа

Ну смеха нестајаше. Било га је сувише и он је запорио луде. Још би по који хистерички цикнуо, неки продужаваху кикот, али већ с паузама . . .

Најпосле настаде тренуци кад су сви ћутали, осим Зазубрине, који певаше, и мачета које тихо и жалостиво маукаше, пузећи по трави. Оно се бојом скоро не разликоваше од траве. Тело му беше глатко и глава му изгледаше већа, и оно, — јамачно га је боја ослепила и укочила му мишиће — дрхтавим шапицама, смућено гмизаше по трави, застајкујући, баш као да се лепи за њу, и непрестано маукаше.

Ој пароле, што ли стао?
Нико зеленко у зло нао!
Риђи мачан жури, граби,
Збуњено се, не зна шта би?

објашњаваше Зазубрина мачје кретање.

— Да угине? . . . — упита дугоња. — А кад бисмо га окупали!

Нико му не одговори. Маче се вуцијаше поред ногу ових грубих људи; жалосно беше гледати га на оним мукама, а помоћи му се не могаше.

— Фу . . . у . . . у! ја сам се опекао бојом! — викну Зазубрина, пруживши се по земљи. Нико га не погледа.

Дугоња приђе мачету, подиже га, али га одмах и спусти на траву, рекавши:

— Све је у ватри . . .

Затим погледа другове и жалостиво проговори:

— Ето Мишке! Нећемо га више имати! Зашто смо убили животињу? Сад . . .

— Ну, опоравиће се заједно, — рече риђи. Зелено ружно створење једнако гмизаше по трави, посматраху га

двадесет људи, али нек ни на једном лицу не беше ни трага од осмеха. Сви се беху скупили, ћутаху и изгледаху тако једни, као ово мачe: баш као да им је оно казало своју патњу и они осетили његове муке.

— Опорављене се! — подсмехну се дугова, — Ето... Изгли смо Мишку... сви га волимо... Што га мучите? Хоћете да га убијете...

— А ко је све то? — злобно викну риђи. — Овамо тога ђаволског обешењака!

— Али ви сте сви на то пристали! — рече Зазубрина пониљиво.

И он се згрчи баш као од зиме.

— Сви! — ругаше му се дугова... — Ти си сам крив!...

— Не мучи ти, теленце, — мирољубиво саветоваше Зазубрина.

Седи старац узе мачe и, брижљиво га разгледавши, напомену:

— Кад бисмо га окупали у петролеуму, боја би се скинула.

— А ја мислим, узети га за реп и бацити преко зида, — рече Зазубрина, па, осмејкујући се, додаде:

— Врло просто!

— Шта... а... а? — викну риђи. — А кад бих ја тебе бацио!... Хоћеш!

— Сатана! — викну дугова и, узевши мачe из старчевих руку, отрча некуд. Старац и још неколико људи пођоше за њим.

Онда Зазубрина остаде сам опкољен људима, који га злобно и жалосно посматраху. Као да од њега нешто очекиваху.

— Та ја нисам сам, браћо! — тужно одговори Зазубрина.

— Ћути! — викну риђи, обазривши се по дворишту, — нисн сам! А ко још!

— Па сви! — Звонко се одазва шаљивац.

— У, нешто једно!

Риђи га груну песницом у вилице. Забављач стукну натраг, али га тако дочека други ударац.

— Браћо... — поче он тужно молити. Али његова браћа видеше да су оба надзорника подаље, па опколивши свога љубимца у један мали круг, неколиким га ударцима оборише на земљу. Ова збијена гомила личила је, из даљине, на дружину, која живо разговара. Опкољен и скривен, Зазубрина је лежао под њиховим ногу. Оретко чули би се потмули ударци — Зазубрину су грували у ребра. Не жураху се у своме послу, удараху без јеткости, мирно, очекујући кад ће им човек, који се као гуја извијаше, дати што згоднije место за ударац.

То је трајало три минута. На један пут чу се надзорников глас:

— Ej, ви, врагови! Престаните нек једнom!

Притвореници не прекидоше одмах мучење. Један по један удаљаваху се од Зазубрине, и сваки се праштао с њим ударцем.

Кад се сви разиђоше он остаде лежећи. Лежаше потрбушке, плећа му дрхтаху — лицем је плакао — непрестано кашљаше и избацивање искашљане локвице. Затим пажљиво, баш као бојећи се да се не расцвде, поче приустајати: одупр се левом руком о земљу, подиг једну ногу, па, завивши као болестан пас, седе на земљу.

— Претварај се, претварај! — подвикну му риђи. Зазубрина поскочи са земље и брзо стаде на ноге.

Затим, поводећи се, упути се једном зиду. Једну руку беше истиуо на прса, а другу пружио напред. Прислоии се опруженом руком на зид и поми главу к земљи. Кашљаше...

Видех како на земљу падоху тамне капље; према самом тамничном зиду лепо се ињаше као оне час по час пројичу.

Да не би својом крвљу попрскао зграду, он је веома пажљиво пљувао, како не би на једна кап пала на зид.

Дружина му се потмеваше...

Мачета нестаде од онда, те Зазубрина ни с ким више не дољаше пажњу тамничких становника.

С руског превео

Т. Ј.

Оправдање

— A. BERNARDINI —

Драга пријатељице,

ене ни најмање не дира гордља моје околине; али нисам тако равнодушна према твоме прекору, према покуди моје једине пријатељице, која ми је, до пре неколико година, била мила повереница свих болова и свију радости што чине велики део моје прошлости.

Али ако због твога прекора нисам равнодушна, он ме ипак не изненађује нити ме плаши. Јер ти знаш само оно што су ти други могли казати.

Но, када будеш знала и оно што никад нисам имала смелости да ти кажем!... Мислила сам, када чујеш од других за догађаје за оне две последње године, да ћеш ме ти, познајући ме интимније него ико, ценити другче него туђини, и да ћеш ме и даље звати својом добром, својом достојном пријатељицом, која је крива само зато, што је волела као што ретко која жена воли

Ти знаш какна ме луда страст обузе, после само четир месеца удовања, према Карлу Вернију, и колико ме

заслепи, те заборавих да је то муж моје пријатељице из детињства. Ти си тада била моја поверница и знаш како сам се страшно борила, какве сам дане, какве болне часе имала, само ради неколико тренутака неизмерне, неописане среће.

Онда си ми била блиску па писан хтела од тебе да сакријем ништа, јер, поверивши ти своја страховања, своје борбе, своје очајање, осећала сам се готово сасвим ослобођена притиска моје грешне љубави.

Сећаш ли се сцене између мене и моје мајке и брата, што се деси у твојој кући?

Бранила си ме, тешила си ме; то ти нигда нисам заборавила! Сећаш ли се последњих речи којима прекидох ову бурну сцену? Ја ти их могу исписати после више од две године, дословце: — Нећу више имати мајке?

Улазак у Сењски рудник

Нећу више имати браће? Не мари; не треба ми више никог! Остаћу овде Карла ради; због љубави према Карлу свет ће ме осудити, изгубићу глас, умрећу; не мари ништа! Он је мој свет! —

Можда си мислила да реципирем какву улогу у моменту кад ме једна моја мајка кроз плач прекидала; кад мој брат на ме викаше ван себе, претећи да ће ме убити? Или су ти се, пак, моје речи чиниле као узвик луде, непоправно залуђљена срца?

Јамачно нисам заборавила луду љубомору Карлову, чим је примећено да ми се непрестано удвара једни доктор Гварињери који се од скора беше настанио у Мањерати. —

Ето дакле, њиј, само та луда и слепа љубомора била је узрок смрти једног поштеног човека, пропасти једне породице, извор свима несрећама којима и многих других.

Можда нисам заборавила ни то да ми је доктор Гварињери, после месец дана непрекидна удварања, писао и предлагао ми да ме узме за жену. Сећаш ли се? Ја дадох Карлу оно писмо да прочита у твојој присутности, и толико се смејасмо за лењика оном несрећнику који ми је нудио руку, и ако је знао за моје односе са Карлом Верњем.

Како сам се морала доцније кајати што сам дала Карлу да чита оно писмо!

Његова љубомора — коју сам ја увек називала нечовечанском и коју сам опажала у свакој његовој речи, у сваком поступку његову, и ако се он толико мучио да је прикрије — изби тада необуздано. Између нас наста-

доше од тада крупне и ситне распре и објашњавања, љутње, мешајући се с ентузијазмом страсног поверења, са делиријама готово грубим, који нас замараху, и који ипак Карла остављаху љубоморнијим, неповерљивијим, и ако сам била назад ту, готова да му у сваком тренутку посведочим своју безусловну љубав!

Какве сцене при сваком његову наступу љубоморе! А најстрашнија је сцена била онога јутра када ми, уз претњу да ће и мене и себе убити, ишчупа заклетву да с њиме побегнем.

Хтео је да одавде, из Мањерата, отпутујем неколико дана пре њега, и ја отпутовах. Стигао не је у Барију.

Одлучисмо да пребегнемо у Грчку. Он остаде овде још неколико дана, да доведе у ред неке своје ствари, и да утре сваки траг сумње код своје породице.

И заиста, мој одлазак не паде ником у очи. Једна госпођа из Анконе, моја пријатељица из завода, Крина Силос, пошу ти не познајеш, беше ми сапутница — и не знајући за то. Управо тих дана, она ме беше позвала да идем њој у Анкону, где се она сасвим усељавала у вилу што јој беше муж поклонио.

Задржах се код те своје пријатељице само два дана, па одмах пастарих пут за Бари.

Осам дана узастопце добијала сам сваког дана од Карла врло дугачка писма, на која сам одговарала исто тако дугачким писмима, старајући се (на жалост, узалуд!) да га пажљивим од болесне љубоморе, која га је мучила и избијала из сваког редића, чак и тада кад је требао да буде потпуно миран, помишљајући на велику жртву коју сам чинила њега ради.

Требало је још само два дана до његова доласка. Једно после подне (ко ме наговори?! ко ме заведе?!) одговарајући му на писмо, метух у писмо једну карту посетницу доктора Гварнијерија, коју нађох као обележје страше у једној од књига што их понесох на пут. Мислила сам да начиним с њиме једну шалу, ништа више

Додадох, као post-scriptum, на дну писма и ово: — Видиш ли, Карло? Мој неуморни удварач учинио ми је и овде у Барију једну дугу посету! Јеси ли љубоморан? Буди весео . . . — Ја сам добро знала да је доктор Гварнијери у Маћерати; и Карло је то морао знати боље од мене, јер се могао лако сусрести с њиме.

Мећући у писмо ону посетницу, мислила сам да правим шалу. Али, нећутим!. . . нећутим!. . .

О, Боже мој! Ко ме наведе? Ко ми тако показа пут који ће сурвати на дно бездни једнога невиног човека, жене и Карла?

Колико сам пута покушавала да то себи објасним, проклињући своју судбину! Нисам успела. Размишљајући о томе понова, дође ми до полудим.

Чудна ствар, откуд ми жене, кад сво залубљење имамо поуздане знаке о несрећама које нам прете! . . . Оно прокљето писмо било је већ послато, и ја сам се као луда смејала шали коју сам приредила Карлу.

Велика љубав коју сам осећала према њему, превелики доказ што му о томе дадох, да ли нису сметали може срцу да осети неке слутње?

Мора бити да је тако било?

Пароброд, што је имао од Барија да настави пут Пиреја, доланио је. Ја бејах све спремила, и бејах нестрпљива што не долази никакав телеграм да ми јави о Карлову доласку. Какви тренутци агоније: сама самцита, у себи хотелској! Телеграм не дође.

Но ипак не изгубих наду; мислила сам да су можда Карла послови задржали још у Маћерати. Тако сам исто мислила, чак сам се и надала, да га је Бог кадахнуо да остане бар још за један дан са женом и са своје двоје деце! . . . Како, у напосним тренутцима заборава, забуне, среће, зраци благе светлости нашу душу чине добром!

О, та једна занемарена жена, једна мученица, која му из љубави према деци беше опростила неверства, а како је добра и чиста, беше и мени опростила, преварена нашим обећањима да ћемо прекинути грешни одношај.

Тих је дана можда била срећна, знајући да сам далеко од Маћерате. Жалила сам је, сироту мученицу!

Кад би она знала да ја, ђаволеско и страшћу покварено створење, седим као у заседи у овој соби у хотелу, грозничава, ван себе, намерна да јој за навек отмем мужа! . . .

Зато осетих да тада воли Карла још силније него пре. —

Уместо очекиваног телеграма, другог јутра стиже ми једно врло кратко писмо.

Преписаћу ти га; још ми стоји утиснуто у памети и у срцу; оригинал сам му кратила расрђена, јер ми се учинило да га писам заслужила.

— *Доктор Гварнијери је из Бриндизи, и има шест дана како је отишао одавде у своје место. А — између Бриндизи и Барија . . . Будите весели! . . . На сваки начин, ја небу доби да вам кварим нову или — како вам се више свиђа — стару, опет настављену, идилу. Фамозна посетница, или боље — улазница . . . — недовољно, поред толиких других појединости, подсећа на место што је овде најзанимљивије: ја сам вам предложио да бежимо у Брашмању (имали бисте да ме чекате у Венеци); а ви захтевасте у Грчку. Будите весели!*

Како је могао да више овако жени која је ради њега жртвовала породицу, част, име, све?

Читајући неколико пута ове лаконичне упредљиве речи, бојах обузета великим милосрђем више него лутином према Карлу, према болести која га је мучила и коју тек сад видех да је неизлечива.

Телеграфовах му одмах неколико страсних речи; још исте вечери му послах писмо од дванаест густих, збијених страна, писаних уздрхталом руком, једва задржавајући сузе да не би замрљале оно што сам писала. Преклињала сам га да ми верује, да се сам увери да сам хтела да начиним једну слупу шалу, и да сам, ако би и било какког привидног доказа против мене, била невина у свему, у свему, и да сам његова, потпуно његова душом и телом! . . .

Он ми одговори телеграфски: — *Шала? Проналазак је леп, достојан вас!* . . .

Реци ми, шта би ти чинила на моме месту? реци!...

Одвратна сумња Карлова нађути ме, раздрави ме толико, да угуших у себи и љубав и поштовање. Вратих се у Маћерату с најтврђом намером, да све прекинем с Карлом и да му се осветих.

И тако се вратих с доктором Гварнијерјем; без љубави, јер беше немогућно да бих у то време могла волети. Поштовала сам га, ценила га: осећала сам да ћу, поставши његовом женом, моћи да сачувам поштење име које ми се даје. Карло се прних дана не чињаше жив; за тим, изне-

надно, поче ми писати многа натрена и пуна претње писма. Не одговорих му, нити га хтедох икако примити за време кога пренемитва, макар колико да је жудео да приступи праг мога дома.

Два дана пре нашег венчања, доктор Гварнијери доби писмо од Карла. Сравно и кукавичко писмо, које се не може оправдати ни највећом страшћу која би могла да потамни мозак једном човеку.

Као прави честит човек и прави љубавник, доктор Гварнијери преда мном исклда то писмо, и награди ме, говорећи ми тихо на уво:

„Видим ли каквој си кукавици дала благо своје душе!“ —

Прошло је месец дана од како сам удата. Једне ноћи, око једанаест часова, позване мога мужа једноме тешком болеснику кога је он лечио.

Допратих мужа до главних врати, и обоје се зачудисмо што доле не нађосмо човека који је био дошао да га зове, а кога не бесмо познали одго с прозора.

Место да узајем горе и да покона легнем, хтедох да причекам мужа на прозору мога приземног салона. Заклоњена иза завеса видела сам добар део пусте и једнима фењером једва осветљене улице.

Мој муж је нешто журно. На једанпут, иза рогља улице, један пуцањ из револвера и један узвик! Неки човек побеже и нестаде у Vicolo del Leone.

Отрчах тамо, четурајући се. Беху дотрчале још неколико личности. Мој муж је лежао на земљи, а с леве, рањене стране, лоптала је крв.

Живео је само неколико часова. За време агоније није ме познавао; али на један тренутак пре но што ће за навек склопити очи, погледа ме стално, чврсто. Тај поглед беше за ме страшно откриће!

Причеках три-четир дана, не предузимајући кораке да осветим онога невиног човека. Причеках да се прави кривац сам јави правди људској; и када чух да су други некрини затворени, ја — која сам га могла спасти —, да бих осветила и себе и њега оптужих га без милосрђа, без милосрђа према њоме, ја која бих му опростила да је мене убио уместо мога мужа.

Онога дана, пред поротним судом, признајем да сам била немилостива; изазвала сам и гнев публике, који ме је вређао, јер није знала све; и бејах тим неумољивија, што Карло Верни покушаваше да се оправда, говорећи да га је љубав начинила кукавицом, лудаком и убицом!... Тај човек је и лагао: он је убио мога мужа зато што је био на њ љубоморан, суревњив због мога тела. Да је био љубоморан због моје душе, он би убио мене а не њега.

Да ли ће га десет година тамновања поправити?

Ја ћу се молити Богу за њ. То је све што могу да учиним за онога који је сатро два живота. Два живота, разумеш ли? Јер и ја сам сада мртва. Зар ти мислиш да је ово живот што га ја проводим, овај живот трагичних успомена, без љубави и без поштовања неке једне околине?

Па зашто остадох у Мањерати? Зато што хоћу да испаштам и ја своју део греха. Јер, ако бол заиста убија, — овде, само овде, он ће бити кадар да прекрати мој живот, на макар и не прибегавала суровим средствима која би учинила, да се још једном задовољно осмехне убилац доктора Гварнијерија.

И сада кад о свему знаш, суди ме! Твоја би ме осуда ожалостила: али ме не би увредила. Но покисли пиик, да би само једна твоја лепа реч обрадовала једну самртницу!

Твоја

Клелија.

ПРЕВЕО С ТАЛИЈАНСКОГ

С. А. Поповић.

Арнолд Беклин

— ВЛАД. Р. ПЕТКОВИЋ —

(НАСТАВАК)

III

Пантеистичком погледу Беклинов. Беклинови погледи на природу. Створови Беклинове фантазије одговарају потребама времена. — Рајска лева — Морске идеје: Морска идила, Кућа таласа, Кућа Најада, Тритони, На мору — Космичке идеје: Фауни вређају Дејану, Јланова породица на извору, Ђаи у рогову, Ђаи свира пастиру. Борба кентаура.

Човек и природа. Мучна и прастара загонетка, хладна сфинга, која од векова лежи на стени и чека на витеза, који би смело и одлучно одгонетнуо вечну и тешку загонетку. И Беклин је покушао да разреши тешки проблем живота. Он беше прожет уверењем, да у целој природи веје један исти дах, да један исти живот оживљава све створове у њој. Природу, у целом пространству њеном, прожима један дух: он даје импулса светлости која трепери, и мору које се надима, земљи која се креће и срцу што куца у грудима људским. Никакав понор не раздваја природу од човека. Сумрак са пејзажним силуетама његовим; ноћ са тајним шапатом звезда; шума са сакривим путањама и тајним кутовима својим; планина са мрачним пећинама; река која протиче и у шуку носи слику протеклих осмејака, полубаца и верности; сви бледога месеца, налик на перо пошено бујицом; море пространо и бесконачно; све то говори гласом мођним и снажним уметнику који осећа и себе у природи и природу у себи. У вечитој борби природних елемената и у вечитој промени природних сила огледа се човек са својим страстима и својим осећањима. Из онога гаја одјекује бол

Филомели, а из опог рогоза ушљешене Сиринге. Из блиставе пене, која крунише плаве талазе, рађа се Афродита, као што се из младих груди које дрхћу од љубавне чежње и страха рађа љубав, нежна као ружа која отвара своје пупољке. Из разнобојних кринина цвећа поникају се витке и нежне фигуре и свежа девојачка лица, са осмејком на уснама и са погледима, из којих говори нежност и љубав. Дугачке сенке, које бацају предмети на месечини; светлуцање које светлуцају у дубини из куће расутих по коси једнога брега, над којим се спустила ноћ, постају живе слике ноћних духова. Природа, у свима облицима њеним, узима форму живога створа, у чијим венама кружи крв, а у грудима куца срце.

Из истог осећања природе, из кога су се родиле слике грчкога мита, постаје фигуре Беклинова света. Старом Грку пред једним подводном стварале се низије пуне пенис; у снажној буџци воде, која нада, угледало је његово око контуре лепих нагих женских тела, у пени њену косу која се лепрша; у розорењу воде у прскању пене осећао је њихно несташно брчкање и враголасти смех. Са истим очима, које у свему откривају људске облике, гледа Беклин у природу. У треску буре на нисовима алписким њему су се појавили кентаури, који се боре; из подводних гребена морских о које се ломе таласи, помалају се морске женске које се задиркују и враголају; прозрачне каре, које се на извору дижу у танким плавењима, стварају низије пола веселе деце, које се таласа, као магла, кроз светле пролетне облаке.

Ну то нису само низије, које се рађају из узбуђених чула. Кентаури, нани, силени, тритони, најаде престављају људску животињу у заносу пуне снаге. У њима се оцртава она друга половина „човеки са две душе," човек, који се у својим осећањима показује без претворне маске, под којом је изигравао питоно и углађено створење, онако како га је природа донела на свет, пре него што је цивилизација његове страсти и његове инстинкте обукла у лицемерне форме. Они су само персонификације природних нагона, у којима се састаје људско и животињско. То је оно што их тако моћно приближује нама. Ми осећамо како смо слични са свиме што је у природи.

То је поезија, у којој се сава о новом свету. Отварност није довољна да овај свет покаже у своју жестини његових страсти и његових осећања. Нервозно и болешљиво поколење наших дана не даје могућности, да се из његове средине црпу мотиви за престављање једне једре расе, која је још у свој бујности своје снаге. Беклин оживљава митска бића грчка; богове, које лепота њихова издаје за синове оних земаља, у којима увек греје сунце; кентауре, нане, силене, најаде и тритоне, који ће нас увек подсећати на Север својом бруталношћу, црвеним лицима својим, дебелим телима и доброчудношћу својом.

Сва низија овога младога и новога света реализирана је у слици

Рајска пола. Идеални пејзаж. Брегови које златн јутро; стене са којих пада један водопад. Доле ноћна од изура. — На ње се излива вода у једно језеро, које окивичавају зелена пола, из којих се смеши цвеће. Испод сребрнастих јабланова олтар, посвећен боговима, око кога воде коло наги младићи и девојке у дугачким туникама. Украј језера млади пар ужива сласти невине љубави. Загашено плавом водом лагано клизају два лабуда један другоме у сусрет. Иза њих две праве бразде, које се пружају све даље. Пред њима се реловектују њихова лицини у бледим пругама, које се губе у светлој пучини, у којој се реловектује небо са дивним облацима и мрачна група дрвећа. Две враголасте и несташне најаде крај једног жбуна од трске и рогоза. Косе су им урешене цвећем. Једна је плава друга црнопуља. Сунце чини светлом њихову белу кожу и прелива се у разнобојним призмама на краљушгима њихових бедара. На површини, узбурканој њиховим несташним играма, реловектују се њихови лицини у белим и златним пругама. Кентаур Хирон тихо прелази преко језера. Његове ноге и реп просецају масу водену, остављајући за собом пену; сунчева се светлост игра на његову трупу, на његовим загасито сивим самима са рибљим репама. Његову ћелаву главу овенчава цвеће, седе власи падају доле и мешају се са белом брадом. Љубопорним погледом будно пази он на једнога лабуда. Он слути Зевса, јер на леђима носи лепу Јелену. Кћи Леднна провукла је руку испод његове браде и држи се за врат његов; друга јој се рука игра велом од црвена газа, који се таласа око лепих голени њених. Уздигнуте главе она не гледа у лабуда: њен поглед тражи још у небу слике њена сна о божанској љубави.

Кад су се 1878. год. први пут појавила „Рајска пола" подиже критика врло велику грају. Свесни критичари морали су притицати у помоћ сликару својим коментарима. Они у овој слици најбоље илустрацију једне сцене из Гетеова *Фауста*. Кентаур Хирон носи Јелену преко реке Пенеја пут рајских пола: достојанственост носи дражесну лепоту. Права вредност слике лежи у уметничком престављају једне песничке низије сликареве, у једном расположењу и задовољству живота, које тако снажно набија на ове слике.

Беклин је умео дивно престанти море. Он га слика кад је мирно и кротко и кад је узбуркано у целом пространству свом. Оно је код њега сваеда насељено немирним, живахним створовидима. То су тритони и најаде, који проводе идилски живот на таласима његовим.

Морски вдола. У плаколо воде; необично сиво кретање запењушених таласа и узурјање површине морске; диван поглед у даљину. Хоризонтат сасвим низак. Изнад њега облаци, који се забијају на гомиле; јасна и прозрачна магла, кална се види само на мору. У средини узбуркана мора једна плоснатта стена. На њој лежи снажна нага жена у једној пози препуној сензуалне немарности. Форме њена снажна тела су елегантне и гипке. Њене црне очи изражавају неукрућену страст једнога примитивног створења и непрозирне су као и само море; дуга, црвенко-плава коса расута је по белом телу њеном. Са

дивљим задовољством игра се она са једном огромном морском звери одвратне главе, обрасле у длаке. Левом руком, која до половине лежи у води, хвата она звер за врат, као да би је хтела правити пуним пуним својим. Тело зверино одсијајуће у зеленим и жутим колутима. Поред жене седи један весео тритон у комичној пози и дува у своју трубу од шкољке. Живописан је контраст између загасито-мрког тритона и белог тела перенде. Дах дивље поезије и груба хумора леже из ове слике. Море, пространо и без обале, надима се и утолеже се, баца таласе на таласе крунисане пеном. Изгледа да се чује дивље клицање у борби разударних елемената морских са елементима задушних региона.

Игра таласа. У сред таласа скупило се весело друштво нимфа и тритона. На врху једног огромног таласа помаља се један морски кентаур страховита изгледа, трупа бронзане боје и надувена трбуха. Он горопадно гази воду, гоњећи једну нимфу. Ну изненада се зауставља, исправљен на стражњим ногама; пена пури са његових сапи. Прса му се надимају, крупне разрогачене очи, разјапљена уста и запрепашћење изразе лица, обрасла у црне власи, падају велико изненађење његово. Нимфа му је умакла. Она је зароњила у воду и само још извири воде изпре њена бедра и доњи део ногу. Пакосно задовољство огледа се на лицу једне старе нимфе која плива на леђима. Пред њима један цинчан и матор тритон, изгледа пијанице, смеје се смехом једнога фауна. Лице му је црвено, празна брада бела, ретка седа коса са вешцем од лотуса, а одвратан жути труп његов обрасао је у длаке. Десном руком пуче он једну лепу и жилаву пајаду и указује јој витешке услуге у пливању. Својим плавим власима, које су крунисане иркин алгама, својим светлим белим месом, чини она сјајан контраст њеном сапутнику — тритону. Њена су бедра покривена краљуштима, а ноге замењује огроман реп рибљи са металним рефлексима. Очи јој гледају пресрамљено, јер се видиш у врло тугаљивој ситуацији: ако остави заштитно раме свога друга, удавиће се, јер је невешта у пливању; а ако би се за њ темене прикопчала, онда јој већ предсказују судбину ситне очи старчеве, у којима гори похотљивост и груби смех његов. Мало даље један човек жабља изгледа игра се у води.

Слика је имала чудноватну судбину. Данас се због ње згрће безброј посетилаца у Нову Пинакотеку у Минхену, а негда је била нарочити предмет подсмеха. Цео свет је био скваћен са подругљиве стране. Критика је о њој негда овако писала: „Сцена тритона и нереида подсећа више на фирвалдштетско језеро, него на јонско море. Овај тритон из Ашенцела,*) што даје лекцију у пливању једној плавој младој нереиди из Кисенхта,*) посао је раније, сасвим очевидно, млеко и сир из Ебеналпа*) у Вајсиад*), а добели господин иза њега, који са толико учешћа суди рад лактове на ногама једне нереиде из тунеског језера која се загњурила у води, позадинио је васпитао свој укус као члан одбора Уметничког Друштва и т. д."

*) Сва у Швајцарској.

Најгору је пак критику доживела од полиције. У Цариху год. 1889. било је забрањено њено копирање, јер је сматрана као средство које шири скандал, а 1899. год. морала је бити удаљена из једног излога у Берлину.

Игра Најада. Обронци у мору. Таласи се пене; воденa прашина, која ништо преко, прелива се у призмама. Око једног оброика јато несташних најада. Њихова сјајна тела пузају се уа оброиак; блиста се као драги камен рибији реп њихов, што извирује на воде која кипи. Као таласи, који скачу један преко другога и несташно се гоне, тако и оне са оброика скачу у море једна преко друге, час главом напред, час ногама; изводе праволасте игре испод воде, која пада са стена, и у вртлозима воденим. Њихово церекање заглушује хука мора. Једно плашљиво детенце, мали тритон, лежи поред своје мајке, која се, безбрижно опружала, и грчевито стеже једну рибицу. И ова је слика имала своју малу историју. Једна дама, која је била поручила, дошиље јој је одбила. Мислило се да се у једној од глава на слици могла видети сличност са њеним ликом.

Морска тишина. Сребрна површина мора без једног таласића. На њој се све реолектује као у металном огледалу. Тамо доле плове четири главе са похотљивим и фантастичним изразом лица, онде три нимфе бела тела, бедара покривених разнобојним краљуштима, задиркују једног старог тритона, који свира у лиру начињену од каторке и конопаца неке напуштене лађе.

На мору. Плаво-зелено огледало мирнога мора. Уз песму и свирку броди преко мора један брадати становник његов са својом женскадијом. Он удара у харфу, а женскадија у најразноврснијим позама, које одају пекарпост и чулност, изводи своје песме. Сви су се они чврсто један уз другог прибили и образују један чврст ланац. Све до у огромну даљину одјекује песма из разјапљених њихових уста. Радозналo извирују позади преплашени морски старци.

Беклин је ретко кад давао имена својим сликама. То су увек чинили други. Кад су га уништали, како да дају име овој слици, рекао је „Тингл-тангл на води."

Не паше су дружење и кошење идиле Беклинова света. То је онај исти свет, који смо срегали до сада. Његова чулност не облачи се у нео већ се показује у јасној светлости дана. Осећања његова и инстинкти његови показују се у слободи, којој култура није поставила никакве границе. Све је код њега још сирово и необрађено, као и најка му природа. Овај свет је тако лепо насликши у његовој слободи, у његовој сензуалности, у природном и идилском животу његовом.

Фауни гребају Дијану. Дијана сваза у једном гају; бело светло женско тело у природи, која се купа у величанственим бојама. На њој лак, етеричан нео — сенка од одела. Тамо врело сунце онде свежа хладовина, да човек чисто осећа, како се пријатно онде спава. Лак поветарац, грање шумори. Цвеће и разнобојно камење. Она дубоко дише на отворена уста. На њу су напили фауни. Они су се успузали на гомилу срушеног камења, чупави, ирки,

рубн, са тешким, неотесаним рунама и снажним мишићима. Они натрешњице посматрају лепу жену. Они је гледају онако, како би један Негар морао гледати прну белу жену, коју би срео. Изненађени божанском лепотом пењом не смеју ни да се макну с места, а иман страст говори из њихових очију. Пред њим пагни голенима један зрелијих година стоји запрепашћен од чуђења, а други, већ у старим годинама, издаје своју похотљивост. Ну узајамна љубомора држи обоје спутаних: ни један не сме да се покрене — обожавање мора остати у ритерским границама.

На другој слици Дијану замењује нимфа. Она је заостала на једном извору. Њени обожаваоци, такође фауни, имају за њу само платонских осећања. Њихове се дебеле усне устежу, очи им се влаже, опаљени образи сневе се између белих власи и седе браде. Један гледа нимфу пачуљена уха и искривљене главе; други је побожно и смерно скрстио руке. Како би радо они пружили руке да дохвате лепу спавачицу, ну она би могла побећи. Дрхћући од узбуђења они посматрају, а не смеју ни да се макну. —

Папова пародија на извору. На подножју једнога брежуљка у стеновитој вођини нимфа извора. Два пана гасе жеђ. Један дебео и буцмаст клизи по трави, други, млађи, опире свој лакат о трбух старијега и диже у вис своје папоњке, који су дебли од његових бутина. Горе коло деце; један враголан уноси међу њих забуну, љубећи сваки своја друга.

Беклин је говорио, како је у панима хтео изнети физиогномије, којих се ништа не тиче лепота природе, већ само мисле на подмирење својих пожуда и тренутног телесног уживања. Слика је била попуњена за чувену Шакову галерију у Минхену, али се није допала гроју Шаку, па је, како он сам вели „у интересу Беклинову," није хтео примити.

Пан у рогозу. Спокојно седи бог у рогозу и свира у своју фрулу. Напред се светли у зеленило обрала нода, а позади се раздељује рогоз и отвара слободан изглед на брда. Сунчане неге играју на телу панову и на воду.

Ова је слика изазвала сензацију у немачком сликарству. У њој је срећно разрешен проблем сунчаних неге. Слика се налази у Новој Пинакотеки у Минхену. Беклин је био изван себе од усхићења, кад је пријатно, како се публика у Пинакотеки пред овом сликом осврће, да види, е да ли сунце одиста пада на слику. Тако су живо представљене на њој сунчане неге.

Пан чланак пастира. Потмула подневна омореина. Безбрижно је пастир заспао. Наједаред га из слатког сна буди шум камења, које пада. У нерасаљеној свести његовој рађају се правоверне представе о духовима. Њему се чини да у ирком камењу види кревељење шумског бога. У помамном бегству јури он као без главе одатле: његова тиква удара такт у свом дивљем клањењу лево и десно. Препланење козе слепо беже преко шибља и камења за својим безумним вођом. Горе са стене слеће се пан глупоне земаљском сину.

Борба кентаура. Нигде није мођније персонификовано бесиило природних сила него овде. То је пет кентаура, који воде очајни бој песницама, зубима, коштама, добацујући један другоме погледе дивље и пуне сензуалне виљености. Сцена даје утисак читавог бујног отрашја. Жестина борбе огледа се у хаосу ногу, које деле ударце, и руку које се бране, у бацању снажних комада стена, у чупању грива и у уједању зубима. Врхунац битке је у центру. У десној групи она је већ досегла до очајног последњег стадијума свог. Противници леже на земљи и дане се; један запиње да свога противника са белом косом баци у бездан; стари је већ у рошу. млади забио све зубе у месо његове руке. Лево је сарметак битке: један лежи иртан, други свежи кентаур замахује једним снажним комадом стене и журно хита своме другу у помоћ. Иза ове ужасне трагедије еленената шири се свечани мир једног херојског пејзажа, у коме се нарочито издваја једна група дрвећа, можно обасјана бледим зрацима сунчевим. Позади бели нагомилани облаци, кроз које једва пробијује комадић плавог неба, напред свежи снег.

Много помамније бесни битка у једној жилој реплики. Док је у првој слици још доста нежан покрет руке, којом кентаур гура своја противника у бездан, овде млада животиња у највећем бесилу кида беле власи своме противнику и забада снажне зубе у месо. Док тамо битка у средњој групи није још решена, овде је непријатељ већ скоро свладан и на земљу бачен. Док тамо кентаур трчи у помоћ своме другу највећим трком све четири ноге, овде се он пропиње. Док су тамо кентаури престављени као племенити јунаци, дотле су овде бестије.

IV

Скулптуре: В. Кауљах („Разорење Јерусалима") — Ујет („Духан и сир" „Дупло и плод") — Бекин: *Vita nostrum brevis*; Рат; Кућа; Насилство и свекорство; *Venus genetrix*; Мазохизам; Сиромаш.

Портрет: Деонах („Бекмајер") — Ренате („Дуркеријв Бергрија") — Хекатер („Харидје") — Беклин: Властити портрет са скрипу, Други портрет Беклинов, Властитова жена као муза, Сафо.

У Новој Пинакотеки у Минхену налази се грандиозна слика В. Кауљаха *Разорење Јерусалима*. Позади нарои букти у пожару. Лево и десно римске трупе. Над њима лебде у облацима четири пророка и држе дебеле књиге, у којима је записана судбина несрећнога града. Свечано указују они на ова кобна места. У средини слике православљеном покрај разваљина свога храма у једној театралној пози пробија голим пожем своје груди. Десно од њега једна мајка са ситном децом око себе, на њиленом клупету једи у туђину. Анђели је воде и прате на њену путу. Лево разбарушена Ахасвер (вечити Јуда), гоњен фурајама, отпочиње у бесном трку свој живот без станка и без одмора. Слика је дивна историска алегорија. Православљење је преставник Старог Завета и јеврејског култа, који пропада за вечита времена. У Ахасверу је представљен јеврејски народ, коме је судбина доделила, да остане без домовине и да вечито тумара од места до места, расут на све четири стране света. Мајка је хришћанска

црква, која под моћном заштитом Божје деснице чини свој тријумфални поход у свет. Каулбах је имао идеју да у слици пропасти славног града даде утисак једног значајног акта у историји света. За њега разорење Јерусалима не беше освета Римљана на једној оријенталској вароши, већ спиритас једног преживелог царства, целе једне цивилизације. Судбина његова била је судбина свију славних градова. Он је осетио дух тога невидљивог Бога свемирштвост тог Нечег, што све од Постања лебди још у историји, па је хтео да га у слици престави. Он је хтео да у слици реализира тужну песму трагедије човечанства, како је само невиђу оргуље у цркви. Он није, дакле, следио предмете онако, како их историја показује, већ је у њима тражио мистичан смисао њихов. Од историје прешао је на мите и у њих заодео историске мисли своје. Ово је натолошки симболизам.

У симболизму данашњих дана уметник за своје идеје, осећања, утиске тражи облик, тражи слику, која би их згодно престављала. Идеје немају одмах утврђене форме и боје; оне су још голе, још необучене у одело. По читаве године лутају оне по свету стварн и траже одећу, у којој би могло изаћи пред свет. Све се дотле сликар носи њима и следа на њих духовним очима својим. Ево како је постала *Љубав и смрт*, слика славног енглеског симболисте Уатса (Watts). Он је сликао једног младића, коме су, на први поглед, богатство, отменост и васпитање отварали најружичастије изгледе у будућност. Млади пак организам његов подривала је неизлечима болка и сликар, који је морао пратити и најнеприметнију промену његових црта на лицу, имао је прилике да се сваког дана све то јаче о томе увери. Крај је био неизбежан и врло блиау. Сликареву оку не беху измакли ни пожртвоване брижних родитеља, ни очај вереница, ни нежност пријатеља, који су чинили све, што је могла само љубав измислити, да крај задрже. Али је све било узалуд. У слици Уатса води се идеја: „Љубав слабија од смрти." Четрнаест је година посло Уатс ову идеју у слици. Најзад је она добила облик и постала изражена у слици *Љубав и смрт:* Врата једне куће. Пред прагом је смрт, огромна жена у дугој белој туници, са велом преко главе, бледа лица, шупљих образа, мртвих, сјалих очију, диновских плећа. У њеним се корацима показује суморна величаственост, њена моћна рука пада самопоуздано и одлучно на браву, у намери да отвори врата. Љубав, дете наго са великим сјајним крилима, баца се пред врата и пруженим рукама покушава да задржи Смрт. Његове су очи пуне туге, а на чеоима лебди преклињање, али смрт хладнокрвно корача даље, не дижући главе и не обазирући се на Љубав. Моћни и неодољиви покрет њене руке довољан је да отисне у страну нежно дете. Под снажним утиском њене слике ми се не можемо отети жељи, да не изнесемо и другу слику од истог сликара, која нам се асоцијацијом идеја намеће. То је *Љубав и живот*. Стрмена стена уз једаи обронак. На оштрој ивици стене стоји љубав, витки и снажни момак са дугим крилима. Он пружа руке једној младој, чедној девојци, клонулој од умора, која бојажљиво ступа и са пуно резигнације обе своје ручице поверава младићу, да је води неравном стазом брега, над којим се сунце раја у златном блеску. То је Живот. Са пуно нежности и преданости очи су јој управљене на младића, а полуотворене усне, као да шапућу речи Петраркине о љубави, која бедно створење води мучном стазом, а нека милости за срце, које је само њој отворено. Она га држи вечито окована и пуче га од понора до понора. Стаза је за њ чиглавица. Оно из далека вади како сија нежна светлост, којој би љубав хтела да га одведе, али ово нема крила да би јој могло следовати. Предмети и ствари, дакле, постају симболи рођених мисли једнога уметника и сопствених осећања његових. Уметник не слика више ствари него идеје. То су симболи, који у једној слици говоре.

Беклина зову највећим немачким симболистом. Његове алегорије показују великог уметника, који је сликао са „мање пути, а са више духа и осећања." Велики уметник и велики мајстор иду овде руку под руку. Све је код њега сачињено на импресију, коју слика треба да изазове. Овоме се прилагођава сва техника његова. За сваку нову импресију тражи се нов поступак: нове форме и нове боје. Беклин је у томе остао највећи немачки мајстор до сада.

Vita somnium breve. У средини мраморни кладенац, из чије Сонгине главе истиче извор живота и тече даље као поточић. Мраморне степенице воде у дубину. Ту су престављена три доба живота. Напред два детета која се играју цвећем на поточићу; цвеће лагано плови огромном мору упоменке. Десно од бунара стоји полунага одрасла девојка у плавој халини, посутој звездама. Она је сањалачки дигла главу горе, а обема рукама стиска једну кигу цвећа. На њеној страни расту руже и ловор. Лево питеа, који кроз чкаљ и боцу једи, са заставом у руци, у борбу живота. На његовој се страни уздижу обрлаи и мрачни кипариси. Горе на самом врху кладенца замахује смрт косом више згурена старца.

Рат. Над једном варошн лебде у ваздуху три опустошења на помамних коњима. Поред њих лети фурија пожара са запаљеном бакгињом у руци и сеје пустош на све стране. Отњени облаци и дим дижу се у низ и обасипају коњанике ружичастим сјајем. Дивље јуре коњи кроз ваздушне регионе: око им плашљиво извирује из главе; поздрве се шире; из отворених чељусти одјекује страховито хрзање. Они слуте људску крв.

У другој слици су само три питеза. Они помамно јуре изнад једне варошн, која у ноћној тами леži испод њихових ногу. У снажној руци носи Пустош чекић и са бестијалним изразом лица замахује њиме. Уз дивље клицање растреса Осветa своју змијасту косу. Полунага — она се издиже у седлу и са тријумфом диже мршаве руке у ваз. Смрт, костур у витешком прснику са звездом на прсима, сагиба се са коња и запиталава своју косу изнад града. Копите њихових коња лебде изнад самих кућа, те

се чини, и ће за кратко време раздробити људска обиталишта.

Куга. Горе велика фигура зараже на једном монструму, налик на жаба са крилима као у слепа миша, лебди у ваздуху. Она замахује косом. Више њена прата са крпим и жутим пртенима посрећи се плаво-зелено пламење косе и попељава утисак ужаса. Из разјапљених чељусти сипа отровни дах и обара кога год дохвати. Доле је улица, на којој леже жртве отровна даха њена. Види се, како на њој бива све тише и све пространије. Само онде онде укочене фигуре леже на земљи, поједине посрћу или се насланају на зидове. У средини Богородичин олтар, крај кога се клати један стари просјак. Сасвим напред женска у белом оделу. У њој је симболисана невина младеж, која умире. У душевном болу, који јој доноси страх од смрти, она се баца на Богородицу.

Песимиство и сликарство. Гај са лаворовим дрвећем. Напред две женске фигуре које захватају воду са истог извора. Дубоко плаветило јунског неба, којим броде светли облаци; раскошно зеленило лаворових грана, које тихо шуморе, кретање поветарцем. У средини басен, источен од аметиста и сјајна обојена пламења. Из њега избија у вис клас воде. Поред басена две музе. Њихово месо има боју слонове кости. Богиња поезије је са љубичастим, прозрачним и лаким велом око бедара и лаворовим венцем на глави. Она се наслонила левом руком на басен. Богиња сликарства је лако заогрнута белом шафранове боје. Она прати игру бисерних капљица, које одскачу изнад њене руке. У левој руки држи палету.

Venus genetrix. У средини нага богиња, алегорисана фигура Плодности, заогрнута лаким велом, удара у троугласти инструмент. Лево у једном пролетњем пејзажу седи на трави млади љубавни пар у модерном костиму и плете венце од цвећа. Сасвим испод њих на једном бунару Амор општи своје стреле. Десно сцена из бербе. Срећна мајка држи одојче на грудима а поред ње стоји малишан. То је модерна Италијанка из народа са карактеристичном кецељом. Њен, исто тако „реалистички“ одевен муж бере више ње воће у своју кецељу.

Меланхолија. На једној мраморној клупи, лако наслоњена руком, седи снажна женска фигура. Загасито плав огртач са пурпурним гранама покрива њене удове. Она је окренула леђа једном шареном пределу. У левој јој руки огледало, у коме се шарени топлом природе претварају у модро-сиву боју. Иза ње се пружа бео, поплочан пут. Даље у дубини кућа се у величанственим бојама један јужни јесењи пејзаж. Сасвим позади дижу се у ваздух светла стабла дрвећа.

Слобода. Богиња слободе седи на стени. У ње је величанствено наго тело, украшено у пределу одећу. На глави јој црвена фригиска капа. Озарена светлошћу излиже се она тако са плаве основе. У левој јој руци палми, на десној стоји орао. Тако престолује она изнад белих облака. Позади сасвим у дубини, снежне планине Берпеске провинције.

*

„Пред једном сликом ваља стати као пред владаоца и чекати, да нас она прво ослови и нешто нам каже“. Ако у којој врсти сликарства ваља умети читати ове неме речи, којима се уметничко дело обраћа нашој души, то је несумњиво пре свега и на првом месту потребно у портрету. Из њега треба да нам говори отворена душа, која се показује и издаје у сношајној појави једнога човека. Оно, „што се у човеку крије“, нора да стоји пред нама јасно размрешено и одлучно утврђено. Ономе, што обичан смртни у једној личности само нрачно и нејасно осећа, има уметник да позајми одлучну форму, јасне и звучне речи. Тиме што уметник слика око, из кога севају варнице, уста, пуна живота, боре на лицу, које говоре тако жалосним језиком, држање и покрете, износи он у целини један целокупан унутрашњи живот.

Ленбаха нарочито интересује лице. Он се труди да душу своје личности нађе у борама образа и чела, у бразда̀ма око уста, у већој или мањој натегнутости обрва, у боји очију и у сјају погледа. Он душу свога модела хвата у оном моменту, у ком се она несвесно отреса свих примеса, које је показују у другачијој светлости, на чиста и онакна каква је стоји пред умним очима његовим. Он, дакле, занемарује моментани утисак, да тражи да открије сам тип личности, коју портретира. Бизмаркови су портрети изврсна дела његове кичице. Из свију њих се јасно види човек, који је негда стајао у центру светских догађаја; осећа се, како они напори, што су исписани у бразда̀ма његова лица, нису наневени само његовој личној, приватној каријери, већ и нашим, општијим, историским циљевима. Мирно извалзи седи он у својој кирасирској униформи. Са немарном самопоуздањношћу у своју звездену сјају, падају његове руке у крило. Јасни поглед очију управљен је испитивачки даље од оног што је у близу, у даљину; из њега говори она војничка опорост, која не тражи љубави, нити је тражи. То је око једног политичара хладног и одлучног. На као што је Ленбах у Бизмаркову портрету изнео тип великога министра, тако је у портрету Молткеову показао тип великог војсковође, а у портрету Лава XIII тип првосвештеника.

Ну у једном портрету поред карактера личности треба да буде наражена и ситуација, у којој овај карактер добија јаснију боју. Поред дивног портрета *Лукреције Борџија* од великог енглеског мајстора Розети не сме се проћи, а да се не баци пажљив поглед на цео намештај око ње. Ако би се ово пропустило, у целој слици анђела би се само лепа, зеленопо одевена жена, која пере руке. Ако се кренемо да разгледамо остали део слике, онда одмах има ње срегамо један сто. На њему боца, вино, пехар. Значи, да се овде пило. Шта? Ваља погледати сасвим позади у оно огледало. У њему се оцртавају ликови два човека, који се шетају по соби унакоцо, наслањајући се један на другог. То су Лукрецијин муж, Алфонзо, који се вуче на својим штакама и њен отац, папа Александар VI. Алфонзо је мало пре попио отров и папа га сада лукаво

приморава, да се крене по себи, како би се отров боље сварио и учинио већ своје дејство. Иза њих, — то се све види у огледалу — кренет, на коме ће жртва лукавих замака скоро испустити своју душу. Тек када је свршена ова кућна инспекција, вала управити поглед на оно заголетно, дивно женско лице, па ће се разумети, шта њен поглед хоће да каже и за што она пере своје руке. Ова слика буди низ идеја, које истичу из јасно изражене ситуације. Речи француског сликара Миле-а (Millet) потпуно су тачне: Лепота не лежи у лицу. Она се показује у хармонији човека са његовом делатношћу. Једна је мајка лепа самим погледом на своје дете.

Симболизам *сретамо и у портрету*. Ну док су поједини сликари изнашли само форму модерног симболизма, Уистлер (*Whistler*, рођен 1854. у Балтимору) му даје боју. „Симфонија боје“ за њега је симфонија душе. Ево портрета славног историчара *Карлајла* (*Carlyle*). Пред сасвим голим зидом у сасвим празној соби седи, у профилу, славни муж. Лице му испијено, болан израз уста, тужан поглед. Он седи у ниској столици и на коленишта држи велики шешир свој. Он је умотан у црн, исто тако простран капут са дубоким борама, а на рукама има рукавице. Тело изгледа као укопано у пространој хаљини; прекрштене ноге ишчезавају под теретом горњег капута, који је стављен више њих. Мртвачки бледа глава изванредно је клонула на лево раме. Неочешљана брада и дуга коса су седе; очи пола затворене, а пола будне; у цртама лица је озбиљна резигнација, из које веје дах туге. Сасвим овим је у складу ваздух, који окружује велику и мршаву фигуру његову. Дан је суморан и мрачан као магла, која се диже из Темзе. На зиду виси један бакропис у црном оквиру, сличан посмртној листи, опточеној црним линијама. Све је тако дисонирано у бојама, да се чини као да сетно и у молу одјекује жалосни погребни марш.

Својим симболизмом у портрету Беклин стоји близу Уистлеру. Он је обично говорио: „Већ се по оделу мора познати да је то девојка, коју слика престављ. Оно мора имати боју пролећа.“ За њега у *портрету* не беше крајњи циљ највернија репродукција природе. Човек се не сме роптски везати за тренутну појаву. Уметник мора у једној личности тражити оно што је битно, оно што ту личност нарочито карактерише и издваја од осталог света. Да се ово суштаственo у карактеру једне личности истакне, треба се умети користити сваки средствима, која могу једном уметнику стајати на расположењу. Већ и сам свакидашњи изглед треба да буде подешен према овоме карактеру, који је уметник у својој личности открио. Према њему вала подесити и нарочиту ситуацију. С тога је он ретко сликао људе у њихову обичну оделу. Једној дами бела, нежна меса и руменог образа, дао је црн вео, пре него што је почео да је портретира. Њему, дакле, увек беше пред очима идеалан портрет.

Свој сопствени портрет Беклин је сликао неколико пута. Први пут је престављо себе са чашом вина у руци. За њим ослушкује сирт, која му своју песму свира на последњој струни. Он држи у рукама кичицу и палету. Тек што је помешао боје и диже кичицу за поне потезе, кад иза њега тихо почиње да звоне звуци са виолине. Удубљен у мисли ослушкује он песму о смрти и о ништавилу свега, коју костур иза њега свира. Он јасно чује звуке, који парају уши и са затегнутом пажњом, коју дивно надаље пара његова лица, ослушкује их. То су очи човека, који са пуно духа гледа пред собом у далеки живот, у коме се ради, да се жени. Он у исто време гледа и у назад и осећа се као пролазни створ у васељени. Слику је радио 1872. год. (кад му је било 45. г.)

Годину дана доцније поставе други његов портрет. Прекрштених руку стоји уметник наслоњен на један стуб. Где је он, ту расте лавор. Високо над њим, у ведрој зраку, *лебде* тице. Својом синћушношћу показују оне, како је небо високо и далеко. Човек пак стоји, борећи се са судбином, овде доле на земљи.

Жена Беклинова као муза. Постала је у Риму 1862. год. Овде га беше толико обузела чар његове жене да је овековечио у дивно идеализираном портрету. Она је са топлим тепом једне жене са Југа, одевена у отворено-жућкасто одело. Бледо-плаи зид са прецизастим орнаментима образује основу. Све то појачава утисак једне идеалне жене. Најчистија и најмекшија љубав водила је кичицу, црту по црту, у овој слици. У тоне леже тајна њена дејства на наложби Минхенској 1863. год.

Сафо. Са пуно ефекта леже на отворено-плавичастој основи лице са бојом слоновке кости и нежно ружичасто одело. У портрету се осећа дах атичке душе.

(свршиће се)

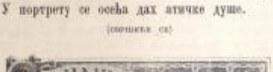

Беч, крајем октобра, 1902. год.

Јесења Сликарска Изложба, у Уметничкоме Дому, отворена је пре неколико дана. По броју изложених предмета (1075 скоро све самих слика) она је већа од свију, које се с јесени приређују. Поред тога, ова се изложба одликује и једном другом својом страном: она се састоји, осем из збирке радова разних сликара, још из колекција слика неколицине уметника, нахон већ помрлих, једне колекције чисто бечких ствари. („Vindobonensia“, око 400 слика, већином акварела), — поклон Модерној Галерији од једнога пријатеља уметности, из колекције Хајнеманове Галерије (Минхен—Ница), из збирке оригиналних слика за дело „Die österr.-ung. Monarchie in Wort und Bild.“ И онда, има још нешто. Кад се Сецеспонштина пре неколико година одвојила од Уметничког Дома, она је задрла доста другим путем и сместила се у свој дом. Пре две-три године оцени се опет једна група уметника, т. з.

Hagen-Bund, и отворе да приређује засебне изложбе (оне су све три, скоро увек, у исто време, као што је и сада случај). Сад се појавило опет нешто ново, али у самоме Уметничкоме Дому: „Jungbund“. И дом Сецеспонштина и Халенов Савез утекоше, скоро у диаметралноме правцу, остављајући Уметнички Дом по средини, дотле се Омладински Савез јавља на староме, опробаноме пољу, и остаје ту: он је подмладак његов. — Испрва, док се човек очима не увери, прилази са доста скептичности одајама Jungbund-а: све мислите да ћете тамо наћи на сунти симболизам. Скоро ни трага! Вас ће тамо задахнути свежи дах младости, која

је стала на своје ноге, чврсто стала, и весело вам ређа кичицом све оно што је око вас и у вама. Ја не намеравам бавити се ни овде, нити на другим местима, подуже код појединих слика, али морам вам истаћи бар две-три ствари на Jungbund-а. Тако, мени се, на пр. особито допада једна портрет од Н. Напасзек-а (можда и за то, што ми се чини да „модел“ познајем): једна лепка, црнокоса девојка, изразених очију, облог лица, красних, малених уста. Она је сва у црноме одељу, под великим, модерним црним шеширом и у белим рукавицама. Седам се да ме је са своје лепоте особито привукло ово недавно портрет једне Парижанке. Такав је био и овде случај. Али, није лепота лица, већ лепота израде: тако меко, тако нежно, тако фино и благо инсинсиране. — Otto Barth је изложио зимску величанственост: „Зимско Сунце“. Високо и стрмо се уздиже крш неке планине, нигде дрвета, нигде ничега, што живот одаје. Дебели снег је све покрио, и само где-где видите голу литицу. Она јасна скоро, блистава белина каже вам да је зимски дан, сунцем озарен. — Pr. Mauch: „Вече“. Сирако се. У врту, на клупи, двоје усамљених — а то они и воле! — и шта би друго него се љубе! Сликар је ваиредно лепо представио вече без месечине; тешко га је описати — оно се види у природи и на верној слици.

Из колекције „Viennensia“ не намеравам вам ниједне слике ближе описивати: све оне имају чисто локални значај, јер су све скроз бечке ствари. То су радови знаменитих бечких сликара: довољно ће бити да вам испишем само 3—4 имена: Pipich, Petrovits (L. E. — један бечки Србин), Fischer L. H., Ganse W. и др. —

Паја Јовановић изложио је четири портрета. Они сви особито падају у очи, особито онај једнога господина у домаћем одељу (сва четири портрета су мушкога рода). Није ни потребно истицати предност њихову, довољно је рећи да их је радио он — Паја Јовановић. То исто вели о њима и стручна критика. — Још имају три слике Пајине: у збирци оригиналних радова за дело „Аустро-угарска Монархија у слици и речи“: — „Босанци и Херцеговци“, „Крчма Осјета у Херцеговини (уз)“ и „Низања дувања у Херцеговини“. „Крчма Осјета“ већ је, чини ми се, у нас неђе изашла . . . . .

Ваиредно је лепа збирка портрета пок. берлинскога сликара проф. Max Koner-a. Он је био изврсан портретиста, и сирт га је доста рано уграбила. Од 54 изложена рада (које готових, које скица), 53 су његовом изразитом кичицом израђени; његов портре израдила је веома фино жена покојнога сликара.

У збирци Heinemann-ове Галерије има весма ваљаних радова. Кад знате да су тамо, међу осталима, и мајстори Piovani Segantini, F. v. Lenbach, F. Stuck F. v. Defregger, онда вам неће бити тешко вероватити на реч: да су то, збиља, и весма лепи радови. Чувени портретисти Lenbach има овде три портрета: Бизмарк, једна Американка и Сахарет, — ова бајна лепојка, позната са бина свију бољих варијете-позоришта. Иван ове збирке, изложио је Lenbach и још један портре: минхенске глумице дворског позоришта E. Berndl, као „Изнегенда“. И без каталога на знате одмах да је то Ленбахов рад: његове карактеристичне, сјајне боје, са мрком позадином.

На праве јесење изложбе слика нама би тек сад реби коју реч. Али, мени је немогућно бити опширнији. Јер, вертује, није то лако писати извештаје за људе, који немају прилике и својим очима све то гледати. На онда, опше слике губи, на тај начин, много и од својег ефекта. Слику ваља видети и дивити јој се, ако је за дивљење, а не описивати је! Осем тога, у оваким случајевима преобилује и сувише чисто субјективни моменат: ја вам поменем оно, што се мени допада . . . . .

Од многих слика, које су ми се допале, да вам поменем само ове:

J. Körf (Беч): Реквалесценткиња. Једна случај из одмаклог стадијума оздрављења. Са завојеном главом на јастучету од наслона на столици, у доста сиромашној соби, седи једна оздрављења и гледа у бокор цвећа, који су јој крај ње, на сто, метнули. На лику видите ону тиху радост, која болеснику враћа руже на образе.

H. Larwin (Беч): Сплавари. Ви не видите сплава, али се кроз магловит дан беласта испред вас широка река, са стрменом једном обалом. На предњем делу слике видите два жилава, опаљена човека, са натурењим секирама на раменима и са дугама у устима. Чисто осећате неки влажни дах . . . .

A. Schaeffer: Зимско јутро у планини. Свет је покрио сне. Зора забелила, и ви кроз јеле чисто видите како се на небу звезде једна за другом гасе, што је, у осталом, и сликар веома вешто представио. Нека хладна свежина, чини вам се, душе на нас са слике.

Имају и четири дене слике пок. пољског сликара Јана Мађејке: „Јавношка“, „На пољске Историје“, „На чешке Историје (Жишка)“ и један „Мотив из Цариграда“.

Pr. Frank (Минхен): Сироко на Ривиери ди Леванте. Овај дени акварел вам јасно напоси сву ону узбуну, коју сироко на води начини: хридови зире из мора, вода се пенуша и надиже, гурећи преко каменсака.

Има још једна слика, у сали где је колекција пок. сликара проф. Макса Конера: Sascha Schneider — „Uns die Wahrheit“ (Colossal-Oelgemälde). Али, како је ово сушти симболизам, и по скоро неразумљив, то би вишало да се при уласку даје посетиоцима и коментар.

Него, овде да завршим: доста је!

Г. П. Ив.

Из наше слике

На пасишту (сликао Антон Брајт). — И ако је моменат, представљен на овој слици, веома обичан и чест, ипак гледаоц налази правог уживања у њему. Израђен по реалистичном схватању, утицај му је непосредан, јер у успоменама изазива читав низ таквих момената на које се сећамо са неким нарочитим расположењем. Брајт је познат нарочито са свога сликарског манира који му је у модерној школи одредио веома угледно место. —

Пред селом (фотогр. снимио Др. Марко Николић). О значају аматерског фотографског снимања излишно је говорити, јер његова многострука примена сама собом најречитије говори. Фотографски аматерски рад захватио је јаког корена и у Краљевини Србији, те је „Нова Искра“ скоро у сваком свом броју доносила и по који рад наших вредних аматера. Упоредни и ову слику у досадашњи низ таквих радова, остављамо да јој и лепоте и правилност снимка налазе сами читаоци. —

Славолук у Београдској доњој тврђави. — У близини страшне Небојше куле подигнут је за времена аустријске окупације (1718.) овај славолук. Зидао га је, како се тврди, принц Јенђеније Савојски. —

Баштовански домаћ крај Дунава (фотогр. снимио Др. Марко Николић). У низу слика из нашега Београда и његове околине доносимо и ову са Дунавског краја. Наши вредни Срби Мађедонци обделавају већи део Дунавског поља, а како га наводњавају показује наша слика. —

Остаци Трајанова моста на Дунаву. „Код села Костола, испод Кладова, находе се на Дунаву знаменити Трајанов мост, који се за у Дакију продужавао онај чудесни друм што је пролазио десном страном целе дунавске клансуре, негде усечен у стену а негде озиђан, пошто се отсо део корита ове реке, овуда и онако узане. Кад године 1868. Дунав необично јако сахну, изашло беше из воде на видик шеснаест стубова од овога огромног моста који је имао у дужину више од једнога километра, и коме ст сводови највишу површину Дунава високо надвишавали. Глава бронзане статуе Трајанове, подигнуте пред мостом на њој страни, нађена је пре неколико година у песку, близу обале, и чува се у нашем Народном Музеју! (Карић: Србија, 905.)

Зека Буљубаша (сликао П. Рашов). — „Зека је рођен у Новој Варошки, у нахији Сеничкој. Дошао је у Србију у време Карађорђева устанка, и находио се уз Стојана Чу-

ница. Дошније му је било одређено да чува дрискy границу од Турака, и он се сместио у Параћинцу, у атару арнобарском, и ту прибрао „Голих синова“ кад 50, кад 100, а кад кад и 200. — Зекини су се војници звали „Голи синови“, за то што су били све сами бећари, људи без куће и породица, на правило у почетку и голи и боси, али су они доцније бивали одевени све у чоху и злато и окићени најлепшим оружјем... Кад је 1813. сила турска, под везиром Дервеџелијом, нагрнула исцрено Дрине у Србију, Срби су начинили шанац на селу Рашку, на оном земљоуку између Засавице и Саве, и ту су мислили да ставе турску силу, док јој друга српска војска не би одго удрила с леђа, те да тако сузбију Турке и врате их у Босну. Она се нада не испуни, него на против ова турска војска разбије Србе и натера да се повуку на шанца, и то у великом нереду. Видећи ту погибељ браће своје, Зека, са својим голим синовима, начини најстражњи ланац, те стане заклањати Србе који се повлачаше, а сузбијати Турке који нападају. Тиме је многима обезбедио измицање, а себи и другима своме куцио право на несапитно име... Док је трајало барута, устављали су Турке пушкама, а када тога нестаде, они повађе ножеве своје, још по једном погледају на наоблачено небо над Србијом, осирну се на лепе равни мачванске, па поменув Бога и свој народ, јуришне с голим ножевима у Турке, и ту, секући, буду посечени сви до једног!“ (Кнеж. Србија, 459. стр.) — Из оваквог живота Зеке Буљубаше и његових голаћа, изабрао је Г. Ранос моменат, када се Зека враћа са једног свог ратничког похода. И рухо и оружје и коњи њихов је један из тог похода. — Као што смо већ јавили овај лепи г. Раносов рад већ се одеографише и у најкраћем времену моћи ће красити српске домове.

Кула Тодора од Сталаћа (фотогр. снимио Л. Грбић). — „Над ставама Источне и Западне Мораве, у брегу, стоји и сада јако опала зидина, коју народ зове „Кула Тодора од Сталаћа“. Три зида: источни, северни и западни стоје још усправно, само су један од другога отвојени, а јужна је са свим из темеља искорутан; до куле пак, где је била капија, стоји зид са сводом. На северном дувару куле има под сами врх прозор, и у њему се познаје мољовање још од онога доба“. Народна песма сачувала је необично лепу успомену на ову кулу и догађаје у њој. Ко ту песму не зна, нека је прочита у Вуковој збирци, наћи ће је под натписом „Сирт Вајводе Приједе“.

Уланак у Сењски рудник. — Већ је довољно познат и у туђем свету овај српски државни рудник угља. Његово богато налазиште изазвало је подизање читаве српске рударске колоније која својим истрајним радом задобија све шире кругове потрошивача. Наша слика представља уланак у рудник.

ХРОНИКА

Пре неколико дана редакција „Нове Искре“ добила је од једног свог претплатника писмо, у којем је говор о једној рђавој навици у нашем друштву, на коју доста често напомињемо. Пошто је таква једна појава од општег интереса, и пошто се редакција у свему слаже са мишљењем тога свога претплатника, решила се, да то писмо, скоро од речи до речи онако како је написано, изнесе пред своје читаоце с молбом, да и они размисле мало о тој појави, не би ли се, тако заједнички успело, да се та појава искорени међ нама.

Ево тога писма.

„.... Као јаван орган позвани сте и да износите, и да критички пропрашате све оно што се тиче нашег јавног живота т. ј. и добрих и рђавих страна нашега друштва. Полазећи са те тачке, усудио сам се да вам пошаљем ово неколико речи, о једној непријатној појави у нашем друштву, на коју се врло мало пажње обраћа, а међутим, појава нам та неоспорно штети.

Ваша је познато да у границама Краљевине Србије има врло много Срба досељених из других крајева Српства. Међ њима, многе је овде међ нас довела колико жеља да живе у слободној Србији, толико исто и побуде више материјалне природе. Довело их је уверење: да ће радећи и живећи овде, бити сигурни и животом, и чашћу и имовином својом, и таквих је, без сумње, највећи број. Али међ њима има и таквих који су из најчистијег убеђења, из велике љубави према Српству дошли овде у часима искушења нашег да нам помогну, и да заједно с нама гину, одушевљени именом и великом и славном прошлошћу нашом. И кад би се само мало даље у прошлости завирало у ту појаву, нашло би се, и то је неоспорно, да је свака други од нас родбином досељеник, да је свака други од нас по оцу, деди или ником претку своме или Босанац, или Херцеговац, или Старосрбијанац, или Македонац, или Војвођанин, или Далматинац.

Међутим, како се ми, потомци тих досељеника, понашамо према Србима из осталих крајева српских, који или дођу овде да се населе, или дођу да траже рада? Зашто но читавој Србији и ви ћете чути и видети, да наши народ не само Србе из Старе Србије и Македоније но и Србе из новоослобођених крајева нашка Бугарима; Србе из Војводине, а можда само зато, што и они не иду у гађама и кошуљи већ су обучени, нашима Шваба: Босанце назива Турцима: Личане и Крајишнике назива Хрватима. На још кад видите просте људе да се тако понашају, можете им то и не уписати у грех: просто су, и од овог села и најближе окружене вароши ништа даље нису видели. И чим виде на некоме одело другчије но се у њихову селу носи, и чим чују да истина српски говори, али не тако ко што се у њихову селу говори, одмах налазе да тај не може бити Србин као што су они, но да мора бити нека друга *врст*. Али, кад чујете и каквог школованог Србијанца, да према Србима из разних крајева употребљује епитете као што су: Шојка, Цинцарин, Шоп, Македонац, Гога, Шокац, — ви у чуду застанете и питате се: да ли ово Србин Србину говори? да ли те речи као подсмех и погруду употребљава човек чији је отац или некакав предак, такође морао бити или тај Гога, или Шоп, или Македонац, или Цинцарин, или Шојка, или Шокац.

Видите, ја верујем да већина таквих не употребљава те изразе из пакости, из какве рђавштине, јер тврдо верујем, да ће се у сваком осудном часу ипак брат брату наћи да му помогне. Али, и ако те изразе употребљавају тек онако као уз реч, из навике, не мислећи много о последицама, — ипак навика је та рђава, врло рђава, и ње не сме бити. На самог искуства ми сви врло добро знамо и видимо, где нас је тај људи партикуларизам одвео.

Зар је тешко позиселати како мора да је тим јадним Србима са стране, који су највише несреће у својој домовини претрпали једино с тога, што су хтели и даље славу да славе и да и деци својој у наслеђе остане — како, велимо, мора да је њима, кад виде, како их ми, у слободи распштени Србијанци, дочекујемо?!...

Ако иеде има брата да заклан, као што је рекао велики Његош, писмо ли им та браћа, позвани да највећијом љубављу дочекујемо ту несрећну браћу нашу, која, мучена бројно јачим тућинима, морају да напуштају све своје, све, па чак и гробове својих покојника?

Та за име Бога, над сваки нормалан човек задрхти гневом гледајући кад неки немилосрдно своју стоку туче, каквим онда гневом треба да дрхтимо ми Србијанци где-

дајући прибегну браћу нашу и мислећи на оне пакосне муке, на које су их туђини, у њиховој рођеној отаџбини стављали!?... Али место тога, ми их, или бар многи од нас, из неке луде лакомислености чак ето и вређамо. Не знам да ли грешим, али мени се чини да је сваки од нас Срба из Србије познат да се према таквима понаша љубазније, нежније но и према коме најрођенијем свом. Ипак више, мислим, да према таквима нико од нас не може бити довољно пажљив и предусретљив, па да је њима и најнаша наша учтива реч, и најмања наша нежност велико, велико доброчинство.

На послетку, ако их нећемо нежно дочекивати, право је да их бар не ружимо; ако их, по својој несрећној нарави, нећемо називати браћом и Србима, па ма каквим они дијалектом и провинцијализмом говорили, ма како обучени били, и ма каквим се свецима клањали, — право је да им бар не пребацимо које каква имена, која се за поругу сматрају ....“

Одлуке српског новинарског конгреса у Београду 13., 14 и 15. октобра 1902. године.

На I питање: *„Шта треба предузети, да књиге и листови, који излазе у појединим српским областима, пробуду у што већем броју у све остале земље у којима Срби живе, те да се тим путем пропири поље српске књиге и журналистике, као и међусобно познавање прилика и потреба свега српскога племена?“* донета је резолуција:

1. Потребно је основати у Београду српску главну књижарницу, с јаким капиталом, која ће по свима српским областима, у свима градовима и већим местима имати своје филијале. Њихова би дужност била да сваког месеца објављују појаву свако нове српске књиге, и да је, ако је не би већ имале на стоваришту, набављају најкраћим путем.

2. Потребно је организовати што рационалнију и што поузданију колпортажу за књиге, часописе и новине у свима српским местима. То би имала извршити главна књижарница и њени филијали. Да се то постигне треба поћи пут да се укину забране и ограничења колпортаже које постоје у неким покрајинама.

3. Потребно је установити у сваког вароша и у сваког већег сеоског општини читаонице са задатком, да набављају новине и часописе из свију српских области, у сразмери својих материјалних средстава.

4. Потребно је уз сваку читаоницу, или независно од ње, основати књижице за народ, уређене према месним приликама са што разграната употребом сваког грађанина. Задатак је књижицама да набављају лепше српске књиге преко српске главне књижарнице и њених филијала и иначе, и

5. Потребно је умолити владу Краљевине Србије да по могућству уреди поштанским конвенцијама са суседним државама односе ради олакшања поштанског саобраћаја и у оним земљама, коју су сад изван међународне поштанске заједнице.

На II. питање: *„Треба ли искључити из наше штампе личну полемику између новинара и између јавних послених о моралним приватним и породичним односима, као недостојну јавне речи и штетну по углед српских новинара и радника на јавном пољу?“* — конгрес је једногласно усвојио одлуку одборску која гласи:

1. Потпуно убеђени да је најшира слобода исказивања мисли најпоузданије и најлепше јемство за просветни, културни и политички напредак српског народа, да је слободна штампа најјачи заштитник и бранилац интереса, конгрес сматра да у полемици између новинара и између јавних радника треба брижљиво избегавати све што се односи и вређа чисто породичну част и морал.

2. Конгрес очекује од српских новинара, да у јавној дискусији увек употребљавају тон озбиљан и достојан образованих и васпитних људи.

На III. питање: *„До којих граница може штампа претресати питања, која се тичу народног и културног живота српског, без повреде личних интереса и угледа српске заветне мисли?* — прочитао је известилац др. Станоје Станојевић реферат одборски пропративши га лепим и језгровитим говором, који је изазвао опште допадање. Па како се нико није био јавио за реч, то конгрес усвоји једногласно одлуку одбора, који гласи: 1. Расправљање о општим српским питањима не може шкодити заветној српској мисли, док се та питања расправљају са добрим познавањем ствари у свима детаљима, објективно и трезвено, са љубављу и предањошћу и док се не губи из вида, да свагда, пре свега, треба имати на уму опште српске интересе и заветну српску мисао.

2. Тим више потребно је истаћи да је за свако расправљање о српским стварима потребно добро познавање факата, а то познавање факата нељшки српских новинара често не достаје. С тога је потребно боље и темељније проучавање свих српских питања, но што је то до сада било.

Поштo је прочитана одлука одборска о установљењу српског пресског бироа, приступљено је расправљању тога питања, па је најзад решено, да се одлука одборска у свему усвоји. Ова гласи:

1. Установљава се у Београду Српски Централни Биро, као одељак Срп. Нов. Удруж. са задатком, да у питањима националним шаље свима српским редакцијама тачна обавештења, како би се оне једнообразно расправљале и тумачиле.

Овај ће биро издавати свој информациони орган у облику кореспонденције, који би по потреби изашао, и који би се свако редакцијама слао.

2. Овај би се орган имао слати и другим словенским и страним редакцијама, које би на то жељу изразиле и погодбе правилником прописане испуниле.

3. Сталка се у дужност управи Нов. Удружења, да изради допуштење код министра иностраних послова, да преско одељење тога министарства информацијама овога бироа даје што ширу јавност.

4. Сва уредништва, која се буду користила информацијама овога бироа, дужна су сносити сразмерне трошкове по прописима наречутога правилника и слати бироу свој лист.

5. Редакције листова уједно су извештачи централног бироа: у местима где има више редакција оне могу међу собом изабрати једнога повереника као извештача, које ће централне трошкове централни биро накнадити. Управа Новин. Удружења прописаће наречути правилник за све одношаје према редакцијама и извештачима као и о свима начинима, на које ће се обавештење изменити.

Нешто о даљинама звезда

Кад погледате на звездано небо, нашем се погледу указује највећа разноврсност и неправилност у распореду оних чаробних светала — звезда, које особитим трепереньем и разнобојном светлошћу све већма задржавају наше погледе. Загледате ли мало пажљивије, видите како су поједине звезде груписане онде-онде преко целога неба, те граде као неке звездане групе, које су астрономи назвали: звездане слике или констелације. Њих су уочили још стари народи, на су им давали и различита имена својих божанстава и т. д. Доцније парантаји увеличали су број имене појединим констелацијама тако, да их сада има на 120. Упоредите ли пак поједине звезде међу собом, јасно ћете разликујете, да међу њима има врло сјајних, има их које су мање сјајне, а и таких које једва видите да трепере по оном азурном своду, које ми небом називамо. Према тој величини сјајности, коју добијамо од појединих звезда, астрономи су их поделили у неколико класа. У прву класу или прву величину спадају најсјајније звезде, у другу оне што су мало слабије од првих и т. д. Оне најслабије које

голим оком можемо опажати, спадају у шесту класу. Звезда прве величине има 19, међу које спадају: Сиријус, Канопус, Алфа Кентаура, Арктур, Вега, Рацел, Коза, Процион, Алдебаран. Даље се рачуна да има 59 звезда друге величине, 128 треће величине; 530 четврте величине итд. Запажено је, да у свакој даљој величини звезда има обично три пута више звезда него у оној величини непосредно испод ње. На тај начин, кад се помноже са три број звезда извесне величине, добија се број звезда оне величине, која је за њом. Иста тако прорачунато је, да број звезде у првих шест величина износи око 6000. То у исто време значи, да се слободним оком најзгодније види толико звезда.

Ну тамо, где застаје моћ нашег слободног ока — телескоп, као неко џиновско око, које непрестано расте, продирући у дубине небеске, открива таме непрестано све нове и нове звезде. Први дурбини открили су за шестом — седму величину, за тим се пошло до осме, девете величине. Ето тако се од хиљаде долазило до десетак хиљада, а од десетак хиљада до стотинама хиљада! Још савршенији инструменти прешли су и преко тих граница и открили су звезде десете и једанаесте величине. А кад се до тога дошло, престало је бројење звезда на хиљаде, па се отпочело бројење на милионе. Број звезда VII величине износи 9 милијона 556 хиљада; кад се овом броју дода број сих једанаест величина, добија се укупна сума од преко 14 милијона. Новијим истраживањем помоћу јачих инструмената прешло се и преко тих граница, тако да се данас рачуна на 43 милијона звезда тринаест величина. Небо се дакле јако изменило! Кроз телескопне нити се разликују констелације нити границе њихове са другима: само се види како блиста као нека фина, свеглуцава прашина од силних звезда — тамо где голо око, без телескопа, види само чисто плаво небо са једном или две сићушне звездице. У колико се већма усавршавају наша оптичка средства т. ј. у колико се већма појачава оштрина нашега вида, у толико ће се већма небески пределн прекривати тим „финим алабанм песком“, те ће се једнога дана наши погледи, продревши тако у те сада непознате нам дубине васеленске, заустављати и запрепаштити пред финим платном светлости од небројених звезда.

Звезде су безбројне.

На колики простор захватају те мирнјаде звезда које се тако нису једна за другом кроз васелену? То је питање вазда привлачило све астрономе, као и све друге људе, који воле небо и теже да разумеју прилике његове. Ну решењу његову могло се приступити сасвим скоро, пре кратког времена, када су тек омогућена средства за то. Стари народи нису имали ни појма о даљинама звезда и небеских тела, па ни о самој природи њиховој. Мислили су, да су звезде земаљски планетни, који су се тако с времена на време отискивали с неке површине и одазвали тамо горе, иначе на оне бајдеве светлости што се виђају поћу по баровитим пределима и по гробљу: то им беше све знање о природи њиховој. А да би се пак могле мерити даљине и најближих звезда, нашло је прво добро научити се: како се мери дебљина влакна косе. Остављајући за другу прилику да се упознамо са самим начином тога интересантнога мерења, овде ћемо само показати неколико примера о звезданим даљинама.

Најближа нам је звезда из констелације Кентаура, коју су астрономи назвали Алеа, и она је прве величине. По најновијем рачунању она је од нас 275. хиљада пута даље него ли наше сунце, а оно је далеко од нас 149. милијона километара; што чини укупно око 70 трилијона километара!

Нама је врло тешко, на готово и немогућно да схватимо каква је то даљина, кад се она овако само каже. Међу тим, ми много лакше можемо схватати сваку даљину кад је не меримо ни метром ни километром, већ просто — временом т. ј. за колико би се времена могла пропутовати дотична даљина. Кад се на пр. каже, да од Београда до праве ами 364. километара, нама није толико јасна за нрви поглед та даљина, али кад је представите временом, које нам треба да је пређемо извесном брзином на пр. железницом и т. д. — тек је онда можемо лакше разумети.

Иста метода, којом се служимо за представљање земаљских даљина, служи нам врло корисно и при представљању небеских даљина. Ето тако ми меримо простор временом, само се у астрономији у место брзине железнице узима за основу брзина, светлости, а она прелази 300.000 километара у секунди!

Да би се прешло она даљина, која нас раздваја од најближег нам суседа у васиони, од „Алфе Кентаура, светлости треба 4 године и 128 дана. Ако бисте хтели и могли у мислима пратити ту даљину, онда не треба време поласка и доласка свеглости занишљати само у та два момента, него морате просто пратити то кретање, т. ј. замислити као да сами путујете тако: да за прву секунду промена пређете прних 300.000 километара, за тим за другу секунду других 300.000 километара т. ј. за прве две секунде да сте се удаљили од тачке поласка већ 600.000 километара: за тим даљих 300.000 километара кроз трећу секунду времена и тако непрестано, без застоја кроз пуне 4 године и 4 месеца. Само тако ћете моћи да схватите ужасну ведност оних нпфара, иначе, нопшто тај број прелази све границе на које смо ми навикнути у обичном животу, тај број неће вам ништа казивати, ви га нећете осећати.

После овог нашег најближег суседа, Алфе Кентаура[1] други наш најближи сусед налази се у констелацији „Ја“ буда: он је удаљен од нас 7 ½ светлосних година; Сиријус најсјајнија наша звезда, удаљен је за 10 светлосних година: Процион за 12 година, Алдебаран за око 14 година, Вела за око 22 године, Арктурус око 35[1] година. Полара око 37 година.[1] Има звезда које су удаљене од нас по хиљадама светлосних година!

Даље, кад би се кренули с последње границе нашег сувчаног система, на нопли ма у ком правцу, путовали би кроз сам пустињу до на 70 трилијона километара: у свеколикој тој грдној просторији нема ни једног јединог небеског тела и ни једног јединог сунца. И кроз тај ужасни простор светлост непрестано промпне непојамном брзином од 300.000 километара у секунди, и путује кроз 4 године и 128 дана док од тог сунца до нас досне. А да још боље схватите ту даљину упоредите је са брзином гранате или звука. Узимајући да граната прелази у секунди 340 метара, требало би јој 3 милијона година да пређе ту грдну даљину. Брзи воз железнички, који просечно иде 60 километара на сат, кад би пошао са звезде Алфе Кентаура и не путује без икаквог застоја, дошао би до нас за 75 милијона година!

Ето толико нам треба времена да можемо посетити нрвог нашег суседа у васиони, а скоро два пута толико времена да би могли посетити другог најближег суседа и то само — да дођемо до њих: за повратак још толико. Шта ли тек остаје за оне звезде које голим оком једва видимо или за оне, које и најјачи данашњи телескопи тек назиру! С тога немојте ни ждети, драги читаоци, да се звездама приближите те да их гледате тамо на дому њихову, у друштву њиховом, јер видите колико су оне једна од друге и од нас удаљене. На посletку, све и да је век човечије тако дугачак,да се може истражати на тако далеким и пустим путовима, сама наша земља својом тежом не да нам да се удаљимо од њене површине ни до граница наше атмосфере. Рођењем својим ми смо привезани за њену површину, а нарочито за овај комад њен, који зовемо нашом отаџбином.

17—X 1901. Београд.

[1] Професор
Ј. Михаиловић

* Изашла је из штампе нова књига „Пред Маћедонским питањем“, написао нови Мирмидон. Књига је у величини осмине, а има 47 страна. Цена је 30 пара динарски.

* Наш сарадник Господин Јанко Веселиновић штампао је у засебној књизици седам својих причица под натписом „Мале приче“. Књиза је цена пола динара, а може се добити у свима београдским књижарама.

* Од почетка овога месеца почео је излазити нов лист „Глас права, судства и администрације“. Власници су и одговорни уредници Милан Ст. Марковић, јавни правозаступник и Коста Д. Јездић, главни секретар Држ. Савета и р. р. — Лист излази сваке недеље. Претплатна је цена, до краја ове године: за Србију 2 динара а за иностранство 3 франака или круне.

* Штампарија Мила Маравића (Загреб, јавља да је узела у своје издање трећи свезак „Historije srednjega vijeka, za narod hrvatski i srpski napisao Natko Nodilo“. Овом је свеску садржај Od cara Justinijana I do smrti cara Heraklija, ili do izvršene seobe Slovena, Hrvata, i Srba (565.—641). Дело ће имати до 35 штампаних табака, а цена му је 5 круна. —

* У Државној Штампарији одштампана је књига „Каталог Народне Библиотеке у Београду“ (II, Књижевност Словенска). Цена је 10 динара а може се купити у Државној Штампарији и у свима повлашћеним књижарама. —

* Изашао је VI свезак Летописа Матице Српске с овим садржајем: 1. „Методан у Срба XVI. и XVII. столећа. Историјска студија Јов. Н. Томића. 2. „Тодора Метохита посланица о дипломатском путу у Србију поводом женидбе краља Милутина са Симонидом године 1298“. С грчког превео М. Апостоловић. С поговором Јов. Радонића. — 3. „Наша савремена лепа књижевност.“ П. Од Милана Недељковића. — 4. „Мрак“. Једна драмска сцена. Написао Пера С. Талетов. — 5. „Бројно опадање Срба и Хрвата у Хрватској и Славонији“. Од Петра Марковића. — 6. „Оџеце“. „Приказан“. „Белешке“. — 7. „Гласник“ (Др. Љубомир Недић. Од Дра. Јована Скерлића). — 8. „Нове књиге. —

* Пештанске „Српске Новости“ објављују да ће издавати у недељним свескама „Српске народне песме“ из збирке Вукове, Петрановићеве и др. Цена је сваком свеску 4 потуре (за Србију 5 пара динарских). Уз сваки десети свезак даваће се бесплатно корице за повез. За већи број примерака даје се 30% рабата. —

* „Помозимо Високим Дечанима“ наслов је патриотској књижици коју је написао епископ Жички Госи. Сава. Књига је намењена скупљању прилога за обезбеђење Високих Дечана. Може се добавити само код писца. —

* У засебну књижицу одштампан је чланак Симе Становчића „Трговачко питање“. Може се добити у књижарама за 0.20 дин.

* У издању књижаре Браће М. Поповића (Нови Сад) штампане су две збирке српских композиција: „Шеснаест српских позоришних песама за један глас са гласовирском пратњом“ (цена 3 круне) и „Десет српских варошких песама за један глас са гласовирском пратњом и потписаном текстом“ (цена 2 круне).

* Српска Читаоница у Новом Саду одржала је 14. о. м. и шесто општегодишње село. Г. Никола Илић, члан Централног Кредитног Завода, говорио је о штедњи (друго предавање из циклуса „Национално-привредна организација“), а г. проф. Ј. Живојиновић прикључио је „Сеоланчиће“, збирку песама Милорада Петровића. —

* Бугарско Књижевно Удружење (Софија) изабрало је Г. Д-ра Валтазара Богишића за свог почасног члана.

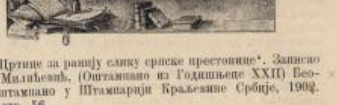

„Цртице за рањају слику српске престонице“. Записао М. Ђ. Милићевић. (Оштампано из Годишњице XXII) Београд, штампано у Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 8°. стр. 56.

„Што је добро?“ Српским народним пословицама истумачио др. Данило Трбојевић. (Прештампано из „Српског Сиона“ за годину 1902.) Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°. стр. 207.

„Једноженство и многоженство“. Предавање проф. Т. Г. Масарика. Превео Др. Иван Шајковић. (Прештампано из „Вранкова кола“ за год. 1902.) Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. 8°. стр. 24.

Проф. Т. Г. Масарик: „О задаћама ђака“, превео Др. Иван Шајковић. (Оштампано из 6. и 7. броја Покрета). Београд, Штампарија Мате Јовановића, 1902. — 8°. стр. 31.

„Летопис Матице Српске“. Књига 216. Свеска VI. за годину 1902. У Новом Саду, Издање Матице Српске, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића 1902.

Н. В. Кораблов: „Никола Васиљевић Гоголь (1809.† 1852.—1902.) Прештампано из Летописа Матице Српске. — У Новом Саду, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића, 1902. — В. 8°. стр. 65.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска задужбине Петра Кочовића. Свеска 102. „Свети Сава архиепископ српски и просветитељ“. Читанка за српски народ, написао протопрезвитер Јован Вучковић. У Новом Саду. Издање Матице Српске. 1902. Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду. 8°. стр. 104.(Претплата на 5 ком. „Књига за народ“ и „Календар Матице Српске“ 1 круна, у иност. 2 кр.). —

L. издање Чупићеве задужбине L. „Прилеп и његова околина“. (Историјско-географска излагања) од Дра Јована Хаџи-Васиљевића. У Београду, Нова Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. 8°, стр. V+213. Цена 2 дин.

Svezak 11. „Zemljopis Hrvatske“. Napisali Dr. Hranilović i Dr. Hirc. Vlastitom nakladom pisaca. U Zagrebu 1901. Tisak Antuna Scholza. — B. 8°, стр. 321.—352. Цена 70. филера.

„Рад“, српски народни велики календар са савременим сликама, за годину 1903. каја је проста и има 365 дана. Година трећа. Издаље „Рада“, дионичарског друштва за издавање српских књига и новина у Руми. У Новом Саду, Штампарија Ђорђа Николића, 1902. — 4°, стр. 89. Цена 70 нот.

„Девојачка клетва“, слика из народног живота, у четири чина с певањем. Написао Љубишко. Издаље српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду — 8°, стр. 88. Цена 40 новчића.

„Кажњавање официра дисциплинским затвором.“ Од руског судског пуковника Ј. Јосовског, превео пешад. кап. I класе Душан А. Стаиковић, хон. проф. Војне Академије. Београд, Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°, стр. 30. Цена 0.30 дин.

„Светозар“. Свет Ђорђа П. Ничића, учитеља. Београд, Нова Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°. стр. 82. Цена 0.50 дин.

„Успомене на Београда Марије Лаудове Хоржицове. Превео Жарко М. Ружић. — Електрична штампарија Панића и Зорића, Београд, 1902. — 8°, стр. 15.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: за год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 Крал.-Срп. Државна Штампарија

Број 12. Београд, децембра 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Уметник

Ништа ни свету не волим толико као музику; ни у чему не налазим већега задовољства и наслаге као у уметничком свирању и песми; па и крај свега тога, мене Бог није обдарио музикалношћу; јер не умем и не могу да свирам ни у каква инструмента, и ако са своје стране чиним све и сва, само да бих могао научити свирање.

Шта сам и шта ћу радити, колико сам живота на виолини покидао, какве писаи инструменте кроз руке протурио, па све без успеха. Моја жеља да научим свирање, оста за мене и до данас мој неостварени идеал — прална жеља и ништа више.

А неће о своме гласу и да не говорим. Он је тако храпав и неотесан, да није у стању отпевати ни најобичнију песму, а баш кад се ко некад занесе и почне силом певати што, моји укућани зажде и стругну на врата, као оно первозан пас кад чује музику!

А није да кажете да немам слуха — имам га; а да га заиста имам, држим да је довољан доказ то, што могу одвајкадати који хоћете марш, игру или песму: али која ваљда од свега тога, кад то завиждање не могу применити ни у каква музички инструмент, а још мање на свој храпав глас, што је сличан гласу човека који је јео шкртиле оскорупе.

Што се мога певања тиче, ја сам са њиме одавно био начисто, али за свирање, писам жалио ни труда ни новаца; јер све ми се чињаше неверица и полагах наду да ће се трудом то моћи да постигне, док најзад не увидех: да од слепачког гудења не могу ни корака даље,те се најзад морадох помирити са судбином и оканути залудног напора.

Дакле, не остаде ми ништа друго, до да слушам туђе свирање, да се наслађујем туђом песмом, кад је Бог све то мени личио ускратио . . . .

Како сам срећан кад чујем кад ко лепо пева; како сам раздраган кад слушам чије вештачко свирање, па било оно изведено на виолини, флаути, двојницама, или најзад обичној свирали!

Замислите само како је то дивно и величанствено кад у тихој ноћи седите крај отворена прозора, удишете свеж ваздух, а до ваших ушију допиру тапани и тихи звуци какве свирке! . . .

Замислите најобичнији музички инструменат: двојницу, или свиралу, чији тихи и тужни гласови пресецају ноћну тишину, допиру до вас и губе се далеко, далеко таме у ноћни мрак.

Ох, колико сам таквих вечера пробавио! Колико сам пута у тихој ноћи седео усамљен и слушао божанствене звуке музике, што мамљаху сузе из мојих очију! . . .

Баш у моме суседству живљаше неки Дејан Страхињић, који беше велики уметник на виолини. Многе је сузе из мојих очију изазвала његова свирка, многе и многе горке дане моје његово је свирање претворило у најсрећније часове мога живота!

Само је штета, велика штета, што је Дејанова виолина за навек умукла и што је тако брзо дошао крај једном уметнику који је много обећавао; јер ја бар тако мислим, његова свирка беше у стању да од најкорелијег аликовица створи најнобожнијег створа! Који год је чуо звук Дејанове виолине, морао је доћи у такву раздражност, из које цео свет посматраше као нешто тако узвишено, тако племенито, што нашем животу пружа неописану драж, што нас уздиже до самих небеса и стајаше пред престо Господњи! И онда зар није штета што је нестало са света једног таквог уметника?

Помислићете, можда, да је Дејан умро, па за то ћу вам рећи да је он и данас жив као човек; али као уметник давно је мртав.

А баш кад сам вас довео до радозналости и љубопитства, мораћу да вам испричам Дејанову судбину, пошто мислим да ће вас то занимати.

Гледаћу да будем кратак, избегавајући излишне ствари.

Дејанови родитељи беху сиромашни, али честити и поштени. — Његов отац Живко Страхињић беше сиромашан обућар крпач, који обављаше свој занат у малењој својој кућици у граду, где је последњенко седео бо шилом и крпио старе ципеле, док његова домаћица надгледаше остале кућевне послове.

Још док Дејан беше дете од 5—6 година, донесе му отац неку стару виолину, што је беше пуно од некаква цигалина за пар старих ципела.

Кад мали Дејан виде виолину у својим рукама, хтеде полетети од радости. Тај дан беше по њега од неописане радости, па још кад му отац рече да је виолина Дејанова својина, малишановој радости и срећи не беше краја.

Од тада Дејан не испушташе виолину из својих руку. Из почетка је из ње изводио сухопарне и несносне гласове, да се мајстор-Живко озбиљно покаја, што је унео у кућу „цигански белај“ — како сам говораше; али мало по мало и Дејан се боље познаде са виолином; његови претиђи називаху све одређеније и одређеније тонове, док једнога дана Дејан не изиђе пред своје родитеље и стаде прилично лепо свирати: „Зец копа репу...“ После те песме научио је другу, трећу и тако редом, а кад је пошао у основну школу, већ је знао свирати више лакших песама и игара.

Сад већ „цигански белај“ не беше тако досадан за Дејанове родитеље и они се чешће драговољно лаћаху кесе и пружаху Дејану новац за жице и остали прибор.

Али кад Дејан пође у школу, баци родитеље своје у велику бригу; јер им се учитељ жалаше како малишан рђаво рђаво — готово никако не напредује у школи.

Залуд је било и саветовања и претње, па и батина, то ништа не помагаше, јер Дејану школа беше „девета рупа на свирали“. Он је све своје слободно време проводио са виолином, а последица тога била је та, што је већ три разреда редовно понављао, па и у четвртом не обећаваше да ће боље проћи. То пагна његова оца те умоли учитеља да Дејана и ван школе поучава, за што је морао сировог мајстор Живко од све своје сиротиње и ту дати коју пару.

Но и то не поможе; јер докле је учитељ причао што из јестаственице, рачунице или граматике, Дејанове мисли беху код виолине.

Једном му учитељ зададе да у извесној реченици нађе подмет и прирок а Дејан исправно не знађаше, те се беше бацио у прекидање. Најзад се његово лице разведри и он узвикну:

— Јесте, тако је! Сетио сам се?

— Но, па дед кажи ми што те питам!

— Сасвим је тако! „*Кетуша*“ *се овако свира*, узвикну он и стаде зваждати речену игру.

Учитељ само слеже раменима; Дејанову оцу рече, да је залудан сваки труд и више није долазно да Дејана поучава, те тако је Дејан морао и четврти разред понављати.

Најзад како тако Дејана испишаше из школе, коју учаше осам година. Тада он беше момчић од 16 година и као такав одлично за изучавање каква заната; али њега то не бављаше у бригу. Тек када је се осетио слободан од школе и учитеља, својски се предаде виолини и свираше у њу по цео дан, тако вештачки као какав уметник. Он дакле имађаше готов занат у рукама.

Од тада Дејан стаде свирати и ван свога дома и прочу се као вешт свирач. Скоро сваке ноћи свирао је по гозбама и пијанкама, а кад је се зором кући враћао, доносио је пуне шаторе новаца и све их предаваше својим родитељима, који се више не бринђаху за будућност свога сина, пошто он имађаше у погледу сјајну будућност.

Звук Дејанове виолине беше нежан и пријатан; он је опијао и заносио слушаоце! Имао сам прилике да слушам свираче признатих уметника и нећу погрешити ако кажем: да Дејан не беше заостао иза њих. А још ако томе додате знучан и пријатан глас његов, онда ће вам бити јасно какав беше Дејан.

Кад чујете да забруји жекана гласова Дејанове виолине, из чијих жица његова прсти изводе дрхтаве и тужне тонове, вама се учини да пред вама стоји роб, који тужи за слободом и оплакује срећне дане, о којима сања његова патничка душа . . . .

Но Дејан се не задовољи тиме, што је свирао у своме месту. Он је чешће напуштао свој град и вињо се у какав други, где је свирао, а кад би се опет повратио натраг, доносио би знатне суме и предавао их својим родитељима.

Једном кад се бавио у Београду свирао је пред најотменијом господом. Тада сам читао новине, које хвалиху и величаху Дејана, прорицући му сјајну будућност.

Тако је Дејан као младић од 20 година зарадио толико да је на место старе и опале родитељске куће, сазидао нову кућицу, на шта је утрошена и последња пара његове учитељевине. Али се Дејан не најкаше за то, већ говораше: „Нека *су* моји родители само задовољни, а ја ћу своју старост лако осигурати.“

Дејаново одело беше сваки пут ново и лепо, као је он обраћао највећу пажњу, а беше набавио и врло скупоцену виолину . . .

Кад стиже за војску узеше га — као јединца — у коњичаре, а чим је одслужио војску и поново отпочео да свира путујући, деси се нам рат са Бугарима, те и Дејан мораше на границу са друговима.

Тада Дејан беше леп и *стасит*; пуначка округла лица; ватрених као гар црних очију; румених усана и лепих малих бркова. Сваки насмешен и готов да зашова. Пред сами полазак за границу, Дејан је седео са друговима и весело их песмом и свирком.

Певао је као славуј и свирао свом жестином, да беше раздрагао своје другове; али кад наступи час растанка, Дејан прекиде свирање, подиже виолину, принесе је устима и спусти усне на њу. За тим је продаде своме оцу са речима:

П. П. Рубенс

Христово рождение

— Чувај је као какву светињу! Ако дадне милостиви Бог, те се здрав и чио вратиш из боја, са том ћу виолином начинити срећним вас моје старе родитеље, а себи ћу прибавити славу, а ако ми буде суђено, да поран положити свој живот за нашу лепу домовину, онда не ме жалите. Узмите ову виолину и дајте је каквом сиромашку, који ће у њу свирати и мене помињати . . . .

Тада место виолине прихвати пушку и крену се у бој са друговима.

*

За време војевања, Дејан је чешће извештавао своје родитеље о здрављу, али од једаред престаде писати, а то баци његове родитеље у велику бригу. Они се преплашени питаху: *„Шта је то са Дејаном? Да ли је жив“* . . .

У брзо, изненадном брзином пролете вест да се прним возом враћају из боја сви ратници

Наста велика гужва и узрујаност у граду. Све се ускомеша и потече на железничку станицу. То сам и сам учинио. Кад сам био на станици, угледах Дејанове родитеље, и они беху дошли да причекају свога јединца, који их беше брзојавом известио о свом доласку.

Сви са нестрпљењем очекиваху кад ће се у даљини појавити воз. Најзад сивкасти облачићи дима указаше се у даљини, за тим се појави нејасна прна пруга, која се крсташе и нагло раздвајаше, док се најзад цео воз јасно не појави, и својим писком не огласи долазак наших ратника.

Најзад воз стаде, а из њега покупаше војници. Међу њима спазих и Дејана. Он беше леву руку завукао у руках своје војничке блузе, а другом руком придржаваше пушку, која му висаше о десном рамену. Он тражаше очима своје родитеље, а ја му приђох, поздравих се са њим и показах му место на коме га родитељи очекиваху. Он ми приђе, поздрави их, и ми сви пођосмо кућама.

Опростих се са њима и окретох своме дому; али ме Дејанов отац задржа речима:

— Шта зар ти нећеш са нама кући, да ти Дејан исприча како је у рату!

— Врло радо одговорих, али држим да је Дејану потребан одмор, за то хтедох да га оставим за сад на миру.

— О, не брини се ти за мене, рече Дејан. Никакав умор не осећам. Треба и ти да си са нама, па за то нас не остављај. Како већ бејасмо пред њиховом кућом то уђосмо унутра. У соби Дејан скиде пушку са рамена и приклони је за зид.

Његов нас отац понуди да седнемо, што ми и учинисмо, а Дејанова мати похита да припреми обед, рашта изиђе у кухињу.

Док смо ја и Дејан разговарали, његов отац отвори сандук, што стајаше у соби, из њега извади Дејанову виолину и принесе је Дејану

— Ево твојих њемана, сине, ти си и заборавио да за њих упиташ. Ако ти неће бити досадно, дед нам одсвирај што!

— Та остави то, узвикну Дејанова мати, која у тај мах уђе у собу. Још се дете није ни одморило, а ти му пружаш њемане. Ти си уморан, је ли, чедо моје?

— Ах, не, мајко! Не осећам ја никакав умор и врло бих рад свирао; јер знаш да сам са виолином одрастао; али, на превелику жалост, ја више не могу никад узети виолину у руке.

— Ти се шалиш сине, је ли? уплаши старац. Та шта би те могло омести да свираш?

Дејан баци тужан поглед на виолину, тужно уздахну и прошапута:

— Сирашено је са мојим свирањем! Као што рекох, никад више не могу узети виолину у руке; јер — видите!...

Ту Дејан извуче леву руку из рукава и показа нам је говорећи:

— Видите моју руку! На њој нема ни једнога прста! . . .

Сви се забезекнусмо, јер угледасмо да на левој Дејановој руци не беше ни једног прста.

— Ах, узвикну тужно отац Дејанов. Ах, ојађеном мени! Шта је то било са тобом, сине мој?

— Шта је било, прихвати Дејан. Оно што обично у рату бива: пушчано зрно погодило ме је и разнело ми све прсте са леве руке. Кад сам ово престао да вам пишем, бејах у болници на лечењу, и не хтедох вам јављати моју несрећу! . . . Ах, моја виолина! . . . Ах, моја мила виолина! — тужаше сирома Дејан.

Његова мати стаде кукати, а мени се окрете соба, кад разабрах шта је било са Дејаном. Зграбих капу, па и без збогом похитах својој кући . . . .

*

Овде је крај приче и ја бих могао стати; али знам упитаћете ме:

„Шта је било даље са Дејаном? Да ли је одликован и да ли му је накнађен превелики губитак?“

Рећи ћу вам:

Први крст китн Дејанове груди и то му је одликовање, а што се тиче накнаде губитка, кажите ми: ко је у стању накнадити губитак његов?

Па ипак, награда није изостала. Војно-инвалидски суд *прогласио је Дејана за „полу-инвалида“ и одредио му је 144 динара годишње, или 12 динара месечно потпоре!*

Даље не питајте; јер овде је свршетак приче о Дејановој судбини.

Д. Б.

Песимизам

У XIX ВЕКУ

(свршетак)

Бежи тако из уточишта у уточиште, из јаловог патриотизма о ком се није водило рачуна у славу, из славе у љубав, да ли ће човек наћи бар утехе у жртвовању своје среће срећи будућих нараштаја; у оној великој мисли прогреса, "која заслужује да се на њој без престанка ради, због које се ништа од труда људског не губи, и која мисао је фаталан дар. У колико она више отвара нашу несрећу у толико је више увећава. Хиљаду пута више вреди бити слеп, као што су животиње или биљке. Како смо тиме далеко од славичне које мисли! — Пастир блудећи по Хималајским брдима обраћа се месецу, који је исто тако као и он осуђен на вечити рад. Њега признаја за сведока, како је стока, коју чува, срећнија од њега. Она бар не зна своју мизерију, брзо заборавља сваки догађај, сваки страх који је тренутно обузме, и не зна шта је то досада.[1])

Гледајте младицу како срећно и мирно расте на боку Везува, док у подножју његову спава толико затрпаних вароши, толико људи, које је сирт ограбила у пуном тријуму и понеси живота. И младица ће та пасти једнога дана под страшном силом подземне ватре, али и ако про-

Зимња ноћ у Београду

у патњама данашњега света гледа у сну и таштино незнане среће коју ће уживати наши потомци? То је *трећа стадија илузије*. И ту трећ, стадију Леопарди је, као и остале, одмерио једним погледом који, иако да се губи у имерама, претпоставља да јасно види и оно што је било, и оно што ће увек бити „зло свију и бескрајну сујету света."

Не, будућност неће бити срећнија по што је садашњост, биће шта више несрећнија. Прогрес! али како ће човек да постигне тај прогрес? Мишљу, без сумње, али падне, пропашће незнајући за ону сујету која људе пут звезда води, у толико мудрија и јача од човека у колико није гледала себе бесмртном као што се човек гледа.[2])

Леопарди нежалосрдно изриче Паскалову реч. „Кад свет овај и сатре човека, човек ће ипак бити узвишенији од њега, јер ће знати да умире и да је свет јачи од њега. О свему томе свет ништа не зна."

[1]) *Canto d'un pastor errante.*
[2]) *La Ginestra.*

По Леонардију: у томе је баш наша слабост што знамо а ништа не можемо. И биље и животиње ништа не знају о своме ништавилу, а ми своје нерино. А бол који из тога сазнања проистиче не смањује се у овом свету ни за шта више, усавршава. Најделикатније, најсавршеније душе највише пате. Најцивилизованији народи у исто време и најнесрећнији су. То је, као што је познато, вечита тема и немачког песимизма. Сазнање несреће чини несрећу и дубљом и тежом. Мизерија људи и народа развија се сразмерно њиховом мозгу. Она расте у колико се њихов нервни систем више усавршава и спрема им деликатније инструменте, суптилније органе да осећају зло, да га увећају и да га осећају и успомињама и тиме што му се непрестано падају. У колико човек додаје својој осећајности и својој интелигенцији, у толико више додаје својим патњама.

Ето, то је сигурно оно неколико чудноватих и врлих дијалога: *Гнома, Елеандре и Тимандра, Тристана и његовог пријатеља*, и оне *Историје људског рода* у којој се, после сваког већег периода, појавља одвратност према свему оном због чега су људи патили у претходном периоду, и у којој се појављава она чежња за незнаном срећом, која људе највише мучи, јер те среће нема у овоме свету. Напослетку и Јупитеру се дојмјало да и даље чини поклоне тој неблагодарној раси, који се изопачују и које људи тако рђаво примају. Ово истина, прво доброчинство Јупитерово састојало се у томе, што је живот људи учио истинској зла, како би скренуо пажњу човеку са његових илузорних зала, и како би тим контрастом увећала се вредност истинском добру. А у том циљу Јупитер није могао да измисли ништа згодније до разне болештине и кугу. Али пошто се после тога уверио да тај лек не помаже и да је човеку и даље живот досадан, он онда измисли буру, гром, поче да баца комете и уреди еклипсе да у људе унесе страх, не би ли их тако страховањем, да живот не изгубе, измирио са животом. На послетку дарује им још нека несоћењена добра: пошаље им фантоме јединствених надчовечних фигура, које људи називу: Правда, Врлина, Слава, Љубав отаџбине, али тек те људе растужи, и они постану тужнији и покајанији но што су икад били.

Последњи и у исто време најстрашнији поклон који су људи добили, била је Истина. Варају се људи кад проповедају, да се савршенство човекоко састоји у сазнању истине, и да му сна зла долазе од незнања и лажних идеја. У стварн, сасвим се противно дешава јер је истина тужна. Истину, која је језгро сваке филозофије, треба крити од већине људи, јер ако тако не буде, већина ће их скрстити руке, леће ће на земљу и нипошто сирт. Одржавајмо на против међ њима нишљења за која знамо да су лажна, и лаж биће им највећи добротвор.

Увеличавајмо на против оне примере из којих ничу племенита дела и мисли, пожртвовање и врлине корисне општем добру, та лепа и срећна маштања, која једина и дају вредности животу. Али кад се једном Истина спусти међ људе, онда она врши своје, и све те илузије због којих се још и могло живети, редом се руше, и ето, у томе је једино напредак.

Није ли бар наука, ако филозофија није, зато ту, да нас својим величанственим открићима, својим напредовањем утеши. Могло би се бар веровати, да ће се велики научар, који је суделовао на великим филолошким радовима свога доба, који је знао славне научаре од Анђела Мај до Нибура, коме је такође било суђено, само да је хтео, да и сам постане велики јелениет — могло би се веровати да ће се бар он измирити с науком и опростити јој. Али то не стоји. Чудећи се слушамо да је наука XIX в. у опадању, и квалитетом и квантитетом научара. Несумњиво је да се знање, или као што се то каже: светлост науке, шири у обиму; али, у колико више расте вола да се научи, у толико је све слабија подобност за студирање. Данас је мање научара но што их је било пре сто педесет година, а нек се не каже: да се интелектуални капитал, у место да је остао скупљен у неколико глава, — поделио на много њих и тиме добио. Јер знање није то исто што и богатство, које увек представља исту предност било да је на једној, било да је на више томила. Тако, где сав свет но мало зна, зна се прло мало. Површе знање може бити не управо подељено између многих људи, но заједничко у многих појединца. Остало знање припада само научарима, а где су вам данас научари? Можда само у Немачкој. И у Италији и у Француској непрестано расте некаква резимирана наука, наука компилација из књига које се за наше времена пишу но што треба времена да их човек прочита, које коштају онолико колико и вреде, и које трају сразмерно цени својој.

Овај век-век је деце, која као права деца хоће одмах све да раде без много труда и без озбиљне спреме.

Али, шта ни опет то говорите, не видите ли зар ви, да новије сасвим противно томе тврде? — Ја то врло добро знам, одговара Тристан, који је нико други до сам Леонарди, новије нас свакодневно уверавају да је XIX в. век светлости а да су они светлост века. Осим тога новије тврде и то: да је демократија велика ствар, да је пред масама нестало личности — индивидуа, — и да масе, неком песносном импулзијом и волом божјом врше данас све оно што су некада поједине личности вршиле. Останите нека масе раде, тако нам вели; али пошто масе сачињавају индивидуе, шта масе могу радити без индивидуа? А како се опет ни индивидуе немају више ничем надати, чак ни оној мизерној награди што је може слава да дй, то је у њима храбрости нестало. Врећају их, не дају им да иду напред, но их терају да иду у корак са осталим светом.

Ето у томе се само разликује овај век од осталих, на ма шта говорили новије које Леонарди напада својим епиграмима. У свим вековима, као и у овом, величнй је било врло мало, само док је у другим вековима медиокритет господарио, у овом господари ништавост. Али овај је век, век празноверја. — Да дина изговора! А зар и сви остали векови нису векови празноверја. Људско

друштво никад не стоји и вечна игра коју изводи састоји се у томе: да из једнога стања иде у друго.

„Уздржавам се да се не бих смејао плановима и надама које људи мога доба. Од свег срца најбоље ни желим, али им не завидим, ни њима, ни њиховим потомцима, ни онима који имају дуго да живе. Некада сам завидио људима и будалама и онима, који у себи гледају величине, и радо бих се, са ма којим од њих мењао. Данас пак не завидим ни људима ни памећима, ни великима, ни малим, ни слабима ни јакима, данас *само мртвима завидим* и једино бих се с њима радо мењао."

Стање које највише вреди, које је вредело и које ће вредети то је ништавност (le néant).

Чујте *само* овај дијалог *једног трговца алманаха* и *једног пролазника*

„Алманаха! нових алманаха! Нових календара! Календара за нову годину? — Јесте, господине. — Мислите ли да ће нова година бити срећна? — О, ја мислим, светли Господине, биће, сигурно ће бити. — Као и прошла година? — И више, и више. — Као она друга? — Више. — Као она испред ње. — Зар вам не би било све једно да нова година буде као и ма која од прошлих година? — Не би ми било

Пред Топчидером (I)

све једно, господине. — Колико је прошло нових година од како продајете алманахе? — Биће тако, једно двадесет година, господине. — На коју од тих година хтели бисте да нова година личи? — На коју? Право да вам кажем не знам. — Зар вам ни једна од прошлих година није била некако нарочито срећна? — То вам не могу рећи. — Живот је међутим лепа ствар, је л те? — То се зна. Па да ли би ви пристали да тачно проживите последњих двадесет година или, чак, и све време од рођења? — Е, мој господине, камо лепе среће да се то може! — Али да живите исто тако као што сте и досад: са истим радостима, са истим мукама и ни тренутак другче? — Е, видите тако не бих хтео. — А какви би ви хтели да вам је живот? Овакав као што је мој, или као што је живот каквога краља? — Ми-

То су последње речи Тристанове о животу и историји о XIX веку и о напретку. Непрестано онај тужни рефрен: *l'infinita vanità del tutto.*

И тако исцрпосмо све три форме илузија људских. Нестало је наде и у овај свет, и у будући свет, и у незнани свет с друге стране гроба. И зато не треба се више чудити оним тужним афоризмима који су закључци искуства живота, и који се у делима Леопардијевим јављају тако често, тако рећи у свакој строфи, на свакој страни. Живот је зло, па и да нема патња живот би било зло. Нема тога несрећнога стања, које живот још несрећнијим не прави. Судбина је јача од снага, она савлађује све, па чак и чистоћу у очајању. А кад ће се свршити *infelicità?* Кад се сврши све. Најгори моменти, моменти су задовољства.

сите ли ви да и ја, и тај некакав киса не бисмо исто тако одговорили као и ви, и да би у опште ма ко хтео да поново живи животом који је већ проживео? — Мислим да не би. — Дакле не бисте ни ви на те услове пристали? — Да нил'те, не бих, зацело не бих. — Е па какав би ви то онда живот хтели? — Онакав какав би ми Бог одредио, без икаквих других услова. — Дакле живот на срећу, у којем се не би ништа могло у напред знати? — Јест, такав! — Ето, то бих хтео кад би се нешто могао поново радити, а то би хтео и сав свет. То значи да до данас још није било човека с којим судбина није рђаво поступила. Сваки од нас мишљења је, да је у животу имао више зла но добра, и нико не би хтео да се поново роди под условом да поново проживи и сва зла и сва добра што му је живот дао. *Живот који ми сматрамо као зло, то није овај живот који знамо, но онај који не знамо, то није прошлост него будућност.*

У трећој години судбина ће боље поступати и са мном, и с нама и са целим светом, и то ће бити почетак срећнога живота. Је л' тако? — Па надати је се. — Покажите ми који од најлепших својих алманаха. — Ево овај, господине, кошта само динар и педесет. — Ево динар и педесет. — Хвала господине. Збогом. Алманаха! Нових алманаха! Нових Календара!"

Каква горчина у тој сцени коју хумор проламира, нека врста разочараног Сократа, тако вешто изводи! Местимице провија је та ужасна. Патуљак прича Гному да су људи мртви. „Залуд их чекате, сви су они мртви, као у каквој трагедији где сва лица вопру. — А како је нестало тих обешењака? — Једних је нестало у рату, једних кад су пливали; једне су опет други јели; једни су се руками давили; једни су трнули у лењитлуку; једни су опет просецали мозак своју у књиге или на сто других начина, једном речи нестало их је што су хтели да иду против природе, и што су један другоме неправде наносили."

Човеку је највећи непријатељ човек. То је на своју жалост и Прометеј увидео кад се кладио са Момусом који би увек рђао главом кад год би се Творац рода људског хвалио својим проналасцом. Једном тако опкладе се и оба се крену пут земље. Спусте се у Америку и тек што су ступили на земљу, нађу на једног дивљака како једе свог рођеног сина. У Индији опет нађу на једну гломачу на којој су поред мртвог мужа, једне дивне индијанке, — спаљивали и младу му удовицу. „Прави су дивљаци" рекао је Прометеј и крену се за Лондон. Кад су стигли, пред вратима једнога хотела нађу на гомилу људи. Кад су запитали: шта се десило, рекоше им, да је један богати Енглез, пошто је једно своје куче препоручио пажњи једног свог пријатеља — убио своја два детета, па се потом и сам убио.

Није ли зар то она иста мрачна слика коју је и Шопенхауер представљао! „Живот је непрестани лов, у којем се и они што пуцају, и они на које се пуца — отимају око плена. Живот је рат свију против свију. Живот је као нека природна историја бола, која се на ово своди: хтети а и сам не знати зашто; борити се, непрестано борити се и умрети, и тако без престанка кроз вечна времена."

Према томе, зар писао нисам право кад сам рекао да је песимизам попре некаква болест мозга, но што је доктрина? И како ми мислимо, песимизам не подлеже критици колико клиници.

Песимизам Леопардијев само се у двема тачкама разликује од песимизма Шопенхауеровог, и ја се не устручавам рећи, да је од њих двојице песник био већи филозоф, јер се иако крстао у границама разума. Те две тачке то су: принцип зла и лек противу зла. О метафизичном принципу Леопардија нити шта зна, нити хоће да зна. Зло се осећа и према томе се и цени; то је скуп стварних сензација, ствар експеримента, а не резоновања. Сви они, који су мислили, да се потребност зла може извести из неких принципа, и, пр. *Волје* као што то мисли Шопенхауер, или *Несвесног* (Inconscient) као што то мисле Хартман, дошли су на неке сасим произволне и неразумљиве теорије.

Леопарди се задовољава тиме, што посматрањем долази до неког универзалног закона патње и не прави никакве даље закључке. Он осећа оно што осећа, и не покушава да утврди да баш тако мора бити. Шта више не знајући за принцип зла, он и не мисли да измишљава лекове противу тога зла, као што то раде немачки песимисти, који се труде да сузбијају зло живота, наносећи на видело ону Највишу Вољу која ствара живот, и уверавајући је, да јој се треба одрећи сама себе и борити се против живота.

Једини лек који стојичка душа Леопардијева ставља на супрот вечног и општега бола, то је покорност са судбином, то је ћутање, то је презирање. Истина, то је жалостан лек, али га бар можемо увек имати:

„Nostra vita a che val? Solo a spregiarla."

„Што ће нам живот? За то само да га презиремо."

Из свега досадањег види се, да писмо ни мало претеривали, кад смо рекли: да је Леопарди претеча немачког песимизма. Он је наговестио ону чудноватту кризу, која се у потаји развијала у неким духовима. Кад се помисли да је Шопенхауер све до 1839. био непознат у Немачкој и да се о мислима његовим води рачуна тек од последњих двајестак година, човек се мора изненадити кад погледа колико је сличности и у симпатијама, и у темпераменту и у духу између талијанскога песника од 1818. године и филозофије која је завела сву Немачку. Инстинктивно, и без икаквог дубљег проучавања, све је он предосетио у тој филозофији очаја. И иако је био без икакве научне спреме у томе погледу, мало је аргумената који су се отели његовој ббној проницавости. И зато је он и пророк и песник те филозофије, он је њен *Vates* у оном античком и мистеријозном значају те речи, и он је то био с таквом искреношћу какве нема сличне ни код најславнијих представника песимизма. На послетку, а то није мала ствар, он је и живео, и патио и умро непрестано доследан својој тужној доктрини. А тако нису радили сви они филозофи који су у теорији проповедали очај, јер је њих њима било и таквих, који су некако умели да се покоре и са земаљским и са небеским светом, и да воде рачуна и о својој слави, али и о својим рентама.

Моја жеља

на сјајна месечина
Што на ведрој ноћи сије;
Она ружа мирисана
Што мирише рајске лије;

Слатки гласи шумских птица,
Што кроз ваље зрака лете,
И уздаси, што их љубав
У грудима мојим плете;

И дрхтави пламен свеће
Што у твојој соби гори,
И јастучић, на који ти
Бујну главу сан обори, —

Ја бих хтео све да скупа
Теби пева песме моје,
Не био из сна пробудиле
Жарку љубав душе твоје . . .

Алдо Карабеговић

Пред Топчидером (II)

Лепа боја, лепа слика
И осмејак нежна цвећа,
И мекана трава она
По којој ти нога шета;

Лаки жубор река плавих,
И шетрића благи гласи,
И све оно што свет они
У Природи бајној краси;

Све што теби срећу пружа,
Све што теби радост нуди,
Све што тугом и чемером
Пуни твоје вреле груди,

Деда Мартинов грех

— ПРИПОВЕТКА И. Н. ПОТАПЕНКА —

Једнице драги! Зашто облаци све поред месеца лете, лете, а месец стоји све на једном месту? Зашто је то, дедице? питао је осмогодишњи Васка деда Мартина, снажно се приљубљујући уз његово старачко тело и увијајући се широком полом његова кожуха. Васка је био у великим кондурама, што их је пре по његов отац Карпо, и у фланелској јакни своје матере Марине, те му

није било хладно, али увијајући се дединим кожухом, било му је тако, тако пријатно да се није могао сит наужívати тога задовољства.

— Ех ти, мудраче и философе! А по чему ти то мислиш да месец стоји? Не стоји он, не стоје, него плива по небу! — важно, и ако не без израза снисходљиве ироније, одговори дека. — Сад је ето ту, а сутра из јутра, погледај, чак ће онако бити и лепо ће проспавати док опет не пође по небу.

Васка ућута за тренутак, замишљајући о дединим речима.

— А има ли, дедице, много врста од земље до месеца? опет упита Васка својим танким гласићем.

— Много врста! — упита и дека. — Ех лудице, а зар их је нико мерио? Нико, нико то није измерио још.

— Има сто врста! скоро с уверењем примети Васка, стално гледајући у месец као да је у мислима одмеравао растојање између њега и земље.

— Може бити толико а може бити пакупише се и тисућа, Бог зна! одговори дека замишљајући доста нејасно разлику између стотине и тисуће. То је изговорио са лаким одсевом раздражења у свом гласу. Унука је неома волео, али није трпео његова питања, на која не би могао одговорити. Већ и јесте нека важна ствар знати: колико је врста до месеца, — као да на том месецу има вашара на који ће и он ићи. А и шта је то месец?

— А знаш ли ти, шта је то месец? а? — упита дека, али већ другим тоном, простим и уверењим, јер је знао врло добро шта је месец.

— Месец? замишљено упита Васка: па велика свећа, као оне највеће у цркви.

— Ха, ха, ха! Ето будалице, а онако хоће да је философ! Свећа! А знаш ли ти какви су ветрови на небу! Кад би месец био свећа — угасио би се давно и давно... Није то свећа, то је фењер... Да... онако округао фењер... А он: свећа! — А чу ли, Васка: да ли је већ преко да се на банак пошнем? А? У стомаку ти вечера игра, па хајде нека се смири.

— Није, дедице, мени је врло добро. Да седнио још! одговори малиша и јаче се прильби уз деду.

— На добро, седи! Дедо се, и сам знаш, још не спава... Њему је све једно: а седео овде а се по банку окретао... Седи, лудице.

Ноћ је била тиха и зимски топла. Целога дана падао је снег у пахуљастим праменовима и толико га је нападало, да је и сва земља и дрвета и кровови на колибама, и залеђена барска површина... све је било покривено чистом белином, те се могло помислити да се горе на небу, по ком се кроз облаке видеше јасно сјајне звездице, неко стара о земљи, те јој послао за сутрашњи празник нову китњасту одећу. Месец се или скривао у облаке који су под њим хитали некуда, те је сва земља била превучена као неким сивим одблеском, или је у њиху, брзо као стрела, бацао на земљу снопове својих бледих зрака — те би у часу по свој околини разнобојно засијали снежни кристали, док не би брзи облак поново заклонио месечев сјај.

У селу је већ давно завршена вечерња и све је поспало. После тешких пирота и каше сеоским станоницима није се спавало баш Бог зна како слатко. Оне ноћи у селу се обично сањају тешки снови. Нема ни једне колибе у којој није ма ко сањао или Ђаволове рожиће или вештичин реп. Али на оно се свет већ навикнуо, те на то давно већ нико пажње не обраћа. Пробуди се мужик, прекрсти се и све одлети као дим.

Дека Мартин дошао је већ у оне године када се јана и сан мало разликују једно од другог. Дешавало се да по читаве часове седи на једном месту, нарочито када летње сунце пригреје; седи дека, приклонивши своју седу главу, а неодређене мисли у мирним гомилама тихо се ређају једне за другима. И Бог само зна какве су то мисли! Или се присети буди каквог догађаја из свога дугог живота, и дека се добро сећа да је тај догађај био тад и тад, у таквим и таквим приликама; или му пред очи изиђе слика каква из старе, давно испричане бајке, а деди се учини да је све то некада доиста било. Ко је дожинео деведесет година, тај се нагледао сваканих чуда, тај зна да у животу често бивају и такве немогућности каквих нема ни у најчудноватијој бајци. Отуда вајда и причају старци, најозбиљније праве чуда о старим временима, а ми им не верујемо, већ само кажемо: ех, то је бајка! Због тога старци и воле најрадије да бајке деци причају, те се и не зна ко више верује таквим причама: деца или они сами....

— А ти гледај, Васка, па не дремај! проговори дека: јер што ћу онда с тобом?

— Није, дедице, није, нећу заспати!... Ја сад мислим, дедице! разгучено и са пуно значаја рече Васка.

Дека се насмеши и одмахну главом.

— Па тако и јесте, кажеш ја да си ти философ! Мисли! Где молим те. И не видиш га на земљи, а опе већ мисли!... Чудна су времена наступила. А о чему то мислиш?

— Не знам ни сам, дедице, о чему мислим. Гледам како је све бело, како месец светли а снег одсијава, како је трска око баре као зид неки, стоји, не креће се, као да спава, а у кожуху топло као на банку... И у души је тако добро, тако добро, дедице... Ето о томе мислим.

— Хм!... Лудица си ти, Васка, лудица!... О чему имаш ти да мислиш? Ни о чему, јер си ето у кожуху, топло ти је и немаш никаквих брига. Деца да мисле? Кад прежинеш оволико колико је твој дека преживео, онда ћеш, Бога ми, имати и зашто да мислиш и премишљаш...

И збиља, дека се замисли. Сетно се нечега из давно минулих дана. Било је то ти Боже знаш кад. А сећа се. Као да је јуче престао последњи удах и као да чује још, у овој тихој ноћи, како удара чекић у јекавре што се кроз поклонац забијају у јелов мртвачки сандук. И

старачко му срце закуца једнако, плашљиво, час ударајући јаче о прсиште му груди, час замирући. Деда је мислио гласно, јер је шапутао себи у браду:

— Била је твоја воља, Господе Боже, јер она јаганица није била крива... Ни по чему!... Судбина, проклета судбина! Ох... ох... ох!

— О ком то говориш, дедице? — упита Васко.

— Али та су времена прошла и никад се више неће вратити... — одговори дека и, дуго ћутећи, додаде: Ноћ је била баш оваква и месец је сијао кроз облаке као ово сад. Сакрије га облак и све потамни, а како га прође, све поново засија и као да анђели певају на небесима!... Да! Анђели и јесу певали, а пита је тада на земљи било — сачувај Боже и уклони!

С. Јовановић — На доксату

Дека се тргне. Није знао да је говорио гласно. Изгледало му је да мисли о прошлости тихо изумиру у његовој глави, као светлост далеког луча обавијена густом маглом.

— А зар си чуо моје мисли? Гледај га само!... „О ком говорим"? Ехе-хе! Ти то не мораш знати....

— Причајте ми, дедице, причајте! Љубопитљиво је навалило дечко.

— А шта је било, дедице?

— Страшне ствари, Васиљко; кажем ти: страшне ствари! проговори дека одушевљавајући се очигледно.

Наступило је тренутак када се дека није могао више уздржати од причања, па макар га за то и не молили. Обешењак Васка знао је то, јер је често умео искамчити из дедине душе по какву занимљиву причу. Дека настави:

— Каже сусед Калиник: пре је, вели, било боље. И ако смо били под спахијски робови, ипак смо имали

што у трбух да спустимо! . . . Тако је говорио само за то, што му је на раменима била врло мудра глава. А ја, видећи Васка, мислим да је боље и од глади умрети, само ако је твоја душа и савест. Да, савест да је само твоја... Тако је то! Ех! . . . Али за што . . . Па добро, де! Слушај, Васиљко, како је то било . . .

Дода погледа на месец који се баш у том трептљу појави из облака, па поче оним нарочитим гласом, развученим, загонетним, којим обично причају старци тајанствене приче из прошлости.

— Хм, да . . . И ноћ је била овака, и месец је овако сијао, и звезде су трептале . . . Кажем ти: све је било као ово сад, управо у очи Божића . . . Сећам се као да је мало пре било, — био сам с Параском опанио крај баре где је онај велики сиви камен . . . Баш на том истом месту био је тај камен и онда. Ех, Васко, како је то лепо бити камен. Лежи тако стотине и хиљаде година — на ништа. Кажи-благо, такав и остао. Само се мало дубље зарио у песак . . . Лепо је камен бити!

—Али, дедиџе, камен не осећа.

— Е, не осећа! Па то и јесте добро, што не осећа. Не осећа, па га ништа и не боли. Али слушај. Био сам, као што рекох, с Параском на обали под тог самог камена. Параска је била чудо-девојка . . . Какву је само косу имала! Ма да јој је те лепе косе чупала покојница Марса Абрамовна (строга је то била спахиница, и! и! Управо звер у женском лику!), ма да је, велим, чупала, коса је увек била и пуна и лепа. По неки пут је овиће Параска око врата, па је још и у чвор веже. Израсла девојка, образи руменi, усне — вишње, а очи као оне две најсјајније звезде над прекопим торњем, видиш! Такве су биле очи у Параске. Али тада ни твој дека није био ово што је сад. Био је стресит младић, а девојке су говориле да је и леп, а ја мислим да нису лагале, јер се нису једној од њих заруменели образи када би га у очи погледале. Волео сам Параску свом душом и и она је мене исто тако волела . . .

— А шта то значи, дедиџе?

— Волети свом душом? Ево шта значи: за онога ког волиш дао би и живот, скочио би и у ватру и у воду, без њега месец не светли, звезде не сијају, сунце не грије. Ето шта значи *волети свом душом*. Били смо обоје млади. Та ја сам тек био двадесету узео а њој још није било ни пуних деветнаест. Били смо се познавали не тек од јуче или од пре месец дана, само смо то крили . . . Јер кад би, сачувај Боже, знала о томе Марса Абрамовна, косе би јој одрезала, а мене би послала у војску, у регруте... Свирепа је то жена била, царство јој небеско, али — иртања се не суди . . . На страшном суду судиће се и њој и нама свима . . . За то кажем ја Параски: чуј, Параска! Сутра почињу месојеђе, а ова наша ствар већ дуго траје; за то треба прошелити сада шта ћемо и како ћемо... А мене Параска загрли: „Мој нили Мартинићу! Боље и не помиши о том! Синоћ је кључарица Јендоха чула од наше, да ми је судбу већ одредила!“ — Како одредила? „Тако, одредила! — говори Параска, а плаче и дрхти. — Одредила. Чим, вели, наступе месојеђе даћемо Параску Трофиму кочијашу. Здрави су обоје; биће порода... Јер, вели, Трофим толико лапиџује да је већ додијао свему женскињу на спахилуку, а Параска ће се обесити тек на кон о врат — да ћемо се сви изненадити!“ — Плаче Параска, плаче... А ја, како то чујем, зашкргућем зубима! — Тако ме је то увредило и заболело . . . Да ми отму девојку? Да ли је то могуће! И ком да је дадУ? Трофиму! А шта је тај Трофим? Пијаница и разбојник! Убиће је, са света ће је уклонити?... Разгневим се и споро побесним, али после почнем и размишљати. Било ми је већ прекипело у души, па се почело таложити. А прекипи, чедо моје, прекипи од муке, јер знаш да ниси свој и да неће бити како ти желиш, већ како она хоће. За то решим с Параском да сутра, како се Марса Абрамовна на цркве врати, одемо обоје и да јој се пред ноге бацимо, па да тако пузимо докле год јој не омекне камено срце. Мислили смо да о светлом Божићу, кад анђели на небу славослове и са звездом волхви путују, неће бити такног човека чије срце неће омекнути, па било ма како тврдо . . . Тако смо мислили.

Дода ућута уносећи се мислима у своје успомене. Васиљко нестрпљиво пронуца под кожухом: На онда, дедиџе? На онда?

Дода опет настави: — Тако и урадисмо. Дође и сутрашњи дан. Пођем с Параском кад се Марса Абрамовна вратила из цркве. Мало причекасмо. Дође поп с крстом, и ђак с њим; отпеваше „Дева днес рождаст“ и честиташе, па онда одоше у сеоске колибе. Баш у то доба уђосмо и ми. Уђосмо, кажем, ја и Параска у трпезарију, где је на дугачком столу било пуно јела: ту и прасе, и кобасице, и ћурка и снега и сланина. Од куда знам онолике храбрости, ни данас нисам довољно паметан! Кажем ти, била је звер а не жена; могла је човека, без околишења, и на смрт осудити, јер није само једног осудила! Уђосмо ти ми, на њој пред ноге; надесмо и лежасмо као у праху! — Шта је то? Како сте смели? Ко вас је пустио? — А ми ћутимо, онемели — језика нам осећамо. Али се на посљетку прибрасмо и проговорисмо: „Мајко — рекосмо — господарице наша, не убијајте две хришћанске душе једним ударцем: не дајте Параску Трофиму — убиће је, пребиће је! . . . А ми се, господарице, већ давно познамо; само смо чекали Христово Рођење, па да вам, милости наша, пред ноге паднемо и умолимо допуштење“ . . .

— О, Боже мој Господе! — с дубоким уздахом настави дед после трептутног ћутања. — И све је тако било у истини, све . . . У данашње време не би веровали том, а све је тако било! . . . Јест, било, Васиљко!

Васиљко промоли главу испод кожуха и упалшено гледа у свог деду. Очи му као да говорише: „Зар све? А даље?“ — Страх, да дед не прекине баш на том месту своју причу, сијао је у његовим умним, блештавим очима.

— На шта је било даље, дедице? упита он на послетку. —

— Даље? Несрећа! — туробно одговори деда — Господарица наша постаде у часу какву је никад не видесмо. Побледе у трепутку, затресе се, а залогај прасећине, што га је тада јела, заседе јој у грлу, а на усне јој пена се појави. Залупа ногама, а варнице јој, рекао би, ударише из очију, а танке ноздрве почеше се ширити...

— Ех шта празник! То није још ништа. Кути и слушај... Велика је злоба људска! У једном човеку може бити толико злобе колико је ни десет вукова не могу имати... Дај му само слободу за то... Не бој се лутог звера, јер имаш батину и секиру, али се бој злобног човека!... И тако моја господарица, Бог нека јој суди, нареди да нас одвуку у шталу где ћемо се нас двоје узајамно тући! Сами су се, вели, пазили, да нек се сад

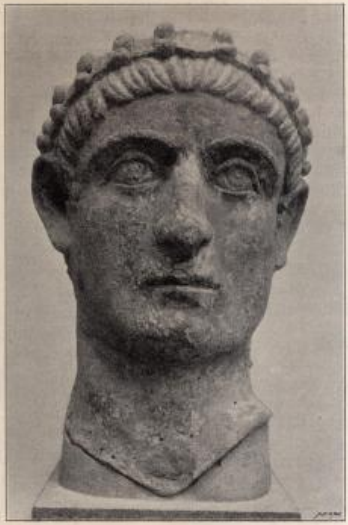

Константин Велики

„А! вели: на то ли сте се решили! Хоћете своју вољу? Зар онда кад код мене ни шсего нека своје воље? — Чули сте о мојој намери, па сад хоћете да јој се противите!... А давно се, вели, пазите? а? Ко вам је допустио да се пазите? Али ја ћу вама показати како је то кад хоћете своју вољу. Показаћу вам!... Пре свега — вуците их обоје у шталу, па на батине док ни се душа чује!"

— На такав празник? — уплашеним и дрхтавим гласом упита Василко.

сами и туку!... И да боже, ја сам морао тући Параску а она мене... Младић девојку, па још вољену, а девојка младића... Је ли то још ико чуо? Стид, срам и брука! А срце?.. Ох, и причати је страшно!.. И тако нас, Василко мој, поведоше у шталу...

— Од тог проклетог часа никада више не видех своју Параску, а Троеном као да у земљу пропаде. Говорили су, да их је обоје учитељска наша послала у Москву где јој је сви служио у кавалерији. Онде је Троеном целог свог века био кочијаш, а Параска трпела је од њега нај-

теже увреде, јер је Трофим више пио у Москви него ли овде... Тако ми паде у део друкчија судбина.

— Каква судбина, дедице?

— Таква судбина, да сам морао поћи у свињаре, то јест чувати свиње и оженити се девојком Арином... А одатле баш и почиње!...

— Знаш ли шта, Васильо? Боље је да ти даље не причам... Бога ми, боље!.. у један мах, за унука са свим неочекивано, завриш деда своју причу.

— Не, не, дедице, не! Причајте! молио га је унук дрхтавим гласом. Сав се био претворио у љубопитство и беше готов да се заплаче, ако би само дека прекинуо причу. — Причајте, дедице!

— Да причам? А мислиш ли да ми је то лако? — промуца дека Мартин тешко клатећи главом. — Ох, Васильо, сваки човек има тако тешких грехова, што као камен леже на срцу, да их никакви уздаси, никакве молитве не могу скинути са срца... Ох, ох! Али кад ме тако молиш, слушај, само немој осуђивати свога деду! Арина је била девојка смерна и добра. Догађало се да је много задиркују, а она ништа, — отрпи. Само се прекрсти и уздахне... Била је врло богобојажљива жена. У лицу није била баш ружна, али тек ни приплачна.. Мршава, бледа, мала!... Од како сам био запазио Параску и од када ме онако увреди Марфа Абрамовна, злобно сам сонма и свакоме, па опрштих и њу, Арину, још од првог дана; била ми је досадна, те је нисам могао никако гледати... Она према мени протка као голубица, а ја прек као лути звер. Пита ме: „Зашто се љутиш на мене, Мартине? Јесам ли ја чему крива? Тако је Бог наредио, па ће тако и бити!" А мене обузми бес, управо може се рећи, савлада ми нечиста сила сав разум, те на њене кротке речи бијтиком одговарам: „Ћути! вели јој: ти си ми живот упропастила! Вековати с тобом исто је што и бити у паклу!" — Бес ме савладао, па то ти је. Почнем одлазити и у ракијницу и ждерати проклету вотку... Забављао сам се и живео како сам год хтео. — Дођеш кући, погледаш смерну Арину, па те смерност њезина до беснила доведе, и како је несрећница почиње ћути, она ни беле: ћути, уздише и само се крсти... Господе, Господе!... Какав грех!.. А за што дрхтиш, Васильо? Јеси ли озебао, шта ли? А лепо сам ти говорио: иди на банак...

— Није, дека, нисам озебао... Мени је... страшно, дека! једва чујно одговори дете.

Дека уздахну дуго и дубоко. — Да, то је била страшна ствар! настави за тим. Страшна ствар!.. Ако на Страшном Суду упита судија... не знам како ћеш му одговорити. Арина ми роди кћер, а за тим и сина... Твог оца! Арина ти је била баба, Васильо. — Али ни то ми није могло умирити душу. Била ми је нрека као и пре, а тукао сам је немилице, и то не као људи, већ звереки... И косе сам јој чупао и потама газио... О, снега је било!.. Не дрхти тако, Васильо!... Шта ти је? Слушај! Једанпут, била је баш недеља, пођем у ракијницу и нађем у њој Аникеја, спахијског кувара, које тек што беше дошао од хладога господина из Москве. Састанемо се и, дабоме, добро се напијемо. Питам га ја: па како, велим, јеси ли тамо виђао Параску? А он: а како, каже, да је нисам виђао. Виђао сам је. Још ми је и казала да те питам, како живиш и шта радиш?... А како она живи? — Живи тако, вели, да по свој прилици неће још дуго... Разбојник Трофим туче је док јадница не обамре, те иде као сен каква... Несрећна јектика, вели, једе је и гризе, те ће јој скоро и крај. Трофим ће је тући калда још једанпут двапут, па ће и то престати! — Чим сам чуо те речи, подузе ме нека ватра! Постадох у часу као разјарени тигар... Вес ме свега савлада... „А! подвикнем: зар тако? зар тако?" Више нисам могао говорити!... Изручим још две вотке препечене и побегнем у своју колибу. Почнем тући своју Арину... Био сам права дивља звер а не човек... Она само уздише и према небу очи подиже... А ја из све снаге, из све снаге... Не могу се уздржати, бес не допушта... Прислушнем: уздаси јој престали а лежи прострта по земљи... Као да ме хладан ветар запахну, увидео сам, разумео и запањао се над њом... Другога је дана Арина испустила своју светлу душу... То сам је ја убио, ја!

Последње речи дека је изговорио спуштеним гласом и дубоко обори главу.

У један мах се трже.

— Ej, Васильо, куда ћеш? Куда? — изговори брижно и мучно се придиже. А Васка, као звере уплашено, искочи испод кожуха и побеже по снегу, дрхтећи од хладноће и од великог утиска што га учини дедина прича. —

— Овамо, глупаче!... Брзо под кожух!.. Озеднућеш!... никако му је дека.

— Не ћу, дека, не ћу доћи! одговарао је малиша.

— Зашто да не дођеш?... Седео, седео, па у један мах! Ах, будало!

— Не ћу доћи! Ја те се бојим, дека! дивље ужасно узвикну дете. Ти... ти си убио човека!

Деди задрхташе ноге те груну на земљу. Рука му се грчевито хватала грудй. Осетио је као да му у њих сјурише оштар нож. То је осетио само једног трепутка, а после тога није више ништа осећао... Када Карпо и Марина, пробуђени Васильковим вриском, потрчаше на улицу, нађоше непомичног деду и не могоше га никако повратити... Дека је за увек остао непомичан... Месец је још нзада светио; облаци су га покашто сакривали, али чим би прошли, поново је празничном радошћу све осветљавао, а земља се величала у својој новој белоснежној одећи; трска је стојала непокретно и „бадро„ око баре, баш као оне давно, давно минуле ноћи, када је млади и стасити Мартин стојао крај великог сивог камена и нежно гледао у сетне очи своје драгане Параске... Анђели су певали на небу.

А Васпско се завукао у баиков угао, па дрхтећи и лијући горке сузе није хтео ни о чему да зна, ништа да чује . . . Целог свога века сећао се приче деда-Мартинове.

С руског превео

Р.

Облаци

Грозна загрми! — Видик гледам: преко пола
равних
Шумни ветар слој облака по пучини гони...
И хладне му сузе теку из очију тавних.
Као срце моје када вреле сузе рони...

Раннодушни као ужас твоје судбе клете,
Ми летимо без радости, без жаљења људи!

„Ми немамо ни светиње, ни гроба, ни храма,
Без познања, туге свете, и сећања чедна,
По пространству вијемо се! — Грозе, муња и тама,
То су наша чела вечна сурова и једна!"

— И одоше. Муња сину с риком у даљини,
И расече густу таму што с' роди у ноћи.
И чудна се рика лила по бурној пучини
Као лава разјарена у безумној злоћи.

Вој. П. Бошњаковић

Под Банопим брдом

И сурова, мрачна чела, што са муња пали,
Они стројно, с грмљавином, преко пола лете:
„Ој облаци, ој путници, о ви шумни вали,
Однесите ил тућине осећаје свете.

„До брегова и планина отаџбине моје,
Где с Дунавом Сава шуми и Мораве струје,
Где у миру села плодна и градови стоје,
Где но душе задовољне српске шуме брује!"

Ветар хуји. — Они зборе: „О не плачи дете!
Ми немамо отаџбине, ни срца, ни груди:

Сумњива краљица

Драги Ристо,

Кад ти лане послах снимак лика „Косанице Мороавци, краљице српске, супруге Владисављеве", како се чита и у *И. Искри* бр. 8. (август) стр. 233, и кад ти за тим обећах написати за твој лист чланчић или белешку уз ту слику, мислио сам да ће тај посао ући доста лако. Што сам међутим ула-

зно већа у њ, тим је он за мене, лајика у чисто историским питањима, постајао све тежи. И ма како да је непотпуно и нестручно, ово што ћу ту тим поводом за твоје читаоце у кратко изложити, стало ме је више труда него по неки од замашнијих радова. Тешкоћа ова објашњене ти се одмах сама собом. Ја труда око њега не жалим, јер ме је увек у расматране српско-млетачких средњевековних односа с једне тачке, које су они досад мало проучавани, ма да ће њихово ближе познавање бацити нову светлост на поneки тренутак из наше прошлости, и допринети да ову још већма заволимо.

Наши краљеви, жупани и кнежеви ступали су чешће у сродничке везе с млетачком и другом италијанском госпоштином, него што се обично узима. Осим записа о томе по средњевековним кроникама, потврду за ово имамо и у нашим народним песмама. Занимљиво је, да у њима има више помена о удавању наших одиња за западну властелу, што се објашњује фактом, да је ових случајева било сразмерно мало, да су они бивали ређи, те се народна машта није постојано њима занимала; а чему придоноси још и карактерна одлика самих наших народних песама, да оне пре и више опевају женидбу него ли удају, — што опет има свој дубок психички узрок, на коме се ми овде не можемо дуже задржавати.

Остављајући за сад на страну друге брачне наших старих владалаца са западним одинама[1]), ја ћу ти у најкраћим потезима изнети оно што сам могао прикупити и сазнати о Костанци Морозини, која нас за данас нарочито занима.

Колико је мени познато, о њој нема готово никаква помена у нашим историским делима. Оно што је о њој писао Госп. Архим. И. Руварац још год. 1868. у *Матици* (стр. 386—387) у чланку „Краљице и Царице Српске“ готово је заборављено. У нашим Летописима није о њој забележено ни сачувано ништа. Не постоји никакво предање, које би се за њу везивало. То ће јамачно долазити од туда, што муж њен Краљ Владислав није играо никакву значајнију ни политичку ни културну улогу, која би у нашој прошлости обележавала какав знаменитији и истакнутији тренутак. На народној машти пак она није, поред овога, остављала никакав посебни отпечатак с тога, што њено порекло није наш народ ни у колико могао изнаћи: и пре и после не било је на нашим владалачким дворовима млетачких и других западњачких одиња. У Млецима је већ другачије: тамо се и у народу и у госпоштини одржала трајна и доста жива успомена о овој одиња, још и данас чувене породице Морозинија која је негдашњој „краљици мора“ дала четири дужда, Риму два кардинала поред толико других знаменитих људи по свима гранама у своје време тако развијеног млетачког живота. Чак у картама за играње она има своју представницу с песничким геслом „Anche in donna tal' hor fortezza alligna.“ *) О њу се отимају и разне гране ове старе породице: тако данашњи инез Самоса, Мавројени-Паша прибира о њој већ од дуже времена податке.

Костанца није нова краљица изнењу одина из породице Морозини. Год. 1276. оженн се Отеон, син Андреје II, лепом Томазином Морозини, и из овога брака је био Андреја III, који је за тин под надимком „Млечанин“ владао неко време у Угарској уз приномоћ своје матере и једног од својих ујака. — У књижици *Tre documenti della famiglia Morosini* и т. д. коју је познати проф. Фр. Нарди објавио год. 1840. у Падови (приликом удадбе једне Морозини), читамо на стр. 9 — 10 ово: „Друга краљица је била Костанца (1293). Отац јој Михаило (Албертинов син) васпитао ју је у оном узвишеном духу, који као да је владао код Морозинија у сва времена. Удата за Владислава краља Србије, сина Стефана IV краља Угарске (sic!), она је свога мужа учила да се бори с ударцима зле судбине, да се на и с мањом снагом брани од непријатеља, и да подржава хришћанску веру, која је тада била у великој опасности. Времена су била доста несређена, те је краљ био принуђен да непрестано ноју̂је. И није имао да се бори само с туђинцима; у самој његовој краљевини, шта више на самоме двору распиривао се често огањ раздора, и долазило се до метежа. У више махова је изгледало да ће се изгубити добра ствар двора, која је у исто време представљала и интерес вере и улуђености, те је и сам краљ у слабодушности почињао очајавати. Али је у грудима великодушне Морозини било хрибро и непобедно срце њених предака. Она се никад није колебала. И кад би опасност постајала неизбежна, притицала је за помоћ Свевишњему, који добрима и несрећнима свеједно помаже. Сирт њена била је огромна несрећа за краљевину, која је, остављи без онако јаког маслона, почела да се распада и пошла к пропасти. Име Костанце Морозинијеве било је за дуго у великој части код Срба.“ — Споменитављајући за тим брачни уговор између ње и српског краља (стр. 15—16), Нарди вели, да се његова изворна приобитна исправа изгубила, и да је ово само превод, али извесно основан на правом изворнику и стар.

Ми ћемо тај уговор споменути онако како је записан у књизи V *Зборника Discendenze Patrizie* (стр. 214) који се чува у Општинском Музеју (Museo Civico) у Млецима, где се налази и Костанцин лик. Ту он гласи:

„Nel nome del padre, del Figliolo e dello Spiriet „Santo, Io Vasilio per la Dio grazia Vescovo Bascinense, „e Vassallo e servitore del Sigr Re Stefano e Vito Bo„balevich di Ragusi, commessi del Sigr Re Steffano e della

[1]) Видети о овоме: *Molmenti P.* La vie privée à Venise. Мајнц 1895, I део, стр. 116—119. — *Hora*, La Dogaressa di Venezia, Torino 1384. — *Sansovino* Francesco, Venetia città nobilissima, descritta in XIII libri Мајнц 1663. као и његову кроннку.

*) На карти уклоп дужда Енрика Дандола, жене Стеванна Пресвећанска, краља Расије (Рашке-Србије) читамо други, опет карактеристичан стих: „Tanto può, tanto val femineo sperto“. За ну се у Млецима држи да је призналгала да Пресвећанци добије од жене краљевску круну. — Видети *Vedri* E. Storio intime di Venezia Repubblica, Venezia 1893. стр. 194.

„Signora Regina Cattarina e del figlio loro Sigr Vladi„slao a queste cose mandati ed istrutti, promettiamo e „giuriamo a nome del Sigr Re Steffano e della Siga Re„gina Cattarina e del Figliolo loro Vladislao sopra le „nostre anime al Sigr Albertino Morosini avuncolo de„Sigr Re Ungarico ed a Michiel figlio di quello che il „Sigr Re Steffano e la Siga Cattarina tolgono Costanza „figliola di Michiele per suo(!!) figliolo Vladislao per „legitima Donna e che il Sigr Vladislao la torrà per legi„tima Donna e secondo che hà parlato il Sigr Re Stef„fano col Re Ungarico s' adempiano le nozze; id est che „tolgono Costanza figliola di Michiel per Vladislao figli„olo del Sigr Re Steffano et etiam secondo che parleranno „tra loro e nel termine che dicono promettiamo e giuriamo „ne Santi Evangelij esopra l'onorata croce nell' anima del „Sigr Rè Steffano e della Siga Regina „Cattarina e del „Sigr Vladislao Loro Figliolo e nell' anime nostre, che „Essi vogliono il tutto adempire e tener fermo in secula „secularum — amen.

„Item che ancora confermera tali cose il Sigr Re „Stefano e la Siga Regina Cattarina e il Sigr Vladislao, „di nuovo con giuramento secondo che nelle predette let„tere è descritto, e acciò fossero scritte in servio e in latino „e sottosigillatte, furono consegnate a noi. E perchè fosse „data fede a questo, secondo che sono scritte di sopra „abbiamo imposto ad Antonio notajo che descriva in latino „e ad Abracito prete del Re che le descriva in servio e „ne faciano scrittura Patente e Sigilata.

„Queste cose furono fatte in Venezia nel Gran Pa„lazzo del Sigr Albertino Morosini al che furono testimo„nij M-r Brixa Vescovo di Trieste e frate Jacopo da Roma „dell' ordine de Predicatori, eletto vescovo di Creta e „Ruggier Morosini e Teofilo Morosini e Gian Paolo dalla „Fontana da Ferrara e M-r Marco Michieli e M-r Gio„vanni Zeno Veneziani.

„Questo ha scritto Abavisto(!) Prete del detto Rè „Steffano nell'anno della natività del Signore 1293 = „Ind-e 6°.“ [1])

Шта из овога уговора видимо? — Да су властелинци и повереници српског краља Стефана и краљице Ка-

Скопље и Цар-Душанов мост

тарине и сина им Владислава, Василије епископ Рашке (по моме читању *Rascinense*) и дуборовчанин Вито Вобаљевић закључили у име својих властодаваца, потписали и заклетном утврдили уговор с Албертином и Михаилом Морозини, по коме српски краљевски супружници просе одн. узимају за сиоху за свога сина Владислава Костанцу Ми-

[1]) У *Нарђеја* је Basilio ... Bassinense (у једном другом рукопису Boscinense)... Rebalerial ... Uladislao ... Caterina ... Re di Ungheria ... tolgono C. ... per sua figliuola ... la terrà per legitima moglie ... si adempiranno ... torrano C. figlia ... di Michiele Morosini... e perciò ... le quali sigilate ... a queste ... che le scriva ... e che Abracito prete le ... Brixa Vescovo ... Abracito ... nel mese di agosto, nel di 24.° У рукопису истога музеја *Memorie storiche appartenenti a Tommaso Morosini, madre di Andrea III re d' Ungheria il Veneto* ... racolte da varij degni autori et accreditate cronache, налазе се овај уговор такође, ну с неколиким јединама разликама (које ће упућивање на то, да је овај рукопис старији) и додатком на крају после датума, „di servio fu tradotto in volgare,“ што код Нарђија такође осуђева-

хаилову кћер. Ту се даље вели, да су унутрашња писма српских повереника написана латинским и српским, те је с тога наређено да се и овај уговор напише на оба ова језика. Све је ово учињено у Млецима 24. августа год. 1293. пред сведоцима који се поимснце рећају.

Ову нашу „Стојанку“ ја сам, као што видиш у наслову, назвао *сумњом* краљицом. Та сумња је у мени ухватила корена прошлог лета у млетачким архивима *прво* с тога, што о томе браку у многим латинским хроникама нема помена (докле се с женом Стеваном Првовенчаного често срећемо), а *друго* и за то, што је и сам Марко Барбаро (поменута књига лист 208). који тврди да је видео изворну исправу „come Ladislao figlio del Rè Steffano *tolse* per Moglie C. M... del 1293 a dì *14* agosto“, дешавтован на неки начин или бар у забуну доведен делом **Historia Maurocenorum Venetorum procerum ab exordio gentis** (Studio et opera Theodori ex comitibus *d'Amadeu Amadei* итд. *Venetiis MDCCII*, где се (кн. II) чита ово: „et un altra scrittura come Ladislao [1]) figlio del Re Stefano *(Regis Stefani Ungariae*, non *Regis Stefani Serviae)* tolse per moglie C. M... sic ut Stephanus Hungariae Princeps Thomasinam... et *Ladislaus Hungariae Rex, Stephani Hungariae Regis filius* Constantiam Maurocenam... sumpserit in conjugem, quae distinctio recte menti inculcanda ad cognitionem.“ Најпосле се и пред самим текстом брачнога уговора који смо овде исписали, налази најпре генеалошко стабло породице Морозини, после кога код имена *Костанције* има ово објашњење: „In Ladislao figlio di Steffano Re de Servia ad istanza di Albertino avuncolo di Andrea Rè d' Ungaria, *al quale poi il dt-o Ladislao succedette nel regno(!!?)*. Сам Нарди, као што су читаоци мало час могли запазити, држи да је овај Владислав био син Стевана IV. краља Угарске. Из свега се овога види јасно, како је под самих млетачких хроничара и писаца доста велика забуна о томе: *ко* је управо био тај Владислав, за кога се удала или имала удати Костанца Морозини. Уз то долази и околност, да је сам лик ове краљице дело много познијега времена, по свој прилици из друге половине XVI столећа, према томе прилично произвољнога, ако не са сним сунђером порекла. Нарди међутим прича (и у томе је потпуно усамљен, а за сад се не може проверити ни истинитост причања му) чак и о појединостима из живота ове краљице, обележавајући је несумњиво као српску.

Сву ову неизвесност разјасниће јамачно наши познати историчари: Руварац, Ковачевић, Јовановић и Станојевић. Нека се међу, смртног, допусте овим поводом још само неке напомене:

1, По истраживањима, вођеним помоћу мога уваженог пријатеља проф. Карла Малаголе управника државног архива у Млецима, није се могло утврдити, да је у дато време службовао у томе граду *Antonio* notaio de Venezia.

2, По Гаруссу (Series Episcoporum, Ratisbona 1873), чијега се имењака држи и Јабел у својој Hierarchia Catholica (Münster 1898.) епископ тријантски био је од 19. априла 1287. до 20. новембра 1298. неки *Brisa* de Topo.

3, Што се тиче „брата Јакова... племенитог српског краљевића“ вели Корнер (Creta Sacra, Venezia 1755 кн. II. гл. 42—43) не упушћује у ред критских епископа већ ни с тога, што је онда критски митрополит био *архиепископ*, а не епископ.

4, Дубровачка породица Бобаљевића (пореклом из Цавтата) имала је више одличних представника на дворовима наших владалаца Средњега века. Једном њеном потомку намењо је *Luccari G. P.* своје познато дело: *Copioso Ristretto degli Annali di Ragusa* Та је породица, жали Боже, већ поодавна изумрла. Лукари међутим истиче нарочито једнога Вита Бобаљевића, који је почетком XII столећа живео у најбољим односима са српским нретстанским кнежевима. За тим су познати Бобаљевићи Михаило и Никола из доба Немањина. — Причајући међутим о смрти краља Милутина, Лукари (стр. 63—64) износи како је „Владислав дошао у омразу с народом, и нападнут од Уроша слепог... прибегао у крајњој нужди, *као што му је био обичај*, саветима Вита Бобаљевића, који му је више пута био од помоћи повцем“. Пада у очи, да овај писац не помиње суделовање Витово у женидби Владислављевој.

5, Год. 1323. (24. октобра) препоручује један Владислав своју децу al *parente* de Reame conte de Rangia Lodoico *Mauroceno* et judici et consilier od a tutto lo comune de Rangia *(Пушић*, Споменици, кн. II стр. 4).

6, Немам при руци довољно наших историских споменика, да бих могао утврдити што подробније о епископу Василију и о Абрачиту свештенику краља Стевана.

7. Проф. Монтиколо уређује ново издање Санудових Биографија, и у њима ће можда наћети и нове податке о Костанци Морозини. Марин Сануто је још год. 1535. прибележио горња брачни уговор у својим *Vite dei Dogi*, које су први пут издане у кн. XXII Мураториевих *Rerum Italicarum Scriptores*, што се сад прештампавају.

Рим, Јуришм, 1902.

Др. М. Р. Вешић

---

[1]) *Tassini* Giuseppe Curiosità Veneziane, Venezia 1887, стр. 486, говорећи о породици Морозинија вели ово ими Костанцинога мужа Wladislao Re di Servia, као што је записано за сада.

Арнолд Беклин

— влад. р. петковић —

(свршетак)

V

Религиозне слике у Беклиновом сликарству: Pietà, Скидање с крста, Пустиња, Пустињак - покајник, Ход у Емаус, Бог увређе Израиља у раj.

Шаљиве слике Беклиновог сликарства: Јахач воде рату, Кентаур у ковачници, Сукоб у купатилу, Свети Антоније предводи свињама.

Велика револуција, која је уметност ослободила окова прошлости и извојевала јој слободу, донела је и религиозној уметности самосталност, независност од традиција и од конвенције. Ни у једној пак грани уметности нису нови и самостални радови са толико свесне дочекани пао што је то у религиозној уметности. Конзервативни дух човечји, још непрестано отрован предрасудама прошлих векова, са неповерењем предухрета све одбијају. Слика постаде предмет подсмеха. Знали су је дугом, јер се преливала у свима дугиним бојама. Осетљиве очи критичара, који имађаху јаче осећање за лепоту него за истину, јако су боле повреде естетичке форме. Па ипак они нису имали право. Многи су уметници нашли своју снагу у представљању онога дивљивог догађаја из Светога Писма, ну нико га није умео као Беклин представити тако истинито и у најплеменитијем смислу религиозно.

Pietà. Суморни облаци, само на једноме месту просијава небо. На облацима главе анђела. Лево плаче један плави анђео дечачких година; десно стоји једна привлачна девојчица узнемирена погледа. Један анђелчић трља очи рукама, други се надвио из облака и гледа ожалошћеним погледом. Светлим отвором неба журно хита један суморно одевен анђео; десна му се рука још задржава на облацима, а леву је са пуно саучешћа пружио. Доле на земљи био гроб, у коме укочено лежи Христос. По њему се прострла Богородица, крупна женска фигура, умотана у бели огртач. Лева јој рука почива на глави Христовој, а снажним прегибом десније стеже она руку Христову.

Пиротска Тврђава

што прелази преко скучених прецепата, које је црква наметнула уметности, и не допушта да се изиђе из узаних граница, у којима је уметност толико столећа била спутана. И Беклинове слике, у којима је покушао да илуструје неке сцене из Светога Писма, биле су међу свима сликарским радовима његовим најјеснје нападане. На Бечкој интернационалној изложби слика његовој Pietà беше одређено место изнад једних врата, место, које се даје само оним уметничким делима, која се из милосрђа не

Скидање с крста. Дирљива сцена из Новога Завета. Ту је Јосиф из Ариматеје, Никодим, који тело Христово узима у бео покров, Марија мајка Христова и Марија Магдалена, коју теши апостол Јован. Најдирљивије је представљена фигура Богородице, која обема рукама боно притискује своје лице борама избразданo. На свежуранom лицу Јосифа из Ариматеје чита се телесни напор и тежак душевни бол. На лицу Никодимову изванјска је туга, тешки очај огледа се на лицу Марије Магдалене и акрање и

бол у апостола Јована. Плаво-зелена халина очајне Магдалене, у талласастим превојима, посута звездама; црвенкаста халина Јованова; зелена трава, прошарана цвећем; сив тон ваздуха; тамно-зелени кипариси у позадини и беле куле Јерусалима, што светлуцају у далини, дивно се сливају у једну хармоничну целину. Овде је Беклин, као у *Битки Кентаура*, још једном разрешио тајну, да са мало фигура даде утисак читаве гомиле. Ових пет фигура дају утисак целе верне пастве искупљене око Христа.

Пустињак. Пред улазом у своју ћелију стоји један стари пустињак, одевен у грубо одело од сукна и пред статуом Мадоне свира на својој виолини вечерњу молитву. Детињски поглед, још једнако свежи образи укаљрени седом брадом, и дуга бела коса показују да старац никако није познавао страсти. Лагано поклачи он гудалом преко струна и стоји као она калуђерица из средњег века, коју нека непозната мушка доводи у екстазу, те, заборавивши на цео свет у небеском сну свом, од векова се моли Богу у разрушеној цркви. Већ од толико година нема старац за Богородичину слику усрдијих поздрава од свога цвећа и чистих звукова. Ну не радује се само Небеска Царица побожном човеку; зауци његове виолине домамили су и друге госте. На ружичастим облацима лебде мали анђели. На полу-разрушеном зиду ћелије стоје два анђела: један дечко плаве косе, који се задовољно смеје старчеву свирању и једна црнокласта девојчица сапалачких очију. Треће враголаст ији анђелчић подиже се на врхове од прстију и вири кроз један отвор на прагу. Ну старац продужава свирање и не опажа ништа око себе. Од неописане су лепоте и драži његова простодушна и блага силуета, побожно држање његово и деликатни колорит целе слике.

Слика побуђује оно осећање, које католичка деца имају, кад се намести Божићно дрво, а мајка им, пре него што се врата отворе, запева: „Stille Nacht, heilige Nacht.“

Пустињак-покајник, за који је, по речима грчи Шака, служио као образац Тицијанов Св. Јероним. На окомку једног стрменог брега клечи пред крстом Спасителa полунаг пустињак. Изнад његове главе лете јата гавранова, гачући; између дивљег дрвећа, што се око њега подиже, тужно просијава један део плавога неба. Све је озбиљно као и тешки и очајни бол у грудима његовим. Са каменјем у руци шиба он своје грешно тело и тиме испаштa своје грехе.

Ход у Емаус. Вечерњи пејзаж. Бура беснн. Врхови снажног дрвећа дубоко се нијају, а небом се гоне тешки облаци, кроз које се пробија суморна вечерња светлост. Цела природа стреши у страху од кога се леди крв. Христос са своја два ученика у овој револуцији природе. Високо горе стоји жељени циљ отпочинка. Често се окрећу, како ученици говоре: „Остани код нас, Господе, јер настаје вече, а дан је већ превалио.“

Бог уводи Адама у рај. Каменит предео. У далини један раскошан пејзаж. Пред нама не стоји ни Јехова Старог Завета, ни Бог Отац, који је човечанству послао Спаса, већ „драги Бог“, како га осећају деца и народ. У зеленкастом оделу, посутом звездама, брижно обухвата он десном руком своје тек довршено дело. Он га се дотиче тако нежно, као да се боји да га не скрха. Левом руком показује он Адаму рајски врт и даје му поуке. Адам није сваћен ни као слика Господа, ни као праотац једног дуговечног поколења, већ као трошна грудa земље, која је само добила форму. Тешких удова и тешких појмова стоји он непомично и као још неразумни малишан гледа уништио свога творца.

Овај тако патетичан уметник у друга своја дела унео је тако слободан и тако ведар хумор, да у овом чисто немачком жанру, уметност немачка нема ништа да му стави упоредо. Њену, истина, не беше непозната никаква емоција душевна, од израза бола па до милина хучне веселости, али се ненадмашан показује онде, где велику моћ карактеризања ставља у службу божанског хумора свог. На крају Беклин у својој уметности није хумориста. Он се ту показује као човек изврсна расположења и онаке веселе нарави, каке може бити само права природна душа.

Нак лови рибу. Обала морска покривена разнобојним лагума, високим дрвећем, стенама. Ту два нага лове рибу. Један стари наслоњо се на дугачку мотку своје удице и подругљиво се смеши: његов млади колега уложио је у своју мрежу једну најаду. Под тешким бременом повија се прут мрежин и крха се. Једним ударом свога репа могла би ова пола риба и пола жена однети собом у воду и прут и мрежу. Дивно је наслikани престављени израз најаде, која зна, по коју ће цену искупити своју слободу.

Кентаур у ковачници. Један кентаур дошао је у сеоску ковачницу и показује своју болесну ногу ковачу, тражећи од њега да одреди дијагнозу. Збуњено и са сажаљењем смеши се „лекар“ и сложе раменима. Зачуђење и преплашење сеоске жене и деца дотрчали су овамо и радознало посматрају у нови пек залутали изданак античке романтике. Беклин је у шали обрашавало слику: Једном се појави у Туркестану сточна зараза кошта, од које је оболео и јунак слике са коњским ногама.

Сумња у купатилу. У плаво-сивој води проширли се раскошни мозаик пода, на коме се шљућурила нага и дебела лепотица; пар скупоцених обоца у дугачким, истегнутим ушним шкољкама њени сва је одећа њена. Обожаваоци њени прикрали су се и са похотљивим изразом на лицу гледају лепотицу преко једног црвеног вида. Ту је привсепетник, који се крије у скупоценој тунини жуто-црвене боје — недостатак телесне пунобе надокнађује пата. По Сузанином преплашењем очима глупа израза познаје се, како она осећа ради милована пружену руку „смиреног“ духовника, и како је не види. Поред духовника је његов пријатељ упалих очију. Мислило се, да је слика алузија на неке савремене личности.

Свети Антоније придикује рибама. На једној морској стени стоји светац и држи придику рибама, које радознало извирују из воде. Сасвим позади види се затворена

прквица. Ту је ајкула, која је лицемерно прекрстила пераја и погледом пуним побожности посматра проповедника. — У доњем делу слике представљено је дејство проповеди свечене: у непровидној води морској прождире ајкула мале рибе.

VI

У тежња да своје идеје што јасније и што изразитије исказе у складу линија и боја, сликар мора беспрекидно изналазити подесне начине и прикладна средства. Није само довољно, да он може слободно руковати кичицом, да уме тачно и верно репродуковати природу и предмете у њој. Није довољно, да једно око, које се удуби у његову слику, открије свуде и у свакој појединости сву снагу једне поуздане руке, него ово треба још да осети, како је хладној материји удахнут топао живот. Оно не треба више да види линије и боје, него карактере и мисли, који говоре као жива бића.

Ако се обазремо на све оно што је Беклин створио, ми се на сваком кораку сретамо са једним стваралачким генијем, који је вечито стварао ново и ново, а никад се није заморио, нити је клонуо. И ако се слави као творац модерног колоризма, није он ипак у третирању својих слика полазио од боје него од простора. У сликама свих епоха своје делатности он се једино руководио тежњом, да постигне што је могућно јаче просторно дејство. Покрет простора, дубина простора, просторни ред чине најзнатнији део студија његових. У беспрекидној тежњи, да у уланом оквиру, који му је стајао на расположењу, даде јасан облик простору, у коме се крећу предмети његових слика, прибегавао је он најсавршенијим средствима. Огромна висина, на којој кентаури, у дивљој усамљености, оглеђају своју снагу, постаје тако очигледна, кад се баци поглед на сивушне кипарисе, који дубоко доле у долини, шибани буром, повијају своје главе. Према дивовском расту Прометејеву постаје и сувише милене стене, наслагане једне на друге, кад се погледа на оне, сасвим доле усађена, маслинова дрвета.

Необично фино осећање композиције показује се у свима Беклиновим сликама. Један летимичан поглед довољан је да открије све појединости, које тако складно допуњују целину. Ено како поток, што протиче кроз ливаду која се смеши, дели слику у два дела и тиме олакшава преглед свих појединости. Он у *Јесењим мислима* просеца пољану, на којој стоји једна женска утонула у мисли, а у *Летњем дану* жубори кроз сред цветне ливаде. Ено како се у средину ставља мотив, који даје обележје целој слици и тиме се највише истиче оно што треба да привуче пажњу и да олакша преглед простора. (Смрт у непроменој слици; Дафнис у *Дафнис и Амарилис*, *Прометеј* и др.) Ено како строго симетрична диспозиција слике поступно повлачи поглед са обеју страна на средину слике. Она је потпуно остварена у *Мртвачком острву*, где се острво подједнако далеко од ивица слике са обе стране диже у висину; у *Песнику и сликарству*, где мала подоскока сече слику у две потпуно равне половине у *Vita somnium breve* и у слици *Вепар*.

Дубина простора изражена је сигуде веома интензивно. Поток својим перспективним пругама одводи поглед у дубину. Да би нам се створила илузија дубине, једна алеја растова и платана води у мрак *Светога гаја*. У другим се сликама пред нашим очима простиру ћилими, проклечала цвећем: у перспективном помицању њиховом даје се представа о томе, како се простор далеко у дубину протеже.

На сличне илузије срачунено је и одсецање слике. Дају се само делови предмета и они треба да потенцирају осећање простора, јер предмет, у слици приказан, постаје мање занимљив због оног што изнеси, колико због онога тајанственог, што остаје неисказано, а што фантазија има да погоди и да допуни. У слици *Тугање у шуми* Беклин даје управо толико од одсечених стабла, колико је потребно да се изазове импресија једне огромне шуме. Утисак тајанственог и чудноватог још се повећава тиме, што једнорог, који кроз ову шуму иде, дакако скоро до саме ивице слике. И на многим другим сликама оквир дубоко одсеца слику. Хоризонат је сужен, сведен на најмању меру или сасвим одстрањен. Поглед се више не губи у широком простору, већ безвољно пада на фигуре, спутане у тако узане границе.

Особиту љубав Беклинову према створовима полу-животињским и полу-људским чине разумљивим и преимућства у форми и у боји, која оваки облици имају изнад нормалних облика. Један рибљи реп, који се прелива у бојама, са изврсним линијама својим, пружао је више уметничких детаља него просте линије човечјих ногу, и то је врло много опредељивало уметника, да се радије послужи облицима ове врсте.

Поменули смо, како је Беклин у третирању својих слика полазио од простора. Ну да даде облик простору, њему је боја послужила као најмоћније средство. Ваздух, што испуњава простор између предмета и ока, ослабљава зраке на њихову путу од предмета ка оку. Контуре предмета постају или јасне и оштре или нејасне и нагловите. У влажном ваздуху Холандије оне ће бити нејасне услед непробојне магле која се у ваздуху вечито креће, а сасвим ће се друкчије показивати у ведром зраку равнице реке Арна, где се линије на просторне хоризонту јасно оцртавају, а предмети се у прозрачноме ваздуху указују разговетно у сваки облицима својим. Варијације боја на једној такој раздаљини предмета од ока, поступни прелази из једне боје у другу, чине најглавнији део студија једнога сликара. Ову ваздушну перспективу зна је Беклин увек представити у инансима разних тонова боја.

У употреби боја надвијају се код Беклина две периоде. Он је прво био пленериста. Тежња за проникнењем сликарском репродукцијом природе, нарочито уочљива за XIX век, налази свој врхунац у пленеризму. Он даје дејство простора, сликајући ваздух, који овај простор испуњава, а сврха му је, да предмете представи онако, како се показују под пространом површином неба. Неки у плен-

ериjану разликују три форме: сликање у ваздуху (Luftmalerei), бело сликање (Hellmalerei, peinture blanche) и сликање на светлости (Lichtmalerei).

Право је само оно прво схватање ваздушне перспективе. Да се представи удаљеност предмета, није довољно само их ослабити боје, већ их треба сликати и у оним бојама, које им даје атмосфера. Ове варирају са жестом и добом дана. Јутро поспа природу пурпуром, вече доноси испарења загасито плава, која као вео падају на брегове и шуме.

Да би изразило ефекте светлости бело сликање неша у све боје белу боју. Да ли је могућно на овај начин произвести утисак светлости у једној слици? Док природа има своју потпуну ноћ и интензивну светлост дана, сликарство у једва различним тоновима може да представи сунце, месец и сенку. Разлика између најчистијег белог и најдубљег црног на једној добро осветљеној равни слике није ни приближно тако велика, као између једне сенке, сунцем обасјане стене и сенке једне шуме. На њих и својим ограниченим средствима може сликар приближно да даде све ефекте природе. Довољно је да пропорцима градације сваког тона и да их задржи на платну. И ако светлост његове беле боје није ни издина онако интензивна као боја рибњака, на коме се рефлектују сунчани зраци, ипак ће нам ипак дати утисак рефлектована сунца, ако, као у природи, између овај рибњак десет, двадесет, сто пута светлији од предмета, који су око њега. Беклин се трудио, да у колико је могућно објективније и ближе дође овим степенијама природе. Уз то је тражио средство, које допушта примену тако ретке боје, да се проиђи бела основа, како би изгледало, да боје светле као у сликама на стаклу. Други учаху увек качицу у бело, пре него што узму једну боју, у тежњи да насликају светлост. Сви су њихови тонови боја покривени белкастим слојем који даје утисак сјајности.

Ну ни бело сликање није у стању насликати светлост. Уметници излазе данас из својих атељеа, у којима су предмете сликали само у извесној светлости, не познајући светлост дана, па се стављају en plein air и сликају предмете онако како их виде. Ако реолеис једнога дрвета баца зелену светлост на ма какав предмет, он ће бити насликан у зеленој боји, јер је тако и у природи. Турнер је био први, који је запазио све ефекте атмосфере на зраке и боје. Код Монеа је светлост плава или топола белих као сребро, блудо љубичаста над водом која се пуши у магли, црвена око стогова сена, клизи у разноврсним бојама снежном површином, коју дрвеће шара својим сенкама, прелива се у призмама на полима покривеним инеи, те у блеску недрота јутра свака травка личи на цвет, а сваки цвет постаје најскупоценији драги камен. Сликари светлости пак деле се у две школе. Једни концентришу светлост на један предмет у толикој мери, да не можемо да гледамо у њ. (млади мајстори шпански), а други разлажу зраке и труде се да даду све нијансе једнога спектра.

Овакви натуралистички колористи, какав је остварен у пленеризму, преовлађивао је код Беклина у целој Шаковој периоди, све до седамдесетих година прошлога века. То су најважније опсервације о промени боја под утицајем атмосферског живота. Његов *Пан у рогозу* са чувеним сунчаним пегама и ореше у Ведекиндовој вили биле су за Немачку право откриће.

Од боравка Беклинова у Флоренцији на, у главноме, све до краја његове делатности јасно се опажа одступање од ових пленеристичких принципа. Ведра атмосфера Флорентинска имала је, свакако, утицаја на колористичке последе његове, а и кватроченистете стајаху му пред очима са својим дивним и симпатичним бојама (нарочито Сандро Ботичели). Нада све то ставља Беклин и своје боје у службу утиска, који хоће својом сликом да пробуди. Симболиста и импресиониста, какав беше, он својим симболима не даје само форму већ и боју. Као што природни облици служе за одећу, у коју се облаче идеје једнога уметника, тако и боје имају да буду израз извесног расположења душевног.

Пејзажи Беклинови производе увек неке утиске, буде извесно расположење душевно. Да се слики обезбеди одређени ефекат, који она треба да изазове, Беклин је прибегао с једне стране упрошћавању форме, а с друге стране појачању боје. Он слика бојама, које су, тако рећи, налијевене сунцем; његова вода блешти; површина морска личи на отледало, а тела као да се купају у сунцу и у светлости. Уз то се он мање обзирао на природну тачност него на потребу постигнућа извесног утиска. У једноме од његових најлепших пејзажа *Пролетњи дан* налазе се осетна одступања од природне истине. Сребрнаста стабла тополе тако су оштро посматрана, тако су уметнички представљена, да се чисто осећа, како се њихова кора надима утицајем пролетних сокова. Ну и оно дрвеће, које се диже на плавог отледала воденог, представљено је у истом тону, као и оно које се слободно уздиже у чист и ведар зрак.

Усред иртлота пленеризма и натурализма Беклин је имао путеи, који је сам себи поставио. На томе путу није се он ни за часак поколебао и ако су га за читав низ година именовали као „апсурдна". Он је шта више успео да своме добу укаже пут, којим ваља да гроде, на да досеже до врхунца, који је назначен идеалистичкој уметности XIX века. Потпуно усамљен имао је он својом стазом и досегао је на врх, пратиоци су га могли пратити само до подножја. И ма да симболисте у Немачкој произлазе од њега, нико није покушао да га копира, јер овај мајстор класичнога генија беше најиндивидуалнији од свих мајстора.

VII

У Базелу, у Швајцарској, угледао је Арнолд Беклин света 16. октобра 1827. год. Многобројна породица задавала је бриге његову оцу и он имаћаше прилике да у најранијим годинама својим осети нешто од горчина живота. Нико није могао слутити, да ће овај несташни дечко,

који је у школи редовно сликао карикатуре својих учитеља, а своје нежбанке шарао мухама и пауцима, једнога дана постати славан сликар. У манастиру Св. Албина, где породица његова, идући за насушним хлебом, беше прешла, заустављале би се очи његове, кадгод би их подигао са својих школских књига, на зеленој Рајни, која протицаше испод његових прозора и њене пошумљене обале камиле би га у слободан зрак. Тада у Базелу не беше никакве јавне уметничке збирке, која би у одређене часове била свакоме приступна. У једном врачном и тесном одељку библиотеке висиле су слике Холбајнове, и ту би пред братима увек чекао мали Арнолд, не би ли ово пуштен унутра макар страпац, како би са њим заједно ушао. Оно што је он ту видео могло је колико толико утицати на васпитање његова укуса, јер то беше за оно време велика уметност. Живописна околина варошп морала је много више храме давати фантазији дечка који се доцније показа као непадмашпи пејзажиста. Од Базела почиње романтична долина Рајнска, а три планине: Шварцвалд, Вогези и Јура разноврсним, живописно талласетим, контурама опкољавају хоризонат варошп Базела. Беклин је нарочито у Јури нашао своје прве мотиве. Врхови, провале, стрмене стене, што се вертикално дижу из раскошних шума, рушине градова, које буде успомене на витешку прошлост, подстицали су јако дечкову фантазију. У његовој шеснаестој години постала је прва слика у масним бојама: једна дивља провала у степама, фантастични обасјана месечином. Напред прачне силуете неколико јела. Све пасликано у црним, зеленим и белим тоновима. Млади је сликар волео, кад је његова, за девет година млађа, сестра била присутна његовом раду. Кад је слика била готова, упитао је он малу да чпшљење о њој. Њен одговор да слика изазива страх, обрадовао је веома младога Арнолда. За њега беше јасно, да је то био успех његов.

Беклин је имао да се бори са снажним предрасудама свога оца, пре него што му би допуштено да 1846. год. изабере Дизелдорф за своје сликарско образовање. У Дизелдорфу остаде он две године код познатог сликара Ширмера, који у њему опази необичан таленат за боју, па га упути у Белгију и у Париз, куда иђаху на поклоњење сви уметници обдарени Немци, велики мајстори генерације која настајаше. Из овог су доба Беклинови пејзажи сухорног карактера, са рушинама на месечини, са буром, јатима гавранова. Ово је појмљиво кад се зна, да његова младост пада у најсјајније доба немачке романтике.

У Бриселу и Антверпену студираше Беклин брижљиво музеје и уметничке збирке. Ту упознаде он старе холандске мајсторе: браћу ван Ајк, Рогијера, Мемлинга, Дирка Боутса, према коме осећаше нарочитих симпатија. У Белгији се задржа две године. Одатле оде у Женеву, а за тим у Париз, где је био сведок фебруарске револуције, која је на њ остављала врло јаке утиске. Гомила светине, која упаде у Тиљерије, беше и њега тако повукла. Ну док се у палати француских краљева светина послужила многим скупоценим стварима, Беклин је као успомену понео одатле само један јелозник. А кад је јунска револуција угушена, морао је он са своје мансарде гледати, како у једно дворпште затварају гомилу револуционара и једног за другим пушкарају.

У јесен 1849. год. дође у Базел, да одговори својој војничкој дужности, а 1850. год. већ га видимо у Риму, где остаде седам година. На Беклина, који беше хуманистички образован, учинио је Рим снажне утиске. У њему оживеше успомене на стародревност класичну, а меланхолична поезија Римске Кампање произведе на њ дубок и незаладни утисак. Оживеше гајеви и пећине са својим боговима и море са Посејдоном. Он гледаше у својим визијама како песници лутају по гајевима, како витези излазе на авантуре и како Сарацени пљачкају градове на мору. Околина Рима подстаче много живље његову фантазију, него домаћи брегови, стално покривени шумама и воћњацима.

Рим беше од пресудна значаја и за цео живот његов. Ма да је он ту живео сасвим бедно и сиротињски, ма да је по читаве месеце сликао на слами, а храпио се отпадцима од поврћа, које је налазио на тржишту, ипак се оженп једном сасвим непознатом девојком, коју беше случајно срео на улици и то само после неколико дана познанства. То беше сиротица из народа, без иког свог, која му као једини ширај беше донела лепоту своју. Ту је он нашао и друштво у себи сличним уметницима. У непрестаном саобраћају био је он са пејзажистом Ф. Дребером, скулптором Р. Бегасом и песником П. Хајзом. Ови његови пријатељи стварали су му могућности да своје слике прода.

Његови радови из овога бављења у Риму говоре о једноме човеку, који први пут поверова својим сопственим очима и одбаци туђе наочари. У сликама се његовим осећа час пре дах Југа, час лунка чар римских пролетних дана и прког љубавног блаженства.

За тим дође Беклин у Базел, јер беше већ ноћео очајавати, да ће у Риму моћи изаћи на крај. Овде добп прву вољу од немачког конзула Ведекинда, да му нмала издове трапезарије у Хановеру. О тога се Беклин са породицом пресели у Хановер. За план својих слика изабра он однос човека према ватри. Високо изнад једних врата лежи за стене прикована фигура онога што је даровао културу људском роду. Доцнији *Прометеј* јако подсећа на ову слику. У осталим сликама, уопштреним мотивима, представио је Беклин рајско стање, у коме човек није још познавао ватру; откриће ватре; благотворну и погубну моћ њену.

Рајско стање представљено је у једном пролетњем пејзажу, у чијем свежем зеленилу лежи једна дражесна нимфа: мали јој амороти доносе прво цвеће за венац. На другој страни је представљен предео, који је опустошила суша и неповода.

Напред десно једна група људи стоји пред ватром, коју је потпалила мува.

На супротном зиду насликано је доба културе. Горе на стени дижу се у групама зграде и храмови; становници преорју земљу плугом. Позади једна процесија поклоника спушта се низ камене степенице једноме олтару, са кога се диже дим: једна жена са децом принела је боговима своје дарове. У средини слике једна група шумских богова посматра догађај радознало, а можда и завидно, што се људи обраћају њиним боговима.

Најинтересантнија је последња слика. Страшне, кратке стене дижу се из мора; у њиховој средини саздан је неприступан град, али и он бијаше у пожару: из стена избија пламен. Разбојници су се покрцали. Са мачем у руци један грози животу жене и детета, а другови му спремају лађу за полазак.

Ове фреске имају великог значаја, јер је у њима изобиље мотива, на које се Беклин у својим познијим радовима често враћао *(Прометеј, Морски разбојници* и т. д.)

Дотле беше Беклин непознат уметник. На једаред почиње да се говори о њему, нарочито од овог доба, од кад беше изложен у Минхенском Уметничком друштву његов *Пан у рогозу*. Ова слика изазва снажну сензацију, можда мање са отмене хармоније својих боја, колико због неколико верно и уметнички репродукованих сунчаних пега, које су стварале илузију као да одиста играју на поду. Овде на уметника обрати пажњу један Мецена у најплеменитијем смислу речи, грof фон Шак, чија отмена галерија слика у Минхену стоји данас као једно скупоцено зрно бисера међу осталим укусним галеријама у свету. Овај онни човек, који у исто време беше и песник и научник, пружи први пут Беклину да покаже свој дар. На петнаест година после првог успеха Беклинова постали су једно за другим сви бисери Шакове галерије, међу којима *Вила на мору* заузима прво место.

Године 1858. позван је Беклин са Р. Бегасом, Лензбахом и Рамбергом у Вајмар за професора у новоподигнутој уметничкој школи. Овде се, поред осталога, почео занимати и мишљу о конструкцији машине за летење, коју мисао све до смрти није напуштао. Решење проблема, по његову мишљењу, било је једино могућно на основу летења птица.

Године 1861. пресели се поново у Рим. Овде га обузе чар његове жене толико, да ју је као Музу овековечио у једном дивном идеализираном портрету *(Беклинова жена као Муза)*. Његов *Лов Дијанин* беше откупљен за музеј родне му варошн, а он сам беше позван да украси музеј у Базелу својим фрескама; у онни фрескама представио он дух природе који се рађа из воде, Флору са њеном децом и Аполона. Дивно су у онни радовима спојени антички и модерни дух.

Једна слика показује Геју, моћну богињу, коју четири снажна тритона држе изнад воде у једној шкољки. У једној руци држи она земљину куглу, а у другој бућкињу. Анђели раздвајају горе облаке и разбијају их у мале перјасте облачиће. То је *Рођење Геје*.

Друга фреска је *Флора са својом децом*. Из мора стрчи једна стена. На једној страни лежи млада мајка, којој крушину њежима њена деца, на другој страни леже љубавни пар. Са осмејком на уснама хита Богиња смртних доле. Њен загасито зелен огртач, који у дивном складу стоји са љубичастим оделом њеним, таласа се и надима се: из сваког набора налазе анђелчићи и хитају доле са мајчинин даровима у руци.

Најинтересантнија је трећа слика, *Аполон* који се вози на четири коња. Бели коњи орчу и пресецају облаке, пукући кола, која се кушају у зрацима сунчаним. Због коња је Беклин нарочито студирао скулптуре Партенона.

Осем ових фреска Беклин је израдно рељефно и неколико маска изнад појединих прозора на музеју као: Medusa, Criticus и Накарада, у којима је публика хтела да пронађе чланове оне комисије, која је требала да даде суд о Беклиновим радовима, па је била противна Беклиновој *Аполону*. Због овога је Беклин дошао у опреку и са својим ранијим пријатељем, научником, Јаковом Буркхардом, па се ова разминрица није више ни изгладила. У Базелу су од његове руке и фреске у знањској саветника Сарасина.

Године 1871. дође Беклин у Минхен, а за тим је провео низ година у Флоренцији (од 1874. до 1885.) Беклинова је уметност нераздвојна од италијанског земљишта. Од ране магле Севера увек га је нешто вукло тако у чисту и ведру атмосферу Југа. Једанаест проведених година у Флоренцији значе врхунац Беклинове уметности. Ту је постало његово *Мртво острво*, ту постадоше *Рајска поља, Свети Гај, Прометеј, Рушина на мору, Игра Таласа, Кентаур у шуми* и др.

Од год. 1885. до год. 1892. провео је Беклин у Цириху, где се спријатељио са песником Готфридом Келером. Драстичан хумор, којим се Беклин још од младости одликовао, изгледа, да је овде нашао нарочито погодно земљиште. Овде постадоше *Кентаур у ковачници, Сузана у купатилу, Свети Антоније пређикује рибама* и *Игра Нојада*. Универзитет Цириншки подари му из почасти титулу доктора филозофије.

Године 1892. удари га капља и он се пресели у Фијезоле, близу Флоренције. Ту је остао све до своје смрти, која га је задесила 16. јануара (по католичком) 1901. г.

Ништа тако јасно не карактерише Беклина као жеља му. У њој би дивно могла бити алегорисана и цела његова уметност, у којој се нераздвојно сједињавају романтична сањарија немачка и класична лепота античкога Рима. —

Минхен, сеат. 1902.

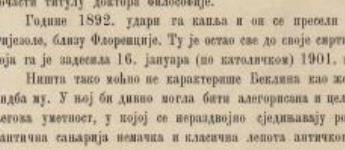

Христово рођење (сликао П. П. Рубенс). — О овом великом сликару доносимо у *Хроници* кратак преглед живота и рада. Слика *Христово рођење* једна је од 12 таких Рубенсових радова. Данас је ова слика у немачким рукама (Минхен) а одличан је представник генијалне Рубенсове кичице. —

*

Зимње доба у Београду (фотогр. снимио В. Стевановић). Снимак је из једног забаченијег Београдског краја. Дебели слојеви снега притиснули су Београд, те му преко старе одеће навукли белу одору. Сутра је Божић, па га треба дочекати што спевчаније. Рекао би да се баш за то и наш Београд обукао у ту чисту и као снег белу одећу. —

*

Пред Топчидером I и II (фотогр. снимио Др. Марко Николић). — Веселе гомиле Београдског света не одлазе у ово зимње доба Топчидеру у походе. Снег је покрио све, те у Топчидер одлазе само његови становници. Ретко ће се које од Београђана решити да га и сада посећује. Али ма да је нестало оног сасвим и пријатног летњег зеленила, ипак има Топчидер и зими својих драгих и лепота. Наше слике у овом броју представљају зимњи моменат са друма и околине пред самим Топчидером. —

*

На доксату (сликао С. Јовановић). Нашим читаоцима познати су радови овог српског сликара, јер смо их поменули у 12 броју *Нове Искре* од 1899. г. — С. Јовановић млађи је брат прослављеног српског сликара Павла Јовановића, а уз то и његов ученик. *На доксату* моменат је из турског живота. —

*

Константин Велики (фотогр. снимио Д-р М. Васић). Пре две године, при неким радовима у Нишу, исконане радници једну главу од бронзе која је заинтересовала и српске и туђинске археологе. Резултат испитивања утврдио је да овај скулпорски рад представља главу Константина Великог. Данас је ова глава у класицитету Српског Народног Музеја у Београду. —

*

Под Баковим брдом (фотогр. снимио Д-р Марко Николић). Баково Брдо, некада Везировац, управо је овај венац око Топчидерца, на којем је, са Топчидерске стране, Кошутњак а према Сави, Београду и Земуну летњиковац песника и академичара Матије Бана, а у продужењу село Жарково и Железник. —

*

Скопље и Цар-Душанов мост. — Има ли Србина који не зна значај Душанова Скопља из прошлости, његову улогу у садашњости и његове наде за будућност? Од царског му сјаја, ропства га је довело најмучнијих и најтежих дана: гаснуће му и српску свест и српски понос. Тек у најскорије прошасте отпочето је признавање његова српског карактера, јер је Скопље данас резиденција српског митрополита и јак српски просветни центар. Отомански Срби са захвалношћу гледају у те своје мучно добивене тековине, ради којих су се више морали борити са „браћом“ него ли са својим непријатељима. Сваком успеху отоманских Срба искрено се радујемо, па за то и износимо у овом броју слику овог српског града у којем српска народна свест има, може бити, да издржи јоште теших искушења, али која се више не може ни обнављати ни гасити, јер то не напрашше ни толики врачићатки векови туђега господарства ни „братских“ обмана. —

*

Пиротска тврђава. У непосредној близини градској ова је тврђава која нема модерног стратегијског значаја, али која је некада била сведок многих и теших мучења свесних Срба и бораца за народна права и ослобођење. —

ХРОНИКА

Руски језик у Америци. Познати руски библиофил П. Драганов, који необично марљиво прикупља све што се пише о руским писмима на свима језицима земаљским, објавио је преглед руских катедара у Сједињеним Државама. „Руски језик и његова књижевност предају се данас готово у свима универзитетима и учбеним заводима Северо-америчке савезне републике, од којих се нарочито истичу:

1. *Бостонски практични течаји руског језика.* Ови течаји, за оба пола, постали су после силног одушевљења 1886. године преводима дела Гоголевих, Толстојевих, Достојевскових и, у опште, свих великих руских писаца XIX века. До тог су времена Американци, независно од Енглеза, судили о руској књижевности само по неколиким преводима руских писала и песника, нпр. по „Бахчисарајском фонтану“ од Пушкина (Филаделфија, 1849., превод У. Лиса) по „Тарас Булби“ и „Миртороду“ од Гоголя (1886.), „Злочину и казни“ од Достојевског (1886.) и „Ани Карењини“ од Толстоја (1886). — Ради ближег познанства с језиком тих писаца постадоше ти течаји. Г-ђа М. Мак-Цахан, која је гледала то одушевљење, пише: да су дела руских писаца, на руском језику, тако рећи грабљена из Бостонске Јавне Библиотеке. Што су готово сви амерички универзитети отворили катедре за руски језик и књижевност, заслуга је овог нила јавних предавања што их је у том циљу држао кнез Сергије Волконски, изасланик руског Министарства Просвете за Светску Изложбу у Чикагу (1893. г.). Та његова предавања, штампана у засебну књигу (на руском и енглеском језику), разграбљена су у првом издању, те су и по други пут штампана.

2. *Бостонски универзитет.* Први наставник за руски језик и књижевност био је (1893. г.) познати амерички зналац Пушкина и Толстоја — д-р Џорџ Рапал Нојес. Сада је он професор те катедре у Калифорнијском универзитету.

3. *Бостонски Лоуелски институт.* Ова је катедра отворена једновремено с катедром универзитетском. Са ове ка-

тодре држао је своја јавна предавања и кнез С. Волконски 1893. г.

4. Колумбијски Универзитет. Катедра је отворена т. 1896. Професор је најстарији амерички слависта д-р Лео Винер, сарадник Латињена Архива, у исти мах и писац занимљиве монографије (на енглеском језику) „Америчке заслуге у ослобођењу Бугара“ (ово је дело израђено према подацима што су у архиви Америчког Библијског Друштва).

5. Њу-Јоршки Колумбијски универзитет. Катедру су подигли оснивачи тога универзитета, милионари Вандербилд и Гулд. Професор је д-р Розенгал (од 1897. г.).

6. Калифорнијски Berkly-универзитет (у С. Француску). Катедру је основала удовица милионара Гертеа. За зимски семестар ове године доведен је на ову катедру већ поменути проф. Нојес из Бостона. Чим је ушао у дужност, основао је д-р Нојес руско-словенски одсек универзитетске библиотеке.

7. Рокфелеров универзитет у Чикагу и Чикашки фонд Чарлса Крена за проучавање Словена. — Независно од Рокфелера, други по реду Чикашки милионар, Чарле Крен, знајући непосредно Русију коју је у пакост пропутовао, чудно се што између 200 катедара Чикашког универзитета не беше ни једне која би се могла посветити искључиво изучавању руског језика и књижевности. За то оснује он руску катедру коју је нарочитим новчаним фондом обезбедио за вечита времена. Меценат Крен, у пратњи пријатеља свога д-ра Харпура, ректора Чикашког универзитета, дошао је баш тога ради и у Русију да ангажује за ту катедру што бољег професора. У Кренову институту последње академске године читао је предавања о Словенима пређ. професор у Московском универзитету, познати јеврејски правник д-р М. Ковалевски.

8. Тексаски универзитет. Лектор је руског језика професор математике, председник академије наука, г. Халстет, један од америчких малобројних знаоца руског језика. Он је познат са својих превода скоро свих математичких дела генијалног руског геометричара Лобачевског, као и са превода Толстојеве приповетке „Гајда и слуга“ и неколиких других белетристичких радова руских писаца.

У прошле ове године по списка већим северо-америчким градовима читао је своја предавања о Словенима проф. Пражког универзитета Т. Г. Масарјик. После тих предавања приметно је ојачало тражење руских књига.

По „Сл. В.“ — С.

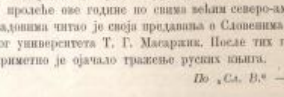

Петар Павле Рубенс. Овај великн, један од највећих светских сликара рођен је 28. јуна (н. и.) 1577. год. у Келну (по неким у Сигену), где му се отац, Антверпенски племић, беше доселио због немира у Брабанту. По смрти, одселн се, 1587. г., удовица му са седморо деце поново у Антверпен. Ту је Петар отпочео неко време као паж неке грофице; али се убрзо посветн сликарској уметности, а учитељи му беху Th. Verhaegt, van Oort и нарочито Otto van Veen. Године 1601. отиде у Рим а брзо за тим и у Венецију да проучи дела Тицијанова и Паолова. Те године узеде га Херцог Винченцо Гонзага од Мантове, као племићског сина, себи у службу. Тако је Рубенс са херцогом често путовао, а једном одоше и у Мадрид, где је Рубенс портретовао краља Филипа III. По повратку [с] овог путовања, допусти му Херцог, те отиде у Рим, где је за храм Св. Марије радио Мадону с Исусом и неколико светачких ликова. По том је израдио у Џенови две слике за језуитски храм: Обрезивање и Св. Игната. — Глас о тешкој материној болести одведе га 1608. г. у Антверпен. Смрт њезина, обожавана Брабантског еркхерцога, која га узеде за дворског сликара, и његова љубав према Јелисавети Брантовој, којом се и ожени, везаше га чврсто за Антверпен. — Прва радова, што их беше израдио по свом повратку из Италије, беху четири светитела за доминиканску цркву у Антверпену, на којима се још опажаше утицај Италијанске школе. — Његов тадашњи манир и рад најбоље су оличени у чувеној му слици која представља њега и његову жену како седе у зеленилу (она је слика сад у Минхенској Пинакотеци). Топлина и искреност ове слике још не показује његов слободни, сјајни и фантастични манир који му је доцније стална особина. Ова двојакост његова манира сачувана је и спојена одлично у слици му „Скидање с крста“ која је данас у Антверпенској катедрали. — Године 1620. позва га Марија де Медичи у Париз да јој новоподигнути дворац Луксамбур украси сликама које ће представљати најзнатније моменте из њезина живота. Рубенс је, по тој поруџбини, израдио у Паризу само слике је радио највише у Антверпену. — Год. 1628. послала га је инфанткиња у Шпанију, да краљу однесе представу о нередима у Холандији. Рубенс задобије краљеву наклоност, а за време свог боравка изради неколике слике које му донесоше титулу секретара Тајног Савета. Годину дана по том пошаље га његова влада у Енглеску да поведе преговоре о миру. И у Енглеској израдио је неколико слика. И доцније је Рубенс употребљаван за државне послове. — По смрти своје жене, венча се год. 1630. са лепом Зеленом Форман која му је често служила као модел. Од овог времена радио је Рубенс готово само слике које су у слике наводили његови даровити ученици. Овако је радио због силних поруџбина које сам не би никада довршио. Ако је што и радио на сликама, то су обично биваше главе. — Живео је час у граду час на свом имању у Стеену. Од 1635. радио је највише слике предела. После дуге болести гихта, умре је 30. маја (н. и.) 1640. год. у Антверпену.

Сахрањен је у Антверпенском Храму Св. Јакова, а више места, где му је прах, стоји један од најлепших његових радова, Богородица с Исусом. Слике које по смрти му остадоше у атељеу, беху изложене продаји и уступљене купцима за суму од 2.000.000 франака.

Као што је Рембрант био сликар таме и сенчења, тако је Рубенс био једнствен сликар пуне светлости. Све се у његовим радовима купа у чистом елементу пуне светлости; најразличније боје, пуне раскошног сјаја, поређане су јединствено једне поред других, и тако задржене хармонично, славе победнички тријумф. — Рубенсова уметност обухвата широки круг свега сликовног. Сликао је предмете из Св. Писма и разних легенди, сликао је историју, алегорију, портрете, бојеве, ловове, домаћи живот, пределе. Према богатству и многобројности његова избора за слнкање, с њим се може поредити само Раисел Сандио.

Најбољи и најлепши део Рубенсових слика данас се чува: у Минхенским Пинакотекама, Мадридском Музеју, Бечкој Галерији, Мадридском двору, Дрезденском Пиниперу, Флорентинској Палати Пити, Лондонској Галерији Роберта Пила и Виндзорском замку. — С.

* У 148 књизи „Rada“ Југословенске Академије Знаности и Умјетности штампани су ови радови који се тичу народа Срба: „Pjesin Marina Držića“, од Ђере Будманића; „Rad dra. Jovana Subotića na školskoj knjizi“, од Ђорђа Магарашевића, и: „O genealogiji Držića“, од Нестора Петровскога. —

* И ове године, као и пређашњих, донео је угледни словеначки месечник „Ljubljanski Zvon“ неколико написа о нама Србима. Помињемо: „Iz bosanskega pertvoja“, песме И. Содара; „Jugoslovenska romantika“, од Ника Жупанчића; „Novija pripovetka u Srba“, од А. Гавриловића, и „Srbsko šolstvo“, од проф. Р. Перушека. Вила поменути и књижевне реферате: О песмама Јована Дучића (од Р. Перушека), о песмама Авда Хасанбегова Карабеговића (од А. Ашкерца) и О публикацијама Српске Матице за 1902., од др. Фр. Илешића). —

* 17. октобра о. г. умро је у Москви велики слависта и публициста Аполон Александровић Мајков (рођ. 28. јула 1825. г.). — На њега његов велики рад (в. 3. ск. Извест. С.-петерб. славянск. благотв. общества) изношемо пред своје читаоце нагласе оних дела, расправа и чланака који се тичу нас Срба. То су: „Историја српскога језика по памятницима, писаним Ћирилицом, въ связи съ исторією народа“ (Москва, 1857. г.); „О пронін въ древней Сербіи“ (у „Чтеніа“ за 1868. г. г.); „Српска скупштина и српска омладина“ (Нов. Вр. бр. 119. год. 1875.); „Српско-бугарска граница“ (Нов. Вр. бр. 720. и 721. год. 1878.); „Къ вопросу о српско-болгарской границѣ“ (Спб. Вѣдом. бр. 153. год. 1898.); „Независимость Сербіи“ (Спб. Вѣдом. бр. 267., 268., 269. и 204. год. 1878); „О начелу народности“ (на срп. језику, у 30. бр. Заставе год. 1879.); „Страначка шта историја Босанскога востанија“ (Спб. Вѣдом. број 71. године 1879.); „По поводу ученой експедиціи въ южно-славянскія земли“ (Востокъ, број 51. година 1880.); „Раздѣлъ Турціи“ (Рус. Мысль кн. III год. 1884.) и: „По поводу српскога сообщенія“ (Моск. Вѣдом. бр. 200. год. 1899.). —

* Матица Српска у Новом Саду расписала је, из фонда Наке В. С. Миклушког, ове награде за год. 1903.: 1. Роман, драма, шаљива игра, приповетка, новела из српског живота. Награда 100 до 1000 круна. Рок Петров-дан 1903.; 2. Студија, монографија или расправа из српске историје; 3. Студија или расправа из српске књижевности; 4. Географска или етнографска расправа о српским земљама; 5. Поучни путописи по српским крајевима и земљама; 6. Студија или расправа о музичкој уметности у Срба; 7. Преводи пређашних и класичних дела. — Награда је за сваки такав састав или превод 50 круна по штампану страницу према вредности дела.

Из фонда Јована Остојића и жене му Теренције рођ. Зоџук расписује, за 1903. г., ове награде: 1. Живот Саве Текелије (награда 50 дуката); 2. Историја српске књижевности за школу (награда 100 дуката); 3. Општирна историја и етнографија о Буњевцима (награда 200 дуката); 4. Историја српске православне цркве у Угарској (награда 50 дуката); 5. О српском еликарству (награда 60 дуката и 500 круна обећаних од г. др. Владимира Николића, адвоката у Земуну). — Рок 31. децембар 1903. године. —

* Бугарско Веће Училиште у Софији прославило је 25. новембра о. г. свој годишњи празник Св. Климента. Том приликом прочитан је извештај о школској 1901.—1902. години. Те године било је 42 наставника, 1 препаратор, 1 лаборант с помоћником, 1 вртар с помоћником и 1 библиотекар с помоћником. Слушалана било је 495, од којих 17 женских. Годишњи буџет био је 320.000 лева. — После овог извештаја читао је ректор Тодоров своју академску расправу „Српски утицај на бугарску књижевност.“ —

* Милан Обрадовић, новинар, покива српске читаоце да се претплате на дело *Едмондо и Евелина*, драму у пет чинова из бурског живота. Овај свој рад штампаће Обрадовић ћирилицом и латиницом. Цена је 1 круна. —

* Штампао је и трећи свезак књиге Anegdoti i različite mudre izreke, што их је сакупио † Дум Иван Стојановић. Цена је 30 пара, а може се добити у Српској Дубровачкој Штампарији.

* „Друштво за потпомагање сиромашних Срба великошколаца из Босне и Херцеговине“ држало је у Бечу прошлог месеца своју годишњу скупштину. У школској 1901.—1902. г. друштво је дало 2939 круна помоћи. Највећа помоћ била је 80 а најмања 10 круна. Помоћ је добило 26 великошколаца. — Друштво има чланова: 10 оснивача, 20 редовних, 75 помагача и 178 приложника. — Уиме у чланство и добровољне прилоге треба слати на адресу: Verein zur Unterstützung armer serbischer Hochschüler aus Bosnien und Hercegovina, Wien I Universität. —

* На Српског Књижевног Гласника одштампано је у засебну књижицу *Стара српске штампарије* од Љуб. Стојановића. Цена 0.50 дин. —

* Управитељ ратарске школе у Краљеву, г. Благоје Тодоровић, дао је у штампу дело „Прерада дуна.“ Књига ће изићи 15 штамп. табака, а цена биће 2 динара. —

* 15. децембра о. г., у дворишти Велике Школе, било је јавно предавање Д-р Марка Леке „О процесу горења.“ Приход је уступљен Техничком Друштву наших великошколаца. —

* На Филозофској Прегледа одштампано је у засебну књигу „О појму и завршетку одлука судских“, предавања из Теорије грађанског судског поступка проф. Ж. М. Перића. Цена је књизи 2 динара.

* Досадашња Српска Музичка Библиотека, што је у Новом Саду уређује Исидор Бајић, налазиће и од Нове Године, али као додатак Српског Музичког Листа. Први број (1. јан. 1903. г.) већ је разаслат. Лист ће излазити једанпут месечно, а цена му је годишње: за Аустро-Угарску 8 круна, за Србију 12 динара а за Црну Гору 10 круна. —

* У 15. бр. о. г. немачког листа Aus fremden Zungen штампао је Ото Хаузер кратки преглед живота и рада Змаја Јована Јовановића.

* Изашао је из штампе и други свезак збирке „Мале приче“ што их пише Јанко М. Веселиновић. Књига се може добити у књижари Драгише М. Лапчевића. И I и II свеска цена је но 0.50 дин. —

* У Београдској Великој Школи упражњене су катедре за: Кривични судски поступак, Руски језик с литературом, с погледом на језик и литературу осталих западних словенских народа, Грађанско право и Словенску и српску филологију. Компетенти треба да се, с потребним документима, пријаве министру просвете и црквених послова до 1. фебруара 1903. год. —

* Српска самостална странка у Хрватској и Славонији покренула је од 17. о. м. свој орган „Нови Србобран“, јер је обустава изречена против „Србобрана“ још важда у снази. Главни је уредник Светозар Прибићевић, посланик српске самосталне странке у српском народно-црквеном сабору. —

* Ове 1902. године изашло је на чешком језику 736 новина и журнала, од тога броја излазило је: у Прагу 323, у Чешкој 201, у Брну 44, у Моравској 84, у Аустријској Шлеској 4, у Пругској Шлеској 1, у Бечу 9, у Пругској 1, у Француској 1, у Сев. Америци 67. —

* У органу Париске Академије за Моралне и Политичке Науке. [Séances et travaux de l' Academie des Sciences Morales et Politiques (Institut de France)] оштампан је реферат академика г. Л. Renault-a, проф., којим је приказана, у седници Академије од 24-ог. августа ове год. расправа г. Ж. М. Перића проф. Вел. Школе, под насловом „De la condition juridique des Bosniaques et des Herzegoviniens en pays étrangers“. (Св. 12 стр. 780).

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Овим бројем завршена је и четврта година Нове Искре. Шта то значи у опште за српске књижевне листове а посебно за илустроване, може се видети најбоље из оног великог броја разних листова, и књижевних и илустрованих, који престадоше у самим почецима тешкога рада и најлепших жеља о српској књижевности. Нити је време нити је место да положимо рачуне о раду за ове четири године, али мирне душе можемо рећи да је било потребно и доста жртава и најразличнијих неугодности да се Нова Искра, једини српски илустровани лист, доведе до пете године излажења.

Завршујући четврту годину Нове Искре обраћамо се српским читаоцима да својим претплатничким одзивом омогуће и даље излажење овог српског илустрованог листа, којем је претплата једини извор.

Дужнике молимо да заосталу претплату одмах пошљу. Не ураде ли то, послаћемо им писану опомену, после које задржавамо право за наплату јавним путем.

Отварајући упис за пету годину Нове Искре, јављамо да је претплатничка цена као и до сада: годишње 16 динара за Србију а ван Србије 20 круна или франака. Само сиромашним ђацима даћемо лист за 10 динара (у Србији) или 14 круна — франака (ван Србије). —

Сарадницима од срца захваљујемо за досадашњу помоћ, и молимо их да нас не забораве ни у новој години. Ако је Нова Искра ма колико напредовала по садржају, њихова је заслуга и једино њихова.

Пријатеље Нове Искре молимо да лист препоруче у својим круговима, јер, понављамо, претплата је једини извор за одржавање Нове Искре. Претплату је најбоље слати упутницом или је положити, као поштин претплатник, поштанској станици која ће лист најуредније предавати.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

НОВО ОТВОРЕНА КЊИГОВЕЗАЧКА РАДЊА
ГАВРЕ ДИМИЋА
(Београд Варош Капија)
Израђује корице за Нову Искру: Корице су од финог енглеског платна, боје као и ланч Срп. Књижевне Задруге. Шаре на корицама биће у три боје. — Цена је корицама за Београд: корице 1,60 а пошљање 0,60 дин; за Унутр. Србије корице 1,80; за Иностранство 2 дин. Корице се могу добити са истом шаром и за све прошле године по горњим ценама.

„НОВА ИСКРА" излази сваког месеца. — Цена: по год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре", Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. 8. Крал.-Срп. Државна Штампарија